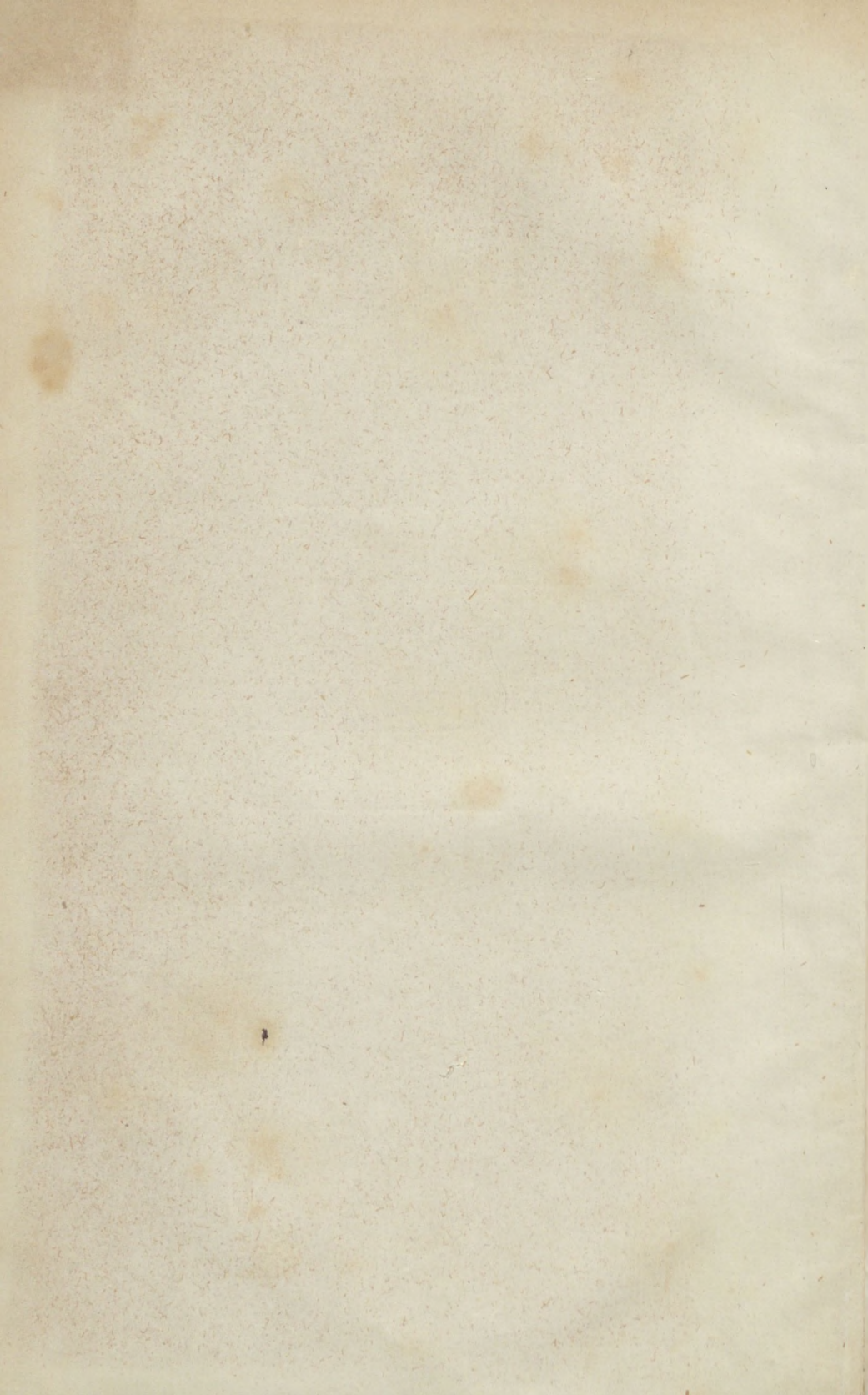

Földr. O.

154.

Földr. O.

154. I.

919754

H A D I F Ö L D Í R Á S

ÍRTA

KORPONAY JÁNOS,

CS. KIR. FŐHADNAGY, 'S MAGYAR ACADEMAI LEVELEZŐ TAG.

I. KÖTET.

HADI FÖLDÍRÁS ELMÉLETE; EURÓPA ÁLTALÁBAN; OROSZ ÁLLADALOM ÉS
KRAKÓ KÖZTÁRSASÁG.

PESTEN,
NYOMATOTT BEIMEL JÓZSEFNÉL.
1845.

HADI

FÖLDTÉRÉS

1874

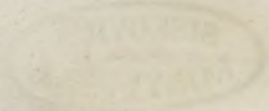
KÖRNYAI JÁRÁS

A' földtérnek rendszeres ismerete jelenben, minden miveltebb hadi tisztnek
mellőzhellen kellék.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

I. KÖTET.

HADIFÖLDTÉRÉS ÉS FÖLDTÉRÉS ÉRTELMEZÉSE
KÖRNYAI JÁRÁS ÉS FÖLDTÉRÉS ÉRTELMEZÉSE

PESTEN

NY. KÖNYVTÁR

1874

FENSÉGES CS. K. FŐHERCZEG

ISTVÁN

ARANYGYAPJAS-; KIR. POROSZ FEKETE-SAS-; ÉS KIR. HANOVERAI, HÁZI ÉS LEVENTAI SZENTGYÖRGY-RENDEK VITÉZE; A' KIR. HANOVERAI GUELPHREND NAGYKERESZTES-; KIR. WÜRTEMBERGI KORONAREND VITÉZE; A HESS VÁLASZTÓ FEJEDELMI ARANY-OROSZLÁN HÁZI-; ÉS A TOSCANAI NAGYHERCZEGI SZENT-JÓZSEFRENDÉK' NAGYKERESZTES VITÉZE; BADENI NAGYHERCZEGI HÍVSÉGI-REND VITÉZE-, ÉS A' ZAEHRINGI-OROSZLÁN-; A' HESS NAGYHERCZEGI LAJOS-; SZÁSZ-WEIMARI NAGYHERCZEGI FEHÉR-SÓLYOM-; OLDENBURGI NAGYHERCZEGI HÁZI-; PARMAI CONSTANTINI SZENT-GYÖRGY-; ANHALTIHERCZEGI MEDVE-ALBERT-; BRAUNSCHWEIGI HERCZEGI OROSLÁN-HENRIK HÁZI-; ÉS A' SZÁSZ-ERNESZTI HÁZI-RENDEK NAGYKERESZTES VITÉZE SAT.

CSEHORSZÁG' KORMÁNYZÓJA,

CS. KIR. VEZÉRÖRNAGY, ÉS AZ 58. GYALOG EZRED TULAJDONOSÁNAK

legmélyebb

hódoló tisztelettel.

HERZOGES O. A. LOHRECHER

1874

MAKABIA
KÖNYVTÁRA

CSEHORSZÁG KORMÁNYA

ES AZ AZON KÖRÜL TERÜLETEN

ELŐSZÓ.

A' harcz veszélyeztet mindent, benne az országok felett élet 's halál per folytatik, 's hány század képes, valamely nemzetnek ledúlt erejét ismét fölvirágoztatni? — A' harczfeletti kérdés ennél fogva legfontosabb egy nemzet előtt, mert az létezetét tárgyalja, 's a' népnek nagy száma felett, halálos ítéletet mond, miért lelkiismeretesen, éretten 's hidegen megfontolva, teljes szívvvel lélekkel történjék! de ha kimondatott, úgy a' harcz jelenben, csak hadtudományok szigorú szabályai szerint viseltethetik; ilt senkinek, főleg a' fővezérnek nem szabad hevességtől elragadtatva, legmélyebb kiszámolás 's megfontolás nélkül, legkevesebbet is kockáztatni; mert ki olyast merészel, habár hevessége eredményes volt is, áruló lesz. — A' hadtudományok' határai közt magát mindenkor feltalálni tudó hadvezért, lángeszűnek nevezzük; ennek különbsége a' többi-től, csak a' rögtöni éretten kiszámolni tudásban, nem pedig a' hevesség és nyers makacsságban rejlik.

Hazánkat bátor harczias lelkületű elődink alapíták, nemzetünk eddigi fenállását, alkotmányát, történetét is, Hadúrnak köszönheti; törvénykönyveink, a' kedvező közvélemény, szóval: magunk is, született katonáknak valljuk magunkat; 's még is köz a' panasz, hogy sokan közülünk, tán magok sem tudják, mi előítéletből, idegenkednek a' hadi rend iránt, azt nem a' kül- 's belbátorság védőjének hanem inkább több roszra mint jóra használható, önkény kezelte gépnek tekintik, magokat még mindig elég erősnek hiszik, a' hon' határit, elődeinkéhez hason nyers elszántsággal ótalmazhatni. A' mennyire szép tulajdona minden egyénnek, 's így az egész nemzetnek is, a' saját erejébeni bizakodás, annyira nevetséges és káros az elbizottság! Ez, elvet minden jó tanácsot, 's azért mindig kudarcot is vall, amaz ellenben, hogy annál inkább bizakodhassék saját erejében, azt kimivelni, edzeni, 's mentől magasabb fokra

emelni igyekszik, tanul, fáradozik, 's így az okos és szükséges haladás ösvénye.

Hazánk a' vész' korszakában, ha belső kifejlődésnek nem is, de minden bizonnyal a' harczviselésnek minden fokozatin átment, 's még is nem akarom hinni, hogy elbizottságból, de némi ki nem menthető hanyagságból — feledve azt, hogy a' győzedelem nem annyira a' számmennyiség, 's nyers erő' szüleménye, mint a' harczmű és gyakorlottságtól függ — parlagon hagyta a' hadtudományokat, 's ezekkel azon egyedüli módszert, melly által a' nemzet, felvilágosúlhata, hogy hadi—rendünknek az újabb korban, egészen más a' feladata, mint volt hajdanában.

A' régibb 's újabb időkben, a' lőpor és ágyúk' feltalálása előtt, midőn még a' harcz ökölrel vivatott, 's az ütközet inkább kéztusával végeztetett be, a' vérmezők sem voltak, olly igen kiterjedtek mint jelenben, 's tehát a' földtér sem gyakorolt, az akkori harczmunkálatokra olly elhatározó befolyást; hadi tudalom inkább csak a' hadvezérnek volt szükséges. Érezték ennek hiányát már a' hajdankor' népei is, 's azért már a' görögök, romaiak, germanok, igyekeztek sok jobbitásokat tenni e' részben; a' közép korban is a' török jancsárok, és Mátyás' fekete serege, említést érdemelnek.

Csak jelenben, — midőn a' harczviselés egész □ mértföldnyi csatateréket igényel, midőn nem csak a' hadvezérnek, de minden egyénnek is, be kell helyét tölteni tudni, midőn többé nem a' nyers erő, de inkább az eszélyesség, nem a' heves vakroham, de inkább a' hideg megfontolású mozgalom, és a' seregnak időszerinti használata győz; midőn a' földtérnek rendszeres ismerete, minden miveltebb hadi tisztnak mellözhetlen kellék, váltak olly szükségesekké a' hadtudományok' minden részletei, mellyekből az elemtanok, u. m. oktató-, szolgálati-, gyakorló-, előrszabály (Vorposten-Dienst), tisztitoll, számtan ste. majd minden egyénnek; a' szellemibb 's fensőbb hadi tudományok pedig, mint: betüvetés, földmérés, vidékrajz, földtérten (Terrain - Lehre), hadi-földírás (Militär - Geographie), harcz történet, had és harczműtan (Taktik und Strategie), hidász-, utász-, fegyvertan, nagyobb tömegekbei-gyakorlat, tüzéség sat.

minden felsőbb rendű katonának, főleg ki többre is akar jutni, bizomnyal elkerülhetlenek.

Itt ott annyi panaszt halhatni, főleg társas körökben, hogy kevés jelenleg a' magyar vezér (General), 's hogy e' méltóságra ritkán vergődhetik magyar. — E' panasz nagyrészt alaptalan, mert ha az ausztriai hadsereget tekintjük, egyszersmint látnunk kell azt is: mennyi született vagy honosított magyarok diszlenek a' nagy-vezér karban; (ide számítván: a' magyar korona alatti tartományokból valókat is); még nagyobb lenne pedig ezeknek száma, ha a' hadtudományok közöttünk általában, különösen pedig nyelvünkön úgy miveltenének, mint azoknak fontossága, 's az egész állományrai befolyása igényli; vagy ha, a' haza védelmére szolgáló egyének, jobban megválasztatnának.

A' hadtudományokbai kiművelésüinktől függvén tehát főkép, ezen panasz' tárgyának teljes elenyészése; abban pedig ellenünk semmi kül akadály nem lévén: világos, hogy e' tárgyban minden vád, egyedül csak magunkat sujthat. Továbbá, valljuk meg mindenek előtt azt, a' mit leginkább vethetnek szemünkre, hogy a' magyar katona, tanulni nem igen szeret, a' mint hogy már nagyrészt magok a' szülők, gyermekeik közül azt, ki épen semmit sem akar tanulni, szánják katonának, nyilván azon bal hiedelemben, hogy kedves magzatjuk ott, tanulás nélkül is, előmenetelét le lehetendi.

Egy hadi tisztnek hivatásával annyival inkább tanácsos volna megismerkednünk, minthogy álláspontja főleg becsületet, lelkiismeretet, 's nagyobb mértékű hadtudalmat követel; kinek eszélyes vagy tudatlan vezérlésitől a' harcban, számos egyének élete függ, kiknek megtartása, a' fejedelem és hazára nézve fontos.

Nem lehet itt elhalgatnom, azon valóban feltűnő jelenetet, hogy igen sok magyar, ha szerencséje volt kapitányságra vergődni, és odahaza pár szilvafával bír, oda hagyja a' szolgálatot, mellyen még hazájának hasznára tovább is működhet. — Sokan hajlandók ezt, azon üldözésnek tulajdonítani, mellynek az ő állításuk szerint, honfitársaink a' hadseregnél rendesen ki volnának téve! de ha a' dolgot elfogultság nélkül tekintjük, nem fogjuk azt, olly gyűlöletes okból kimagyarázni akarni, a' mit rendesen inkább a' fölebb érintett hiány' következésének lehet tartani.

Nem czélom, sem hivatásom a' politikai tér, de minden há polgárnak kötelessége honfiat, illy veszélyes balitéletek felől, mi a' kormány 's nemzet közti szorosán kellő bizodalmat némileg gyönghetné, a' hon' javáért felvilágosítani, a' hazai művelődést, a' tudományok' minden szakában tehetsége szerint elősegélni, 's főleg a' katonának, rendébei olly igen mellözhetlen hadtudalmat annyival inkább megismerhetni, minthogy ez, az egyedüli mód, melly az alkalmas egyéneket biztosítja, hogy ezen pályán — mint azt sok példa tanúsítja — szorgalmuk által, fényes előmenetelre számolhatnak; és melly a' fontos katonai rendet igaz és helyes szempotból tüntetvén jobb ifjaink eleibe, azon célra vezethet, hogy nélkülözhetlen rendünkbe, olly előkészületű ifjak örömet és számosan lépjenek, kik képesek lehetnének, a' magyarhadserég' diszére válni; — az alkalmatlan egyének pedig, kik csak megvetést és nevetiséget gerjeszthetnek, attól viszszejesztessenek.

Én is hogy e' tárgyban, teljesíthessem koronás főnk, hazám, nemzetem, 's így rendem iránt tanusítandó vonzalomból eredő szent kötelességemet, fogtam a' jelen *Hadi-földírás* készítéséhez; egyedüli czélom ezzel, a' magyar művelt közönséggel, olly önálló hadi tant megismertetni, mellyből e' rend' miveltsége kiviláglik. Adja isten! hogy őszinte czélom félre ne ismertessék, 's hogy mentől több derék magyar egyének, diszére váljanak rendünknek, és becsülete, a' harcviselésben magát, mindig kitüntető nemzetünknek.

Munkám négy kötete' elsejéhez adataim: Rudtdorffer, Malchus, Jaszikow, Miller, Adolph, Roon, Balbi, Canabich, Galetti, Baturin, Erman, B. Reden, Ungewitter, a' *Militär Zeitschrift*, *Allgemeine Wiener Zeitung*, *Archiv für Eisenbahnen*, úgy számos földirati, történeti, táj — és országleirási ismeretes munkákból szedegetém, részint pedig észszerüleg pótolgatám, — a' kutfők dús tartalmúak, a' szerzők olly tekintélyek, kiknek hírok 's nevök kezeskednek, az adatok' hitelessége mellett

Hadi földírás

A hadi földírásnak az a tárgya, amely a hadi műveletek elvégzéséhez szükséges földrajzi ismereteket tartalmazza.

Hadi földírás elmélete

1870

Az előzőekben megismerjük a hadi földírásnak azokat a feladatait, amelyek a hadi műveletek elvégzéséhez szükségesek.

Hadi földírás' elmélete.

I. Földírás

A földírás az a művészet, amely a földrajzi ismereteket a hadi műveletek elvégzéséhez szükséges formában ábrázolja.

A földírásnak az a tárgya, amely a hadi műveletek elvégzéséhez szükséges földrajzi ismereteket tartalmazza. A földírásnak az a feladata, hogy a hadi műveletek elvégzéséhez szükséges földrajzi ismereteket a hadi műveletek elvégzéséhez szükséges formában ábrázolja.

Földírási tárgyak és tárgyak

Földírási tárgyak

A földírásnak az a tárgya, amely a hadi műveletek elvégzéséhez szükséges földrajzi ismereteket tartalmazza. A földírásnak az a feladata, hogy a hadi műveletek elvégzéséhez szükséges földrajzi ismereteket a hadi műveletek elvégzéséhez szükséges formában ábrázolja.

Hadi följande riktlinjer

1. Alla aktiviteter ska genomföras i enlighet med de riktlinjer som anges i denna dokumentation. Detta gäller både för de som ansvarar för att genomföra aktiviteterna och för de som deltar i dem. Riktlinjerna är utformade för att säkerställa att alla aktiviteter genomförs på ett säkert och effektivt sätt, och för att minimera risken för skador eller andra oönskade konsekvenser. Riktlinjerna gäller för alla aktiviteter som genomförs i samband med denna verksamhet, oavsett om de genomförs på plats eller på annat sätt. Riktlinjerna är utformade för att vara tydliga och lätt att förstå, och för att vara tillgängliga för alla som behöver dem. Riktlinjerna ska följas strikt, och det ska rapporteras om några avvikelser eller problem som uppstår. Riktlinjerna kan uppdateras om det behövs, och det ska rapporteras om några förslag på förändringar. Riktlinjerna är utformade för att vara flexibla och anpassningsbara, och för att kunna användas i olika situationer. Riktlinjerna är utformade för att vara praktiska och användbara, och för att kunna integreras i den dagliga verksamheten. Riktlinjerna är utformade för att vara tydliga och lätt att förstå, och för att vara tillgängliga för alla som behöver dem. Riktlinjerna ska följas strikt, och det ska rapporteras om några avvikelser eller problem som uppstår. Riktlinjerna kan uppdateras om det behövs, och det ska rapporteras om några förslag på förändringar. Riktlinjerna är utformade för att vara flexibla och anpassningsbara, och för att kunna användas i olika situationer. Riktlinjerna är utformade för att vara praktiska och användbara, och för att kunna integreras i den dagliga verksamheten.

Hadi földírás.

A' harczszínhelynek rendszeres harczműi vizsgálata, 's a' harczviselést könnyíthető vagy nehezíthető anyagi erőknék ismerete, *Hadi földírásnak* nevezetik.

Hadi földírás' elmélete.

Történet.

Az álladalmak' keletkezése 's egyes tartományokkali gyarapodásának története, röviden de velösen érintve, a' földíráshoz tartozik, benne egyedül az eset, nem pedig az ok adatik elő; kellemes és igen szükséges bevezetésül, 's mintegy fölvilágosításül szolgál.

a. Földírás.

A' harczszín' vázlatát a' földírás tervezi; mellynek tárgyai, fő és *alrendüekre* osztatnak.

Főtárgyaknak nevezzük azokat, mellyek a' harczműi egybevetéseknél legnagyobb fontosságúak, mint: politikai határok, hegységek, tengerek, folyóvizek, és csatornák. — *Alrendüeknek* pedig azokat, mellyek a' harczműi összehasonlításoknál gyéren fordulnak elő, vagy pedig azokra, csak alárendelt befolyást gyakorolnak, mint: nagy sivatagok és puszták, rengeteg erdők, terjedelmes posványok, nagy tavak, nagy és kis szigetek, földszorulatok, előhegyek és földcsúcsok.

Földirati harczműi főtárgyak:

Politikai határok.

A' ki- vagy behajló határszögletek, mellyeken a' határvonal képződik, azaz a' határ' rajza, a' harczmunkálatokat nagyon elősegítik; a' behajló határszögletek azonban, sem megtámadó sem pedig védhelyzetben soha nem kedvezők, kivéven: ha más földirati tulajdonságok, a' határ'rajzból kerekedő ártalmakat szétosztatják.

A' határ' terjedékenysége igen fontos körülmény; nagyobb távolsága a' középponttól 's álladalmak' fővárosától, azoknak véd-állásukat erősíti.

A' határjegy magában tekintve, ellenséges heroamoknál, több vagy kevesebb gátul lehet, a' rajta fekvő természetes vagy mesterséges gátakhoz képest. — Illyen gátak a' várak, erősített vonalak, folyók, hegylánczok 'stb. mellyek nagyobb vagy kisebb fontosságot nyernek az által, hogy a' határon állnak.

Hegylánczok.

A' hegységek nagyságukhoz képest, magas-, közép-hegységre, és bérczhátakra osztvák; ezekhez kapcsolódnak végre a' halmzatok.

Magas hegységnek azokat nevezzük, mellyek 60 órányi hosszúságon túl, legalább 6—12000 lábíg és azon fölül is emelkednek.

A' *közép hegység* 20—60 órányi hosszúsági területen 3—6000 lábíg emelkedik.

A' *bérczhátak'* területe, de magassága sem éri el a' közép-hegységet.

A' *halmok* végre 1000' magasságra sem emelkednek a' föld' színe felett.

Ha a' hegylánczok az ország' belsejébe, mindenfelé elágaznak, olykor, az egész ország' physicali jellemét kell felfogni.

A' közép hegységek' völgyei többnyire sűrűen lakottak. Egyes emberek által majd mindenütt megmászhatók. — Legjobb hadállásai, hátain, horhosain, völgyeiben pedig ott léteznek, hol valamely folyó' kanyarodásánál a' hegyek' hanyatlási összeszorúlva csücsztért képeznek, vagy pedig a' fő völgyek vég hanyatlásin, főleg ott, hol az egyik part a' másikon úrkodik.

A' magas hegységek' oldalvölgyei olly keskenyek, hogy benők a' lovasság, kötött ütközeti tömegekben nem használható; nagyobb gyalog seregekkel pedig, csak tágash völgyekben lehet a' főországutakon némelly mozgalmakat végbe vinni. — A' fő völgyek leglakottabb részei. — Völgyeit, a' kisebb folyók sokszor keresztülmetszik, mellyek mögött erős hadállások vehetők, szárnyaikat völgyfalakra támaszthatók. — A' hegyeknek, alattok fekvő tartományrai befolyásuk igen fontos; mert ha magát védőleg tartó rész, a' hegységeken úrkodik, akkor magát a' hegységet kell elfoglalni, vagy a' hadi erő' egyik részét, annak szemmel tartására elkülönytíni, vagy pedig a' csatáért magát odahagyni.

Tengerek.

A' tengerek' fekvése különféle körülmények közt, a' szárazföldi harczmunkálatok' egybevetésinél, igen fontos lesz.

Minden olly esetben, ha a' tengeren a' szárazföldi hadtól elkülönzött hadkaroknak, mint ahoz tartozóknak működnie kell, 's ha csak tenger képezi hazájukkal a' közlekedést, olly esetben *tengerpart* a' harczmunkálati alap. A' tengerpart' szemrevételénél (*Recognoscirung*) fő dolog, a' legkényelmesebb kikötőt 's támaszpontokat meghatározni.

De azon esetben is, ha a' tenger nem az egyedüli közlekedést képezné hazájokkal a' szárazföldi hadseregnek: mégis hasznosan fordítható az a' hadi-szállítmányok' könnyebbítésére. — 1807-ben egy orosz had a' keleti Porosz-földön a' francziáknak szemközt állván, noha szárazföldi közlekedésekkel bírt, mégis Königsberg volt a' főhadi raktár, a' hova minden hadi kellékeiket vizen szállították. 1829-ben Oroszország török háborújában, a' Fekete-tengernek ura volt; a' hadszükségek' szállítmányát nekik itt senki nem gátolta; mert a' navarini tengeri csatában a' török hajóhad tönkre tétetett.

A' tengeri szállítmány alkalmat nyújt némelly tengerparti pontokat támaszúl választani; így volt Königsberg támaszpontja az orosz seregnek. De ha egy hadsereg tengerparti helyeket választott támaszpontúl: akkor öt az ellenség — kivált ha nagyobb erejű, avagy más kedvező körülményekkel bír, — háttal a' tenger felé nyomhatja; mi harczműileg a' legveszélyesebb helyzet. 1807-ben a' poroszejlai harcz előtt Napoleonnak szándoka volt az orosz hadsereget Königsberg felé nyomni, hogy közlekedésein úrkodhassék. E' mozgalma csak véletlen esetek miatt nem sikerült; mert az akkori orosz hadvezér *Benningsen* felfödözte az ellenség' akaratát sürgönyök' (*Eilbrief*) elfogása által, 's ekkép időt nyert ellenrendszabásokat tehetni.

Ezekből tehát következtethetni:

1) hogy ha bár egy had, némelly hasznokat húzhat is a' tengeri szállítmányokból, mégis veszélyes, tengerparti pontokat használni támaszúl, főleg midőn az ellenség sokkal nagyobb hadi erővel bír, — vagy pedig némelly kedvetlen körülmény' fenforgásánál. Egy hadsereg, melly tengeri szállítmányokat használ, mégis a' mellett főmunkálati alapját szárazföldre támaszsa, mint az oroszok az 1809-ki török háborúban.

2) Azon hadseregnek, melly szükségeit, főalapján kívül fekvő pontokból húzza, mindkettővel közlekedésein örködni kell, mi által szabad mozdulatait gátolja.

3) Ha egy illy hadsereget kedvetlen körülmények föalapjára visszahuzódni kényszerítnek: ollykor, tengerparti pontjain levő gyűjtelékeit szétdúlni, vagy pedig az ellenség' kezébe átadni kénytelen. Az orosz sereg 1807-ben Tilzitbe vonult vissza, 's így a' kömigsbergi gyűjtelékek ott hagyattak.

De ezen itt előszámlált állódási eseteknél csak akkor van veszély, ha az ellenség sokkal hatalmasabb.

F o l y ó - v i z e k.

A' folyóvizek általában: folyamok (Ströme), folyók (Flüsse), mellékfolyók (Nebenflüsse), patakok (Baeche), és tengerparti folyókra (Küstenflüsse), oszolnak; mindegyikének harczmunkálatok-rai (Kriegsoperationen) behatása: szélessége, mélysége 's partjai' viszonyától függ.

A' folyó-vizek *függőlegesen* a' határra, 's vele *egyenközűen* folyókra osztatnak. Egy ország' megtekintésénél a' folyó-vizek futirányokra kell a' fő figyelmet vetni; a' határral egyenközűen futók egészen más egybevetéseket szűlnék mint az azt függőlegesen átmetszők.

Az egyenközűen futó folyóvizek harczmunkálati alapul (Operati-ons-basis) szolgálhatnak; péld. ha egy török hadsereg honunk ellen hadat viselne, az első harczmunkálati alapja Szávánk lenne a' Dunával vaskapuig; ha pedig előnyomúlhatna, a' Dráva, vagy a' Temes, aztán a' Maros 'stb. --- Folyamot harczmunkálati alapul választani igen czélszerű; mivel eléggé biztos védet nyujt: tehát már azért is jó reá alapodni.

A' harczmunkálati alap, talpköve egy hadsereg' fenállásának: ebből tehát azon szabály következik, hogy minden hadsereg valamennyi mozdulatainál, alapját állomása által takarni gondoskodjék.

Az alapnak a' határra függőlegesen futó folyóvízre alapítása, a' munkálati vonal' (Operations-linie) czéltzett irányától függ. Azon eset' előfordultánál, ha a' munkálati vonal, valamelly alapul vett, és a' határra függőlegesen sielő folyóvízzel, egyenközűen lenne választva, akkor ebből szembetűnő károk keletkeznének.

A' folyóvíznek igen tekergős futása, a' hajókázásnak nem kedvező. 'S minthogy a' jelen szárazföldi közlekedések' rendezése, többnyire mesterséges utakból áll; szinte mint a' mai hadtápla-rendszer (Truppen-Verpflegungs-System) melly szerint magát a' hadsereg, a' harczzin-hely' segédforrásaiból ellátja, a' folyamok' fontosságát, közlekedési vonalokul tekintve, nagyon csekélylyé tevék. De ha egy folyóvíz minden hajó-szállítmányi kívánatoknak megfelel: akkor hasonlíthatlanul több hasznot szűl, mint bármelly szárazföldi közlekedés. — Végül ám-

bár a' háború' folyama alatt, azon segédforrásokat használjuk, melyeket a' harczszínhely adhat, mégsem viseltetik az a' nélkül, hogy szállítmányok ne kellenének. Minél fogva a' folyók harczműi egybehasonlításokba foglalvák.

Egy folyóvíznek harczműileg megtekintésénél a' már álló átmenetek, a' harczműi egybevetésekhez tartoznak. Ámbár a' folyóvizekeni átmenetek a' hadmozgalmakra nézve igen fontos tárgyak, de változások alá vettetéek. — Egy folyóvízen átmenetet rövid idő alatt, lehet felállítani, és ismét szétdőlni.

Ha valamely folyóvízi pont a' harczmunkálatok alatt harczműi fontosságot nyer, és ha szükséges volna ezen a' ponton hadi erőt a' part' egyik oldaláról, a' másikkra áttenni: akkor ott hidat vernek, vagy közlekedést alapítanak.

C s a t o r n á k.

Gyakra megtörténik, hogy egy közlekedési vonal, csatornák által összekötött hajókázható folyóvizekből áll; tehát nemcsak egyedül a' folyóvizek, de a' csatornák is, harczműi figyelembe veendőek.

Földirati harczműi alrendű tárgyak.

Sivatagok és puszták.

Nagy sivatagok és puszták a' harczműi egybevetésekre igen fontosak lehetnek. — Napoleon azt mondá: országoknak természetes védelmeik a' hegyek, nagy folyamok és folyók, és a' nagy terméketlen puszták; így péld. Franciaország a' Rajna, Olaszhon a' havasok, Egyiptom pedig Lybia, Nubia és az arabiai puszták által védetnek; ezek közül a' pusztákon legnehezebb áthatolni.

E r d ő k.

Az erdők kétfélék, néhányak péld. Europa' belsejében jobban rendesen tartatnak, tisztítatnak, és utakkal átmetszvék; tehát a' hadi mozgalmakra igen alkalmasak; mások pedig, mint nagyobb része az orosz és lengyel erdőknek, csak igen kevés utakon járhatók.

Az első rendű erdők a' védelemnek ártalmasok, ha mögöttük, vagy bennök vesznek állomást; mert az által az ellenség alkalmat nyer mozgalmait szüntetni, és rajtaütéseket kivinni. A' ritkás és sok utakkal átmetszett erdők, melyek a' hadmozgalmakat megkönnyítik, kedvezők a' megtámadónak, mert mozgalmait alképezik.

A' rendes hadtömegek' mozgalmainál kívánatos, hogy az erdő világos és utakkal átmetszett legyen, de a' szabálytalan hadak' szá-

guldozásainak nem. A' kaukázhegyi nép' erdei a' Kubán' bal partján még ősi vadságokban állnak, a' hegyi lakosok' mozgalmait fe-
dezve kivinni, 's a' kubáni őrvonalhoz lopódzva juthatni engedők. Ha a' háborúban a' népség is fegyverre kel, az erdőkben olly rejtett helyeket találhat, mellyek neki támaszpontul szolgálhatnak. A' világos erdők egyszersmind egy védőleg munkáló had' hátrálását is takarhatják. A' másod rendű erdőknek a' hegyekkel majdnem egyforma sajátságaik vannak, csak azon különbséggel, hogy a' hegyekben a' megtámadó résznek elkerülhetlenül egy bizonyosirányban kell mozognia, habár védő hadsereg örködik is felette

Erdőkben mindig találkoznak gyalog utak, mellyek a' magát védőleg tartó ellenségeni oldal- és hát-rajtaütéseket elősegélik, a' megtámadó ellenséget pedig az erdőköl kedvezőleg bevárhatni.

Mocsárok és posványok.

Olly nagy mocsárságok gyéren fordulnak elő, mellyek a' harc-
műi működésekre befolyást gyakorolnának; többször jönnek azonban az aljas rónaságokon hosszú mocsárdarabok elő, kisebb folyók' partjai' hosszában, — illy mocsárdarabok néha, a' megtámadó munkálatokra nagy behatásúak.

De a' folyók' partjain kívül is találhatni olly mocsárokat, mellyek bizonyos vidéken a' védő seregnek takarékul szolgálhatnak. Illyes posványosságok találhatók északi és nyugoti Orosz- és Lengyelországban.

Mindkét esetben a' mocsárok' védelmei egyezők a' folyókéval, két tulajdonságaikat kivéve: 1) Átmenetet könnyebb folyón, mint mocsáron létesíteni; mert az utóbbiban hosszú töltések' csinálása okvetlen szükséges, a' mihez sok idő kívántatik; és ha még a' mocsáron folyó is megy át, úgy még hidat is kell verni, mellyhez a' hidrészek' oda vitelének nehézsége is járul; azonkívül még elkerülhetlenül szükséges, hogy az átmeneti seregnek egy része előbb azon átvitessék, mielőtt a' töltés és hid elkészül. 2) Sokkal nehezebb egy mesterségesen készült mocsári átmenetet elrontani, mint a' folyón készültet. A' hidat mi hamar feldúlhatni, de egy töltést csak helyenként lehet áttörni, mi az ellenségnek nem nagy gátot vet; azért gyérebben találhatók mocsár-, mint folyójárdányok.

Egy folyó' védelménél az ellenség egy ponton összegyűlhet, az őrvonalat áttörheti, és egy egész környék' védelmi rendszerét szétdulhatja. De ha egy mocsárhoz ér, mellyen csak egy föld- vagy galytöltés vezet: úgy nagyobb akadályokra is talál, mint a' folyón átmenetnél. Csimált mocsárjárdányok fontosabbak a' folyón átmenet-

teleknél; mert az elsőket sokkal nehezebb elkészíteni 's elrontani, ezek tehát gyérebbek, de tartósabban készülvék.

A' folyóknak, mennyiben védelmi állódásnak fedezékül szolgálhatnak, a' mocsárok felett még azon hasznok is van, hogy nehezebb őket megkerülni, mert az elsőbbek' hosszasága többnyire felülhaladja az utóbbiak' terjedékenységét. Egy folyó szakadatlan védelmi vonal, míg a' mocsárok alig vannak mesterség nélkül is, járható helyek nélkül; érthető, hogy a' mennyivel több a' járható hely, annyival inkább vesztenek, mint védő hadsereg' takaréakai, — fontosságokból. De néha még egész országrészek is, ámbár igen gyéren fordulnak elő, mocsársággal fedvék. A' Pripecs' medre a' Berezínával együtt képezi Europa' legnagyobb mocsárságát. Illyes tájékok a' szárazföldi közlekedések' hálóját elkülönzik, hogy ha művelt és nagy hadmozgalmaknak kedvező vidékekkel körölvék.

T a v a k.

A' mocsárok' legmélyebb helyein néha tavak támadnak; többször találtak tehát olly mocsáros tájékok, mellyek tavakkal behintvék, bárha ezen mocsári tulajdonság a' harcsműi munkálatokon mit sem változtat; de mégis egy olly országnak védelmezhetőségét elősegélheti, mert az átmarshnál a' gátokat szaporítja.

Ha a' tavak járható vidéket borítanak, úgy hogy a' hadak között minden akadály nélkül marsolhatnak: akkor illy sor tavak védvonalat nem képeznek. De ha a' tavak mindenféle irányban közel egymáshoz fekszenek, akkor a' tájék átmetszett lesz, tehát egy sajátlagos jellemet ölt fel, mellynek a' harcsmunkálatokra befolyása van, péld. Finföld. Sok nagyobb és kisebb tavai egy országnak sajátlagos jellemet adnak, és egészben véve rá harcsműileg befolyásnak. Nagyobb egyes tavak külön véve harcsműi befolyásnak, a' mennyiben fekvési viszonyuk más földirói tárgyakhoz alakult.

Ámbár olly nagy tavak, mellyek mint a' tengerek, majd megküzdhetlen nagy távolságú gátokat képeznek, és hadszükségek' szállítmányaira fontosak lehetnének, — igen gyérek: ellenben sokkal gyakoribbak a' kisebb körűek; de a' mellyek azért elégségesek a' védvonal' egy részét képezni, vagy gátakül szolgálni az utak' egymástól elkülönzésére, péld. 1796. Bonaparte több győzelmei után az ausztriaiakon, Mantuát táborlotta. Ausztria ezen vár' megszábadítására nagy erőtetéseket tőn, és Vurmser vezérnagy alatt 60,000 főnyi hadsereget hagyott Tyrolból az Olaszföldre kilárulni. Ezen hadsereg két hadkarra volt osztva, mellyeknek erősbike 35,000-ből állt. a' Gárda tó' jobb- 's az Ets' hal partján. marsát Mantuának

irányozta; a' másik 25,000-et számláló, Quosdanovics vezér alatt, Gárda tó' bal partján szinte Mantuának tartott. E' két elkülönzött ausztriai hadsereg közt, mellyek harc' elfogadása esetében, csak a' Gárda tó' déli részén egyesülhettek össze, egy fontos gát vala, melly mig meghaladva nem volt, a' két sereg közt minden összehatás lehetlenült. Bonaparte használta ez esetet:

A' vár' megtáborlását félbe szakaszta, sőt táborlati tüztelepeit is oda hagyta, és gyorsan ütött Mantuából Lonato mellett Quosdanovicsra. Bármelly sebesen történt ezen mozgalom, Vurmsernek mégis tehetségében állott, ha az időt és távolságot megfontolja, talán a' Gárda tó' déli részén Quosdanovicscsal egyesülhetni, ha Veronából Peschierán Lonatónak fordul. De ő a' helyett marsát egyenesen Mantuának folytatta. Ez alatt Bonaparte Lonatónál Quosdanovicsra ütött, állódásából kitolta, 's hátrálásra kényszeríté. De ez többé olly irányban nem történhetett, hogy Vurmsernek közlekedésit érinthetné, mert ezt a' Garda tó akadályoztatá. E' hátrán Quosdanovics minden lehetőségét elvesztő Vurmserrel összehatását helyreállítani; más szavakkal mondva, egészen oldalra tolatott. Így lett Napoleonnak lehetséges Vurmsert, egyedül megtámadhatni.

Ekkép szolgált 1796-ban a' Gárda tó zárgátul, két uti összehatás közt, mellyeken az ausztriaiseregek marsoltak; e' tó' fekvése Bonaparte vezérnek fontos következményeket szült, és harczműi mozgalma' kivitelét nagyon elősegélte.

Szigetek.

Egy hatalmas szigetország, mint péld. Angolhon, tengerei által mindig eléggé védetik ellenséges megrohanásoktól, mert ollyas csak kiszállások által történhetik. De a' jelen hadseregi és hajóhad szerkezet mellett, majdnem lehetlen olly számos hadseregekkel, mint azt egy hatalmas országnak megrohanása kívámmá, kiszállásokat eszközölni. — Napoleon 1805-ben óriási készüléteket tett, hogy egy 160,000-ből álló sereggel Nagy-Britanniába kiszállhasson, de ezen kiszállítás nemcsak hogy meg nem történt, de még eddig azon történeti rege sincs feloldva: vajjon Napoleon e' rendkívüli tervét szándéklá-e kivinni, vagy pedig csak azért tevé e' roppant előkészületeket, hogy valódi political terveit színlelhesse.

De habár a' szigeti hatalmasságok, földirói fekvésöknél fogva a' tengerek által, ellenséges megrohanásoktól védettek is: ellenkező esetben aránylag akadályoztatnak kiszállásokat a' szárazföldre tehetni, hahogy ott biztos támaszponttal nem bírnak. Az angol fegyverek Europa' szárazföldén csak szárazföldi hatalom' szövetkezésé-

vel, erős támaszpontból biztosítva, csillogtak. Angolországoknak, minden hatalma mellett is, seregei Europa' szárazföldén, többnyire csak segédül jelenkeztek; sőt midőn 1808—12-ig az angol seregek Spanyolországot megmentették, és dicső győzelmeik által a' világ' szeméit magokra vonák: akkor is a' francia meghódítást elhárító védelem' főeleme nem Wellington' hadseregében, hanem a' spanyolok' honszeretetésében állott.

Az Angolföld' földirói fekvése' sajátosságai állnak: 1) az elleneséges megrohanások' hozzáférhetlenségében; 2) az europai szárazföldön egyedülies harcviselési nehézségében. E' földirói sajátosságok, valamennyi szigeti hatalmasságokkal közösek.

Kisebb, a' tengerparttól távol eső szigetek csak hajóhad' munkálatnak lehetnek fontosak; de kisebb szigetek, sőt közsirtek is a' szárazföld' közelében, harcműi fontosságot adhatnak a' szárazföldi hadseregek' harczszínhelyeinek, ha hogy azok, egy hajóhad' vagy egy kis hajócsapat' összehatásával működnek, mint az Aland szigetek a' fin háborúban.

Földszorúlatok.

Említők már, olly tengertől körzött földek' és országok' megtámadási nehézségét, hol kiszállásokat tenni a' hadsereg, és hajóhad' jelen szerkezete mellett nagyon bajos. De ha egy messzire a' tengerbe nyuló föld, víztől nem egészen körzött, és mint félsziget a' szárazfölddel valamely oldalán földszorulat által összefügg, olly földre, azon földszorulaton hadsereg közelíthet a' nélkül, hogy hozzá valamely hajóhad' összehatása szükséges lenne. A' *földszorúlat* tehát olly része egy félszigetnek, melly ahozi viszonyában a' harcműi összehasonlításokra igen fontos. Minél keskenyebb a' földszorúlat, vagy mennél jobban védethetik az, más helybeli gátok által, annál nagyobb harcműi fontosságú. Egy földszorúlat mindig lehet a' sziget' kulcsának nevezni, főkép ha meg van erősítve; mint a' perekopi földszorúlatot Krimnél; midőn az oroszok ezen tartományt el akarák foglalni, akkor a' perekopi földszorúlat volt egyetlen út az előnyomulásra, midőn még a' Krim töröknek hódolt.

Előhegyek.

A' tengerpartokon gyakran találtatnak többé vagy kevesbé, a' tengerre dülő földközök, mellyeket *földcsúcsoknak* vagy *fokoknak* neveznek, mik némelly esetekben a' harcműi összeillesztések-nél tekintetbe jöhetnek. Ha a' szárazföldi hadseregek a' hajóhadal

egyesülten működnek: akkor a' megerősített földcsúcsok, ha tűztelepekkel is ellátvák, kisebb hajócsapatnak nagy kárt okozhatnak; ez azonban érhetőleg csak a' tengerpart' sajátosságától, a' tengerfenék és a' közeli víz' mennyiségétől függ, mert ezek jelelik legkedvezőbb irányát a' hajócsapat' hajózható vizének, a' tengerparthoz, és ennek különféle pontjaihoz. Ha egy hajócsapat az erősített vagy tűztelepekkel ellátott pontokon túl álgyulövésnyire állhat: akkor nincs veszedelemnek kitéve, de kisebb hajóknál illy lehetőség igen ritka; péld. az orosz hadseregnek Svédország elleni harczzsínhelye Finföld volt; ezen nagy fejedelemség' déli oldalán fekszik a' megerősített előhegy Hangud (Hangöm.) A' szárazföldi hadsereg' munkálatának nélkülözhetlen volt a' rudas-hajócsapat' egybehatása, az említett okoknál fogva. De e' háborúban kis rudas-hajókkal kelle az oroszoknak birniok, mert mikép közelíthettek volna olly partokhoz, mellyek sziklás szigetekkel és láthatlan kőszirtekkel behintvék, vagy mi módon járhattak volna keresztül-kasul az Alandi szigetengeren. Kis rudas-hajók kénytelenek a' parthoz közel tartani, mert velök a' tengerre ereszkedni veszélyes. Igy volt lehetséges a' hangudi földcsúcson felállított tűztelepekből a' Sveaborgból Abóba és az Aland szigetekbe készülő rudas-hajókat megrongálni, 's menésüket meggátolni.

Földcsúcsok és előhegyek néha támaszpontúl szolgálhatnak a' kiszállni akaró hadseregnek. A' kiszálló hadsereg, hazájávali közlekedése' biztosításáért, főtámaszpontjait, kénytelen a' tengerparton keresni; minden esetre tanácsos azt megerősíteni. — Egy földcsúcs olly része a' szárazföldnek, melly messzire nyúl a' tengerbe, ha hogy tehát, egész torkolatát, melly által a' szárazfölddel összefügg, elgátolják: akkor az egész földcsúcs ez oldalról, földve van. — Igy volt Wellingtontól, a' Torres-vedrai árkkolt-tábor, földcsúcsra Lissabon közelében választva, és megerősítve.

b. T á j r á s.

A' harczzsín' leábrázolását külön alakja 's részleteivel a' Tájrajzból tanuljuk, melly az országok' fővonalait kiemelve, azokat minőségek, fekvésök, összefüggésök, 's egymáshozí viszonyaik szerint írja le, 's a' harczzmunkálatokraí behatásokat fejtegeti, minden egyes országról előrajzot készít, melly egyszerűsége mellett, könnyen érthető.

Tájirati tárgyakraí neveztetnek: az ország- 's vasutak, harczzmüi pontok, véd- és harczzmunkálati vonalak.

Országutak.

Az országutak nem mindnyájan, vagy nem mindig bírnak harcsműi fontossággal. — Mindenfelé utakkal átmetszett rónaságban, az utak' egyik része a' harczmunkálatok alatt használatlan, 's az eseményekre minden befolyás nélkül maradhat. — Az utak' fontossága, főkép a' hadi-erőknek, a' harczszínhelyen egymás elleni állásoktól függ; ebből következik: hogy némelly kevéssé járt ösvény, néha a' harczmunkálatok' folyama alatt, harczsműi vonallá emelkedhetik.

A' hegységekben, hol az utak' csinálása nehéz, 's hol a' hely' szűke, csak kevés utcsinálási irányt ad, minden csinált uti közlekedés igen fontos.

Ha a' hegység a' határt jeleli, olykor: valamennyi járt hágók többnyire földírtati harczsműi vonalt képeznek, 's minél kevesebb a' hágók' száma, annál fontosabb lesz mindegyik.

Ha az egész ország hegyes völgyes, akkor egy völgybe vezető főútnak birtokában lenni annyit tesz, mint a' völgyön magán úrkodni.

Olyas országokban, hol a' rendkívüli térnagyság mellett, kevés csinált úti közlekedés létezik, azoknak mindegyike nagy fontosságúnak tekinthető.

Az utak általában, kereszt- és hosszasági utakra osztatnak. — *Hosszasági* utaknak azok neveztetnek, mellyek a' határhoz jobbadán függőleges irányban közelednek, ezek a' harczsműi pontok' elérésére szolgálnak; *Keresztutaknak* pedig azok, mellyek a' határral, csaknem párhuzamosan vezetnek, ezek a' harczmunkálati állás' kifejlődésére szolgálhatnak; de mivel azon eset, hogy a' munkálati állás keresztuton állna, nagyon gyéren fordul elő: az elkülönzött hadierőket is többnyire a' hosszasági utakon, a' harczmunkálati állás előtt, vagy mögötte egyesítik; tehát a' keresztutak harczsműileg nem olly fontosak, mint a' hosszasági utak.

Vasutak.

A' vasutak jelenben a' harczviselésre, ha a' harczszínhelyre, vagy közelében függőlegesen vonattak, sokkal nagyobb befolyást gyakorolhatnak, mint a' folyamok, mellyekkel párhuzamosíthatók; a' harczszínhelylyel egyenközüen terülők a' hátrálónak arcvonal fedezeteül is szolgálhatnak, mögöttük, főleg ha azok magasan építvék, löpadokkal ellátatnak 's a' hadsereg' oldalai be nem keríthetők, igen jó hadállásokat vehetni. Valamint a' folyókon, úgy a' vasutakon is, a' harczkellékek' raktárai elintézendők.

Harczműi pontok.

A' harczműi pontok *mozgalmi* és *földirati* pontokra oszlnak. — A' harczműi mozgalmi pontok változók, mert ezek a' hadi erők egymás elleni; a' földirati harczműi pontok pedig, földirási viszonyok által határozatnak meg.

Harczműi tárgyaknak azon pontok neveztetnek: mellyeknek elérésére van a' harczmunkálatok' folyama, egy bizonyos, harczmunkálati időszak alatt irányozva, elfoglalása a' többi harczműi pontokhoz hasonlítva, legtöbb hasznot nyujt, 's egy egész ország' vagy tartomány' létezeti kérdését oldja meg.

Az országok' fővárosai mindnyájan földirati harczműi tárgyak 's pontok, mert bennök központosúlnak az álladalmak' fő-tevékenységei, igazgatói és ipar tekintelben. — A' fővárosokhoz folynak a' legtöbb 's legnagyobb tökepénzek, ott vannak mind a' magányosok, mind a' kormány'nak főleg a' legnevezetesebb intézkedéseik; ez okból képezik a' fővárosok az országuli közlekedések' középpontját. — A' főváros' ellenséges bevétele végre, majd mindig a' nemzet' erkölcsi hangulatára hat.

Azon városok, mellyek nem fők, de hol egy egész tartomány' utai egyesülnek, szinte földirati harczműi pontok.

Több uti egyesülési pontok, főleg ollyas országokban, mellyek kevés csinált utakkal bírnak, a' vasutakéi mindég, igen fontosak.

Völgyeken úrkodó, vagy pedig több völgyek' közösülésén fekvő pontok, harczműileg nyomosak.

A' harczszínhelyen fekvő minden várak a' harczmunkálatokra nagyobb vagy kisebb befolyást gyakorolhatnak, földirati fekvésük, kézművi tulajdonságuk, és mozgalmi viszonyuk szerint; de azon várak, mellyek földirói harczműi ponton építvék, az által még nagyobb harczműi fontosságot nyernek: mert a' harczműi pont' fontossága, egy rajta fekvő vár által csak növekedhetik.

Ha a' révek, tengeri hadnak támaszpontul szolgálhatnak; vagy egy szárazföldi hadseregnek szállítmányait elősegélhetik; vagy végre a' kikötést elősegélik, és a' kiszállásnak támaszpontul szolgálhatnak: földirati harczműi pontoknak nézhetők.

Néha magok a' hadállások is válhatnak fontosokká olly helyeken, mellyek semmiféle előszámlált tulajdonsággal nem bírnak, mint péld. az oroszfranczia háborúban a' tarutinoi hadállódás.

Védvonalak.

Védvonalaknak olly természetes vagy mesterséges gátak neveztetnek, mellyek nagy távolságra nehezítik az ellenség' előnyo-

múlását, 's mellyek egy hadnak, ha a' szükség úgy hozná magával, mindig védezközüil szolgálhatnak.

A' hegylánczok mint védvonalak tekintve: a' megtámadó mozgalmakat nehezítik, 's az egész munkálati arczvonalon válasz-falat vonnak; de a' harczmunkálati arczvonalt egyik szárnytakarékául is használhatók; azonban illyesmihez támaszkodása az arczvonaltak veszélyes lehet, mert a' hegyláncz mindig gát, 's a' hadseregnek szárnyát vagy oldalát gáthoz támasztani csak olykor lehet, ha az ellenség ellenoldalát be nem kerítheti a' nélkül, hogy saját közlekedéseit veszélyeztetné.

Hegylánczok a' harczmunkálatoknál nagyobb vagy csekélyebb gátokat képeznek, utazhatóságaik szerint, mert egészen megmászhatatlan hegyek nincsenek.

A' folyóvizeket védvonalokul tekintve, szükséges tudni azon viszonyokat, mellyek által oldalaik' megkerülése kedvező vagy nehezítő.

Azon folyók, mellyek a' harczmunkálati vonalt átmetszik, és a' határról az ország' valamely fontos pontjához vezetnek, főleg védvonalokul használhatók. — Egy folyam csak azon egy indokból nyújt hasznos alapot, mert védvonalat képez; ha tehát a' sereg szerencsétlensége miatt zavarba jött, úgy a' hátrálásnál tanácsosabb egy folyóvíz' védelme alá rejtőzni.

A' határra függőlegesen futó folyóvizek megkönnyítik az egyesített hadi erők' hatóságát az ellenség' széthasgatottjaira. Ha az ellenség' hadtömegei mindkét partra osztvák, az oldalállások' lehetőségét előmozdítják.

Az erősített vonalak, valamely ország' határa', vagy valamely fontos, terjedelmesebb hely' védelmére építvék; mind a' két esetben, hasznosabb e' célra, elkülönített gátakat választani, mellyek a' hadseregek' erkölcsi értékét, saját erejükbeni bizalmok által növelik; a' folytonosan futó elrekesztett vonalak ellenben, a' seregek' megtámadói képességeket elvéve, erkölcsi hangulatokra, vészes behatással lehetnek.

Harczmunkálati vonalak.

A' harczmunkálati vonal, egy egész útrendszer, melly azon egész helyet foglalja magában, mellyet a' hadsereg, mozgalmát alatt, a' határtól a' harczmunkálati pontig foglal el.

Egy nagy hadsereg, melly ellenséges megrohanásnál, kiterjedt határt, és mindenfelé átmetszett távol harcshelyet, mellyen több közlekedési rendszer is létez talál maga előtt, egész erejével

soha sem működhet egy uton, hanem több harczmunkálati vonalt választva, mozgalmi könnyebbítésére több hadkarokra, ezek pedig több csapatokra osztvák.

Károly főherczeg szerint azon legrövidebb vagy legjobb út, melly két harczműi pontot közösít, harczműi vonal.

c. Országleírás.

Az országleírás, a' harczszín' sajátlagos erejét 's hiányait adja előnkbe, szóval: mindennemű harci segédforrásokkal foglalkozik.

Az álladalmak' harci ereje, szárazföldi és tengeri hadai-, népmennyisége-, nevelése-, nemzeti jelleme és egysége-, kormány és alkotmánya formája-, ipara, földmívelése, termékenysége, közjövödelme és status-adósságától is, föltételeztetik. Némelly országokban ezeken kívül még a' vallásban is rejlik.

Hadi rend.

A' harci erőknek legfontosbika, a' szárazföldi és tengeri hadnak részletes ismerete, a' harczmunkálati egybevetésekre, legbehatóbb; az ellenséges hadseregnek számmennyisége, és külön fegyverzetekből összetétele, belrendezése, intézkedése, mivelődési foka, hadvezéreinek jó hirök nevök, használhatóságok, sőt szerencsájök is nagy fontosságu; a' francia háboruban igen nyomos volt a' szemközt álló hadsereg' főnökének, de egyes részei, 's ezredeinek nevét, sőt számát is tudni; mert nem mindegy volt Napoleonnal vagy más vezérrel szemközt állás, — a' töhad' jelen voltából már gyaníthaták Bonaparte' személyes jelenlétét. — A' francziák ellenben Károly főherczeggel szinte ugy voltak mint mi Napoleonnal; számos, főleg magyar lovasságunk' és tüztelepeink' jelenléte, merészleteiket igen fékezék.

Az említetteköl már eléggé kiviláglik, hogy egészen más egybevetéseket szül egy jól felkészült derék hadvezérekkel ellátott, jól gyakorlott 's tüzben próbált ellenséges seregnek, mint egy ujonnan rögtön felállított, vagy rosszul ruházott 's fegyverezett, még rosszabbul kiképzett hadnépnek szemközt állása, péld. a' francia forradalom' első hadnépe, vagy a' magyar nemesség Györnél 'stb.

A' katonai jellem, mellyet fejdelem és hazáhozi vonzalom bélyegez, hadi féki szoros kezelés, a' hadi néppel igazságos de férfias bánás, nevelés, olly mívelt főtisztekkel ellátás, kik a' sereget

anyanyelvükön taníthatják, végül a' hadnépnek egysége, jelenben majdnem minden műveltebb europai hadseregnek, elismert tulajdona.

Ha valamely nemzetnek kereskedése a' tengerek' egyikén, vagy csak részein, élénken forog, 's az határát vagy körzi vagy pedig csak egyik részét nyaldossa, úgy, mint a' szárazon a' szárazoni hadsereg bel- 's kül bátorságán örködik: köteles a' hajóhad a' tengeri kereskedés' szabad- és bátorságban lételére felügyelni; a' harczra erejéhez képest nagyobb vagy kisebb befolyást, de a' harczmunkálati egybevetésekre, mindig nyomos behatást gyakorol; melly ismét felkészületétől tengernagyjai-, ügyességök-, jóhirök-, szerencsésjüktől, úgy szinte kormányosaik' jóságától, mint jellemök-, nevelésök-, és számmennyiségüktől is föltételeztetik.

Népmennyiség.

Mint mindenütt, úgy főleg a' harczban, ismernünk kell ellenünket, a' csekélynek látszó ellenséget megvetni nem tanácsos, úgy másnak erejét nagyítani sem üdvös. Valamely álladalom' népmennyiségéről annak hadserege' száma, vagy szükség' esetében meg-erőtetése' fokára ítélni.

Népnevelés.

A' népnevelés egyik főgépe a' harczyi erőnek; sokkal könnyebb valamely miveletlen, durva, mint magunkhoz hasonló, vagy szellemileg fejlettebb nép' ellenében a' harczviselés.

Nemzeti jellem.

Lelke a' harcznak a' nemzeti jellem, nincs hatalom azt kiolt-ható, melly ellenséges megrohanásnál hadseregeink' munkálatit véd-örkint segíti; az elválasztó ütközetben az illy népség rajkint rohan a' vérmezőre, honuk- 's királyukért meghalni kész, vagy a' vakmerő ellenséget vérszomjazva letiprandó.

Nemzeti egység.

Ha valamely országnak népsége egy nemzetből áll, úgy egysége a' harczra mindig behatást —; de ha azon nemzet jellemdús is, mint a' francziák, spanyolok, lengyelek 'stb. úgy a' harczra igen nagy befolyást gyakorol.

Kormány, 's alkotmány.

Ellenséges meghódítás' esetében valamely ország, tartomány vagy környék, mindaddig katonai egyéntől kormányoztatik, mig

vagy az ellenség egészen tönkre nem tétetett, vagy pedig a béke meg nem kötött; — ebből már érthető, hogy az országok' kormánya- 's alkotmánya' vázlatát ismerni szükséges, nehogy olyas esetben, a' kormány- vagy alkotmány' formáját megsértenők, melylyet még az ellenségében is becsülnünk kell. Harczmunkálati egybevetésekre pedig annyira hatályos, minthogy a' hadsereg' számára megkívántató tápszerek 's egyéb kellékek, azon polgári hatóságtól, mellynek környékén a' harcz folytatik, könnyebben előállíthatók, mint a' katonaitól bármilly erővel is; melly magában szelidebb esz- köz, számunkra az ellenséges országban ha nem győzelmeskedhet- nénk is, bizonytal becsültetést és tiszteletet gerjesztend, melly gyakran elősegélheti a' két ország közötti béke-szerződést, ellenkező esetben pedig, főleg ha álladalmunkhoz csatoltatnék azon magát ter- mézetesen szerencsétlennék képzelt népek sorsávali kibékülését.

Kormány 's alkotmány végre: a' népeket összeforrasztó mű- szer, mellynek szilárdsága- 's jóságától az álladalmak' tekintélyes helyzete, népek' és nemzetek' jólléte 's boldogsága függ.

I p a r.

Az ipar főemeltüje a' nép' gazdagságának; mennél nagyobb az ipar, annál csekélyebb a' szükség; a' harci összeillesztésekre ekkép üdvös befolyást gyakorol.

Földmivelés és termény.

A' jelenkor' harczviselési gyorsabb 's elhatározóbb rendszeré- nél okvetlen szükséges az ellenségi földnek, tápszert-nyujthatásá- ra számolnunk, mert gyakran lehetlen, főleg ha győzedelmünket használandók, az ellenséget üldözzük, szállítmányainkat bevárnunk, melly üldözés azonban egy tápszert nem adható földön csak bizonyos távolságra történhetik, nehogy önmagunkat veszélyeztessük; olykor tehát a' földmivelés- és terményre támaszkodhatni, mellyet katonai nyelven *takarmányozásnak* nevezünk. — Ez kétféle, szá- raz és zöld. Az első alatt mindenféle tápszert, az utóbbi alatt pedig egyedül: a' ló- 's marha- takarmányt érthetni. Mind e' két neme a' takarmányozásnak csak legnagyobb szükségben, a' legszigorúbb rendben, és felvigyázat alatt történik, nehogy a' szegény pórnép- ség éhhalál' áldozatául essék; de mint említők, majd mindig jobb fő- leg a' száraz takarmányozásban a' polgári hatóságot megbízni, melly azt minden teher nélkül a' népre elosztva, tehát igazságosabban ter- emtheti elő.

Felsőbb harezí egybevetésekre annyival inkább beható, mint-hogy a hadseregek mindenek előtt: emberek- és marhákból össze-állítvák, kiknek első és közönséges kíváncmányuk a roppant szükség-kellék, mellynek naponkénti 's időszerénti kiszolgáltatásától függ létezetök, azaz: a hadseregen a gyomor úrkodik. A' millyen igaz ezen állítás, épen olly arányban nélkülözhetlen a földírásban, sőt minden katonai egybevetésekben azok' tekintete.

Közjövedelem és státusadósság.

Valamelly státusnak, mint bármelly egyénnek is gazdagsága. jövedelmétől föltételeztetik, mennél jobban kezeltetik és fordítatik az a közjóra, annál erőteljesbben állhat a közvésznek ellenébe; telt kinstárral bármilly balsorsban is lelhetni módot, eszközt az elveszteket ismét helyreállítani. — Ellenben a' roppant státusadósság sorvasztó fekély a' közboldogság' életfáján, melly a' jólét' erén rágódik; ellenséges megrohanás' esetében pedig, az a' nélkül is borzasztó veszélyt, tehetlensége mellett, még a' tönkrejutás' félelmével is öregbíti.

Nagy adósság, főleg ha az a' köz jó' előmozdítására fordítaték, melly idővel magában már visszafizetheti a' felvett tőkét, sőt a' közjövedelemnek boldogságot árasztó ténye mellett, egy újabb jól kamatozó forrást nyit, nem baj; mert hitel a' közjónak egyik fő rugója; de minden státusnak bizonyos foka van, melly felett a' hitelt kiterjeszteni veszélyes, — azaz, tovább az sem takarózhatik, mint a' meddig pokrócza ér.

Pénz a' harczegépet hajtó kerék, 's mint mindenütt, ugy a' harcban is fõmüszer.

V a l l á s.

Némelly országokban, főleg hol vakbuzgóság a' nemzeti jellem, a' vallás is a' harczegybevetésekbe foglalható, mint péld. az oroszoknál, törököknél 'stb.

É g h a j l a t.

Az éghajlat' tulajdonságait főleg idegen országok' megrohanásinál ismerni, igen fontos; elhanyagolása, a' hadsereg' munkalátira sőt kedélyére is vészes behatással lehet, mint az 1812-ki orosz-francia háboruban az orosz égalj a' francziákra.

Hideg zordon égélj hevesb italt, melegebb ruházatot, több tápszert, a' harczban hidegebb 's érettebb megfontolást, a' hátráló vonalakra, úgy a' táptanyákra is kettőztettebb figyelmet kíván, mint a' meleg éghajlat; melegebb égélj alatt ellenben, sokkal többet merészeltetni mint a' hidegben.

A' hideg éghajlat Európában, a' védelmet; a' meleg ellenben a' megrohanást segíti elő. A' hő égélj, mint Afrikában, ismét valamely ország' védhetőségéhez számítható.

Europa általában.

Fekvése.

Europa fekszik a' $7\frac{1}{5}$ — 83^0 kelethossz, és a' $34\frac{3}{4}$ — $71\frac{1}{5}^0$ ész. szélesség között.

Határai.

Észak felől a' Jeges-tenger; keletről és délkeletről az Ural-bércz és folyam, a' Kaspi-tenger, a' Kaukaz-hegysor, a' Jenikali tengerszoros, a' Feketetenger, a' Konstanczinápolyi tengerszoros, a' Marmoratenger, a' dardanelli út, 's a' Görögszigettenger Ázsia felé; délről a' Földközítenger különzi el Afrikától, nyugotra a' nagy Világtenger Amerikától.

Hegyei.

Fő vízrekesz. Ott hol Európa Afrikától a' gibraltári tengerszoros által választatik el, kezdődik e' világrész' fő vízrekesze (Haupt-Wasserscheide) Spanyol- déli Francia- és Németországokon keresztül, Lengyel-és Magyarországek között Oroszországba az A-launi bérzig húzódik, melly végre az Ural-hegysorral lánczolódik.

Európa' hegyeit fő, és mellék ágaiival együtt könnyebb áttekintés végett, Spanyol-, Francia-, Német-, Olasz-, Török-, Magyar-, Orosz-, Skandinávi-, és Britt-hegyrendszerre oszthatni.

1.) A' *spanyol rendszer* a' piréni félsziget, a' Garonne folyam, úgy a' déli csatorna' déli oldalán fekvő, valamennyi hegyeket foglalja magában.

Fő vízrekesz. A' gibraltári tengerszoroson kezdődik, a' Nevada bérz, melly északkeletnek Granadán, és Murcián keresztül a' Quadalquivir déli forrásaig terjed, innét mint Iber láncz a' Segura forrását jobbra hagyva, a' Quadalimar' bal partján, a' Xukar és Quadiana forrásai között, a' Xukar jobb partján a' Sierra Albaracinig, a' Quadiano, Tajó, Ebro, és Duero forrásai körül Sorian és

Burgos tartományon keresztül Regnosáig vonúl, hol a cantabriai hegysorral érintkezik, mely által a Pirenekkal egyesül, 's a biskáji tengeröblön levő Figureas előhegytől Spanyol- és Franciaországot elkülönítve, a Földközitenger Kreuz nevű fokáig terjed.

Ágai:

a) A Guadiana, és Guadalquivir közt terjedő fő ág *Sierra Morena* (Sevillában *Sierra d' Aroche*), mely a Guadianán keresztülhatolva Algarvia hegyeiben végződik.

b) A Guadiana, és Tájó között terülő fő ág, *Sierra de Toledo*, de Quadaluppe és de St. Mamed név alatt, mely Portugallia' Alemtejo tartományában végződik.

c) A Tájó, és Duero közti bércz, *Sierra Guadaramma*, és *Sierra d' Estrella* név alatt, mely szinte Portugalliában végződik.

d) A *Kantabriai hegység*, Asturia és Leon közt Gallicziában, és Portugallia' éjszaki tartományaiban a Duerora terül.

e) Az Iberláncz jobb oldalán 's a Baleari szigeteken elnyúló hegységek.

2) A *Francia-rendszerhez* Franciaország' mind azon hegyei tartoznak, melyek a Garonne és déli csatornától fogva, a Rhone, Saone, Doubs, és Basel alatt a Rajna közt terjednek, és a rajnai tartományokban a Moselle és Maas között végződnek.

Fő vízrekesz: A Pirenektől Montlouis mellett fekete hegység név alatt a fő ág az Arriege és Aude folyók közt a Tarn, Lot, Allier, és Loire forrásáig húzódik, honnét mint Cevenne láncz a Loire és Rhone között a Gote d' Orig, az Arroux, Yonne, Armançon és Ouche forrásai körül a Seine és Saone folyamokat elkülönítve, az Aube, Marne, Maas és Saone forrásainál a Sihel hegységgel 's ez a Vogesekkel, mely ismét déli vonulatán Solothurntól északnyugotra a Jura hegysorral közösül, mellynek fő ága az Elsas, Ain, Doubs, és Obre forrásai körül a német hegyrendszerrel egyesül, mely által végre a sz. Gotharddal lánczolódik.

Részei.

a) A *Cevaudan-hegység*, mely Margeride, Auvergne, Mont-Cesalier, Mont-Doré, és Puy de Dome hegységekkel lánczolódik. A Puy de Dometől a Limousin hegység válik el, mely a Vienne jobb partján a Plateau de Gatineig az Atlantitenger partjára fut, és a Morván bércz, mely a Vienne, és Loire között az orléansi csücskéig, és innen alig észrevehetőleg a Calais-csatornáig nyulik.

b) Le Puy várostól délre, a Vivarais bérctől a Forez hegység válik el, mely az Allier és Loire között végződik.

c) A' *Vogesek' északi ágai* a' Mosel forrásánál kezdve, Elsass Lotringiától, elkülönözve: Harth, Donnersberg, Hochwald, és Hundsrück hegységeiben megszűnnek.

d) Az *Ardennek* a' Langresi csucstér' keleti végén a' fővizrekesztől elválva, Meus Ardennes, és Moselle departamentokon terjedve különféle nevezetek alatt (Moselle, Argon 's a' t.) Poroszország rajnai tartományiban, az Eifel és magas Veennel lánczolódva, Belgium 's Luxemburg' déli tartományiban végződnek.

e) Az *Arre-*, *Menez-* és *Montaignes noires hegységek*, a' Loire és Seine folyamok között, csak téres rónák által, elkülönzött halmok.

3) A' *német rendszer*, a' Rhone és Saone-Chalons-ig, a' Doubs-tól keletre, az olasz 's magyar határig, szóval: Sweitz 's a' német álladalomnak valamennyi hegyeit, egész az Unna' balpartjáig terülni, fog-lalja magában.

Fővizrekesz. St. Gothárdtól a' Rajna forrásai körül, kanyarodik, a' fővizrekesz, és Baselen túl, a' Rajna jobb partján, a' Jura' északi ágával, a' Schwarzwaldal egyesül, a' Jaxt' forrásai körül délnek fordul, és a' Tauber és Altmühl közt tekergődzik ki mint frank földhát, az Altmühl' mellékét a' Resattetól, a' Pegnis-ét a' Fils-étől választva, Eger, Hof és Berneck között a' Fichtel-csoporttal egyesül; délkeletre mint Cseherdő Linzig vonul, honnét északkeleti irányban Morvát Csehországtól mint cseh-morvai erdő elkülöníti, Glatz közelében, a' Sudetekkel kapcsolódik, mellyek délkeleti irányban. Slezia és Morvaországok között a' Vistula' forrásaig vonulnak, hol a' Karpatok veszik kezdetüket. Részei:

a) A' *tengeri havasok* Col di Cadibonatól Monte Visoig terjednek

b) A' *cotti havasok*, Monte Visotól Mont Cenisig.

c) A' *graji havasok*, Col de Bonhomme-ig; ezekkel lánczolódnak a' középhavasok.

d) A' *pennini havasok*, Col de Bonhomme-tól Monte-Rosa ig.

e) A' *leptont* vagy *sweitz* havasok, St. Bernhardin-ig.

f) A' *rhetisi havasok* a' Dreiherrn-csúcsig.

A' *keleti havasok* a' Drei herrn csúcson kezdődnek, Nori, Kar-ni és Juli havasok nevezet alatt.

g) A' *nori havasok*, Salzburg, Steier és Ausztrián keresztül a' Dunára terjednek, mellynek egyik ága Simmering-től Magyarországra vonul, és a' Rába 's Balaton között, mint Bakonyi erdő a' Dunára ágazik.

h) A' *karni havasok* Tirolt Karinthiától elkülönítve, Tarvisnél a' Juli havasokkal egyesülnek; ezek két ágra oszlanak, mellyek közt a' Száva foly; az északi ág Horvátországon át Tótországba terjed, hol halmokban tűnik el; a' déli ág Illiriát átmetszve, több

ágakra oszlik, Istriában a' Quarneron végződik, és keletre alacsony halmokká aljasul, mellyek Zengnél a' török hegyrendszerrel egybefüggnek.

- i) A' *glaczi-hegységek*, a' hason nevű grófságban.
- k) Az *Oriás-hegység*, az Oriás-töltés, és Iserkammal.
- l) A' *Lausiczi-bércz* a' Lausicz-, Neisse, és az Elba között. Az Elba áttörése baloldalán kezdődnek a' *herzini-hegységek*.
- m) A' *Fichtel-bércz*, olly csomót képez, mellytől a' türingi-erdő, Ércz-hegység és a' Cseh-erdő (fővizrekesz) futnak ki.
- n) Az *Ércz-hegység*, melly Cseh- és Szászországot elkülöníti, a' Saale és Eger forrásainál a' Fichtel csomóval közösül, hol a' cseh közép hegység válik el tőle, melly az Eger és Beraun között a' Moldvára terül.
- o) A' *Zordon-havasok* (a' Sváb Jura) az Ércz-hegység végmagasságival érintkezve, Würtembergben, a' felső Duna medré hosszában vonulnak, és a' *Fekete-erdővel* egyenközösen kapcsolódnak.
- A' Fichtel-hegységtől északkeletre válik el *egy ág*, melly a' Neckar és Rajnától keletre, Saale és Elbatól nyugotra, az északi vagy Német tengerre lejt.
- p) A' *Frank-erdő* a' Bajor felső Main kerületben, és a' Reus fejedelemségben.
- q) A' *türingi-erdő*, a' Verra és Saale folyó közt.
- r) Az *Eichsfeldi hegységek*, mellyekkel a' Leine és Helme völgyei közt a' Harczbércz egyesül.
- s) A' *Rhön-bércz*, a' Verra folyót 's türingi erdőt elválasztja.
- t) A' *Spessart*, a' Maina folyó déli kanyarulatában.
- u) *Vogelshegy*, a' Nidda-, Ohm-, és Schwalm forrásainál.
- v) A' *Taunus*, a' Vetter, Nidda, Maina, Rajna és Lahn között, melly Bingennél, a' *Hundsrück* átellenébe vonul.
- w) A' *Vester-erdő*, a' Lahn, Rajna és Sieg között, a' Sieben-hegységgel, melly a' Rajnát, az Eifeltől elkülönzi.
- x) A' *Sauerlandi-bércz*, a' Sieg, Rajna és Lippe között, mellyel az *Esgeberg* és *Teutoburgi erdő* közösül, melly utóbbi Minden és Osnabrück közt végződik.
- y) A' *Weser-bércz*, a' Leine és Weser közt.
- z) Az *Oden-erdő* a' Jaxt, Neckar, Rajna és Maina közt.

4) Az *olasz rendszer*, az olasz félsziget' hegyeit, Savonnától délre esőket foglalja magában.

Az *Apenninek*, Savonnatól délre kezdődnek, az Olasz földön a' messinai tengerszorosig terjednek, a' tenger' fenekéről ismét fel-emelkedve, Siciliába ágaznak el.

Részei.

a) Az *északi Apenninek* az Arezzoból St. Angelóba vezető völgyig.

b) A' *középponti Apenninek*, a' Pescara folyam' völgyeig.

c) A' *déli Apenninek* a' Spartivento előhegyig.

d) A' *szigeti Apenninek* Siciliában.

5) A' *magyar rendszerhez* Magyarország' minden hegyei egész a' Duna balpartjától a' Dnjeprig, 's a' nyugoti Lengyelalföld' hegyei és halmi tartoznak.

Fővizrekesz: A' Kárpátok igen zordon magas hegységek, mely-lyek Magyarországot óriási övezet alakban ölelik, a' Sán forrásánál északkeletre kanyarodva, Lengyelországon keresztül mint bércz-hát a' Volhonski erdőig vonulnak.

Ágai.

a) Az *erdélyi havasok*, Új-Palánkánál a' Dunán keletkezve az erdélyi nagy fejedelemség' délkeleti határát egész a' Tisza' forrásáig körzik, hol a' Pietroza hegyben, a'

b) *Kárpáti erdőbérczcek* egyesülnek, melly a' Poprádnak Dunajeczbe ömlésénél a' Tátrákkal egyesül.

c) A' *magyar-erdélyi határ bérczek* a' Tisza' forrásánál Galacz-hegyben válnak el a' havasoktól, a' Szamost és Marost körítve, Erdélynek északi és keleti határát áttörik, míg végre a' Morarul bérczben, ismét a' havasokkal egyesülnek.

d) A' Tátrák' déloldalától a' felső Poprád, Dunajec, Árva és Vág közt válnak el a' *Fátra és Mátra-hegységek*, mellyek a' Dunára terjednek.

e) A' *Beszkidék*, mellyek majdnem arány-magasságban Galiciát ausztriai Szeziától választják el, északkeletre mint Sandomiri bérczek a' Pilika és Vistula közé lejnek, hol letörpülnek;

f) délnyugotra pedig, mint *Jablunka és Javorina bércz* a' Vág és Morva között a' Dunára vonulnak.

5) Az *orosz rendszert* az Orosz álladalomnak minden hegyei képzik.

Fő vizrekesz. Az Alauni hegységek csak csekély magasságok, mellyek az Oroszföldnek terjedelmes magas rónaságát átkarolják, a'

Valdai csüestérben fölemelkedve a' Semokonski hegyek által az Uralbérczezel egyesülnek, mellyek 400 mértföld hosszúságon túl a' Kaspitengerig terülnek, nagyobb részt Európát Azsiától különítve.

A' Valdai csüestértől következő ágak futnak ki:

a) Az *olonecki* hegység a' volhonszki erdőtől elválva, megkeríti az Onega-tavat, 's északnyugoti irányban a' scandinavi rendszerrel közösül.

b) Azon halomzatok, mellyek Liv- és Estlandon a' nyugoti tengerre és a' Duna' jobb partján Litvánián át, keleti Poroszországha lejtének.

c) Egyik *hosszabb ága* a' Volga, Dnjepr és Duna' forrásai között Smolensk és Orel helyhatóságokon kikanyarodva, a' Don forrása körül a' Volga hegységgel egyesül, melly a' Volgának délkeleti kanyarulatát Astrakánban nyomban kíséri, míg Kaukaziában a' Kaukáz-bércz' északi ágaival kapcsolódik.

d) Csekély halmok egyesítik a' Dnjepr-hegysorral, melly a' felső Dnjeszteren Csorna-hegy név alatt a' Kárpátokkal összefügg.

6) A' *skandináviai rendszer*, Norvegia, Svédország és a' Lappföldön nyúló hegyeket körzi.

A' hatalmas *Kiölek* a' Skager-Rack' fenekéről a' Lindenaes előhegyben emelkednek fel, Norvegia és Svédország' határát, mint Hecklefield, Longfield, Dovrefield, Syllfield 'stb. északi irányban egész az északi fokig, képezve; felső északon e' bérczség északkeleti, azután déli, végre délkeleti irányt vesz, és mint lapp hegyesség mind inkább letörpül, Oroszöldnek keletitengeri folyamit a' Fehértengerétől elkülönítve, egyik ága keletre az Urallal egyesül.

7) A *török rendszer*, az Unnatól keletre a' Száva és Dunától délre eső hegyeket foglalja magában.

a) A' *dinari havasok* Zengnél a' Mészszirtben a' Juli havasoktól elválva, a' horvát-hadi határ- szélt és Dalmátországot átmetszve, Bosnyákországba és Albaniába elágaznak. Hozzájuk kapcsolódnak a' Nissava-Gora, Glubotin, Tsardagh, az Argentaro-bércz (Bosnyák, Szerbországoiktól északra Herzogovina, Montenegro és felső Albaniához délre), és a' Hemus vagy Balkán-láncz, melly Bolgárországot Rumeliától elkülönítve a' Feketetengeren végződik.

b) A' Tsardaghtól Perserin közelében a' *Hellen* vagy *Pindus-bércz* válik el, melly különféle nevezet alatt a' görög félszigetbe Morea' végeig terjed.

c) A' *Despoto dagh* vagy Rhodope, Kostendintől válik el, és Macedoniát Tráciától különzi; egyik ága aljasan északfelé Szerbországon a' Dunára lejt, és a' magyar hegrendszerrel közösítő lánczot képezi.

d) A' Balkán' keleti részéről Selimno közelében két mellék-ág fut ki, az északi, keleti Bolgárországba lejt, a' déli pedig mint *Sztrandsabércz* felső Thrácián keresztül, a' konstanczinápolyi tengerszorulaton és a' Dardanelli uton végződik.

e) Kandia, a' görög szigettenger' szigetei, úgy a' jóniai szigetek' bércei is, e' rendszerhez tartoznak.

8) A' *britt rendszer* végül Angol-, Scótország és Irland' hegyeit foglalja magában.

a) A' *scot magas bércek*, északi Scótországot, a' kaledoniai csatornáig fődik.

b) A' *Grampian hegység*, közép Scótországban a' Clyde és Firth of Forth folyókig.

c) A' Scot- és Angolországot elkülönítő *Cheviot* bércek.

d) A' *Peak-hegység* Angolország' felső grófságait borítja; töle válnak el a' Valesbe terjedő, a' közép és déli Angolországban bércezhátakként, és a' sziget' délnyugoti részén, mint Cornwall-bércek, terülő hegysorok.

e) Irland hegyei csak csekély elkülönzött bérceket képeznek.

f) A' Hebridek, Orkadok, a' Shetlandi Fero 's Irlandi szigetek' bércei, szinte ide tartoznak. *)

T e n g e r e i.

Europát észak, nyugot 's délről a' Jeges-, Atlanti ocean, vagy világ-, és a' Földközi főtengerek körzik; a' Kaszpitenger pedig keleti határának déli részét érinti. (Ázsiához tartozik).

*) Európában csak a' központi és sveiczi havasok állnak a' magas hegység' előfokán; a' másodikkban a' Sierra Nevada, a' Pirenek, Sierra de Gredos, a' keleti és nyugoti havasok' csoportai a' Karpátok és az Apenninek; a' harmadikon végre a' skandinavi bércezség' magasabb megyei, az erdélyi havasok, és a' Garda-tó észak részén fekvő Monte Baldo.

A' középhegység' magasabb fokához tartoznak: a' Cevennek, a' scandinavi hegység' több csoportai, a' Grampian, Jablunka, Sudetek, Jura, Vogesek, Schwarzwald, Cseherdő 'stb. az Ercz- és Fichtel-hegységek, már második fokára esnek.

I. A' *Jegesfötenger*, az Europai orosz álladalomnak északi részét a' Vaigaczi uttól mintegy 50° hosz. körzi.

Öblei: a' Pecsora, Tseskaja, Fehértenger, Mezen, Dvina, Onega, Kola-baj, a' Varangi-, Tana-, Lare-, Parsang-, és Alten-Fjord.

II. Az *Atlanti-Oceán*, Európát a' Jegestengertől, egész a' Gibraltari tengerszorosig határozza.

Förészei:

a) A' *Nóriai tenger*, Norvégia' partjai' hosszában.

b) A' *Német- vagy Északitenger*, Norvégia, Dania, a' Német álladalom, Hollandia, Angol- és Scotországok között. Öblei: Schelde, Waal, Dollart, Jahde, Vesper, Elba, a' Norstrand és Fanöe szigeteknél, Dornah, Murray, Tay, Forth, Tees, Humber Wasch, Themze; a' Ringkiöbing-, Skager-Rack-, Buke-, Bommel-, Sogne-, és számtalan több Fjordok Norvégia' partjain; hozzá tartozik a' Zuidi-tó a' Harlemi tengerrel és a' Lauritó. Öt tengeri út köti össze a' melléktengerekkel: 1. A' legnagyobb útja Norvégia és Setland szigetek közt a' Noriai tengerrel. 2. A' Fair-út a' Setland-szigetek' egyike és az Orkney szigetek közt, az északi Atlanti tengerrel. 3. A' Pentlandi út Petland sziget és Skotország közt. 4. A' Calais út, Dower és Calais közt az Atlanti tengerrel. 5. Norvégia, Svédország és Dania között érhetni a' Skager-Rack, Kategat és a' két Belten keresztül a' keletitengerbe.

c) A' *Skager-Rack*, Norvegiától délre, Svédországtól nyugotra, és északra Daniától képezi Christiania' mély öblit. Svédország és Dania között egyesül:

d) A' *Kategattal* vagy Codani tengerrel, ezen keresztül, és a' nagy és kis Belt; Sund (Oresund) Temern-Sund, a' Laland és Temern, Laland és Falster, Falster és Seeland, Falster és Möen, végre Möen és Seeland közötti utakon juthatni:

e) A' *keleti* (skandinavi vagy Balti) *tengerbe*; mellynek öblei: Travamünde, Wismar, Varnemünde, Barther-Bodden, a' kubiczi-, nagy és kis Jasmündi Bodden, a' Rügi- és Greifswaldi Bodden, a' Putzigi Wyk, a' Frische-Haff, a' Kuri-Haff, Riga, Finn, és Botnia.

f) Az *Aquitani tenger* Irland keleti partjai' hosszában; részei: 1. György csatorna Angolország és Irland között, ennek öblei: Bristol, Cardignan, Harlech; a' György-csatorna közösi: 2. az Irlanditengerrel, mellynek öblei: Dublin, Dundalk (Irlandban), Chester, Liverpool, Morocambe, Solvay, Wigton és Luce (Angol- és Skotországban; a' Menay-út különzi benne Angles szigetet Nord-

valestől. 3. Az Északi-csatorna, Skótország és Irland között; végre, az Atlanti tengerrel egyesül; öble: Frith of Clyde. 4. A' Kis-Minh-csatorna, a' Hebridek és Skótország közt. 5. A' nagy-Minh vagy Caledoni tenger, Sutherland és Levis sziget közt. 6. A' Harrist-út, North, Uist és Levis szigetek közt.

g) A' *Britt-csatorna* vagy *Aermel tenger*, a' Doveri (caleis) út által az Északitengerbe visz. Öblei: Cornwallis, Devon (délpartján) Sein, St. Mihály 'stb. (Franciaország északi partján.)

h) A' *Biskayi* vagy *Gascogni tengeröböl*.

i) A' *Gadetani tenger* Portugal és délnyugoti Spanyolország partjai' hosszában, melly a' Gibraltari tengerszoros által a' Földközi-tengerrel közösül.

III. A' *Földközi főtenger* Europa' déli oldalát Afrika és Ázsiától különzi; részei:

a) A' *Baleari tenger*, ennek részei: 1) *Az iberi-tenger*, Granada partjain, 2) a' *Massiani tenger*, Granada' keleti, és Murcia déli partjain. 3. Az Alicanti öböl, Valencia' déli partján. 4. A' Valenciái öböl, a' St. Márton-előhegy' és az Ebro' torkolata közt. 5. A' lion-i-öböl, St. Sebestény-előhegy és Toulon között. 6. A' genuai öböl, Toulon, Korzika és Elba közt, ennek nyugoti részét Riviera di Ponente, a' keletit Riviera di Levante-nak is nevezik.

b) A' *Tyrrheni* vagy *Toscanai tenger*, az Olasz álladalom, Sicilia, Sardinia, Korzika és Elba között, melly a' Baleari tengerrel három uton közösül: 1. A' capraja-út, a' genuai-öböl, Korzika 's az olaszálladalom közt; az Elba és Pionbino közti átjárást pionbinoi csatornának nevezik. 2. A' Bonifazi-út Korzika és Sardinia között. 3. A' Caralitani tenger Sardinia' déli partjain, Cagliari-öblivel. A' Tyrrheni-tenger' délkeleti szögletét az Aeoli- vagy Lipari tenger képi; öblei: Gajeta, Nápoly, Salerno, Policastro, Eufemia, és Gioga.

c) A' *Joniai tenger*, két Sicilia, Morea, és Arnaud közt, a' Messinai-uton a' Tyrrheni tengerrel egyesül; öblei: Tarent, Squillace, Catania, Arta, Patras, Lepanto, Corinth, Salona, Gastumi, Arcadia.

d) *Az Adriai tenger* az Otrantoi-út által a' Joniaival egyesül; öble: Manfredonia; mellyben: Velence, Triest, Quarnero, Fiume, Narenta, Cattaro, Drino 'stb. öblök.

e) A' *Görögtenger*, Moreától délre; öblei: Coron, Colokythia.

f) A' *Candia (Kréta) körötti tenger*; öble: Messara.

g) *Myrtoi-tenger*, Kréta, Milo, Attica között; öblei: Napoli di Romania, Aegina.

h) Az *Aegei*, vagy *görög szigettenger*, Negroponte, Arnaud, és Rumelia' partjai között; jelesb öblei: Talanda, Zeitun, Salonichi, Cassandria, Monte-Santo, Contessa, Saross.

i) A' *Dardanelli-út a' Marmara tengert* a' görög szigettengerrel egyesíti, a' Török álladalom és Kis-Ázsia közt.

k) A' *konstanczinapolyi tengerszoros* által a' *Feketetengerbe* juthatni, mellynek öble: a' Lomhatenger.

l) A' *Jenikali tengerszoros* végre a' *Feketetengert* az *Azowitengerrel* közösíti.

IV. A' *Kaspitenger*, Ázsiához tartozik.

Fő- és tengerparti folyamai.

Europa' valamennyi folyamai a' fővizrekesz által egymástól elkülönzött két lejtőségen ömlenek az azokat körző tengerekbe. Az északnyugoti lejtőség: a' Jeges- és Világtenger; a' déli: a' Földközi és Kaspitengerek mellékeihez tartozik. E' tenger mellékek olly hegyágak által képeződnek, mellyek a' fővizrekesztől mindenféle irányban válnak el, 's mellyeknek mellékágaik a' nagyobb 's kisebb folyamok' mellékeit jelelik.

I. A' *Jegesfőtengerbe* ömlenek: Petsora, Mezen, Dwina, Onega, Wig, Kem, Kowda, Kola, Pasnik, Mats.

II. Az *Atlanti-főtengerbe*:

a) *Noriai tengerbe*: Wefsen, Namsen.

b) A' *Német- vagy Északi tengerbe*: Elba, Eider, Vesper, Jahde, Ems, Wechte, Hunse, Rajna, Maas, Schelde, Iser, Liane, Themze, Chelmer, Colne, Stour, Orwell, Deben, Wenson, Keleti Ouse, Trent, északi Ouse, Tees, Tyne, Tweed, Forth, Tay, Spey, Nees.

c) A' *Skager-Rackba*: Glommen, Reina Strande, Louwen-Elf, Hoide, Nid, Torisdall vagy Oddern.

d) *Kategatba*: Klara-Elf.

e) A' *Keletitengerbe*: Motala, Dal-Elf, Ljusne-Elf, Njurunda-Elf, Indals-Elf, Angerman-Elf, Gidea-Elf, Storlekdan-Elf, Öre, Umea-Elf, Skelestea-Elf, Pitea-Elf, Kalix-Elf, Tornea-Elf, Kemi, Ulea, Phajjoki, Kymene, Kumo, Neva, Narva, Düna, Niemen, Pregel, Passarge, Vislula, Leba, Stolpe, Persante, Rega, Oder, Uker, Peene, Reknitz, Trawe, Guldenaae, Suderaae, Javde-Aae, Warde, Lömberg, Stor, Skive, Varnow, Dosse.

f) Az *Aquitani tengerbe*: Clyde, Irwin, Ayr, Kenn, Nith, Annan, Esk, Eden, Mersey, Dee, Neath, Tay, Uske, Tawe, Severn; Foyle, Ban, Boyne, Lissy, Barrow (Irlandban).

g) A' *Brittsatornába*: Tamer, Avon, Test, Somme, Seine, Orne, Vire.

Az *Atlanti főtengerbe*: Schannon, Rance, Aulne, Blavet, Vilaine, Loire, Sevre-Niortaise, Charente, Gironde.

h) A' *Biscaji tengeröbölbe*: Adour, Bidossoa, Deba, Nalon.

i) A' *Gadetani tengerbe*: Minho, Duero, Mondego, Tajo, Sado, Guadiana, Tinto, Guadalquivir, Guadalette.

III. A' Földközi főtengerbe:

a) A' *Baleari tengerbe*;

1) Az *Iberi tengerbe*: Guadiaro, Guadaljore, Almeria.

2) A' *Massiani tengerbe*: Almanzora.

3) Az *Alicanti öbölbe*: Segura.

4) A' *Valenciai öbölbe*: Xucar, Guadalaviar, Myares, Ebro.

5) A' *lioni öbölbe*: Llobregat, Tordera, Ter, Aude, Herault, Rhone.

6) A' *Genuai-öbölbe*: Argens, Var, Paglione, Roja, Arosca, Fiumara, Magra, Serchio, Arno.

A' *Baleari tengerbe*: Gravonne, Pianetta, Taraco, Valinco, *Corsicában*; Oristano, Termus, *Sardiniában*.

b) A' *Tyrrheni tengerbe*: Ombrone, Albegna, Fiora, Marta, Arrone, Tiber, Carigliano, Volturmo, Seele; Grande, Termini, Bartolomeo, *Siciliában*; Fiumendoca, *Sardiniában*; Tavignano, Golo, *Corsicában*.

c) A' *Jóniai tengerbe*: Bolice, Gallatabellota, Salso, Terranova, Ragusa, Giarella, Cantara, *Siciliában*; Grati, Basiento, Brandedo, *Nápolyban*; Kalamas, Mavro-Potamos Loru, Arta, Aspropotamos, Carbonaro.

d) Az *Adriai tengerbe*: Ofanto, Carapella, Cervaro, Cadelaro, Sangro, Pescara, Tronto, Chienti, Potenza, Esino, Metauro, Marcochia, Savio, Ronco, Po, Ets, Bachiglione, Brenta, Piave, Sivenza, Tagliamento, Isonzo, Zermagna, Kerka, Cettina, Narenta, Bojana, Drin, Maffi, Scombi, Ergent, Vojuza.

e) A' *Görög tengerbe*: Vasilico-Potamos, (Eurolas), Pamissus.

f) A' *Candia, vagy Creta körölti tengerbe*: Messara.

h) A' *hajdani Myrtoi tengerbe*: Cephissus, Inachus.

g) Az *Aegei vagy Görög-szigettengerbe*: Asopos, Salambria, In-

dsche-Karasu, Vardar, Strymon-Karasu, Anghista (Nevrekub), Kis-Karasu vagy Naestus, Garats, Schaenos, Maritza, Kavaktsai.

k) A' *Fekete tengerbe*: Bokludzedere, Ajdos, Nadirdere, Kamcsik, Paravadi, Duna, Dnjester, Dnjepr, Don, Kuban.

IV. A' *Kaspitengerbe*: Ural, Volga, Terek.

C s a t o r n á i. *)

Jelesbbek: *Spanyolországban*: Király.

Franciaország 86-tal bir; nagyszerűbbek: Havre, Canal lateral a' la Garonne, Canal du Midi, Canal Bery au Bac, Canal du Centre, Canal du Monsieur, Burgogne, St. Quentin, Briare, Orleans, Ille et Rance, Bretagne, Blavet, Berry, Nivernais, Ourcq, Ardenne.

Belgiumban: a' belga-északi, Ostende, Brüssel és Löven, Mons, Charleroi.

Német-Alföldön: Maas, Enkhuyzen; Het-Y, Harlingen, Vianen, Vilmos.

Sveitzban: a' Neuenburgi- és Genfi tavat összekötő.

Sardiniában: Ivrea, Cogliano, Rotto, Naviglio di Bra, Veneria földvizenyítők; Naviglio-Grande, Naviglio di Bereguardo hajózatok.

A' *Pápai birodalomban*: Ferrara, Naviglio di Faenza.

Nápolyban: Claudini, Regy-Lagni.

Nagy-Britannia 103 nagyszerű csatornái közül jelesbek: a' Caledoni, Forth és Clyde, Leeds és Liverpool, Grand-Trunk, Regent; Király, Nagy, Newry, Ulster, *Irlandban*.

Dániában: Stekenitz, a' Sleswig-holsteini, Nestvedi vagy Danneskiold, Odense.

Scandinaviában: Götha, Arhoga, Strömsholm, Södertelge.

Ausztriában:

a) *Lombard-Velenczében*: Naviglio di Paderno, Naviglio della Martesana, Naviglio di Pavia, Naviglio di Cremona, Naviglio nuovo di Pallavicini, Canale della Citta, Rogia-Fusa, Canal Bianco, Canale di Loreo, Naviglio Adigetto, Canale di Valle, Naviglio Bussa, Naviglio d' Osuglia, Canale Piovego, Canale delle Roncajette, Canal di Pontelungo, Canale della Battaglia, Canale di Monsetice, Canale d' Este, Canal St. Caterina, Canal Gorzone, Canale di

*) Jelenleg Európának majd minden országai vetélkednek folyam-
's folyóikat a' belkereskedés fölemelésére vagy földvizenyítés végett cél-
szerű csatornák által összekötni.

Brenta nuovo, Canal di Mestre, Canale Brentella, Canal di Milano. Ezeken kívül a' Velencei királyságban magában 243 földvizényítő csatorna létezik.

b) *Ausztria főherczegségben*: Traun, a' Bécs-Ujhelyi.

c) *Magyarországban*: Ferencz, Bega. Sárvíz. (Duna-tiszai indítványozott.)

A' *Porosz álladalomban*: Deine, a' Fridrik-árka, Brombergi vagy Netze, Finow, Spree, Müllrose, Plauenschen, Klodnitz, a' brandenburgi főcsatorna, Ferbellin, Ruppín-i, Templin-i, Oder, Miksa-Clementin, az északi-csatorna.

Bajorországban: Allach, Lajos.

Württembergben: Canstadt.

Hannoverában: Ems, a' kis-Hase, a' Pappenburg-i, a' Brema-i.

Mecklenburg, Schwerin és Strelitz nagyherczegségekben: Elde.

Az Orosz állodalomban: Visnei-volocsoki; tichwinsi; maria; kubinski; katarina; lepel vagy beresina, Oginski; Király.

V a s u t a i.

Nagyszerűbbek:

Franciaországban; Párisból: 1. Havre és Diepe-be; 2. Mons felé; 3. Strasburgba; 4. Marseillebe 5. Nantesbe.

Belgiumban: Mechelnből: 1. Antverpiába, 2. Ostendebe, -mellyből Lillebe; 3. Brüsselen keresztül Monsba, 4. Lüttichbe, tovább a' porosz határra, hol az acheni vonallal egyesül.

Németalföldön: Amsterdamból 1. Arnheimon keresztül a' kölni vonalig; 2. Harlemen át Rotterdamba.

Schweiczbán: Zürichből Baselig; hol egyik francia vonallal egyesülend. (Indítványozott.)

Nápolyban: Nápolyból Noceraig, mellyből egy oldalut Castel a Marebe.

Nagy Britanniában: a) Londonból 1. Southampton- és Portsmouthba; 2. A' nagy nyugoti vonal Plimouthba; 3. Birminghamba, tovább Grand-Junctiond Rail-road név alatt Warringtonig a' c) alatti vonalba. b) Darlington tájékáról Teen-nen fekvő Stokton révig; c) Liverpoolból Manchesterig, tovább Hull-ig; d) Carlisleből Newcastlebe; e) Glasgowból Edinburghon Bervickbe; f) a' North-union vonal az előbbieket közösíti; g) Limerickből Waterfordba (Irlandban.)

Dániában: Altonából Neustadtba (indítványozott.)

Ausztriában:

a) *Lombard-Velenczében*: Velenczéből Majlándba.

b) *Ausztria főherczegségben*: 1. Gmundenből Budveisba; 2. a' Ferdinánd északi vonal, Bécsből Bochniába; 3. a' Bécs-győri vonal

Bécs-Ujhelyig (elkészülve); 4. a' Bécs-triesti vonal Steier és Illirián keresztül, (készülőben); 5. a' Bécs-prágai vonal.

c) *Magyarországban*: 1. a' Pest-Pozsonyi; 2. 's a' Pest-Debreceni, (készülőben) 3. A' Pest-Fiumei (szóba hozott.)

Német álladalomban.

a) *Bajor-országban*: 1. Nürnbergből Fürthbe; 2. Augsburgból Münchenen-átSalzbnrgba; 3. Augsburgból Nürnbergben keresztül Coburg- és a' Liptse-Dresdai vonal felé; 4. Augsburgból Lindauba 's a' Bodeni tó felé; 5. Augsburgból Ulmba; 6. Fürthből Würzburgba; 7. A' rajna-gáttól Manheim közelében Bexbachig a' porosz határra; 8. a' Rajna-gáttól Lauterburgon keresztül Strassburg felé, (részint készülőben, részint indítványozottak.)

b) *Báden nagyhercegségben*: Manheimből a' Schweiczi határra Basel felé, (készülőben); melly más felől a' Frankfurtból Manheimba nyuló Hess vonallal közösülend.

c) *Nassau-hercegségben*: a' Taunus vonal Viesbadenből Frankfurt és Biebrichbe, készülőben.

d) *Hessen-Kassel választó fejedelemségben*: Frankfurtból Kasselen át a' Lipcse-Magdeburgi; egy másik a' Minden-köllni vonal felé.

e) *Szász nagy- és hercegségekben*: 1. A' Hansa-déli-német-központi vonal, Coburg' határán a' bambergi vonallal egyesülve a' Werrán fekvő Hildburghausenen keresztül Mündenig, tovább Bréma, Hamburg- és Lübeckbe; 2. a' Thüringi erdön keresztül a' Frankfurth-kasseli vonalból Lipcse felé; 3. Kasselből a' Lipcse-Magdeburgi vonalba, (indítványozottak.)

f) *Szász királyságban*: a' Lipcse-Dresdai.

g) *Hannoverában*: a) Hannoverból 1. Bréma és Révébe; 2. Lübeckbe; 3. Boizenburg felé; b) Mindenből Magdeburgba (indítványozottak); c) Braunschweighből Hartzbergbe; és Wienenbergből Gosslarba; mellékága, (készülőben.)

Porosz állodalomban: a) Kölnből 1. az Antverpi vonalhoz; 2. Bonnba, 3. Arnheimba. b) Düsseldorfból Mindenbe; c) Szent-János Saarbrückből a' Rajna-gátig; d) Magdeburgból 1. Braunschweig felé, 2. Lipcsébe. e) Berlinből 1. Potsdamon keresztül Magdeburgba, 2. Stettinbe, 3. Lipcsébe, 4. Nieskába, a' szász határra, hol a' Dresda-Lipcsei vonallal egyesülend; 5. Breslauba, 's tovább a' Ferdinánd északi vonalhoz (részint készülőben, részint indítványozottak.)

Orosz álladalomban: a) St. Pétervárból Czarskoje-Zelon át Pawlowskig, 2. Oranienbaumig, 3. Moskvába; b) Morsanskból a' Zna folyónak Oka-vali egyesülteig, c) Varsóból Osviecsin körül a' Ferdinánd északi vasúthoz, d) Kovnoból Libauba, (részint készülőben részint indítványozottak.)

Török álladalomban: Czernavoda vagy Rassowából Kostendseig (szóba hozott.)

O r s z á g u t a i.

Az utak *legjobb*ak, Francia-, Lombard-Velencze-, Egyházi-, birtok-, Modena-, Lucca-, Parma-Piacenza-, Massa-, Sardinia-, Britannia-, Tyrol-, Illir-, Steier-, Ausztria főhercegség-, Cseh-, Galliczia-, Porosz-, Bajor-, Nassau-, Hessen-Kassel-, Szász nagy és hercegségek-, Szász királyság-, Hannover-, és Oldenburghan.

Középszerűek: Spanyol-, Belgium-, Németalföld-, Svéd-, Norvégia-, Schweicz-, Nápoly-, Dánia-, Morva-, a' magyar és orosz álladalmakban.

Elhanyagolják: Portugal-, Török-, Görögországban, és Sicilia szigetén.

Leghosszabb uti vonalak: 1) a' tengerparti út Cadizból Christiániáig:

2) Az Európát átmetsző: Cadizból Jekaterinburgba vezető.

Nevezetesbb harczmű-pontjai.

Portugalban: Lissabona, Oporto, Tores-Vedras.

Várai: Peniche, Almeida, Elvas, Campo-Mayor, Marvao 'stb. összesen 142.

Spanyolországban: Madrid, Sevilla, Granada, Valencia.

Várai: Badajoz, Barcelona, Saragossa, Carthagena, Cadiz, Gerona, Figueras, La Corunna, Ferrol, Tuy, Ciudad-Rodrigo, Olivenza, Rosas, Pamplona, San-Sebastian, Jaca 'stb. összesen 282.

Franciaországban: Páris, Dijon, Marseille, Nantes, Bordeaux, Toulouse, Chateau-Thierry.

Várai: Lille, Bergues, Gravelines, Douay, Cambrai, Bonchain, Valenciennes, Condé, Le Quesnoy, Maubeuge, Landrecies, Dünkirchen, Avesnes, La Fère, Mezières, Givet, Sedan, Rocroy, Metz, Longwy, Thionville, Bitsch, Verdun, Montmédy, Strassburg, Weissenburg, Lauterburg, Hagenau, Schletstadt, Lützelstein, Neu-Breitsach, Belfort, Besançon, Amiens, Abbeville, Doullens, Arras, Baupaulme, Saint-Omer, Boulogne sur mér, Calais, Aire, Pfalzburg, Toul, Auxonne, Fort l' Ecluse, Piere-Châtel, Grenoble, Gap, Briançon, Mont Dauphin, Embrun, Sisteron, Entrevaux, Toulon, Valence, Pont Saint-Esprit, Lyon, Rouen, Le Havre, Dieppe, Cherbourg, Alençon, Saint-Malo, Saint-Servan, Brest, L'Orient, Port-Louis, La Rochelle, Rochefort, Angoulême, Blaye, Bayonne, St. Jean de Luz, St.

Jean-Pied de Port, Navarreins, Lourdes, Foix, Perpignan, Bellegarde, Prats de Mollo, Mont Louis, Villefranche, Cette. —

— *Corsikában*: Ajaccio, Bastia, St. Bonifacio, Calvi, Corte; összesen 178.

Belgiumban: Brüssel, Lüttich, Brügge.

Várai: Ostende, Ypern, Menin, Fort Knoeke, Gent, Dendermonde, Liefkenshoek, Antverpia, Mons, Tournay, Ath, Charleroi, Namur, Philippeville, Marienburg.

Németalföldön: Amsterdam, Haarlem, Haag, Rotterdam, Leuwarden.

Várai: Enkhuizen, Schoonhoven, Gorkum, Vliessingen, Herzogenbusch, Workum, Bergen-op-Zoom, Breda, Grave, Nimwegen, Zütphen, Maastricht, Venloo, Koeverden; (Luxemburg, német állodalmi vár.)

Schweiczbán: Gotthard csúcs, Teifelsbrücke, a' felső Reuss-, 's Meyenvölgy, Susten-hágó, Basel, Zürich.

Vára: Aarburg.

Olasz állodalomban:

a) *Sardiniában*: Turin.

Várai: Fenestrelle, Fort-Exilles, Alessandria, Fort-Bard, Fort-Lesseillon, Ventimiglia, Genua, Gavi; *Sardinia szigetén*: Cagliari. Ezeken kívül 67 erőstett torony a' tengerparton.

b) *Parmában*: Parma, Guastalla.

Várai: Piacenza, Fort-Bardi, Campiano.

c) *Modenában*: Modena.

Vára: Mirandola.

d) *Luccában*: Lucca

e) *Toscanában*: Florenz.

Várai: Orbetello, Livorno, Porto-Ferrajo, Porto-Longone.

f) *Egyházi birtokban*: Roma, Bologna.

Várai: Civita Vecchia, Ancona, Ferrara, Comacchio.

g) *Két Siciliában*: Nápoly, Palermo, Catania.

Várai: Capua, Gaeta, Aquila, Civitella del Tronto, Pescara, Manfredonia, Brindisi, Taranto, Messina, Melazzo, Siragossa, Augusta, Trapani.

Nagy Britanniában: London, Colchester, Harwich, Woolwich, Bristol, Birmingham, York, Hull, Newcastle, Manchester, Liverpool, Milford, Edinburgh, Glasgow, Paisley, Dumbarton, Aberdeen, Invernes, Dublin, Waterford, Limerick, Cork.

Várai: Tilbury, Douvres, Scheerncess, Chatham, Portsmouth, Plymouth, Falmouth; Gibraltar (Spanyolországban), La Valetta (Maltabán).

Daniában: Kopenhagen, Odense, Mariboe, Aalborg, Wiborg, Schleswig, Flensburg, Glückstadt, Altona, Ratzeburg, Thornshavn.

Várai: Kronburg, Frederikshavn, Fridericia, Friederichsordt, Rendsburg.

Svédországban: Stockholm, Nyköping, Gefle, Gothenburg, Malmö

Várai: Karlskrona, Vanaes, Fort Ny-Elfsborg, Marstrand, Christianstad.

Norvegiában: Christiania, Christiansand, Bergen, Trondhiem.

Várai: Friedrichstadt, Friedrichschall, Friedrichsvaern.

Ausztriában:

a) *Lombardiában:* Milano, Pavia, Como, Bergamo, Brescia, Lodi, Cremona.

Várai: Mantua, Peschiera, Pizzighetone, Rocca d' Anfo.

b) *Velenczében:* Velenceze, Padua, Vicenza, Treviso, Belluno, Udine, Bassano, Adria.

Várai: Verona, Legnago, Osoppo, Palma.

c) *Tyrolban:* Insbruck, Botzen, Trient, Roveredo, Bregenz, Strupp-, Griesen-, Achen-, Ehrwald-, Scharnitz-, Luetasch-, Finstermünz szoroshágó.

Várai: Brixen, Kufstein.

d) *Illiriában:* Klagenfurt, Laibach, Triest, Gradiska.

e) *Steierországban:* Graetz, Marburg.

f) *Ausztria főherczegségben:* Bécs, Linz, Steyer, Salzburg, Haimburg.

g) *Csehországban:* Prága, Budweis.

Várai: Theresienstadt, Königgraetz, Josephstadt.

h) *Morvaországban:* Brünn.

Vára: Olmütz.

i) *Slésiában:* Teschen, Troppau.

k) *Magyarországban:* Buda-Pest, Székes-Fejérvár, Besztercze-Bánya, Szomolnok, Esztergom, Körmöcz, Pozsony, Trencsén, Kassa, Eperjes, Nagy-Várad, Debreczen, Szeged; Fiume, Zág-ráb, Zimony, Pancsova.

Várai: Komárom, Temesvár, Pétervárad, Új-Arad, Ó-Gradiska, Leopoldvár, Munkács, Eszék, Brood, Károlyváros, Árva.

Erdélyben: Kolosvár, Nagy-Szeben, Brasso, Torda, Dés.

Várai: Károlyvár, Fogaras, Verestoronny.

l) *Dalmatországbán:* Zara, Spalato, Ragusa, Cattaro, Castelnovo, Budua.

m) *Galicziában:* Lemberg, Csernovicz, Bochnia, Vieliczka, Podgorze, Przemysl, Brody, Vadowice, Stry.

Porosz állodalomban: Berlin, Potsdam, Breslau, Aachen, Trier, Königsberg, Memel.

Várai: Pillau, Danzig, Graudenz, Posen, Spandau, Küstrin, Stettin, Kolberg, Stralsund, Silberberg, Schweidnitz, Glatz, Gross-Glogau, Kosel, Neisse, Magdeburg, Torgau, Wittenberg, Erfurt, Minden, Wesel, Köln, Jülich, Saar-Louis, Koblenz.

Német álladalomban:

a) *Bajorországban:* München, Regensburg, Augsburg, Nürnberg, Homburg.

Várai: Passau, Ingolstadt, Lindau, Würzburg, Germersheim, Landau.

b) *Württembergben:* Stuttgart, Ludvigsburg, Reutlingen, Ulm, Fridrichshafen.

Vára: Hohen-Asperg.

c) *Badenben:* Karlsruhe, Mannheim, Rastadt, Pforzheim, Konstanz.

d) *Hessen-Darmstadtban:* Darmstadt.

Álladalmi Vár: Mainz.

e) Frankfurt szabad város.

f) *Hessen-homburgban:* Homburg.

g) *Nassauban:* Viesbaden.

h) *Hessen választó fejedelemségben:* Kassel, Marburg, Fulda, Hanau.

i) *Hessen nagy-és hercezségeken:* Weimar, Jena, Eisenach.

k) *Szász hercezségeken:* Coburg, Gotha, Meiningen, Saalfeld, Altenburg.

l) *Reuss fejedelemségeken:* Greiz, Schlec, Gera.

m) *Schwarzburg fejedelemségeken:* Sondershausen, Rudolstadt, Frankenhausen.

n) *Anhalt fejedelemségeken:* Dessau, Bernburg, Cöthen.

o) *Szász királyságban:* Dresda, Freyberg, Lipcse, Bauczen.

Vára: Königstein.

p) *Hannoverában:* Hannover, Hildesheim, Lüneburg, Zelle, Stade, Osnabrück, Emden, Klausthal, Osterode.

q) *Braunschweighban:* Braunschweig, Wolfenbüttel.

r) *Lippe fejedelemségeken:* Detmold, Brückeburg.

Vára: Wilhelmstein.

s) *Oldenburgban:* Oldenburg, Varel.

Várad: Christiansburg.

t) Brema, Hamburg, Lübeck szabadvárosok.

u) *Mecklenburg nagyhercezségeken:* Schwerin, Güstrow, Wismar, Rostock, Uj-Strelitz.

Vára: Dömitz.

Oroszálladalomban: Moskwa, St. Pétervár, Varso, Smolensk, Vitebsk, Vilna, Kowno.

Várok: Helsingfors, Rotsensalm, Fridrichsham, Kronstadt, Rewal, Narwa, Riga, Dünamünde, Chozim, Bender, Akerman, Ovidiopol, Kilia, Ismail, Kherzon, Odessa, Jenikale, Kerts, Perekop, Kinburg, Jekaterinodar, Orenburg, Modlin, Brzesc-Litewsky, Schlüsselburg, Kexholm, Wilmanstrand, Tavastehus, Twer, Nisnej-Nowgorod, Kazan.

Krakó szabad város,

Török álladalomban: Konstanczinápoly, Bánjaluka, Scutari, Adrinapoly, Saloniki, Larissa, Trikala, Kragujevacz, Bukarest, Fok-sán, Giurgewo, Jassy, Galads, Trebigne, Gallipoli, Philippoli, Selimnia, Seres.

Várai: Platamina, Berat, Depedelen, Klissura, Janina, Parga, Prevesa, Arta, Antivari, Dulcigno, Durazzo, Bosna-Serai, Trawnik, Török-Bród, Kotorsko, Doboy, Tescháin, Vranduk, Zwornik, Berbir, Dubitza, Novi, Bihach, Jaicza, Silistria, Sumla, Rustsuk, Nikapoly, Widdin, Mustafa-Basa-Palánka, Nándor-Fejérvár, Szabács, Szokol, Szemendria, Varna, Új-Orsova, Kladowa, Persa-Palánka, Nissa, Uxitz, Novi Bazar, Mitrovitza, Brajla; Candia, Suda.

Görögországban: Athena, Livadia, Lamia, Missolunghi, Hydra, Chalcis, Tinus, Hermopolis, Naxia, Aegina.

Várai: Theba, Vonizza, Lepanto, Nauplia, Argos, Korinth, Patras, Navarin, Modon, Koron, Tripolizza, Mistra, Monembasia.

Joniában: Zante, Argostoli.

Várai: Corfu, Santa Maura.

Sivatagai, síkságai, és pusztái.

Europa' északkeleti fele képezi egyik részét azon roppant síkságnak, melyet keleten az Ural, nyugoton a' német alföldtől elkülönítő Baltitenger 's Vistula; északról a' Jegestenger, délről a' Fekete- és Kaspi-tenger köröz, 's ezek' északi partján Ázsia' lapályos sivatagaival egyesül mintegy 100,000 □ mértf.

Ezen kívül jelesbbek.

Spanyolországban: a' spanyol pusztá Madrid körül; az aragóniai síkság, és a' Duero' vidéke Portugallia' határán.

Franciaországban: a' felső Seine körüli-, a' Loir-, Orleans körül; a' biscaji tengeröböl parti-; és a' vendee-i síkság.

Corsicában: a' Bastia és Porto vecchia közötti róna.

Belgiumban: a' Campine.

Német álladalomban: a' lüneburgi puszta, és a' lipesei síkság.

Ausztriában: a' lombard-velencei-, a' morya-, a' felső duna síkság a' Bakonyig, a' bécsujhelyi puszta; a' magyar alföld, a' Duna-Tisza közti térséggel: mellyben kitünök a' hortobágyi, kecskeméti, debreczeni, horti 'sat. puszták; a' galicziai rónaság; a' Josephstadi és Brandeis körötti tér Csehországban.

Poroszországban nevezetes a' magdeburgi tér.

Orosz állodalom' síkságán kitünök: az ozakowi-organi-doni, kubán sivatagok, és a' krimi térség.

Olasz állodalomban: a' manfredoniai, a' nápolyi, és római síkság.

Törökországban: az alsó-Duna síkság.

Scandinaviában végre a' dél-Gotlandi tér.

E r d e i.

Az erdők Francia- Angol- Német- és Poroszországban nagy figyelemmel tartatnak; Orosz- Török- és Lengyelországban pedig nagyobb részt még ősi vadságokban állnak.

Balbi után az erdőség Európában mintegy 674—690 millió holdat borít.

Mások után mintegy 513,524,585 millió holdat.

Nevezetesen:

Androssow után Oroszországnak majdnem $\frac{1}{2}$ része erdőtől áll és mintegy 310,133,250 holdat tesz ki.

Ruddorfer után

Spanyol- és Portugalliában 8,600,000 fanegadas.
(egy fanegadas 1343,9 □^o bécsi.)

Franciaországban 7,422,314 hectar
(egy hectar 2780 $\frac{1}{2}$ bécsi □^o.)

Belgiumban 377,028 alsó ausztr hold.
(egy ausztr. hold 1600 □^o.)

Német alföldön 124,803 „

Schweiczban 240,000 „

Olasz állodalomban *Lombard-Velenczen*

kivül 9,500,000 porosz hold
(egy porosz hold 709 $\frac{1}{10}$ bécsi □^o.)

Sicilia szigetén 900,000 alsó ausztr. hold.

Nagy Britanniában 9,000,000 „ „

Dániában 381,292 „ „

Svéd és Norvegiában 90,000,000 „ „

Ausztriában	33,175,000	„
Porosz álladalomban	20,000,000	porosz hold.
Bajorországban	6,785,683	bajor napszám (egy b. napsz. 950 bécsi □°)
Württembergben	1,798,313	würt. hold. (egy w. h. 876 $\frac{3}{10}$ b. □°)
Baden-nagyhercezségben	1,296,861	badeni hold. (egy badeni hold 1046 $\frac{1}{10}$ bécsi □°)
Hessen Darmstadtban	1,081,410	új hesseni hold (egy új h. hold. 695, b. □°).
Nassauban	736,377	nassauai hold. (egy n. hold. 695, b. □°)
Hessen-Kasselben	1,582,473	als. ausztr. hold.
Waldeckben	67,561	dto
Szász nagy és herczegs.	470,000	dto
Szász királyságban	768,650	dto
Hannoverában	2,000,000	kalenbergi hold. (egy kalenb. hold 723, b. □°.)
Görögországban :	200,000	alsó ausztr. hold.

Mocsárai és posványai.

Jelesbbek :

Belgiumban és Németalföldön : a' nagy mocsár, Schmilder-Wenen, Grinniger-Wenen, Peel, hourtangi határ-posvány vagy Twest, Musselbrock.

Daniában : a' Bredsted-Tondern-Lugumkloster- és Holstebro közti mocsárság.

Ausztriában : a' Hanság, Balaton-Sárvíz. Duna- Dráva- Szerem- Tisza- Szamos- Sebes Körös-Berettyo-Béga mocsárság Magyarországon; az Adriaí tenger-, Mincio és Pó posványság Lombard-Velenczében; a' Laibachi mocsárság Karinthiában; a' Wittinggani mocsárság Csehországban; és a' Szán' torkolata melletti posvány Galicziában.

Porosz álladalomban : a' Vistula-, Finnerbruch-, Havel-, Wartha-, Netze-, Spreuenwald- és Spreenwald mocsárság.

Württembergben : a' Feder-tói mocsár.

Szász királyságban : a' Baerenbruch.

Orosz álladalomban : a' Pripecs és Berezina-, a' Vistula és Bug közti mocsárság.

Spanyolországban : a' Guadiana mocsárság.

Franciaországban : a' Loire' torkolati.

Egyházi birtokban: a' pontini mocsár, és a' commachioi lagunák.

Toscanában: a' Siena, és pisai posványok.

Modenában: a' Lago di Massaciucolo mocsár.

Schweitzban: az aarbergi mocsár.

Német álladalomban, végre: Jahdemoor, Saaterland, Hochmoor, Isarmoor.

T a v a i. *)

Jelesbbek:

Franciaországban: Lac de grand bien.

Schweitzban: Bodeni genfi, lugani, neuenburgi, bieli, Murten, Thuni, wallenstadti, zugi, brienzi, és zürichi.

Egyházi birtokban: Bolsena, Perugia.

Nápolyban: Celano.

Nagy Britanniában: Ulles, Lomond, Ken, Lochi, Nees, Shin, Neagh, Erne, Allen. Ree, Mask, Corrib, Launen.

Dániában: Plöen, Selenter, Westen, Ratzeburg, Arre, Esrom, Tys, Mariböe és Mos.

Scandinaviában: Wener, Wetter, Maelar, Hielmar, Mjösen, Mioswand, Ryswand, Stora Lulea Wattnen, Stör-Afvan, Söllaröe, Stor-Uman, Skagern, Bolmen, Störjön, Famund, Asnen.

Ausztriában: Lago Maggiore, Lago d' Iseo, Lago di Como, Lago di Garda, mantuai, *Lombard-Velenczében;* Achen *Tyrolban;* klagenfurthi, zürchniczi, Worth *Illiriában;* halstadti, wolfgangi, Traun, Atter, Mond Zeller, Waller és Trumer *Ausztria főherczegségben* Fertő, Balaton, velencei, palitsi, *Magyarországban.*

Porosz álladalomban: Spirding, Mauer, Dammsche, Schwielung, spreei Potsdamnál.

Németálladalomban: Chiem, Würm, Ammer, *Bajorországban;* Feder, *Württembergben;* mutzscheni, wermsdorfi, göttewitzi, Horst, *Szász királyságban;* Steinhudermeer, Dümmer, Zwischenahnermeer, Bulsenmeer, Flügeler, *Hannoverában:* Müritz, Kölpini-, Flesen-Malchovi, Kummerovi, Tollon, plauei, Schwermer, Schall, *Mecklenburgban.*

Orosz álladalomban: Ladoga, Onega, Ilmen, Sajma, Sejo, Wodla, Bielozero, Kubinski, Peipus, Pajjane, Nessijarvi; Wigry, Goplo.

*) Europa' legszámosabb tavai, észak-keleti részében, a' Volga' forrásai, Baltitenger és Fehértenger között vannak, összesen mintegy 6000-en.

Török álladatokban: Skutari, Ochrida, Janina, Plava, Rikovecz, Albániában; Takinos Betsik, Langara, Jenidse, Kaetoria, Karlas, Macedoniában.

Görögországban: Topolias, Vrachori, Ozeros, Ambrakio.

S z i g e t e i.

Portugalliához tartoznak az Azorok: S. Mihály, Terceira, Graciosa, S. Maria, Flores, Monte Figo 'stb.

Spanyolországhoz a' Balearok: Malorca, Menorca; a' Pithiusok: Formentera 'stb.

Franciaországhoz tartoznak: Corsica, Giraglia, Gorgone, Oleron de Re Dieu, Belle Isle, Groaix.

Németalföldhöz: Texel, Wieland, Ter Schelling, Wieringen, Marken, Ouessont, Voorne, Ameland, Schiermonnick, Oog, Rotterdam, Over, Flakkee, Walchern, Cadzand, Zuid, Beveland, Tholen, Schouven, Schokland, Ysselmonde, Urk, Rozenburg.

Sardiniához: Sardinia.

Toscanához: Ciglio, Giannutri, Pianosa, Capraja, Elba.

Egyházi birtokhoz: Palmarotta.

Két Sziciliához: Sicilia, Ischia, Procida, Capri, a' Ponza csoport Ponza: Vendutena, S. Stephano, Zannone; a' Tremiti csoport, Pianosa: S. Nicolo, S. Domenico, Caprara, Ustica; a' lipari csoport Lipari, Volcano, Stromboli, Lisca Bianca, Felicudi, Alicudi, Panaria, Pantellaria; az aegadi csoport, Levanto, Maritimo, Evignana.

Nagy Britanniához: Angol-Scotország; Irland; Mersey; Wight; a' scilly csoport: Brier, Tresco S. Martins, S. Marys, S. Agnes; Anglesea, Holy, Ramsey, Grasholm, Skomar, Skokam, Caldý, Man, Calf of Man; a' norman csoport: Jersey, Guernesey, Alderney, Sark és Harm, Ceres; a' Hebrid csoport: Bute, Arran, Mull, Jura, Islay, Icolmkil, Staffa, Tiery, Skye, North Uist, South Uist, Harris, Levis, S. Kilda, Baba, Rona, Scalpay, Raassay, Scalpa, Rum, Canna, Eig, Monk, Colonsay, Oronsay, Gigha, Vatersay, Mingalay, Baleshare, Benbekula, Pabbay, Taransay, Scarp; az orkad csoport: Pomona, Hoy, déli Ronaldscha, Stronsa, Sanda, északi Ronaldscha, Westra, Rowsay, Sult, Slag, Fair; a' schetlandi csoport: Zeland, Yell, Unst, Fellar, Scerries, Noss, Buro, Papa; North Arran szigetek: Innishofin; Tory; Arran, Cruib, Golla, Iniskhea; Halbi-Mullet; Davilan; Achil; Clare; Garomna; South Arran szigetek; Bear; Lamby; Helgoland; Malta; Gozzo; Comino; Comminotto.

Dániához: Seeland; Amak; Saltholm; Möen; Omöe; Agersöe; Samsöe; Seyeröe; Nexlöe; Hesselöe; Hven, Bornholm; Fünen; Langeland, Arroe; Thorseng; Thoröe; Bagöe, Brandsöe; Aebeiöe; Lyoe; Avernak; Laaland, Falster; Faöe; Baag; Faem; Vairöe; Raag; Uex; Li; Ask; Mors; Lassöe; Anholt; Fanöe; Amrom; Romöe; Syilt; Föhr, Pelworm; Nordstrand; Oland; Süderoog; Norderoog; Südfall; Langes; Habel; Hallig; Alsen; Femern; a' Ferro csoport, Stromöe, Oesteröe, Waagöe; Süderöe; Sandöe; Fuglöe, Videröe; Bordöe; Ostnaes, Nolsöe.

Skandinaviához: a' norvégiai sikaer szigetek: Mageröe, Soröe, Qmalöe, Setland, Stjernöe, Arenöe, Kaagöe, Vamien, Hvatöe, Rebnesöe, Ringwaldsöe, Henöe, Grotöe, Hoalöen, Vingsöe, Senjen, Andergo, Rollenö, Andöen, Langöen, Hindön, Hassen, Ost Waagen, West Waagen, Flagstad, Moskenaes, Varöe, Rost, Dönnöe, Vejenöe, Wigten, Frojen, Hitteren, Smolen, Averöe, Gorsöe, Otteröe, Haramsöe, Lepsöe, Vigeren, Hareitland, Garsköe, Vaagsöe, Bermanger-Land, Indre Sule, Yttre Sule, Stensund, Holzenöe, Asköe, Sartoröe, Storöe, Bommelöe, Karmöe, Omböe, Randöe, Findöe, Rennisöe, Orust, Jyörn; — Oeland; Gottland; Sandön; Foröen; Landsort; Muskön; Utön; Ornön; Yxlan; Moja; Namdön; Rimarön; Windön; Singön, Grasön; Alnöe; Astön; Hemsöen; Holmön; Angön; S. Robben; Bergöe; Germandöe; Maloren; Kollskarön; Seskarön.

Ausztriához: a' Quarnero szigetek: Veglia, Cherzo, Ossero, Unie *Illiriában*; Arbe, Pago, Ulgo, Melada, Ugliano, Paskan, Lunga, Incoronata, Büa, Solta, Brazza, Lesina, Lissa, Curzola, Laggosta, Meleda, Giupana, Mezzo, Zuri, Isola Grossa, Selve, Ponedadura *Dalmatiában*.

Porosz állodalomhoz: Rügen; Hiddensöe, Umanz, Rügen; Usedom; Wollin;

Német állodalomhoz: Hannoverában és Oldenburgban: Borkum; Juist; Norderney; Baltrum; Langerog; Spikerog; Wangerooge; Neuwerk; Mecklenburg Schwerinben: Pöel.

Orosz állodalomhoz: Novaja Semlja; a' spitzbergai csoport; Waigatz; Kalgnew; a' solowetzkoi csoport; az Aland csoport; az aboi csoport; Ösel; Dagö; Möen.

Török állodalomhoz: Candia; Standia; Hagios Strati; Lemnos; Imbro; Semadrek; Thassos.

Görögországhoz: Negroponte; Salamis; Egina; Poros; Hydra; Spezzia; S. György; Koluri; — a' Cyklád csoport: Stanpalia, Nanphio, Degirmenlik, Nio, Sikino, Milo, Serpho, Naxia, Karos, Paros, Siphanto, Argentiere, Andro, Syra, Zea, Thermia, Chiura,

Andros, Tenos, Myconi, Delos, Stenosa, Amorgo; — a' Sporadok: Skyro, Sarakino, Skopello, Juro, Selidromi, Skiatos, Pelerrisa, Arsura.

Joniához: Korfu, Merlera, Fano, Samatraki, Paxo, Antipaxo, Santa Maura, Ithaka, Cephalonia, Zante, Strivali, Servi, Cerigo, Cerigotto, Porri, Poretti.

F é l s z i g e t e i.

Skandinavi; Lapp; Kanin; Jüti; Pireni; Apennini; görög; Chalcidi; Thraki Ckersones; Tauria; északi-Hollandia; Cotentin; Bretagne; Istria 'ste.

F o k a i.

Jelesbek:

A' pireni félszigetben: Creuz, S. Antonio; de la Nao; de Palos; de Gata; Trafalgar; de S. Maria; de S. Vincente; de la Rocca; Carvoeyro; Mondego; Corrobedo; Finisterre; Ortegá; de Penas; de (Salinas-Mallorcában.)

Francoziaországban: la Hogue; de Caux; Gries-Nez; Blanc Nez; Bearn; Bonnions; Croisette; L' Aigle; Notre Dame; Moutte; Roux; Gros; (Corso; Bianco, Turghi; Domingo, di Fene; Muro; Seucloso, Fienzo Corsikában.)

Nagy-Britanniában: Lizard; Landsend; S. Davids; Braichy Pwll; gr Ormes; Rossall, Rins; Gallan; Galda; Wrath; Duncansby; Tarbat; Troup; Flambrough; Spurn; Beachy; Berry; Wicklow; Carnsore; Brownston; Helwick, Cork; Clear; Brea; Sybil; Kerry; Loops; Hoggs; Gulin; Achil; Urris; Binwi; Tiltlen; Daurus; Bloodyfarland; Malin; Bengore; Fair; Gerron; Hoath.

Dániában: Cap Skagen; Helgenaes.

Porosz álladalomban: Arkona; Stubbenkammer.

Oroszországban: Sviatoi Noss; Kanin; Hongöuud; Domesness; Merdwinoy; Simpnaess; Hundsort.

Török álladalomban: Emineh; Saitan; Aktepol; Inada; Kaljundik; Karaburnu; Paxi; Monte Santo; Drepano; Pailluri; Kassandra; Hagios-Dimitrios; Agrapidia; Linguetta; Laghi; Pali; Rodoni, — Buso; Spada; Meleca, Drapano; Retimo; S. Croix; Zuané; Sidero; Salamone; Langada; Malala; Crio.

Skandinaviában: Kumen; Stadtnaess; Lindesnaes; Kullen; Falsterbö.

Görögországban: Kandilli; Kili; Cherrhonesi; Astura; Dorro; S. Angelo; S. Elias; Skylli; Colonne; Marathon; Matapan; Gallo; Konello; Cologria; Sorophes; Candili.

Jóniában: Spati; Cera; Skinari; Scala; Aji; Artero.

Olasz álladalomban: Cavallo; Otranto; di Leuca; S. Vito; Spulico; Colonne; Rizzuto, Stilo; Brusano; Spartivento; Grosso; Vaticano, Zambrone; Palimuro; Circetto; Linaro; Argentaro; Bianco; Calava; Orlando; di Gallo; Rama; S. Vito; Boco; S. Marco; Scalamabri; Bassaro; Lungo; S. Ponagia; Carbonaro; Ferrato; M. Santo; Sisimo; Comino; Cavallo; Libano; Negreto; Malargia; S. Marco; dell Frasco; S. Pietra; S. Antioco; Teulado.

Harczias erő.

Europa' ereje e' a' más világrészek' ellenében, főleg lakosai' számnagysága és sűrűsége, szellemi és tudományos képzesük, segédforrásai, azoknak szétterjeszlése, földje' mivelése ipara és kereskedésében áll.

Had serege.

Malchus után,	béke lábón	2,358,126 fő
	a' harciban	5,514,000 „
Rudtdorfer után,	béke lábón	2,343,514 „
	a' harciban	3,861,049 „

Nemzeti hadát a' francia nemzeti őrség teljes számával, melly 5,729,052 főből áll, de mellyből csak mintegy 1,900,000 lenne használható; 7,000,000 főre. —

Legnagyobb erejét mintegy 11,000,000-ra tehetni.

Hajóhadát pedig mintegy 2,500 hajóra 50,000 álgyuval.

Nevezetesen:

Országok.	Béke lábón.	Harciban.	Hadi hajó.	Nemzeti had.
Spanyol	90,000	124,500	28	56,000
Portugal	12,000	26,418	40	32,716
Sardinia	30,000	70,000	28	57,000
Parma	1,000	3,600	—	—
Modena	1,800	3,000	—	4,506
Lucca	750	750	—	2,000
Toscana	4,000	9,300	—	—
Egyházi birtok	17,000	23,000	—	—
St. Marino	40	40	—	—

Két Sicilia	49,000	89,000	60	150,000
Franciaország	211,000	420,000	351	5,729,052
Belgium	71,500	101,000	18	200,000
Németalföld	50,500	80,500	179	35,000
Schweitz	1,200	67,500	—	33,750
Ausztria	428,000	673,600	71	87,000
Poroszország	120,000	428,000	1	180,000
Bajorország	55,760	60,000	—	250,000
Württemberg	7,600	20,000	—	—
Hohenz. Hechingen	145	200	—	—
„ Sigmaringen	356	480	—	—
„ Baaden	5,200	11,000	—	—
Lichtenstein	55	80	—	—
Hessen-Darmstadt	6,500	9,600	—	—
Frankfurth sz. v.	6,000	800	—	—
Hessen-Homburg	200	300	—	—
Nassau	3,260	5,300	—	—
Hessen vál. fejed.	8,000	6,250	—	—
Waldeck	519	700	—	—
Szász Weimar	2,010	2,700	—	—
„ Coburg Gótha	1,127	1,500	—	—
„ Meiningen	1,150	1,660	—	509
„ Altenburg	982	1,380	—	—
Reuss öregebb ág	234	300	—	—
„ fiatalabb ág	527	700	—	—
Schwarzburg Sondershausen	451	600	—	—
„ Rudolstadt	539	750	—	—
Anhalt Dessau	529	705	—	—
„ Bernburg	375	500	—	—
„ Cöthen	328	435	—	—
Szász királyság	13,300	16,000	—	3,600
Hannovera	20,977	22,000	—	—
Braunschweig	3,300	3,500	—	—
Lippe Detmold	691	900	—	—
Schaumburg Lippe	240	320	—	—
Oldenburg és Kniphausen	2,800	3,700	—	—
Bréma sz. v.	485	648	—	—
Hamburg sz. v.	1,234	1,732	—	12,000
Lübeck sz. v.	407	544	—	—
Mecklenburg-Schwerin	3,624	4,775	—	—
„ Strelitz	767	960	—	—
Nagy Britannia	89,000	115,000	548	110,700

Dánia	12,000	67,000	93	59,000
Svédország	36,900	40,300	547	80,000
Norvégia	13,300	25,700	96	10,000
Orosz-álladalom	860,000	1,003,000	350	—
Krakó köztárs.	502	502	—	—
Török-álladalom	90,000	300,000	80	135,000
Görögország	4,750	8,000	34	8,492
A Joniai sz. köztárs.	3,000	3,000	—	—

T é r n a g y s á g a.

Rudtdorffer után	178,096	□ mfd.
Stein	155,000	„
Hassel	147,000	„
Berghaus	168,000	„
Zeune	170,000	„
Schuch	180,000	„
Munke	171,834	„
Müller	156,000	„
Cannabich	155,000	„
Meusel	154,457	„
Galetti	183,000	„

N é p m e n n y i s é g e.

Rudtdorffer szerint	243,741,583
Malchus	218,000,000
Stein	180,000,000
Cannabich	232,000,000
Müller	246,051,470
1845-ben végre	250,000,000

N é p n e v e l é s e.

A' tudományosságban, főleg a' Németek, Francziák, Angolok tüntetik ki magokat, kikkel az Olaszok a' szépművészetet gyakorolják.

Tudományos kiképzésre jelenleg Európában, mintegy: 114 egyetem, 595 collegium, acadèmia, lyceum, 'ste. felsőbb-képző intézet; 3771 gymnasium, seminarium 'sa' t.; 's körülbelül 200,000

elemi tanoda van. Ezeken kívül nagy mennyiségű falusi, és vasárnapi, bányász, gazdasági, tájirási, hajókázó, kereskedő, orvos, sebész baromorvos, hidász, utász, erdész, özművészeti, ipar, kalóz, képi-
író, rajz 's a' t. iskolákat, és számos tudóstársaságokat számlálhatni.

A' szárazföldi hadsereg' számára.

1 tudóstársaság, 2 haditestület, 1 fensőbb- 2 alsóbbrendű ösz-
művészeti, 26. fensőbb akademia, 8 fensőbb- 29 alsóbb tüzéri, 10
mérnöki, 41 közép sorseregi, 2 utász, 4 hadi orvos (1 gyermeki
menhely Angolországban) 's 1 gyermekház a' közvitézek gyerme-
kei számára, 3 lovagló- 1 baromorvos és tárogató- és 2 fegyver-
csiszár intézet, és számos-ezreditanoda szolgál.

Hajóhad:

11 fensőbb, 46 hajókázó, 1 kormányos, 1 hajó építészi, 4
kalóz, 3 fensőbb- 's 1 alsóbb-rendű tüzéri intézet.

N e m z e t e i.

Europa legtöbb nemzetei, mint azoknak nyelveik is, vegyü-
let által keletkeztek.

*Törzsköösöknek tekinthetni a' német, szláv, magyar, török, és
görög nyelveket.*

Külföldiek: a' zsidó és cigány nyelvek.

Politikai felosztása.

Europa áll:

a) 3 Császárságból: Ausztria, Orosz, Török.

b) Miután a' magyar királyi korona a' dicső Ausztriai Császári
ház' törvényes birtokába jutott 's így ezen hatalmas királyság az Au-
sztriai Császárság' szövetségszerinti nagy tagját képi az önálló kis-
sebb 's nagyobb királyságok száma 17, u. m. Spanyol, Portugal, Fran-
czia, Nagy-Britannia, Németalföld, Belgium, Hannover, Dánia,
Svéd, Norvegia, Porosz, Bajor, Würtemberg, Szász, két Sicilia,
Sardinia és Görög.

c) 1 egyházi birtokból.

d) 9 nagyhercegségből: Toscana, Baden, Hessen-Darmstadt,
Luxemburg, Szász Waimár, Mecklenburg-Schwerin, Mecklenburg-
Strelitz, Oldenburg, és Hessen választó fejedelemség.

e) 14 hercegségből: Braunschweig-Wolfenbüttel, Nassau,
Szász-Coburg-Gotha, Szász-Meiningen-Hildburghausen, Szász Al-

tenburg, Anhalt-Dessau, Anhalt-Bernburg, Anhalt-Köthen, Holstein, Lauenburg, Modena, Parma, Massa, Lucca,

f) 11 *fejedelemségből*: Schwarzburg-Sondershausen, Schwarzburg-Rudolstadt, Hohenzollern-Hechingen, Hohenzollern Sigmaringen, Waldeck, Reuss öregebb-, Reuss ifjabb ág, Lippe-Deimontd, Schaumburg-Lippe, Lichtenstein, Hessen-Homburg- és

g) 9 *köztársaságból*: 4 szabad város: Lübeck, Bréma, Hamburg, Frankfurt; a' jóniai szigetek, St. Marino, Krako, Schweitz, Andora.

A l k o t m á n y a.

Europa' álladalmi, önuralkodó, alkotmányos és köztársasági szerkezetű országokra oszlanak.

Önuralkodók: Török, Orosz, Porosz, Sardinia, két Sicilia, Egyházi birtok, Toscana, Parma, Modena, — Ausztria: Dalmatia — Kantonai határszél- és Illiriának Karinthia- és Karniolián kívüli részeiben, és Hessen-Homburg.

Alkotmányosok:

a) *Képviseleti rendszerrel*: Nagy-Britannia, Portugal, Spanyol, Francia, Dania, Svéd, Norvégia, Németalföld, Belgium, Lucca, Görög, Bajor, Würtemberg, Szász királyság, Baden, Hessen-Darmstadt, Hessen választó fejedelemség, Luxemburg, Szász-Weimar, Nassau; Szász-Coburg-Gotha, Szász-Meiningen-Hildburghausen, Schwarzburg-Rudolstadt, Waldeck, Schaumburg-Lippe.

b) *Országrendi szerkezettel*: Ausztria' német-olasz- és lengyel részei, de melyeknek hatáskörük csak némely tárgyakra terjed; a' Magyar álladalom; Hannovera; Mecklenburg-Schwerin és Strelitz; Braunschweig; Szász-Altenburg; Anhalt-Dessau-Bernburg-Cöthen; Lauenburg; Reuss öregebb- 's fiatalabb ág; Holstein; Oldenburg; Schwarzburg-; Sondershausen; Hohenzollern-Sigmaringen; Hohenzollern-Hechingen.

Köztársaságok:

a) *Önuralkodói szerkezettel*: Basel, Freiburg, Solothurn és a' jóni szigetek;

b) *népfelsőséggel*: a' többi 18 sweiczi canton, a' 4 német szabad város; Krako, Andora, S. Marino.

I p a r a.

A' gyárak, főleg Angol-, Francia-, és Németországokban olly nagy kiterjedésűek, gyártmányaik pedig belső jóságuk- 's alakjukra

nézve oly tökéletesek, hogy a' többi világrészek velek nem versenyezhetnek.

Legjelesb- 's fontosbbak: *vászon, gyapju, pamut, selyem, bőr, és ércz-gyártmányai.*

Kereskedése.

Europának szerencsés fekvése-, minthogy tengerei és hajózható folyó-vizei majd mindenütt közeli vízközlekedést nyitnak, és a' különféle czélszerű rendelkezések által: valamennyi országai között, élénk 's könnyű kereskedés forog; főleg hasznos Amerika- és Afrikávali kereskedése, minthogy itt mindennemű készítményeit használhatja.

Amerikából nyer: aranyat, ezüstöt, drágakövet, czukrot, kávét, kakaót, pamutot, festék-, 's gyógyszer-, dohányt és szőrös bőroket.

Afrikából: pamutot, elefántesontot, aranyat, és rezet.

Ázsiából: fű- és gyógyszer, gyöngyöt, drágakövet, kávét, theát, teveszört, termékselymet és pamutot.

Földmivélése.

Europa' mivel földének területe mintegy 1575—1600 millio holdat borít, mellyből:

szántásvetésre	567—580	millio hold
rétség- és legelőre	240—250	„ „
szőlőmivelésre	19—20	„ „
erdőségre	674—690	„ „ fordítatik.

Terményei.

Europában a' természet és szorgalom által minden megterem, mi a' szükségre, és lakosai' kéjelmességére szolgál.

Házi-állatokból: ló-, szamár-, teve-, irámszarvas-, sertés-, és juhokkal bővölködik.

Vad állatokból: bölény, bival, jávor, vad kecske, zerge, szarvas, öz, medve, farkas, jágróka, jegesmedve, czoboly, vad macska, tövisdisznó, majom, és szőrös-állatok találtnak.

Számosak mindennemű *szárnyas állatai.*

Tengerei- és folyó-vizeiben *halászata* fontos, legnyomosabb a' hering és czet.

A' *méh* tenyésztés főleg Orosz és Lengyelországban; a' *selyem* pedig Olasz, Francia, Spanyol, és Portugálban üzetik.

A' *rovarek* közül a' muskitolégyszaki-, a' sáska pedig déli részében jön elő.

Növényekből: déli gyümölcs, pamut, olajbogyó, szőlő, tengeri, gesztenye, dió, alma, körte, cseresznye, burgonya, len, kender, komló, dohány, minden nemű gabna, köles és fa.

Ásványokból: arany, ezüst, réz, vas, ón, ólom, kéneső, só, kőszén, tőzeg, porcellan föld, márvány, borostyánkő, kobalt, 's drágakő; meleg 's hideg ásványos vizei, 'ste.

K ö z j ö v e d e l m e.

Malchus után	1900	millio rajnai ft.
Rudtdorfer „	1706	— ft. p. p.
Cannabich „	1566'298,172	ft. p. p.
Meusel „	1268'243,181	ft. p. p.

K i a d á s a i.

Rudtdorfer után	1706	millio ft. p. p.
mellyből a' hadi rendre	540	— ft. p. p.

Status-adósságai.

Rudtdorfer után	14740	millio ft. p. p.
Malchus „	13,364'166,666	ft. p. p.

V a l l á s a i.

Europa' népei fő vallásuk: a' keresztény, török és zsidó.

Keresztény valláshoz tartoznak a' romai katholika, evangelicus, reformatus, anabaptista, quaker, hernhuter, és görög felekezetek.

Ezeken kívül Oroszország fensőbb részében még pogányok is léteznek.

É g a l j a.

Éghajlati tekintetben Europa 4 övre osztatik.

1) Az *északi öv*, a' 67° túl, 23,500 □ mérif. a' svéd 's orosz lap földet és Nowaja Semljat foglalja magában, földje örökké fagy-

va, és hóval borítva a' mivelésre nem alkalmas. Itt a' nappal és éjjeli különbség gyakran több hónapokra terjed, mit holdvilág 's a' legszebb északi fények rövidítnek.

2) A' *hideg öv* az 55—67° ész: szélesség között 66,000 □ mértföldel, nagy Oroszország' néhány helyhatóságain kívül az orosz-balti tengeri tartományok, Scandinávia, dániai szigetek, Jüti félsziget, skot, és irland északi részén terül el. Általában csak két évszaka van, egy hosszú hódús tele 's egy rövid hosszú napjai miatt igen meleg nyara.

3) A' 45 's 55-ik között van a' *mérsékelt öv* 44 □ mértföldel, 's nagy Oroszország déli helyhatóságait kis-új- és nyugot Oroszország, Besarabia, Moldova, Oláhország' északi részét, Lengyel-, 's Poroszföld, Ausztria, Német szövetség, Belgium, Németalföld, Angol, Irland déli részét, Sweicz, Piemont, és Franciaország' nagyobb felét körzi, itt az évnék, 4 szaka van.

4) *Meleg övében* a' 36—46° ész: szél. melly Europa többi részein terül el, a' tavasz Januar vagy Februarban, a' nyár Aprilis, vagy Majushan kezdődik, October vagy Novemberben áll be az esőzés, 's télben a' hó fekvé nem marad.

Orosz álladalom.

Története.

Az orosz álladalomnak első ismert lakosai Szittyák voltak, kiket a' Geták, ezeket pedig a' Szarmátok űzték el. A' negyedik században a' Fekete tenger 's Don mellett az Alánok és Góthok telepedtek le, de majd lakhelyeiket a' népvándorlás' kezdetébeu (375.) a' Hunnok' megjelenésével oda hagyták. — A' hun birodalomnak az ötödik században felbomlása után déli Oroszország hosszasan harczmezeje lett az Ázsiából bevándorlott törzsek népeinek. — Csak a' 6-dik század' elején vették észre a' Szlávok, kikről, hogy e' vidéken *Szarmátok'* nevezete alatt már az előtt lakoztak-e? nem bizonyos; de ez időszokban jelentek meg a' Szlávok' számos törzseik, 's a' Dnjepr-től az Elbaig terjedő földön telepedtek le. — A' Volhovon fekvő Novgorod' tájékán kezdődik az orosz történet.

Békében éltek a' Szlávok' szomszédságában a' fin törzsek (csudok, idegenek) 's a' keleti tenger' partjain a' harczos Normannok, úgy a' déli orosz földön a' Chazárok 's más tatár népek. A' Szlávok, védelmükre Novgorod várat építették; de a' orosz alkotmány 's belviharjaik kényteleníték Novgorod' lakosait a' norman *Rurikot* vezérüknek választani. Ez alkotta 862. Novgorod, Pskow és Kiew herczegségeket, 's törzsatya lett egy uralkodó családnak, melly 736 évekig dísztelt az orosz trónon (862 — 1598). Rurik-tól kaphaták az oroszok a' *rusz* nevet. — Kiew volt a' herczeg' lakhelye. Görög barátok hozák be a' keresztény hitet, 's a' nagy vagy szent *Vladimir* azt álladalmi vallássá emelte (988.); ő kapcsoló egyszersmind uralkodása alatt (980 — 1015) valamennyi orosz herczegségeket egybe, úgy hogy birodalma 18,000 □ mérföldre, a' Dnjepr' vizesétől a' Fehértengerig, az Okától pedig a' Fin tenger öböljéig terjedt. *Jaroszlav* fia őt csak hosszas trónkövetelési viharok után követheté az ország' háborítatlan birtokába (1036 — 1054). Jaroszlav jó fejedelem volt, de azon körülmény, hogy az országot gyermekei között olly feltét alatt, hogy a' kiewi nagyherczeget főurnak nézzék, felosztá, — orosz honból szövetségi álladalmat szült, a' birodalom' erejét széthasgatá, 's népét — mert idővel újabb felosztások által 50 orosz herczegség támadt, — hosszas veszélybe dönté.

200 éveken át azután az orosz történet csak öldöklést és trónvillongást mutat, népe vadság alatt és inségben sinylett. — A' német levették, az eszt- és livlandi dánok, 's a' finlandi svédek a' nyomort még foglalásokkal is nevelték. E' harcok között a' Kiewből elűzött Jurji Dolgoruk herceg, Oka hegységben, Vladimir nevű új orosz hercegséget alapított, és 1147-ben Moszkva' talpkövévé le. — András fia a' hercegséget szerencsés harczival annyira megnagyobbította, hogy azt főleg „Nagy Oroszországnak“ nevezék, Kiew' megkülönböztetésére, melly ezentul Kis Oroszországnak mondatott. Mindkettő összesen az ugynevezett Oroszországgal együtt, azaz a' jelen oroszföld' éjszak-nyugoti része Novgoroddal, melly némileg köztársaságot képezett, abban az időben 40,000 □ mértföldet és csak 60 várost számlált, mellyek közt Novgorod és Kiew a' legvirágzóbbak voltak. A' Rurik-Vladimiri uralkodó ág az orosz hercegi ház' fővonalának tartatott. Az orosz föld' annyi kis álladalmakrai széthasgatásának következtetése csak a' Mongoloknak Európába rohanásuknál volt érezhető. Egy orosz hadsereg már 1224-ben a' Kalkán a' mongoloktól tönkre tétetett, majd 1238-ban a mongolok ismét visszatérvén, az orosz seregek újra megverettek, a' vladimiri nagyherceg Jurji más több orosz hercegekkel a' csatatéren maradt, 's a' mongolok a' legrettentőbbben gyilkoltak 's dúltak Oroszországban; több városok, köztök Kiew, bátor ellenállása után feldulattak; csak Novgorod Nevszkoi Sándor herceg' alkudozása — (az ugynevezett kardtestületen való diadalma után 1246) 's önkamaratu adó' elfogadása által menekült meg a' közveszedelemtől. 200 éveknél tovább (1238 — 1462) terhelt a' mongol rabszolgaság Oroszországot; a' hercegek, kik csak az adó' beszedésére hagytak meg, az arany csordájú Kapcsaki kán' kényeszközei lettek. E' vészes korszakban a' litvaniai hercegek nagy terjedésű orosz földeket foglaltak el, Fehér Oroszországot, Vilmát és Kiewet (1326 — 1368); a' genuaiak pedig Tauriában a' krími virágzó kereskedő gyarmatot alapíták, (Kassa 1263 — 1272). III. Jurji nagyherceg a' tatár felügyeletet sokalva, Vladimirtől lakását Moszkvába tévé át. I. Iván (1328 — 1340) több orosz herceg' meghódításával a' moszkvai nagyhercegséget alapította; a' bátor lelkű *Ivanovics Demeter* nagylelkűen eltökélé hazáját a' mongol igától megszabadítani, és 1380-ban eldöntőleg diadalmaskodott a' litvaniai herceggel szövetségű mongolokon: de csak III. *Vaszillevics Iván* nagyhercegnek sikerült (1472 — 1505) az arany csordát egészen legyőzni 's adózóvá tenni; a' litvaniai herceget szinte ártatlanná tévé, valamennyi orosz hercegeket Novgoroddal együtt hatalma alá hódítani, melly utóbbi azóta fontosságát elveszté. E' de-

rék uralkodó alkotója az orosz hatalomnak; ő lépett legelőször az európai fejedelmek sorába, fölvette a *czári* czímet, népét pedig, mely akkor tiz milliót számíthatott, felsegélteni igyekezett. Az ő korszakában hódítatott meg Konstanczinápoly a törököktől; mivel egy görög hercegnővel nősülvén, a bizanti czímet, kétfejű sast, fölvevé, 's azt a moszkvai sárkányölő Szent-György czímerrel egyesíté. IV. *Iván* onokája (1533 — 1584) Kazánt, Astrakánt 's a fin törzsöket hatalma alá vetette, *Jermok Timofeow* kozák által pedig Siberiát meghódította, 's a Sztreliczkar nevű őrseréget alapítá; de példátlan kegyetlenségeért ssarnoknak nevezteték. *Feodor* fiával (1584 — 1598) a Rurik uralkodó család kihalt.

Hosszas trónkövetelések után végre egyelkülleg a bojár *Romanow Mihályt*, a Rurik-ház rokonát választák meg czárnak 1613. Ez, Svéd- 's Lengyelországgali békekötései által, kiknek Ingermanlandot; Smolenszkot 's Csernikovot átengedte, Oroszországot belsejében igyekezett megnyugtalni; *Mihalovics Alexis* (1645 — 1676) a lengyel foglalásokat visszavette, 's a kozákokat, kik eddig majdnem független álladalmat képeztek, jobbágyainak fogadta 1654-ben; általában dicsőségesen uralkodott; fia I. *Péter* Oroszország fő és első fejedelme lett; az ellenszegülő Streliczkart eltörölvén, Oroszországban a svéd és török háború villongási közt hoztába a művelődést: alkotmányát megváltoztatta, hadsereget, hajóhadat, kereskedést, ipart, iskolákat és csatornákat alkotott; Szentpétervárt építette, 's oly dicsően uralkodott, hogy a „nagy“ melléknevet méltán viseli. Husz millio lakosú birodalmát a Baltitenger melléke-, Azov és Kamsatkával nevelé, és 1712-ben a császári czímet felvevé; ő vele halt ki a romanovi fi-ág. -III. Péterrel jött a holtsteini ház a trónra. II. *Katalin*, ki nagy Péter szellemében uralkodott, birodalmát Lengyelország egy részével 's a Fekete-tenger mellékével nagyobbítá; I. *Sánlor* alatt (1801 — 1825) egész Fínföld-, Bessarabia-, Moldova- a Pruth 's Dunáig, 's a lengyel királysággal szaporodott. A mostani I. *Miklós* czár alatt pedig Eriván hódítatott meg. — Nagy Péter tettei Oroszországot Európa nagyhatalmasságai közé emelték.

Földirási-harczműi főtárgyak.

Politikai határa.

A' 36 — 81° hosszasaági 's 41 — 70° szélességi fokig terjedő európai Oroszország határa Ázsia felé a kariai öblön emelkedő

Uralhegység' hosszában vonúl el, az Ural folyó' behajoltaig, ennek folyását a' Kaszpitengerbe ömléseig kísérve, mellynek nyugoti partján a' Kaukaz' keleti végeig terjed. E' hegyhát képezi az európai oroszbirok' déli határát a' Kubán folyónak a' Feketetengerbe ömléseig; ennek északi partján a' jenikali szorost átmetszvé, 's a' Duna' torkolataig huzódva, melly a' Pruth folyóval egyesülteig az Ozmán birtoktól elkülönzi. Nyugoton határos Moldova-, Ausztria-, Poroszországgal, hol az álladalom' határa ige fontos behajló szögletet képez, — a' keleti tengerrel 's öbleivel, és a' Svéd királysággal; északi szélét rövid közön határozza Norvégia, végre az Északi-jeges-tenger a' káriai öböl.

H e g y e i.

Oroszország' hegyei, a' Kaukázst, Djepr-, lengyelalföldi- és Láp hegyeket kivéve. az Orosz hegyrendszerhez tartoznak:

Fő vízrekesz: Az *Alauni-hegységek*, a' Volga és Duna' forrásai körül a' *valdai csucstérben*, és *Wothonski erdőben* 1000 — 1205' emelkednek föl; a' *Semokonski-halmok* által, mellyek alig észrevehetőleg a' Dwina és Petsora összeforrásait a' Wolga és Kamától elkülönítik, a' verhoturi Urállal lánczolódnak.

Az Európát Ázsiától elkülönítő *Ural-bércz*, az Orosz álladalmat a' káriai öböltől a' Kirgiz sivatagig északról délre 300 mértöldnyi vonalon túl metszi keresztül: puszta-, verhoturi, katarinenburgi és baskiri név alatt.

A' *puszta-Ural* többnyire szikla, rövid lejtős rohamú, itt ott turfa és moh, ugy nyomorú törpe fákkal benöve.

A' *verhoturi- és baskiri-Ural* ellenben, magasabb, erdösebb, ágai hosszabbak, szoros-, sziklás-, kövérlegelőű völgyekkel telve; délről Volgára nyúló ágai jól mivelték.

Az *Ural* általában nem igen zordon, csucsai egyike sincs mindig hóval fődve.

Fő ágai:

a) Az Alauni hegységtől elváló *Olonetzi-hegysor* a' Ladoga és Onega tavak közt felnyúlva, a' Sajma-tó' déli és keleti partját Saristenmak tájékáig köríti, mig végre az Ó-Elf és Muonio között a' *Kiöleken* a' Skandinavi hegyrendszerrel egyesül.

Saristenmak tájékán *Manzelka* név alatt, egyik mellék ága nyugot felé vonúl, és kétfelé ágazik: *keleti-ága*, a' Nesi és Pajane tavak között kihatolva, Tavastehus alatt Biorneborg felé fordul; a' *nyugoti* a' Vázai kapitányságon át a' botniai tengeröbölnél szinte Biorneborg felé huzódik.

b) Az Alauni-bércztől nyugoton a' Dünát Disnávali egyesül-
tég kísérő *alacson-bérczhát* 300' fölül nem emelkedve, vonulását
Litvánián keresztül a' Vistulánál végzi, mellynek balpartján a' Po-
meri bérczhát az Oderig, azontúl pedig mint magasabb halom az El-
báig huzódik.

Északnyugotra egy *másik ága*, a' tenger' színén sehol 700'
nem haladva, Kur-, Liw- és Esztlandon mint buczkaláncz áthu-
zódva a' Baltitengerig terjed.

c) A' Valdai csucstértől egy *harmadik főág*, a' Volga, Dnjepr
és Duna forrásai között többnyire alacsony partlánczokban, néha
egyres halmokban, az említett folyamok' partjaira, Smolensk 's Orel
helyhatóságokon keresztül, Kursknak északi határára simúl, hon-
nét a' Don forrásáig felhuzódván, azt körözve, az Oka és Worona
forrásai között átvonúl, 's keleten a' *Wolga-hegységgel* egyesül.

d) A' *Wolga-hegység*, Kostroma helyhatóság' déli részén kez-
dődik, Nisnej-Nowgorod-, Penza-, Saratowon áthuzódván a' Wolga
és Don folyamok' mellékeit legkeskenyebb közelítésökben is a'
Wolga színén sehol 4 — 500' felül nem emelkedve, elkülönzi:
Carizyn tájékán a' Wolgát elhagyva, *Irgeni-halom* név alatt, a'
Sarpa és Don között a' bolsoi tavig huzódik, honnét keletre fordulván
a' Manics és Kama forrásait választva, a' Kaukaz lejtékével egyesül.

e, f) Az Uraltól elváló *Sok-bércz*, Simbirsk helyhatóságban:
az *Obtsei-Sirt* pedig Saratow vidékén lánczolódik a' Wolga hegy-
séggel.

A' *Kaukaz-bércz*, Europa' déli határátképezi Ázsia felé, nyug-
got északon a' Kaspi és Feketetengerek között terül el. Ez irány-
vonálnak mind két végin pár mértföldnyire a' hegység lelapúl. Fő-
háta örök hóval 's jéggel fődött, miglen déli hanyatlásiból forró
nafta foly, földje a' kertészet és gabna-termesztésre alkalmas, és
igen termékeny, miáltal ott a' harezviselés könnyítettik.

A' krimmi *Tauris-hegység*, a' Kaukáz folytatásának lenni lát-
szatik, 2000' fölül nem emelkedve.

A' magyar hegyszerhez tartozó, Kárpátoktól a' felső
Dnjestern *Czorna-hegység* név alatt kifutó *Dnjepr-hegység*, az orosz
roppant térség' nyugoti részét körzi, a' *podoliai-halmok* által (Kiew
h.) a' Dnjpre lejt, 's ezt Jekaterinosláwig kísérve, majd áthasítva,
partjának halfelén a' nogai sivatagban eltűnik.

A' szinte magyar hegyszerhez tartozó *Sandomirzi-bércz*
Malapane vidékén emelkedik föl, 2000' nem haladva Radom tájé-
kán alacsony halmokká letörpül; — e' leirt hegylánczban, a' *St.
Anna hegytől válik el*, a' *Vistula-halom*, melly a' Pilika és Wartha
között Bromberg felé huzódik, 's végre a' keleti tengerre lejt.

Tengerei.

1. A' *Jegestenger*, az Orosz álladalom' földjét északról körzi, 's az év' egyik szaka alatt, csak Európában hajókázható. Keleti partjai általában alacsonyok, mocsárosok, és szirtesek, jobbára jéggel fedve.

Öblei: A' karai, petsorai, Tseszkaja 's a' Fehértenger. — A' Mezen-, Dvina-, Onega- és Kola- Bay, és a' Warang Fjord.

2. A' *Keletitenger* (*Skandinavi. — Balti*); mivel mélysége (15 — 20⁰) igen sekély, és szelei igen változók, viharkor a' hajózóknak igen veszélyes — Partjai jól miveltek és népesek, de minél távolabb esnek, annál szembetűnőbben kevesebbül a' nép, 's gyérül a' földmivelés, az erdők pedig gyakoribbak; egyébként rónák 's általában homokos pusztá sivatagokból állanak, 's alacsony buczkák-kal fedezvék,

Öblei: A' *rigai*; Eszt-, Liv- és Kurland között.

A' *finni*, Finn- és Esztland között; és

A' *botniai*, melly a' Balti tenger' északi részét képezi (fele Svédországhoz tartozik).

3. A' *Feketetenger*, főleg viharok' színhelye; partjai laposak, és zátonyosak, csak Krim' déli partja szirtes, és sziklás, itt ott meredeken a' tengerre lejtve.

4. Az *Azovi-tenger*, a' Jenikali tengerszoros által a' Fekete-tengerrel közösülve, naponként alkalmatlanabb a' hajózásra, mert folyamai a' bele ömlő vizek' iszapjával, fenekét folyvást fölebb töltik.

Öble; Nyugoti keskeny földcsücs által elkülönzött része *Lomha tengereknek* mondatik.

5) *Kaspi-tenger*, partjai jobbára laposak (Ázsiához tartozik.)

Folyamai, mellék-, és tengerparti folyói.

Az europai Orosz álladalom' folyamai, következő tengerekbe ömlenek:

Az északi *Jeges-tengerbe*:

1. A' *Petsora*, ered a' pusztá Uralon, és az északi roppant sivatagok' posványait átvágja. Felső folyása' jobb partját rövid közön az Ural' nyugoti ágazatjai kísérik: partjai üregesek, mintegy 150 mértföldnyi futása után torkolata Pustosersknél, hol 6 ágra oszlik, fél mértföldnél szélesebb, 's több apró szigeteket képez. Az év' nagyobb részén át fagyva lévén, hajózhatósága csekély. Nevezetesebb mellék-folyói jobb oldalon: az *Usa*, balról: az *Jjma*.

2) A' *Mezen*, támad a' Vologda és Archangeli helyhatóságok' mocsáros határin, mintegy 120 mértföldnyi futása után Mezennél a' Fehértengerbe dől. Partjai még majdnem egészen lakatlanok. Jelesb mellék folyói jobb oldalán: a' *Peza*, balján: a' *Vaschka*.

3) A' *Dvina* Veliki-Oustiougnál a' *Suhona*' és Jug' egyesültéből keletkezik, mellyek elsője a' Kubinski tóból Vologda közelében már hajózhatóan foly ki, Aprilis elejétől November kezdeteig, 52 mértföldnyire hajókázható. Ágya magas partok közzé szorúlt, közép szélessége 5—600' Archangelnél mértföldnyi. 160 mértföldnyi folyása után az említett városnál a' Fejér-tengerbe ömlik, 's több szigeteket alkot. Nevezetesebb mellék folyói jobb oldalán: a' hajózható *Vitschajda*, melly a' Dvinát Volgával öszveköttő csatornájáról híres *Keltmával* egyesül; és a' *Pinega*. — balról: a' *Yamzával* közösülő *Vaga*.

4) Az *Onega*, melly a' *Wasch* tóból a' *Latsa* tavon át már hajózhatóan foly ki, *Olonetz* és *Arhangel* helyhatóságokat vizenyítve, *Onegánál* 80 mértföldnyi futása után a' Fejértengernek *Onega* nevű öblébe dől. Helyenkénti vízesései miatt, csak tavasszal kisebb vizijárműkkel, és szállhajókkal járható. Jelesb mellék folyója: a' *Ken*.

A' *Vigó*-, *Kunsa*-, *Nuk*-, *Kowda*-, *Pija*-, és *Topozero* tavak' vizeit leömlesztő *Wig*, *Kem*, *Panoi*, *Woronja*, és *Kowda*, szinte úgy az Orosz lapföldről a' Jegestengerbe ömlő *Kola*, és *Pacsioki*, melly utóbbi az Orosz, és Svédországok közti legújabb határdöntő szerződés után mindkét álladalom' határát jeleli, a' *Jegestenger*' számos tengerparti folyói közül legnevezetesebbek.

A' Keleti tengerbe:

1) A' *Tornea*, a' *Kiölek* melletti *Tornea* tóból foly ki, 's a' baloldalán egyesülő *Muonioval* a' svéd határt képezi.

A' *Kemi*, *Ulea*, *Pajjoki*, hasonnevü-, a' *Kumo* *Nesijarvi* tavak' lefolyásai, a' *Botniai* tengeröbölbe-, 's a' *Kymene* a' *Pajjana* tóból kifolyva, a' *Finn* tengeröbölbe ömlenek.

2) *Newa*, a' *Ladoga* tónak lefolyása, *Szt. Pétervárt* több ágakban átmetszván, 9 mértföldnyi folyása után *Kronstadtnál* a' *Finn* öbölbe omol, 6—1200' széles, 6—18' mély, nagyon sebes, 's a' legnagyobb hajókkal járható, partjai magasak, és meredek, vize tiszta, 's iható. Közönségesen Novemberben fagy be, 's csak *Martiusban* enged ki, midőn nagy áradásai által, a' fővárosnak tetemes károkat okoz.

A' *Lovat*, az *Ilmen* tó' lefolyása, a' *Volhow* által a' *Ladogába* ömlik, ered *Veliki-Lukinál* a' *Volhonski* erdőből, 's hajókázható.

3) A' *Narva*, a' Peipustó vizeit 8—9 mértföldnyi futása után, a' Finn öbölbe ömleszti.

4) A' *Düna*, a' valdai csucstér nyugoti oldalán a' Volga forrása körül egy mocsárból támad, Kurlandot Livföldtől elkülönítvén, 140 mértföldnyi folyása után, Dünamünde mellett, hol 3,000' széles, a' Rigai öbölbe dől. A' Toropa fölvéte után 88 mértföldnyi re hajózható, mely azonban egyenetlen mélysége (12—24'), örvényei, és a' benne levő kőszirtok, úgy torkolata melletti zátonyai miatt nagyon terhes, 's Rígaig csak kisebb hajókkal járható. Tavaszi nagyobb vízállása, lapos partjain, mint mellék folyói oldalain is, gyakran vízáradást, és nagy posványokat okoz. Jelesb mellék folyói jobbján: a' *Toropa*, *Drissa*, *Emst*; balján: az *Uda*, és *Disna*. A' *Vin'au*, csekély.

5) *Nimen* (Poroszországban Memel) Kopislow mellett ered, tére róna posványos Grodnóig, honnét hajózható, Lengyelország' északi határát jelelve Kowno mellett a' Porosz földre fut, hol Tilsit alatt két ágra oszol, keleti erősebb ága a' Kuri-frische-Haff északi részébe-, déli ága pedig *Gilge* név alatt a' mondott Haff déli részébe ömlik. A' *Nimen* futvonala mintegy 115-, hajózhatósága 82 mértföld, közép szélessége 250'. Kowno fölött néhány örvénye és zátonyai miatt hajózása gátolva van, lentebb innét szabályosabb ágyában, 's folyása lassúbb. Nevezetesh mellék-folyói jobb oldalán: a' *Merels*, *Vilia* és *Jura*; balról: *Sztszara*, és *Schesuwa*, mely utóbbi Lengyelország' Augustowo vajdaságának Kirkela nevű falva mellett, a' Porosz földre foly.

6) *Vistula*, a' Krakói köztársaságot és Vajdaságot Gallicziától elkülönítve, a' Sán fölvéte után az orosz-lengyel földre fut, mellynek közepét átfolyván, azt Torn mellett elhagyva, Poroszországban a' Frische-Haffba szakad (eredete' leríása Ausztriához, torkolatáé pedig Poroszországhoz tartozik), Krakó alatt a' *Vistula* síkságba lép, mellyen csak itt ott csekély halmok emelkednek föl. Futvonala 130 — hajózhatósága Krakótól kezdve 98 mértföld, közép szélessége 250', 10—12 jóviznél pedig 22—26' mélységű. A' *Vistula* már Lengyelországba befolyásánál: mélysége, szélessége, és partjai' sajátosságai miatt, fontos hadi gát. Jelesb, mellék folyói jobbján:

a) *Viprz*, Tomasownál Galliczia határához közel ered, lapos erdős vidéken foly, és Pulavi alatt a' *Vistula*val egyesül.

b) *Bug*, legnagyobb mellék folyója, Gallicziában a' San forrásától keletre ered, Krylownál az Orosz-lengyel földre fut, Brzesc-Litewszky alatt hajózható, jobbján: a' *Livicscsel*, balján a' *Muhavec*-, és *Narew*el, mely utóbbi a' *Bobr*-, *Pisz*-, *Omulev*-, és *Orsicscsal* nagyobbul-, öregbülve, 60 mértföldnyi folyása után, Modlinnál

a' Vistulába omol. A' Bug és Vistula, úgy a' Bug és Narev közli tér mocsáros, és részint nagy erdőkkel fedeztetik, tavasszal, és őszszel ha a' folyók megáradnak, az említett térségek, a' harcz munkálatokra nem kedvezők.

c) d) e) A' Solda vagy Okra, Skawa, és Drevenca; úgy baloldalan: a) b). A' Pilika és Bzura a' Rawkaval sekélyek.

A' Wartha, (Poroszországnál adatik elő)

A' Feketetengerbe:

1) Duna, végrésze az Ozman határt képezve ide tartozik, 's itt Pruthal öregből, mely az orosz földet Moldovától választja el.

2) Dnjepr, Galicziában ered, 's az Orosz földön csak sekély folyókkal növekszik; Oroszországban jobb oldalán meredek lejtősegektől kísértetik, 's bár alább partjai laposabbak, lejtős oldalait megtartja. Jampol melletti vizesése ágya sziklatóli keskenyedéstől támad, de a' mely 7—8° hajózható közt nyíltan hagy. Folyása' hosszasága 110 mértföld, közép szélessége 172', öböl alakú torkolatánál pedig 1000'; 2¹/₂—20—30' mély, folyása sebes, vize zavaros egésségtelen, ágya iszapos, és sziklakkal teljes, mi miatt hajózása veszélyes.

3) Dnjepr, ered a' Volhonski erdő' déli hanyatlásán a' Duna' és Volga' forásai körül, 240 mértföld futása után Oczakov, 's Kinnburgnál torkolata előtt 15 hoszas és 1¹/₂—2 mértföld széles öblöt képezve, a' tengerbe omol. Fensőbb része magaspartok közzé szorított, ágya iszapos, alantabb sziklás, folyása sebes. Smolensktől hajókázható, csak Kidaknál 13 zuhatagin által akadékos, honnét ismét járható. A' Dnjepr fensőbb részén 50—200, Smolensknél 300, Kiewnél pedig 1638' széles. Jelesb mellék folyói jobbjan:

a) Az 1812. orosz-francia háborúban vész-hírű jelentőséget nyert Berezina, Minsk helytartóságban keletkezik, és Gorwálnál a' a' Dnjeprbe dől, széles-lapos-posványos- és kákás-partjai csak Borisow tájékán emelkednek föl. Futvonala 65 mértföld; hajózhatósága Berezinótól kezdődik. Litvaniának egyedüli védvonala.

b) Pripecz, Volhiniában a' Svito többi ered, a' Pinsk körölti terjedelmes mocsárt 60 mértfd. átfolyva, Tsernobil mellett a' Dnjeprbe ömlik, majdnem egész folyása alatt hajókázható. Számos hajózható mellék folyói között, jobb oldalán a' Styr és Gorin; baloldalan: az Uborb, Pina, Jasiolda, Lan, Plicz legnevezetesebbek, mindnyájan időszaki áradásoknak kitéve.

c) Bog, Podoliában Proskurow közelében ered, Oczakow közelében 11 mértfd. öblöttért képezve, 98 mértfd. folyása után, a'

Dnjepr öbölterével egyesül; völgye Olviopolig bérczes, Nikolajew-től jobb partján, alacsony buczka vonaltól kísérve. Medre sziklás, zátonyos; folyása sebes, közép szélessége 500' csak jóviznél hajókázható. Jeles mellék folyói balján: a' *Siniukha*, és *Ingul*; jobbán: a' *Kodyme*.

Baloldalán:

a) *Sosha*.

b) *Desna*, délre az Ugra forrása körül, Jelnia közelében ered, Kiewnél a' Dnjeprbe omol; partjai Nowgorodig magasak; futvonala 100 mértfd. hajókázható; balján: a' *Seim* és *Osterrel* öregből.

c) *Sula*. d) *Psjol*. e) *Worskla*. f) *Orel*. g) *Woltsaja*, és h) *Kon-skaja* csekélyek.

Tauriában az *Alma* sekély, a' *Rion* és *Batis* Migreliában, fontosak némileg.

Az Azovi-tengerbe.

1) *Don* (Tanaís) Tula helyhatóságban az Ivan-Osero tóból foly ki, tekergős futása alatt a' Volgahegységet áttöri, 's a' Volgához 12—15 mértfd. közeledik, 's Azownál 195 mértfd futvonala után 3 ághban a' tengerbe rohan. Jobb oldalán Voronecstől Volga-hegység áttöréseig halomvonaltól kísértetik, balját lapos sivatag jeleli. Ágya zátonyos iszapos; vize zavart, nyáron 's ősszel sekély, nagy viznél lapos partjain áttör, és posványokat szül. Közép szélessége 600'. — Sandosktól kisebb hajókkal járható. Nevezetesebb mellék folyói, jobb oldalán:

a) *Sosna*.

b) *Donec*, Bielgorodtól északra keletkezik, és Novotserkasknál a' Don-ba ömlik; partjai magasak. Futvonala 88 mértfd.; közép szélessége 600'; több mellék folyói közül: az *Osol*, *Aidar*, és *Katilva* jelesbbek.

Baloldalán:

a) *Worones*, Morsansktól nyugotra ered, Woronecz alatt 52 mértfd. hosszasága után, a' Dónnal egyesül.

b) *Khoper*, Pensától délre keletkezik.

c) *Manits*, az Irgeni halmokon támad, a' Bolsoi tavon keresztül foly, és balján a' *Jegorral* egyesülve Tserkasknál a' Dónba omol, mély völgybeni folyása lassú.

A' Lomha-tengerbe ömlő *Sallghir*, szinte úgy, mint az Azowi-tenger nyugoti- és keleti partjain bele siető, *Tokmah*, *Berdo*, *Krinka*, *Jeya*, *Czelbazi*, és *Kirpili* sekélyek.

2) *Kuban*, a' Kaukaz-bércz' Elbruz nevű hegye nyugoti oldalán keletkezve, a' Cserkesz- és kis Abaszok földjén foly; torkola-

ta előtt Kaman szigetet képezve, 2 ághban az Azovi és Fekete tengerbe omol. Gyakor rögtöni áradásai miatt fontos hadi gát; folyása lassú; balján: a' *Zelensuk-*, *Laba-*, *Urup-*, *Chagouta-*, és *Kara-Kaban* mellék folyói sekélyek.

A' *Kaspi-tengerbe*.

1) *Ural* (Jaik) ered a' baskiri Uralon (a' Kiczik-Karatinautan) Europa keleti határa' déli részét Ázsia felé képezve, 210 mértfd. futása után, Gouriewnél 2 ághban a' tengerbe ömlik. Völgye az orskajai váradig termékeny és tágas, hol megszorul, és magas bérczektől köröztetik. Uralsknál pedig a' Kirgiz sivatagba lép; hajókázható. Jelesb mellék folyója Európában: a' *Sakmara*.

2) *Volga*, (Átel) Ostaskowtól nyugotra a' Wolhonski erdő' déli hanyatlásán egy kis tóból keletkezik. Európa' legnagyobb folyama) 430 mértfd több kanyarulatot képező folyása után, Astrakánnál torkolata előtt 70 ágra oszolva, mellyeknek legerősbike Akhtubának neveztetik, a' tengerbe dől; Riewtól kezdve bárkakkal, Twertől pedig nagyobb hajókkal is járható. Kazanig völgye mély, Sareptáig jobb oldalán hegyláncztól kísértetik, Simbirsktől Saratowig a' Volga hegység és Obtsei-Sirt közzé szorított, innét sivatagon foly. Esése sekély, folyása lassú; Riewnél 90, Kazannál 600, Saratownál 1200', torkolatánál pedig jóvíznél majd 3 mértf. széles. Az orosz álladalom' benső kereskedésére legnagyobb fontosságú; halászata tömérdek jövedelmet hoz. Számos mellék folyói közzül legnevezetesebbek jobbján:

a) *Oka*, ered az Oreli helyhatóságban, jobbára rónaságban, 's tekergősen foly, Nisnej-Nowgorodnál a' Volgába szakad. Futvonala 72 mértfd. Oreltől hajókázható, balján: az *Ugra-*, *Lusa-Moszkwa-* és *Kliazma-*; jobbján: az *Upa* és *Tzna* mellék folyóival növekszik.

b) *Sura*, Volga hegységen keletkezik, Wasilgorodnál 60 mértfd. futása után a' Volgába omol; partjai lejtősek, 's alacsonyak, hajókázható; balján az *Alatir'* mellékvízével növekszik.

c) *Souagha*, d) *Terekk*, és e) a' *Serpa*; csekélyek.

Balóldalán:

a) *Tverza*, ered a' Valdai csucstér keleti lejtékén, Twernél a' Volgába szakad, hajózható.

b) *Medvedicza*.

c) *Mologa*, Tichvinnél az Oloneczi hegységen keletkezik, jobbán a' *Tsagadotstsal* egyesül, hajókázható.

d) *Seszna*, Bielosero tóból hajózhatóan foly ki; jobbán: az *An-doga-* és *Kolppal* növekedő *Sudát* veszi föl.

e) *Kostroma*, Vologda helyhatóságban ered, Kostrománál hajózhatóan a' Volgával egyesül.

f) A' *Juza* és *Kunoi* összefolyásaiból keletkező *Unja*, hajózható.

g) *Wetluga*, Wiatkától északnyugotra ered, Makarjewnél hajózhatóan a' Volgába ömlik.

h) *Illet*.

i) *Kama*, a' Volga legnagyobb mellék folyója, Perm és Wiatka helyhatóságok' határán az Ural nyugoti hanyatlásán ered, 's Kazan alatt a' Volgába dől; Futvonala 200 mértfd, szélesebb, 's mélyebb a' Volgánál, igen vízdzús, hajókázása nagy fontosságú, Perm-en alól legnagyobb Volga-hajókkal járható. Jelesbb mellék folyói jobbról: a' *Kosa*, *Obwa*, és *Wiatka*, melly utóbbi a' *Malona*, *Teheptza*, és *Kilmessel* növekedve, Kazantól délre foly bele; balról: a' *Vestiana*, *Witsera*, *Jaiwa*-, *Kozwa*- és *Silvával* növekedő *Csusowaja*; *Bielaja*, melly jobb oldalán az *Inzer*, *Ufa*, *Tanip*; balról pedig a' *Dionaval* nagyobbúl, torkolata előtt 1000' széles; *Ilk* és végre a' *Zai* mindnyájan az Uralon erednek, és jobbára hajózhatók.

k) *Tseremsam*, l) *Sok*, csekélyek.

m) *Samara*, a' *Bolkinellel* öregbül, hajózható.

n) *Motsa*, o) *Irgis*, és p) *Eruslan* fontosak némileg.

3) *Kuma*, a' Kaukáz északi lejtékén eredve, több ágban a' tengerbe rohan. Jelesb mellék folyója: a' *Podkuma*.

4) *Terek*, Mquinvari' alján a' Kaukáz' havából támad, Mozdokon alól a' tengerbe ömlik. A' Terek olly sebes, hogy roppant köveket is tovább hajt, partjai töltéseit többször szétdúlja, 's ekkor a' Georgiávali közlekedést gátolja. Jelesb mellék folyói jobbról: a' *Sunsha*, *Aksai*; balról: *Aradan*, *Uruk*, *Tserek*, és *Malka*.

5) *Sulak*, a' Kaukáz' északi lejtékén ered, az Avar földön keresztül foly, a' *Koiswal* egyesül, 's a' tengerbe dől.

6) *Samura*, szinte a' Kaukáz' hanyatlásán keletkezik, déli Dha-gestánt átfolyva, több ágban a' tengerbe omol.

7) *Pirsagat*, az előbbtitől a' Kaukázról elkülönítve.

8) Az Ázsiához tartozó *Kur* (Cirus) mint Oroszországnak első déli határ-védvonalala Perzsia ellenében, fontos; igen sebes, 's gyakori esőzésekkor, mellyek ott rendszerint Julius végével szoktak be állani, 7—8' nő. Örményországban az *Aras* (Araxes) legjelesb mellék folyója. —

Csatornái.

Háromszoros csatorna rendszer egyesíti a' keleti tengert a' Kaspi-tengerrel. Ribinsk város e' közösülésnek központja.

1) A' *Wisnej-volocsoki* csatorna, a' Zna (mellék folyója Tver-zának) 's a' Slina által (mellék folyója az Ilmen tóba futó Mstanak) összeköti a' Volgát a' Nevával, 's így a' Kaspi tengert a' Baltival.

2) A' *Mária* csatorna, a' Vitegra (Onegató mellék-folyója) 's a' Kovtsa által (a' Bielosero tó' mellék folyója) a' Ladoga tavat, a' Wolgával egyesíti.

3) A' *Tichvinsi* csatorna a' Ladoga tavat a' Tichvinka (Sies' mellék-folyója) a' Tsagadots által (Maloga oldalfolyója) a' Volgával közösíti.

Az *Onega* csatorna által (Vitegrából a' Svirbe) a' viharos Onega tó' veszélyes hajózása kerültetik ki.

A' *Ladoga* csatorna, melly ezen tó' déli részén Új-Ladogából, Schlüsselburgig nyúlik, 's a' Volhowot a' Nevával egyesíti, közösülő pontja e' három említett csatorna rendszernek.

Következő csatornák nyitnak közlekedést a' Fehér, és Kaspi tenger közt:

1) A' *Kubinski* csatorna, a' Seksuát (Volga mellék-vize) a' Kubinski tóval egyesíti, melly a' Suchonába, Dvina' egyik mellékvizébe foly le.

2) A' *Katalin* csatorna, összeköti az északi Keltmat, melly a' Dvina egyik mellék folyójába a' Witsegdába ömlik, a' Dsuritstsal, melly a' déli Keltmába Kama' mellék vizébe omol.

A' Fekete tenger' keletiveli összekötésére:

1) *Lepel* vagy *Berezina* csatorna, a' kis Beresta tavat, a' Dűna medréhez tartozót, a' Plavia tóval egyesíti, melly a' Berezina által a' Dnjeprbe foly.

2) Az *Oginski* csatorna, a' Jassioldat, (Priplets' mellék folyója) Setsarával (Nimen mellék folyója) köti össze.

3) *Király* csatorna, a' Muhaweczot a' Styrrrel (Priplets' mellékvize) egyesíti.

4) A' *Kürföldi* csatorna, a' Vilia által, (Nimen'oldal folyója) a' Niment, a' Dűnával köti össze.

5) *Jakab*-csatorna, a' Niment a' Vindauval egyesíti, melly körül, a' *Goldinger*-csatorna van vonva.

A' Fekete tengernek Kaspivali egyenes összekötésére:

a) *I. Péter*-csatorna, az Ilawlját (Dón oldalvize) a' Kamisin-kával (csekély mellék folyója a' Volgának) kötendi össze, s' már jobbára elkészült.

b) *Ivan* vagy *Jepifani* csatorna, a' Dónból az Upába vezet.

A' belső kereskedésre, 's a' keleti tenger öbleiveli közlekedésre:

a) A' *Fellini*-csatorna, Livföldön, az Embachot (Peipus tó mellékvize) a' Pernaczczał (a' Rigai tengeröblbe ömlik) 's így a' Rigai öblöt a' Finn öbölbe egyesíti.

b) A' *Verro*-csatorna, a' Rigai öblbe futó Aa folyócskát, a' Pskow tóval közösli.

c) Az *Augustowi*-csatorna, a' Vistulát a' Bug és Narew által a' Nimennel köti össze.

d) A' *Moskva*-csatorna az Istrát (Moskva mellékvize) a' Dubnával (Volga' mellék folyócskája) egyesíti.

Földirati harczműi alrendű tárgyak.

Sivatagai és pusztái.

Az Orosz álladalom' sivatagai és pusztái, egész térnagyságának mintegy harmadát fődik.

Nevezetesebbek Európában:

a) A' *Petsorai*, a' Petsora' mind két partján, Dwina és Jeges-tenger között; majdnem egészen laktalan, mocsár és posvány közei, homokos helyekkel és számtalan kis tavakkal váltogattnak, alsó része cserjes, végre erdős.

b) A' *Jarostawi*, Tambow helyhatóságban, vizenyös, kövér legelő.

c) A' *Kalmüki*, a' Kaspi-tenger' északi, 's az Ural folyam' jobb partján terül el, buczka lánczoktól átmetszett. Földje jobbára füves, itt ott füves közökkel behintve.

d) A' *Kumai*, a' Kaspitenger' nyugoti, 's a' Kuma' bal partján a' Volgáig, nagyobb részt sós földü, a' folyamok' partjain helyenkint termékeny.

e) A' *tereki*, a' Terektől a' Kumáig, az előbbihez hasonló.

- f) A' *Kubáni*, a' Kubán és Manits; és
 g) Az *Azovi*, a' Manits és Azovi tenger között viznélküli, so-
 vány, részint sós földű.
 h) Tauriában a' *nogai*, az Azovi- és Fekete-tenger hosszában,
 és a' Don, Dnjepr alsó folyásai között, földje jobbára kopár, fa-,
 és viznélküli, részint szép legelő közökkel teljes.
 i) Az *Oczakowi*, a' Fekete-tenger, Bog és Dnjestr között, é-
 szaki részén mivelhető, a' tengerfelé pedig, földé sós; végre
 k) A' *besarabiai* a' Duna és Dnjestr között, a' Feketetenger-
 part hosszában, csak a' tenger 's az említett folyamok' partjain lak-
 ható.

E r d e i.

Az Oroszország rengeteg erdővel bővelkedik, Androssow egész térfelületének $\frac{1}{4}$ -ét erdőszékné teszi.

Északi oldalán a' Petsora és Kama közti tér, majdnem átgázolhatatlan fenyves. — Közép táján a' Moskwa és Don, a' Diuna 's Dnjepr közti-, mint a' Lengyelország is, rendkívül erdőszé; a' *Volhonski erdő* 50 □ mértfd. Európa' legnagyobb erdeje; Lengyelországban a' *bi-
aloviczai* 30 □ mértfd. — Déli oldalán nagy cserfa erdei azonban feltűnően fogytak, azt a' nomád törzsek a' Kubanig, úgy meg erdőtleníték, hogy annak sok tájékain szalmával, és tőzeggel kéntelenek tüzelni. — Kaukazia rengeteg erdővel teljes, mellyek nyír-
tölgy- 's iharokkal vegyesek.

A' kormány az újabb időkben, nagy figyelembe kezdi az erdőt venni, 's erdőszé szabályt is adott ki, mellynek következtében, azokat: koronai-, apanage-, hűbéri-, magányos-, hajóépítészeti-, ipari-, hadi-gyarmati-, egyházi-, hajdani-Jesuitai-, Starostsági-, községi-, közös-, kérdéses-, és teherrel összekötött (servitut) erdőkre osztá.

A' községi erdők: a' városoké, korona- 's állomási falvaké; a' közös erdők: olly formán több birtokosoké, hogy egyike sem tudja, mennyi abból sajátja; a' teherrel összekötött erdőkben az idegeneknek önhasználatokra faizás engedtetik; az ipari erdők, a' gyárak' használatára szolgálnak; az apanage erdők végre: a' császári hercegek' kitarását eszközlő uradalmakhoz adatvák.

Az 1825. Junius 25-ki ezári ukaz' következtében, az erdőgyújtás és azokbani önkényes pusztítás, fenyegető-törvényszerűleg büntettetik.

Rövid idő óta a' koronai erdőkben, csak kitanult erdőszék kaphatnak hivatalt.

Mocsárai és posványai.

Az Orosz álladalomnak, mint Európának is, legnagyobb mocsára Volhíniában a *Dnjepr* és *Bug* között Minsk tájáig a Pripecstől folyva keresztül, terjed-, és számtalan buczkák, patakok, és berkektől, mellyeket itt ott nagy erdőségek köröznék, átmetszett, majdnem átgázolhatlan ingoványos hely. Tavasszal ha a folyók főleg a Styr ki áradnak, az egész vidéket víz fedí, közép pontján Pinsk fekszik, Brzesc nyugoti, Mozyr déli szélén ez ollykor átgázolhatlan mocsárnak, 60 □ mértfdnél több téreget borítván, azt hiszik róla: hogy hajdan nagy-beltenger volt.

A' mondotton kívül nevezetesbbek: a' *Vistula*-, *Bug*-, *Narew*-, *Kuban*-, *Wolhow*-, *Msta* mocsárok, a' *Kuma* és *Volga*, úgy a' *Volga*, és *Ural* közti terjedelmes só posványok.

T a v a i.

Oroszország' északkeleti részébeni tavai' számát mintegy 6000-re tehetni. Olonetz, és Arhangel helyhatóságaiában is már 3443 tó van.

Nevezetesbbek:

a) *Ladoga*; 292 □ mértfd. 25 mértfd. hosszú 15 széles, Oroszországban, mint Európában is legnagyobb leg haldúsabb, mellyel a' hajózható Swir az Onega, a' hajókázható Wolhow pedig az Ilmen tó' vizeit egyesíti; hajókázása veszélyes, miért háromszoros egymással összeköttetésben álló csatornával körítve van, 's a' Newa által a' Finn tengeröbölbe omol.

b) *Onega*; 30 mértfd hosszú 10 széles, igen haldús, szélein fekvő örvényei miatt csak kisebb hajókkal járható, fel veszi a' Sejo és Wodla tavak lefolyásait, a' Witegra 's Maria csatornák által, a' Bielo-Sero tóval egyesül.

c) *Peipus*; 11½ mértfd hosszú 9½ széles, az 50 verst hosszú, és 40 verst széles Pleskowse tóval, mellyel vizszoros által közösül, 3 lakott szigettel bir, az Em folyó által a' Wirz-tóval egyesül, 's a' Narwa által, a' Finn tengeröbölbe ömlik.

d) *Ilmen*; 6 mértfd hosszú 4½ széles, felveszi a' Msta folyót, 's a' Wolhow által a' Ladogával egyesül.

e) *Enara*: (felső északon) a' Patsioki által a' Jegestengerbe ömlik.

f) *Imandra* (Arhangelben.)

g) *Sajma*; 130 verst széles, 400 hosszú, a' Voxa által a' Ladogával közösül.

h) *Pajane*; 20 mértfd. hosszú; több tavak lefolyásával öregbülve, a' Kymene által a' Finn tengeröbölbe omol.

i) *Nesi-jarwi*; a' Kumo által a' Botniai tengeröbölbe foly.

k) *Bielo-Osero*, 30 verst széles 50 hosszú, a' Sekсна által a' Volgával, a' kubinski csatorna által pedig, a' kubinski tóval egyésül.

l) *Elton*; só nyereségéről híres.

A' kissebb tavak' ezrei itt említést nem érdemlenek; közzülök többeknek vizei tiszták ihatók, mások gazdag só tavak, 's a' legtöbbek haldúsak. Nagyobb száma lefolyásaiknak vizeséseik miatt, csak részint vagy épen nem hajózhatók.

S z i g e t e i.

Oroszország' számos szigetei közzül nevezetesbbek:

Jegestengerben:

a) *Nowaja-Semlja*, két szigetből áll, mintegy 4,200 □ mértfd;

b) A' *Spiczbergai* szigetcsoport; c) a' *Vajgátzi* szigetek, d) *Kildin*, és e) *Kalgujew*.

A' Fejér tengerben f) *Soloweczko*i csoport u. m. *Soleveckii ostr*, *Lizerskii ostrow*, *Muksalma*, *Kuzow*, *Szuzmo*, 'sat. g) *Morsowez*.

Balti tengerben:

a) *Ajos*, b) *Carlö*, c) *Tawo* d) *Eugmo* e) a' *vazai csoport*, u. m. *Wolgrund*, *Replot*, *Björkö*, 'ste.

f) A' *Bredskaer* szigetek, *Wargö* 'sat.

g) Az *Aland csoport*; hol *Aland* legnagyobbika e' szigeteknek, fenyvesekkel, és sebes parti folyókkal dús, csak ritkán terem meg benne a' gabna és zab; a' halászat főkeresetük szükséghez szokott lakosainak. Oroszországra nézve Svédország ellenében hadi és politikai tekintetben, nagy fontosságú.

h) Az *Abói csoport*; hol *Suttanga*, *Braendö*, *Wartsala*, *Kümlinge*, *Houtskaer*, *Korpo*, *Nagu*, *Rimita*, és *Pargas* nagyobbak-, *Finnföld'* nyugoti partja déli részén terjedve számtalan szirt, és szikla szigetekből áll, a' köztök való járás a' hajózóknak igen veszélyes.

i) A' Finnöbölben *Nargen*, *Tütters*, *Hogland* 'ste. csekélyek, csak *Kronstadt* első rangú vára által fontos.

k) *Ösel* a' keleti tengernek egyik legnagyobb szigete és *Moon* *Livföldhöz*.

l) *Dagö* és m) *Worms* *Estlandhoz* tartoznak.

Félszigetei.

- 1) *Krim* (déli Oroszországban) 360 □ mértfd a' félmértföldnyi szélességü perekopi erősített földszoros által, függ össze a' szárazföldel.
- 2) *Taman*; a' Kubanskói Agdeniwszkoi, és Temrjukszkoi öböltérek által (Liman) a' Fekete, és Azovi tengerek közzé szorított.
- 3) *Kanin* (Arhangelben.)
- 4) *Unekaja*; az Onegskaja, és Unekaja-guba (öböl) között a' a' Fejér tengerben. — Végre:
- 5) *Kola* a' Lapföldön.

Tengerszorosai.

- 1) A' Feketetengert Kaspival egyesítő *Jenikali-*; Krim és Taman félsziget között, Kerck-Jenikale- és Fanagorja váraoktól védve.
- 2) A' *Karai*, és *Vajgáczi*, Novaja Semlja Vajgác és a' szárazföld között, az európai Jegestengert az ásiáival köti össze.

F o k a i.

Jeges tengerben:

Gelania (Novaja Semlja északi csúcsa); Mikulin (Kanin félsziget' nyugoti-) Kanin-Nos (- keleti csúcsa;) Svjátói Nos; fekete; és Selenzer. A' *Fejértengerben*: Onega (Unekája félsziget' északi-) Orlow (Kola félsziget' keleti csúcsa).

Keleti tengerben:

Hongouud (erősített); Domesnez; Sümpernaes; Hundsört, és Dagerort.

Fekete tengerben:

Tarkhan, Chersonesos, Aja, Ajtodor, Meganome, és Issusup.

Harcshelye.

Az Oroszföld közép emelkedésű roppant ronaság itt ott csekély magasságoktól átmetszve. — Északi része sivatag pusztaság, hol a' mérhetlen turfa közök, mohával borítva, örökké fagyva részint tavak, vagy nyomorú törpefákkal váltatnak fel; alantabb mocsáros, és rengeteg erdőkkel teljes. — Közép tája igen termékeny, mellynek keleti oldalát az álladalom' magtárának nézhetni; nyugoti fensőbb részén tömérdek tavakkal, lentebb terjedelmes mocsárral borítva, erdő, nyáj, gabna és kövér legelőkkel dús. — Déli részén találtak azon terjedelmes puszták, mellyeknek viznélküli fövényes részint sós földjük nem mivelhető, csak helyenként lakhatók, másként legelőknek használtatnak; ezeken túl Tauria alsóbb része, ismét termékeny.

Északról, és keletről eléggé védő természetes határ-gát; délről a' Kaukazi nép számos önálló nemzetekrei felosztás, és minden üdvösebb összetartást gátoló egymásközi szünetlen villongásból eredő gyöngeség, ugy a' Perzsa, és Török álladalmak' hanyatló politikai állásuk; nyugotról az Ausztriai és Porosz uralkodók közti szent szövetség, Svédország ellenében végre az erős Balti-tengerpart, és hatalmas tengeri erő; mind annyi biztosító körülmények, mellyek az Orosz álladalom' fekvését, hadi, és föld-irói szempontból kedvezővé teszik.

Természetes védezközei határát körző tengerein kívül: számos folyó-vizei. Anyagi ereje pedig Európát tekintve: a' Dvinán, Volgán, és Don inueni tartományokban rejlik.

Ausztria felőli része a' Dnjeprig termékeny nyílt, a' gyenge Chozimon és Kameniecen kívül, minden erősség nélküli, alig rögtön csapás ellen védve.

Lengyelország ellenében, bár kormánya jelenleg a' lengyel nemzetiség; és korábbi alkotmányokhozi ragaszkodásuk' kiirtására mindent elkövet, határszéleit első rangú fékvárok által födi, a' Lengyelek Litvania- és Volhiniaiak egybehangzó nemzeti jellemüknél fogva, itt kinemfejtethető okok miatt, eléggé nincs biztosítva.

Litvania akadályait az előnyomulásban legyőzni igen nehéz, mert ott vagynak azon folyóknak forrásai, mellyeknek hullámai a' Fekete és Balli tengerekbe ömölnek, de mivel itt a' föld csak csekélyen süpped, tehát futásuk igen lassú, vizeik sokszor öszvegyülvén a' földet nagy távolságra elözönlik.

80 órányira Vlnától választja Litvaniát a' Duna Dnjeprrel Oroszországtól; eleinte e' két folyam futása keletfelől nyugoti, a' köztök terület mintegy 25 órányi szélességű föld, egyenletlen, erdődús, és mocsáros, 's így folyik ki Oroszország' belsejéből egész határáig, de azon ponton rögtön elkanyarodva, egyike Orskla mellett délnek, másika pedig Vitesbnél északnyugotra fordul, 's ezen új irányban jelelik Oroszországnak Litvánia felőli határát. Azon keskeny földhézag, melly e' két folyam közt fekszik, mielőtt olly egymás elleni irányt vennének, az Oroszföld' kapujának vagy bejáró helyének lenni látszik. Ezen a' fontos szörületen nyomultak elő mindenkor a' Lengyelek Oroszországba.

Tauria a' Török álladalom ellenében igen nyomos egyesítő helye az orosz tengeri erőnek, Sevastopol' fekvése a' Feketetenger-nél, hajóhadfelkészülése és egyesüléséhez igen alkalmas.

A' Krim kulcsa az Orosz álladalom' Feketetengerről megrohanásának, mellyet csak az erősített perekopi földszoros véd. A' Bog, és Dnjepr közti tájék nyílt, fentebb termékeny, és minden erősség nélküli.

A' *Lengyel föld* egészen róna, erdő, nyáj, 's gabnadús, földje' nagyobb része homokos, délről, és keletről posványos, nyugoti részén több nagy tavak is léteznek.

A' Lengyelföldön szükség esetében védelemül hegyiségre, vagy erősebb hegytetői állásra nem számolhatni, egyedüli nevezetesebb természetes védezközei a' folyó-vizek, Vistula, Bug, és Narew, de mellyek télen át szinte nem használhatók. Északkeleti vajdaságai némileg mocsárosok, 's azért veszélyesek olly ellenek, mellynek nagy tömegeket kell kifejlesztenie. — Fent érintett folyóvizei, annyi középponti hadállásokat adhatnak, a' hány nehéz és biztosított átmeneti pontjaik léteznek, vagy a' mennyit rajtok létesíteni képesek. Ha illy védelmi rendszer a' határszél' közelében tartathatik, annál jobb, mert annál inkább lehet az ország fölött örködni.

Földirói fekvését megbirálva, középponti állásai: Nur, Sirok, és Modlin tájékain, úgy a' Pilika, és Wiprz torkolatainál léteznek; védelmi és hadmozgalmi egyedüli vonala: Nurtól fogva Modlinig a' Bug hosszában, Modlintól pedig Sandomirig a' Vistulán terül el.

A' Lengyelföld minden erősebb katonai hadállás nélküli, kiülről tehát könnyen megrohanható; de az Oroszföld elleni hadi fekvése nagyon kedvező, mert a' Vistula Oroszország felé nagy kanyarulatot képez, és védi az egész inneni földet. — Északi keskeny része az orosz határ által körítve, Modlinből könnyen elmetshető,

csak keleti oldalán a' Bugon levő messze terjedő közlekedéseket kellene szünetlen szemmel tartani.

Védelméhez az apró harcz, szállítmányi közlekedések' átmet-
szése, 's a' táptárak' elfoglalása legalkalmasabb, minek végbe vi-
hetelére: főleg számos lovasság szükséges. Egy nemzet sem bír a'
Magyaron kívül, olly sok segédforrással, rövid idő alatt olly jó lo-
vasságot előteremthetni mint a' Lengyel, minthogy a' Lengyel szü-
letett lovas.

A' Vistula alsó része Pozen és Slezia ellenében mint már em-
lítő: nyomos alap- és védvonal, de ha ahoz a' Porosz földet hozzá
adjuk, akkor a' Vistula jobb partjáni harczmunkálat Varsó felé, a'
bal partoni földet, minden ütközet nélkül is kezure játszhatja a' meg-
támadónak, sőt az ütközetet megnyerve az egész országot is.

Finn-föld, számtalan, többnyire igen nagy tavak által átmet-
szett, mellyek hol egy keskeny szorosság, majd vízesések, hol pe-
dig folyók által függnek öszve; partjaik különféle görbüléseket for-
málnak 's hol lapályak, hol pedig erdők, és szigetekkel behint-
vék. Tavai mocsáros, és posványos térségének mintegy harmadát
födik, gátolják a' földmivelést, és kigözülgéseikkel az égaljt dögle-
litik, Majus közepe taján a' hó olvadásából nagy áradások támadnak,
mellyek a' vetéseket elpusztítják. A' nyár olly meleg mint Olaszor-
szágban; a' koronkénti esőzés Octoberben, és Novemberben jár.

Finnországban egy hadseregnek a' Balti tenger és Svédország
felé nagy földtért kell elfoglalva tartani, melly a' felső Finnföld ta-
vaitól, egész a' déli szélét nyaldosó tengeröbölhöz terül. A' hadi erők-
nek illy féle szétszakadozási kéntelensége, a' föld' sajátlagos miné-
mőségében áll, a' hol a' részletes feldulás veszélyétől nem félhetni,
minthogy e' földön nagyobb hadi erővel sem lehet, egy egy helyre
hatályosabb hadsereget gyűjteni. Itt minden 1000 — 1500 főből ál-
ló elkülönött had, önálló hadsereget képez. Az itteni hadakozások'
leírása bizonyítja: hogy az egyik vagy másik fél' diadala, inkább a'
parancsnok' állhatatossága 's belátása szerénti részletes használatá-
tól a' seregnek, mint sem a' esata mezőn volt számtöbbségtől füg-
gött. —

Kaukaziát a' Kaukaz bércz metszi keresztül, mellynek mere-
dek közlekedést gátoló ágai, a' völgyeiben lakó népséget egymás-
tól elkülöníti, 's veszélyes önállásra kénteti. Északi része általában
véve rengeteg erdőkkel teljes, mellyek még ősi vadságukban áll-
nak, a' lakosok hadi mozgalmait fedezve kivinni, 's a' Kubáni ör-

vonalthoz lopódzva juthatni engedők; bensejében mocsár és posvány közei mértföldnyire terjednek, kigözölgéscikkkel az égaljt dögletitők.

A' Cserkeszföld, jobbára nádas, kákás és posványos, folyóvizei, több titkos csinált gázlókkaal ellátvák, mellyeket a' nép, rajta ütéseinél használ.

A' Rion-Batis- és Kúr folyamok' térei hegységekböli kifolyasuknál, termékenyséjükre Lombardiához hasonlók, gyümölcs és bor, itt, ápolás és mivelés nélkül is, meg terem.

Imeretia a' Kaukazon keresztül csak terhes szoros-hágókon járható, földje Migrelia és Kartalaniával együtt termékeny, kies bérczek, és rengeteg erdőtől körítve, melly nyárban részint árnyék híjánról híres, midőn lakosai a' hegységre költözködnek. — Migrelia tengerpartja róna, homokos, itt ott ligetes és számos folyóvizekkel, mellyeknek partjai nyirkosok és mocsárosok átmetszett, mi miatt legtöbb tájékain egészségtelen.

Kaukaziában, a' hadi mozgalmak fő jelleme az apróharcz. A' cserkeszségnek, kik mindnyájan született lovasok és gyakorlott vadászok, egész hadtudalmuk, minden eldöntő ütközetel kikerülve, bátor villám megrohanás, rajtaütés, 's a' legügyesebb lesvetésben áll. Az Oroszok ellenben, legnagyobb erőteléssel mindent elkövetnek, az egész harczzsínhelyet, váracok által erősített harczmüi vonalakkal, mint ezen föld' fékezhetőségéhez legalkalmasabbakkal átmetszeni, a' törzsöket így egymástól elkülönítve, könnyebben meghódíthatni, minden tengeri és kül-közlekedéseiket végre átvágva, oda bírni, hogy kellékeiket egyedül, az Oroszoktól várhassák.

Megjegyzést érdemel itt, azon körülmény, hogy az Oroszok Kaukaziában, mint látjuk: harcznuunkálati vonalaikat várakkal, vagy egyéb gátaakkal erősítik, és biztosítják; — mert az által már előre is, Kis-ázsia és Perzsia elleni politikai érdekük, oly erős alapot nyer, melly nekik Ázsiában nagyszerű jövendőt ígér.

O r s z á g u t a i.

Az utak építésében csak a' 18-dik század kezdetétől, történt minden 150 év előtt még egy sem volt.

1831-ben az álladalmat minden irányban átmetsző, 6 fő-közlekedési út építése parancsoltatott meg.

A' fő-utak egyenesen vonattak, mind két oldalon árokkal és oldalfákkal beszegvők, kő vagy vashidakkaal ellátvák, 's a' wersttek fa-keresztekkel jegyzettek.

Közönséges utai általában jók, tavasszal 's öszszel rosszak, 's a' helyhatóságok költségein tataroztatnak, ezek sokszor csak gyeputak,

mellyeket az erdőségeken és posványos tájékokon keresztül, galytöltések által tettek utazhatókká.

Télben a' közlekedés nagyon könnyítettetik a gyors szánkázás által, a' hó már November elején mélyen fekszik, mellyen a' szánok, mint valamely márvány talapzaton, felakadás nélkül csúsznak.

Az orosz-utak általában: főközlekedési-, nagyközlekedési-, közönséges közlekedői- (egyik helyhatóságból a' másikba), kerületi-, posta- és kereskedői-, végre ország- 's gyeputakra osztatnak.

Az oroszok mértföldjeiket *versttek* szerint számítják, mellyek közül 7 megy egy német mértföldre, 's tehát mintegy 104 — 105 egy földirati fokra.

A' Lengyel földön azomban, hol az utak jobban szabályozvák, mértföldekként számítanak.

Hadaktól mindig használható jelesbb útvonalai következők:

M o s k v á b ó l :

	Verst.		
1. Perchuskowo	27	Lipnja	26
Kubinskoje	26	Worsza	27
Szelkowka	22	Wladimir	22
Mozaisk	24	5. Ostrowicy	19
Ostrozek	17	Bromicy	30
Gzatsk	29	Stepanszina	24
Tepluchina	30	Kolompa	23
Wjazma	26	Kunakowskaja	18
2. Czernajagrjaz	23	Zaraisk	22
Gomzino	22	6. Podolsk	27
Klin	31	Molodi	24
Zawidowo	26	Lopasnja	24
Gorodnja	31	Serpuchow	19
Twer	25	Wedminskoizak	33
3. Tarasowka	22	Waszany	23
Talicy	20	Wolotja	20
Troick Lawra	21	Tula	15
Swatkowa	31	7. Szerapowa	30
Pereslaw Zaljeskü	30	Borowsk	22
4. Nowaja	19	Malजारoslawec	22 1/2
Bogorodsk	26	Semenkino	28 1/2
Pokrow	18	Kaluga	27 1/2

W j a z m a b ó ł :

1. Semlewo	26	3. Popowa	25
Wasina	23	Nastasino	23
Drogobuz	28	Sazenowa	25
Michajlowka	29	Wasiljewa	23
Pnewa	28	Bjeloi	24
Bredichina	26	Demicha	16
Smolensk	23	Zyki	20
		Preczistoje	18
2. Sosowa	24	Bercznawa	20
Znamenskoje	21	Duchowszczina	19
Klimowa	24	Pamogailowa	24
Juchnow	21	Smolensk	26
Znamenskoje	25 ¹ / ₂		
Rogowitzi	30	4. Farbijejewo	26
Kaluga	24	Syczewka	30

S m o l e n s k b ó ł :

1. Drozzina	27	2. Karytnja	23	3. Terekowa	28
Labkowo	23	Krasnoi	23	Kiselewo	17
Borowka	21	Ljadi	18	Peresud	18
Woroszilowo	20	Dubrowna	30	Porjeczje	16
Krapiunskoi	18	Orsza	17	Korjaki	23
Roslawl	17			Weliz	18
				Jurowaniwa	17
				Uswjati	21

O r s z á b ó ł :

1. Alexandrija	22	Borisow	17
Szkłow	17	Zodin	17 ¹ / ₂
Dobrejka	16	Smolewiczi	17
Mohilew	20	Juchnowka	15
		Minsk	21
2. Kochanowo	28		
Toloczyn	18	3. Orechi	23
Maljawka	15	Babinowiczi	18
Krupiki	15	Polowiki	25
Losznicy	23 ¹ / ₂	Witebsk	22

M i n s k b ö l :

1. Podoljanki	22	Zaborje	17
Radoszkewiczi	10	Ulina	22 ½
Molodeczno	26	Disna	23
Wileika	19	Prudinki	15
Kostenerwiczi	23	2. Priluki	21 ½
Dolginow	18	Kaidanow	18 ½
Kripuli	14	Kolosowa	14 ½
Doksziczy	16	Swerzen	21 ½
Soroki	22 ½	Neswiz	28

N e s w i z b ö l :

1. Kleck	17	2. Snow	17 ½
Sinjawka	15	Stolowiczi	19
Ljabszew	22	Polonka	24 ½
Chotiniczi	18	Slonim	28
Ploskino	20	3. Mir	28
Logiszin	24	Koreliczi	21
Pinsk	26	Nowogrudek	21
Mochre	26	Nowiny	30
Ljubaszew	17	Lida	16 ½
Czervisce	25	Zirminy	15 ½
Manewiczi	29 ½	Woronow	15 ½
Dolzica	23 ½	B. Soleczniki	15
Zurawiczi	28	Bortkuszki	21
Klewan	30 ½	Wilno	22 ½
Rowno	27 ½		
Gulcza	27 ½		

B r z e s c - L i t o w s k i b ö l :

1. Bulkow	25	2. Ruda	28
Koprin	29 ½	Mokrany	21
Gorodeczna	22 ½	Ratno	28
Pruzany	19	Datin	24 ½
Worobity	21	Kowel	40 ½
Michalina	19	Wulka Ljubitowska	15 ½
Ruzany	21	Swidniki	17 ½
Mezewiczi	21	Rozisce	17 ½
Slonim	21	Luck	20 ½
Zadworje	21	Peremilowka	23
Warkowszczizna	24 ½	Dubno	24
Nowini	21		

Wladimirböl:

1. Turisk	33	2. Torczin	48
Kowel	13	Luck	23

Witebskböl:

1. Staroje Selo	21	3. Chachlowszczina	21
Kurilowszczina	25	Suraz	20
Duhowiki	17	Szlyki	19
Ostrowljany	22	Uswjaty	27
Perulina	15	Czurilowo	18
Polock	21	Sopronowo	22
Gamzelewa	21	Seruty	18
Simosziwa	21	Senkowa	18
Szczelaki	23	Welikie-Luki	20
Dolosczy	21	Nedomerki	22
Rudnja	21	Pryskucha	23
Sebez	16	Porehowka	22
Zasitino	18	Berzanicy	26
Popsuika	19	Aszew	20
Ljucyn	20	Sorokina	26
		Dubrowa	26
2. Bujani	18	Porchow	25
Gorodok	18	Borowiczzy	38
Zagorjany	19		
Rudnja	24		
Newel	24		

Wilnóböl:

1. Rukoiny	17	Widzy	28
Kamenynyilog	18	Dreswjaty	21
Oszmjana	14	Brigen	23
Smorgow	24 1/2	Dünaburg	22
Prudy	21		
Molodeczno	26	3. Rykonty	22
		Streipuny	22 1/2
1. Nemenczin	21	Zizmory	14 1/2
Podorodje	24 1/2	Rumsziszki	15
Oszworoice	17 1/2	Kowno	24
Swjencjany	21	Bobty	23 1/2
Daugeliszki	28	Keidany	24

Montwidowa	21	Meszkue	21
Beisagoly	23	Janiszki	22 ½
Szadow	21	Kalwen	15
Radziwiliszki	17	Mitau	28
Szawilja	20		

Grodnoóól:

1. Strupina	23	2. Kuznica	21
Milkowszczizna	19	Sokolka	21
Szczuczín	21	Bjelostok	45
Radziwoniski	25	Woiszky	21
Lida	17	Bjelsk	16
		Kleszezete	21
		Wys. Litowsk	17
		Brzesc-Litowski	30

Dünaburgóól:

1. Kirubsk	17	Kirckholm	21
Awsejewo	17	Riga	14
Liwenhof	20		
Treppenhof	16	2. Wasiljewka	23
Glasmanšk	22	Kamenez	23
Kokenhusen	24 ½	Rezentowa	18
Remershof	22	Rezica	19
Jungfernhof	16	Ljucyn	24
Ogger	23		

Mitauóól:

1. Olai	23	2. Doblén	28
Riga	29	Beckhof	24 ½
Neuermühler	15	Frauenburg	29 ½
Hillzensfehr	22	Schrunden	28
Engelhartshof	19	Gr. Drogen	23
Roon	15	Tadeiken	20
Lenzenhof	16	Felsö Bartau	25 ½
Wolmar	18	Rutzau	27
		Polangen	31

W o l m á r b ó l :

1. Stackeln	19	Suri	22
Gulben	27	Pernau	23
Teilitz	17	Hallik	25
Kuikatz	22	Jeddefer	17
Uddern	24	Sötkül	22
Doerpt	25	Kunafer	25
Iggafer	23	Fridrichshof	28
Torma	23	Reval	22
Nennid	25	Jegelecht	22
Ranna Pangern	14	Kahal	23
Kis Pangern	24	Loop	22
Jewe	20	Pedrus	22
		Hohenkreus	23
2. Rantsen	23	Warjel	21
Rujen	22	Jewe	20
Kurkund	21		

R o s l a w l b ó l :

1. Lipowskoje	24	2. Rudnja	23
Ostrownja	29	Ruchan	17
Tjutzewa	27	Swarskoi	25
Ugostinskie-dwor	19	Lucowica	29
Gliniszczewa	23	Mglin	19
Brjansk	22	Bjelogorszez	20
		Rjachow	20
		Staro Dub	20

K a r a c z e w b ó l :

1. Somowo	33	2. Czarewo Zia-		3. Choty nec	29
Sergiejewka	26	miszcze	15	Ugrino	30
Uporoi	30	Brjansk	33	Bolchow	23

M o h i l e w b ó l :

1. Daszkowka	20	2. Kutnja	30
St. Bichow	24	Rabowiczi	23
Now Bichow	21	Propoisk	12
Borowaja	12	Glinka	18
Rogaczew	18	Litwinowiczi	14

Dobriczi	20	Now. Bjelica	15
Czeczersk	12	Pesocznojabuda	19
Szepetowiczi	16	Dobrzanka	10
Osobina	19	Drozdowica	28
Kastjukowka	16	Gorodnja	27

C z e r n i g o w b ó l :

1. Roiszcze	18 ¹ / ₂	Kuszelewszaka	14
Bjepki	20	Njezin	20
Lojew	25	Losinowka	20
Cholnicz	27	Obiczew	27
Rjezica	28	Priluki	22
Gorwal	20	Trak. Iwanowskoj	18
Jakimowszaka	27	Lubny	25
		Setnikowskoj	17
2. Sednew	24	Chorol	16
Gorodnja	26		
Chrenowka	26	4. Krasnoje	26
Czurowiczi	25	Czemer	27
Ropsk	26	Kozelec	22
Pos. Jelionka	26	Senepolki	25
Storo-Dub	25	Browary	29
		Kiew	18
3. Gorbow	20		
Zukowka	20		

K i e w b ó l :

1. Bjelgorodka	24	2. Weta	16
Molyzin	25	Wasilkow	17
Rozew	25	Grebenki	25
Radomysl	25	Bjelicerkow	22
Korostyszow	18	Szamrajewka	15
Zitomir	18	Skwira	18
		Berezjanskaja	21
		Bjelopolje	27
		Machnowka	20

Rogaczewból:

1. Pobolow	18	2. Zlobin	15
Michalewo	21	Mormal	15
Bobruisk	19 ¹ / ₂	Jakimowskaja	20

Bobruiskból:

1. Gorbacawiczi	15 ¹ / ₂	2. Ljuboniczi	26
Wilcza	16	Swislocz	18
Glugsk	14	Cezacha	18 ¹ / ₂
Paseka	28	Ljady	20
Urjeczje	28	Igumen	19 ¹ / ₂
Sluck	26	Smjelowiczi	26
Romanow	21	Koroleszczewiczi	23
Timkowiczi	20	Minsk	15
Neswiz	27		

Zitomirból:

1. Cernichowo	22	Djedowiczi	16
Bobrik	29	Korec	19
Mogylno	22	Wygoda	15
Waskowiczi	24	Golowlja	20
Owrucz	25 ¹ / ₂	Ostrog	20 ¹ / ₂
Troski	19 ¹ / ₂		
Skorodnoje	17		
Kuzmine	12	3. Kodnja	10 ¹ / ₂
Karolin	22	Berdiczew	19
Michalki	13	Raigorodok	16 ¹ / ₂
Mozyr	14	Ulanow	22
Rudnja	18	Chmelnik	16
Domanowiczy	20	Now. Konstantinow	18 ¹ / ₃
Jewtuszkewiczi	22 ¹ / ₂	Leticzew	26
Jakimowskaja	24	Mjedziboz	15
		Moisejewce	18
2. Wilsk	16 ¹ / ₂	Jarmolince	28
Puliny	20	Tinnoe	19 ³ / ₄
Nesolon	26	Negin	22
Nowogrodwolin	20 ¹ / ₂	Kamenec Podolski	18 ¹ / ₃

Ostrogból:

1. Gulcza	20 1/2	2. Bjelotin	13 1/2
Warkowiczi	22	Zaslav	18 1/2
Dubno	16	Brikulja	24 1/2
Werba	18	Starokonstantinow	26
Szljachowa	17	Zapalincy	26
Brody	21 1/2	Proskurow	20

Proskurowból:

1. Zapalincy	20	Winnica	28
Czepelewka	15	Woronowica	24
Zagaiskaja	26	Nemerow	20
Kremenee	28	Braclaw	24
Szljachowa	38 1/2		
2. Moisiejewcy	23	3. Jarmilonincy	26
Leticzew	15	Tynnoje	19
Litin	34	Kamenee Podolski	40

Kamenee Podolskiból:

1. Chotin	17	3. Rachnewskaja	21
Nowoselicy	21	Scibory	20 1/2
2. Loszcz Putrida	24	Zannichow	15
Briczany	28 1/2	Kurilowcy	19 1/2
Glinnoje } Recze } Bjelcy	66	Jariszew	18
Burgelja	24 1/2	Mohilew	19
	29 1/2		

Braclawból:

1. Szpikow	26	2. Tulczin	22
Dzurin	25	Sawincy	24
Serby	28	Zabokriczka	25
Mohilew	20	Olgopol	21
Pilenei	23	Pereima	18
Naduszida	30	Balta	18
Bjelcy	22		
Burgelja	29 1/2		

3. Niz. Krapiwna	14	Boguslaw	33
Haisin	19	Taraszcza	28
Iwangorod	28	Bjelicerkow	41
Uman	31		
Talnoje	43	4. Niz. Krapiwna	14
Zwenigorodka	36	Libowec	39
Olszanka	23	Rotmistrowskaja	29
Korsun	29	Machnowka	32

Baltaból:

1. Bobryk	40	2. Wamskaja	43
Olwiopol	53	Nowdubosary	42
		Boszkany	—
		Kiszenew	—

Olwiopolból:

1. Lysajagora	21	Woznesensk	27
Pesczanoi brod	20	Marinowka	—
Zlynka	24	Wlodislowka	—
M. Wys	24	Kopitanka	—
Nowomirgorod	30	Kodincowa	—
		M. Bujalyk	—
2. Semenowka	16	Odessa	—
Konstantinowka	24		

Odessából:

1. Baraboiskaja	14	N. Kébuczi	—
Pawlowka	25	Sarijany	—
Tyraspol	52	Tatar Bunar	—
Malojeszti	15	Neruszai	—
Grigoriopolskaja	26	Kilija	—
Now. Dubosary	17	Kitai	—
		Katlabug	—
2. Owidiopol	40	Izmail	—
Akerman	—		

Kiszeneből:

1. Miren	Leowa	64 1/2
Czigiradzi	Formoza	46
Bender	Reny	35
Kauszany		
Tolmazy	3. Kalarasz	46
Olonesziy	Burgelja	50
Gura Rosztja	Skuljany	24
Akerman	Jassy	20
2. Goresziy		
Gura Galbina		45

Katugából:

1. Peremyszl	25	2. Rogowicz	24
Podborki	15	Sabrowszczino	19 1/2
Kozelsk	17	Meszcowski	26
Jurina	25	Trosna	25 1/2
Bjelow	29	Zimnicy	25 1/2
Dolny	21	Zizdra	29
Bolchow	16		

Orelből:

1. Chotetowo	25	Usozskie-dwor	22
Borisoglebskaja	25	Sjewsk	22
Oczki	23	Pozljaszowka	21
Olchowatka	17	Tolstodubowa	18
Stokowoikol	21	Jesman	16
Kurasowskie-dwor	13	Gluchow	14
Kursk	22	Tuligolow	21
		Korolowec	20
2. Knubr	17		
Kromy	18	3. Bogdanowka	22
Czuwardino	21	Jaszoje	22
Dmitrowsk	28	Glinka	20
Uporoi	19	Karaczew	20

Kurksból:

1. Kurasowskie-dwor	22	3. Selichowa	17
Fatez	23	Medwjenka	17
Linec	22	Obojan	24
Dmitriew	32		
		4. Krasnikowo	20
2. Djakonowo	25	Czerniszow	25
Solommenoje	25	Tim	10
Igow	24	Ostanino	25
Iwanowskoje	25	St Oskol	15
Rylsk	20		
Krupec	25	5. Ochozewka	30
Gluchow	30	Szczigry	20
Tuligolow	21		
Korolewecz	20		

Obojanból:

1. Buszmina	24	3. Olszanka	23
Bjelica	27	Podolchi	28
Sudza	17	Korocza	24
		Michajlowskoi	26
2. Koczetowskoi	18	Now. Oskol	30
Jakowlewa	20		
Bjelgorod	28		

Sudzából:

1. Soldackaja	25	2. Korenewo	25
Kostyrnaja	21	Rylsk	20
Djakonowo	23		
		3. Miropolje	19

Bjelgorodból:

1. Beznowka	23	3. Lomowa	30
Chotmyzsk	22	Korocza	24
		Skorodnoje	25
2. Czremosznaja	25	Saltykowka	30
Lipcy	21	St. Oskol	20
Charkow	28		

Korolewecböl:

1. Woronjez	23	Docy	20
Nowgorod-Sjewerskoi	31	Borzna	20
Czaikin	15	Komarowka	20
Panurowka	30	Zukowka	24
Staro-Dub	25	Gorbow	20
2. Altgnowka	17	Czernigow	20
Baturin	27		

Charkowböl:

1. Olszana	30	4. Rogani	20
Bogoduchow	27	Czugujew	21
Kuperwacha	20 1/2	Malinowskjo	27
Achtyrka	27	Wollochowo	20
		Tepljanskie	19
2. Ljubotin	30	Izjum	26
Walki	22	Semengika	18
Kolomak	30	Slawjansk	30
Wojnowka	35	Pawlowka	24
Poltawa	30	Bachmut	17
		Laganskoje	21
3. Merefá	27	Czernichina	20
N. Wodolaga	18	Adrianopolskaja	18
Starowjerowka	26	Iwanowskaja	25
Konstantinograd	20	Jesaulowskoji	18
N. Nikolajewka	20	Kolodeznaja	22
Pereszczepino	17	Priszibinskaja	23
Gubinicha	20	Babinskaja	20
Nowomoskowsk	20	Czaltyr	26
		Rostow	20

Poltawaböl:

1. Kurlowka	30	4. Dikanka	30
Konstantinograd	26	Oposznja	22
2. N. Senzary	25	Zenkow	22
Kobiljaky	30	Gadjacz	30
		Lipowaja	24
3. Kurilechi	30	Romny	30
Reszetilowka	30	Chmjeloje	26
Zapsiolje	30	Konotop	30
Kremenzug	30	Baturin	27

Kremenczugból:

1. Deriewka	27	Zolotonosza	30
Kaluzina	27	Pesczanoje	16
Werchodnjeprowsk	25	Chocy	21
Romaukowo	25	Peresjaslawl	23
Karnauchowka	15	Sulimy	16
Jekaterinoslaw	27	Borispol	20
		Kiew	25
2. Zuki	33		
Semenowka	18	4. Switinskaja	23
Chorol	23	Alexandrija	27
		Petrikowka	20
3. Gradizsk	30	Adzamka	20
Zownik	30	Jelisawetgrad	24
Irkłjejew	30		

Jekaterinoslawból:

1. Podgorodnoje	15	St. Toreckaja	27
Nowomoskowsk	15	Bachmut	25
Karabinowskaja	20		
Pawlograd	30	2. Wolosk. kh.	13
Dmitriewka	30	Kancerpol	20
Petropawlowka	20	Kol. Neuenburg	25
Slawjanka	28	Alexandrow	28
Griszino	24	Pawlowka	16
Marczenkowa	20	Orjehow	20

Orjehowból:

1. Janczokrak	23	Beljamskaja	21
Balki	26	Kamyszewatka	23
Podowka	26	Mariupol	20
Znamenka	20	Bezymjannaja	27
Rogczikaja	20	Trifanow	12
B. Lepeticha	24	Gorkaja	24
Grigorjewka	14	Taganrog	15
Kairy	22	Czulekskaja	15
Berislaw	28	Czaltyr	20
		Rostow	18
2. Karlowka	23		
Razdory	30		

Berislawból:

1. Czernajadolina	25	2. Tjaginka	26
Czaplinka	24	Cherson	30
Perekop	25		

Perekopból:

1. Kalanczak	32	2. Juszun	26
Krasnaja	33	Djurmen	17
Bechtery	30	Aibar	26
Kinburn	41	Treablan	22
		Sarabuz	15
		Simferopol	26

Simferopolból:

1. Tulat	30	Burumduckaja	23
Sak	13	Staroi-Krym	28
Ewपालorija	19	Feodosia	25
		Otkuja	24
2. Bakczisarai	31	Argin	28
Sewastopol	18	Akkoz	21
		Kercz	25
3. Zuja	21	Jenikale	11
Karasubazar	21		

Nikolajewből:

1. Janczokrak	26	2. Traktir	30
Oczakow	20	Bjelozerskaja	16
		Cherson	15

Jelisawetgradból:

1. Wiska	24	Gromokleiskaja	25
Nowomirgorod	30	Olgopol	30
Szpolá	30	Wodjanoje	20
Olszanka	28	Nikolajewka	27
		Kandybina	15
2. Kampanejewka	30	Nikolajew	25
Bulgakowka	25		

Tulaböl:

1. Djedilowo	33	Iwanowskaja	35
Dogorodik	25	Orel	18
Nikitskoje	25		
Bol. Ploty	27	3. Jasnaja Poljana	17
Jefremow	16	Krapiwna	20
Nikolajewka	20	Odojew	33
Krasnaja Polna	22	Bogdanowskoje	21
Jelec	27	Bjelew	20
2. Jasnaja Poljana	17	4. Nikolskoje	25
Solowa	18	Alexin	27
Sergiewskoje	26	Terzikowo	26
Skuratowo	22	Kaluga	31
Mczensk	32		

Jelec böl:

1. Izwały	19	2. Czernawsk	35
Zadonsk	18	Liwny	30
Chlewnoje	26	Demidowski-dwor	22
Bezstarewka	16	Werhosonsenje	37
Woronez	36	Maloarchangelsk	33
		Borisoglebskaja	28

Woronez böl:

1. Jandowiszczce	15	Nikolajewka	17
Turowo	30	Waluki	18
Niznedjewick	18		
Rydino	31	3. Usman	12
St. Oskol	30	Rogaczewka	25
		Mozaiskoiposzlok	13
2. Maslowka	14	Jablocnoje	27
Oleniikolod	19	Szesztakowo	34
St. Forastan	21	Losewa	14
Korotojak	21	Pawlowsk	20
Ostrogoszsk	16	Khut Kazinka	20
Olyszany	17	Niz. Mamon	23
Gluchowskoje	18 $\frac{1}{2}$	Byczek	30
Birjucz	18 $\frac{1}{2}$	Matjuszma	28
Liwensk	26	Kazanskaja	15

4. Usman	12	Demszinsk	14
Priwalowo	31	Kriwka	19
Usman	16	Lipeck	31

K a z a n s k a j á b ó l :

1. Grebennikowa	28	Niz Lozowaja	28
Stanowskaja	33	Osinowoi-koloder	25
Alexjejewskaja	27	Suchowskaja	21
		Rossoszinskaja	25
2. Dubrowskaja	21	Astachowskaja	25
Wetenskaja	19	Kamenskaja	26
Jelanskaja	17	Charkowskaja	26
Ust. Choperskaja	25	Kundrjuczeskaja	18
Ust. Medwjedinskaja	23	Konstantinowskaja	16
		Nowo Czerkask	31
3. Sucholegskaja	27	Zmiewskaja	27
Werch. Lozowaja	22	Rostow	20

R o s t o w b ó l :

1. Bataiskaja	22	2. Azow	30
Kagalnickaja	25	Oczakowskaja	32
Meczetinskaja	28	Margaritowo	22
Jegorlyckaja	25	Jelskoje ukrjeplenie	24
Srednaja Jegorlyckaja	26	Jasnowskaja	31
Pesczanokopskoje	20	Akbaszskaja	20
Ljetnickoje	22	Czelbasy	20
Medwjezje	22	Proszczalnaja	24
Pregradnoje	25	Beisug	16
Bezopasnoje	25	Kirpili	20
Donskaja	22	Koczeti	24
Moskowskaja	19	Kumur	14
Stawropol	15	Jekaterinodar	24

S t a w r o p o l b ó l :

1. Bogojawlenskoje	17	Kazanskaja	15
Procznoi-okop	35	Tifliskaja	17
Caricynskoj	26	Ladozskaja	23
Grigoripolis	17	Ust. Labinskaja	19
Kawkaskaja	26	Korsunskoje	30

Jekaterinodar	28	2. Pokrowskoje	33
Kopani	25	Sergijewskoje	33
Myszastowskoje	22	Alexandrow	27
Kubanskoi	22	Sablja	25
Kopil	25	Alexandria	40
Petrowskoi	18	Georgijewsk	20
Kurki Andrzejewskoi	25	Pawlowskaja	31
Temrjuk	25	Soldatskaja malka	20
Peresypskaja	28	Prochladnoje	17
Sjennaja balky	19	Jekaterinograd	15
Taman	27		

Jekaterinogradból:

1. Pawlodolskoje	22	Dzulatskoi	16
Mozdok	15	Ardonskoi	14
Koljugai	25	Wladikawkaz	17
Laurenow	17	Balta	10 1/2
Zolotarewskaja	30	Lars	15
Nikolajewskaja	25	Dariel	7
Ozernaja	22	Kazibek	11
Pesczanokopanowskaja	20	Kobi	16 1/2
Kizljár	28	Ananur	24 1/4
		Duszet	11
2. Priszibinskoi	27 1/2	Mtskhet	29
Urukskoi	20 1/4	Tiflis	20 1/2

Zaraiskból:

1. Ilinskoje	27	3. Uzunowo	23
Rjaezan	29	Wjenew	20
		Aniszina	21
2. Dednowo	30	Tula	27
Jegarjewsk	31		

Rjaezanból:

1. Sumbulowa	28	Dimitrijewskoje	26
Kistrusa	27	Okszewo	16
Izewskoje	23	Melenki	23
Jerachtar	27	Kulaki	21
Kasimow	30	Murom	20

2. Grebenewo	30	3. Jegolniki	30
Saisk	29	Pronsk	28
Pechlec	27	Skopin	30
Rjazsk	30	Czern. Kurgany	30
Sekimec	26	Dolgoje	30
Czeremuszka	18	Dankow	26
Nowospaskoje	26		
Kozlow	30		

T a m b o w b ó l :

1. Ljusyjagory	21	2. Kozminagat	20
Czelnewskiedwor	17	Sampur	26 1/2
Dmitriewka	17	Panowykusty	25
Kozlow	17	Wjazowaja	19 1/2
Borisowka	17	Szinokosto	15 1/2
Semenowka	20	Taganka	23 1/2
Lipeck	19	Tawolzanka	20
		Nowochopersk	27

N o w o c h o p e r s k b ö l :

1. Werchowoje	23	Zotowskaja	27
Swincowka	29	Kumilzenskaja	50
Ilmen	10	Orjehowaja	25
Gorjelka	24	Arczedinskaja	25
Zasjeckoje	26	Guljajewka	22
Bogojawlenskoe	30	Panickaja	26
Bogorodskoe	22	Kolodeznaja	27
Grigorjewka	20	Ilowlinskaja	25
Jelanskojekolon	20	Graczewskaja	28
Mamalowka	27	Caricyn	29
Zemljanyekh	16	Sarepta	19
Atkarsk	22	Rai Gorodok	30
Nikołskoje	24	Solodnikowskoje	30
Kurwykowka	18	Wjaznoka	26
Kurdjum	15	Pady	24 1/2
Saratow	23	Czernoidar	20 1/2
		Graczewskaja	30
2. Michailowskaja	24	Wetljanskaja	30
Urjupinskaja	24	Kopanowskaja	18
Prawotorowskaja	30	Jenotajewsk	30
Kalinowskaja	30	Kosikinskaja	25 1/2

Sjeroglazinskaja	22 1/2	3. Jelanskoje Koleno	29
Zamjanowskaja	25 1/2	Wasiljewka	30
Lebjazinskaja	24	Weliko-Archangelskoje	18
Durnowskaja	20	Kazlowka	22 1/2
Astrakhan	19	Szestakowo	28

Astrakhanból:

1. Kordon-Kapitanskoi	. .	Bamaczagowskaja	26 1/2
Czermoillmen	20	Zinzilinskaja	22 1/2
Kolodtzy	25	Szurachinskaja	15
Zambaiskaja	30	Batgalinskaja	16
Kasalganskaja	30	Alagan-Terny	24
Akmarstortzo	23	Alabuga	17 1/2
Kurgolinskia Kopani	40	Bjelozerskaja	20
Pr. Rje-Narynchare	25	Khuduckaja	22
Baksanskaja	34	Kumskaja	17
Soroczikowa	30	Tarakanja	51
Gurjewskoi	18	Kolpiczja	23
Gurjew	35	Gorkinskaja	27
		Adzichanowskaja	19
2. Koszkoczu	25 1/2	Suchoborozdinzkaja	20
Kuroczkina	25	Kizljar	19
Dzurnkowskaja	18		

Wladimirból:

1. Szuzdal	31	Saryjewo	32
Zolitolowskaja	32	Stanki	26 1/2
Kobilicha	25		
Szuja	26 1/2	3. Barakowa	15
		Sudogda	22
2. Nesternowo	21	Moszki	29
Wedenskoje	25	Draczewo	26 1/2
Kowrow	17	Murom	22 1/2

Muromból:

1. Borisogljebskaje	15	2. Monakowo	31
Tatarowa	22 1/2	Zjablickoi	28 1/2
Dubrowka	25	Jarimowo	18
Gorochowec	24	Aleszkowo	25

Doskino	26	Toletikowa	23
Niznej Nowgorod	25	Pószapjewo	25
3. Sawostleika	25	Korgaszino	22
Kulebaka	15	Tzyplakowo	15
Teplaja	25	Jurino	22
Goljatkina	23	Szak	18
Arzamas	30	Wanowje	33
4. Kulaki	20	Sisojewo	13
Melenki	21	Morszansk	23
Okszerewo	23	Ruskoje	24
Jelatma	25	Perkino	18
		Gorjeloje	24
		Tambow	22

Arzamasból:

1. Medynkowo	25	Golicyno	32
Szarapowo	31	Saransk	30
Pokrow	30	Jermolowka	30
Abramowo	22	Kutlinskaja	27
Knjazaja	24	Wazerki	27
Ardatow	29	Penza	23
Czirkowo	29	3. Orjehowo	25
Bjeloi	30	Kremenki	28 ¹ / ₂
Kartinskaja	28	Sarowskiedwor	23 ¹ / ₂
Tagai	26	Temnikow	25
Teszjuti	26	Tenguszewa	20
Simbirsk	20	Sakajewo	21
2. Szatki	30	Prosjan. poljany	25
Lukojanow	30	Ustje	19
Wasiljewmaid.	23	Jurino	21
Poczinki	24		

Penzaból:

1. Konstantinowka	16	Gawrilowka	23
Czencowka	17	Kirsanow	20
Kamenka	24	Chmjelinka	24
Petrowskaja	14	Rozestwenskoe	18
Czembar	25	Tambow	22
Sentjapino	22		

2. Borisowka	22	4. Selixa	22
Kljuczi	22	Gorodiszcz	22
Czunaki	14	Piczilcika	21
Petrowsk	21	Godjakina	26
		Bazar-Syzgan	23
3. Ramzai	23	Mord-Kandarat	21
Mokszansk.	17	Karsun	27
		Karlinskaja	19

Mokszansk b 6 t:

1. Swinucba	15	Insara	19
Wirga	17	Koczelejewo	23
Niz-Lomow	22	Troick	18
Sarokina	20	Jefajewo	24
Kerensk	21	Krasnoslobosk.	16
2. Carewszczina	17		
Szadym	15		

Petrowsk b 6 t:

1. M. Serdoba	30	Szir-Rujerak	21
Serejiewskoe	27	Saratow	26
Serdobsk	30		
2. Mokraja	25	3. Woikina	25
Poboczna	25	Jelszanka	25
		Inlkowa	17
		Kamyszkin	30
		Kuzneck	30

Simbirsk b 6 t:

1. Klucziszcz	20	Alexejewka	21
Jasat. Taszla	23	Szirokoi-Bujerak	25
Terengul	23	Wolgsk	28
Skrupina	23	Pokrowskoje kljuczi	30
Iwanowka Czekalinka	22	Sinodskoje	30
Syzran	14	Jelszanka	25
Wjazowka	30	Kleszczewka	22
Fedorowka	20	Saratow	20
Chwalynsk	22	Poboczna	25

Tulowka	30	Usolje	25
Ust-Zalicha	20	Zilulewatrubu	28
Kamenka	30	Askul	21
Ust. Grjazmucha	23	Borkomka	24
Howlinskoi Umet	10	Samara	16 1/2
Kamyszyn	24	Alexejewsk.	27
Bjelaja Glinka	20	Maczinskaja	30
Karowainskaja	20	Lomowkazo	30
Balykle	26	Borskaja	30
Proleika	18	Jelszanskaja	26
Zapadnaja	16	Buzulutzk	17
Dubrowka	25	Totzkaja	22
Piczuga	19	PodgornoiJam	25
Caricyn	27	Soroczinskaja	27
		Worobjewskoi umjek	24
2. Kremenki	20	Nowosergiewskaja	22
Tuszna	23	Poltawskoi Chutor	24
Singilei	22	Perewolotzkaja	21
Bechtjaszki	23	Tatiszczewa	30
Maza	30		

K a z a n b ó l :

1. Sapugali	28	Maruzowa	30
Lajszew	30	Dusmeljewa	22
Szuran	22	Sarmanajewa	23
Kizkul	27	Wersziny Salmysza	30
Ozistopol	28	Kazimskoi Jam	29
BjeloiJar	26	Kitaisk	25
Archangelskoi	24	Salmyszkoi Jam	25
Jarykli	21	Sakmarsk	25
Kuzaikina	25	Orenburg	29
Kiczujewskoi	21		
Almetewa	24	2. Siwitowa	32
Karabaszewa	26	Burundniki	30
Bogulma	24	Sibirczi	24
Dymskaja	25	Bikhulatowa	24
Kandyz	25	Buinsk	20
Szauty	25	Jelszanka	28
Tiris	22	Szumowka	20
Jakupowa	21	Simbirsk	30
Kutlumbetowa	27		

3. Bisznja	25	Narjecz-Kundysz	30
Niz. Petjal	20	Carewokokszaisk	32
Zitjal-Luszmory	23		

Orenburgból:

1. Pobocznoi	28	2. Czernoreczenskaja	28
Wazowski	30	Taliszezewa	30
Zatoinoi	30	Nisneozernaja	29
Kirjalskoi	22	Razsypnaja	30
Ozernaja	22	Kindelinskoi	18
Nikolskoi	25	Irtetzkci	30
Hinskaja	25	Jenwartzow	15
Podgornoi	25	Gnilowski	28
Guberlinskaja	25	Uralsk	30
Orskaja	15	Czeganskoi	40
Kapatzkoi	30	Koszuralskoi	20
Ziriklinskoi	24	Prowenskija	30
Tanalyiskaja	17	Budarninskoi	15
Orlowski	23	Sundajew	30
Trdafymskaja	24	Karszinskoi	30
Berezowski	25	Sacharnaja	18
Ladozskoi	25	Kokolotnoi	16
Kizilskaja	20	Antonow	23
Jangekskoi	25	Krasnojarskoi	36
Magnitnaja	25	Inderskaja	30
Lungowski	15	Kalugina	28
Spaskoi	11	Topolewa	33
Werchnouralsk.	15	Baskajewa	29
		Gurjew	40

Matmyszból:

1. Melet	15	Dokczegurt.	24 1/2
Porjeczke Porek.	19	Czemuszury	14 1/2
B. Kilmes	22 1/4	Zura	18
Mukikaksi	28	Debeskaja	24
Sjumsimozgi	19 1/2		
Juberi	14 1/2	2. B. Kitjak	28 1/2
Kalmes Selty	29	Wjatsk. Poljany	24
Uzi	20	Niz-Czuni	21
Zaetzy	15	Umjak	29 1/2

Ljekarewo	23	Okudibszowa	20
Jelawuga	16 ½	Jamskaja	30
Nabereznjezelny.	20	Taberdina	17
Ilbekty	25	Argamakowa	20
Menzelinsk	19	Ufa	30
Archangelskoi	15		
Czeremiskja	22	3. Jangul	21 ½
Mraegewa	22	Karadüwan	24
Madwiedowa	30	Arsk	33
Smailowa	20	Biruli	31
Argamakowa	20	Kazan	30

Ufa bót:

1. Salichowa	25	Jemangalowa	25
Kaskwalaszewa	25	Sakmarsk	25
Czermaksanskoi	26	Orenburg	29
Tjupkeli	22		20
Adnagulowa	22	3. Bogorodsk	
Japrykowa	22	Beleges	24
Kwaszewa	24	Tekiejewa	30
Bogulma	25	Lemeza	15
		Klazarma	25
2. Abnantajewa	25	Kazarmas	22
Buzowjaz	27	Zawod	18
Tolbazy	25	Sziganajewa	25
Sterlitomansk	25	Misibaszk	27
Allagwatowa	23	Tigirmeneuta	27
Zirgan	25	Kuwaszk	33
Meneus	30	Zlatoustowskoi	17
Uralskaja	25	Kazarma	20
Togustemirskoi Jam	30	Petro-Pawlosk	17
Szarletskoi Jam	18		

Perestlaw Zaljeskiibót:

1. Dertniki	25	2. Rezancowa	20
Rostow	30	Sima	20
Šzopsza	30	Jurjew Polsk	23
Jaroslawl	26	Obraszika	31
		Wladimir	28

3. Samarowo	21	Kirzacz	25
Alexandrow	18	Pokrow	38

J a r o s l a w l b ó l :

1. Romanow-Borisogljebk	30	Preczinstenskoje	28
Kindjaki	22	Semenkowa	30
Rybinsk	18	Grjazowec	16 1/2
Mologa	30	Markowa	20
Gorjelaja	28	Wologda	22 1/2
Suminskaja	30	Olarewa	20
Sukowo	20	Kadnikow	22
Westjegonsk	20	Csekszina	20
Strjekaczewo	21		
Ustjuzna	31	3. Rybnitza	30
		Sakowa	14 1/2
2. Wokszerskoijam	30	Kostroma	16
Danilow	30		

C s e k s z i n a b ó l :

1. Siemskaja	20	Kalezskaja	13 1/2
Gridinskaja	20	Zaborskaja	17
Dokulinskaja	16	Jemeckoje	25
Wasiljewskaja	25	Süskaja	22 1/2
Knrjanowskaja	18	Rakutskaja	27
Moszejewskaja	24	Kapaczewskaja	20
Pos. Werchonawzkoi	22	Tawrenskaja	18
Kwaszninskaja	17	Cholmogory	17
Welsk	27		
Sudromskaja	33	2. Waskina	21
Ignatowskaja	30	Czjuczkowa	25 1/2
Pikinskaja	27 1/2	Zagoskina	18
Ust. Padenskaja	27 1/2	Fominskaja	26 1/2
Szenkursk	25	Korowinskaja	26 1/2
Odincowskaja	26	Totma	25
Szegowarskaja	23	Kamczuga	23
Kickaja	24	Nizna Peczenka	21 1/4
Ust. Wazskaja	23	Monastyricha	27
Bereznickaja	17	Kozłowa	22 1/2
Szastozerskaja	28	Kiszkina	31 1/2
Morzegonskaja	16	Ugol	15

Werchna Tozma	29 1/2	Panikarowo	14 1/2
Anisimowa	25	Ustjugwel	20
Markowo	22		

Cholmogoriból:

1: Koskogorskaja	30	Uchmanowskaja	20
Babanegowskaja	23 1/2	Pilcheterskaja	20
Archangelsk	18 1/2	Buldirowskaja	16
Rikasicha	—	Kalgalikszi	18
Tabary	23	Gridina	19
Szolożskaja	30	Karetskaja	41
Pos. Nekokotskoi	30	Pulonga	30
Krasnogorskaja	28	Gernorczkaja	21
Pos. Unskoi	30	Koweda	30
Nizmozerskaja	24	Kniáczya Guba	30
Kjandskaja	19	Kandalax	30
Tamickaja	17	Zachenethlaja	30
Pokrowskaja	18	Ecostrowskaja	30
Oneg	15	Woronicozerskaja	24
Worzogorskaja	22	Raznowolockaja	24
Maloszuiskaja	22	Maselskaja	22
Kuszereckaja	16	Woronierutchewskaja	22
Unezemskaja	24	Kitzkaja	22
1. Njuchockaja	15	Kola	30
2. Njuchockaja	25		
Kolezemskaja	22	2. Niznopalenskoi	13
Pos Sumskoi	30	Ujezenskaja	22
Suchonawolockaja	15	Ruzonenskoi	20
Sorockaja	25	Jurolskoi	20
Szujarjeckaja	25	Pineg	18
Kem	25		

Pinegból:

1. Kulriskoi	30	2. Piljegorski	15
Berezowskaja	22	Wijewa	21
Malonemkachskoi	21	Kokornajaizba	22
Stare Isbisise	25	Kolodliwizba	18
Lampojenskaja	26	Tchublatzkoiuichey	46
Mezen	21	Lalaznaiarietchka	20
		Bolchaia Noseigua	25
		Bugajewskaja	20

Ustjuwelból:

1. Nowoselowo	23	Plastewa	23
Garbaczewa	20 $\frac{3}{4}$	Nikolsk	28
Polowiszenskoj pocz	27		
Timoszińska	23	2. Sinega	16 $\frac{1}{2}$
Szonskaja	25	Posegowa	24 $\frac{1}{2}$
		Uskorje	21 $\frac{1}{4}$

U skorjeból:

1. Kucznecowo	17	Jarensk	29 $\frac{3}{4}$
Krasnoborsk	26 $\frac{1}{4}$	Mezega	20
		Arabacz	24
2. Solwyczegodsk	23	Tydor	24
Knjazucha	28	Wamidzińska	21
Stutka	31	Czasowskaja	25
Fominskaja	22	Kantybozskaja	22
Berczińska	22	Ust. Sysolsk	22
Lenskoje	29 $\frac{1}{2}$		

Kostromából:

1. Noczernoj rjeckje	20 $\frac{1}{2}$	2. Lewaszewo	27
Nerechta	22	Krasnoje	18 $\frac{1}{2}$
Armenki	25	Jaroslavl	22
Spas Nozoga	26		
Dunilowo	25	3. Korobonowa	27 $\frac{1}{2}$
Szuja	16	Knjaczewa	25
Jakuszewa	16 $\frac{1}{4}$	Kineszma	29 $\frac{1}{4}$
Izotina	19		
Tatarowo	19	4. Kalinina	21 $\frac{1}{2}$
Wjazniki	32	Sudislavl	23 $\frac{1}{2}$
Slobodisze	19 $\frac{1}{2}$		
Gorochowec	17		

Sudislawlból:

Woronje	21 $\frac{1}{2}$	Dimnica	20
Zarki	23 $\frac{1}{2}$	Kadyi	20
Galicz	22	Mostowkje	24
		Makarjew	24
2. Dubrowy	22	St. Unza	20
Gornowa	22	M. Ugor	25

Galiczból:

1. Orzechowo	22 ½	3. Kokorjukowo	26 ½
Bui	28	Sudorowo	22 ½
		Parfenjew	22
2. Djakonowo	26 ½	Zadorina	21
Czuchloma	27	Iwanowskaja	21 ½
Dor	24	Kologriw	25
Solgalicz	23	Jankowlewa	23
		Popowa	22 ½

M. Ugorból:

1. Fatjanowa	25 ½	Zykowskaja	20
Popowa	25 ½	Orlow	30
Baranowica	22 ½		23
Djukowa	21	2. Kalinowec	
Ilinskaja	22	Kujeksza	22 ½
Sergjejewica	28	Kuzneczicha	26
Skolepowa	29	vagy Wetluga	26 ½
Maslenikowa	20	vagy Moszkina	22 ½
Klubowa	15	Jermolina Jugary	23 ½
Proninskaja	27	Warnawin	22 ¾
Moczalowskaja	16		

Kineszmaból:

1. Iwaszewa	28	Nikolskoje	27
Ples	25	Puczez	26 ½
2. Sergjeicha	30	Medenikowa	19
Luch	30	Gumniszezi	21
3. Seleznewa	30	Balachna	19
Jurjewec Powolgszkoi	30	Niz. Nowgorod	30

Niznej-Nawgorotból:

1. Kotowo	20	Wolczicha	29
Poljana	30	Arzamas	25
Lednewo	25		
2. Bugry	27	3. Utkina	27
Bogojawlenskoje	28	Jazwicy	20
		Semenow	19

Lednewoból:

1. Makarjew	22	Jemangusz	19
		Kozmodemjansk	20
2. Ostaszicha	26		
Czuguny	25	3. Kujagininin	23
Wasil	22	B. Muraszkina	15
		Sergacz	33

Kozmodemjanskoból:

1. Postdwor Burlatskoi	23	Jadrin	30
Kumja	19	Kurmycz	25
Szuma	22 ½	Bolobonowo	20
Carewosanczursk	17	Pilnyiszaw	22
Polowinawraznaja	26	Lewaszowka	27
Jaransk	28	Nastosowo	28
Kicziginskoi	17	Kuwakino	30
Tuzinskoi	16 ½	Alatyr	25
Piszmunskoi	19	Czirkowo	26
Csernowskaja	26 ½		
Knjazewzkaja	26	3. Wilowatoiwrag	26
Kotelnitz	19	St. Sundryr	26
Ljapowka	21 ½	Czeboxar	23
Orlow	22	Piczurina	26
Teplyszenskoi	20 ½	Akkazina	22
Bachta	15	Tjurlewo	25
Wjatka	15 ¼	Swijazsk	27
		Kazan	32
2. Wilowatoiwrag	26		
Teptjajewa	28		

Wjatkaoból:

1. Luza	23	Nolinsk	26
Slobodskoi	17	Petrowskoje	30
		Urzum	27
2. Kstinio	17	Kizer	17
Karina Brezgina	24	Bolszoi-Roi	24
Obuchowskaja	21 ½	Roszki	23
Sunskoje	19 ½	Malmysz	18
Kirczany	28		

Slobodskoi bööl:

1. Badaninskaja	25	Nikolskoje	22
Bykomagora	29	Ust. Lekma	24
Wsewjatskoje	23	Moszejewskaja	18
Dubrowka	22	Glazow	26
Pocz. Worouinskoi	30	Balezino	26
Jekaterininskoje	30	Pobom	30
Tichonowskaja	21	Debeskaja	28
Taszkina	31	Klenowka	25
Kai	25	Sosnowskoe	21
		Dubrowskoe	26
2. Omsina	21	Ochansk	26
Rogowskoje	20	Poludenaja	17
Sezenewo	20	Kultajewo	28
Judinskaja	25	Perm	22

Permbööl:

1. Kojanowa	25	2. Zaliesna	20
Janiczy	17	Lunezka	19
Krylasowa	24	Fomina	23
Kungur	21	Nikulma	31
Staroe-Sabarskoe	35	Romanowo	40
Zlatonstowskoe	22	Weretia	26
Bykowa	19	Solikamsk	28
Otzitskaja	19 $\frac{1}{2}$	S. Werchnec Usolskoe	25
Biserskaja	21 $\frac{1}{2}$	Surmog	10
Klenowskaja	24	Jaiwinskoe	20
Kyrgyszanskaja	32	Czukman	20
Grobowskoe	25	Koswa	30
Zawod Bilimbajewskoe	23	Kyrja	22
Reszety	30	Melechina	33
Jekaterinenburg	23	Bersonowa	25

Twerbööl:

1. Boriskowa	24	Barsuki	21
Iwaniszi	24	Gzatsk	29
Starica	20		
Tereskowa	25	2. Mjednoje	30
Zubkow	18	Torzok	33
Skarosowa	28	Widropuskoj	38

Wis. Woloczok	33	Bronnicy	27
Chotilowo	30	Nowgorod	35
Jedrowo	36		
Zimongorje	20	3. Jurjew	26
Jazelobiczy	22	Wideoszezi	30
Rachino	22	Pekunowa	29
Kresty	16	Kolkunowa	24
Zaicowa	33	Alwserjewa	16
		Koljazin	15

Nowgorodból:

1. Sutoki	20	2. Podberezje	22
1. Rota	19	Spaszkaja Polisz	24
Mszawa	21	Czudowa	24
Soley	20	Gruzino	20
Zilaska	25	Oskuja	20
Borowiczy	25	Rugni	30
		Lipinskaja	35
		Tichwin	37

Pskowból:

1. Korly	..	Zelcza	23
Izborsk	—	Zamogilje	18
Peczory	—	Gdow	22
Neuhausen	—	Kupkowa	22
Werro	—	Polja	20
Sennen	20	Nizy	14
Sara	20	Narwa	14
Lips	20		
Walk	20	3. Podwiszenje	21
		Szczucziagora	16
2. Tolbicy	21	Jamkina	20
Lokczinka	25	Borowiczi	17

Koljaczinból:

1. Kaszin	18	Owinczisci	21
Suchodol	27	Baskaki	26
Jurina	23	Wesjegonsk	23
Bjeczek	23		
Tolstikowo	20	2. Pustowa	23
Krasnoicholm.	20	Uglicz	26

Ugliczból:

1. Myszkin	20	Nikolskoje	22
Gljebowo	25	Jaroslavl	24
Mologa	30		
		3. Gibejewa	27
2. Charitonowa	20	Titowa	22
Nowoje	16	Rostow	30
Jakowlewszkaja	18		

Ustjuznából:

1. Zaljesza	22	Gorha-Luzenskaja	18
Pestrowa	24	Botsojdwor	21
Barsanicha	23	Tichwin	25
Petrowa	26	Czemichina	21
Kriwizowwa	21	Woskresenskoj	27
Meglecy	15	Lzi	23
Pluzinina	18	Ladoga	22
Borowiczi	20		
Rjeczka	22	3. Leontjewo	20
Poroszki	15	Szalockoje	21
Jedna	18	Dawidowa	20
Zimongorje	18	Chlopuzowa	20
		Ljubec	23
2. Raszutina	25	Nowinka	25
Usad-Nowinki	27	Grigorjewskaja	19
Izboiszczj	21	Leonowa	19
Oksjukowa	29	Pawlikowa	20
Somino	23	Terpjelka	30
Czudcy	28	Wologda	21

Szentpétervárból:

1. Strjelma	17	Schuldleig-Tokenhof	17
Kipen	19	Jewe	11
Kaskowa	19		
Czirkowicy	21	2. Carskoje-Selo	17
Opolje	22	Gatczina	25
Jamburg	24	B. Wygra	26
Narwa	20	Jaszeczera	17
Waiwara	20	Dolgowka	25

Luga	20	5. Dranisznikowa	23
Gorodec	14	Bjelo-Ostrow	25
Kricy	24	Kiwinebb	20
Pust. Feotilowa	17	Pompala	20
Zalazy	22	Hotakka	29
Berowiczi	27	Lillpero	20
		Wiborg	22
3. Izora	33	Kiskilae	17
Tosna	24	Nisalax	23
Pomeranja	31	Saekjaerwi	23
Czudowo	25	Urpala	16
		Pitterlax	18
4. Murzinka	17	Grönvik	18
Pella	21	Fredrikshamn	18
Schlüsselburg	25		
Szedlicha	20	6. Dranisznikowa	23
Wyslaw	20	Lembolowo	25
Czernaja	22	Maegra	33
N. Ladoga	18	Kioniemi	16
Szachnowa	28	Toubila	25
Manichina	29	Kexholm	23
Damozirowa	18	Pukinniemi	25
Zaostrowja	27	Kronoborg	23
Ladeinojepole	20	Ihalanoja	24

Ladeinojepoleból:

1. Olonecz	34	Lumbusza	17
Toroje-Ozero	29	Powjenec	18
Koskozero	25		
Swjatozerskoi	30	2. Troszeczenicy	17
Polowinnaja	30	Bardowskaja	18
Petrozawodsk.	24	Bulajewskaja	20
Lembaczewa	25	Gomorowicze	19
Czipino	23	Bataszewskaja	16
Kondopozeriskoi	24	Osztinskoi	18
Mjanselya	21	Wadlickaja	14
Lizemskoi	19	Megorskoi	24
Kjappeselga	18	Poltozskoi	16
Perguba	16	Wytegra	17

Wytegraból:

1. Marina	23	Leszkomereckoi	17
Sominski	16	Kargapol	22
Michalewskaja	22	Bronikowskaja	27
Nigizimskoi	17	Archangelskoi	25
Pudoz	20	Konewa	26
2. Bjeloiruczei	22	Agafonowskaja	20
Koneckaja	27	Fedotowa	24
Burkowa	23	Denislawskaja	24
Prokszina	30	Pleseeckaja	23 $\frac{1}{2}$
Rerchina	21	Koczmannskaja	24
Kreczetowa	35	Kodzysz	20
Czurilowski	20	Seleckaja	26
Filosowskaja	20	Waimugskaja	39
		Süskaja	36

Jhalanojaból:

1. Lahenpoja	13	Hamula	..
Reiskala	18	Pöljæ	..
Sordawala	10	Pajujaervi	..
Rytty	15	Savojaervi	..
Ruskiala	14	Taipal	..
Kurikka	..	Palois	..
Peigoniemi	..	Pardala	..
Kemie	..	Wierimü	..
Tikkabanwaara	..	Salahmi	..
Hongewaara	..	Nissila	13 $\frac{3}{4}$
Mulo	..	Aho	17 $\frac{1}{2}$
Joensuu	..	Piippo	10 $\frac{1}{4}$
Maltisenlax	..	Kangas	15
Taipale	..	Lauka	16 $\frac{1}{4}$
Ruppa	..	Mallila	15
Louhiwaara	..	Francsila	17 $\frac{1}{2}$
Marjavaara	..	Kaersaemæ	17 $\frac{1}{2}$
Reduis	..	Martila	14
Kaavi	..	Limingo	15
Melanicha	..	2. Tyrjæ	15
Ristavesi	..	Kirjævala	19
Jaennevirta	..	Pungasalmi	22
Toivala	..	Anthala	21
Kasurila	..		

Nyslott	19	Mietilae	22
Kallislax	20	Niskapietilae	12 1/2
Parkumaeki	20	Sitola	17
Randasalmi	20	Joutseon	17
Rintas	22	Willmanstrand	20
Tikkalannlaeki	24	Toikala	21
		Dawidstad	16
3. Tyrjae	15	Kaipiais	22
Kivijaervi	24	Filppula	24

Fridrikshamnöl:

1. Likala	18	2. Broby	} 61
Wiala	25	Pyttis	
Filppula	..	Holmgaerd	
Saeaskijaerwi	..	Lovisa	
Nyby	..	Perno	
		Forsby	
		Illby	
		Borga	

Nybyböl:

1. Wiemrumaeki		Paukarlax	15
Heinola	..	Wehmasmaeki	11
Lusi	..	Hildulanlax	11 1/2
Paaso	..	Kuopio	12
Tuokolia	..	Toiwala	10
Karangamaeki	..		
Toiwala	..	2. Wiemrumaeki	
Lahnamaa	..	Kurhila	..
Linkola	..		
St. Mickel	..	3. Köykölae	
Knatilanmaeki	..	Salmela	..
Turakkala	..	Porlom	..
Meniimaeki	..	Korsmalm	..
Kaitais	..	Lovisa	..
Lahnalax	..		
Tikkalannlaeki	..	4. Willahti	..
Katisenlax	..	Lahtis	..
Tukiansalo	..	Waesaelae	..
Flankilae	..	Koskis	..
Niirala	..	Tanttila	..

Borgaból:

1. Saealexjaervi	2. Sibbo	25
Sellinge	Henriksdal	17
Ois	Helsingfors	25
Turkhauta		

Helsingforsból:

1. Helsing	Bollstad	16
Skavaböle	Kirkstad	18
Traeskaendae	Mjölbolsta	20
Ohkois	Björnsby	21
Kaukalambi	Svenskby	20
Orihmattila	Salo	16 1/2
Stor-Satjalo	Haendaetae	15
Kurhila	Rungo	17
	Abo	27 1/2
2. Esbo	20	
Ovis	16	

Aboöböl:

1. Anikka	3. Humikkala	16 1/2
Eura	Wirmo	15
Stor. Sorvasto	Koliseva	18
Nummela	Letala	17
Jaensuu	lhode	16
Letku	Raumo	17 1/2
Portas	Tarvola	22 1/2
Lietsa	Irjantø	22 1/2
Kuittila	Björneborg	20
Kuovula	Normark	11
Nihattula	Tuorila	15
Tavastehus	Hongajaervi	12
	Ömaessa	10
2. Maekkylae	Lappjaerd	26
Lahto	Pielax	14
Mustanojæe	Naesby	17 1/2
Orihpæae	Ofvermark	20
Wirtsanoja	Pörtom	20
Sallila	Johannisdal	25
Sallila	Wasa	26 1/2
Lauttakylae		

Tavastehusbörl:

1. Turengi	Seppola
Turkhauta	Juoxulax
Hikriäe	Korpilax
Hyvinge	Murame
Nukari	Davittila
Skavaböle	Kaukiala
Helsing	Wehniöe
Helsingfors	Koivisto
2. Turengi	3. Keikkala
Katalois	Tarttila
Tantila	Toijala
Putula	Riisikkala
Kurhila	Salmis
Jokiois	Waellihala
Harmois	Sarkkila
Paejjaelae	Lauttakilae
Halljala	

Wasabörl:

1. Mulsari	20	Salmi	
Rinda	15	Mangijaervi	
Asu	16	Sikkilae	
Peldoniemi	18 ³ / ₄	Hoisko	
Kurikka	13 ³ / ₄	Sauko	
Filppula	11	Lindulax	
Nummijaervi	22	3. Lillkyro	20
Skantsi	25	Alurkais	13
Nümisalo	25	Oravais	21 ¹ / ₂
Watula	25 ¹ / ₄	Munsala	17 ¹ / ₂
Jarvenkyla	17 ¹ / ₂	Ny. Carleby	21 ¹ / ₂
Ylöjaervi	17	Soklot	13
Tammerfors	12	Syndby	16
2. Mulsari		Jakobstad	15
Rinda		Kraeknaes	23 ³ / ₄
Asu		Abhors	15
Kunari		Radnaes	13
Lappo		Gamla Carleby	15
Toppiari			

Tammerforsböl:

1. Haavisto
Heinois
Soinila
Kiviniemi
Lauttakyla
2. Kuokkala
Toijala

3. Huutjaervi
Ponsa
Orihvesi
Eraeslax
Hallinpenti
Seppola

Gamla - Carlebyböl:

1. Simonsbakka
Tasti
Löfbakka
Raef
Sillanpaeae
Kellokoski
Sahibacka
Lindulax
Möttölae
Karstula
Muhola
Kandala
Rahkola
Möttölae
Koivisto
Kulemais-enautio
Hytöla
Hradikka
Kivisalmi
Kautalambi
Suoniki
Lemby
Wehmasinaeki

2. Peitso 23 1/2
- Lohto 15
- Hihnala 27
- Bonkala 25
- Kalajoki 12
- Karjaluoto 32 1/2
- Luoto 25
- Jusola 20 1/2
- Limingo 32 1/2
- Ollila 16
- Uleaborg 17
- Jukuri 15
- Kaopila 25
- Vejola 15
- Sassi 30
- Gestilae 16 3/4
- Huttula } 27 1/2
- Ervasti } 18 3/4
- Kemi 21 1/2
- Tornea

Warsoból:

Állomás.	Mérföld.		
1. Jabtonna	2	5. Raszyn	2
Modlin	2	Tarczin	3
		Groiec	3
2. Jablonna	2	Mogielnica	2
Zegrz	2	Nowemiasto	2
Sirok	2	Drzewica	2
Pultusk	3	Konskie	4
		6. Raszyn	2
3. Milosna	2	Zabiałwola	3
Minsk	3	Mszczonow	3
Kaluszin	2 1/2	Rawa	4
Mingory	2	Lubochnia	3
Siedlec	2	Wolborz	3
		Petrikau	2
4. Gora	4	7. Oltarzew	2
Mniszew	2	Blonie	2
Ryczywol	3	Sochaczew	2
Koszenice	2		

Pultuskból:

1. Makow	2	2. Rozan	4
Prasnysz	2	Kubaky	2
Mława	2	Ostrolenka	2
Neidenburg	2	Miastkowo	2 1/2
		Lomza	2 1/2

Lomzából:

1. Stawiszłoi	5	Raczki	4
Szczuczyn	5	Suwalki	4
Grajewo	4		
Raygrad	4	2. Gasie	2
Kamionka	3	Menzenin	2
		Tykoczin	2
		Bjelostok	2

Suwalkiból:

1. Augustowo	Lososna
Jastrzembna	Grodno

2. Seyni	4	3. Budka	2
Lozdzieye	3	Kalwary	2
Serreye	3	Mariampol	4
Olitta	4		

Mariampolból:

1. Wilkowiszki	2	2. Budka	2
Wladislawow	2	Woywery	3
Szacie	2	Kowno	3

Siedlecből:

1. Lukow		3. Losice	2
Zelechow		Janow	2
Koszenice		Brzesc-Litowski	4
2. Zbuczyn	2	4. Wegrow	4
Miedzyrzyc	4	Nur	4
Biala	3	Ostrow	2
Brzesc-Litowski	3	Ostrolenka	4
		Myszynico	4
		Ortelsburg	4

Koszeniceból:

1. Jedlina	3	2. Granica	2
Radom	3	Pulawy	2
		Markuszow	3
		Lublin	3

Radomból:

1. Mnieszek	2	2. Szydlowiec	2	3. Ilza	4
Przysucha	2	Szuchedniow	2	Ostrowiec	3
Konskie	2	Kielce	2	Opatow	3

Lublinból:

1. Lubartow	4	2. Leczna	4
Kock	2	Ursulia	3
Radzyn	3	Wlodawa	4
Miedzyrzyc	3	3. Piaski	2
		Krasnistaw	4
		Zamosc	4

Zamosc ből:

1. Janow	4	3. Krynice	3
Rachow	4	Tomaszow	3
Ozarow	2	Rawa	4
Opatow	2		
		4. Hrubieszow	4
2. Bilgoray	4	Ustilug	4
Tarnograd	4	Wladimir	2
Jaroslau	4		

Opatowból:

1. Lagow	2	Nowemiastokoreczin	2
Daleszice	2	Koszyce	4
Kielce	2	Krako	4
2. Staszow	4		
Stobnicza	2	3. Sandomirz	4

Konskieből:

1. Radoszyce	2	2. Falkow	
Lapuszno	3	Przedborz	
Malogosz	3	Kamiensk	

Kielceből:

1. Checzin	2	2. Chmielnik	4
Malogosz	2	Stobnica	4

Malogoszából:

1. Jedrzejow		2. Oksa	2
Xiasz		Siensko	2
Słomniki		Zarooiwec	2
Krakó		Golcza	2
		Iwanowicze	2
		Krakó	2

Petrikauból:

1. Kamiensk	4	3. Tuszyn	2
Radomsk	2	Lodz	3
Czenstochau	6	Zgierz	2 ¹ / ₇
		Ozurkow	2
2. Mzurki	2	Lenczyca	2
Zalesie	3	Krasniewice	3
Widawa	3		

Czensztochauból:

1. Lublinitz	4	4. Kozięglow	2
2. Zajonczi	5	Siewierz	2
Wielun	4	Slavkow	2
Naramnice	2	Olkusz	4
3. Mstow	2	Krako	4
Przyrow	2		
Konieczpol	3		

Olkuszból:

1. Slawkow	2	3. Iwanowice	6
Czeladz	3	Krakó	2
Beuthen	2		
2. Pilica	3	Kreszowicze	4
Zarnoiwec	2	Krakó	3

Widawaból:

1. Wielgie	2	2. Sieradz	2
Sokolnik	2	Warta	2
Wieruszow	2	Kalisz	3
Kempen	2		

Sochaczewból:

1. Lowicz	2	Kutno	3
Dombrowa	3	Krasniewice	2

Klodowa	2	Gostynin	2
Kolo	2	Kowal	3
Konin	6	Brzesc	3
Slupee	4		
Wreschen	2	3. Wyszogrod	4
		Plonsk	4
2. Ilow	2	Nasielsk	4
Gombin	2	Pultusk	2

Kalisz b 6 l :

1. Brzeziny		5. Chocz	
Klonowa		Pyzdry	
Wielun			
2. Ostrowo		6. Cekow	
		Turek	
		Kolo	
3. Kucharki		7. Stawiszyn	2
4. Pleschew	4	Richwal	2
		Konin	2

Brzesc b 6 l :

1. Lubraniec		2. Niegszawa	2
Radziejewo		Sluzewo	2
Inoworazlaw		Thorn	2

Plock b 6 l :

1. Gombin	2	Zboyno	3
		Gollub	3
2. Myszewo	2		
Wyszogrod	2	4. Selice	2
		Sierpe	2
		Biezun	2
3. Dobrzyn	2	Szrensk	2
Lipno	4	Mlawa	2

Vasutai.

1) A' *Szentpétervár-Moskvai vonal* (készülöben) 86 mfd. hosszú, a' *Macadamféle ország-út*' baloldalán vonatik, *Nowgorodot* és *Waldait* kikerülve csak *Wisnej-Wolocokot-Torzokot*-, és *Twert* érinti.

2) A' *Szentpétervári-Pawlowszki vonal*, *Czarszskoje-Zelon* keresztül (elkészült.)

3) *Szentpétervár-Oranienbaumi-vonal*, *Peterhofon* át. (készülöben.)

4.) *Moskwából-Kolomnába*, a' *Moskwa'* *Okawali* egyesülteig (építése szóba hozott.)

5) A' *négy déli-vonal*, *Moskwából Tulán* át a' *Feketetengerig* (indítványozott.)

6) *Morsanskból a' Zna folyónak Okábai ömléseig* (szóba hozott.)

7) *Warsóból*, *Grodzisk-*, *Rava-*, *Petrikau-*, *Czenstochau-*, *Zarki-*, *Dumbrowa's* a' *Premza* melletti *köszén aknák'* közelében *Osviecsin* körül, a' *Ferdinand északi-vonal'* *közösülésére*: szinte úgy mint:

8) *Kownoból a' keleti-tengerparton fekvő Libauba* (építése már elkezdődött).

Földirati harczmúi tárgyai.

Moskwa, 400,000 l. a' *Moskwa folyón*, a' *birodalom'* *hajdani fővárosa*; az *európai Oroszföld'* középtáján fekszik, az *orosz haderő segédforrása*, a' *művészet*, *ipar*, *kereskedés'* *központja*; *nemessége'* *bölcsője* és *sírja*, az *orosz nép'* *büszkesége*, *mellyhez a' pór vallásdühvel* *simúl*, 's *azt szent városának* *nevezi*.

A' *Moskwa körötti tér* *hegyes völgyes*, 's a' *harczra* *igen alkalmas*, a' *végző halomzat* *előtte*, *mellyet üdvösség-hegynék* *neveznek* (ha az *orosz pór* *ennek tetejéről* *szent városát megpillantja*, *térdre hulva* *vet keresztet magára*) *Moskván* *ürkodik*.

Moskwa közelében a' *tarutinoi* és *borodinoi állodások*, *túlnyomó fontosságát* *emelik*. *Moskwából* az *állodalom'* *határszéleinek* *minden pontjaira* *sugarakként országútak nyilnak*, *belőle két út vezet*, az *ó* és *új Kalugába*, 's *egy Tulába*. A' *tarutinoi állodás* *mind hármat földi* *olly ellenség* *ellen*, *melly Moskwából nyomulna elő*, 's *ez annál fontosabb*, *mivel Malojaroslawecznél* *egy a' smolenszki főországúttal* *egyenközűen futó mellékút válik el*, *melly csak Krasnoy közelében* *egyesül* *ismét vele*. A' *tarutinoi állodás* *egyszermind földirati harcz-*

műi pont, melly majdnem megtámadhatlan, mint azt az 1812-ki háború bizonyítja.

Szentpétervár, 500,000 l. London és Páris után Európában legnépesebb hely, az álladalomnak újabb fővárosa és czári lakhelye, a' Newa' torkolatánál a' kronstadti tengeröbölnél több szigeteken fekszik, mellyeket a' Newa és csatornai képeznek; árokkal van körözve, 's közepén áll egy hatszögű fékvár (Zwingburg, Citadelle).

Szentpétervár, út és csatorna-közösülési pont, hol a' kormány-nak, 's az igazgatásnak minden ágai egyesülnek, úgy szinte a' ten-geri kereskedésnek 's iparnak legfontosabb helye.

Warsó, 150,000 l. Lengyelország' fővárosa, Praga nevű erő-ségével, 's a' Wistuláni hidával, a' Wistulának azon kanyarúlatá közepén fekszik, melly az egész inneni földön urkodik. Útközösü-lési pont.

Warsó a' közel fekvő Modlinal könnyítheti a' hadierők' el-készülését, úgy a' Wistulán innen 's túl, az északi, mint a' keleti részeken rögtöni harcziás fellépéseket; innét a' kanyarúlat' ívszélín marsolhatni, míg az ellenfél, nagy kerületeket tenni kénytelen.

Smolensk, 10,000 l. a' Dnjepren; a' folyam által két egymástól elkülönzött 's két hid által összekötött város. A' jobb partján újabb, egészen nyílt, 's jeles kereskedő hely; de a' másik fölött urkodik, mellynek kiegészítő részét képezi. Az ó város, melly magas rónán és a' bal part' lejtősségén terül el, 25 magas, 18 vastag és 3000 ölnyi hosszú téglá-fallal, — melly 29 erős torouynyal oldalozott, és árokkal bír, — van bekerítve; kül várműi (Aussen Werke) az orszai úton urkognak, 's a' Mohilewbe nyíló kapuit, úgy szinte a' Dnjepr' kifolyását védik.

A' határon az álladalom' közepe felé irányozva, a' Dűna és Dnjepr közti szoros tért elhagyva, Smolensk a' legnevezetesebb város mindazok közül, mellyek a' fő országúton fekszenek, 's azért több, nevezetesen a' szentpétervári és moskwai útnak egyesülési pontja. Ezek földirai sajátágai, mellyekből harczműi fontossága kellőleg kiviláglik. A' Moskwába vezető út a' Dnjepr közelében 's tehát oldalfolyóin keresztül húzódik, mely-lyeknek mindenike tulajdon medret nyit, 's olly völgyaljat képez, mellynek átelleni hércztetője hadállással szolgálhat; ezek közt a' valutinai, mellynek alját a' Kolownja folyó képezi, megjegyzést érdemel; mert ebből: egy hajdankorbóli szóhagyomány, győzelemmel szentelt csatamezőt csinált.

A' szentpétervári 15 napi marsnyi út, hamarább válik el a' Dnjeprtől, melyből két mocsáros út kanyarodik ismét jobbra Moskwa felé, egyike két, másika pedig négy órányi távolságra Smolensktől; haraszlok közt kigyódzva, egyike két órányira Walutinán túl, Predikino mellett, másika pedig még távolabb Sobpnewa közelében egyesül, a' moszkvai 29 marsnyi úttal.

Kiew, 40,000 l. négy egymástól elkülönzött városrészekből áll, mellyek közül a' pecseri rész a' vár; mind a' négy bástyával és árokkal körzött, és gátakkal egyesített. A' vár a' többin úrkodik, 's több kül várművel bír.

Kiew igen fontos kereskedői hely.

Archangelsk, 17,000 l. a' Dwina' torkolatához 8 mértf. távolságra; szép kikötője, zordon éghajlata miatt, csak Juliustól Septemberig szabad a' jégtől.

Archangelsk, nyomos tengeri kereskedő hely, és fő rakhelye a' Sibiériába szállítandó kelméknek. Közelében Nowodwinsk várad. a' Dwina' Fehértengerbei ömlésén úrkodik.

Twer, 22,000 l. a' Wolga' jobb partján, melly itt a' Twerza és Tmakával öregbül, három részből, u. m. kül-, belváros és a' várból áll. A' város a' Wolga és Tmaka közt fekszik, és föld bástyával körzött.

Twer a' Szentpétervár és Moskwa közötti kereskedésnek kö-zéphelye.

Jaroslavl, 25,000 l. a' Kotorosla' Wolgába szakadásánál, magas csücs téren fekszik, gyenge vára a' Kotorosla és Wolgától képzett földcsücsön épült.

Jaroslavl ipar tekintetben, egyike az álladalom' legfontosabb városainak.

Wologda, 16,000 l. a' Wologdának Suchonabaj ömlésinél; Szentpétervár, Archangelsk, Moskwa és Kazan, úgy hajókázható folyóvizek és esatornák közti földíratí fekvése által, főrakhelye az Orosz-álladalom' északi része' és Sibiéria' belkereskedésének.

Nisnej-Nowgorod, 15,000 l. az Okanak Wolgávali egyesülténél, meredek lejtősegen fekszik, mellynek tetején áll, az erős Kreml. Hajókázható folyóvizeken-, az álladalom' középtájáni- és két világrész határáhozi közel fekvése, igen nyomos.

Nisnej-Nowgorod olly igen fontos kereskedői hely, hol Európának Ázsiávali legfontosabb vásári sokadalma tartatik.

Sevastopol, földirati fekvése miatt a' Török-álladalom' ellenében, az orosz-álladalom' jövendőjére nézve legnagyobb fontosságú. Kikötője 350 ágyútól védetik, 's egye a' legkéjelmesebb 's legjobb-baknak Európában. A' város maga nyílt, 's a' körülte fekvő halmok által úrkodtatik, mellyek azonban könnyen megerősíthetők. Az újabb időben épített, révétől északra jó távol a' tengertől eső vára, sem a' várost, sem pedig kikötőjét nem védheti, 's inkább e' hely' jövendőjére látszatik kiszámolva lenni.

Kazan, 58,000 l. a' Kazánkának Wolgábai ömlése közelében; a' város, és külvárosai nyíltak; vára régi négyszögű, erős és tornyos falakkal körített, egyik fő rakhelye a' siberiai és európai oroszbirok kereskedésének, 's központja a' nem csekély iparnak.

Astrakhan, 44,000 l. a' Wolga' torkolatánál: közép Azsia és Kaukazia közti kereskedői főrahely. Igen jövedelmes halászata, a' belföldre nézve nagy nyomatékú. 1820tól fogva Astrakhan és Nisejgorod között; 1835-től pedig, a' Kaspitengeren is, gőzhajózás létezik, melly ezen hely' fontosságát mindinkább növeli.

Földirati harcsműi pontjai.

a) Várai.

A' Keletitengeren:

Helsingfors és Sveaborg (Balti Gibraltar); 7 egymással összekapcsolt szigetből álló vár. Várműinek nagy része sziklákba vágott, melly Kronstadttal a' tenger-öldről védi Szentpétervárt. Hadháza 12,000 emberre számítvák.

Rotsensalm egy szigeten, a' Kymene folyó' torkolatánál, jól erősített vár, 's hajóhad' szállásozási hely.

Fredrikshamn a' Finntenger öblön 2,000 l.

Kronstadt erős vár a' Kotlin szigeten, melly a' Finntengeröblön úrkodik, hadi 's kereskedői révekkal, mellyek erős sarkantyú gátak által védetnek, 30,000 l. — Kronstadt a baltitengeri hajóhad' főszállásozási helye, hol a' Szentpétervárba evezni akaró 7-nál mélyebben sülyedő hajók, előbb kirakodnak.

Rewal, 16,000 l. a' Finntengeröblön, erős ágyutelepekkel védett, jó révpártú hadrévvel. A' hajósereg' egyrészének szállásozása.

Narva, 5,000 l. a' Narva' balpartján a' Dnjeprről és Dünáról terülő csinált-úti közlekedések' egyik részén örködik.

Riga, 48,000 l. a' Düna' torkolata előtt. Fekvőváranak bejárásai, kül-várműekkel védetnek, mellyek a' vársíkam előtt feksüz-

nek. Riga egyik fő kereskedő helye az álladalomnak, réve jó, 's a' Dünán hajó-hídja van.

Dünamünde, a' Düna' torkolatán, Komet-várad átellenében; Rigával a' Düna' védvonalát őrzi.

A' Dnjestren és Dunán:

Chotin, 8,000 l. a' Dnjestren, egy halom' lejtékén.

Bender, a' Dnjestren 5,000 l. igen gyenge.

Akerman, 3000 l. a' Dnjestr' öblin, egy szikla' alján, *Ovidiopol-*
nak átellenében fekszik, mellynek tetején fékvár áll.

Kilia 6000 l. és *Izmael* a' Dunán, jelenben első rangú várakká erősítetnek.

A' Fekete és Azovítengeren:

Kherson, 15,000 l. a' Dnjepr öble' jobb partján egy magasságon, négy részből áll; mellyek között a' vár, jól meg van erősítve, 's külvárművel ellátva.

Odessa, a' Feketetenger' egyik öblén 43,000 l. ágyútelepekkel, és fékvár által védett; réve szabad. Déli Oroszországnak fő tengeri kereskedő helye.

Jenikale, 1,000 l. a' jenikáli tengerszoroson, egy nagy magasság' alján, mellynek teleje erősített. A' Feketetengerből az Azowiba átjáráson úrkodik.

Kerts, 3000 l. nyugotra Jenikaletől fékvárral, melly a' tengerszoros' hajózott vizén úrkodik.

Perekop, 1000 l. hasonló nevű földszorost védő várad, melly a' Krimet a' szárazföldtől elválasztja, hol a' Feketetengertől egész a' Lomhatengerig bástya van vonva, mellynek közepén fekszik az erősség.

Kinburg, a' Dnjepr torkolata' egyik keskeny félszigetén.

Az Uralon és Ujon terjedő orenburgi vonalon:

Orenburg, 21,000 l. az Urál folyón, várművel körzött; az Aziávali kereskedésnek egyik fontos helye.

Lengyelországban:

Modlin (Nowogeorgiewsk), fontos földirati harczműi pont, a' Narewnek Wistulábai dőlésénél, Warsó közelében, mellyel egyetemben a' nyugoti részen úrkodik. Jelenleg várműi megbövitvék, 's első rangú vár.

Brzesc Litowski, első rangú vár (*Grodno helyhatóságban*) 8000 l. a' Muhavecznek Bugba ömlése-, több utak, 's csatornák' egye-

sülésénél; földirati fekvése annál nagyobb fontosságú, minthogy a Király nevű csalorna rendszerén urkodik, mely azon felül, hogy majd függőlegesen vonatott a határra, a Dnjepr medrét a Wistuláéval, s így a Feketetengert a Baltival köti össze. — Lengyelország egyik részén urkodik, s úgy Ausztria, mint Poroszország ellen, fenyegető fegyvertér.

Finnföldön:

Slüsselburg, a Ladoga tónak egyik szigetén; ezen tavon, s a Newa folyamon öröklik, mely egyszersmint Ingermanland és Finnföldnek külcsa.

Kexholm, a Ladoga tónak másik szigetén.

Wilmanstrand, a Sajma tó és Finntengeröböl közti szorost védi.

Tavasztehus, Botnián urkodik.

A Berezinán:

Bobruisk, 5000 l. a Bobruja Berezinába ömlésinél, terjedelmes várműi, jelenleg mindinkább bővítettnek.

Nagyságához képest Oroszországnak kevés várai vannak, legjelesbkek az imént említettek.

Azon sok: az Ural, Volga, Irtis és Ihimen körötti megerősített falvak, slobodok és zárlakok, a Balti tengerpart hosszában fekvő váradokkal, még kevésbbé nézethetnek váraknak, mint a cserkeszi, úgy szinte a georgiai, s az újonnan meghódított tartományok erősségei.

b) Csinált-úti egyesülési pontjai:

Witebsk, 16,000 l. a Duna és Dnjepr közti szorúlaton urkodik, melyet az előtte fekvő szoros közök védnek. A körötti tér, mélységekkel teljes, ezeket a tájakat a hó sokáig fűdi, s a föld legporhanyúbb helyein beszivároghva, tetemes mélységre hat, s így, azt kivölgyelve lenyaldossa; innét vannak azon alig észrevehető mély üregek, melyek e nagy terjedelmű rónaságon, a lovasságot rohamában sokszor rögtön meglepve tehetlenné teszik. A Witebsk közelében fekvő Ostrowno téreni hadállás, az előnyomulás ellen, leginkább használható; mert innen kivüle Witebsk felé, minden látható.

Dünaburg, 4000 l. a Duna jobb partján, az újabb időben itt, erős hídgát épült, és védelmezhetőségét igen növelték (Witebsk h.)

Wilna, 56,000 l. Litvánia' fővárosa, északnyugoti Oroszországnak egyik legnyomósabb harcsműi pontja. Ezen város az állandalom' nyugoti határának harcsműileg legfontosabb behajló részén fekszik, egyszersmint a' hajókázható Wilián' központját képezi, az egész északi rész' közlekedésének, nem kevésbé mint Kowno, válaszpontja a' két főváros felé terülő, harcsmunkálati vonalnak.

Wilna mint a' meglámadásra, úgy a' védelemre nagy fontosságúnak tekinthető; mert innen mindenféle irányra, az ellenségnek akár oldala, akár háta mögé fordulhatni, ha pedig bár mellyik is ezen fontos pontot elmellőzné, vagy erejét széteszlatná, úgy a' másikat Wilna, mint közép hadállodás, minden hasznaiban részesíthetné; ha pedig a' megrohanónak hadi ereje igen túlnyomó volna, akkor innen a' Dnjeprre vagy Dünára, könnyen hátra vonúlhatni.

Grodno, 10,000 l. (Wilna h.) a' Nimenen egy halmon, régi és új várakkal.

Kowno, 6000 l. a' Nimenen (Wilna h.) Oroszország' nyugoti határának megrohanást elősegítő behajló szögletében, hol néhány út egyesül. Ezen hely, egyike azon válaszpontoknak, mellyek a' Dünára vezető harcsmunkálati vonalt, a' Dnjeprre vivőtől elkülönzik; 's ez annyival fontosabb, minthogy Kowno és Königsberg között a' Fridrik' árka által vízközlekedés van: Kowno pedig, elég kényelmes hely, táptárak' felkészítésére.

Wjazma, 12,000 l. a' Wjazmán (Smolensk h.) jeles kereskedői hely.

Roslavl, 4000 l. az Ostron (Smolensk h.)

Gzatsk, 2400 l. a' Wolgába ömlő Gsajt folyón, (Smolensk h.) több úti egyesülési pont, 's a' felső Wolgai kikötőknek egyik legnyomósabb helye; hol a' hadsereg' számára megkívántató kenderkellék, vásároltatik be.

Orsza, 4000 l. Orsiczának Dnjeprbe ömlésénél (Mohilow h.)

Mohilew, 21,000 l. a' Dnjepren. részint falakkal körzött, jeles kereskedői hely.

Rogaczew, (Mohilew h.)

Minsk, 15,000 l. a' Swislocz folyón.

Neswiz (Minsk h.)

Zitomir, 12,000 l. a' Kamenkának Teterowha ömlésénél (Wolhyniában).

Ostrog, 5000 l. a' Wilián (Wolhyniában).

Wladimir, 4500 l. a' Lugan (Wolhyniában).

Mitau, 16,000 l. a' Drixenek Aabai ömlésénél. Kurland' főhelye.
Libau, 7,000 l. a' libai tónak a' Keletitengerbe kifolyásánál
 (Kurlandban); vasvonali torkolat, 's jeles rév.

Wolmár, az Aan, és Lemsalon (Livföldön).

Orel, 32,000 l. az Orlyknak Okába ömlésénél; az orosz bel-
 kereskedésnek. fő gabna-rakhelye.

Karaczew 6,000 l. a' Sujesat folyón (Orel h.)

Czernigow, 10,000 l. a' Desnán.

Kamenecz Podolski, 16,000 l. a' Smotrisonak Dnjestrbe ömlése
 közelében, részint meredek sziklán, részint a' Smotrison; Podolia'
 fővárosa, 's a' korábbi időkben Lengyelország' legerősebb vára;
 várműi 1812-ben az oroszoktól ledűltek, de mellyek ismét fel-
 építvék.

Braclaw, 3,000 l. a' Bugon (Podoliában).

Balta, 8,000 l. a' Kodiman (Podoliában).

Proskurow (Podoliában).

Kiszenew, 20,000 l. a' Buykon, Besarábia' főhelye, három hal-
 mon fekszik.

Kursk, 24,000 l. a' Kuranak Tuskarabai ömlésénél, egy hal-
 mon épült. Korennaja Pustina körül, Kurskhoz 27 werstnyire, az
 Orosz állandalom' egyik legnagyobb vására tartatik.

Bjelgorod, 10000 l. a' Doneczon (Kursk h.) jeles kereskedői hely.

Sudza, 7000 l. a' Sudzán (Kursk h.), éghajlata egészségtelen.

Obojan (Kursk h.).

Charkow, 15,000 l. a' Charkowka' és Lopanak Doneczbe öm-
 lésénél; Slobodi Ukrajna fővárosa; fontos kereskedői hely, hol
 Nisnejgorod után, a' legnagyobb vásári sokadalom tartatik.

Poltawa, 10,000 a' l. Poltaskwa' Worsklabai ömlésénél, jeles
 kereskedői hely.

Kremenczug, 8000 l. a' Dnjepren (Poltawa h.)

Jekaterinoslaw, 9,000 l. a' Dnjepren.

Rostow, 2,500 l. a' Dónon (Jekaterinoslaw h.) St. Dimitrya vá-
 raddal, melly utóbbi, csak egy fallal körzött, 's nem nagy fontosságú.

Taganrog, 4,000 l. az Azowi-tengernek egyik fokán (Jeka-
 terinoslaw h.); réve fékvár által védetik, a' Dónon forgó kereske-
 désnek fő rakhelye.

Simferopol, 3,000 l. a' Salgiron, (Tauriában); egy csúcstéren (plateau) ó városa fallal körzött.

Orjehow a' Konskaján (Tauriában).

Olwiopol, 3,000 l. a' Siniuchának Bugba ömlésinél (Kherson h.).

Nikolajew, 14,000 l. az Ingulnak Donba ömlésinél, melly itt már öböltért képez (Kherzon h.); ivó-víznek szűkiben van. Nikolajew azon gályáknak, mellyek a' tengeren nem evezhetnek, fő állomásuk.

Jelisawetgrad, 16,000 l. az Ingulon (Kherzon h.); közepén fékvár áll; nagy táplárakkal ellátott; nyomos kereskedői hely.

Berislaw, a' Dnjepren (Kherzon h.)

Woronez, 20,000 l. a' Woronesnek Donba ömlése közelében; déli Oroszországnak egyik legjelesebb kereskedő helye.

Nowochopersk a' Woronán (Woronez h.).

Taman, 1,300 l. Taman félszigetén 's a' Jenikali-tengerszoros' egyik öblin (a' fekete-tengermelléki kozákok' földjén), az ide csak negyed órányira fekvő Fanagoria várossal.

Stawropol, 2000 l. az Atslan, jól megerősített (Kaukaziában).

Jekaterinograd (Kaukaziában).

Rjaezan, 19, 000, l. a' Lebedanak Trubesbe ömlésinél; fontos kereskedői hely.

Zaraisk, 6,000 l. az Osetron (Rjaezan h.); jeles baromkereskedői hely.

Tambow, 20,000 l. a' Znan.

Morsansk, 5,000 l. a' Znan (Tambow h.); jeles kikötő, vasvonal torkolat, és kereskedői hely, hol a' koronai kellek-szállítók a' hadsereg' részire legtöbb lisztet, darált árpát és zabot vásárolnak be, (megjegyzést érdemel itt azon körülmény is, hogy a' tambowi helyhatóság maga, 15,000,000 tsetvert, mindennemű gabnát természetl).

Wladimir, 7,000 l. a' Kliazmán; ipar- és kereskedőileg fontos hely.

Murom, 5,000 l. Muromkának Okábai ömlésinél (Wladimir h.); ipar tekintetben nyomos hely.

Pereslawo-Zaljeskii, 5,000 l. a' Trubeson (Wladimir h.)

Arzamas, 8,000 l. a' Tiochán (Nisejgorod h.).

Lednewo, falu (Nisejgorod h.).

Penza, 13,000 l. a' Penzának Surabai ömlésinél; jeles kereskedői hely.

Moksansk, 6,000 l. a' Moksán (Penza h.).

Saratow, 16,000 l. a' Wolga' jobb partján; nyomos hely kereskedői és ipar-tekintetben.

Petrowsk, a' Medwjedicán (Saratow h.).

Simbirsk, 14,000 l. a' Wolgán; jeles kereskedői hely.

Promsino, a' Surán (Simbirsk h.); jeles kikötő, 's az európai Oroszföld' keleti helyhatóságainak egyik legfontosabb kereskedő helye; a' hol némely években 300,000 tsetwerten túl, mindennemű gabna összegyűl, Szentpétervárba küldendő; s ez annál fontosabb, minthogy innét a' gabna, egy nyár alatt Szentpétervárba feshállítható, mi a' többi Wolgai alsóbb kikötőkből, gyakran két nyáron át is, ki marad.

Wjatka, 10,000 l. Chlinowkának Wjatkabai ömlésinél; nyomos gabna-kereskedő hely.

Malmysz, a' Wjatka közelében (Wjatka h.).

Slobodskoi a' Wjatkán (Wjatka h.).

Ufa, 8,000 l. az Ufának Bielajábai ömlésinél (Orenburg h.).

Perm, 10,000 l. Jaktesikhanak Kamabai ömlésinél; közelében gazdag réz és vas bányák vannak.

Kozmodemjansk a' Wolgan (Kazan h.).

Kostroma, 12,000 l. a' Kostromanak Wolgábai dőlésinél; ipar tekintetben fontos hely.

Galicz, 5,000 l. a' Galicz tavon (Kostroma h.); két öreg váraddal.

Sudislawl (Kostroma h.).

Kineszma (Kostroma h.).

Ustjug Weliki 7,000 l. a' Suchonának Juggali egyesülésinél (Wologda h.).

Nosulsk, a' Luzán (Jug' mellék folyója); jeles kikötő, a' honnét Archangelskbe legtöbb kelmék szállítatnak (Wologda h.).

Rybinsk, 3000 l. a' Wolgán (Jaroslawl h.); igen fontos kikötő, a' belkereskedésnek egyik legfontosabb helye, 's oly pont, hol a' Keleti-tengert a' Kaspival, háromszoros csatorna-rendszer egyesíti.

Czári ukaz következtében: Rybinsk kereskedői és hajókázási tekintetében, minden katonai beszállásozástól szabad, hogy az itt összesereglő hajó-szolga-tömegek, azonnal szállást nyerhessenek.

Uglicz, 7000 l. a' Wolgán (Jaroslawl h.); bástyával körzött, 's ipar-tekintetben némileg fontos.

Nowgorod (Nowgorod Weliki), 15,000 l. a' Wolchownak Ilmen tóbóli kifolyásánál; nyomos hely kereskedői és ipar-tekintetben.
Ustjuzma a' Mologán (Nowgorod h.).

Pineg, a' Pinegán (Archangelsk h.).

Cholmogory a' Dwinan (Archangelsk h.).

Tula, 40,000 l. a' Tuliczának Upába ömlésinél; téglafallal, melly négy toronnyal oldalozott, van bekörözve; ipar-tekintetben egyike az álladalom' legnyomosb városainak.

Kaluga, 26,000 l. az Okán; nyomos kereskedői hely.

Kolomna, 9,000 l. az Okán (Moskwa h.); jeles kikötő, vasvonali torkolat, 's Moskwának legjelesebb tápszállító helye.

Pskow, 10,000 l. a' Welikaján, fallal van bekörözve; jeles kereskedői hely.

Csarskoje Zelo (Szentpétervár h.); czári mulató hely, hová az újabb időben vasút is vonatott.

Oranienbaum (Szentpétervár h.) a' Finntengeröblön; czári mulatóhely, 's vasvonali torkolat.

Ladeinojepole a' Swirren (Olonetz h.).

Wytegra, 3000 l. a' Wytegrán (Olonetz h.).

Finnföldön:

Ihalanoja, falu (Wiborg kapitányságban).

Nyby, falu (Heinola k.).

Borga, 2,000 l. a' Borga folyón (Tawastehus k.).

Waza, 4000 l. egy kis tengeröblön; nyomos rév 's kereskedő hely.

Abo, 14,000 l. az Aurajokin, Finnföld' főhelye.

Tammerfors, a' Nessi-jarwi tavon (Abo k.).

Uleaborg, 5,000 l. az Ulea' torkolatánál.

Limingo (Uleaborg k.).

Tornea, 700 l. a' Tornea' torkolatán, egy félszigeten (Uleaborg k.); mint Svéd- és Oroszföld közti határváros, fontos némileg.

Lengyelországban:

Pultusk, 4000 l. a' Narewen (Plock vajdaságban).

Plock, 8,000 l. a' Wistulán.

Lomza, 4,000 l. a' Narewen (Augustowo v.).

Suwalki, 3,000 l. (Augustowo v.).

Mariampol, 1,200 l. a' Szeszuppen (Augustowo v.).

Siedlec 5,000 l. (Podlachia v.).

Kostenice, 2,200 l. a' Wistula' közeliben (Sandomir v.).

Radom, 380 l. a' Radomkán (Sandomir v.).

Sandomirz, 3,000 l. a' Wistulán, egy ó szikla-várral.

Lublin, 14,000 l. a' Bistryzán egy magasságon, fallal és árokkal körzött, jeles kereskedő hely.

Zamosc, 5000 l. egy tavon, mocsárral körzött (Lublin v.); meg van erősítve, de az újabb időben többé, nem tataroztatik.

Kielce, 5,000, l. (Krako v.); gabna és vas-kereskedői rakhely.

Malogosz (Krako v.).

Olkusz, 300 l. (Krako v.); Lengyelország' leggazdagabb ólom és ezüst bányái itt vannak.

Petrikau, 450 l. (Kalisz v.)

Czensztochau, 5000 l. a' Warthán (Kalisz v.)

Widawa (Kalisz v.).

Brzesc (Kalisz v.).

Kalisz, 15,000 l. a' Proсна' több ágai között, nyomos hely kereskedői és ipar-tekintetben.

Védvonalai.

Keleti határán:

Sziberia ellenében az orosz álladalom az Ural' mindkét oldalán terül el, kormánya európai 's ázsiai részeit el nem különíti, és természetes védvonalait, mint nézete szerint e' részen feleslegest, tekintetbe nem veszi.

Első védvonalát: az Uralbércz és folyam Kaspitengerrel jeleli.

A' másodikat: a' Petsora; Káma, a' Twer- Nisnej Nowgorod- és Kazantól védett Wolgával, 's a' Wolga hegység képezi.

Mint *harmadikat* fensőbb részén, a' Dwinat Witsegda 's ennek Keltma mellék folyóival említhetni, melly utóbbi csatorna által a' déli Keltmával 's ekép a' Kámával egyesül.

Déli határán:

Perzsia és Kisázsia ellenében, első védvonalát az Arasz és Batisz a' Tzorokkal képezi Örményországban; ezen folyamok, mélységök

és sebes folyások miatt, a' határt a' török és perzsa megrohanások ellen eléggé védik. — A' *Batisz vonal* Arnaud, Batum, Akhalzik, 's a' Borshami erősített szoroshágó által —; az *Araxes vonal* pedig Erzerum, Hassankalh, Bajranlu, Eriwan, Abassabad, és Djoulfa erősségek által védetik.

A' *második védvonal* a' Kaukázshércz jeleli, melly által a' Terek és Kuban folyamokra Georgiából, három főközlekedési út vezet. Ezen nyomos harczmunkálati alaphól, gyenge erősségek' és kis folyó-vizek' gátjain kívül, Kis-Ázsia vagy Perzsia ellen fordulhatni.

Harmadik védvonala, a' Kuban és Terek folyamokon terül. — A' *Kuban vonal*, Nikolaja, Kawkaskaja, Jekaterinodar és Taman erősségek által, — a' *Terek vonal* pedig Mozdok, Naur és Kisljar által védetik, mindkét vonal végre: Georgiewsk és Stawropol várak által oltalmaztatik.

A' *török álladalom' ellenében*, a' Feketetenger' partjai és az Azowi tengerbei járás: Kherzon, Odessa, Jenikale, Kerts és Kinburg várak által oltalmaztatnak.

A' Don, Dnjepr, 's Bug függőlegesen folynak a' határra; köztök: a' Doneczon, Dnjepr-hegységen, Desnán 's az Okán jó hadálásokat vehetni.

Moldovai határát a' Pruth és Dnjestr földi, mellyek közt a' Kárpátok' egyik keleti ága a' Dunára lejt.

A' *Pruth vonal*, melly nincs erősségektől védve, a' Duna' torkolatával hosszabbúl, melly Izmail és Kilianowa által van biztosítva.

A' *Dnjestr vonal* Chotin, Bender, Akerman 's átellenében fekvő Owidiopol várak által védetik.

Nyugoti határán:

Ausztria felől a' Pripecs-mocsár, mellyen a' nyomos Bobruisk úrnodik, az *első védvonal*.

Másodika a' Dnjepr, melly az Oroszföldnek legfontosabb védvona'a: Smolensk és Kiewtól védve.

A' Wistula, Sandomirztól Krakóig Ausztria ellenében *biztos védvonal*, de jobb oldalán Zamosc felől, Ausztria részéről könnyen megkeríthető, holott még a' Bug is, függőlegesen foly Ausztriából Lengyelországba, mi Ausztriának kedvező.

A Wistula' közép része Warsótól Modling, az oroszoknak Poroszföld ellenében, nyomos megrohanó alap és védvonalul szolgál, melly nyugoti táján, egész az Oderig úrnodik.

Szentpétervár felé: a' Nimen jeleli az *első védvonal*.

A' *Düna-vonal*, Riga és Dünamündével, födi a' közlekedést e' részen másodsor.

Narwa örzi Szentpétervárt harmadszor, és biztosítja a' *Narwa-védvonal* Pejpus tavától, egész a' tengerig.

Svédország felé: a' Finnöböl 's a' Baltitenger' felső partjai: Fredrikshamn, Kronstadt, Sveaborg, Helsingfors, Rewall és Rottensalm erős várak és hadrévek által biztosítvák.

Aland csak 5 mrtfld távolságra fekszik a' Svéd-tengerparttól, 's gyakort olly erősen fagy be a' tengeröböl, hogy a' jegen hadak marsolhatnak.

Szárzsföldi védvonalát Svédország felé, a' Tornea a' Muonioval és a' Pacsioki képezi.

Északi határán:

Az északi Lapföld: mellyen a' Pacsioki és Kola, és az északi helyhatóságok: mellyeken az Onega, Mezen, Dwina 's Pecsora függöleges irányban folynak a' Jegestengerbe, semmi hatályosb megrohanást nem enged; a' Jegestengernek tulajdonsága, úgy zordonsága és nyomorú semmi élelmet nem nyújtható földje sajátsága, legyözhetlen biztos védje.

Harczmunkálati vonalai.

Nyugoti határáról nyiló közlekedései, csekély kivétellel Szentpétervárba 's Moskwába vezetnek, és három útrendszerre oszlanak:

Az első, Polangentől Kownóig terül, 's a' Dünát átmetszve Szentpétervárba visz.

Másodika, Kownó és Brzesc-Litewski között kezdődik, 's a' Pripecs-posvány' északi részéhez simulva, a' Dnjepren keresztül Moskwába vezet.

A' harmadik végre Brzesc-Litewskitől délre, a' Pripecs-mocsár' déli részén, szinte Moskwába kalauzol.

Moskwának a' nyugoti határtól távol esése miatt, mellyben az orosz erőnek nagy része rejlik, a' Pripecs-posvány' északi részén vonuló felé irányzott útrendszer, mint legrövidebb legfontosabb; az előnyomúlónak hasonlíthatlanul több hasznot nyújthat, mint a' Dünán keresztül Szentpétervárba vezető, mert ez az álladalom' szlívibe visz, és mind termékenyebb, mind népesebb tájékokat metsz keresztül, mellyek helyzeti gátakat, gyérebbe vetnek elibe.

A' Dünán át Szentpétervárba kísérő harczmunkálati-vonal el-

lenben, kopárabb és néptelenebb de erősebb vidékeken nyúlik el, holott egy orosz had a' Niment, Dünát 's Narvát találhatja védhetőnek, 's azonfelül még a megrohanónak, földirási fekvése miatt: harczműileg ártalmára is lehet, mivel az egyik szárnya okvetlen a' tengerre támaszkodnék, a' másikat tehát illy hatalmas ellen, könnyen megkerülve, a' tengerre tolhatná, melly harczműileg a' legsanyarúbb helyzet, hacsak tengeri erőben, amannál nem hatalmasabb.

A' Moszkwába vezető két útrendszeren előnyomulásból azon ártalom kerekednék, hogy a' haderő egymástól szétválna, 's a' Dnjeprig semmikép sem egyesülhetne.

De ellenben egészen más egybevetéseket szül azon két harczmunkálati vonal, mellyek' egyike: az említett mocsár' északi szélén a' Dnjepr és Düna' forrásai között Moskwába vezet, másika pedig: a' Dünára működik.

A' Szentpétervár felé irányzott harczmunkálati-vonal a' tenger' közelléte miatt veszélyes, de ebből nem következik, hogy harczműi fontossága hiányzanék, mert az erre irányzott harczmunkálatoknak a' Pripecs-mocsár' északi részén Moskwa ellen vonulók-kal, szükségkép kapcsolatban kell lenni; mert ha bár Szentpétervárnak elfoglalását nem szándoklanák is, az mégis a' főseregnek alapjávali biztos közlekedése' fentartására, okvetlen szükséges.

Svédország-felől Finnföldre csak egy közlekedő szárazföldi út vezet Torneán keresztül, melly Uleaborg mellett két ágra oszol, és Szentpétervár felé irányoz, több keresztúttól átmetszett, 's jobbára tavak, mocsárok, sziklák és öserdők közt tekergődzik ki kemény földön vonottan, ritkán terhes, 's a' hadak által majdnem mindig használható.

Ezen közlekedéseket megtámadó vagy védő tekintetben elhanyagolni nem lenne tanácsos, mert itt a' lakhelyek ritkák, a' helységek csekélyek, 's a' föld kevés szállítmányi vagy tápszert nyújthat; miért itt valamennyi közlekedésen örködni kell, nemesak azért, hogy a' hadak' illy zordon égaly alatti főbb nyugpontjain 's országútain úrkodhassunk, hanem a' helyenkénti védeszközök miatt is, mellyek a' jelen gyors elhatározóbb harczmunkálatokban nélkülözhetlenek.

Az északi Lapföld csinált útközlekedéssel nem bír; Oroszország' Jegestenger-felöli harczmunkálati vonala pedig, egyedül az Archangeli útra szorított, melly a' Dwinán fekvő Süskaja mellett két ágra válva, az Onegán és Volgán keresztül, az álladalom' két fő-

városába kalauzol. Ez annál fontosabb, minthogy kopár, semmi élelmet nem nyújtható földjének egyéb útai nincsenek, alig található itt ott, irámszarvasoktól vont szánok' használatára ösvényt.

Keleten Ázsiából az Ural-bérczen keresztül: a' solikamskai, a' gyengén védett jekaterimburgi és petropawlowszki, az uralskajai és suromanajewai három főútban közösülő szoroshágók nyitnak közlekedést a' Wolgán át Moskwába; közszülök a' Perm és Jekaterimburgon át, Tobolskba Sibériába vezető nagy moskwai országút, legjelesebb.

Chiwából az Araltó és Kaszitenger között Saratsikowo mellett az Ural folyamon keresztül, csak egy út visz, melly jobb partján Orenburgnál, az Orenburgi posta-úttal egyesül.

Ez egész leirt *út-rendszer* néptelen, gazdag gabna's kövér legelői földek közt, terjedelmes pusztákon is nyúlik el, hol a' hadak hosszú fáradságos mars után, csak gyéren találhatnak nyúghel yeket, és tápszereiket több napokra magokkal hordani kénytelenek; ez pedig annál inkább nyomasztó, minthogy e' roppant harczmunkálati vonalon, melly a' leghosszabb úton terül el, a' városok's a' köztök fekvő falvak, már Európában is, nagy távolságra vannak egymástól, Szibériában pedig, például az Irkucskból Tomskba vezető úton 210 mértföldnyi távolságra, csak három város fekszik.

Déli határáról 3 útrendszert nyit közlekedést.

- a) A' Tereken és Kubanon keresztül Georgiába.
- b) A' Feketetenger' partjairól.
- c) Az európai Törökálladalomba.

A' *kaukazi harczmunkálati vonal* egyedül három úton úrkodik, mellyet csak egy keresztút metsz a' Kuban és Terek' hosszában keresztül; több jó kereszt-útat mindeddig, a' cserkesznép vitézsége miatt, bátorsággal nem használhatni.

A' Tiflisbe vezető fő posta-út, a' Kaukazon keresztül lejtős mélységek mellett visz, 's ha bár a' had-szállítmányokra helyenkénti nehézségei miatt alkalmatlan, mégis Oroszországnak Kaukaziávali jelen harczviselése minden harci-egybevetésire hat, tehát mint földírtati harczműi vonal annyival is inkább fontos, minthogy Kaukaziában működő hadsereg, a' Kaspi- és Feketetengerekeni szállítmányin kívül, minden pótlék-hadait, 's egyéb szállítmányait, ezen a' közlekedésen nyeri; a' Konstantinow — Jelisawetini váracs, 's a' Wladikawkaz,

Dariel, Lars, Kazibek, Kobi, Pasanaur, Ananur és Metsket várakdóktól védve.

A' Káspi-tengerpart hosszában Kizljarból az erős Kasürt, Derbend és Bakutól védve a' St. Nikolaja váradiig vivő közlekedés, több helyeken sziklákba vágott, általában rosz, a' tenger' áradásinak, 's a' Kaukaz' szélveszeinek kitétetve.

Legrövidebb 's legjobb, de a' Kubau' áradásinak kitétt útja, a' Feketetengerpart' hosszában nyúlik, 's az Anapa, Suggumkalh, Gellindzik, Anaklia, Kalh váracs, Poti, St. Nikolaja és Batum várakdóktól védetik.

A' fekete-tengerpartra működő közlekedések, kevés kivétellel, a' Dnjepr és Don között Moskwából jönnek, ezek közt a' Krimmet átmetsző Charkow és Orellon Moskwába felnyúló út, legfontosabb.

A' török álladalom ellen fordult *harczmunkálati vonal* végre: a' Dunára és Pruthra működik, a' honnét Sumla vagy Warna ellen könnyeden fordulhatni. Közlekedő útai olly rosz karban vannak, hogy rajtok a' Kiszenewből Izmailba vezetőt kivéve, ágyú telepeket alig lehet vonatni.

Harczias ereje.

Az orosz álladalom' legnagyobb ereje nagy szárazföldi és ten-geri hadain kívül, főképen Európához földirói fekvésében, egy győ-zelmes ellenségnek belsejébe lehető terhes előnyomulásában elegendő jó útjai hiánya miatt, az északi tél' zordonságában, földjének helyenkénti lakhatlanságában, lakosai' jobbára nemzeti egysége- és egyéniségében, nagyobb városai' csekély számában, és hátráló vonalai' megmérhetlenségében rejlik, mi által a' tulajdon segéd-források távolságai miatt, nélkülözhetlen raktár helyek' elintézése nehe-zül. Ellenben az Oroszországot minden komolyabb rohamoktól védő indokok, nehezítik másfelől, színlett roppant hatalmát, idegen országok' megtámadásaira fordítani.

Oroszországot megrohanó ellenség, az egész álladalom' meg-hódítása előtt, kedvező békére nem számolhat, azért minden lépte az előnyomulásban, megfontolva 's előre kiszámolva történjék, he- vességétől el ne ragadtassék; szeme előtt tartsa mindig azt, hogy ezen álladalomnak túlnyomó ellenség elleni egyedüli megmenekülési eszköze: tele' zordonsága, és a' hátrálásban rejlik; hátráló vonalai megmérhetlenek 's az által csak segéd-forrásai' közép pontjához kö-zeledik; ígyen a' hevesen rohanó ellenséget segéd forrásai' köze- pébe csalogatván, ott túlnyomó erővel megtámadhatja, mi által tele' zordonságának kiteheti, sőt mi több: hátráló vonalaitól is elzárhatja.

Hadi rende.

A' *Czár feje* a' hadseregnek.

A' *hadi miniszterség* fő hatósága a' szárazföldi hadnak; alája rendelvék:

- a) A' *hadi-tanács*, a' *hadi-ügynökséggel*.
- b) A' *hadi tájirói osztály*, tájirási intézetével.
- c) *Czári hadi-academia*, 5 főlügyelői, 's 7 tüzéri szakával.
- d) A' *mérnöki igazgatóság* 3 szakkal, 's 10 mérnöki kerülettel.

- e) *Hadibízatosi főnökség.*
- f) *Tápszeri gondnokság.*
- g) *Hadi gyarmati igazgatóság.*
- h) *Hadi-könyvvizsgáló hivatal.*
- i) *A' varsói telegraphi vonal, 6 igazgatósággal, és*
- k) *Az orosz ménesi felügyelőség.*

Az itt elősorolt hatóságok, a' czár és öt a' hadseregnél képviselő, 's akarátját teljesítő méltóságok, között rendelkeznek. Ezen méltóságok' száma sajátlag, csak a' hadsereg' parancsnokaira terjed, kik a' velök arány-rendszer szerint kapcsolt testületekkel, olly viszonyban állanak, mint a' legfőbb hivatallal.

A' hadsereg' működő *nagy vezérkara* 450—460 minden lépcsőzetű vezérekből állhat, 's 3 osztályra válik: a' czár-, őrség és sorhadéra, számuk bizonytalan.

1) A' czár' *vezérkara* legújabb adatok szerint: a' hadi-szak' főnökein kívül, mintegy 60 vezéri segédet, 50 kíséreti vezért, a' czár' személye mellett szolgálatban állókat, és 40—50 szárnysegédet számlál, zászlótartói lépcsőzettől fogva az ezredesig, kik fontos küldöttségekre használtatnak.

2) Az *őrség' vezérkara'* mennyisége 1830-ban 40 vezér, 17 fő- és 30—35 alsóbb rendű tisztekből állott.

3) A' *sorhad' vezérkara* jelenleg 30—40 vezér, 50 fő- és 160—165 alsóbb rendű tisztből állhat.

Minden *hadkar'* és *hadosztály'* főnöke, külön tisztikarral bír, melly a' czáréhoz hasonló; úgy hogy az uralkodó egy ezrednek adott parancsa, a' czár' vezérkarától a' hadseregéhez 's innét azon hadosztályéhoz küldetik, mellyhez az ezred tartozik. Ez utóbbi jelentése, szinte ez uton, megfordított rendben, érkezik a' czárhoz.

A' *mérnöki kar*, az őrség, és sorhadéra oszlik; az *elsőnek* száma 3 vezért, 2 fő- és 20—25 alsóbb rendű tisztekre; az *utóbbié* 17—20 vezér, 70—75' fő- és 260—270 tisztekre van halározva.

A' *tüzérség* 30 vezért számlál, mellyek közül 10 a' hadsereghez nincs besorozva.

A' *működő hadsereg* jelenleg 3 hadtömegre oszlik, 's közülök az első a' Wistulán, 's második a' Dnjepr folyamon, 's a' Moskwa körüli tartományokban szállásol; a' harmadik pedig, az úgynevezett tartalék-sereg, Szentpétervár' környékén állomásoz.

A' *hadkarok* mindenféle fegyverzetüekből vannak összetéve : egy gyalog *hadosztály* 4 musketás és két könnyű ezredből áll, mellyek egy *dandárt* képeznek; a' mihez még egy 3 tüztelepből álló *dandár tüzérség* is, járul.

A' *lovasság* hatodát teszi a' gyalogságnak, nagyobb része tartalék seregekre, a' többi pedig a' hadkarokhoz, könnyű hadosztályokul van sorozva, ezen könnyű hadosztályok jelenben: csak Huszárok, és zsidásokból állnak. Egy *nehéz* vagy *könnyű lovas hadosztály* 2 dandárból áll, minden dandár két ezredből, 's egy repülő tüztelepből van összetéve. Azonkívül minden hadkar arányzott *útászósággal* bír; főnöke, mozgékonyasága, táplája, felkészülete, 's a' kar' belső szolgálatát biztosító személyekkel, van körülvéve.

Kétséget nem szenved, hogy az illy már békeidőben mindenemű fegyverzetüekből összeillesztett önálló hadkarok, igen mozgékonyak, 's minden pillanatban rendelkezhetők.

Egy olly álladalomban, mint Oroszország, ezen rendszabás nélkülözhetlen, 's mégis egy hatalmas tömegnek időszerinti szekereken összegyűjthetése a' nagy távolság, kevés 's rossz útai, és a' hadak' csetlensége miatt, nehéz feladat. A' lengyel lázadás' kiütésénél tulajdon földükön, két hónap alatt 120,000 embernél többet össze nem hordhattak.

Az említett baj' megelőzésére, már 1816-ban *hadi gyarmatok* keletkeztek.

Sándor czár' terve szerint: Oroszország' hadi ereje egy kirekesztőleg hadi földtérre telepített voltna le, melly nekik hazájuk, lakhelyök, tulajdonuk, 's hadfogadó tэрök leendett vala.

Ezen hadi övedzetnek az álladalmat egész szélességében, a' Baltitengertől a' Feketetengerig kelle átmetzeni.

Ezen nagy rendszabás' lényege abban állott, hogy az ezredeknek a' koronai jószágokban földtérreket jeleltek ki, holott az ottani köznéppel egyesülten hadi gyarmatokat képeznének, mellynek népe: sor- 's tartalék zászló-aljakra, és lovas századokra, végre agg-harczosokra osztatnék.

A' hadseregnek ujjonczokkali könnyebb kiegyenlítése és szaporítása, a' czélszerű tanodákban képezésök' haszna, az ország' védelmezhetőségére éppen olly sokat ígérő volt, mint kedvező a' magán birtokosokra, kik ezen gyarmatok' nagyobb kiterjedései által, az ujjoncz-állítástól mentek valának.

Egy *lovas ezred* 6 sor- 's egy tartalék századból állna. Azon tэр, mellyen illy ezred gyarmatosítaték, 573 telepedésre osztatott,

a' földnép örököse maradt a' telep-helynek, kiből, 's a' felosztott 7-dik századból, 3 birtokos század alkotott, sajátlag: a' gyarmat-ezred' törzsökét tevők. A' 6 sor- 's 3 tartalék-század, a' birtokosoknál szállásoltaték; de mivel a' sorbeli századok lovakkal egészen el valának látva, a' tartalék-századok pedig csak 50 lovat számláltak, tehát 150 telepedési helynek egyenként hármat, 423-nak pedig kettőt kelle tartaniok.

A' birtokosnál beszállásolt 3 ember, neki minden előadandó munkában segíteni tartozzék; a' 12 század' népe, pedig zsoldot, ruhát, fegyverzetet a' koronától kapna. Eleinte élelmiszert, takarmányt is osztatott a' kormány, a' sorbeli századok' számára, de később a' gyarmatok' emelkedésével azok megszűntek. Minden ezrednek vala a' kormánytól alapított ménese, mellyből négy év alatt tartoznék magát pótlóvalakkal ellátni; a' ménes-lovak pedig a' gyarmat birtokosai közzé, ápolás és táplálás végett elosztattak. A' birtokosok továbbá: a' gyarmatbeli ország- 's közlekedési utak' tatarozására, 's egyenruhában járni köteleztettek, 's bár ha csak a' 6 sorbeli századok voltak harczszolgálatokra szánva, mégis kénytelenítették a' tartalék 's birtokos századok is, bizonyos időkbeni fegyergyakorlásra; 's a' sorbeli századok ezenkívül kétszer egy évben. 14 napra. gyakorlati táborba mentek. Törvényhatóságuk hadi vala; törzslakóinak előkelő hasznok engedettek, ők minden adótól szabadok voltak, zsoldot és ruházatot kaptak, gyermekeik a' gyarmati tanodákban jól neveltettek, őszeik aggharczosoknak nézettek, 's betegeik a' gyarmati kórházakban ingyen gyógyítottak. A' gyarmatos' keresete sajátja maradt; mit a' koronától nyert, utódjára szállt, csak a' hiányzóttal tartozván pótolni. A' gyarmatosok 17 éves korukban katonák, vagy a' helyettesek' száma közé soroztattak, és 22 évig szolgáltak, miután búcsúlevelöket kiveheték.

A' *gyalog ezredek'* telepítése szinte azon elvek szerint történt: minden gyarmati ezred 3 négy századú sorzászolyból állott, egy zászoly, mint a' 7-dik lovas század a' törzslakosokkal egyesítve, földművelökké tétellett. A' zászolyok' számát nem nevelték, de a' gyarmatosított zászlóaly sokkal erősebb volt, mint a' két sorbeli, és a' pótlékok' kiképezése- 's állítására látszott használtatni. Így akartak 3 millió gyarmatost alkotni, kiknek fele mozgékony leendett.

1817-ben 2 gyalog és 2 lovas, 1818-ban ismét 2 gyalog és 2 lovas hadosztályt telepítettek le; 1822-ben a' gyarmatok már 380 falvat számláltak, Nowgorod tájékán, déli Oroszországban pedig 80,000 katona volt megtelepítve.

Ezen intézkedés gyorsan haladt, és Sándor czár' haláláig emelkedett, midőn már 400,000-et, köztök 40,000 lovas katona gyarmatost számlált, kik olly hatalmas haderői számukhoz képest, az álladalomnak igen csekély költséget okoztak; de még sem titkolhatni hogy ezen földmívelő katonák, kik már a rómaiaknál ártalmasoknak ismertettek, nem tekintve e' gyarmatok' polgári kifejthetlenségét, mint önálló hadi testületek, még az álladalom' biztosságát veszélyeztetheték, külön álladalmat képezvén az álladalomban. — Ezért nem engedtetett meg Miklós czár alatt, a' hadi gyarmatoknak további terjesztése, 's miután 1831. Nowgorod' tájékán a' hadi gyarmatok fellázadtak, mi a' főtisztek elleni pártütéssel volt összekötve, még a' hadi gyarmatok' átalakítása is elrendeltetett, melly az 1831. augusztus 20. november havi czári ukázban eképen mondatott ki: „A' hadi gyarmatok' kerületei ezentúl ne úgy tekinteszenek, mint egyes emberekhez tartozók, hanem azon had' beszállásoszási helyének, mellyet a' czár személyesen fog mindenkor kiválasztani, örökös beszállásoszásul használandót.“ — Azóta a' hadi gyarmatok „földmívelő katonák kerületének“ neveztetnek, 1—14 számig, 's az oda rendelt ezred' nevével jelelvék. A' gyarmatos zászolyok megszüntettek, de a' kerületek' századai *hivatal* név alatt megmaradtak; előljárójuk, mint kerületi parancsnok, az előbbi őrmester helyett, most a' földmívelők közül választatik. Hadi alkotmányukat meghagyva, a' fiatalság 20 évet haladva, a' kerületen kívüli tartalék-zászolyokba osztatik, de mégis minden családban egy gyermek atyja' szabad választásával hon marad, őt a' földmívelésben segélenő.

A' hadi gyarmatok' összes igazgatósága jelenben két főrészre oszlik; egyik a' 6 számú, 's egy szám nélküli katonai dolgok' kerületéből, a' nowgorodi; másik a' 8-dik számú Mophilew, Ukrajna, Jekaterinoslaw és Kherzon tartományban fekvő ó orosz; minden illy főresz dandárt képez, kettesivel hadosztályba sorozva.

A' *gyarmatosítlan rendes hadsereg* az összes lakosok közzül ujjonczoz, mitől a' pópák és nemesség ment; a' polgár, művész és szabad jobbágyok (Odnoworey) pedig, magokért helyetteseket állíthatnak. Az ujjonczozás' terhe tehát főleg mintegy 24 millió személyrabokon fekszik; kik részint a' korona', részint pedig a' nemesség' sajátjai. — Az előtt a' békébeni ujjonczállítás majd minden 2—3 évben tartatott, és 500 közül 1—2 vitétt, mi háború' alkalmával 8—10-re is rugtathatott, a' férfiak 20—40 évükig állíthatók, de szükség esetében a' kormány szolgálati tartozásukat pénz-

összeg által megválthatják, mi személy-különbség szerint 800—2000 rubelig változik.

Az 1834-diki augusztusi ukáz szerint, az egész birodalom-beli köz-ujonczozás megszüntetett; de a' helyett évenként részletes ujoncz-állítások léteznek, s' e' végre az egész álladalom északi és déli, legujabban pedig keleti és nyugoti, a' lakosság' száma szerint majd két egyenlő részre osztatik. A' keleti részhez tartoznak: Wologda-, Kostroma-, Jaroslaw-, Wladimir-, Moskwa-, Kaluga-, Tula-, Rjäsán-, Tambow-, Worones-, a' dóni hadsereg, Kaukázia, Astrakhan-, Saratow-, Pensa-, Simbirsk-, Nisejgorod-, Kazan-, Wjátka-, Perm-, Orenburg-, Omsk-, Tomsk-, Jeniseisk- és Irkutsk helyhatóságok. — Nyugoti feléhez pedig: Archangelsk-, Olonecz-, Szentpétervár-, Nowgorod-, Twer-, Smolensk-, Pskow-, Esztföld-, Livföld-, Kurföld-, Wilna-, Bjalistok, Grodno-, Minsk-, Witebsk-, Mohilew-, Wolhinia, Kiew-, Podolia, Kherson-, Tauria-, Jekaterinoslaw-, Poltawa-, Czernigow-, Orel-, Kursk-, és Charkow helyhatóságok.

Keleti és nyugoti felei, olykép váltogatják ujonczállítási tartozásukat, hogy évenként mindig egyik vagy másik menekszik meg tőle. Mig a' lakosság' száma a' nyolczadik összeírás által ki nem tudatott, minden fél, ha a' sor reá jött 100 személytől 5 ujonczot tartozott állítani. Jelenleg lakosai egész számát tekintve, 57 emberre esik egy katona (Austriában és Franciaországban 138-ra jön egy, Poroszországban pedig minden 80-ra) de ezen ujonczozástól a' kis oroszöldi kozákok, és a' lovas hadi gyarmatok' kerületei mentek.

Mindenki, a' hadi-rendbe léptekor szabaddá lesz, előbbeni ura' gondoskodásától felmentetik, elbocsátásával a' katona hontalan áll, 's gyéren is tér bele vissza. Szolgálatuk' ideje a' sorhadnál 25, az őrseregnél pedig 22 évre szállítattott le 1831-től kezdve; de azért hadi fegyelem szerint, a' szolgálattól menekvést elveszthetik.

1831. November' havától bizonytalan idejü békekorai hazabocsátások történnek, mellyekben csak magukat 20 évig fedhetlenül viselt katonák részesülhetnek, kik csak a' czár' személyes parancsára hivatathatnak vissza, és gyarmataikban különös szabadalmakat élveznek. Ezen szabadsági hazabocsátások november hóban a' húcsúadás előttiek; 's még nagyobb megkönnyebbitésére a' hadseregnek működő és tartalékira oszlik a' szolgálat. A' működőben első 15, a' másikon pedig a' hátra levő 5 évet tölti. Olyan emberek kik fedhetlen 20 évi szolgálatuk után, még tovább akarnak maradni, külön segédpénzt kapnak.

Az *ujoncok* minden különbség nélkül gyűlhelyekbe vegyítettnek, honnét szükség szerint az ezredekhez küldetnek. Az őrség a sorhadból pótoltatik, a lovassághoz a legnagyobbak választatnak, a tüzérség- és mérnökséghez semmi külön választás nem történik.

A pótlék-lovak állítása az ezredesekre van bízva, a kormány nekik fegyverzetükhöz szabott árt fizetvén, ők gondoskodnak a lóvásárlásról, és jóságukért felelősek. A lovak tartóssága 1833-tól kezdve 8 évről 9-re emeltetett.

Egy hadseregnél sincs olly nagy különbség a had teljes és valóssággal kiállítható száma között, mint az orosznál. A sok kézműves, nagy száma a tiszti szolgák és betegeknek, melly utóbbi a katonák erős testalkatuk daczára is, a hosszas szolgálat- és vesződésből támad; az ujoncz-hiány, kik csak tartós marsok után érkezhetnek ezredeikhez, okozzák természetesen e nagy kevesülését a had kellő számának. Nem kevésbé kénytelen a kormány, legtávolabb eső határszélein, állandó hadkarokat tartani, hogy azokat a barbar csordák rohamától védhesse; így Kaukazia, Orenbung és Sibiériában; szintegy különített had áll Finnországban, s bárha ez utóbbi, s az Orenburgi csak várőrizetekből áll, de ezek magokat a hadsereg legerősebb agkatonáiból ujonczozzák; másik fele az említett várőrizeteknek egyedül a belvigyázatra s helybeli szolgálatra van szánva; tehát azokat sem lehet a működő hadsereghez számítani, s ennek ők csak annyiban használhatnak, hogy szállítmányira felügyelnek, s ők, egy vagy másnemű elkülönítéstől megmentik. — Szinte ez okból hiányzanak a hadseregnél azon 10,000 kozákok, kik az ázsiai határszélek védelmezésére nélkülözhetlenek.

Ezen okoknál fogva a hadsereg ereje a kimutatott számon mindig alul állott. Az 1805. Francia, Austria- és Oroszországgali háborúban, hadereje 300,000 volt; 1806-ban 100,000 állott Poroszország rendelkezésére. Az 1812. évi háború kezdetén a hadsereg teljes száma 133,000 gyalog, 99,330, első tartaléki, 50,000 másodtartaléki sorhadra, 68,016 sorlovas, 86000 kozák, 49,644 tüzérség, 6,409 külön kar, 77,664 várhadra, összesen 805,194 szárazföldi és 74,933 tengeri hadra tétetett; miglen a kormány rendelkezhető hadserege, mellyet az ellenségnek a nyugoti határon eleibe vethete, alig állott 250,000 főből. Ezen haderő a borodinai ütközet után, hol már előbb a honvéd is (Landwehr), a sorhaddal egyesítetett és Moldvából 300,000-re szaporodott, 165,000-re leszállott. Később a honvéd 90,000 gyalog és 10,000 lovasra — kik közt 10 kozák ezred volt, és az egymásutáni gyors ujonczozás által 50,000-re

szaporodott, miből 160,000 Németországba özönlött, és 80,000 Lengyelországban, mint tartalék hátra maradt. 1814-ben 200,000 orosz ment át a Rajnán, de e számnak kiállíthatására az 1812- 1817. időszak alatt, a honvéden kívül 1,075,000 embert kelle ujonczozni; a francia háború végeztével a hadsereg 879,308 ember, 138,763 ló, és 1848 ágyúból állott.

Oroszország' hadi ereje jelenleg Európában legtöbb, melly európai nagy hatalmassági rangja és roppant kiterjedésével egyező.

Szárazföldi hadserege következő részekből áll:

a) Az őrség:		
8 gyalog ezred.		
2 gátnász.		
10 lovas.		
3 kozák 's tatár század		
2 tüzér dandár		
		Összesen 50,000
b) A' sorhad.		
179 gyalog ezred	3 zászolyos	600,000
66 lovas	6 százados	100,000
30 tüzér	30 telepes, és 160 százados	47,000
1 ezred, és 11 külön kar zászoly		27,000
		Összesen: 824,600 fő.
Ezekhez járul még:		
c)		
19 ezred vagy 38 zászoly várhad		77,000
d)		
210 ezred szabálytalan lovasság		106,000
		Összesen: 1,007,600 fő.

A' hadsereg' számához még sok nem hadakozó tartozik, mint a' hadmálha csapat, 's a' számos fegyvertár- 's mindennemű műhelyben dolgozók, kik mindnyájan katonák; minden túlzás nélkül tehetni, tehát a' hadkormány alatti népet, egy millióra; de ezekből majd 80,000 szabadságon van, több zászolyok félzsoldra tétetvék, a' szekérfogat 12,000 lóval alább szállítatott, 's a' külön kar. aggharczos és fiatalsgból áll.

Szárazföldi hadserege' telyes számát ekkép 670,000 főre 1000 ágyufogaton felül és 127,000 lóra tehetni.

A' működő hadsereg áll tehát:

6 három három hadosztályú hadkarból, mindegyik 120 álgýú, és	60,000 fő,
1 hadosztály könnyű lovasokból összesen	360,000
Az őrség, egy teljes gyalog és lovas hadkarból	50,000
A' granátos kar	60,000
2 lovas tartalékkar, mindegyik egy vértés, egy dsi- dás hadosztály, és egy négy ezredes drago- nyos karból	30,000
Ehez járul még háborúban 40,000 kozák és 50,000 szabálytalan lovas	90,000
	<hr/>
	Összesen: 590,000
Ide számítván az elkülönzött kaukázi hadsereget	80,000
	<hr/>
	Az előbbi 670,000

Az elkülönzött siberiai hadkarok' száma nincs kitéve.

A' szabálytalan lovasság' száma nagyon megkevesbült; a' francia háború 20,000 kozáknál többre került, a' perzsa és török háborúk szinte sokat megemésztettek, 160 ezredre vagy pulkra becsülik, kik közül 40 évenként változva szolgálatot tesz, 's főleg Ázsia' határszéleinek védelmére használtatik, a' háboru' kiütésével a' kormány őket onnét a' hátramaradott rész' felével felválthatja. — Az álladalom tehát 60 pulkkal rendelkezhetik, melyet egyenkint 500 lándzsának nézhetni. E' 30,000 ember közül legfeljebb 20,000 mehet ki hazájából. A' török háborúban 42 pulkot, 28-at Európában, 14-et pedig Ázsiában használtak, kiknek száma 15 — 18,000 lándzsán felül nem ment. A' lengyel háború kezdetével 11 pulkon felül nem kezelhettek, kik legfeljebb 5,000 ló erővel bírtak.

Az előbbi 670,000-hez számíttatik még:

1 *Aknász* 4 századú zázlóaly; a' harmadikat, és 4-ket *tüz-aknászoknak* nevezik.

4 *Utász dandár* 2 négyszázados zászolyú, a' 3-kat és 4-ket *hídászoknak* hívják.

2 lovas *utász* század.

2 *gyarmatos* 's 1 *tartalék utász* zászoly.

43 *mozgékony várzászóaly* őrizet;

55 helyben maradó.

513 *agg harczos* 100 fős század.

16 *tüzér dandár*, egy-egy 500 fős.

50 *hadi kézműves*, 120 fős század.

A' czári helybeli, 's az álladalmi *rendőrség*.

23 dandár *kiséreti kar*; végre

A' 16 gyarmat ezred' *lovassága*.

1834-ben még egy *hadúti közlekedési kart* is állítottak.

Lengyelország' hadserege melly a' forradalom' kitörése előtt 36,000 gyalog-, 12,000 lovas- 's 3600 tüzérből, összesen 51,000 főből állott, az 1832-diki 14-dik febr. czári ukáz' következtében felosztatott, 's az orosz hadsereggel egybeolvasztatott, mellynek jelenleg kiegészítő részét képezi.

Tengeri hada:

A' *tengerészi miniszterség'* főhatósága a' hajó hadnak, mellynek elnöke a' tengerészeti miniszter, egyszersmind a' czári tengerészi vezérkarnak is főnöke. Alá rendelvek:

a) A' *tengernagyi tanács*.

b) A' czári és miniszteri *hajóhad* *cancellaria*.

c) A' *felügyelői és vízépítészeti gondnokság*.

d) A' *tudós választmány*.

e) A' *főkéllékezői hivatal*; tüzéri-, hadibiztosi-, hajóépítészeti és hajó erdészeti szakkaival.

f) A' *tengerész orvosi igazgatóság*.

g) A' *hajóhad* *főügynökség*, mellytől a' kikötő-helyü városok függnék.

h) A' *feketetengeri hajóhad'*, és *révek'* *főigazgatósága*.

Az orosz *tengeri erő* gyorsan halad; anyagszerei igen jók, révei jól készültek, raktárai dúsan ellátvák, a' matrózok egyszersmint, tüzérek.

Sándor czár' kormányától kezdve, a' hajóhad három osztályra válik: *fehér*, *veres*, és *kék lobogóra*, mindenik egy-egy 3 hajó csapatú tengernagy' (Admiral) parancsnoksága alatt áll, mellyeknek egy al- (vice-) ellentengernagy (contre-admiral) főnöke.

Hajóhad ereje következő.

54 *sorhajó*

35 *fregat* 's *gözös*

10 *bomba-hajó*

22 *Kutter*

25 *gyújtó*

50 gálya
 45 kisebb hajó, és
 500 álgyu dereglye; összesen:
 1241 hajó. 9,617 álgyú, 's mintegy 50,000 tengeri katonával.

Hajóserege a' Keleti- 's Feketetengerekre van osztva: ez utóbbihoz az Azowi- és Kaspitengereken levő kisebb hajóhadak is tartoznak.

A' hajóhad' pótlása éppen úgy történik, mint a' szárazföldi hadé; szolgálati-idejük is egyforma. A' tengernagyság Szentpétervárott 's Nikolajewban honol. Fő hadi révei Kronstadt és Revalban vannak.

T é r n a g y s á g a.

Téreg' adatai földirási fekvésének térnagyságávali egybe nem hangzó adatai miatt különbözök, de e' különbözések a' nagy összeg viszonyához képest csekélyjek, így p. o.

Malchus „Handbuch der Militär Geographie“ czimű munkájában 1833.

az egész birodalmat	372,636	□ mértföldre
az európaít	96,729	„ teszi

Báró Reden „das Keiserreich Russland Statistisch geschichtliche Darstellung seiner Verhältnisse 1843.

az egészet	363,604	„	„
az európaít	75,154	„	„

Cannabich „Lehrbuch der Geographie 1842.“

az egészet	375,000	„	„
az európaít	74,700	„	„

Galletti „Allgemeine Weltkunde 1822.“

az egészet	354,700	„	„
az európaít	74,631	„	„

Schubert általános álladalmi tanában 1835.

az egészet	365,604	„	„
az európaít	75,145	„	„

Snitzler „Tableau- statistique de la Russie 1835“

az egészet	372,636	„	„
az európaít	72,869	„	„

Kraft az egészet 350,506 „ „

Miller az európaít 95,000 „ „

Bulgarin végre „Orosz álladalom’ történeti, ország- föld- irati- és literaturai-viszonyban“ című munkájában 1841-ben.

az egész álladalmat

401,536

európai részét pedig

98,587 □ mfdre teszi.

Bulgarin Oroszország leiró után :

A) *Balti Oroszország.* 9,023

□ mértföld.

1. Finn-föld	5,300	„
2. Szentpétervári helyhatóság	880	„
3. Esztföld	323	„
4. Livföld	918	„
5. Kurföld	497	„

B) *Nagy-Oroszország* 67,765

1. Moskwa	575	„
2. Smolensk	1063	„
3. Pskow	799	„
4. Twer	1135	„
5. Nowgorod	2282	„
6. Olonecz	3587	„
7. Archangel (Novaja Semljával)	16,220	„
8. Wologda	7210	„
9. Jaroslaw	596	„
10. Kostroma	1411	„
11. Wladimir	835	„
12. Nisegorod	870	„
13. Kazan	1100	„
14. Orenburg	5546	„
15. Perm	5997	„
16. Wjätka	2683	„
17. Simbirsk	1298	„
18. Saratow	3752	„
19. Astrakhan	4129	„
20. Pensa	708	„
21. Tambow	1215	„
22. Rjaesan	723	„
23. Tula	533	„
24. Kaluga	545	„
25. Orel	826	„
26. Kursk	701	„
27. Worones	1385	„

C) *Kis Oroszország 3763.*

1. Kiew	936	□ mértföld.
2. Tsernigow	1100	„
3. Poltawa	1015	„
4. Charkow	712	„

D) *Déli Oroszország 8208.*

1. Jekaterinoslaw	1256	„
2. Kherson	1564	„
3. Tauria	1647	„
4. A doni Kozákok földje	2850	„
5. Besarabia	891	„

E) *Nyugoti Oroszország 7535.*

1. Wilna	1170	„
2. Grodno	755	„
3. Witebsk	765	„
4. Mohilew	740	„
5. Minsk	1887	„
6. Wolhinia	1353	„
7. Podolia	739	„
8. Bialystok	136	„

F) *Lengyelország 2267.*

1. Sandomir	249	„
2. Krakó	193	„
3. Kalis	297	„
4. Lublin	304	„
5. Plok	301	„
6. Masow	346	„
7. Podlachia	252	„
8. Augustowo	325	„

N é p m e n n y i s é g e .

Oroszország' népessége mint az alantabbi adatokból kiviláglik, gyorsan halad:

1725. mintegy	20'000,000	lelket számláltak
1763.	25'000,000	
1783. hivatalos összeírás szerint	27'400,000	

1795.		33'000000
1803.	az ujoncz állítás követ- kezménye után	36'000,000
1804.	hivatalos összeírás szerént	36'497,999
1806.	Herman után hivatalos kútfökből	41'253,483
1811.	Wichman után	42'265,000
1822.	Galetti után	43'611,700
1826.	egyházi laistromok szerént	49'990,000
1829.	hivatalos összeírás szerént	51'142,467
1830.	Malchus után	51'890,000
1832.	egyházi lajstromok szerént	52'356'517
1836.	hivatalos összeírás szerént	55'659,000
1838.	a' császári academia Bul- letin scientifique szerént	56'250,000
1842.	báró Reden után: két % évenkénti szaporodással	61'427,000
1844.	végre szinte két % sza- porodással	64'000,000
	miből az europai részre mintegy	52'000,000
		tehetnl, esik.

Legnépesebbek a' Moskwa körötti tartományok.

ügy	Moskwában	2100	
	Poltawában	2000	
	Kiewben	1950	
	Kurksban	1800	
	Tulaban	1030	
	Raezanbanj	1500	
	Kalugaban	1400	
	Jaroslawban	1350	
	Witebskben	1300	
	Orelben	1290	
	Mohilewben	1200	
	Wladimirben	1150	
	Kurföldön	1160	lelket számltnak egy □ mértföldre.

Középszerü a' népesség:

Tambowban	hol	970
Tsernigowban		930
Penzaban		930
Nisegorodban		930
Smolenskben		920

Pskowban	910
Twerben	890
Grodnóban	880
Podoliában	870
Kazanban	800
Woroneshen	700
Liv-földön	700
Esztföldön	620
Wilnában	650
Simbirskben	610
Minskben	490
Kostromában	460
Wjaetkában	440
Nowgorodban	320
Tauriában	310
Jekaterinoslaw és	
Khersonban	250
Saratowban	200
Permben	190
Orenburgban	140 jön egy □ mértföldre.

Északra, és keletre a' népesség mindinkább *kevesebbül*:

úgy Szentpétervárbán	80
Wologdában	70
Olonetzben	63
Archangelben	61
Asztrakanban	22
Tomskban	8—9
Tobolskban	4
Jenisseiskben	4—5

Kaukaziában Subow szerint 5.

Irkutskban pedig, talán csak számíthatni 1 — 2 embert egy □ mértföldre.

Lengyelországban 2000 ember esik egy □ mértföldre.

Európai részében körülbelől 1840 várost, 197 □ mértföldre egyet; 1210 mezővárost és slobodot; 227,400 falvat és tanyát számítnak.

N é p n e v e l é s e .

Tudományos kiképzésre jelenleg, körülbelől 3300 iskola szolgál.

A' világi népnevelés, közvetlenül a' közoktatás' miniszteriuma alatt áll, és 2,213 iskolát, melly közül 83 fensőbb, 112,408 tanulóval számít. Nevezetesen:

Egyetem	6	(Szentpétervár-, Moskwa-, Dorpat-, Charkow-, Kazan- és Kiewben. — A' warsói és vilnai eltiltott.)
Liceum	3	
Nemesi intézet	4	
Kerületi-tanoda	447	
Elemi-tanoda	1070	
Magány intézet	607.	

Tudós-társaságok.

Szentpéterváriban: a' czári orosz-academia; a' császári ásványtani társaság; szabad gazdasági egyesület; a' tudományok-, irodalom- s művészet' ápolóinak társasága; és a' gyógyszeres egyesület.

Moskwában: orvosi-társulat; a' történet' s régiség tudományi szabad társaság; gazdasági- és iparegyesület; a' czári természet-tani társulat; és a' gyógyszeres egyesület.

Rigában: a' Balti-tengeri-társaság, a' történet- és régiség-tudomány számára; az irodalmi-gyakorlati polgár egyesület.

Odessában: a' történet- és régiség-társulat.

Zitomirban: az orosz nyelv és irodalom előmozdító egyesület; és

Abóban: a' háztartó társulat.

Literaturai tekintetben figyelmet érdemel: 41 nyilvános könyvtár, körülbelül 998,077 kötettel. — A' legnagyobb és legjelesebb a' császári Szentpétervárat 442.788 kötettel, 17,477 kézirattal. — 141 hírlap, melly közzül 99 orosz.

Tudományos- és mű-gyűjtemények közzül pedig a charkowi és dorpatii physikai-; a' dorpatii és kazáni mathematicai és mechanikai- a' pétérvári, moskwai, és kazáni *vegytani*-; a' moskwai és kiew *Zoologiai*-; a' kiewi *geodesicus*; a' kazáni, moskwai, dorpatii és pétérvári *ásványos*; — a' pétérvári, charkowi, kazáni és moskwai *fűvész*; a' dorpatii és charkowi *csillagászati*; a' kiewi és dorpatii *gép és minta*; a' kiewi, charkowi, moskwai és pétérvári *pénz*-; a' gyermek-nevelő főintézetnek *technologicus*-; a' moskwa és kazáni *boncz*-; és a' csarkowi, dorpatii és moskwai *zootomicus* gyűjtemény; a' dorpatii, kazáni és pétérvári műtár; a' kiewi *regiségi*; a' pétérvári *etnographicus* museum.

A' szent zsinat alatt: 711 *popai seminarium* áll.

A' 152 *hadí képző intézet* mintegy 127,864 növendékkel a' hadi miniszterség' gondnoksága alatt áll.

A' *szárazföldi hadsereg'* fensőbb intézetei következők:

Szentpétervárbán: a' tábornokkari (quartiermeister-stab) intézet, holott tisztek ezen fontos szolgálát' minden szakaira képeztetnek. Az első és második hadapród-, mérnök-, tüzér-, nemesi apród- és szabadonc-, a' Pál hitestület és egy lovagló intézet.

Czarskoje-Zeloban: a' Sándor-kar, Nowgorod- és Moskwában hadapródi karok; Tula és Tambowban a' körülbelől lakó nemesek' gyermekei számára; Kazánban 's Orenburgban az előkelőbb ázsiaiak' gyermekeinek; Kiewben a' kis-oroszországi és ázsiai nemességének; Plok és Poltowában végre az ottani nemesek' gyermekeinek.

A' *hajóhad'* számára:

Az oranienburgi hajóhadí apród karon 's a' szentpétervári hajókázó és hajóépítészeti tanodákon kívül még Kronstadt-, Nikolajew-, Archangel és Odessában tengeri kalóz-intézetek is léteznek; hajókázási és hajóépítészeti tanodák pedig: még több más városokban is emelvék.

Nemzeti jelleme.

A' *szláv* általában jószívü, de sokszor a' legnagyobb mértékben szenvedélyes, haragjában vad, erős testalkatú gyermekségétől edzve, rendíthetetlen vitézségü.

Az orosz *köz népnek* vakbuzgósága, czárhoz, és honjáhozi vonzalma, csak ösztönszerű erénye; szelleme még az akaratlanság' határát át nem hágtá; a' rabszolgaság' szoros körétől korlátozva csak azon csekély érzésekre van szorítva, mellyek egyedüli kútfői a' szükség-, kívánat és eszmének. Vak-engedékenysége, vas-türelme, hajthatósága, őt leginkább katonának képesíti; különben könnyen hívő, tudatlan 's kevély, rajta szellemi hatás nem fog, képimadás által szerfelett bigót.

Egy országban sem olly könnyü a' nép' fölfegyverzése, mint itt, hol a' pór semminemü fekvő vagyonnal nem bír, 's a' mellett még kéjelmessége, mérsékelt élvezésit sem áldozza föl, de létezéséről a' birtokosnak gondoskodni érdekében áll, mert ő teszi vagyona' egyrészét, majdnem egész jövedelmét.

A' jövendőre nem gondolva, az előrendeltetés' hiszemében vakon erősítve, ellenség' közelgésekor felsőbb parancsra, könnyen

elhagyja itt a földművelő kunyhóját, vagy szükség' esetében azt önmaga fölgyújtja, mit ő azonban áldozatnak sem vehet, mert csak fából levén összeállítva, fejszével egy maga is újra fölépítheti, egész bútorzata egy lóca, asztal 's egy szentnek mázolt képiből állván, 's ha még az illy pór, gazdasági eszközökkel, 's néhány barommal bír, akkor egész podgyászát könnyeden elviheti. Az illy néppel aztán nem nehéz elhitetni, hogy az ellenség mindent földül, kirabol és rombol, vagy, hogy az hitetlen, istennélküli és embertelen, 's így az engedelmesség, becsület és hit fegyver-ragadást parancsol. a' félelem pedig, mindenestől futva, menekvülést követel.

Onnét van, hogy az 1812-ki háborúban, a' pusztítás védelmi-szerré tételhetett, midőn a' franczia hadsereget mindenütt rombolás előzé, körözte és kísérte; élelem-hiány fogadá már előnyomulásokban, mi a' hátrálásban őket egészen tönkre tevő.

Az itt elősoroltakat azonban csak a' köznépről érthetni, mert van eset, hol a' műveltebb rész valódi honszeretetből, mindenét föl-áldozta, mint 1812-ben Rostopcsin által Moskwát; ki egyszersmint Woronowot legszebb jószágát is önmaga porrá égette.

A' *lengyelek'*, honszerelme ábrándozással határos, így a' franczia háborúban küzdöttek között sokan, hazai földet hordoztak magokkal, hogy idegen földön történhető haláluk' esetében, kevés honi föld is földje tetemeiket; katholika valláshoz buzgóan ragaszkodók.

A' *finnek'*, jó növésűek, erősek, ügyes és rettenthellen matrózok, kormányosaik olly híresek, hogy nemcsak Britanniában, de még az egyesült északamerikai álladalomban, úgy Braziliában is, igen keresettek.

A' *cserkesz-törzsök'*, többnyire vadászat- 's halászatból élnek, egyéni szabadságaik-, 's eldödeiktől öröklött szokásaikért nemesen küzdő bajnokok; bátor ellenállásaiknál őket mellék czélok nem vezérlik, 's ámbár az angol segélyt örömmel használják, azt inkább csak felebaráti szeretet' jeléül fogadják, arra nem is gondolva, hogy csekély földük' birása fölött, mélyen elágazott politikai érdekek foroghatnak fönn.

N e m z e t e i.

Majd 100 egyes nemzet, melly 12 fő törzsre szakad és 80 különféle nyelvet beszél, lakja e' roppant álladalmat.

1) Fő nemzetsége a' *szláv*, mintegy 45 millió, mellyhez tulajdonképen 32 millió *orosz*, 6 millió *rusnyák*, 's *kozák*; 6 millió *lengyel* 's mintegy 1 millió *szerb*, *bolgár* 'sat. tartozik.

2) *Lett*, 2 millió; 1,300,000 *litván*, 400,000 *lett*, és 300,000 *kurral*.

3) *Finn*, 3 millió. Ide tartozik 1,500,000 *finn*, 25,000 *lapp*, 50,000 *eszt*, 2,000 *liv*, 35,000 *permak*, 30,000 *sirjan*, 100,000 *wogul*, 100,000 *wotak*, 200,000 *cseremis*, 370,000 *csuvas*, 100,000 *mordwin*, 110,000 *ostak* és 50,000 *teptar*.

4) *Német* 450,000.

5) *Tatár* 2 millió, u. m. *krimmi* 425,000, *kazáni* 150,000, *no-gai* 400,000, *mestserak* 10,000, *baskir* 120,000, *kumik* 10,000, *kirgiz* 500,000, *jakut* 72,000, *teleut* 10,000, *truchman*, *turalinz*, *csulim*, *barabin*, *kasinz*, *kistinz*, *tulibert*, *birius*, *sajanz*, *abinz*, *werhotomz*, *beltir*, *kundrow*, *tasketz*, *chiwenz*, *Karakalpak*, *kajbal* 'sat.

6) *Kaukáz* 2 millió, u. m. 400,000 *örmény*, 500,000 *gruz*, 300,000 *cserkesz* (segak, natuchaiz, sapsug, ubik, sasa, ardon, albed-jekou, jegerukaw, kamisi, hatik, csereseneg, temirg, adem, mokos, és beslem törzsökkel), 100,000 *abkasz*, 50,000 *lesz*, 20,000 *oset*, (dugor, valladjir, tagaur, djerach, turso, nara, dsramaga 'sat. összesen 27 törzssel), *milsjed*, *ingus*, *csecsenz* (itskirinz, subat, galgajz, ingutsur és karabulak törzsökkel), *avar*, *kazikümü* 'sat.

7) *Zsidó* 1,495,364.

8) *Mongol* 330,000. Ide tartozik 20,000 *mongol*, 100,000 *kalmuk*, 190,000 *burat*.

9) *Mandsu* 40,000 u. m. *tunguz*, *lamut* és *olenz*.

10) *Samojad* 70,000; ide számíthatók a' *samojedok*, *ostakok*, *asanok*, *chotoiczok*, *sojotok*, *mutorok*, *arinzok*, *tubinzok*, *kamatsin-zek*, *goralok*, *karagassok* és *tsauksuk*.

11) *Kamtsad* 50,000 u. m. *kamtsadal*, *jukatr*, *alutor*, *korak*, *nomollon* és *aleut*.

12) *Eskimo* és *kolos*.

A' leirt 12 fő törzsen kívül még mintegy 60,000 *görög*, 25,000 *czigány*, 10,000 *tatsik*; azonkívül *francia*, *olasz* és *angol* található.

Politikai fölosztása.

Az orosz álladalom' kormányától könnyebb áttekintés végett: *balti*, *nagy*, *kis*, *keleti*, *déli* és *nyugoti Oroszfü'dre*, *Lengyelország* és *Kaukaziára* van osztva.

1) *Balti Oroszország* áll: *Szentpétervár*-, *Eszt*-, *Liv*-, *Kur*-helyhatóságból és *Finnföldből*, melly utóbbi: *Nyland*-, *Wiborg*-, *Szentnihilály*-, *Tavastehus*-, *Abo*-, *Biorneborg*-, *Wasa*-, *Kuopio*- és *Uleaborg* kapitányságra osztatik.

2) *Nagy Oroszország*: Moskwa-, Smolensk-, Pskow-, Twer-, Nowgorod-, Olonez-, Archangel-, Wologda-, Kostroma-, Wladimir-, Nisnej-Nowgorod-, Tambow-, Rjāzan-, Tula-, Kaluga-, Orel-, Kursk- és Worones-helyhatóságból.

3) *Kis Oroszország*: Kiew-, Tsernigow-, Poltava- és Charkow- (Slobodi Ukrajna) helyhatóságból.

4) *Keleti Oroszország*: Kazan-, Wjatka-, Perm-, Simbirsk, Pensa-, Astrakhan-, Saratow- és Orenburg-helyhatóságokból.

5) *Déli Oroszország*: Kherson-, Jekaterinoslaw-, Tauria-helyhatóság-, a 'doni kozákok' földje- és Besarabiából.

6) *Nyugoti Oroszország*: Litvania, melly Wilna-, Grødno-Wittebsk-, Mohilew- és Minsk-helyhatóságra oszol; Wolhinia, Podolia és Bialystokból.

7) *Lengyelország*: Masovia-, Kalis-, Krako-, Sandomir-, Lublin-, Podlachia- és Augustowo-vajdaságból.

8) *Kaukázia*, olly tartományokra oszol:

a) *mellyek az oroszoktól meghódítvák*, mint: Gruzia Kasetia Kartalania részeivel és 5 tatár kerületivel. Osetia' azon része, melly a 'Terek' forrásain túl fekszik. Karatsai, Imeretia, Achalzik, a 'Sirvani, Karabaki, Talisi és Seki hadi kerület. Daghestan, Baku Kubán és Derbenddel, Örményország' Eriwan's Natsitsewan részeivel és az Ordubati kerülettel.

b) *mellyek az oroszokkal szövetségre léptek*, mint: Migrelia, Abkassia; a 'jelizuski zultán' birtoka; Kasikümü, Korünsk és Tarkow.

c) *mellyek még mindedig függetlenek*: mint a' nagy és kis Kabardára oszló Cserkeszföld; Awaria, Lesgia, Mitsdjeg, Csecsenz és Osetia' föbbi része.

Az összes álladalom 16 főhelyhatóságra osztatik, u. m. Szentpétervár, Moskwa, Twer, Riga, Smolensk, Kiew, Odessa, Nisnej-Nowgorod, Orenburg, Perm, Tobolsk, Irkutsk, Tiflis, Helsingfors és Warsó. Ezek alatt: áll a' 65 alhelyhatóság, mellyek ismét több kerületekre osztvák. Ezen fölöstástól azonban, több vazal és zselér-nép szabad.

A l k o t m á n y a .

Oroszország egészen korlátlan örökös álladalom, császáruk az oroszoktól czárnak nevezett, kényurok, azaz képviselője a' hatalomnak, ő az álladalom' és vallás' feje, akarolja törvény, őt semmisen korlátozhatja, ha népe némelly a' régiség miatt tisztos rendeletit, 's a' közvéleményt nem tekinti. Csak a' Romanow család' mint fi, mint

leány ágai trón' illetősége-, az 1797-iki trón örökösödési jog-, az álladalom' oszthatlansága-, végre: a' nemesség és városok' belrendezése, látszanak némileg az álladalom' ingatlan törvényei lenni. A' finnöldi nagy herczegségben azomban, a' czár az ősi törvények 's az ország' kegyleveleire kötelezett; Liv-, Eszth- és Kurföld szinte különös kegyleveleket bírnak.

Lengyelországra nézve a' czári hatalom' korlátozása, 1831-től; Litwániára pedig: 1832-től fogva egészen megszűnt, miolta mindketten az Oroszföldhöz csatolvák, 's annak kiegészítő részét képezik.

Az uralkodásbai következés, a' Holstein-Romanow család' fiú, 's leány-ágában úgy örökös, hogy az egész fiág' kiholta után, jöhet az asszonyi a' trónra.

Korona-herczeg czarewicsnek neveztetik, a' többiek nagy-herczeg, 's nagy-herczegnő czímet viselnek.

K o r m á n y a.

1. A' Czár minden hatalom', és törvény kútfője, 's azért az egyházi, hadi, 's világi ügyekben, legfőbb törvényadói, bírói, 's végrehajtói hatalommal bír.

Az álladalom' kormánya nem egyenlő: .

a) A' *nemesség* két fő ágra oszol: születési és érdem nemessége. Az első születés által minden utódra átmegegy, az utóbbi státus szolgálat, és kitüntetés' jutalma; melly czélra a' hadi és státus tisztviselők, hadi lépcsőzet szerint 14 rang osztályba foglaltnak, mellyek egymástól törvények, 's elsőbbségek által különböznek; ki az első 8 osztályba emelkedhetett, az személye, és utódjaira nemes. Jószágokat, és személy-rabokat, csak a nemesség bírhat; a' birtokos az ujjonczozás, élet és haláljogot kivéve, korlátlan ura jobbágyainak.

b. A' *polgárok* 6 osztályra osztatnak, mellyhez a' nemességüket be nem bizonyítható lengyel köznemesek is tartoznak. A' polgárok hadi szolgálatjukat, pénzen megválthatják.

c) Az ország' nagyobb résziben a' *köz nép személyrab* minden földtulajdon nélkül, urától birtoka nélkül, vagy azzal együtt eladható. A' személyrabok' száma Oroszországban, mintegy 22 millióra rúg.

d) Valamivel jobb fokon áll a' *szabad pór nép*, mellyhez a' koronai, és földesuraiktól szabadon bocsátott jobbágyok tartoznak.

Az udvari istáp: következő hatóságból áll, u. m. a) Vitézrendi főnökség. b) Apanage miniszterség. c) Czári belső kabinet. d) udvari-miniszteri-cancellária, ellenőrséggel. e) Fő komornoki. f) Főudvarmesteri. g) udvarfői (Hoffmarschal). h) Főlovászmesteri. i) Fővadászmesteri. k) Főpohárnoki és l) Főünnepélymesteri tisztviselőségből.

Az álladalom' főbb hivatalai:

1. Az álladalmi tanács, mell a' czár' elnöklete alatt a' nagykorú császári hercegek, és valamennyi miniszterekből áll, törvényi-, hadi-, világi- 's egyházi-, státuszgazdasági-, és lengyelügyi szakokra oszolva.

2. *Hadi miniszterség*, (lásd a' hadi rendnél).

3. *Igazgató tanács*, 9 szakra oszolva, mely közül 5 szentpéterváriban, a' többi Moskwában van. Ide tartozik a' nemesi-, és tanácsi-levéltár.

4. Az *igazgató szent Zsinat*, az orosz vallás' legfőbb hatósága, mely az egyházi ügyekkel foglalkodik, tagjai jobbra főpópákból állanak. Alatta áll: a' zsinat-cancellária, a' pópai-iskolai-, és gazdasági igazgatóság.

5. A' *külgügyi miniszterség*: külgügyi, czeremoniai, ázsiai (ez a' keleti nyelvek' iskolájával), belügyi, gazdasági, és kincstári szakokra oszolva. Alatta áll: 2 nagy-, 17 rendkívüli követ 's felhatalmazott miniszter, 3 ügyvivő, 1 közbiztos, több fő consul, consul, agens, és consuli agens.

6. *Tengerészi miniszterség*, (lásd a' hadi rendnél).

7. *Belügyi miniszterség*, végrehajtó- rendőrségi-, romai katólika- evangelica- reformáta- örmény- és török felekezeti, gazdasági-, gyógszertári-, és orvosügyi szakokra oszolva. — Alárendeltje: az orvosi tanács, 's az orosz orvosi társulat.

8. *Közoktatási miniszterség*, iskolai, és könyvvizsgálói szakokkal. Alatta állnak valamennyi világi iskolák és tudományos intézetek, a' czári nyilvános könyvtár, a' rumanzowi muzeum, és a' császári ásványos társaság.

9. A' *postai főigazgatóság*, alárendelt 11 postai kerülettel.

10. *Kincstári miniszterség*, bányai-, sói-, külkereskedési-, közadói-, gyártmányi-, belkereskedési-, 's az álladalmi bankok szakaira oszolva.

a) Az első szakhoz tartozik a' bányász-mérnöki kar 's tanács, aknai ügynökség, tudós választmány, istápi nevelő intézet, pétervári pénzház, a' pétervári, és alexandrowi öntő műhely, a'

moskwai aknai igazgatóság, az oloneczi's az urali bányák' főigazgatósága.

b) Másodikához: a' 15 kerületre oszló vámhivatal, és a' határ ör.

c) Harmadikához: a' különféle adók.

d) Negyedikéhez: a' gyári tanács, moskwai szakával's 16 alhivatalaival, a' kereskedői tanács, a' szegényeket posztóval ellátó gondnokság, a' technologicus intézet, 's a' kereskedői hajókázó iskola.

e) Ötödikéhez: az assignat bank, a' státus papirosok' készítő és szétküldő ágaival; a' státus kölcsönözö- és kereskedői-bank, és az álladalmi kincstár.

11. A' státus uradalmi miniszterium, alatta áll a' polgári tájirói kar, az erdészeti intézet, és 16 közhasznú egyesület.

12. A' státus számadási ellenőrség; alárendeltjei: a' miniszteriumi-, hadi-, és polgári ellenőrségek.

13. Utközlekedési, és közmunkai miniszterség; hozzá tartozik: az előtervezői- és felvetési átvizsgáló küldöttség, az útiközlekedésekről tett jelentések' áttekinő gondnoksága, az útiközlekedési kar' intézete, 's 5 útközlekedési kerület.

14. Törvényesági miniszterség.

Egy kormányzó van minden főhelyhatóság fölött, ő alatta áll: a' hadsereg, polgári hivatalok, 's az alhelyhatóságok polgári kormányzói.

A' kerületek, mellyekre a' helyhatóságok oszlnak, hadi ügyekben: a' katonai parancsnokság, polgári és politikai tekintetben: a' közgondoskodás és közjüvedelmek kamrái alatt vannak. Igazságot a' kerületi törvényszékek, a' nemesi gyámhivatalok, 's a' vidéki altörvényszékek szolgáltatnak.

I p a r a.

Az ipar szembetűnőleg emelkedik, 's nemcsak a' gyárak' száma szaporodik, hanem készítményei is finomúlnak:

1717. az egész birodalomban csak 35 gyár volt.

1742. 167

1775. 478

1802. 2270

1806. 2412

1814. 3181

1820. 3817

1822. 4657

1825.	5119
1828.	5244
1835.	5664
1838.	6450
1839.		pedig			6855 gyárt, 412,931

dolgossal számláltak, mely között:

- 35 pamut fonó
- 16 eczetfőző
- 109 festék készítő
- 50 porcellán készítő
- 1918 bőr
- 70 kalap
- 1 kautsuk
- 200 üveg
- 8 lak
- 216 vászon
- 444 gyertya
- 270 szappan
- 85 viasz
- 554 fagyú
- 486 érc
- 142 papiros
- 5 hajkenőcs
- 21 paszománt
- 184 hamuzsir
- 115 salétrom
- 446 selyem
- 9 pecsét viasz
- 7 burnos szelencze
- 117 dohány és burnot
- 7 viaszkos vászon
- 606 gyapjú és szőr
- 260 szövet festő
- 131 cukor és
- 117 kötél készítő gyár volt.

A' pálinka főzés pedig évről-évre nagyobb kiterjedésben gyakoroltatik.

Az orosz ipart általában három szakra oszthatni:

1. A' sajátlag nagyobb gyártmányok,
2. A' kéz- és erőművi; és
3. Köznép' készítményeire.

A' pór nép majd minden kellékeit maga készíti, 's egész falvakat is lelhetni, egyféle kézművesekből, kik vászon, olaj, földi-olaj, hamuzsír, vitorlavászon, halzsír, halenyv, halikra, minden-nemü ácsmunka, kosár és szalmafonás, szénégetés, kinrusz, és közönséges gyapjuszövetek' készítésével is, foglalatoskodnak.

A' *hadsereg anyagszerei* igen jók, e' részben a' kormánynak nagy haszna van a' durva anyagszerek dűsságában. A' ruházatot, általában a' katona minden szükségeit, minden egyes ezred' takarékné bizománya, fegyveres népei által készítetteti, holott mindenkinek, egy-mesterséget kell tanulnia. Nagy gond van a' tüzérségre és létszereire. A' lő- és oldalfegyver, az agyüöntő- és fűrógyárak, a' tőkély nagy fokán állnak.

Jelesbb fegyvergyárjai: Tula, Briensk, Wjatka, és Setrabekben vannak. Az elsöben évenként 50,000 lő- és 25,000 oldal-fegyvert készíthetnek.

Agyüöntő-műhelyei: Szentpétervár, Moskwa, Warsó, Kiew, Kazan, Odessa, és Petrosawodskban vannak.

Löpor finomító gyárjai: Szentpétervár és Moskwában.

Nagy-löbor-malmai: Ohta és Soterskben.

Agyútalp, és tüzéri létrészek' műhelyei: Szentpétervár, Tula, és Kiewben, holott egyszer'smint *nagy fegyvertárai is*, léteznek; mindegyikében több van 100,000 fegyver készületnél; ezeken kívül Modlin, Briensk, és Tyraspolban, szóval több hadszertárai is vannak.

Legnagyobb hajó-gyárjai végre: Kronstadt, Kherzon, Archan-gel, és Woronezben állítvák.

K e r e s k e d é s e.

A' gyárak és közműházaknak előmenete, úgy a' kelme szállítások könnyebbítésére, az álladalom minden részében tett nyomos munkálatok, kereskedését, mint a' belfölddel, mint pedig a' külfölddel nagyon emelték; melly évről évre nagyobb jelentőségű.

Főtárgyai a' kivitelnek: gabona, kender- 's lenmag, réz, vas, bagaria, fa, hamuzsír, faggyú, kenderolaj, gyapjn, serte, horgonykötél, vitorlavászon, barom, bőr, bunda, halzsír, halikra, halenyv, szappan, különböző gyártmányok 'stb

Főtárgyai a' bevitelnek: pamut-kelme, gyapjuszövet, selyem, kávé, bor, fűszer, czukor, drágakő, ércz, indigo, festékszer, különböző gyártmányok 'stb.

Általános áttekintete az Orosz külkereskedésnek.

O r s z á g o k	Összes értékük papiros rubelben.	
	Kivitel	Bevitel
Skandinavia	4,726,950	3,998,015
Porosz álladalom	13,941,863	10,568,583
Dania	4,629,693	1,115,868
Sund-környék	7,497,646	
Hansa városok	7,183,637	30,258,725
Holland és Belgium	1,413,817	7,623,218
Nagy-Britannia	107,460,706	76,563,310
Franciaország	12,881,035	20,919,122
Piréni félsziget	3,086,609	5,715,266
Olasz álladalom	13,454,634	6,687,705
Ausztria	13,045,513	11,422,478
Török álladalom	17,986,384	13,523,352
Amerika	9,046,209	26,465,562
A' többi álladalmak Ázsián kívül	26,270,543	2,904,431
Az ázsiai Török birtok	1,405,420	1,379,156
Perzsia	3,074,676	9,359,366
Chiwa	434,156	538,609
Kirgiz Sivatag	3,844,563	4,184,391
Bokhara	1,394,906	3,308,935
Taskend	1,318,763	1,660,200
Kohkand	207,741	131,004
Khina	11,197,737	10,683,305
A' többi ázsiai részek	269,497	856,558
Összesen	280,021,056	262,269,642

Az imént kerékszámban felvetett adatokból — a' kivittelt a' bevitellel összehasonlítva, — általában 17,751,414 papiros rubel, évenkénti nyereség világol ki.

Az Orosz tengeri kereskedés' könnyebbi áttekintésére, hivatalos külfökből merítve, következő adatok szolgálhatnak:

Az orosz tengeri révekbe.

B e f u t o t t

Év	Hajó	tonna foglalat
1703	405	
1709	388	
1760	1016	
1793	2538	
1797	3517	
1802	3675	
1809	4809	
1825	4032	
1829	4488	
1830	5809	
1831	5577	
1832	1720	
1833	4524	
1834	4584	
1835	4543	
1836	4590	815,562
1837	5260	938,558
1838	6001	1,078,802
1839	6688	1,221,380
1840	5113	
1841	4770	431,642

K i f u t o t t

1836	4688	833,846
1837	5275	937,326
1838	5897	1,050,632
1839	6582	1,184,636
1840	5112	
1841	4894	438,639

Az egyes tengerek' réveibe.

B e f u t o t t

Év	Tengerei	Hajó	Tonna foglalat
1871	Keleti-tenger . . .	3069	241,596
„	Fejér-tenger . . .	344	26,000
„	Fekete- és Azovitenger	1325	158,837
„	Kaspi-tenger . . .	136	5029
	Összesen	4770	431,462

K i f u t o t t

„	Keleti-tenger . . .	3069	248,182
„	Fejér-tenger . . .	337	26,251
„	Fekete- és Azovitenger	1319	158,350
„	Kaspi-tenger . . .	169	5,856
	Összesen	4894	438,639

Melly nemzet' vitorlája alatt futottak be, és indultak ki a' hajók?

N e m z e t	Hajó szám ezen években			
	1793	1797	1802	1837
Orosz	371	408	269	1020
Angol	869	1014	971	1561
Francia				71
Ausztriai	58	28	143	315
Hannover				130
Török	239	398	406	177
Görög				258
Holland	270		194	310
Joniai				77
Dán	213	462	363	189
Porosz	24	529	402	128
Svéd	212	390	411	309
Spanyol	2		7	7
Portugal	4	9	8	1
Amerikai	32	38	64	46
Olasz	2			322
Perzsa				2
Kurland	5			
Mecklenburg	28		68	189
Oldenburg	8		24	28
Lübeck	40	89	166	82
Rostock	49	57	43	
Hamburg	33	34	54	19
Danzig	8			
Brema	41	61	52	61

Az eddig elsorolt adatokból már eléggé kiviláglik, hogy nagyobb része, az Orosz külkereskedésnek, a' külföldiek kezében van.

Általános áttekintete az európai Orosz álladalom' csatornáin és folyamain belkereskedésének.

é v	v i z i - j á r m ű		k e l m e é r t é k ű k	
	érkezett	kiindult	p a p i r o s	r u b e l b e n .
1834.	37,748	—	281,538,281	—
1835.	50,151	—	304,829,118	—
1836.	56,935	—	299,167,988	—
1837.	39,525	70,757	490,505,940	618,990,306
1838.	61,180	83,444	462,934,663	625,873,460
1839.	64,319	84,698	538,921,730	737,814,276

Nagy előmozdító eszközei a' kereskedésnek, a' szabad közlekedés az ország belsejében, minden közép-vám nélkül; a' posta utak' jó karban tartása; vasutak; a' hajókázható folyó-vizeken és csatornákoni terjedelmes vízi-közlekedés; az álladalomnak öt tengerek közli Szerencsés földirati fekvése, 's az újabb időben keletkező gőz-hajózás.

P é n z e i.

Arany pénz.

András arany vagy kettős rubel	ft.	kr.	p.	p.
Dukat, 5 rubelos	4	7	2	
Régi Imperial	16	10	26	
Új Imperial 3 rubelos	4	33		
Imperial 10 rubelos	15	30		
Régi Dukat	3	47	5	
Új Dukat	4	20	62	
Fejér Dukat Platinából	4	37	50	
Platina pénz van még ezen kívül:				
12, 6, és 3 ezüst rubelos.				
Kurföldi Dukat = 2 Alberttallér	4	20	20	

Ezüst pénz.

Új rubel	1	32. ₁
1-ö Pál rubel	2	18
Griwna 10 Kopekos	—	8. ₂
Altin	—	3
Polpoltinik 25 Kopekos	—	23. ₀₈
Poltin ½ rubelos	—	46. ₁₇
Pjataltinik 5 Altinos = 15 Kopek	—	13. ₈₀
Pjatak = 5 Kopek	—	4. ₆₀
Albert Tallér (Riga és Kurlandban)	2	4
Albert forint (dto dto)	1	2
Albert garas (dto dto)	—	1. ₃₆
Markferding (Livföldön)	—	3. ₁₀
Ferding (dto)	—	1. ₁₅

Réz pénz.

	kr.
Kopek (ezüst lábon)	0. ₉₂
dto (papiros lábon)	0. ₂₆
Trojak	1. ₃₈
Poluska = ¼ Kopek	0. ₂₃
Denuska = 2 poluska	0. ₄₉
3 Kopek = 1 Altin	
10 Kopek = 1 Griwna	
100 Kopek = 1 Rubel	
1 Kopek = 2 Denuska = 4 Poluska.	

Ezekon kívül papiros pénz (Assignat) is forog, a' legkisebb darabok 5, a' legnagyobb 100 rubelről szállók; 350 kopek papiros pénz, tesz egy ezüst rubelt

1 papiros rubel értéke, körülbelől 27 kr. p. p.

Az 1839-iki Julius 15-iki költ czárl Ukaz következtében, jelenleg az ezüst rubel, egyedüli országos valuta, mellyben minden adó fizettetik, 's mellyben a' kincstár számadásai is vitetnek, a' bank-jegyek csak a' forgalom könnyébségére maradnak fenn, mellyben a' fizetők tartozásukat szinte leróhatják.

A' külpénz közül érvényes.

arany	kopek	e z ü s t	kopek
Császári	279 ¹ / ₂	Császári tallér	140
Hamburgi	279 ¹ / ₂	Dán	140
Hollandi	279	Svéd	141
Dán	278	Hollandi	139
Svéd	277	Angol koron	147 ² / ₃
Körmöczi	280 ¹ / ₂	Spanyol piaszter	144 ² / ₃
		Portugal Crusad	143 ² / ₃

Egyik czári ukaz következtében, fizetnek a' pénzváltó házakban, egy font bár milly alakú aranyért arany pénzben:

probás	Rubel	Kopek
96 = 24 karat	338	59 ¹ / ₂
94 ² / ₃ = 23 " 8 ⁰	333	89 ¹ / ₂
90 = 22 " 6 ⁰	314	56 ¹ / ₂
80 = 20 " —	279	29 ¹ / ₂
75 = 18 " 9 ⁰	261	66
72 = 18 " —	251	7 ² / ₃
60 = 15 " —	208	75 ¹ / ₂
50 = 12 " 6 ⁰	173	48 ¹ / ₂

Egy pud ezüstért fizetnek p. p.

96 = 16 lat. — finom	887	65
84 = 14 " — "	776	69 ¹ / ₂
83 ¹ / ₃ = 13 " 16 ⁿ "	772	64 ¹ / ₂
80 = 13 " 6 ⁿ "	725	68 ¹ / ₂
75 = 12 " 9 ⁰ "	679	23 ² / ₃
72 = 12 " — "	651	36 ¹ / ₂
70 = 11 " 12 ⁿ "	632	78 ² / ₃
60 = 10 " — "	539	89

M é r t é k e i.

a) Suly mérték.

1 Berkowecz = 10 pud = 400 Orosz font = 292 bécsi font,
4 bécsi lat és $1 \frac{1}{8}$ bécsi nehezék.

1 Pud = 40 Orosz font = $\frac{1}{10}$ Berkowecz = 29 bécsi font és
8 bécsi lat.

1 Orosz font = 32 lat = $23 \frac{5}{10}$ bécsi lat.

„ Szentpétervárbán = 32 lat = 96 solotnik = $\frac{1}{30}$
pud = $\frac{1}{290}$ Berkowecz = 23 bécsi lat és $1 \frac{31}{64}$ nehezék.

„ Rigában = $\frac{1}{20}$ Liesfont = $\frac{1}{100}$ Lof = $\frac{1}{400}$ Berkowecz
= $\frac{1}{4300}$ Last = 23 bécsi lat, és $3 \frac{35}{64}$ nehezék.

„ Revalban = $\frac{1}{20}$ Liesfont = $\frac{1}{120}$ mázsza = $\frac{1}{400}$ Ton-
na = 24 bécsi lat és $2 \frac{25}{64}$ nehezék.

1 Orosz lat = 3 Solotnik.

1 Obon Rigában = 1 bécsi lat és $1 \frac{61}{64}$ nehezék.

1 Solotnik = $\frac{1}{3}$ lat = $\frac{1}{96}$ font = $2 \frac{1}{32}$ bécsi nehezék.

1 Lana = 8 Solotnik = 2 bécsi lat.

1 hajó font Narvában = 400 font = 334 bécsi font és 6 bé-
csi lat.

„ Szentpétervárbán = 10 pud = 400 font = 292
bécsi font és 3 bécsi lat.

„ Revalban = 400 font = 307 bécsi font és 16 bécsi lat.

Az arany és ezüst próbánál a' Solotnik, msllyből 96 megy 1
fontra, még 96 részre osztatik.

1 Gruen az arany és ezüst próbánál: Rigában = $\frac{3}{16}$ bécsi ne-
hezék.

1 Paken (kereskedő mérték) = 3 Berkowecz = 30 Pud =
876 bécsi font és 14 lat.

1 Perma (Széna mérték) = 240 Pud = 6020 bécsi font.

1 Grista „ „ = 20 Orosz font = 14 bécsi font, 19
lat, és 2 nehezék.

b) Gabna mérték.

1 Kuhl vagy Zsák = 10 Tsetverik = 80 Garnetz = 3 bécsi
mérő, 7 nyolczad, $9 \frac{13}{16}$ itze; és mér goromba lisztel $9 \frac{1}{10}$ —, rozs-
zal 8—9—10 Puddot

1 Tsetwert = 2 Osmin = 4 Pajok = 8 Tsetwerik = 3 bécsi
mérő, 3 nyolczad és $3 \frac{3}{16}$ itze.

1 *Osmín* = $\frac{1}{2}$ Tsetvert = 2 Pajok = 4 Tsetwerik = 32 Garnetz = 1 bécsi mérő, 5 nyolczad és $9^{23/32}$ itcze.

1 *Pajok* = 2 Tsetwerik = 16 Garnetz = 6 bécsi nyolczad és $12^{23/32}$ bécsi itcze.

1 *Tsetwerik* = 3 bécsi nyolczad, $6^{13/32}$ itcze

1 *Tsetwerka* = $13^{20/32}$ bécsi itcze.

1 *Garnecz* = $\frac{1}{62}$ Tsetwert = $\frac{1}{32}$ Osmín = $\frac{1}{16}$ Pajok = $\frac{1}{8}$ Tsetwerik = $6^{1/4}$ bécsi itcze.

1 *Tonna* (Gabna mérték) *Esztföldön* = $\frac{1}{22}$ Last = 1 bécsi mérő, 7 b. nyolczad, $6^{1/32}$ itcze.

Livföldön = 2 Lof = 12 Kulmet = 2 bécsi mérő és $15^{1/32}$ bécsi itcze.

1 *Lof* Liv- és *Esztföldön* = $\frac{1}{3}$ Tonna.

„ *Esztföldön* = $\frac{1}{72}$ Last = 3 Kulmet = 36 Stoff = 5 bécsi nyolczad és 2 itcze.

„ *Livföldön* Rigában = 6 Kulmet = 1 bécsi mérő és $7^{5/16}$ itcze.

1 *Kulmet* Liv- és *Esztföldön*:

„ *Revalban* = $\frac{1}{3}$ Lof = $\frac{1}{9}$ Tonna = $\frac{1}{216}$ Last = 1 bécsi nyolczad és $11^{5/16}$ itcze.

„ *Rigában* = $\frac{1}{6}$ Lof = $\frac{1}{12}$ Tonna = $\frac{1}{270}$ Last = 1 bécsi nyolczad és $6^{10/32}$ itcze.

c) *Ital mérték.*

1 Last = 10 bécsi akó, 29 pint és $1^{51/64}$ meszőly.

1 Hordó = 40 Wedro = 8 bécsi akó, 27 pint és $1^{33/64}$ meszőly.

1 Wedro (régí) = 4 Tsetwerk = 8 Osmuska vagy Kruska (az ujabbak 10 Kruskások) = $2^{25/64}$ bécsi meszőly.

1 Tsetwerk (régí) = 2 bécsi pint és $1^{1/64}$ bécsi meszőly.

1 Pipa = 7 bécsi akó, 32 pint és $3^{9/64}$ meszőly.

1 Orthoft = 3 bécsi akó, 36 pint és $1^{1/4}$ meszőly.

1 Ahm = 2 bécsi akó, 24 pint, $2^{8/32}$ meszőly.

1 Orosz akó = 26 bécsi pint, $1^{3/64}$ meszőly.

1 Garniec = $1^{43/64}$ bécsi meszőly.

1 Kruska régí = 1 bécsi pint és $5/16$ meszőly.

„ ujabb = $3^{1/2}$ bécsi meszőly.

1 Osmuska vagy Kruska régí = $\frac{1}{8}$ Wedro = 1 bécsi pint és $5/16$ meszőly.

„ ujabb = $\frac{1}{10}$ Wedro = $3^{30/64}$ bécsi meszőly.

1 Orosz Kanna = 13 bécsi pint és $7/64$ meszőly.

1 Tonna Rigában = 2 bécsi akó, 12 pint és $1^{5/64}$ meszőly.

1 Negyed Rigában = 6 Stoff = 5 bécsi pint és $1/2$ meszőly.

1 Stoff Eszt- és Livföldön = $3^{25/64}$ bécsi meszőly.

1 Both Rigában = 12 orosz akó = 360 Stoff = 7 bécsi akó,
27 bécsi pint és $2^{19}/_{32}$ meszőly.

d) *Hosszasági mérték.*

1 Arsina (röf) = 16 Wersok = 2 bécsi láb, 3 hüvelyk =
91 $5/_{16}$ bécsi vonal.

12 Arsina = 11 bécsi röf.

1 Rigai röf = 1 bécsi láb, 8 hüvelyk, $9^{3}/_{4}$ vonal.

1 Revali röf = 1' b. 8", 2."

1 Orosz láb = $1/_{7}$ Sase = 11 bécsi hüvelyk és $6^{3}/_{4}$ bécsi vonal = $6^{6}/_{7}$ Wersok.

100 Orosz láb = $96^{7}/_{24}$ bécsi láb.

1 Sase (Orosz öl) = 3 Arsina = 7 Orosz láb = 48 Wersok = 6 bécsi láb és 9 hüvelyk.

1 Wersok = $1/_{16}$ Arsina = $1/_{48}$ Sase = 1 bécsi hüvelyk, $8^{1}/_{4}$ bécsi vonal.

1 Orosz hüvelyk = 12 vonal.

1 Revali láb = 10 bécsi hüvelyk és $1^{3}/_{4}$ vonal.

1 Rigai láb = 10 bécsi hüvelyk és $4^{3}/_{4}$ vonal.

1 Livföldi Sinór = 5 bécsi láb, 11 hüvelyk, $6^{3}/_{4}$ vonal.

1 Orosz Werst vagy mértföld = 500 Sase = 1500 Arsina = 24000 Wersok = $562^{1}/_{4}$ bécsi öl = $3374^{3}/_{4}$ bécsi láb, 9 hüvelyk és $7^{1}/_{4}$ vonal.

7 Werst = 1 német mértföld.

$9^{9}/_{10}$ Werst = 1 magyar mértföld.

e) *Téreg mérték.*

1 Dessaetina jobbára = 180 Sase hoszú, 40 széles = 3200 □
Sase = 1795 bécsi □ öl 7 □ láb.

„ Törvényes = 2400 □ Sase.

1 □ Werst = $104^{1}/_{16}$ Dessaetina.

1 □ Sase = 9 □ Arsina.

1 □ Arsina = $5^{3}/_{4}$ □ Orosz láb.

1 □ Orosz láb = 144 □ hüvelyk.

f) *Idő mérték.*

Az egész Orosz álladalomban még az öreg Gyula pápa féle Kalendarium használtatik, melly a' jelen 19-ik században, a' minálunk érvényes Gergely pápa féletől 12 nappal hátrább van. — Igy irunk mi péld. 25 Augusztust, midőn Oroszországban 13 Augusztust irnak.

A' félre értések elhárítása véget, az adathoz gyakran hozzá tesszik, a' régi vagy új írásmód szerint: vagy pedig, mind a' két adatot törtszámként írják oda. — péld. $\frac{1}{2}$, Augusztus.

Földmivélése.

Az Orosz földnek északi 's néhány délkeleti tájait megküzdhetlen gátjaik miatt kivéve, minden más részei, tökéletesen alkalmassak szántásvetésre; melly azonban kéz hiány 's lakosai földmivelési tudatlansága miatt, még mindenütt hátra van.

Földmivélése még maiglan is úgy üzetik mint egy század előtt. A' szántóföld két évben vettetik be egymás után, harmadikán ugarban hever; mellyre ismét előbbileg használtatik. A' köznép olly annyira csügg e' szokásain, hogy mind eddig kormányának erőködése daczára sem, fogadott el jobbitásokat.

Az Europai Oroszföld mivelhetősége sajátságára nézve: északi, magas rónai, balti tenger-parti, ural körötti, alföldi, karpati, és sivatagi föld hézagra oszol.

Az elsőnek földje homokos, kövecses, erdős, és terjedelmes mocsárokkal borított; holott csak igen szorgalmas trágyázás után, várhatni aratást, melly azomban a' kora őszi dér' beállás, 's a' hideg' tartósságától függ.

Másodiké: jobbára nyirkos, részint homokkal vegyes, és szinte gondos trágyázást követel.

Harmadikának: földje az előbbiéhez hasonló, csakhogy jobbára homokos.

Negyedikének: földje igen különböző, keleti része általában termékenyebb a' nyugotinál, 's jobbára televény.

Az alföldiföld: televény, homok, és ágyag földközökkel váltogattatik, melly mindenütt trágyázást igényel.

A' *karpátiföld* jobbára televény 's igen termékeny, fő magtára az álladalomnak; Wolhynia, Podolia, Kiew, Tsernigow, Char-kow és Poltawa' téreit foglalva.

Hetedikének végre: földje kövecses, sós, agyag és televény földel váltogattatik, holott a' földmivelésnek fő gátja a' víz-hiány. Kaukazia buja tenyészete ellenére sem, természet elegendő gabnát.

A' kormány nagy figyelemmel kíséri a' szántást vetést, 's annak előmozdítására czélszerű intézvényeket tett, mint a' szántásvetési iskolák, mezőgazdasági egyesület, és példány-gazdaságok' felállítása; mezőgazdasági könyvek 's hírlapok' kiadása 'ste.

Az európai Oroszország egész térségéből, mintegy 100 millió *Dessaetina* fordítatik szántás vetésre, a' rétek' terjedelme mintegy 15 millió alsó ausztriai holdnyit tehet, a' többi erdőség, vagy pedig miveletlen hever.

T e r m é n y e i.

Oroszország az élelem' minden nemét bőségben termeszti, csak borra 's fűszere szorul a' külföldre. Leghamarabb lenne itt egy nagy hadseregnek, nyugoti Oroszországban, a' felső Dűnan 's Dnjeprren szállítmányokra szüksége.

N ö v é n y e k :

Gabona termesztése töméntelen, 1840-ben 300 millió tsetwertet természet, niből 85 millió főlemesztetett, 11 millió pálinka főzésre, és 52 millió tsetwert, vetésre fordítatott, a' többi kivitelre maradt.

Rozs mindenütt megterem, téli rozs (ledianka) pedig még, északi tájékain is.

Buza, a' 62° ész. szél. vettetik. — A' Kaspi tengerparton vadon termő búzát is lelhetni.

Árpa és pohánka, főleg déli Oroszországban és Ukrajnában.

Borsó, köles, rizs, ez utóbbi főleg Kaukaziában 118,000 tsetwert.

Kender, az Urál körötti téreken.

Len: Olonetz, Jaroslawl, Wologda, és nyugoti Oroszországban.

Pamut: déli Oroszországban. — Kaukaziában 25,500 pud.

Dohány: a' Djepr körül főleg Tsernigowban; Saraltowban az amerikai is, jó sükerrel. — 1833-ban 6575 pud.

Komló; Ukrajnában.

Czukornád: Kaukaziában 2000 pud.

Czukorrépa: kevés Moskwa körül.

Fa; mindenütt, sőt pár pusztaságot kivéve bőven; töméntelen hajó-építésre alkalmas fájából 2—2½ millió e. ft. értékű, meg külföldre.

Bor; Krim és Bessarábiában nagyon gyarapúl, 1834-ben Krim maga, 492,000 akót természet.

Gyümölcs; u. m. cseresznye, alma, dió, mogyoró, 's mindenféle megehető bogyók. — Az elsőbbek: közép 's déli, az utóbbi főleg, északi tájékain.

Festő-növény; Festő-veres (Krapp) Kaukaziában 3,500 pud. indigo, kevés (csak kezdetben); sáfrány déli Oroszországban vadon, Bakuban 3000 pud.

Olaj-növény; repcze, mustár, napraforgó.

Állatok:

Ló; Balbi szerint körülbelül 12 millió. — Az orosz-ló bár kicsiny, de könnyü, gyors és fáradhatlan, miért leginkább katonai lónak alkalmas, köztük különös fajokat is találhatni, mellyek közt a kalmuk, kirgiz és baskir lovak szépségükre kitűnők; egy vándor khán többször 1000 darabnál löbb lóval is bír. — Az orosz 's lengyel fajú lovak megnevesítésére, főleg déli Oroszországban nagyszámú magány ménesek léteznek, mellyek közt a gróf Orlow, Zawadowsky, Repnin és herczeg Sanguskóé leghíresebbek. 1830. valamennyi hadi ménesekben 7025 ló volt.

Szarvasmarha; körülbelül 19 millió. — Jóval csekélyebb a szarvasmarha-tenyésztés az előbbinél, ezen állatnem északi Oroszországban apró és szikár, valamivel jobb a birodalom középtáján, jelesbb Podolia, Wolhynia és Unkrajnában. — Finnföldön a szarvasmarha-tenyésztés, rosszul kezeltek, mert a ragadozó állatok sokasága, gyarapodását igen akadályozza. — Besarábiában bivalok; a bialoviczai erdőben (Lengyelországban) bölények is találtak.

Juh; körülbelül 36 millió; a juh-nemek között, mellyek nevesítésére számos finom kosok bevitelére által sok történik, a tauriai juh, gyapjú finomságára nézve legkitűnőbb. — E félsziget majd 7 millióval bír.

Kecske; a 60-ig házi állat, a déli tartományokban főleg szatyán nyeresre, melly bőriből készül, tenyésztetik. — *Pusztai kecske*, Tauriában.

Sertés; mintegy 16 millió, északi részein a serte tetemes kiviteli czik.

Teve; Krim- és Kaukaziában, körülbelül 48,000.

Irámszarvas; az északi övben, holott mint a *kutya* is, előfogatul használtatik, az ottani népeknek csaknem egyedüli tápszerök, mellyek közül egy egy, gyakran 1000—2000 darabbal is bír.

Vadak u. m. tzeboly, róka, hermelin, medve, farkas, jávor 'ste. igen bőven.

Szárnyas állatok, kivált tyukok 's ludak.

Méh, főleg nyugoti és kis Oroszországban, hol a méhtenyésztés, egyik főága az iparnak.

Setyembogár, főleg Kaukaziában.

Sáska; a rovarok közül, déli tartományban.

Halak 's víziállatok, nagy bőségben; az északi Jegestengerben: Czet-, rozmar, hering; a Keletitengerben apró-hering; a Fekete és Azovi tengerek északi partjain, a halak néha rendkívüli mennyiségben találhatók. — A vadon pusztákban 's általában gyakran él az orosz, a sok böjti napok miatt halakkal, mellyekkel a helföldön: a Volga, Onega, Ural, Terek bővelkednek. Az orosz vizek évi halászatát 20 millió rubelre tehetni.

Á s r á n y o k:

Az Ural-, Altai-hegységek, *arany- ezüst- platina- ólom- és réz* bányákkal dúsak; *vas* bányái több tartományiban szétszórva, 's közülök a leggazdagabbak, szinte az Urallon Perm Wjatka és Orenburghban vannak. — Az újabb időkbeni haszon: mintegy 22,000 marka arany; 77,000 ezüst; 6,600 platina; — 38,000 pud ólom; 52,000 pud réz; 9 $\frac{3}{10}$ millió pud nyers vasra tétetett; mellyből 5,644,000 mindennemű vas készíttetett. — *Timsó*. — *Galicz 'ste*.

Rendkívüli *sóból* a nyereség, mellynek nagyobb részét sós tavakból veszik; évenkénti mennyisége 25—30 millió pudra tétetik. — E tavak legnagyobbika Saratow, Astrakhan és Tauriában vannak. — A sófőzés és bányászat, körülbelöl 400,000 embert foglalatatoskodtat.

Salétrom, bőviben, nyugoti és déli Oroszországban.

Köszén, Olonetz, Kaluga helyhatóságban és a doni Kozákok földjén; — ezenkívül: *barnaszén* és *gyeptőzeg*.

Drága-kő, mint: *gyémánt*, *smaragd*, *topáz*, *aquamarin*, *hegyi-kristály*, *Maria-üvege*.

Pecsétföld; *tajkő*; *porcellánföld*.

Ásványos-víz; europai részében igen kevés; — Kaukaziában itt ott.

K ö z j ö v e d e l m e.

Közjövödelme forrásai; a fő-, gilden (polgári-osztály adó)-, vám-, bélyeg-, és obrok (a korona jóságáiból jövő telek-adó) adó; koronai erdők 's halászat-, gyári-, haszonbéri (koronai malmok, földő-házakból 'sat.)-; apanage-jóságok-, a császári chatoul (a Nersinski bányák- 's néhány koronai gyárakból) Pálinka árzsaru-, postai-, bányai-, pénzverői-, oklevéltöli-, dohány, és játszókártyai jövödelem.

1713.		8'600,000	porosz tallér
1725.		18'665,000	„ „
1770.		28'080,000	„ „
1782.		44'586,929	„ „
1801.		88'606,666	„ „
1804.		121'100,000	„ „
1811.		124'440,000	„ „
1826.	Malchus után	99'500,000	„ „
1828.	Balbi	112'000,000	„ „
1833.	Rudtdorffer „	122'262,508 ^{1/2}	„ „
1835.	Schubert „	112'486,812	„ „
1840.	Schnabel „	125'730,000	„ „
1843.	B. Reden „	155'322,000	„ „

1843.	fő-adó	24'000,400	porosz tallér
	gilden-adó	6'000,000	„ „
	Vámok	29'000'000	„ „
	bélyeg-jövedelem	1'700,000	„ „
	obrok	10'000,000	„ „
	koronai erdők 's halászat	1'242,000	„ „
	czári külön pénztár (chatoul)	2'000,000	„ „
	apanage-pénztár	3'600,000	„ „
	pálinka-árzsaru	40'000'000	„ „
	posták	4'500,000	„ „
	bányák	19'030,000	„ „
	oklevéli jövedelem	1'000,000	„ „
	dohány kizáró kereskedés	850,000	„ „
	játszó kártyai jövedelem	800,000	„ „
	összesen	155'322,000	„ „

K i a d á s a i.

1791.		39'000,000	porosz tallér
1804.		73'000,000	„ „
1833.		122'000,000	„ „
1835.		122'091,518	„ „
1843.		157'104,000	„ „

1843. A' czári udvar	9'600,000	porosz tallér
Fő-adó beszedés	785,000	" "
Gilden-adó beszedés-, és a' polgári		
tisztviselők' fizetései	1'200,000	" "
Vámok	2'320,000	" "
Bélyeg	85,000	" "
Obrok beszedés	200,000	" "
Koronai gyárak, erdők és halászat,		
ügy a' haszonbéri beszedés	2'000,000	" "
Posták	1'825,000	" "
Bányák	6'239,000	" "
Só	3'750,000	" "
Dohány kizáró kereskedés	100,000	" "
Játszó kártyai kizáró kereskedés (jöv-		
vedelme a' nevelő intézeteké)	800,000	" "
Kül-ügy miniszterség	2'500,000	" "
Bel-ügy miniszterség	35'000,000	" "
Közoktatási miniszterség	7'000,000	" "
Szárazföldi hadsereg	42'000,000	" "
Hajósereg	16'000,000	" "
Kincstári kormány	26'000,000	" "
	<hr/>	
	összesen 157'104,000	" "

A' szózat lelkes irójának szavaival élve: Kiterjedéséhez és népességéhez képest kicsiny az Orosz-birodalom' jövedelme, de aránylag kiadása is csekély, mi részint a' katonáknak igen kicsiny, 's mind a' hadi mind a' polgári tiszteteknek olly szigorú fizetéséből jő.

Státus-adósága.

1787.	100'000,000	papiros rubel
1790.	111'000,000	" "
1795.	150'000,000	" "
1800.	212'000,000	" "
1801.	221'000,000	" "
1802.	230'000,000	" "
1803.	247'000,000	" "
1804.	260'000,000	" "
1805.	292'000,000	" "
1806.	319'000,000	" "
1807.	382'000,000	" "

1809.	533'000,000
1810.	577'000,000
1818.	316'485,000	porosz tallér
1820.	335'000,000
1830.	401'560,000
1833.	441'826,000
1834.	463'530,000
1835.	466'331,000
1838.	465'649,000
1840.	460'151,000
1841.	412'788,000
1842.	496'472,635
1844.	321'955,160	ezüst rubel.

V a l l á s a i.

A' Görög nem egyesült egyház uralkodó. —

A' czár feje a' görög hitvallásnak, 's az egyházi ügyeket a' Szentpétervárbán létező Szent Zsinat által kormányoztatja.

Minden más felekezetnek, mellyek közül: *romai katolikust, evangelikust, reformátust, herrnhuterl, menonitát, zsidól, mahomedanust, lamaitát, és samánt* találhatni, szabad vallási gyakorlat engedtetik.

É g h a j l a t a.

Többféle égöví kiterjedése Oroszországnak, nagy változást okoz éghajlatában; mennél inkább haladnak keletfelé, annál hidegebb, annál terméketlenebb földje; az európai birtokban, sokkal mérsékletesebb éghajlata mint Ázsiában; az egészben a' lég egészséges, csak Tauriában, és a' Kaukáz körül járványos olykor; Sibiériában nagy szélvészek dühösködnek.

Éghajlati arány tekintetében a' birodalom, melly földművelése, termékenysége, és a' termesztésre, olly elhatározó befolyással van, északi szélessége fokai szerint, négy övre osztatik.

A' 38 — 50°-ig égalja aránylag meleg, Európában 9000 □ mértföldnyi több kiterjedéssel, melly nagyobb részt termékeny földek között, imitt amott sovány, és terméketlen földek is találhatók; a' tél rövid 's csekély, gyéren esik és havaz; a' nyár hosszú, hősege rekkenő, itt terem a' szőlő, eper, olaj, babérfa, 's a' hőégövi tevé itt otthonos.

50 — 57°-ig van a' mérsékelt öv, Európában 23,000 □ mértföld, mely az Orosz álladalomnak legszebb 's leggazdagabb részét teszi; — de a' tél már itt nagyon zordon és tartós; a' Volga és Dnjepr torkolatokig, October végétől majd Aprilis utójáig jéggel fedvék. — Déli része Európában kövér, termékeny televény földből áll, az északi inkább sovány, homokos, erdős és harasztos.

A' hideg öv 50 — 67°-ig Európában 37,000 □ mértfld. europai részének éghajlata sokkal szelídebb, mint az ázsziainak, földje azomban sík, sovány és kopár, rengeteg erdők, terjedelmes rétek, rendkívül sok tavak, folyamok, posványok, és ingoványokkal behintve. — A' nap' ereje, itt nyárban sem bírja mindenütt a' mocsárok' jegeit felolvasztani. — A' téli szánkázás 6 — 7 hónapig tart, a' folyó-vizek, October közepétől egész Martiusig fagyvák, a' hideg sokszor eléri a' 30 — 36'. A' Ladoga és Peipus tavak, a' kronstadti és finnöldi tengeröblök, egész télen át 20 hüvelknyi jéggel bevonvák, sokszor még Juniushban is fagy. — Ellenben nyáron a' hőség oly nagy, hogy a' föld kevés termésit megérleli.

Északi övében a' 67°-tól, hol a' nappal és éjjeli különbség, gyakran több hónapokra terjed, mit holdvilág, 's a' legszebb északi fények rövidítnek, a' földművelés, mint az erdők megszűnnek, még a' törpe fa is ritka, a' tél úgyszólván örökös; itt a' lakhatlan pusztaságokban gyéren szétszórt lakosok, minden növényi élelemtől megfosztvák, mert a' növényzés egészen megszűnik. — Végtelen turfa közök, mohával borítva, örökké fagyva, sziklakkal váltatnak fel, csak némelly helyeken természetik kevés Ledianka. — A' lakosok irámszarvasaik, a' vadászat és halászatból élnek; a' folyó-vizek az év' nagyobb részén befagyvák.

Krakó köztársaság.

Krakó köztársaság.

Története.

Krakó vidéke az utolsó lengyelföldi osztályig, Lengyelország' részét tevé, midőn mint nyugoti Galiczia' része Ausztria alá került. — 1809-ben a' bécsi békekötés által, a' varsói herczegséghez adott; 1815-ben pedig, a' bécsi fejedelmi gyűlés alkalmával, Ausztria-, Orosz- és Porosz álladalmak' védelme alatt, szabad köztársasággá lőn.

Krakó az egykori Lengyel álladalomnak, melly hajdan az orosz trónt megrendítette, Moskwát elfoglalta, és Bécsset a' római német császárral együtt, a' török táborlástól megszabadította, utolsó fenmaradt önálló része.

Fekvése: 36° 49' — 37° 48' kel. hossz. és 49° 58' — 50° 6' ész. sz.

Politikai határa: Északra és keletre az Orosz-Lengyel- királyság; délre a' Vistula különzi el Galacziától; nyugotra pedig a' Przemza Poroszországtól.

Hegyei: Nyugoti oldalán alacsony hegyek vonódnak keresztül, mellyek mint a' Kárpátok' előhegyei, a' magyar hegyrendszerhez tartoznak.

Folyó-vizei: A' Vistula főfolyama, melly itt a' csekély Przemza, Rudawa és Cholkaval öregbül.

Országutai: Közlekedő utai jó karban vannak.

Krakó ből:

Állomás.	Mérföld.		
1. Koszice	4	3. Olkusz	4
2. Ivanowicze	2	4. Krzeszovicze	3

Krzeszoviczeből:

1. Olkusz	4	2. Chranow	2
		Myslovicz (Poroszország.)	2

Harczműi pontjai:

Krakó, 42,000 l. a' Vistula balpartján, az ó-város, Stradom és Kazimiersből áll, melyek 8 külvárostól körítvék; — főhelye a' köztársaságnak; az egész Lengyelföld' földirati fekvését szemrevéve: jeles földirati harczműi tárgy, út-egyesülési- és kereskedői hely. — Podgorze galicziai városnak átellenében fekszik, mellyel hajóhíd által összekötött.

Mogila, 1700 l. Monuszkának Visztulábai ömlésinél.

Krzeszowicze 3000 l. a' Rudaván, gazdag köszén és vas aknákkal.

Chrzanow, 1400 l. a' Cholkáu.

Harczszínhelye: Krakó vidéke hullámzatos alakú — halmok és csekély erdőktől váltogatott, jól vizenyített termékeny rónaság: melly ellenséges megtámadás esetében, könnyen védhető: déli részén a' Vistula erős, — nyugotin a' Przemza említhető védvonala, — Oroszlengyelország ellenében nyílt, 's minden erősebb hadállás nélküli.

H a d i r e n d e:

<i>Vidéki rendőrség:</i>	Örmester	1
	Dandárnok	6
	Közvitéz	50
	Ló	40

<i>1. Rendőr század:</i>	Százados	1
	Hadnagy	2
	Örmester	2
	Altiszt	12
	Dobos	1
	Közvitéz	110

<i>2. polgári század:</i>	Százados	2
	Hadnagy	4
	Örmester	4
	Altiszt	24
	Szabados	12
	Dobos	4
	Közvitéz	267

Összesen 502 fő, 40 ló.

A' had szabad toborzás által pótlékoztatik.

Az összes sereg' főnöke, al-ezredesti czímet visel, a' rendőr század' egyik alantós tisztje a' vidéki rendőrségnek parancsnoka.

A' hadi fegyelem' végrehajtását, egy hadi ügynök eszközli.

Térnagysága: 21 — 23 1/2 □ mértföld.

Nép mennyisége: 1818-ban 96,000 lélek

1821-ben 107,000 „

1834-ben 126,433 „

1837-ben 131,462 „

Krakó vidéke összesen 2 várost, 1 mezővárost, 71 falvat és tanyát számlál.

Nemzetei: Lengyel (legnagyobb számmal); Német (legcsekélyebb számmal) és körülbelül 16,000 Zsidó.

Alkotmánya: Köztársasági, népfelsőségi szerkezettel.

Kormányja: A' törvényadói hatalom, népgyűlés' keziben van, melly a' 26 község' képviselőiből áll; évenként Decemberben gyűl össze, és egy hónapig tart, midőn a' főtanácstól elibe bocsátott új törvények fölött vitatkozik, 's azokat vagy megerősíti, vagy pedig elveti; és egyszersmint a' kincstárt szabályozza.

A' végrehajtói hatalom: egy 12 tagból álló főtanácsra, mellynek elnöke egyszersmint a' köztársaság' feje, van bízva, melly utóbbi minden 3 évben választatik; de újra választható.

A' főtanácstól a' népgyűlés elibe, csak olykor bocsátatnak új törvények tanácskozásul, midőn azok a' főtanács által megvizsgálvák, és szótöbbség által helyeslettek.

Minden tisztviselő a' főtanács által neveztetik ki, de a' népgyűlésnek felelős.

Ipara 's kereskedése: Csekély, 's egyedül a' fővárosra szorított, holott: a' magyar barokkali kereskedés legvirágzóbb.

Pénzei: Krakóban főleg a' lengyel pénz forog, melly egyszersmint Orosz-Lengyelországban, és Galiczia némely vidékein is érvényes.

Lengyel pénz.

	Értékük p. p.	
	frt.	kr.
Souverain (arany pénz)	13	
Tallér (ezüst) régi	2	
„ „ „ ujjabb	1	55
Talar, 6 lengyel forintos, 180 garasos	1	24 ⁷⁵
Varsói tallér, 6 lengyel forintos, 30 szostakos, régi	1	25 ⁷⁵
Attina, „ „ 20 lengyel garasos		9 ³¹
Szostak „ „ régi		1 ⁷⁰
„ „ „ ujjabb		2 ⁸⁷
Forint		15
Szelong (réz)		0 ¹⁵
Poltrak		1
Trojak „ = 1/2 szostak		
Garas		0 ₃
Silling		0 ₁
Fillér „ 18 megy 1 lengyel garasra		0 ⁰²

Lengyel mértékek.

a) Súly-mérték:

1 Mázsa (Krakóban) = 5; 32 fontos kő = 160 lengyel font.

1 Kő „ „ = 23 bécsi font, 6 lat.

1. Lengyel funt = 16 obon = 32 Lutow = 128 Nehezék = 23 1/2 bécsi lat.

100 Lengyel funt = 73 2/3 bécsi font.

1 Scrupel (gyógyszer mérték) = 15/64 bécsi nehezék.

b) Gabna-mérték:

1 Korzee = 2 Polkorow = 4 Cwierci = 32 Garcy = 128 Kwart.

„ Krakóban = 1 bécsi mérő, 7 nyolczad, 9^{25/32} itcze.

„ Varsóban = 2 bécsi mérő és 10^{7/16} itcze.

1 Cwiercec Varsóban = 4 bécsi nyolczad és 2^{5/8} bécsi serleg.

„ Krakóban = 3 „ „ „ 14^{7/16} „ serleg.

- 1 *Garcy* Lengyelországban = $\frac{1}{8}$ Cwiercec = $\frac{1}{32}$ Korzec.
 „ Krakóban = $7\frac{21}{32}$ bécsi serleg.
 „ Varsóban = $8\frac{3}{16}$ „ „
 1 *Kwart* Krakóban = $\frac{1}{4}$ *Garcy* = $\frac{1}{23}$ Cwiercec = $1\frac{21}{32}$
 bécsi itcze.
 „ Varsóban = $\frac{1}{4}$ *Garcy* = $\frac{1}{64}$ Polkorow = $2\frac{3}{32}$ bé-
 csi itcze.
 1 *Kwaterk* = $\frac{1}{4}$ *Kwart* = 1 bécsi meszőly.
 1 *Last* Krakóban = 30 Korzec = 58 bécsi mérő, 4 nyolczad,
 4 itcze.
 „ Lengyelországban = 30 Korzec = 240 Cwierzi =
 62 bécsi mérő, 3 nyolczad, $\frac{13}{16}$ itcze.

c) *Ital mérték:*

- 1 *Beczka* Varsóban = 25 *Garniec* = 100 *Kwart* = 1 bécsi
 akó 30 pint és $2\frac{53}{64}$ meszőly.
 „ Krakóban = 34 *Garniec* = 144 *Kwart* = 2 bécsi
 akó 16 pint és $2\frac{3}{64}$ meszőly.
 1 *Garniec* Krakóban = $\frac{1}{2}$ *Beczka* = 4 *Kwart* = 2 bécsi pint
 és $3\frac{11}{32}$ bécsi meszőly.
 „ Varsóban = $\frac{1}{25}$ *Beczka* = $\frac{1}{60}$ *Orthoft* = 4 *Kwart*
 = 2 bécsi pint és $3\frac{1}{16}$ bécsi meszőly.
 1 *Kwart* Krakóban = $\frac{1}{144}$ *Beczka* = $2\frac{11}{16}$ bécsi meszőly.
 Varsóban = $\frac{1}{4}$ *Garniec* = $2\frac{53}{64}$ bécsi meszőly.
 1 *Orthoft* Varsóban = 60 *Garniec* = 240 *Kwart*, = 4 bécsi
 akó, 8 bécsi pint, $3\frac{13}{64}$ bécsi meszőly.
 1 *Stangiew* (Lengyelországban) = 2 *Beczka*.
 Krakóban = 68 *Garniec* = 4 bécsi akó, 33
 bécsi pint, $\frac{3}{32}$ bécsi meszőly,
 Varsóban = 72 *Garniec* = 3 bécsi akó, 21 bé-
 csi pint, $1\frac{11}{64}$ bécsi meszőly.

d) *Hozzasági mérték:*

- 1 *Lokiec* (lengyel rőf) lengyelországban = 4 Cwierci, =
 = 23 *Coli* = 1 bécsi láb, 9 bécsi hüvelyk, $10\frac{1}{4}$ bécsi vonal.
 Krakóban = bécsi láb, 11 bécsi hüvelyk $4\frac{3}{4}$ bé-
 csi vonal.
 1 *Rőf* Varsóban = 1 bécsi láb, 11 bécsi hüvelyk, 5 bécsi vonal.
 1 *Stopa* (Lengyel láb) = $\frac{1}{2}$ *lokiec* = 10 bécsi hüvelyk, $11\frac{1}{4}$
 bécsi vonal.

Krakóban = 12 Galow = 1 bécsi láb, 1 bécsi hüvelyk és $6 \frac{1}{4}$ bécsi vonal.

1 Galow (lengyel hüvelyk) = $\frac{1}{12}$ Stopa = $\frac{1}{24}$ Lokiec = 11 bécsi vonal.

1. lengyel mértföld = 17,576 bécsi láb.

1 Pret (lengyel mérő pözna) = $7 \frac{1}{2}$ Locri = 10 Precik = 13 bécsi láb, 8 bécsi hüvelyk, $5 \frac{3}{4}$ bécsi vonal.

Krakóban = 13 bécsi láb, 8 bécsi hüvelyk.

1 Lawek lengyel földmérték = $\frac{1}{10}$ Precik = $\frac{1}{100}$ Pret = $\frac{1}{1000}$ Sinor = 1 bécsi hüvelyk, $7 \frac{1}{4}$ bécsi vonal.

e) Téreg mérték:

1 Wloka = 30 hold = 47,150 □ bécsi öl.

1 Haken = 20 „ = 2822 „

1 Hold = 300 □ mérő pözna = 1571 □ bécsi öl, és 25 □ bécsi láb.

Terményei: Krakó' vidéke, a' korábbi időkből eggye volt a' legmíveltebbeknek.

Növények: Gabona termesztése, a' belkellékre elegendő.

Zöldség és gyümölcs: fővárosa körül

Fahijányát, nagymennyiségű kőszén pótolja.

Állatok: Szarvasmarha, juh, sertés, és méh-tenyésztése nyomos.

Ásványok: Vas-, on-, ólom-, timsó kevés; kőszén nagymennyiségben. — Ásványosvíz: Krzeszowiczében.

Közjövedelme: 1,775,766 $\frac{1}{2}$ lengyel forint = 409,609 ft. p.p.

Kiadása: 409,609 ft. pp.

Vallásai: A' Lengyel romai katolikus; a' Német jobbára evangélikus; és Zsidó.

Tartalom.

Előszó	Lap.
Hadi földírás elmélete.	
Hadi földírás	3
Történet	3
a) Földírás.	
Földirati harcsműi főtár- gyak.	
Politikai határok	3
Hegylánczok	4
Tengerek	5
Folyamok	6
Csatornák	7
Földirati harcsműi alrendü tárgyak.	
Sivatagok és puszták	7
Erdők	7
Mocsárok és posványságok	8
Tavak	9
Szigetek	10
Földszorulatok	11
Előhegyek	11
b) Tájéírás.	
Országutak	13
Vasutak	13
Harcsműi pontok	14
Védvonalak	14
Harcsmunkálati vonalak	15
c) Országleírás.	
Hadi rend	16
Népmmennyiség	17
Népnevelés	17
Nemzeti jellem	17
Nemzeti egység	17
Kormány's alkotmány	17
Ipar	18
Földmivclés és termény	18
Közjövclclm és status-adósság	19
Vallás	19
Éghajlat	19

	Lap.
Europa általában.	
Fekvése	23
Határai	23
Hegyei	23
Tengerei	29
Fő és tengerparti folyamai	32
Csatornái	34
<hr/>	
Vasutai	35
Országutai	37
Nevezetesb harcsműi pontjai	37
Sivatagai, síkságai, és pusztái	41
Erdei	42
Mocsárai és posványai	43
Tavai	44
Szigetei	45
Félszigetei	47
Fokai	47
<hr/>	
Harczias erő	48
Hadserege	48
Térnagysága	50
Népmmennyisége	50
Népnevelése	50
Nemzetei	51
Politikai felosztása	51
Alkotmánya	52
Ipara	52
Kereskedése	53
Földmivclése	53
Terményei	53
Közjövclclme	54
Kiadásai	54
Status-adósságai	54
<hr/>	
Orosz álladalom.	
Története	59
<hr/>	
Földirati harcsműi főtár- gyak.	
Politikai határa	61
Hegyei	62
Tengerei	64
Folyamai, mellék, és tengerparti folyói	64

	Lap.
Csatornái	71
Földirati harczműi alrendü tárgyak.	
Sivatagai és pusztái	72
Erdei	73
Mocsarai és posványai	74
Tavai	74
Szigetei	75
Félszigetei	76
Tengerszorosai	76
Fokai	76

Harczszínhelye.

Országutai	80
Hadaktól mindig használható je- lesb útvonalai	80
Vasútai	125
Földirati harczműi tárgyai	125
„ „ pontjai	128
Védvonalai	136
Harczmunkálati vonalai	138

Harczias ereje	142
Hadi rende	142
Szárzaföldi hadserege	149
Hajóhad ereje	151
Térnagysága	152

Népmennyisége	154
Népnevelése	156
Nemzeti jelleme	158
Nemzetei	159
Politikai fölosztása	160
Alkotmánya	161
Kormánya	162
Ipara	164
Kereskedése	165
Pénzei	171
Mértékei	174
Földmivelése	177
Terményei	178
Közjövövedelme	180
Kiadásai	181
Státus-adóssága	182
Vallásai	183
Éghajlata	183

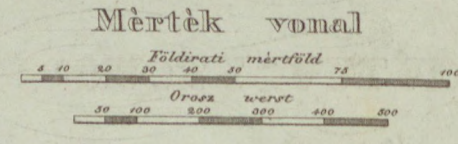
Krakó köztársaság.

Története	187
Harczműi pontjai	188
Hadi rende	188
Népmennyisége	189
Alkotmánya	189
Lengyel pénzek 's mértékek	190
Terményei	192

Európai OROSZ-ÁLLADALOM.

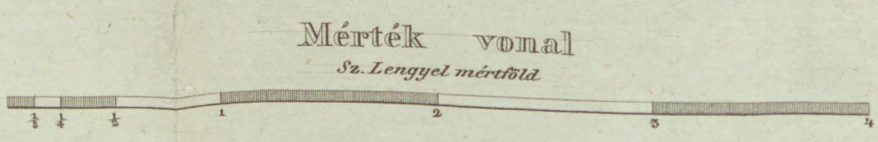
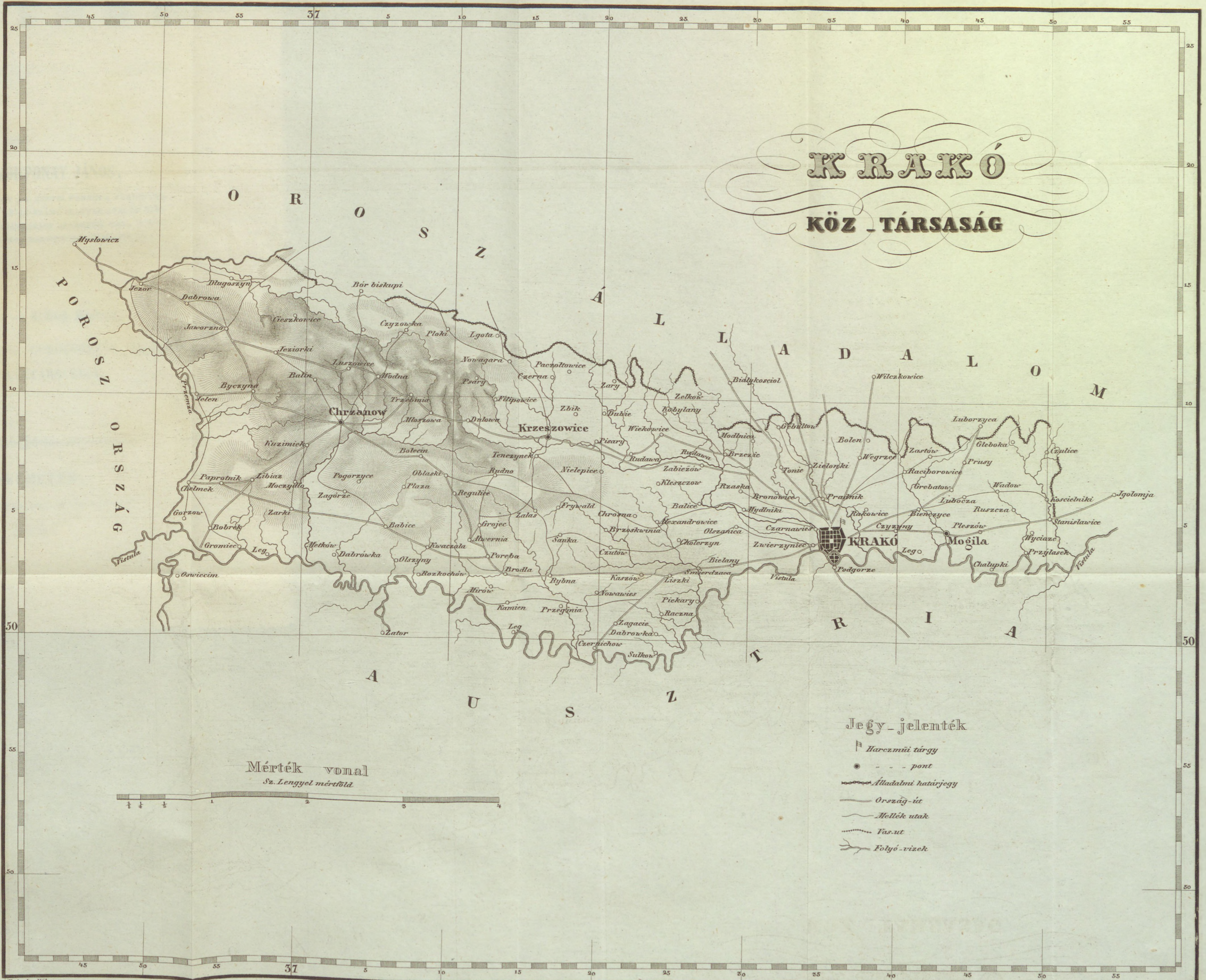
Jegy-jelenték

- ⚡ Harczmü tárgy
- ⚓ - - - pont
- ⚓ Fár
- Álladalmi határjegy
- Tartományi "
- Vas út
- Ország út
- Gőzhajózás
- Folyó-víz
- Coatorna
- ☞ Tó

K R A K Ó

K Ö Z T Á R S A S Á G

Jegy-jelenték

- Harczmü tárgy
- - - pont
- Álladalmi határjegy
- Ország-út
- Mellék utak
- Vas-út
- Folyó-vizek

H A D I F Ö L D I R Á S .

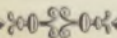
IRTA

KOMONKAI KORPONAY JÁNOS,

CS. KIR. GRANÁTOS FŐHADNAGY AZ ESZTEI FERENCZ FERDINAND
FŐHERCZEG' NEVÉT VISELŐ, 32-İK SZÁMÚ MAGYAR GYALOG SOR-
EZREDNÉL; MAGYAR TUDÓS-TÁRSASÁGI LEVELEZŐ TAG, 'S T. N.
ABAÚJ, BIHAR ÉS MÁRAMAROS VÁRMEGYÉK' TÁBLABIRÁJA.

II. Kötet. — Első Rész.

EURÓPAI TÖRÖK-ÁLLODALOM, GÖRÖGORSZÁG, ÉS A' JÓNIAI
SZIGETEK' KÖZTÁRSASÁGA.

KECSKEMÉTEN,

NYOMATOTT SZILÁDY KÁROLYNÁL.

1848.

1841

FÖLDTAN

1841

KÖNYV-ÉRTÉKESÍTŐ

A' földszínek rendszeres ismerete, jelenben minden műveltebb
haditisztnek mellőzhetlen kellék.

Dr. J. J. J.

...

...

...

...

...

FENSÉGES CSÁSZÁRI, MAGYAR ÉS CSEHORSZÁGI KIRÁLYI

ÖRÖKÖS AUSZTRIAI FŐHERCZEG

I S T V Á N

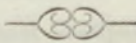
ARANYGYAPJAS-, A' SZ. ISTVÁN APOST. KIR. REND' NAGYKERESZTESE ;
A' POROSZ KIR. FEKETE-SAS- ÉS KIR. HANNOVERAI HÁZI ÉS LEVENTEI
SZENT GYÖRGY-RENDEK' VITÉZE ; A' KIR. HANNOVERAI GUELPH-REND'
NAGYKERESZTES-, KIR. WÜRTEMBERGI KORONA-REND' VITÉZE ; A' HESS
VÁLASZTÓ-FEJEDELMI ARANY-OROSZLÁN' HÁZI-, ÉS A' TOSKANAI NAGY
HERCZEGI SZ. JÓZSEF-RENDEK' NAGYKERESZTES VITÉZE ; BÁDENI NAGY
HERCZEGI HŰSÉG-REND' VITÉZE, ÉS A' ZAERINGI OROSZLÁN-, A' HESS
NAGYHERCZEGI LAJOS-, SZÁSZ-WEIMARI NAGYHERCZEGI FEHÉR-SÓ-
LYOM-, OLDENBURGI NAGYHERCZEGI HÁZI-, PARMAI KONSTANTINI SZ.
GYÖRGY-, ANHALT HERCZEGI MEDVE-ALBERT-, BRAUNSCHWEIGI HER-
CZEGI OROSZLÁN-HENRIK HÁZI-, ÉS A' SZÁSZ-ERNESZTI HÁZI-RENDEK'
NAGYKERESZTES VITÉZE stb.

MAGYARORSZÁG' NÁDORA,

KIRÁLYI HELYTARTÓJA ÉS FŐKAPITÁNYA ;

JÁSZOK ÉS KUNOK' GRÓFJA ÉS BIRÁJA ; CS. KIR. HADNAGYVEZÉR ;
A' 12^{dik} SZÁMÚ MAGYAR NÁDORI HUSZÁR EZRED', VALAMINT AZ 58^{dik}
GALICZIAI GYALOG EZRED' TULAJDONOSA ; PEST PILIS ÉS SOLT
TÖRVÉNYESEN EGYESÜLT VÁRMEGYÉK' ÖRÖKÖS ÉS VALÓSÁGOS FŐ-
ISPÁNJA ; A' MAGYAR KIR. HELYTARTÓTANÁCS' ÉS A' HÉTSZEMÉ-
LYES TÁBLA' ELNÖKÉNEK,

TÖRÖK ÁLLODALOM.

TÖRTÉNETE.

A török álladalom' első ismert lakosai, a' joniai és aegai tenger közt, pelagusok voltak (l. Görög történet), észak-keletre a' feketetengeren a' thráczok, észak-nyugotra az adriai tengerpart' hosszában pedig az illyrek. A' Duna' és Száva' mellékin szittyá és czelta nép lakott. — Ázsiái és egyiptomi gyarmatok által jött a' legelső műveltség e' tájakra (l. Görög tört.), és a' görögök lassanként a' hajdan-föld' legműveltebb nemzetévé lettek. — Görög gyarmatok által a' thráczok és illyrek is részesültek a' műveltségben, 's egyik részük idővel a' görögökkel egygyé forrt.

MACZEDONIA.

Plinius 150 nemzetről beszél, mellyek, állítása szerint, a' hajdankorban e' tájakat lakták, de ezekről mi reánk semmi tudósítás nem szállott. Maczedonia valókép két néptörzs által népesítettett: a' thráczok, kikhez a' paeoniak és pelagoniak — és a' doriak által, kikhez nyelv és szokásaiknál fogva a' maczedoniak tartoztak. Maczedonia' lakosai előbb művelődtek mint a' többi görögök, de idővel olly annyira hátra maradtak a' görögök mögött, hogy őket ezek már a' barbarokhoz számíták.

Maczedonia számos apró tartományra volt osztva, mellyek a' szomszéd illyrek és thráczok ellen szüntelen háborút viseltek, miglen Fülöp e' kis tartományok' egyikét, Illyriának egész a' Drin folyamig elfoglalása által némi fontosságra emelé. Később Chalcis félszigetet, Amphipolistól egész Thessalonikáig, és a' Naestuson túli földet egész Rhodope bérczig, a' thráczoktól hatalma alá hódította; Cheraniánál nyert eldöntő diadala által a' görögökön (338 Kr. sz. e.) Görögországgal nagyobbítá. Halála után fia Nagy Sándor, 10 évi folytonos hódításai által Ázsiát is hatalma alá vetette, és a' maczedoniai világbirodalmat alapítá meg. Elhúnyta után szétesztatott ropant birodalma, 's Maczedonia régi csekély határaitra szorítottat; néhány harczi után Görögország feletti fő uralágát is elveszté. II. Fülöp, Maczedonia' királya, a' második puni háború alkalmával Karthagoval Roma ellen szövetségre lépett, később midőn Atinát megszállta, ez Romát segítségre

híttá meg; Roma, boszúját töltendő, Macedonia ellen harezra kelt, 's ennek hatalmát megtörte; Fülöp ekkép kénytelenül Romától békét esdekelni, mit hadhajói' kiadásával, hadserege' 500 főrei leszállításával és a' háborúi költség' visszatérítésével meg is nyert. — Perseus' utódja Roma' zsarnokságát nem szívelhetvén, ellene háborút indított, de Aemilius Paulus romai fővezértől Pydnánál legyőzetett (168 Kr. e.) 's Roma Macedoniát elfoglalta. Később Andriscus alatt a' macedoniak ismét fellázzadtak, de végre IX. Ceciliustól tönkre verettek, és Macedonia romai tartományná tétetett.

THESSALIA.

Thessalia a' hajdani görög föld' részeivel legelőbb népesítettet. Az aemonok vagy haemonok, kikől ezen föld Haemoniának is neveztetett, voltak első lakosai, később pelazgok és hellenek vándoroltak e' tájakra.

Az Olympon és Ossán a' centaurok és lapiták laktak. A' görög rege szerint az Ossa' keleti csücsán, mely messze terjed a' tengerbe, a' gigantok a' Pelion hegyet építették az egek' ostromlása végett. Ezen tájokon jelentek meg legelőbb, az említett rege szerint, Achaeus, Aeolus és Dorus, mint törzs-atyjai a' róluk nevezett népeknek, 's lassanként több apró tartományt alkottak, mint: Jalkost, hol Aeton, Jason' atyja uralkodott; Phtiát, mellynek Peleus, Achilles' atyja volt fejedelme; és Pheract, mely később hatalmas tartományná emelkedett. E' tájokon uralkodott utóbb Admed, Alkesta' férje; legutolsó zsarnok királya pedig Sándor volt. Alhelaban a' Thermopylek mellett volt az amphytiak' szövetséges tartományi gyűlése. — Végre macedonai Fülöp hajtotta Thessaliát hatalma alá, mely mindaddig Macedonia' birtokában maradt, míg nem Roma' tartományává lett.

ILLYRIA.

Illyria' első lakosai a' thráczokhoz rokon nép voltak, phönicek, görögök és czeltákkal keverve. — Déltől egész a' Drin folyamig Illyria graeca, innét pedig az Arsia olasz határ-folyamig Illyria barbara nevet viselt, mely utóbbi Dalmatia, Liburnia és Japydia részekre oszlott. — Tengeri rablások által az illyrek már Pyrrhus, később Gentios királyaik alatt érintkeztek Romával, és az utóbbinak neje, Teuta királyné' idejében (228 Kr. e.) Romától meghódítottak, de csak Caesar Augustus és Germanicusnak sikerült Illyriát egészen elfoglalni.

ROMA.

Roma' birtokában eleinte e' tájak, annak történeteire befolyással voltak, míg nagy Konstantin (306—337 Kr. u.), ki legelőbb vevé fel a' keresztény vallást, lakát Romából Byzantba tévé át; végre pedig nagy Theodosius (395) a' gothok és hunnok elleni szerencsés harcza után, roppant birodalmát két fia

közt nyugoti és keleti részekre osztá (Arkadius 395–408). A' 4-dik században Illyria valamennyi keleti romai tartományt magában foglalt; a' romai birodalom' felosztásakor eleinte nyugoti, később (476) keleti császárság' kezére került. A' népvándorlás' kezdetében, az 5-dik században, először a' parthok, később Attila alatt a' hunnok, kiknek adót is fizetett, majd a' gothok, végre bolgárok, kik a' Duna és Balkán közt alsó és felső Moesiában le is telepedtek, rohanták meg a' keleti császárságot. Justinian (527—565) erőteljes keleti császár híres törvényeket alkotott (Codex Justinianus), Belizar fővezére által a' Konstantinápolyban kiűtött zöld és kék színű lázadást véresen lecsillapíttatá; a' Vandal birodalmat, Szardínia és Corsikával együtt, hatalma alá hódította (533—34). Később (535) Theodot goth fejedelem ellen hadra kelt, és Sziciliát, alsó Olaszországot, Nápolyt és Romát elfoglalta; de miután Belizárt a' gyanakodó Jusztinián visszahívatá, Totilas alatt a' keleti gothok csak hamar egész Olaszországot visszafoglalák. — Most Narzes a' keleti gothokat Taginae mellett (552) megvervén, Romát ismét visszafoglalá. — Illyria' részén a' 6-dik század' kezdetével jelentek meg a' szlávok, 's benne több önálló országot alapítottak (Dalmat, Horvát stb.), mellyek' főnökei supánoknak nevezettek; ezek eleinte majd a' görögöket segíték az avarok ellen, 's nekik adót is fizettek, majd pedig a' görögök ellen viseltek harczot. A' 7-dik században a' bieli szerbek jönnek elő, kik az adriai tengerpartokon lakozván, az északról előnyomuló néptörzsököt erős karral fentartva, szabadságuk' megőrzéseül Byzant' védelme alá rejtöztek, és a' védelem helyett végkép hatalma alá kerültek. A' 10-dik században Simon bolgár khán özönlé át Morava' tércit, és egész Szerbországot hatalma alá hódítá, mellynek lakossága a' szomszéd országok' hegyei közt, vagy a' Dunán túl keresett menedéket. — Lassanként a' kiűzöttek ismét visszatérvén, a' 12-dik század' kezdetével észak-keletről előnyomuló szerb néppel egyesültek. E' tájak' terjedtebb történetét a' Magyar történetből is láthatjuk; 300 évig ezután e' nép' története semmi nevezetességet nem mutat.

KELETI GÖRÖG CSÁSZÁRSÁG.

Justiniantól kezdve, a' keleti birodalomban vallási és trón villongás volt napi renden, gyenge uralkodók alatt végképen elgyengült, 's olaszországi birtokát mihamar elveszté. A' latin egyháztól elválás a' nyugoti segedelemtől fosztá meg, sőt még a' keresztes háború sem használt mitsem a' görög vagy keleti császárságnak; ez időben a' latin császárság állott fel (l. Görögország' történetét), melly Peloponnest, Kandiát, a' Görög szigeteket az aegai tengerben, és a' földközi tengeri kereskedést is elveszté, melly Velencez' kezére került (1204). — 1090-ben Velenceze szállott ki az illyr partokra, és 1173-ban Rasciát alapítá, mellyből a' 14-dik században Bosnyakország' keletkezett.

TÖRÖKÖK.

A' törökök chazar és besenyőkkel rokon tatár néplörsök voltak, kik az altai hegységéről és Irtis folyóról az ázsiai Oroszbirodalomban egész Chináig és a' Perzsabirodalomig száguldoztak. — Az arabok belőlük a' kalifák' (világi és vallási fejedelmök az araboknak) testőreit képezék, de csak mihamar a' romai praetorok' példáját követve, egyik kalifájokat megölték, és más kettőt tettek kalifának. Többen lettek közölök tartományi helytartókká, és függetlenekké, míg végre okkép' a' roppant Arab-birodalom (835 kezdve) felosztott, 's a' törökök léptek helyükre, mellyek közt a' seldsuki törzs, Seldsuk alapítójáról úgy nevezve, legvirágzóbb lett, kinek már unokája Thogrul, magát szultánnak nevezte. — A' törökök most hódításról hódításra mentek, és Malek sahjak alatt (1072—1092) az ikoniumi szultánságot alapíták Kisásziában.

Az ikoniumi szeldsuk szultán Gajatheddin, 1242. a' mongolok ellen trónját elveszté, kik emirjeit (hadnagyait) kényszeríték a' lakossággal Karamania' megmászhatlan hegyeire költözködni, hol is több rabló csapatot képeztek; egyik illy csapat' főnöke volt Ozman is, ki csak mihamar több csapatot egyesített.

OZMAN' rabló csordája új turkoman jövevényekkel több ezrekre szaporodván, velök (1302) Nicaea termékeny szép téreire — melly a' mongolok' dúlásától ismét éledni kezdé — özönlött, gazdag zsákmány' reményében, és II. Andronikus gyenge görög császárnak legszebb tartományait elfoglalá. — Most Ozman, hadseregénél, melly a' mozlem vallást vevé fel az araboktól, némi hűbéri rendszert hozott létezetbe, tehát rabló csapatából idővel hadi ország keletkezett, mellynek fejedelme eleinte emir czímet viselt, és (1303) Bithiniát foglala el, 's lakát Pruza fővárosba tevé át. — Minthogy azonban Ozman és utódjai az izlám vallást terjesztették, tehát idővel valamennyi mozlem zászlójuk alá gyűlt, mi által az ozman törökök' hatalma növekedett. Fia Szoliman Európába szállt ki, és Gallipolit foglala el.

ORCHAN (Urkan) Ozman' fia és örököse (1326) az elfoglalt országokat basalikokra osztá, 's minthogy a' törököket csak lovasságul lehet használni, tehát a' fiatal keresztény foglyokból a' híres jancsár sereget alapítá (Jen Itsjery), melly első szabálya szerint török papi rend volt, odakra (ezredekre) osztva, és egy dervistől szentelteték be.

I. MURAD (1360—1389) egész Kisásziát elfoglalván az akkori Kantakuzeno byzanti latin császártól, ki István' szerbek nagy királya' hatalmától rettegett, segélyül hívatott ellene, Murad Drinápolyig nyomúlt, Thracziát és Macedoniát elfoglalta, a' Tenacuson Vukasin' hatalmát meglöré (1371) és Szerbországot adózóvá tevé. — Itt tűnik fel Vukasin' fia Marko Kraljevics, ki

mozlem vallásra térven, a' keresztény hadak ellen dicsőített vitéz tényeket vitt végbe. — Yukasin után Lázár (Knes) lett Szerbország' északi részének fejedelme, ki június 15-dikén 1389. a' Rigó (Kossovói) mezőn, a' bolgároktól segíttelve, Yuk Brankovics' árulása által eldöntő harcát veszti el, hol a' király, népével együtt, vitéz ellentállás daczára lekasaboltatott; de Murát is tulajdon sátorában az ismert Oberics Milostól leszúrattott.

I. BAJAZET szinte olly híres nikápolyi diadaláról a' magyarokon és kereszténységen (1396), mint szerencsétlen élte-vesztéséről. — 1402-ben t. i. Timur vagy Tamerlan mongol khantól felette túlhnyomó erővel megtámadtatott (800,000-rel 400,000 ellen) és Angora vagy Ancyránál tönkre veretett, s elfogatott; midőn pedig elszökésre próbát tett, kalitkában a' hadsereg után czipeltetett, hol nem sokára azután (1403) meghalt.

II. MURAD vagy AMURAT, Kantakuzeno János görög császárt 300,000 darab arany évenkénti adóra kényszeríté (1429). — Ez időben Lazarevics István, Lázár király' fia, volt Szerbországnak török főhatalom alatti zselér-fejedelme (Mieva testvér huga volt Bajazet kegyencz-nője) halála előtt Brankovics Györgyöt nevezvén ki örökösének; de ez Muradtól elűzetett. — Most Murad, európai birodalmát terjesztendő Magyarország ellen is hadra kelt, de 1439-től kezdve, dicső Hunyady Jánosunk minden további előnyomulásának olly zárgátot vetett eleibe, hogy a' törököket, seregeik ellen mindenütt győztesen, mihamar egész Szerb- és Bolgárországból kiűzvén, a' Haemus bérczig visszautasította, mire a' magyarok' felsőbbsege alatt Brankovics György ismét szerb vajdává lett. — 1444-ben történt a' pápa' nógatására a' várnai szerencsétlen ütközet, mellyben Ulászló királyunk, Hunyady János' fővezérsége alatt, tulajdon hevessege miatt elesett, — 1449-ben Kossovónál a' Rigó mezőn, Hunyady Jánosunkat, 150,000 emberrel 24,000 magyar ellen, két napi véres ütközet után, 40,000 török vesztével, Vlad oláh vajda árulása miatt legyőzte. A' futás közben János Suedarevo mellett Brankovics György fogságába került, kitől csak nagy ígéretek után szabadúlhatta meg. II. Murad alatt (1440) Castriota (Skanderbeig) György Albaniát a' török iga alól felszabadítá, melly 1467-ig független ország maradt.

II. MAHOMED, II. Murad' fia, lépett 1451-ben atyja' halála után az ozman trónra. Kormányá' kezdetén 1453-ban Konstantinapolyt 150,000 emberrel és 200 hajóval megtáborlotta, és azon évi május 29-dikén ostrommal be is vette, mellynél az utolsó görög császár XI. Konstantin hős halállal esett el, és az 1000 éves keleti romai császárságnak végét velett. — Konstantinapoly ezután Stambulnak neveztetett el, és a' nagy szultan' lakhelye lett. 1455-ben az egész görög császárság' meghódítása után, Mahomed Nandorfelhérvárt is el akará foglalni, annak táborlását 150,000

emberrel, 300 ágyúval, és 200 hajóval a' Dunán meg is kezdette; de a' magyar fővezér nagy Hunyadyntól 20,000 főnyi veszteséggel, tulajdon megsebesítésével legyőztetett. — Később mindenütt győztesen, egyedül Mátyás a' magyarok' nagy királya, nagy Hunyady János' fia ellen, kívül személyesen soha sem mert összeütközni, volt szerencsétlen. — 1479-ben egyik roppant serege, Batory és Kinizsy csekély seregétől, Erdélyben a' Kenyér-mezőn tönkre veretett. — Brankovics György után II. Lázár lépett a' szerb kormányra, kinek neje, az utolsó Palaeologus Ilona hercegnő, hasztalan kerese szomszédjainál György' árulása miatt segedelmet II. Murad ellen, hiába ajánlá csüggedten országát a' pápának hűbérbe, fegyvertelen léptek a' csüggedt szerbek a' szultán elibe, kegyelmet esdekelve; de a' török boszújában nem ismervén irgalmat, 200,000 szerb vitetett rab-szolgaságra, és Bosnyákország Hercegovina Szerbországgal együtt török Sandsáknak tétetett. Mahomed a' genuaiaktól Krimmet is elfoglalta, — 1481-ben meghalt.

II. BAJAZET 1512-ben fia Szelim által megfosztatott trónjától.

I. SZELIM birodalmát 4 év alatt a' Cserkesz földdel és a' Kairó kalifasággal Egyiptommal is növelte (1517). Európában 1514-ben Moldvát hajtotta hatalma alá.

I. SZOLIMAN vagy SZULEIMAN *) a' nagy dicső és törvényalkotónak nevezett, 1520—1566 uralkodott; 46 évi uralkodása alatt az Ozman álladalom nagysága tetőpontját éré el, ő t. i. a' kereszténység' fő védbásztáit, 1521-ben Magyarországtól Nandorfejevárt, Szabácsot és több várat, — 1522-ben pedig a' János rendtől Rhodust foglalá el. — Mohácsi diadala által a' magyarokon, fél Magyarországot hatalma alá kerítette, Moldvát adózóvá tevő, — Azsiában a' perzsákat tönkre verve, Bagdadot, Mezopotamiát és Örményországot elfoglalta. Midőn azonban már a' német szövetséges álladalom meghódításához kezdett, és a' félholdat napnyugoti Európában is ki akará tűzni, Bécs' falai alatt 1529-ben szerencséje megfordult. — De Zápolya' pártjától Magyarországbán segedelemre hivatva, más felől pedig a' midőn Chaiveddin Barbarossa, a' híres tengeri-rabló' kapudán basája, Prevesánál a' szövetséges pápavelencei spanyol hajóhadat tönkre verte, és a' közép tengeri uralkodást részire kivitta: északi Afrikát meghódította, Minorkát, Apuliát és Sziciliát feldúlta; akkor Szolimán ha tervének összefüggést és állandóságot adhatta, Európát könnyen meghódíthatta volna. — De ez indokok miatt e' híres hódító' tervei V. Károly országglási tudományában, a' velenceiek' és a' genuai Doria András' tengeri győzedelmeiben, a' maltai

*) Sokan másodiknak is nevezik, de valamennyi török történetiro I. Szolimánnak nevezi, mint hogy Orkan' vitéz fia Szolimán, soha nem volt szultánnak elfogadva.

nagy mester La Valette' vitézségiben, és Zrinyi' Szigetvár' dicső oltalmazásában megsemmisültek.

Azon rendelkezéseitől (Kanun), mellyek által a' hadi-, tanítói-, házbéri-, adói-, büntetési és rendőri törvényeket tökéletesítette, nyere' törvényadói melléknevét. *)

Ő egyesíté 1538-ban a' kalifaság' főegyházi méltóságát Ozman' magas portájával, melly tette által a' szultán' tekintélyét és hatalmát öregbítette.

Szoliman 1566. szeptember 5-dikén, Zrinyi Miklósunk által dicsően óalmazott Szigetvár' megtáborlásánál meghalt; (többek után a' viadal közben magyartól kapott sebben) a' nélkül, hogy e' vár' bevételét elérte volna.

II. SZELIM (1566—1574) apja' halála után jött a' trónra. — Szolimánnak ezen érdemtelen iszákos és kicsapongó fia, sem atyja' fejedelmi szellemét, sem pedig szilárdságát nem öröklé; de minthogy a' kormányzat az igen jeles országló Mahomed sokoli nagyvezir' kezeiben meghagyattott, ki Szolimán' szellemében uralkodott, tehát a' török álladalom II. Szelim 8 évi uralkodása alatt is hatalma' fény- és tetőpontján maradt. Arábia' és Cziprus szigete' meghódítása által, az ozman álladalom azon időben olly igen hatalmas volt, hogy a' lepantói híres eldöntő tengeri ütközetben szenvedett nehéz vesztesége, csaknem minden látszat nélküli maradt reája, ámbár a' híres Don Juan d' Ausztria tenger-vezértől vezérlett 200 hajóból álló keresztényi hajóhad october 7-dikén 1571, a' 300 vitorlás hajót számláló török hajósereget tönkre verte, úgy hogy csak 40 gálya szabadúlhata meg végveszélyétől.

III. MURAD (1574—1595) uralkodása' kezdetétől vette egyszersmind az Ozman álladalom hanyatlása' kezdetét, kedvencei és feleségeitől kormányoztatva, ezeknek engedé át az országlás' ügyeit is, 's egyedül csak nagy termékenységé által tünteté ki magát, minthogy 102 gyermek' atyjává lön, kik közül 20 fia és 20 leánya öt túl éltek.

III. MAHOMED (1595—1603). Ezen 19 testvére' és viselős feleségeik' gyilkosa, haremi uralkodása alatt a' hajdani törvényrendeletek' elhanyagolása és áthágásai, mint a' mindenfelőlről kiűtő hadseregi és tartományok' lázadásai által, a' már III. Murad alatt kezdődő birodalmi hanyatlás' csirái tetemesen mutatkoztak.

Az ingatag és jellemgyenge I. AHMED (1603—1617) szintolly szerencsétlen uralkodó volt, mint atyja. — Kül- és belháború, uralkodása alatt az álladalmat sarkalataiban olly annyira meggyengítette, hogy az álladalom' megindult hanyatlása, a' sitvatoroki és perzsa béke-

*) Hammer török álladalmi classicus történetiben mind azon pontok előszámlálvák, mellyek által Szoliman a' később valóban bekövetkezett török álladalom végromlásának csiráját vetette meg. — De hogy ő a' cs. hercegek' sereiből bezeratasat is megrendelte volna, azon okból nem valószínű, mivel mind fia és örököse II Szelim, mind annak fiai is, egy-egy tartomány' helytartói voltak.

kötés által szemlátomást mutatkozott; elseje által ugyanis Európa' adóját és Erdélyt, az utóbbi által pedig elődeitől győzelmesen szerzett ázsiai birtokait veszté el. — Hátrahagyott 7 fiai közül utána 3 lépett a' trónra. (II. Ozman, IV. Murad és I. Ibrahim), de ezek' ketteje meggyilkoltatva veszté el a' trónt, a' más 4 pedig uralkodó testvéreik' áldozatául esett el.

A' hosszadalmas tehetlen uralkodók alatti véres jelenetek, és a' nyomasztó néhány kedvencz' kényuralkodása által előidézett minden álladalmi hivatal, papuralkodói rend szélbontás, és a' társasági viszonyok' meglágítása' fő következményének tulajdoníthatni egyrészt, a' mindig elhatározottabb jancsári és spahi fellépést; és azoknak az uralkodó' jogaiba avakozásukat; másrészt a' népnek az uralkodóktól elidegenítését, melly általán egészen részvétlen nézte, ha a' gyűlölt szultán megfojtatott, vagy ha a' tehetlen a' trónról letéttetett.

A' buta I. MUSZTAFÁ (1618—1623) kétszer tétetett le a' trónról. — A' háborúiban szerencsétlen, oktalan, és tervezeteiben meggondolatlan II. Ozman, és későbbi buja feslett Ibrahim, mind ketten megfojtattak, amaz 1622-ben, ez 1648-ban.

IV. MURAD, Ibrahimnak elődje az Ozman trónon (1623—1640), egy második Nero, és bosszuálló zsarnok volt. — Kormányá' 7 utolsó éveiben egyedül mintegy 50,000 ember végeztetett ki parancsára. Bár ha igenis megérdemli e' zsarnok az emberiség' átkát, a' történet mégis azon bizonyítványt neki megadni tartozik, hogy ő a' sarkalataiban megingatott török álladalmat cresztékibe annyira visszahelyezé és megerősité, hogy az még egypár ember-koron át, egész a' karloviczi békekötésig kellőleg fenállhata.

IV. MAHOMED (1648—1687) a' szerencsétlen Ibrahim' fia, 7 éves korában emeltetett a' trónra, hosszadalmas kormányá nagy eseményekkel teljes volt. — Belrendellenség, hitvány kormányzat, és többszörös tönkre veretése a' török hajóhadnak, a' velencei Moncenigo tenger-vezér által a' dardanellák közeliben, jelelék uralkodása első évét, míglen a' híres Köprili Mahomed nagyvezír (egy francia renegát' fia) korlátatlan hatalommal a' kormány' élire tétetett. Ennek, és szinte olly nagy fiának, utódjának Köprili Ahmednek, sikerült végre nemesak a' belbékét helyreállítani, de egyszersmind az álladalom' tekintélyét is rövid időre felemelni. Mahomed' korszakába esik : 1-ször azon magyar háború, mellyben a' törökök a' valóban vitéz Köprili Ahmed' vezérlete alatt Magyarországnak már igen tetemes haladásokat tettek, midőn augusztus 3-dikán 1664-ben a' szent gotthárdi örök emlékeztű véres ütközetben, a' es. kir. szövetséges hadseregtől eldöntőleg tönkre verettek, és Temesvárott II. Lipót császárral 20 évi frigyét kötöttek. — 2-szor a' hadi történelben híressé lett, 2 évig tartó Kandia városnak megtáborlása, melly a' törököknek

100,000 emberöknél többre került, végre a' vár feladással végződött, és 1669-ben velenczéveli békekötésre vezetett. — 3-szor a' több évig tartott lengyel háború, melyben Sobjeszky János győztessé lön, és melyben 1676-ban Lengyelországra nézve becsületteltjes béke csikartatott ki. 4-szer Kara Musztafa nagyvezir, Ausztria elleni harcmenete 1683-ban, a' midőn ez 200,000 főből álló hadsereggel Bécsset, az értelmesebb rész' tanácsa ellenére 6 hétnél tovább megszállotta, és rendkívüli veszteséggel visszaveretett, mely valóban nagy hibájáért fejével bünhődött. — Most a' császár Lengyel- és Oroszországgal és Velenczével a' törökök ellen szövetségre lépett, melyek ezentúl majd mindenütt csatát veszttve, végre 1687-ben Mohácsnál Lotharingiai Károly hercegtől tönkre verettek. — Minthogy a' törökök mind ezen veszteségöket IV. Mahomed' restségének és puhaságának tulajdoníták, tehát 1687-ben a' trónról letéttetett, és tömlöczben halt meg.

II. SZOLIMAN vagy Szuleiman alatt (1687—1691), ki most kénytelenített szultánná lenni, a' cs. kir. hadseregek egész Nissaig nyomultak; de az új nagyvezir Köprili Musztafa alatt a' szerencse megfordúlva, mindenütt a' török részre hajolt.

II. AHMED jött II. Szoliman halálával a' trónra (1691—1695), de a' mindjárt uralkodása kezdetén Szalán-Keménnel a' híres vitéz Bádeni herczeg ellen elvesztett sorsdöntő ütközet után, mely Köprili Musztafának is életébe került, a' török fegyver mind vizen, mind szárazoni szerencsétlenségét többé meg nem gátolható.

II. MUSZTAFÁ' trónra jöttével (1695—1703) újra a' török kormányzat erélyessége látszatott helyre állani. A' szultán ön maga is háborúba ment, de Jenő herczeg nagy fővezérünk állván ellenében, töle auguszt. 10-dikén 1697-ben Zenthánál tönkre verett. Minek következtében a' karloviczi békekötésben jan. 26-ikán 1699-ben, Erdélyről és a' Duna, Tisza közti vidékéről le kelle mondania, a' velencezieknek Moreát, a' lengyeleknek Podoliát és Ukrajnát, az oroszoknak pedig Azovot visszaadnia. Erre a' féktelenkedő janesárok' forradalma, a' szultánt leköszönésre kényteté.

A' karloviczi békekötéssel a' török történetnek új korszaka kezdődött, mely sokkal emberibbé változott, a' törökök' európai politika és műveltség közti hőbb forgalmuk által.

III. AHMED (1703—1730) tudományosan és társadalmilag művelt fejedelem volt, de mint restség' és bujaság' rabja, a' magyarországi nyugtalanságokat, a' spanyol örökösödési és a' nagy svéd háborút, XII. Károly király alatt, az oroszok' czárja I. Péter ellenében egykedvűleg nézé, míglen végre fegyveres erővel ez utóbbiak közt a' békét helyre akará állítani (a' Pruthon 1711), melyben a' törökök Azovot visszanyerék. — 1715.

Moreát a' velencezeiktől hatalma alá hódította. Ausztria ez utóbbi háborúban az említett köztársaság' szövetségese volt, és Jenő herceg' diadalmai által Pétervárad és Nandorfejérvárnál jul. 17. 1718. a' passaroviczi békekötésre kényszeríték, mellyben Temesvárt a' Bánáttal, Nandorfejérvárt, Szerb és Oláhország' egy részével veszté el a' török. De miután Ahmed' fegyverei Perzsia ellen is szerencsétlenül harezoltak, 1730. kiűtött forradalom következtében a' trónról letétezt, mellyet fia I. Mahmud nyert el.

I. MAHMUD (1730—1754) uralkodása' történelének fő pillanatai következők: A' perzsa háború' bevégezése; — az 1736. Ausztria és Oroszországgal egyszerre keletkezett háború, mellyben München az orosz fővezér, a' törökök' büszkeségét megtöré, de Ausztria sokkal szerencsétlenebb volt, minthogy ezen a' nandorfejérvári békekötésben sept. 18. 1739. végződött háborúban, Nandorfejérvárt, Szerb és Oláhország' már előbb elfoglalt részeivel ismét elveszté.

III. OZMAN (1754—1757) mint béke-szerelő fejedelem tüntelé ki magát.

A' nyugtalan III. MUSZTAFÁ (1757—1774) midőn a' 30 évig tartó folytonos béke' következtében az Orosz birodalom' hatalmát szemlátomást növekedni látá, 1768-ban annak háborút üzent, melly 1774-ig tartott, mellyben Romanzow' diadalmenetei Oroszország' politikai túnyomóságát megalapíták; Orlow Alexis pedig a' görög lengereken a' török hajóhadat legyőzvé, a' görögöket szabadalmi háborúra buzdítá. Ausztria e' körülményektől segítettve, Bukovinát foglalta el, melly azután a' portától védképen is átengedtezt, 1772.

ABDUL HAMID (1774—1789) III. Musztafa' testvére, amannak halálával általa örökösének nevezetett ki. Ez bár azon janesár forradalmat, mellynek célja volt Musztafa' kiskorú fiát a' trónra emelni, lecsillapítá, de az elégtelenség az ellenség előtt állott hadseregbe is átszivárgott, mellyből ez alkalommal nagy hadtömegek haza takarodtak. Romanzow a' törököket nyomban üldözve, a' Dunán átkelt, Sumlánál az egész ellen — hadsereget körül vevé, és a' nagyvezírt a' kulsuk kajnardsi oly igen ártalmas béke-szerződésre kényszeríté jul. 2-dikán 1774, mellynek következtében Abdul Hamid a' krími főuraságról lemondani, Dnjepr és Bog közti vidéket, Azovval együtt, az oroszoknak átengedni, és tengerét az orosz kereskedői hajóknak megnyitni kényszerült. E' szerződésre oly felette heves ingerültség keletkezett a' porta' megtört büszkesége, és az oroszok' parancsoló követelések között, hogy a' diván az oroszoknak 1787. ismét háborút üzent, mellyben Ausztria, mint Oroszország' szövetségese jelent meg. Az Abdul Hamid' halálára következett

III. SZELIM (1789—1807), birodalma' egész erejét ezen háború'

nyomatékos folytatása' viselésére fordítá. — De ellenében Laudon és Suvarow állt, a' törökök emélfogva nagy veszteségeket és megveretéseket szenvedtek. — Mind ennek daczára is kénytelenítetett Ausztria, minthogy a' poroszok a' törököket segíteni fenyegették, a' sistowi békében a' háború előtti birtok' állása szerint a' portával frigyet kötni. — Oroszország azonban e' háborúját csak 1792-ben végzé, Jassy jan. 9-dikén béke szerződése által.

Ez időszakban a' belzavar Törökországban mindinkább növekedett, 's a' nagy néptömegben egyedül csak a' Padisa kalifa iránti bizalom, 's a' nagyúr hatalmatóli félelem maradt fenn; bensejében még az újjan keletkezett Vachabétai vallási felekezet e' zavart nagyobbítá, mellytől segéttelve több tartományi-basa, hűségét megszegve, a' portától elpártolt, 's mint kis szultánok kezdének uralkodni; mint : Viddin vagy Rustcsukban a' híres Paswan Oglu; — Bagdadban Jussuf; — Janinában Aly Basa 'sa'l.; — a' szerbek belföldi hospodárt követeltek, kiket a' szabadság' szelleme a' leghatályosabb ellentállásra ösztönze a' török elnyomatás ellen.

Szinte olly igen megzavarodtak a' külviszonyok is, Bonaparte' egyiptomi hadmenete a' porta' haragját annyira büszíté, hogy sept. 1-sőjén 1798. először Francziaországnak háborút izent, 's a' Francziaország elleni szövetséghez szegődött. — 1800 Szelim I. Pál orosz császárral a' jóniai köztársaságot alapítá. A' következő évben Nagybrittania a' portának Egyiptomot visszaadá, és az új helytartó Mehemed Aly basa a' mamelukokat, kik azt véres zavarba dönték, eltörölte.

Egyébkint a' Francziaország elleni szövetséghez szegődés Szelimet 's néhány országnagyjait azon meggyőződésre vezeté, hogy ha a' porta állását fenntartani kívánja, szükségeskép hadseregi szerkezetét az újabb hadtudalom szelleme szerint átváltoztatni, és divánjának korszerűbb formát adni kénytelen; ez okból dolgozott egy megbizottság a' Nizzani gediten *) (új szerkezet), melly által újabb európai módra szerkezett török hadsereg' felállításával a' jancsárok nélkülözhetökké tételtek volna. De midőn ezután az oroszok Szerbországot védelmezik, és 1806. Moldvát és Oláhországot is elfoglalták volna, akkor a' hajdani nemzeti gyűlölet ismét kitört; a' porta a' szövetségtől elállott, és Oroszországnak háborút üzent, mellyben a' török álladalomnak egészen lehanyatlott ereje jött napfényre. Egy angol hajóhad a' Dardanellákon ellenségesen keresztül tört, és febr. hó' 20-dikán 1807. Konstantinápoly előtt megjelent; de Sebastiani franczia vezér a' török divan' és felbőszült népe' ellenszegülését foganatosan vezérlette. Ellenben az oroszok nagy előmeneteleket tettek; a' jancsárok fellázzadtak; III. Szelim május hó' 29-dikén 1807-ben letétetett. Az utánna trónra emelt

*) Lásd jancsárok' történetét.

IV. MUSZTAFÁ (május 29. 1807. — jul. 28. 1808.) a' gyűlölt ujításokat eltörölni, és a' forradalmi uralkodást túrni kénytelenített. De miután Lemnosnál (jul. 1. 1807.) a' török hajóhad az oroszótól tönkre veretett, Musztafa Bairaktár, Szelim' barátja, használván a' fő város' rettegése alkalmát, azt elfoglalta, de a' mi életébe került a' szerencsétlen Szelimnek (jul. 28. 1808.), és Bairaktár a' letett IV. Musztafa helyibe

II. MAHMUDOT emelé a' török trónra (1808 — 1839). Mint nagyvezír Musztafa Bairaktár a' hadsereg' új szerkezetét ismét helyre állította, az oroszokkal pedig fegyverszünetet kötött; de a' Jancsárok' dühe nov. 16. 1808. kiűtött, és mind őt magát, mind pedig művét eltörölte *). Mahmud szultán azonban magát a' trónon Musztafa' halála után is fentartá, minthogy ő volt az Ozman ház' végsarjadéka. — Uralkodása után csak mihamar rendkívüli lelki erőt és eszességet tanúsított; azon váratlanul és hatályosan tett kijelentése, miszerint hogy ha a' jancsárok fel nem hagynak az országlásbai avatkozással: ő azonnal odahagyja Konstantinápolyt, és lakhelyét Anatoliába teszi át — a' legjobb sikerű volt; a' jancsárok önként meghódoltak, és a' főváros' nyugalma helyreállott. 1809-ben Nagybritanniával békült ki; az oroszok elleni háborút pedig, kik már a' Balkan' szorosait fenyegették, oly nagy megerőteléssel folytatá, hogy azok kétszer (1810 és 1811-ben) a' Dunán átvonulni kényszerültek. — Ezen háború május 28-dikán 1812. a' bukaresti békekötéssel végződött.

A' szerbek országukra nézve 1815-től fogva tulajdon kormányzati jogot nyertek. — Oroszország már Bessarabia' birtokában, 1807-ben még a' Duna' fő torkát is magának kiesikarta.

Midőn II. Mahmud szultán, a' szerencsétlen Szelim' vérével fertőzött trónra jutott, megesküvék állodalmát azon kiesapongó csordáktól megtisztítani, mellyek a' népet és fejedelmet elnyomják. — Bátorság, erélyesség, elszántság és ügyesség birtokában, ezen megszabadítási nagy terv' kivételéhez tehát semmi sem hiányzott, mellyet is 1826-ban szerencsésen végbevitt **) 's mellyel az Ozmanbirodalom' újjászületési korszaka kezdődött. — Mindazon szerencsétlenségek, mellyek uralkodását komorították — mint a' görög lázzadás és Görögország' elszakadása; a' navarini ütközet; az 1829-diki orosz háború, a' drinapolyi békekötéssel; a' félbeszakadás nélkül visszatérő, az egyiptomi pártos Mehemed Ali basa által, ki győzelmesen Konstantinápoly ellen előnyomult, okozott bonyolódások — az ujítás' és javítás' térin tett előmeneteleit bár akadályoztaták, de többé fen nem tartóztathatták. — Azon szörnyű nagy terhek, mellyeket ezen szerencsétlenségek' következtében, az újan szerkeztett rendes hadsereg', és egy új hajóhad' felállításá által, népe' nyakára tolni kénytelenített, alattvalói' szívét tőle el nem idegeníték, minthogy a' esen-

*) és **) Lásd jancsárok' történetét.

desebb néptömegben mély igazságosság létezik, és mindenki a' lejedelem' közérdek iránti nemes törekvését méllányolni tudá. — II. Mahmud 54 éves korában, népétől szívből gyászoltatva, jul. 1-jén 1839-ben halt meg. Ő volt az Ozman házból 30-dik uralkodó, a' történet pedig neki mindig kitűnő helyet fog adni az ozman fejedelmek' sorában. — Fia és örököse

ABDUL MEDSID julius' 1-jén 1839. 17 éves korában lépett az ozman trónra. — A' legszerencsésebb természeti tulajdonságok' birtokában, dicső atyja' példája által okúlva, ügyes és hű tanácsadóktól körözve, az atyjától kezdett javításokat még sokkal nagyobb mértékben folytatja, miután a' nov. 3-dik 1839. gülhanei ünnepélyesen kihirdetett hatiserif következtében, annak terjedelmes alapját meghatározta. — Mindenek előtt a' békét igyekezett biztosítani; de minthogy trónra léptivel a' Mehemed Alivali háború újlag kiütéssel fenyegetett, tehát azonnal, minden összeütközést kerüendő, levelet küldött mind Mehemet Alinak, mind pedig a' török hadsereg' fővezérének, melly azonban későn érkezett meg, mivel már akkor a' nizibbi csata megtörtént. Miután pedig Abdul Medsid szultán, hatalmas jobbagya' szerencséje által trónját is megrendítve látá, és a' hozzá szíves barátsággal viseltetett nagy hatalmak' segélyéért folyamodott volna, azokkal 1840. julius 15-dik szerződésre lépett, mellynek következtében a' szövetségesek' fegyveres közbenjárása létre jött, és a' Syriában legyőzött Mehemed Ali szerencsésnek érezheté magát, hogy a' szultántól Egyiptomot, mint örökös basalikot, 60,000 erszény' (3,000,000 fr. pp.) évenkénti adófizetés, a' nagyúri hadsereghez állítandó jutalék-sereg, és a' gülhanei hatiserif' alapjára közreboesátott törvények' szoros megtartása mellett elnyerheté.

Abdul Medsid jelenben egész figyelmét az összes birodalomban az új intézkedések' végrehajtása eszközei' biztosítására fordítja.

SZERBEK.

A' 14-dik század' kezdetével Milotin Uros szerb fejedelem, a' Nemanja nemzetségből, a' görögök és dalmatok ellen szerencsésen harczolván, országa' határait kiterjesztette. — Az erőteljes Duschán István (atyagyilkos) szerb király, népének történetét, hűbéri rendszert, törvényt és vitéz-rendet alkotá; a' görögöktől egész Macedoniát, Aetoliát, Akarnaniát, Epirust és Albaniát elfoglalta; országa' határait az Adriai tenger, Duna, Fekete és Görög sziget-tenger közé terjeszté; czár és imperatornak nevezé magát; de épen midőn Bizant' trónját akará megdönteni, 41 éves korában meghalt, előbb terjedelmes birodalmát vajdaságokra osztván fel. Halála után Uros fia, elégtelen lévén a' birodalmat összetartani, az egyes tartományok' főnökei egymás után ellene lázadtak, mint a' byzanti Si-

mon (Jug Bogdan), később pedig Vukasin, ki Urost vadászaton buzogányával személyesen agyonütötte 1368-ban. 300 éven túl Szerbország a török rabiga' legkeserűbb serlegét őríté, csak néhanéha adván a' hadak' istene a' török elleneknek változó szerencsét, midőn a' magyar főhatalom alatt perczyi szabadságról ismét a' rabszolgaság' legalsó fokára süllyede. Míg 1804-diki februárban, nem szívelhetvén végre a' szerb nép a' dahik' vér- és kincs-szomjuhozó kegyetlenségét, házat 's kunyhóját odahagyva, az úgynevezett hajdúknál a' hegységeken kerese búvhelyet, átlátván végre, hogy segélyre kívülről hasztalan vár, 's csak belerő-kifejtéssel vehet illy kényuralkodásnak gátot. Illy körülmények közt Petrovics György (Cserni vagy Kara György), Katics Jankó, és Csarapics Vassó, Sumadiában a' törökök ellen összeesküsznek, jelszavuk „Szabadság vagy halál!” — a' környékbeli legbátrabbakkal egyesülvén, csapatjuk mihamar Glavas és Veljko hajdúkkal növekszik.

Előnyomulások' hírére Nenadovics Jakab, Lasarevics Luka pópa, és Kjuresia hajdú alatt, a' Kolubaran túli lakosság fellázad, Klicsevatzi Milenko és Dobriniazi Péter alatt pedig a' branicsevzi (Moravától keleti) lakosság is hozzájuk csatlakozik. — Sabacz, Poxarevacz kezeikre kerül, Smederevo árthatlanná lesz, Nandor-fejérvár pedig keményen táboroltatik.

A' Dahik' hatalma, mint láttuk, a' dunai és szávai téreken mihamar megtörtetett, de a' déli várakban épp' olly erős fészkü mint valaha. Mint-hogy a' múlt eseményeket követő ostrunizai közbejövetel, és az oroszoktól segély-kérés sikernélküli lett, tehát Uxice és Karanovatz is csak hamar szerb kézre jutott.

Ezalatt a' diváni tanácskozások, mellyeknek fő figyelme az elfoglalt várak' visszaadása körül forog, kedvezés nélküliek, Afi, nisai basa, parancsot kap Szerbországba beütésre és a' raják' lefegyverzésire; — e' basának nagy készületei azonban a' szerbek' erőteljes ellentállásán megsemmisültek.

Most a' szerb főnökök összejövén, szentszék nevű tanácsot állítottak, de mellynek hatásköre csak csekély tárgyak' elintézésére terjedt.

Vulicsevics vajdának Smederevoban törökök által történt megöletése új fegyverzajt szül; Bekir bosnyák- és Ibrahim scodrai basa jönnek a' rajákat büntetni; de Csuplics a' Drinán, Radics Petrovics Novibazar felé, Mladem Milovanovics Krussevacsnál, és Dobriniacz szerb főnökök keleten, előnyomulásukat mindaddig vitézileg feltartják, míg Kara György 7000 gyalog és 2000 lovas seregeit összeszedvén, Szabácsnál a' Kulie seraskier alatt táborozó török hadsereget 1806-diki augusztusban letiporja. — Szinte illy tündöklő szerencsével védi Dobriniacz a' deligradi földvárt Ibrahim' serege ellen, ki végre sikert nem reménylvén, 's a' kiütendő orosz háborútól tartván, békére kész, melly Icskó Péter' indítványára a' leg-

kedvezőbben ajánltatik; de ez alatt a' konstantinápolyi udvar eszméletre jön 's a' béke' kedvező feltételeiről tudni sem akar.

A' béke-szerződés' folyama alatt februar' 3-dikán 1807. Szabács, martius' 7-dikén pedig Nándor-fehérvár is a' szerbek' hatalmába került.

Nándor-fehérvár' estével végre, hajlott a' török, Sebastiani francia követ' tanácsára, háborút üzeni Oroszország ellen. — Muhassil Effendi azonnal Nándorfehérvárba küldetik, és a' szerbeknek 20,000 fönyi segéd-seregadás mellett békét ajánl; de a' szerbek nyíltan vonakodtak vallási felekezeteik ellen harcolni, 's eleinte avatkozatlanságot ígérnek, később pedig Rodophinikin orosz vezér és állodalmi tanácsnok' megjelenésével, az oroszokkal egyesülni készülnek; mire a' diván' részéről a' szerbek ellen legszigorúbb bánásmód határozatik, és a' travniki, viddini, nissai és szaloniki basák parancsolatot vesznek ellenök harczra tárulni; de Szelim szultán, jancsárjai' lázadása által, IV. Musztafa ellen trónját veszti, és a' fentebbi rendelkezések háttérbe záratnak.

A' szerbek' oroszokkal egyesülési akaratuk' első hírére Ibrahim basa, Zsofia és Phylipapoly mellett összegyűlő serege' egyik részével a' szerbek ellen tör, — nyugotról pedig 16,000 főből álló bosnyák sereg is a' Szerb határ ellen száguld.

Szerbország ez események között 50,000 emberre emeli hadseregét, april' kezdetén 1808 a' szerb sereg Bosnyakországra üt, Zvornik várát bekeríti 's gyorsan Serajevo ellen siet. Montenegroval egyesülését létesíteni, most Marmont francia marschal, raguzai herczeg, nyíltan küld a' törököknek segédelmet, melly mihamar velök egyesülve, Hassan basa' vezérlete alatt a' szerbek ellen indul, és Ramna alatt hátrálásra kényszeríti (jun. 14. 1808); junius' 26-dikán pedig a' szerbek Nenadovics és Marko Katics alatt, a' szövetséges török-francia sereget Lesniczánál lekaszabolják.

Ibrahim basa ez idő közben, mint főlebb említők, serege' egyik részével a' chiprovaczi szerb hadállás ellen indul, de erőködései a' vitéz elmentállásban megsemmisülének; a' szerbek ezután Velika-Ostrova dunai szigetet Cserni György alatt elfoglalják, és az oroszokkal egyesülésöket létesítik. Most a' szövetséges sereg Nissát keríti be, Milenko Stojkovics pedig, ki ez alatt szinte Isajev orosz vezér' seregével egyesül, a' malainiezzai föld-gátból Mollach basát véresen veri ki; e' szerencsés eseményeket azonban a' tilisiti béke megsemmisíti, melly a' szerbeket egészen magukra hagyá.

Augustus' 2-dikán (1808) Kursild basa, ki Ibrahimtól a' fővezérséget átveszi, Chiprovacznál a' szerbeket tönkre veri; de további előnyomulását a' hazájokat utolsó csepp vérig védeni kész 's mindenfelől táborba sereglő szerbek' vitézsége fentartja.

A' Drinán és Buzaván jelenleg Chozrev basa alatt 25,000 török hadgyül össze, és a' szerbek ellen ront; de oct. 15. a' szerbektől Uxicze kö-

zeliben legyőzetik, kik most győzedelmüket használandók Serajevo ellen nyomúlnak, honnét azonban a' szent-széküől már november' közepeén viszahívatnak.

III. Szelim török szultán' megöletése, IV. Musztafa' elmellözése, e' közben a' szerbeknek több ideig békét hagy, kik most a' hadi tárgyakat háttérbe szoritván, egyedül békeivel foglalkoznak.

Ekképen az 1809-diki orosz-török háború' kiütésénél, melyet a' szerbeknek kell vala megkezdeni, csak 25,000 rendelkezhető fegyveresök volt, melyből Weliko hajdú, és Milenko Stoikovics 12,000-el Prowaliánál és a' Krajánán, 5,000 Albania felé állt, 8,000 pedig Nenadovics Jakab alatt a' drinai járdányokat (Übergänge) védé; — csak hamar Milivoj Petrovics 16,000 segéd sereggel erősíté a' prowaliái állást. Biei Gralacs felvárat (Schloss) Veliko mihamar elfoglalja, Nissát pedig Petrovics keríté be; de a' Demianica és Musztafa basa Palánka közötti szorosokat nem biztosítja, mely hiba a' későbbi veszélyteljes haremunkálatokra nagy befolyású. Milenko Stojkovics Osztrova szigetét veti birtokába. — Ez alatt a' nagyvezír május' elején 1809. Tatár-Bazardsiknál 33,000, Kostendilnél 20,000 törököt egyesít Szerbország ellen; május 10-kén a' Nissát bekerítő sereget szétveri, a' chiprovaczi útat és szorosokat hatalmába ejti; mely mozgalma által a' Bolgárországbán álló szerb sereget hátráló vonalaitól zárja el. Chiprovacznál a' szerb seregre üt, és azt május 17-dikén legyőzi, 30-dikban pedig Milivoj Petrovicsot az alexinczei földgátakban tönkre veri; de Veliko hajdú Banjánál a' törökök' minden erőködését vitézül visszautasítja június 7-dikén.

Ez időközben Kara György 5,000 sereggel Albaniába száguldoz, Uskupot beveszi, de Scopiának mitsem árthat, végre visszatér; május' közepeén a' bosnyák basa' Nenadovics Jakab' seregét Uxiczénél tönkre zúzza.

Illy néhány diadalmi hír a' törökök' gögjét igen növelé, Izmael bég, trawniki vezír, és a' janinai Tepelendi Ali basa parancsot vesznek, a' török sereggel azonnali egyesülésre, úgy hogy a' szerbek ellen vonuló török sereg csakhamar 75,000-re növekszik.

Illy rettentő vészek' közepette a' szerb nép hazájával élni és halni kész, már június 25-dikén Ibrahim basa több helyütt a' Drinán keresztül az országba üt, és Szabácsnak tart, a' köznép mindenével futva keres menhelyet a' török' dühe ellen. Június 27-dikén 40,000 jancsár tárral Szerbországba Nissából Alexincze felé, holott Milenko Stojkovics' vezérlete alatt a' szerb sereget legyőzi; de a' véres jagodinai ütközetben a' szerbek előnyomulásukat vitézül gátolják. — A' külföldre vándorlások e' közben mind inkább szaporodnak, de a' fegyverfogható szerb hon marad hazáját védni; e'kép' a' szerb sereg mihamar 60,000-re rúg, mely közül 8,000 Semendriánál (Szendrőnél), 30,000 Csuprianál, 16,000 Valievonál, a'

Kolubaran és Szabácsnál, 6,000 pedig a' Dumastán áll, összesen 89,000 török ellen.

Aug. 5—6. Ibrahim basát, Nenadovics Jakab és Markovics Simon Valievo és Szabácsnál megverik; de már aug. 13-dikán a' törökök legyőzik Csupriánál a' szerbeket; aug. 23-dikán pedig a' deligradi föld-gátakat is 7000 veszteséggel megostromolják, mellynél a' szerb védsereg hős halált hal. Most Szerbországot egyedül a' török vezérek közli egyenlenség — kik' mindegyike önmaga akarja elfoglalni — és az orosz háború' Ismailnál megkezdése, mire a' török sereg Szerbországból oda küldetik — menti meg.

Pártokra szakadás, csüggedés, bel-lázongás jeleli az 1810-dik év' kezdetét; Milenko Stojkovics és Veliko hajdú nyiltan Cserni György ellen kelnek, minthogy ez utóbbi a' szent-szék' végzéséből Savics Jugovicsot Bécsbe küldi, és Szerbországot Austriának felajánlja, — melly azonban Ausztria' részéről, a' magas porta' barátságos magaviseletére visszaemlékezve, el nem fogadtatik.

Most tehát Szerbország orosz részre hajol, és 58,500 sereggel rendelkezésére készen áll; julius' 23-dikán a' szövetséges sereg Perzsa Palánkát foglalja el. Julius' 13-dikán Rusid basa a' szerb sereget Banja és Isperliknél legyőzi.

September' elején egyik albaniai török sereg Krusevács felé nyomul, és azt beveszi; de már 15-dikén a' szövetséges orosz-szerb seregtől, Zuccato orosz vezér alatt visszaveretik. — october 20-dikán Nikis orosz ezredes, és Cserni György, a' Bosnyákországból előnyomuló török hadat Ernabara mellett legyőzi. Így végződött az 1810-dik év, melly az orosz befolyást Szerbországban felctte növelé.

Az orosz háború végre az 1812-diki bukaresti békeszerződésben végződött, mellyben a' szultán megígéri a' szerbeknek, hogy belügyeik' kormányát önmaguknak átengedi, csekély adó mellett. De mihamar megváltoztatja e'beli kijelentését, és a' nissai összejövetelnél a' szerb várak' és fegyverek' kiadását, a' kiüzött törököknek városokba és palánkokbai bevételeit — szóval: rögtöni hódolatot követel, 's ha valaki e' szerződéssel megelégedve nem lenne, annak kivándorolhatási szabadságot ad. — Most a' szerb nép a' várakat át akarja engedni, de nem a' kis fegyvereket egyszersmind letenni, melly ajánlatot a' porta elfogadni vonakodék. Mire a' Kapudan basa Negotint, Perzsa Palánkát, Nagyorsovát és Kladovát véresen elfoglalja; más részt Kursid nagyvezír a' Morava' keleti földjét hódítja hatalma alá.

Illy borzasztó veszélyben Szerbország még eddig nem volt, Kara György, és számos vajda a' Dunán túl futva keres menhelyet; a' szent-szék és hadsereg remegve feloszlik, 's a' törökök csaknem egész Szerbországot elfoglalják.

Obrenovics Milos a' déli részeken Uxitzát védni készülvén, seregétől hűtlenül elhagyatik, és Takovoban (falu) Ali-Sertsesma', a' nagyvezír' Delibasája' kezébe teszi le fegyverét (1813), mire Solimantól, az új belgrádi basától, Milosnak régótai testvérzö barátjától, rudniki főkneznak tétetik.

1813—1815. a' török mindent elkövet, vérszomjazó boszúját a' szerbeken kitöltendő, és midön már a' nyomor legnagyobb fokát érte el, Milos virág-vasárnapján 1815. a' takovoi egyházban a' szabadság' zászlóját kitűzte: Kragujevacz Rudnik' és Jagodina' térei mihamar zászlója alá szegődnek, a' kolubaráni spáhikat legyözi, és a' Lubicson a' török' főhatalmát vitézileg fentartja, 's mihamar Szerbország' nagy része' birtokába jut. A' poxaveraczi csata után végre, az egész szerb földön egy török sem létezik. Később Csupriánál Marasli Alit legyözi és elfogja, de csakhamar nagylelküleg elereszti, mellyre a' háládatos török Milosnak azt tanácsolja, hogy semmi külhatalommal szerződésre ne lépjen, úgy herczegocend a' szerb földnek. A' legközelebbi idő ezután folytonos siker nélküli szerzödésekkel mulik.

1817' nyarában Cserni György ismét Szerbországba lép, a' hetairia összeesküvést terjesztendő, de meggyilkoltatik, és fejböre hűbértül Konstantinápolyba küldetik. — Novemberben Milos a' pópság és knezektől ünnepélyesen főnöküknek választatik. — Hasztalan szerzödések a' törökökkel, bellázongás követeli a' történeteket. 1827. januárius' 4-dikén a' kragujevaczi országgyűlés, melly a' szerbnép' szinéből állott, Obrenovics Milost és maradékot, Szerbország' fejedelmévé választja ki. Az 1828. oroszháborúban a' török seregnek tápszersegedelmet küld, de egyébiránt e' háború' eseményeire avatkozatlan marad.

November 22-diki 1831. hatiserif szerint, Obrenovics Mihályt, a' török diván is, Szerbország' örökös fejedelméül ismeri, melly a' vrakfai síkságon, a' szerb nép' színe előtt is kijelentetik, midön Husscin basa, az új fejedelmet szultáni palásttal díszesíti. — 1834. februarius' 2-ikán végre a' törökökkel politikai veszödség végkép elegyenlítettett. — Ugyanazon év' közép táján bellázongás ütött ki, mellyet a' fejedelem közikbe személyes megjelenése által, hűségre 's polgári kötelességeikre utasított; a' reá következett népgyűlésben képviselőtül rendszeri alkotmányt adott, melly azonban a' török és orosz hatalmaktól nem helyeseltetvén, lassankint önuralkodása visszaállott, később Konstantinápolyba utazott, hol pompás fogadtatást és fényes ajándékokat nyert. Visszajövetelét után Szerbország' hosszasabb ideig üdvös békében részesült.

1839. junius' 30-dikán Milos a' nandorfejérvári népgyűlés' határozata' következtében, méltóságáról letétetett, minthogy a' népet, az orosz és török hatalmaktól alkotott szerb tanács ellen fel akará lázítani. Fia Mihály, ki az esetek' következtében félelemből az országot elhagyá, a' szerb trónról családostul örökre kitiltatott; 's helyette (Czerny) Kara

György' fia, Georgevics Sándor választatott Szerbország' hercegének 1842-ben, ki jelenben is uralkodik.

MOLDVA ÉS OLÁHORSZÁG.

E' két fejedelemségnek majdnem mindig egyenlő sorsa volt. — Midőn a' rómaiak Dáciát elfoglalták, e' két tartomány Dácia-transalpinának nevezetett. — A' 11, 12-dik században itt a' kunok lakoztak, a' midőn Cumania nevet viseltek. A' kúnoknak Magyarországba átköltözte után (1239), ezen tájakon Thracziából bevándorlott oláhok telepedtek le, és csak ez időszakban jöttek legelőször az Oláhország és Moldva (Moldova folyótól) nevezetek fel. Bár a' moldvaiak' és oláhok' eredete ugyan az, és néhány kiejtési eltéréseket kivéve, nyelvök is egyforma, mind a' mellett is e' két rokon szomszéd nemzet közt, mindig nagy ellenszenv uralkodott, melly gyakran közöltük véres háborúk' okává lett.

E' két fejedelemség eleinte magyar királyok' felsőbbsege alatt tulajdon vajdától kormányoztatott. — 1389-ben a' lengyel főhatalom alá került.

Midőn a' törökök Bajazet szultánuk alatt győzelmesen egész Szerborszáig előre nyomultak, akkor I. Mirza, Oláhország' fejedelme, Bajazettel 1393 kötött szerződése' következtében, magát a' törököknek adózóvá tette. De Moldva, a' törököknek többszörös ellenséges megtámadásai' daczára is függetlenségét egész 1503-ig megőrizte, a' midőn III. Bogdan fejedelme, országát a' töröknek hűbérbe adta.

Később a' törökök az oláh és moldvai fejedelmekkel egészen önkényesen kezdték bánni, 's őket tetszésök szerint kinevezék vagy kitétek, míg végre e' méltóságokat a' belföldiek' kihagyásával az értök legtöbbet ígérő külföldieknek, többnyire a' görögöknek, osztogaták ki. Ekkép' lett (Fabri után) egy pesti, később konstantinápolyi citrom- és szalonna-kereskedő Moldva' fejedelmévé, egy török lisztviselő' inasa pedig Oláhország' fejedelme. Mindenféle nyomás, zsarolás és méltatlanság napi renden volt, míg végre ezen tartományok' újabb, szerezésebb korszaka is megjelent, és a' september $\frac{2}{14}$ 1829-ki adrinápolyi békekötés által, saját választott belföldi fejedelmek alatti független kormányzat és törvényhozásuk kicsikartatott.

MONTENEGRO.

Montenegro hajdan Szerbország' egyik részét képezé. Szerbország, mint története bizonyítja, a' 14-ik században Dusan czárja alatt, pillanatnyi nagyságra hágott, míg 1389. a' törököktől ledúlott. I. Murad, Lázár szerb királyt meggyöztvén, fogolylyá tevé és megölette. Ez időtől Montenegrón, a' szomszéd föld' egyik részével, Tsernovics családbóli her-

czegek, a' szerencsétlen Lázár' egyik mostoha fia' utódjai uralkodtak. Montenegro' ezutáni története egyedül csak nép-monda és dalokból áll, a' török soha sem bírván egészen meghódítani.

1516. György uralkodó herceg a' Moncenigo nemes velencei családból nősült, gyermekei nem léteben, neje' reabeszélése miatt, trónjáról lemondott, a' főhatalmat wladica vagy érsek' kezébe tevén le, kiknek maradékai a' jelen ideig uralkodnak.

Ezentúl Montenegro' története folytonos harcok' leírása a' törökök ellen, mint Velence' hű szövetségeseinek. 1712. Péter orosz czárnak hódoltak törökök elleni segedelem' reményében, de csalatkoztak, még azon évben 120,000 török Nuuman Kjöprili vezérsége alatt átözönlött Montenegro'ra, esel által, vitéz ellentállásuk' daczára a' törököktől legyőzetvén, Cetigno elfoglaltatván, egész országuk elpusztított, és 2000 fogolyt vittek el magokkal. 1718. mint Velence' szövetségesei állnak a' szultán' ellenében. 1767. Mali István, horvát kalandor, Péter orosz czárnak adja ki magát, Montenegro' trónjára ül, és mint wladika 4 évig uralkodik; szerepét olly jól játszá, hogy a' végette leküldött Dolgoruki herceg orosz követ sem képes ellene fellépni; végre a' skutari basától fogadott orgyilkos' keze által hal meg.

1789—1791. a' montenegroiak az orosz — ausztriai seregnek a' török határon különös szolgálatot tettek; 1796. pedig Petrovics Péter wladika alatt szabadságukat vitták ki; több ízben szerződések által hasztalan próbálták a' törökök a' montenegroiakat hatalmuk alá visszahajtani, míg végre a' skodrai basa parancsot vett, hatalmas török sereggel e' követelést létesíteni; Petrovics hadi-esel által a' török sereget két tűz közzé ejti, és 30,000 főnyi veszteséggel tönkre veri.

1806. Sinjavin orosz tenger-vezér a' cattaroi révben kiszállott, és a' szláv lakosságot, mint Montenegrot is a' francziák ellen, kik már Dalmátországot elfoglalták, fellázította, mire a' montenegroiak az oroszokkal egyetemben Ragusa tartományt elfoglalták és elpusztították, azon évi szeptemberben pedig Marmont francia vezért, ki Castel Nuovo' várát ostromlani kezdé, érzékeny veszteséggel visszautasították. 1830. october' 10-dikén Petrovics meghalt, és Pétert, egyik unoka-öcsesét hagyván utódul, ki Sz. Pétervárt 1833. érsekké szenteltetvén, a' kis ország' kormányát átvette.

TISZTA FÖLDIRÁS.

FÖLDIRATI HARCZMŰI FŐ TÁRGYAK.

Fekvése :

Candián és a' kis szigeteken kívül a' 39°—48° 18' ész. szel. és a' 33° 30'— 47° 20' keleti hossz. között.

Határai :

Északról: az Unna' Szávába, majd a' Száva' Dunába ömléscig : a' Duna Új-Orsováig, az erdélyi Havasok, rövid közön a' Niagra patak és Besztereze folyótól felváltva egész a' Fodorecsku hegyig, a' Karpáti erdőbércz' lejtékei, a' Sutsava és Sereth folyóktól felváltva a' Pruth folyóig, a' Pruth Dunába szakadásaig; végre a' Duna a' Fekete-tengerig képezi, — egy részl Török-, Horvát-, Bosnyák-, Szerb-, Oláhország, Moldva és Bolgárország; más felől Horvát-, Tót-, Magyar-, Erdély-, Gácsország és az Orosz állodalom' határát. — Keletről: a' Fekete-tenger, a' konstantinápolyi tengerszorosig. — Délről: a' konstantinápolyi tengerszoros, a' Marmara tenger, a' dardanellai út és a' görög sziget-tenger különzi el Kis-ázsia-tól, az Othrix hegysor képezi Török Thessalia felőli határát Görögország felé egész a' Phricias hegy-csomóig, a' Klytzos hegység' lejtékei, a' Carpenicze folyó' Aspropotamosba ömléscig, és a' Macronoros' lejtékei az artai öböl, Albánia és Görögország között. — Nyúgotról: a' joniai tenger az otrantói tengerszorosig, és az adriai tenger Dalmátországig az Olasz föld felé; a' Maratovich-, Sella- és Kosma hegységek, Montenegro és Dalmátország között; a' Bielotina-, Malastizza-, Vlastizza-, Vratiza-, Osternizza-, Kiefdo-, Timor-, Trescovalz-, Tsaba-, a' Narenta folyamon keresztül; a' Tovernizza-, Sternizza-, Prologh- Janereve hegység Herczegovina és Dalmátország között; végre az Urlicza hegység, rövid közön az Unna, a' Velebich bércz' egyik halomnyi lejtéke a' Koranna folyóig, a' Koranna Sturlizig, a' Poliana hegység' lejtékei a' Glinaig, a' Glina folyó Gliniczáig, végre egy halomsor, melly az Unnára terjed, Magyar-Horváth és Török-Horvátország közl.

THRÁCZIA határai : északról a' Balkán hegylánc különzi el Bolgárországtól ; — keletről : a' Fekete tenger ; — délről : a' Bosphorus , Marmara tenger , Hellespont és a' görög sziget-tenger Kis-ázsia felé ; — nyugotról : a' Naestus folyam , és a' Rilo bércz választja el Macedoniától.

MACZEDONIA határai : észak felől a' Sar-dagh , Kara-dagh és Egri-sudagh különzi el Szerbországtól , a' Dupindsa hegylánc és a' Rilo bércz' csekély része Thracziától ; — keletről : a' Rilo bércz és Naestus folyam választja el Thracziától ; déli oldalát Thessaliáig a' Fehér tenger nyaldossa , és a' Pierius hegy , melly az Olymp és Volucza hegylánc által Pindussal függ egybe , Thessaliától különíti ; — nyugotról : a' Hellen vagy Pindus hegylánc által a' Perserin-daghigh választatik el Epirus és Albaniától.

THESSALIA határai : északról a' Volucza bérczvonala különzi el Macedoniától , keleti oldalát az Aegei tenger nyaldossa ; — délről : az Othrix bérczvonala különíti el Görögországtól ; — nyugot felől pedig a' Pindus hegyvonala Epirustól.

EPIRUS határai : északról a' Trebusa tavától egész a' Karbonates folyóig jegyzett , innét kezdve a' Djurad bérceket a' Karbonates és Grabova folyók közé terjedő ágán vonúl el a' Djurad bérceig , a' Djurad és Gromos bérczvonala a' Sboke hegyig ; — kelet felől : a' határjegy Macedonia felé a' Sboke és Daghigh bérceket keresztül metszi , a' Gramon Oros hegyben a' Hellen vagy Pindus hegyvonala símúl , a' Pindus hegylánc egész a' Phricias hegyesomóig ; — délről : a' Klytzos (Callidrome) hegység' lejtékei a' Carpenitze folyó' csekély része Aspropotamosba ömléseig , a' Macro-noros hegység' lejtékei , a' Grikeli csekély tengerparti folyócska' végrésze az artai öböl , az artai öböl és az actiumi tengerszoros választja el Görögországtól ; — nyugotról : a' joniai tenger az otrantoi tengerszorosig , és az Adriatenger.

ALBANIA határai : észak felől a' Maratovich hegység' véglejtéke különzi el Dalmátországtól , a' Ruma hegy-lánc , Skutari tó , és a' Moracca folyó Sussizzaig Montenegrotól ; — kelet felől : az Argentaro bércz és Perserindagh Szerbország felé ; a' Maniana Petrin bércz , Spiridion hegység Macedonia felé ; — délről az Uskomobin folyó egész a' Spiridion hegyig ; — nyugotról : az Adriatenger.

MONTENEGRO határai : északról a' Kosman és Pessori bércz , Herzegovina felé ; — keletről a' Kareni bércz-lánc , és a' Moracca folyó a' Scutari tóig ; — dél felől a' Scutari tó' éjszaki partja , és a' Ruma bércz Dalmátorszáig Albania felé ; — nyugotról a' Maratovich hegység a' Kosman hegységig Dalmátország felé.

HERZEGOVINA határai : északról a' dinari havasok a' Staretina hegyig , innét kezdve dél felé a' Schvitzát megkerítve , Herzegovinába behajló szögletet képez , és az előbbi havasok' lejtékein terjed egész a' Radussa bérceig , ismét a' havasok Radussa Secz és Bitovnya hegység' nevezete alatt ,

az Ivan Planina bérczvonaltól, Török-Horvátország és Bosnyákország felé; — keletről az Ivan Planina bérczvonaltól Bosnyákország felé; — délről a Pessiori és Kosmán bércz-vonal Montenegro felé, a Visokizub Zerkitza és Siber hegység Dalmátország felé; — nyugotról csekély közön a Bocce di Cattaro, és a Prologh hegyvonal Dalmátország felé.

TÖRÖK-HORVÁTORSZÁG határai: északról az Unna, Szávába ömléseig, a Száva egész a Verbas felvételeig Magyarország felé; — keletről a Verbasz Jaitzáig, a Pliva Gölhissarig, innét kezdve a Gerbovitza bércz egész a Stoker hegyig Bosnyákország felé; — délről (l. Herzegovina ész. határát); — nyugotról (l. az állodalom határát nyugotról Magyar-Horvátország felé).

BOSNYÁKORSZÁG határai: északról a Száva egész a Drina felvételéig Tótország felé; — kelet felől a Drina Bakoviczáig, innen kezdve jegyzet az Ivitza hegységig, az Okruglacz-Vasilinovoda bércz-vonal a Raska hegyig Szerbország felé; — délről a dinári havasok egész a Stoker hegyig Herzegovina felé (l. Herzegovina ész. és keleti határát); — nyugotról (l. Török-Horvátország keleti határát).

SZERBORSZÁG határai: északról a Száva Nandorfchérvárig, a Duna Orsováig a Magyar-állodalom felé; — keletről a Duna, a Timok felvételeig Oláhország felé, a Timok Gurgusovaczig, innen kezdve a Mosna bérczen és a Nissavan keresztül Sinah bérczig a határ-jegyzet, a Sinah és Sucha bércz Bolgárország felé; — délről (l. Macedonia északi határát); — nyugotról (l. Bosnyákország keleti határát).

BOLGÁRORSZÁG határai: északról a Duna; — keletről a Feketeten-ger; — délről (l. Thracia és Macedonia északi határát); nyugotról (l. Szerbország keleti határát).

OLÁHORSZÁG határai: északról az erdélyi havasok a Gurul hegyig Magyar és Erdélyország felé, a Jurul-Mara havas Andrichig, a Milkov Szerethbe ömléseig, végre a Szereth Dunába szakadásaig Moldva felé; — keletről, délről és nyugotról a Duna különzi el Bolgár és Szerb országoztól.

MOLDVA határai: északról és keletről a Pruth különzi el az Orosz állodalomtól; délről a Duna Bolgárországtól, és (l. Oláhország északi határát); nyugotról az erdélyi havasok, rövid közön a Niagra és Beszterce folyóktól felváltva, Erdélytől; a karpatti erdő-bércz lejtékei, rövid közön a Moldava, Sucsava és Sereth folyóktól felváltva, Gácsországtól.

Hegyei:

A Török állodalom hegyei, a magyar hegy-rendszerhez tartozó du-nán inneni részeit kivéve, a török hegy-rendszerhez tartoznak.

Az európai Török állodalomban a keleti Havasok ágaznak szét, fő bércze eleinte dél-keleti irányban a Sar-daghig lejt, a homét egyik ré-

sze déli irányban Görögországba terül, másika pedig a' Duna és görög sziget-tenger' folyói közt keletnek tart 's a' Fekete-tengeren végződik.

A' keleti havasok több elkülönöztöt hegy-lánczot képeznek, mellyek természeti tünemények által szétdarabolvák. — Bérczei' magassága bár a' Karpatokéval egyenlő, de ormai' egyike sincs örök hóval fődve, 's inkább meredekség mint magasság és benső összefüggés által jelelvék. Tágas völgyei meredek lejtékek közé szorított feltérekkel változnak, mellyek azonban víz-hiányban szenvednek, 's minthogy a' termék a' csekély közlekedés és rozsz utak miatt becs nélkül heverne, nem műveltetnek.

a) A' *dinari havasok* az Una' forrását megkerítő Urlicza hegyben, a' Velebich hegy-láncztól elválva érintik a' Török állodalom' határát; innét eleinte *Karraginka* hegység név alatt Herzegovina és Török-Horvátország közt keleti irányban lejt; innét kelet-déli vonulatban egy részt Herzegovina, Montenegro és Albania, más részt Bosnyák és Szerbország közt *Radussa*, *Seez*, *Bitornija*, *Ivan-Planina*, *Careni* (Montes Bebi), *Vistori*, *Argentaro*, (*Szebernicza*) bércz nevezet alatt; végre Piristinalól délre, Albania, Maczedonia és Szerbország között, a' *Perserindag*ban a' Sardaghal egyesül.

Fő ágai

TÖRÖK-HORVÁTORSZÁGBAN:

A' Török-Horvátország' és Herzegovina' hegyvonalai jobbára röviddek, magasak, zordonok, puszták 's járattanok; ormai május' végeig, de juniushban is fedvék hóval.

1) *Sadornik* hegység a' *Kator* hegyben válik el a' fő vonaltól, az Unnacz' bal partján észak-nyugoti irányban, az Unna' forrását megkerítve, az *Urlicza* hegyben ismét a' fő vonallal egyesül.

2) *Vitorgo* bércz az Unnacz és Pliva' forrásai között vál el a' fő vonaltól, északi irányban a' Sanna' forrásánál csakhamar két ágra vál, nyugoti ága észak-nyugoti irányban, mint *Czertlivicza*, *Lopata* és *Rissoracz* hegy *Ostrovacz*' átellenében az Unnára lejt, mellék ágai előbb *Cermech*, *Karadagh* és *Prisika* hegy nevezet alatt észak-keletre a' Sanna és Unna közé ágazván el.

Keleti ága északnak a' Pliva és Sanna között, mint *Lissina* és *Kragulievacza* hegység egyrészt a' Sanna és Gomoinitza közé, másrészt pedig a' Goimitza és Verbasz között *Kukavitz* bércz név alatt felhatolva, nyugotra mint *Kosaratz* hegység a' Sanna és Unna közé, keletre mint *Kernio-Berdo* bércz a' Száva és Verbasz közé lejt.

3) *Gerbovicza* hegység a' *Stoker* hegyben vál el a' *Karvaginka* nevű fővonaltól, a' *Plazina* hegyben felemelkedve, a' Verbasz és Pliva között észak-nyugoti kanyarulatban, Török- Horvát és Bosnyákország'

lutarát jelelve, végre az *Ottomaly* hegyben a' Pliva' torkolatánál Jai-
czatól délre végződik.

BOSNYÁKORSZÁGBAN :

4) A' Narenta, Verbasz és Foinitza' forrásai között *Seez* hegység-
től elváló-ág mihamar a' *Franja* bérecczel közösül, mellynek nyugoti ága,
mint *Visoki* hegy a' Lasva és Bosna közé lejt; — a' nyugoti : eleinte
a' *Stith* hegyig nyugoti, innét észak-nyugoti, majd kelet-északi irány-
ban, mint *Radoran* hegység a' *Vlasich* béreccig terül, holott két ágra
vál : nyugoti ága északnak tart, 's mihamar két ágra oszol; ennek nyu-
goti ága *Tissovacz* hegység nevezet alatt, az *Omacsa* hegyben Banya
Luka elibe lejt; — keleti ága pedig mint *Kassicza* bércz kelet-északnak
tart, és a' *Maczulje* hegyben ismét két ágra szakad, mellyek közül a' nyu-
goti, észak-keleti kanyarulatban, mint *Liukacs* és *Czareva* hegység,
a' *Prisika* hegyben egyik mellék ága, nyugoti irányban északra Banya
Lukánál, a' *Motavicza* hegyben pedig a' nagy Okrina és Verbasz között
a' Szávára ágazik. — Keleti ága a' *Vlasich* hegységtől észak-keletre a'
nagy Ussora és Bosna közé ágazik.

5) A' *Karen* hegység a' Lepenitza és Illok folyók' forrásai közt vál el
az Iván Planina bérecczről, kelet-északi kanyarulatban a' Bosna' forrásai
körüli Bosna-Serajtól keletre terülve, mint *Zarugie* és *Rapte* bércz,
egyrészt a' Krivaja és Bosna közé lejt; másrészt pedig a' Krivaja' for-
rásai körül majd a' Jadar és Drina közé, majd pedig a' Jadar és Kri-
vaja között a' *Blocsa* hegyig nyúlik, innét pedig a' Kladina és Jadar kö-
zött mint *Bozmacsa* hegy és *Grabovac* bércz a' *Komiracsa* hegyig ter-
jed, holott két ágra oszol, nyugoti ága északi irányban a' Kalla, Krivaja
és Bosna közé lejt, holott a' *Bukovitza* hegyben letörpül; a' keleti ág
a' Kladina' és Kalla' forrásai közt mint *Javornik* bércz keleti irányban
vonul a' *Rasevo* és *Barugoro* hegyben felemelkedve, megkeríti az Oskovo
forrását, és egy részt a' Libosnizza és Drina közé, majd a' Libosnizza,
Libosinicza és Drina között, a' Szávára lejt, hol a' *Dubrova* hegyben
Belina tájékán emelkedik fel; — majd a' Bosna és Libosinicza között
számos folyók közé, mellyek közt csak a' *Medredniak* és *Kietani* hegy
említésre méltó, ágazik el; majd pedig végre, Tulsza és Oskovo közé,
mint *Presuczsa-Velovnik* bércz terjed.

6) *Kosacs* hegység a' Drina és Lijn folyók közt tanyázik.

7) A' *Kamenicza* bércz a' *Baba* hegyben vál el a' lövonaltól, és
a' Vuvatz és Lim közé lejt.

SZERBORSZÁGBAN :

8) A' *Raska* hegyben elváló főág Szerb és Bosnyakországok között
mihamar két ágra oszlik.

Nyugoti ága: a' Morava és Vuvacz között, mint *Vasitvoroda* vagy *Macsam* hegység, északi irányban Szerb és Bosnyákország' határát az *Icicza* bércz' elválásaig képezve, a' Kolubara és Drina közt mint *Jublanik*, *Medvednik* és *Iván* hegység a' *Brasik* hegyig lejt, honnét ágai egyike a' Lesnitsza és Drina közé, mint *Szokoi* bércz vonul, másika pedig a' Lesnitsza' és Drina' hosszában, mint *Flacser* és *Jader* hegység terjed és Szabács' átellenében a' Száván végződik; mellék ágai:

- a) *Mucsain* hegység az Ersar és Morava között.
- b) *Stolacz* hegyláncz az *Icicza* hegység és Vuvacz folyó között Bosnyákországban.
- c) *Icicza* bércz az előbbtől északra Bosnyákországban.
- d) *Soeczicza* és *Kabtu* hegység a' Kamenitsza, Possega és Morava közt.
- e) *Malen* és *Soracz* hegység a' Kolubara és Ljig között.
- f) *Kubor* hegyláncz a' Nagy Morava és Kolubara közt, mellynek ágai egyike mint *Klesuericza* bércz a' Turia és Ljig közé — másika pedig mint *Kosmai* láncz a' Kolubara, Száva és Duna közé Nándorfejevárig ágazik el.
- g) A' *Rudnik* és *Kollenik* hegyláncz, melly a' nagy Morava' kelet-északi kanyarulatában tanyázik.

Keleti ága: a' Raska és nagy Morava' forrásait elkülönítve *Urag-niaska* bércz nevezet alatt a' *Kolicz* hegyig lejt, holott három ágra vál: az első *Csemerno*, a' nagy Morava' forrásai közé dél-nyugotnak lejt. — A' *Brusnik* és *Selitsza* bércz északnak az Ibar és nagy Morava közt Tsatsak felé vonul, holott letörpül. — Az utó *Csemerno*, végre a' Raska és Ibar közé ágazik.

- 9) A' *Racza* hegy az Ibar' bal és Raska' jobb partjai közt fekszik.

HERZEGOVINÁBAN:

10) Horvátország' határpontján a' fővonaltól elváló hegy-ág *Janereve*, *Prologh*, *Sternizza* és *Tovernizza* hegy nevezet alatt lejt, Herzegovinának Horvát és Dalmátország' felőli határát képezve a' Narentáig, egész vonulatán egyes különvált hegy-tömegekből állván.

11) A' *Liubuska* és *Tserna* hegyvonala, a' Narenta, Dreznicza, Jossinicza és Trebisat folyók közt terjed. Az előbbihez hasonló.

12) Montenegro, Bosnyákország és Herzegovinai határponton a' Carení hegységtől Drobnase felett elváló-ág, Montenegro' és Herzegovina' határát jelelve, a' Moracca' forrásánál két ágra oszlik; északi ága anegkeríti a' Niskiki tavat, és folyton északi irányban a' Narenta' észak dél-nyugoti kanyarulatába kerül, *Bielosok* bércz, *Batiericza*, *Lipeta* hegy és *Vrabacz* hegység nevezett alatt; mellék ágai közül a' *Gliubomir*, *Gradina* és *Tsaba* hegyvonala a' Tribinsitsza, Brigava és Narenta közt az adriai tengerre lejt; — A' *Dubrara* hegy a' Brigave, Buchna és

Narenta közé; a' *Veles* hegység a' Buchna' jobb partja és a' Narenta közé. — Végre a' Porim hegy a' Jezero és Narenta között terjed.

MONTENEGROBAN :

Nyugoti ága, mint *Pessiori* hegy és *Kosman* hegység, ausztriai Albánia' határán két ágra oszlik, melly közül az észak-nyugoti Herzegovina' és Dalmatország' határát *Visokizub*, *Zerkicza* és *Siber* hegy nevezet alatt jeleli; — a' dél-nyugoti pedig, mint *Muratorich* bércz, Montenegro és Dalmatország' határát képezve, Montenegroba és Albániába behatol, egyrészt a' Succubina' hosszában a' Bojanara és az Adria tengerre lejt; más részt pedig, mint *Huma* bércz, Montenegro és albániai határképp' a' Czernojevicz folyó' és Skutari tó' hosszában, az említett tó és Succubina között a' Narentára ágazik el. — A' Pessiori hegytől elváló egyik mellék ág Piesciuzzi táján két részre válva, egy részt a' Zetta és Sinezza közt a' Moraccara — más részt a' Sinizza és Czernojevicz között a' Bojanara lejt.

ALBANIÁBAN :

13) A' Doli és fehér Drin forrásai között, az Argentaro bérctől a' Bori hegyben egyik fő ág fut ki, melly Podmila közeliben három ágra oszol; egyike, mint *Beriseldi* és *Biskassi* hegy, a' Bojana és Drinassi folyók közé lejt; — a' középső a' Drinassi és Drin között terül; — a' harmadik, végre, a' fehér Drin és Grastenitsa közt mint *Postrich* hegység a' Drinára ágazik.

14) *Sardagh* (Scordus) vagy *Karadagh* (Komonizza) a' Perserindaghba vál el a' Dinari havasoktól, keleti irányban Szerbország' és Rumelia' határát képezve, Kostendiltől észak-nyugotra az Egrisudaghgal (Orbelus) egyesül, melly észak-kelet-déli kanyarulatban Szerb-Bolgárország és Rumelia között terülve, Zsófiától délnyugotra a' *Dirpindsa* hegylánczsal kapcsolódik, melly végre, dél-keleti irányban Bolgárország és Rumelia közt vonúlva, Ichtiman és Kostendse táján a' Balkan (Haemus) lánczsal függ össze.

A' Sardagh, az év' kis részét kivéve, mindég hóval fedett. — Lejtékei zordonak és meredekék, völgyei pedig sűrűn erdők és laktalanok.

A' Szerb Sardagh, Mali-Jasztribovatz, Kopaunek és Glubotin hegység szinte zordon, vad és laktalan.

Fő ágai :

1) A' Perserindaghban elváló déli irányban terülő Maczedoniát Albániától elválasztó *Maniana Petrin* hegység, Ochridától északra két ágra vál:

ALBANIÁBAN

A' nyugoti fő ág, mint *Spiridion* hegy és *Candari* hegység dél-

nyugoti északi kanyarulatban, megkeríti az Ochrida' tavát, és Debrítől nyugotra három részre oszol: egyike északi irányát folytatva, mint *Spiteon* (Cetius) bércz a' *Pusa* hegyben, nyugotra pedig a' *Kerubi* hegységben a' Drin és Vardasa közt az Adria tengerre lejt. — A' középső észak-nyugot felé vonulva a' Vardasa és Hismo között szinte a' tengeren végződik. — Harmadika végre, mint *Graba Balkan* bércz, a' Hismo, Lisana és Uskomobin folyók között szinte az Adria tengerre ágazik el.

MACZEDONIÁBAN:

A' *Borax* hegytől északra a' Maniana Petrin hegy-láncztól a' Vardar és Tettovo folyók közé keleti irányban egy rövid mellék ág fut ki; egy másik Borax hegytől délre, a' Karasu és Tettovo forrásai között, mely kelet-déli kanyarulatban a' Barbussa hegybe felemelkedik, és a' Vardar (Saragul) dél-kelet' északi kanyarulatába lejt.

A' keleti fő ág: kelet-déli irányt vesz, és Toli Monastir alatt a' *Sarakina* hegybe, hol a' *Pindus* bérczczel egyesül, több ágra vál.

Nyugot felé ALBANIÁBAN:

a) *Sboke* és *Gromos* hegyvonal a' *Djurad* bérczczel közösül, mely az Uskomobin, Karbonates, Grabova, Petrodi és az Ora hegyben a' Lom közé ágazik.

b) A' Lom Desnicza és Vojuza között a' *Tomoros* hegység tanyázik, mely a' Skrapari' forrásánál a' *Skrapari* bérczczel közösül.

c) A' Desnicza és Levkaricza közt, a' *Dagh* bércz-meredeken a' Vojuzára terjed.

Keleten MACZEDONIÁBAN:

d) A' Sarakino hegytől egy mellék ág hat keletre, mely a' Kastoria tó' északi partján kelet-északi kanyarulatban, a' Bruto és Potrava, később a' Visticza és Vardar (Saragul) közt vonúl, a' *Tekes* hegyben felemelkedvén, északra a' Velitsa és Bagna, — kelet-déli kanyarulatban a' Vistritza és Vardar; keletre végre a' Caradjova, Vistritza közé lejt. — Ez említett mellék ág' egyik oldal ága a' Kastoria tó' keleti partján kelet-északi irányban *Sinaxigos*, *Maricsi* hegy, *Burenos* (*Bermus*) bércz és *Xerolivado* hegy nevezet alatt a' Vistritza és Jndse-Karasu közé ágazik.

A' *Pindus* vagy *Hellen* láncz, Epirus és Maczedonia között a' *Desnico-*, *Gramon Oros-*, *Sutnicza-*, *Rochitas-*, *Smolika-*, *Vasilicza* és *Spiteon* hegyben felemelkedve, a' *Zigos* hegy-csomóig vonúl, holott Mezzovotól északra több ágra vál.

Keleti ága: *Kratechovo* hegy, *Voluxza* bércz (Lyncon, Cassei, Cambini Montes 7000') *Seinavatevi* (Olymp 6112') és *Vernion* hegy nevezet alatt, Török-Thessalia és Maczedonia között lejt, 's az Indse Ka-

rasu' torkolata előtti kanyarulatában a' görög sziget-tengeren végződik. — Oldalágai : egyrészt a' Venetico és Ajas közé lejt; másrészt a' Saranta Poros és Salambria közé, mint Ardam és Milonas hegység terül.

ALBANIÁBAN :

Nyugot felé : egyik ága a' Vojutza' forrásait megkerítve a' *Mitchikeli* hegyben emelkedik fel, holott két ágra vál : egyike *Panesti*, *Mertica*, *Melchioro* nevű egy vonulatban levő egyes különvált hegy-tömegből áll, és Zagoritza és Vojutza közé lejt; — másika a' Janinai tó körül felkanyarodva, mint *Papingos* és *Palesia* hegy az Argiro-Potamo és Zagoritza között a' Vojutzán végződik.

A' Pamingos hegytől Delvinaki közelében kifutó oldal-ág megkeríti az Argiro-Potamo' forrásait, 's a' *Chausi* és *Kondo-Vuno* hegyekben felemelkedve az Argiro-Potamo' bal partján egész az *Argenik* hegyig terül; a' honnét egyrésze észak-nyugoti irányban a' Suchitza és Vojutza közé; másrésze dél-nyugotnak a' *Thoraides* hegyig nyúl, holott két ágra válva, egyike déli irányban a' Pavla' jobb partja hosszában, a' jóniai tengerre lejt; másika észak-nyugot felé a' *Scruelles* hegyig vonul, holott kétfelé ágazik: az észak-nyugoti ága az Atartus és Suchitza folyók közt, az Avlonai öböl' keleti partján, Avlonaig terjed. — A' dél-nyugoti a' *Tsika* hegyben 4230' felemelkedve, mint *Longara* bércz az Avlonai öböl' dél partját képezi, és a' *Linguetta* fokban végződik.

A' Terino és Kalamas közt felemelkedő hegység csakhamar három ágra oszol: egyike a' Kalamas és Mavropotamos közt, mint *Vlachoritico* hegy a' tengeren végződik; — a' középső a' Mavropotamos és Loru közt, *Zalongos* bércz nevezet alatt, szinte a' tengerre lejt; — a' 3-dik végre a' Loru és Arta között, mint *Telimex* hegység Arta' táján törpül le.

Az Aspropotamos és Arta' forrásai között, a' Zigos hegyből egy harmadik ág fut ki, melly a' *Peristera* hegyben felemelkedve *Cucardista*, *Djumerka* és *Macronoros* hegység nevezet alatt, az említett két folyam közt, az Artai öblön mint *Sparton-oros* hegy, — végre Görögországban az akarnaniai tavak, és Aspropotamos közt végződik.

A' Pindus vagy Hellen láncz, Mezzovotól további déli folytatása a' *Marotzo* hegyig, *Kiatra Ombrosta*, innét a' Göröghatárig *Smocovo* (Tymphrestus) hegység nevet visel, folyton Epirus és Török-Thessalia' határát képezi.

A' Pindus' kopár hegyes ormai egész éven át hóval fedvék, 7000 — 8000' emelkedéssel a' tenger' színe felett.

TÖRÖK-THESSALIÁBAN :

A' Török-Thessalia' és Görögország' határát képző Othrix hegysortól (l. Görögországnál) több oldal-ágak futnak ki, a' Salambria' mellék fo-

lyói közé; ezek közt legjelesebb az Amphrysus' és Gura' forrásai között elváló oldal-ág, mely a' Volói öböl és Kartas tó között a' *Marro-Timo* bércczel egyesül, ez utóbbi a' *Trikeri* fokon emelkedik fel a' tengerből, kelet-északi irányban Magnesiat közép táján keresztül hasítva, a' Karlas tó' keleti partján felvonulva, a' Salambria' jobb oldalán falmeredeken lejt, és a' tengeren *Kiros* (Ossa) hegyben végződik.

MACZEDONIÁBAN :

2) Az *Egrisu-Dagh* a' Bistrizza' és Egridere' forrásai közt vál el a' fővonaltól, a' Strymon (Karasu) és Vardar mellék folyóit *Velitz-Dagh* és *Tsengel-Dagh* nevezet alatt elkülönítve, a' Besik és Takinos tavak közt az Orphanoi vagy Contessai öbölre lejt, egyik oldal ága a' Gallico folyó és Langasa tó között, a' Chalcisi félsziget' hegyeivel kapcsolatban áll. — Salonik' tájékán a' saloniki öblön a' *Kortiach* bércczel emelkedik fel, mely keleti irányban mint meredek *Salomon* hegyláncz az Orphanoi tengeröblön végződik, hatalmas ágait déli irányban mint *Kassandra* előhegy (Pallene) a' Pailuri fokig; *Lungus* előhegy (Sithonia) és *Drepano* fokig, és *Ajosoros-Athos* Monte santo fokáig bocsátván ki.

3) A' Strymon és Naestus (Karasu) között, a' Dupindsa bérctől elváló fő-ág, az említett két folyam közt déli irányban a' Nevrekub' forrásaig lejt, a' honnét egyrészt az Anghista és Strymon Karasu közt, a' *Manikion* (Cercina) hegyben felemelkedve Takinos' tóvárára ágazik; másrészt pedig a' *Beride* hegyben emelkedvén fel, az Anghista és Naestus Karasu közt, mint folytonos *Maleka* hegység a' görög sziget-tengerre terül, és az *Orphano* fokban végződik. A' *Maleka* hegység (Pangaeus) a' Despoto-Daghhoz hasonló magas szálfá erdővel fődött, és mint az utóbbi csak gyéren lakott.

THRACZIÁBAN :

4) A' Naestus' és Maritza' forrásai táján a' Dupindsa bérctől a' *Despoto-Dagh* (Rhodope) hegyláncz válik el, mely az említett folyamok' mellék folyóit egymástól elkülönítve Trigardi táján három ágra vál, egyike az Usundsá és Sourmisa folyók közt, Drinápoly elibe terül; — másika a' Sourmisa és Zernitza közt a' Maritzára ágazik, és szinte Drinápoly elibe vonul; — a' harmadik végre a' Zernitza' jobb partján lejtve Orichovánál (Trajanopolis) a' Maritzát áttöri, és *Tekir-Dagh* név alatt egyrészt a' *Paxi* fokban végződik, másrészt pedig a' Kavaktsai és Ainadsik forrásai táján a' *Kagri-Daghh*gal (M. Sacur) egyesül. — A' *Kagri-Dagh* a' *Helles-Burun*, *Stelia* és *Kemiklik* fokban emelkedik fel a' tengerből, Cherezonez' félszigetét átmetszi, a' Marmara tengerpart' hosszában észak-keletfelé vonul, és az Erkene és Araplydere' forrásai táján a' Strandsa bércczel lánczolódik. A' *Despoto-Dagh* (Rhodope) 6 — 7000 lábny;

ormokkal, meredek zordon és helyel-közel megmászhatlan hegyvonallal, keleti folytatásán mindinkább lealacsonyul 's a' Maricza' átlórésinél oly alacsony feltér-alakuvá lesz, hogy rajta gabnát és bort termesztene; a' *Te-kir-Dagh* és chersonzezi bérezekben ismét előbbi vázlatában a' tengerpartokat meredeken övezve, felemelkedik. Az említett feltér' táját kivéve a' Despoto-Dagh egészen műveletlen hever, rengeteg erdővel borítva, mely az a' nélkül is már meredek, szirtes, járatlan hegységnek zordonságát és hozzáférhellenességét növeli.

SZERBORSZÁGBAN.

5. A' Sidnieza' és Bolgár-Morava' forrásai közt Sardaghtól elváló *Glabolin* hegység, részint mint *Sardagh* hegység, a' Toplizza és bolgár-Morava közé lejt, részint mint *Saskiboracz* hegylánc a' *Plocsa* hegyig vonul, hol 3 ágra oszlik. Nyúgotti ága, mint *Kopanegeh* hegység, Kusnik felé az Ibarra lejt; az északnyugoti *Selliana* hegyvonallal név alatt a' szerb-Morava és Ibar; a' keleti, végre, a' Szerb-Morava és Toplizza közt vonulva, a' *Gulka* hegyben felemelkedve, mint *Male Jastrebicza* hegység, a' bolgár- és szerb-Morava közé lejt: 's a' híres deligradi elgátolt hadállást képi.

6. A' Bolgár-Morava' és Tempescia' forrásai közt egy magas, meredek főág fut ki az Egrisu-Daghból, mely az említett két folyó és Jaren közé ágazik el.

7. A' *Sucha* bérez a' Tempescia' és Isker' forrásai közt vál el az Egrisu-Daghtól, egész vonulatán északi irányban Szerbországnak Bolgárország felőli határát képezve, a' Tsernikói hegyben felemelkedik, és mint *Sinah* hegység a' Tempescia és Nissava közt Nissa felé a' Bolgár-Moravára ágazik.

c) A' *Veliki Balkan*, 3000 lábnyi emelkedést schol nem haladván, Traján-kapunál, hol a' Dupindsa hegységgel összefügg, kezdődik; keletészaki egész vonulatán Rumelia' Bolgárország felőli határát képi, és a' Jantra' forrásánál Kasanlik' táján a' Balkan vagy Haemus lánczccal függ össze, Rumelia és Bolgárország között keleti irányban, végre mint *Tsenjie* vagy *Emineh-Dagh* a' fekete tengerre lejt 's az *Aspro* és *Emineh* fokban végződik. — Déli lejtéke sokkal meredekebb az északínál. A' Balkán' magassága egyenlő a' Mátránkéval Gyöngyös' táján, és csak Keczanlik' táján emelkedik Zsofiáig magasabban fel. A' Balkánt majd mindennél lehet néhány óra, vagy legfelebb egy nap alatt áthágni.

Fő ágai: BOLGÁRORSZÁGBAN.

1. A' *Visocsko* hegység, mely a' Traján kapunál fut ki belőle, részint az Isker és Supul - Vid közé, Teteven' táján halomvonallá aljasulva lejt —

részint északnyugotfelé vonúl; Mramor' táján az Iskert áttöri 's mint hatalmas *Stara Planina* bércz Csiprováczig nyúlik, hol több ágra válik. Ágai egyike innét nyugot-északkeleti kanyarulatban, mint *Vratarnicza* bércz, a' Timok és Duna közt, Viddinnél végződik; másika nyugotészaki irányban, mint *Tesniverch* hegység, Nissa felett Szerbországba áthatol.

SZERBORSZÁGBAN.

Szerbhatártól kezdve a' magas meredek, erdős és gyéren lakott *Mosna* hegység veszi kezdetét, melly a' *Herkan* hegyben felemelkedve nyugotészaki kanyarulatban, a' *Golubiniana* bércezel lánczolódik, mellynek keletészaki folytatása a' *Stava* hegyig, *Haiduczi* bércz nevet visel, melly szinte magas, erdős és laktalan; innét a' Poreczka forrása körül a' magas 's meredek *Zeragum* terjed, melly végre északkeletre a' Duna' orsovai kanyarulatában, mint magas *Dehli*, *Jora*, *Trebucz* és nagy *S'irbucz* hegység ágazik el. Másrészt Orsovánál a' Dunát a' vaskapuban áttöri és a' Kárpátokkai közösülő izt képzí. Az eleinte magas 's meredek *Czerniverh* a' Golubiniana bérctől elválva, később halomsorrrá törpül le, és a' Ressava és nagy Morava közé lejt.

A' *Ham* hegyvonal' magas és meredek oldalai kopárok, 's csak orma erdős, *Statora* hegyben fut ki a' Haiduczi bérctől és a' Mlava és nagy Morava közt a' Dunára lejt. A' *Vilkokovan* hegység a' *Stol* hegyben válik el a' Haiduczi bérctől, később mint *Omotie* hegyláncz a' Mlava és Ipek közt a' *Vulkan* és *Sisa* hegyben felemelkedve a' Duna' ó palánkai kanyarulatába vonúl. — A' Duna alatt áthatolva, a' bászági határszél' hegyeivel kapcsolódik.

A' *Cserüverh* és *Nikolaja* hegységek az Ipek' forrásai közé lejtnek.

A' *Stara* hegyben a' Poreczka' és Ipek' forrásai közt elváló *Peczka* bércz a' *Koloylie* hegytől, *Maydan* bércz nevet visel a' *Keuszero* hegyig, a' honnét mint *Golieh* bércz az Ipek és Duna közé terül.

BOLGÁRORSZÁGBAN.

A' *Veliki Balkan* Bolgárországbán még a' dunai folyók közé halomsorkint ágazik el.

RUMELIÁBAN.

Egyik fő ága a' jopsuji Slujudere, Maritza és Jundsza közé, Adrinapoly felé lejt.

Fő ágai:

BOLGÁRORSZÁGBAN.

1. A' *Kis Balkan* bércz a' Bujukdere és Kucsuk vagy Deli Kamesik' forrásai közt a' Denürkapu hegyben válik el a' nagy Balkantól, és a' Bujuk vagy Akali-Kamesik, vagy Deli-Kamesik közé lejt, sehol 2000

lábnyi emelkedést túl nem haladva. — A' *Denürkapu* hegytől az *Idow Balkan* válik el, mely a' Kucsuk' vagy Deli-Kamesik' forrásai közé terjed. — A' *Suse-bair* hegyvonal Denür-kaputól északkeletre válik el, tovább mint *Binar-Dagh* észak felé terül, 's egy részt Sumla körül, a' Paravadi és Kamesik folyók közt mint *Ijusom Pokritja* bércz a' Feketetenger' Galata fokában végződik. — Más részt pedig a' Paravadi' balpartja, és Ak Lam' jobb partja' hosszában halomsorra letörpülve, mint bérczhát Bolgárország' számos folyói között vagy a' Dunára, vagy pedig a' Feketetengerre ágazik el.

RUMELIÁBAN.

2. A' *Strandsa* bércz (Kucsuk Balkan) a' Boklucedero' forrásánál válik el a' Balkántól, és a' Maricza és Feketetenger' folyóit elkülönítve, mellékágaival a' Maricza-, Fekete- és Marmora tengerre lejtve a' konstantinápolyi tengerszoroson végződik.

A' *Strandsa* hegység 600 — 1000' magasság felett sehöl fel nem emelkedő, csaknem egészen műveletlen és pusztá, itt-ott erdővel borítva, és szikla meredek völgyektől elválasztva.

Oláh és Moldvaországok' északi határát képző magyar hegyrendszerhez tartozó *erdélyi* havasoktól a' dunai mellékfolyók közé számtalan hosszabb 's rövidebb mellékágak futnak ki, melyek közül Oláhországban a' *Pietra-Pajata*, *Kosta-Benge* és *Balota* hegység, az Olt' jobb partján, a' *Zenoga* a' Tapologu és Argis között, — a' *Lases* a' Volzana és Vallemare közt; *Labe* a' Dimbovicza' bal partján; — *Vuroc-Glodian*, *Piatra Auz*, *Vuroc Dunului* és *Vuroc Salilor* a' Braova' jobb partja' hosszában; a' *Talárharas'* lejtéke a' Csungur' és Buzow' jobb oldalán Buzseoig; — *Juru Mara* és *Piatra Nikolitor* a' nagy Milkow' forrása körül, mely rövid közön Oláhország' Moldva felőli határát is képi.

MOLDVÁBAN.

A' *Zbojna-Niagra* Tulinies' táján. — *Goszman* hegység, mely Taslen és Besztercze közt Serethre lejt; a' *Pipirigul* Besztercze és Moldva közt Serethre; a' *Moldava* hegység, mely Galliczia' és Erdély' határát képezve a' Moldova' bal partját folyton kísérve Romannál végződik, legjellemesebbek.

A' *Sucsava* hegység, mint az előbbi, a' Kárpátoktól elválva Sucsava és Sereth folyók közé ágazik el.

A' *Sereth* hegység Sereth és Pruth közt Bukovinából jön ki a' Kárpátokról, és az említett két folyó közt a' Dunára ágazik,

Ágai:

a) A' Raseu, Pruth közé terjedő.

b) A' Schiga, Raseu és Pruth közé lejtő.

- c) A' Mitok , Bachlui és Schiga közé terjedő; végre
 d) A' Borosest , Bachlui , Pruth , Barlath és Vaslui folyók közé elágazó.

Tengerei :

1. A' *Feketetenger* (Pontus Euxinus) az európai török állodalom' keleti részit a' Duna' torkolatától egész a' konstantinápolyi tengerszorosig körzi, 8550 □ mfdet foglalván magában.

- Öblei :** a) A' várnai öböl.
 b) A' burgási öböl.
 c) Az inadai rév.

2. A' *Marmoratenger* (Propontis) a' konstantinápolyi tengerszoros által a' Feketetengerrel függ össze, mellyben csak a' *Kucsuk-Tsekmedsei* és a' *Bujuk-csekmedsei* öblöket említhetni; — belöte a' dardanellai tengerszoroson keresztül

3. A' *Görög-sziget-tengerbe* juthatni (aegei v. Fejértenger, Ak-Denghi) melly az előbbi tengerszorosától egész a' trikeri csatornaig az európai Török-állodalom' déloldalát nyaldossa, az európai és ázsiai partok közötti azon nagy tengeröblöt képezi, melly a' dardanellai tengerszorosától a' Mirthoi és Candia köröttli tengerig terül, és a' Marmora tengerrel együtt 3630 □ mfdet foglal. — Samotraki Diodor' mondái után: e' tenger nagy földvaltozás által keletkezett, a' midőn az előbbi hegyvonalok' ormai szigetekül maradtak fen, — Ichelő, hogy a' Feketetenger a' konstantinápolyi és dardanellai tengerszorosát áttörvén, a' földközi tengerrel egyesült.

Öblei :

A' *Sarosi* (Sinus Melanus), *Enosi* (Bori-Corfusi), *Orphanoi* vagy *Contessai* (Strymon), *Istillar* Chalcis és Athos félsziget keleti partjai közt; *Monte-santoi* (Indsir-korfusi) Athos és Drepano félszigetek közt Chalcis' délpartján; — *Kassandrai* vagy *Agios-Manas* Drepano és Pailuri félsziget közt, Chalcis' déloldalán; — *Saloniki* (Therma) Török-Thessalia, Mazedonia és Chalcis' partjai közt; *Voloí*, Magnezia' nyugoti és Török-Thessalia' délkeleti partjai között, — ebben a' *Pteleo*, *Surbis* és *Voloí rév*.

A' *Choreston rév* Magnezia' keleti partjai közt.

A' *trikeri csatorna* (l. Görögországnál) benne a' *Felio rév* déli Török-Thessalia' keleti partjai közt, a' volói öböltől délre.

4. A' *Kandia* vagy *Kreta* köröttli tenger (lásd a' szigeteknél, Kandia).
 5. A' *joniai* tenger a' Török állodalom' nyugoti oldalát az artai öböltől az avlonai öbölög köríti.

Öblei :

Az *Artai* (Sinus Ambracia) az actiumi tengerszoros által védett,

joniai tengernek egyik legszebb, legerősebb 's legkényelmesebb réve, fele Görögországhoz tartozik (l. Görögországot). — A' török részen ki-
lűnök benne : a' *Vathy* rév, a' *Mazonna-*, *Zukalio-*, *Zapeli-*, *Kolia-*
liko és *Veli Bey-halászhók*.

Komaros, a' prevezai félszigel' nyugati partjai közt.

A' *gomenizzai*, *niczai*, *murtói* és *butrintói* öböny : Epirus' keleti
partjai közt Korfu' átellenében.

A' sz. *János* rév Paxo sziget' átellenében; *Sayades-*, *Flelia-*, *Ka-*
kito rév, Korfu' átellenében; — végre a' *palermoi* (Panurmus) Merlera
sziget' északkeleti átellenében.

6. Az *adriai* tenger, Albania' keleti partjai' hosszában az avlonai öbölig.

öblei:

Az *arlonai*, mellyben *Ragusin* rév; *durazzói*, *drinoi* a' *meduai*
sz. *János* révvel.

Folyamai :

MELLÉK- ÉS TENGERPARTI FOLYÓI :

Az európai Török-állodalom' folyamai következő tengerekbe ömölnek

A' Feketetengerbe :

1. *Duna* (Ister, Danubius), az európai Török-állodalom' főfolyama, a' Szávávali egyesültével Nándorfejérvárnál érinti a' Török-állodalom' ha-
tárát, a' honnét keleti irányban Orsovaig Magyar- és Szerbország' hatá-
rán foly, innét kezdve déli kanyarulatokban a' Timok' befolyásaig Szerb-
és kis Oláhország' határát képi, tovább délkelet ész. keleti irányban Bol-
gárországot Oláh-Moldva és Besarabiatól elkülöníti, míg végre a' Csatal
szigetnél két ágra oszlik. Az északi : *Kilia* nevezet alatt ész. keleti irány-
ban *Kilianovánál* több ágakra szakadva, mellyek' torkolata előtt ismét
egyesülnek, a' tengerbe dől, és a' *kili-bogasi* torkolatot képezi. — Déli
ága : délkeleti irányt vesz, és *Tuldsánál* ismét két ágra oszol, az északi
Suline név alatt keletre foly, és a' *suline-bogasi* torkolatnál a' Feketeten-
gerbe dől; — déli, délkeletnek tart, és *Dunavecznél* két ágra vál, a'
felső délkeleti irányát megtartva *szent György* nevezet alatt az orosz ha-
tárt képezve, a' *kedrille-bogasi* torkolatban a' tengerbe omol; — az alsó
ág déli irányban a' *Ramsin* tóba foly, melly több ágú lefolyásokban a'
jalova-kucsukbogasi, *portescabogasi* és *kurtebogasi* torkolatokban a' ten-
gerbe foly.

A' *Duna*' folyása az európai Török-állodalomban igen tekervényes,
gyakran több, nagyobb és kisebb ágakra oszlik, de mellyek ismét egye-
sülnek, miáltal számos nagyobb 's kisebb szigetet képez, mellyek közül
Kuticza (Smederevónál), *Porecs*, *Ostrowgot* (Adakal és Skladovo közt),

Veliko Ostrov (Perzsa Palánka alatt), *Kizilievo-Moldara*, Golubacznál; a' *Groczka Gradiste* és melletti Szerbországhoz tartozik stb. Oláhország 88 dunai szigetét számlál.

Nándorfejérvártól Raesaig jobb partja a' Karas' felvételeig, mérföldnyi kiterjedésű mocsár 's posványos balpartján úrkodik; Orsovától Perzsa Palánkaig balpartja úrkodó, Negotin' tájéka Timokkali egyesülteig, áradásnak van kitétetve.

Gulobacz és Gladova közt különzi el a' Duna a' szerb hegységektől a' Karpátokat, Vaskapu (Porta Trajana), Demir-Kapi-Tahtali, Kasan, Greben, Islas és Jucz nevezet alatt; ezen köz egyszersmind a' dunai hajókázásnak legveszélyesebb része, mellyen keresztül a' víz 60—80 ölnyire összeszűrülva, két helyütt olly iszonyú erővel tör utat, hogy csak a' legügyesebb és az utat legjobban ismerő kormányosok mernék rajta át-evezni, ámbár az újabb időben Széchenyink a' szikla' alját némileg kitégítatá. Porecs és Orsova közt tekergő örvénye van, mellyben a' kisebb hajók sülyedési veszélyben forognak.

A' vaskapui átfolyása után ágya' tágultával futása is lassúdik, több ágakra oszol, és mint felebb említettük, számos erdős és kákás szigetet képez. — A' Timok' befolyása után ágya tetemesen szélesbül, Widdin alatt pedig mellékágaival együtt gyakran annyira kiterjed, hogy ellenkező partját alig lehet kivenni.

Widdinen alól, a' Bolgár oldalon, jobb partja majd közelebb, majd távolabb, folytonosan kísértetik a' Balkán' mellékfolyói közé terjedő lejtékeiktől, mellyek változva majd magasak vagy alacsonyak, majd szőlővel beültetvék, erdők vagy pedig koparak; — balpartján ellenben mérföldnyi mocsáros nád 's kákás lapályok terülnek, mellyek mellék- és holt ágaitól, úgy nagy töcsáktól különfélekep átmeteszvék.

Rassovanál a' Duna, honnét csak 8 mérföldnyi távolságra van a' tengertől, a' föld' feltérnyi (plateauartig) emelkedése miatt északi irányú 30 mérföldnyi kerületre kényszerítették, jobb partja folyvást úrkodik lapályos balja felett, mellyben számos ágaival 3 mérföldnyire is kiterjed, Galadstól kezdve végre keleti irányban foly, jobb partján a' *Bech-Tepe* hegység lejtván a' Dunavecznek Ramsin-tóbai ömléseig.

Mintegy 40 mérföldnyire a' tengertől és 25 mfre a' Pruth' egyesüléstől kezdődődik 18 mföldnyire terjedő torkolati tere (Delta), mellyen keresztül több ágakban, mint főlebb említők, Kilianova és Kara Herman közt a' tengerbe ömlik, a' tenger' vizét, 4—5 mfnyira sárgára festve. Az egész torkolati tér 3 főrészből áll, u. m.: a' Kilia és Suline ágak közötti *Csatul* és *Leli* szigetből; — a' Suline és sz. György ágak közti sz. *György* szigetből; és a' sz. György és Dunavecz ágak közti *Porticza* szigetből.

A' Duna' szélessége a' Száva' torkolatánál 1000—1100, a' Traján híd' romjainál 1540, a' Ruscsuk-, Tolorkán- és Silistriánál 1000, Brajlownál a' fő-

ága 650, a' Szereth' torkolatánál az egyesült folyamé 1200 lépés. — A' Suline ág' szélessége 360 lépés, a' Kilia' és sz. György' ága 300 lépés.

Mélysége Nándorfejevárv alatt 18--20', további folyásán pedig 16--60' változik. A' 60 mfnyi hosszú Kilia ág, a' tengerig elegendő, de torkolatánál legfeljebb 5--6 orosz lábnyi mélységű.

A' dunai hajózásra nézve legfontosabb a' Suline főág, mely a' torkolati tért majd két egyenlő részre hasítja; partjai általában kellő magasságúak, némely helyein 7', sehol 4' alatt, torkolata közelében 20', valammivel feljebb 40', Tuldse' közelében pedig 60' mély, és osztatlanul egy ágban foly egész a' tengerig. — Sz. György Sulinenél szélesebb ága 30' mély, de a' tengerfelé 4 $\frac{1}{2}$ apad, torkolatában szigetet képez, mellynek végén tengerbe messzire nyúló zátony formálódik, mi miatt csak egyedül halászbárkáktól használható. — A' Dunavecze ág, mely a' Ramsin-tóba ömöl 9--10' mély, 's ennél fogva nem hajózáható.

Vaskapu előtti sebessége 24,000' egy órára, 's ámbár torkolata' téréen esése csekély, mégis roppant víztömege nyomása miatt 18,000' halad egy órában.

A' dunatorkolati térnek legnagyobb része az Orosz állodalomnak birtokában van, csak délre a' sz. György és Dunavecze ágak közt terület föld hagyatott közösül a' törököknek. — A' Suline' balpartján az orosz kormány' részéről 1836 óta egészségi vonal állíttatott fel.

A' Csatál-Leti és sz. György (mon) szigetek' tért nagysága mintegy 2000 □ orosz verst, mellyek mező, erdő, cseres és számos tavakkal fedve, és közönségesen csak martius és aprilis' elején vagy utóján rendkívüli nagy víznél áradnak át. — Porticza' szigete néptelen és pusztá.

A' Dunán csak a' nagy víz' lefolyása után, mi ritkán történik, május' vége előtt, közönségesen pedig csak június' közepén lehet hidakat biztosan verni, de időn kívül is történnek áradások, ha t. i. az erdélyi havasokon a' hó szokatlan hamarabb olvad, mely a' két part közötti közlekedést egészen félbeszakasztja. — A' hídverés rajta keresztül számos ligetei és széles posványos völgyaljai miatt, mellyek csak a' kevés fenmaradt tölteceken átgázolhatók, mindig nehéz feladat. — Orsova alatt leghibiztosabb átjáró partjai Braova, a' Timok' torca előtt, órányira Widdin előtt, és alatt, az Avcer-palánkai gázló, Dsjibra Palánka alatt, az Olt' torkánál, Flamundanál Nikápoly alatt, Giurgievo alatt, Tatariza és Silistria között, Hirsova alatt 2 német mfnyire, Brajla, Galacz alatt, Iskisanál, Ismail és Kilianova.

A' Duna legnagyobb hajóktól járható, és rajta rendes gőzhajózás is létezik. 300 framezia mföld hosszúságban folyja keresztül a' Török állodalmat, tereinek a' legnagyobb hadi és kereskedői hasznokat nyújtva.

Jelesebb mellékfolyói balján Oláhország és Moldovában :

a) *Topolnicza*; patak sekély.

b) *Anilor* }
 c) *Desnezia* } patak, sekély.

d) *Sill* (Schyl) ered Erdélyben, a' Vulkán és Mundra hegy között, a' Vulkán-szoroson keresztül déli irányban Oláhországba foly, és Rahova' átellenében a' Dunába ömlik, sájkázható.

Jelesb oldalfolyói balján : *Sillortu* és *Homorad*; jobbján : a' *Tiszmana* és *Motru*.

e) *Ol* (Alt, Aluta) ered Erdélyben, a' Vurva, Stefliest, Mogura és Csoruluj-Tartaril hegyek közt áttörvén, a' Verestorony-szoroson keresztül déli irányban az oláh rónára foly, 74 mfnyi futása után Islasz alatt, Nikápoly' átellenében, egész folyásán nagy és kis Oláhországot elkülönítve, a' Dunába omol. Szálhajókkal járható. Jelesb oldalfolyói balján : *Topologu* ered a' Csoruluj-Tartaril hegy' keleti lejtékén az erdélyi havasokon, és Ovtrovennél egyesül. Jobbján : *Lunkavecz*, *Oltecz*, melly a' Csernával öregből, és *Taxlui*.

f) *Veide*, ered az erdélyi havasok' déli lejtékén, az oláh-lapályban Pitest és Flemunda között, a' *Teliomannal* öregbülve, a' Jántra torka' átellenében a' Dunába szakad.

g) *Argis*, ered az erdélyi havasokon és délkelet-déli kanyarulatban, Totorkan' átellenében a' Dunába foly, hajózható. — Jelesb folyói jobbján : a' *Salesa*; balján : *Dimbovicsa*, ered a' Popusa hegyben az erdélyi havasokon, Bukaresten keresztül foly, és Budestinél egyesül; hajókázható.

h) *Mostise*, Bukarest és Ursicseni közt keletkezik az oláh lapályon. O Obilliestienél tóba merül, mellyből új Obilliestienél kifolyván, Kuretestienél ismét tavat képez, miből nagy kiterjedésű tóba omol, és Csokaniestnél öböltér formában, Silistria' átellenében, a' Dunába foly.

i) *Jalomicza*, ered a' Salibor hegyen az erdélyi havasokon, Tergovistot érinti, délkeleti irányban Hirsova' átellenében a' Dunába foly; hajókázható. Jobbján felveszi a' *Lipa* és *Paskani* tavak' lefolyásait; — balján a' *Braorát*, melly a' *Prikor* és *Telesinnel* öregből, és *Zilyava* és *Krucz* lefolyásával növekedik.

k) *Kalmaczu*, ered Kalmaczu' közelében, keleti irányban foly, és Dojánál szemközt a' Dunába szakad.

l) *Sereth* (Araru, Agarus) ered Bukovinában a' Kárpátokon, Serethnél Moldvába foly át, és kelet-déli kanyarulatban Moldvát átfolyva a' Putna felvételitől kezdve, Moldva és Oláhország közti határt képezve, Galadnál a' Dunába ömlik; futvonala 62 mföld, 400' széles; hajókázható. — Jelesb mellékfolyói jobbján : A' *Sucsawa*; ered Bukovinában a' Kárpátokon, Sucsawától kezdve, eleinte a' moldva-galicziai határt jeleli, Popenille mellett Moldvába foly, és Littenmatenél egyesül. — *Moldava* szinte Bukovinából jön ki a' Kárpátokról, Bajánad a' Moldvába foly, és Roman alatt egyesül.

Besztercze Erdélyben ered; csakhamar Moldvába fut, és Bakenál a' Serethbe ömöl. — *Totrus* Erdélyből jön a' gyimesi hegyszoroson keresztül a' *Tosteuval* öregbülve, Adsud alatt egyesül. — *Putna* ered Erdély' határán az Aszlag hegyben, a' *Nagy-* és *Kis-Milkowal* növekedve Maximenynél ömlik a' Serethbe, egész folyása alatt Moldva- és Oláhország' határát képezve. *Himnik* ered Erdély' határán a' Juru-Mara hegyben, és a' Putna' torkolatától délre egyesül. *Buszceo*, ered Erdélyben a' Szeredo hegyben a' havasokon; csakhamar Oláhországba fut, és Maximeni alatt ömlik a' Serethbe, balján felveszi a' *Zirlo*, *Balta-Serata* és *Balta-Alba* tavak' lefolyásait; — balján: *Bartat*, ered a' Sereth hegység' déli lejtékein Jassytól délre, és Serbaniestenél egyesül, folyása közben a' *Kraszna*, *Lipova* és *Bergeunal* növekedve.

m) *Pruth* (Hierassus) Galicziában ered a' Kárpátokon, Bojana' alattól fogva folyton Moldva és Besarabia közt folyva, az európai orosz 's török állodalom közli határt képi, Liptsaniig keleti-, innét fogva pedig folyton déli irányt tart, Sigieza' közelében két ágra válik, nyugoti ága a' Brates' tavát képi, torkolata előtt ismét egyesül, és Reninél a' Dunába ömlik, mély bemetszésű völgyben foly; Bachluival egyesültétől kezdve, hajózható; futvonala 112 mf. 600' széles; jelesb folyói, jobbján: *Rasen*, *Bachtui*, ered a' Sereth hegységen Storesti' közelében, Jaszyn keresztül foly, Kupereslőnél a' *Sigával* növekszik, és Skoponál a' Pruthba ömöl. — *Jelan*.

Jobbján: Török-Horvát-, Bosnyák-, Szerb- és Bolgárországbán:

a) *Száva* (Magyarországnál adatik elő) Nandorfejérvárnál ömlik a' Dunába, az Unna' egyesültétől kezdve Jaszenovacznál, a' Magyar és Török állodalom' határát jeleli. A' Száva, mind víztömege, mind pedig völgye' tulajdonságai miatt is fontos hadi gát. — Jobb partja úrkodó, partjai általában laposak 's csak a' Verbas' torkolata' közelében a' bosnyák hegyektől körzött folyása esellen, lassú, 's minthogy ágya a' hegyekről beleözönlő számos folyókat felvenni nem képes, gyakran nagy térségeket elaraszt, terjedelmes mocsár és posványságokat hagyva maga után, melyek közt sűrű átgázolhatlan erdők léteznek. A' Száva az Unna' befolyásánál 600', Berbirnél lejjebb 800—1000', torkolatánál 2000' széles; 6—10' mély, 4000 mázsás hajókat is hordoz; a' jobb partjáróli átjarást oldalfolyói könnyebbitik. Jelesb oldalfolyói:

Glina, ered két ágban, egyike Török-Horvátországban Sasina' táján, rövid közön a' magyar-török határt képezve, új Bumovacznál a' magyar-Horvátországba eredővel egyesül, és a' magyar-horvát földre fut, Berkessevinánál végre a' *Kulpába* ömlik.

1. *Unna*, ered az Urlisza hegy' ész. lejtékén, folyása északkeleti irányú, Rakanitól kezdve Novi alatt a' magyar 's török állodalom' határát folyton jelelve, Jaszenovacznál a' Szávába foly; futvonala 28 mfd; sajkázható.

Jelesebb folyói, jobbján: *Unnecz*, *Sanna*, ered a' Vitorgó hegyen, északnyúgoti irányban foly 's Novinál egyesül; jobbján a' *Gomoinicza*, balján a' *Prisika*, *Sanchitza* és *Japra*val öregből.

2. *Verbas*, ered a' Vrana béczen, Banyaluka' nyílt termékeny völgyén keresztül foly, és Svingornál egyesül; futvonala 25 mfd, Banyalukanál 35° széles és hajókázása kezdődik, 1000 mázsás hajókat hordoz. Jobb partja úrkodó. — Jaiczától kezdve Bosnyák-, Török- és Horvátország' határát jeleli. Jelesb folyói, jobbján: *Ogar*, *Verbanicza*, melly utóbbi az Orasitza hegységen keletkezik, és Banyaluka felett foly a' Verbatba; balján: a' *Pliva*, toroka előtt Gölhassar tavát képi, és Jaiczánál egyesül.

3. *Okrina* a' nagy és kis *Okrina* összefolyásából keletkezik, el-seje ered a' Maczilje, másodika a' Brestovacz hegységen, Derbenten keresztül foly, és Novosercelől nyúgotra *Brod* alatt egyesül.

4. *Bosna* a' *Migliaska*, *Kesora* és *Iragosesse*' összefolyásaiból, mellyek a' Karen béczena erednek, keletkezik; Bosna-Seraj' közelében folyása ész. Kuseto felett egyesül; folyása 30 mfd; völgye tágas, termékeny; Vranduktól kezdve 1000 mázsás hajókkal járható. Jelesb folyói jobbján: *Krivaja*, ered a' Karen hegységen; folyása északi, Ruiniczától nyúgotra egyesül. — *Kalta*, ered Isvorniktól nyúgotra a' Barugovo hegyen; folyása nyúgot ész. Doboynál egyesül. — Balján: *Foinicza* három ágból ered a' Seer béczen, Visokanál ömlik a' *Bosnakba*. *Lasva*, a' Radovan hegységen ered, Travnikon keresztül foly, és Zenitza alatt egyesül, futása keleti, a' *Germaonitza*, *Comarsitza*, *Kositza* és *Bielával* öregből. — *Ussora* a' nagy és kis *Ussora*' összefolyásaiból keletkezik, folyása keletészaki, Leteniktől keletre egyesül.

5. *Libosnicza* a' Medvedniak hegyből ered; folyása északi, és Presopolie' táján egyesül.

6. *Drina* (Drinus) a' careni bérez Zamora hegyből ered; folyása elcinte Foesaig északkeleti, innét Bukoviczaig keletészaki, Baczeviczától, honnét folytonosan a' Bosnyak' szerb határon foly, északi, és Raesanál a' Szávába ömlik; futvonala 48 mfd, 270—300' széles; ágya mély, köves. Losnizától Janiaig a' Bosnyak part úrkodó. — Wisegrádtól karabokkal (kisebb sajkák), Isvorniktól pedig 1000 mázsás hajókkal járható; több gázlóval bír, mellyeknek kemény aljak miatti mélységük 2—2½' főleg Lopodna és Lonya közl. 24—45—50° széles; jelesb folyói balján: *Illok*, *Pracza*, *Rakinicza*; *Iadar*, melly a' *Kladinával* növekszik; *Libosnicza*. Jobbján: Bosnyákországban a' *Vvattzal* növekedő *Lim*; Szerbországban: *Kraszanicza* és a' *Jaderral* növekedő *Lesnitza*.

7. *Savanitza*. 8. *Eres*. 9. A' *Mutnikkal* öregbedő *Kamiesak*. 10. *Dumacsa*. 11. *Dubrava*. 12. *Vukodrax*. 13. *Tannava*, mellyek a' Kolubava és Drina közt ömlenek a' Szávában, sekélyek.

14. *Kolubara* ered a' Jublanik hegységen, folyása északkeleti, Palesről északkeletre egyesül; folyása' kezdetén sebes, Hub' aljáig meredek lejtőségektől összeszorított, innét lassúdik 's partjai kitágulnak; vizét esős időben a' nagyobbuló Száva visszatolja, Hub' és Pales' tájkaira özönli, holott nagy posványosságokat szül, melly olykor minden közlekedést gátol, Palesnél 80' széles; korabokkal hajózott. Jelesb folyói, jobbjan: *Liig*, *Turia*; baljan: *Sabacz* és *Hub*.

b) *Nagy-Morava* a' Szerb- és *Bolgár-Morava* egyesültéből keletkezik, Krusevatztól északra; — elsőbbike (Angrus) ered az Uragniaska és Vasilinovoda bérc között; folyása Lucsányig északi, Terstenichig keleti, a' honnét keletészaki irányt vesz; jobbjan a' *Siducza* és *Raskával* öregbedő *Ibarral*, melly a' Rigó-mezőn foly keresztül; — baljan: az *Ersar Tetinával* öregbedő *Posega*, *Kamenutza* és *Kiruchával* növekszik. — A' *Bolgár* vagy *Keleti-Morava* (Brangus), ered a' Sar-dagyon Szerbországban, keletészaki irányú tekervényes folyása után végre Setovaniczénél nyugotfelé fordul, jobbjan a' *Tarennel* öregbedő *Tempescaval*, és a' *Nissaral* egyesül; ez utóbbi ered Bolgárországban Dragoman' táján, a' Stara-Planina hegy' lejtékein; folyása északnyugoti kanyarulatú, és Setovaniczénél Nissától nyugotra, holott Szerbországba lép, foly a' keleti Moldovába, Bolgárországban, baljan a' *Sukaraval* nagyobbúl. — Baljan a' Brangus a' *Toplesszával* növekszik. — A' *Nagy-Morava* Szerbország' fővize, északi irányban foly, Pranovanál két ágra válik és mint *Jessava* Semendrianál, mint *Morava* Kulich felvárnál a' Dunába omol.

A' Szerb-Morava' partjai magasak és meredek; ágya iszapos; esése hirtelen és sebes.

A' Bolgár-Morava' hirtelen-sebes; ágya kövecses és sekély. Mindkét Moravának eredetök előtt, és egyesülésök' utáni bércz' völgyei Czupriaig igen keskenyek, ott lép csak szélesebb völgybe 's partjai megalacsonyulnak, ősszel és tavasszal pedig átáradnak, midőn Semendria körül örökös posványokat szül.

A' Szerb-Morava Tsatsakuál 30–40° széles, partjai' magassága gyakran 4°, torka felé 50°, mélysége 2–3°. Az *Ibar* Mitroviczánál 35° széles 's gyakran áradoz. A' *Nissara* 150° széles, mélysége legfeljebb 3'; futása hirtelen-sebes, esőzéskor hamar árad, és Alexinceze lapály' posványágaira özönlik; ágya kövecses.

A' Nagy-Morava Czupriától kezdve 700–800 mázsás hajokkal lenne járható, ha ágyát a' benne létező lák- és ezövekektől, mellyek a' hajókázást veszélyessé 's csaknem lehetetlenné teszik, kitisztítának. Most közönségesen korabokkal járnak, mellyel, mint a' Drinán, csak legfeljebb 2½ mélységre eveznek. Jelesebb folyói baljan: a' *Lerazka*, melly a' Jagodinánál egyesül; — a' *Lepnicza* Glagovatznál és a' *Jesenitza*, melly

Rahinczenél ömlik bele; jobbja: a' *Hessava* Svilianinál és a' *Hessarsina*, mely Lucszianál egyesül.

A' *Ressava*' ágya iszapos, mély; 15—20' széles, 's csak ritkán átgázolható.

c) *Mara*, ered a' hajduezi bérczen, Saguhicza helység' közelében; folyása északi, a' *Bossura-Josanieza* és *Andujevorol* növekedve, Kostolacznál a' Dunába omol; völgye szálás tölgyerdőkkel borított, felső része termékeny, szép és tágas, rögtöni áradásoknak van kitétetve, különben mindenütt átgázolható, 's nem hajózható.

d) *Ipek*, ered a' hajduezi bérczen; folyása északnyugoti és Gradzistenél ömlik a' Dunába. Az *Ipek* a' hegységet keletnyugotra órányi hosszúságban töri keresztül; szikla-völgye itt magas falaktól körzött, csak ágyának hagynán elegendő helyet; — könnyen átgázolható és nem hajózáható.

e) *Poreczka*, ered a' Zeragum' hegyén; folyása északi 's Bibnicza alatt a' Dunába ömlik: Belgrád' és Krajna' vidékét választván el egymástól. E' folyó' nyugoti oldala Szerbország' legzordonabb 's legjáratlanabb helye.

l) *Timok*, a' nagy és kis *Timok*' összefolyásából keletkezik Verhicza' táján; elseje a' Zesuiverch bérczen ered; folyása Bolgárországban — eleinte Gurgusováczig nyugotészaki, innét kezdve északi: honnét a' szerb határt képzí. — A' kis *Timok*, ered Szerbországban; futása öszszefolyásaig keletészaki; a' *Timok* északkeletnek foly Szerb- és Bolgárország közt, és Rakoviczanál a' Dunába ömlik. A' *Timok* Bregovaig lejtős meredek szírtek közt foly, holott rónaságba lép; partjait kísérő hegy-lejtékei jobb oldalán távolabb lejtnek, Saicsarnál partjai 2—2½" magasságra emelkednek, Vratarnicza' táján meredek szikla-völgy fal, a' Viddinből Nissába vezető út terhes szoros közé változtatják; — folyása, főleg Bregova felett, igen sebes; záporoktól rögtön megárad, de szinte olly rögtön lelohad; ágya általában köves, Gurgusovacznál rögtön kiszélesedik és iszapossá lesz. — 18—60° széles és 2½—3' mély, Gurgusovacz, Saicsar és Ternavác' tájain rajta keresztül több gázlókat találhatni; oldalfolyói csekélyek.

BOLGÁRORSZÁGBAN.

g) *Ternek* (patak) Viddin alatt omol a' Dunába.

h) *Widbaut*, Dunay felett.

i) *Arzar*, Arzar-Palánkánál.

k) *Smorden*, Smordennél ömöl a' Dunába.

l) *Lom* (Almus), ered a' Zesuiverch' keleti oldalán; folyása északi és Lom-Palánkánál a' Dunába foly.

m) *Dsibra* (Lyginus, Ciabrus), ered a' Stara-Planina' bérczen Csiprovác' táján; futása északi, és *Dsibra*-Palánkánál a' Dunába szakad.

n) *Ogustul*, ered a' Stara-Planina-bérczen, Belicza' vidékén; folyása északi, és Kotoslinnál a' Dunába foly.

o) *Seidul*, ered a' Stara-Planina-bércz' egyik keleti ágán, mely a' Seidul és Isker közé lejt; folyása északi, Rahovanál (Oreva) a' Dunába dől.

p) *Insikra*, csekély patak, Ostrovanál egyesül.

q) *Isker* (Oeseus), a' *nagy* és *kis Isker*' összefolyásából keletkezik, Sofiától északra, fő ága Samakov' táján a' Rilo- és Dupindsa-bércz közt ered; folyása északi. — Keleti ága a' Sucha-bérczen ered; folyása egyesülteig é. kelet-déli kanyarulatú. — Az Isker' folyása ész. keleti, Giczen és Kicselei közt omol a' Dunába; völgye Etropolig, hol a' bolgár síkságra foly, keskeny; — déli főága Samakowtól Grubljanig magas bércek közé szorított, a' honnét egyesülteig Sofia' síkságán foly keresztül, számos oldalfolyói csekélyek.

r) *Stipul Vid* (Seresgul, Utus), a' *nyugoti és keleti Seresgul*' összefolyásából Teteven' táján keletkezik; nyugoti ága Ichtiman körül, a' Vi-sotsko- és Rilo-bércz' lejtékei közt ered; folyása Ichtimanig *Arliköi-Suij* nevezet alatt délkeleti, és meredek bércelejtékektől körzött, innét északi irányt vesz; több oldalági csekélyek. Keleti ága a' Veliki-Balkánon ered; folyása északi, Teteven' táján a' bolgár síkságba lép, mindkét oldalán számos csekély folyókkal növekszik, és Daylezanal (Utus), Islász' átellenében, a' Dunába foly.

s) *Osmá*, ered a' Veliki balkánon; folyása északi, Lovcsáig magas erdős bércek közé szorított, innét völgye jól művelt, és halomvonaltól köröztetik, Nikápolynál a' Dunába ömlik.

t) *Jantra*, a' *Russita*, *Saltar*, *Bujukdere* és *Bejlik*' összefolyásai-ból keletkezik Nikopi' táján. A' *Russita* ered a' Veliki-Balkánon két ág-ból, mely Selvinél egyesül; folyása északkeleti kanyarulatú. — A' *Bejlik* ered a' Balkánon; folyása északi; jobbján a' *Kelifurköivel* öregbül, és Tirnaván keresztül foly. — A' *Saltar* ered Binar-Daghon Osmanbasar' táján; Karaesköig északi, a' meddig jobbján magas hegységtől kísértetik. innét nyugati 's ágya mély bemetszésű; jelesb folyói halján: a' *Bujukdere* ered 3 ágban a' kis Balkánon, melyek Terseniáknél egyesülnek; folyása északi, Slatarizzanal ömlik a' Saltarba; a' *Szunokos* ered a' Balkánon; folyása északi, Jakowziig magas bércektől körített, meredek lejtékektől körzött, innét a' síkságba lép, de ágya mély bemetszésű marad, Leskovacznál foly Saltarba.

A' Jantra folyása északi, ágya mély bemetszésű; és Krivina alatt ömlik a' Dunába.

u) *Lom* (Almus), a' *Kara-Lom*' és *Ak-Lom*' összefolyásából támad. Az első ered Kasardirli' táján, a' Binar-Dag' é. lejtékén; folyása északi eleinte Araplárig magas hegységtől körzött, innét a' síkságba lép, ágya mély bemetszésű marad. — Másodika Salimköi' táján ered a' kis Balka-

non, északi lejtékén; folyása északnyugati, eleinte magas bérczek közötti, mely Turlaknál kitágul, honnét a síkságra lép.

A' Lom' folyása északi, Rusesuknál a' Dunába foly. A' Lom nyárban, midőn a' hőség nagy, gyakran ollyannyira megapad, hogy majd mindennütt keresztül lehet gázolni.

v) *Busina*, mely Marotinnál (Trimanium); —

w) *Sara* vagy *Drista*, mely Silistria alatt; —

x) Az *Usentivel* növekedő *Tahander*, mely Liblicza felett, — a' *Baltasesti*, mely Baltadsi felett; — y) a' *Karran*, mely Hirsovától északra, és z) az *Araktar*, és azon számos folyócskák, melyek a' Lom és tenger közt ömlenek a' Dunába, sekélyek.

1. *Mangalia*, ered Azanlar' táján egy kis halomból; folyása északkeleti, Mangalia előtt a' Mangalia' tavát képezi, melyből a' tengerbe foly ki.

2. *Paravadi* (Potamos), a' *Raspunar* és *Erekli'* összefolyásából keletkezik, Jenibasar' táján; folyása keleti, Várna előtt a' Devna' tavát keresztül folyja, és a' várnai öbölbe omol; jobb oldalát Sumlatól kezdve a' Ljusom-Pokritia-hércz kíséri.

3. *Kamcsik* (Panysus), a' *Bujuk* vagy *Akali-Kamcsik* és a' *Kucuk* vagy *Deli Kamcsik'* összefolyásából támad Köprikői felett. — Az első ered a' kis Balkan és Inse-bair hérczek között, balján a' *Begmagalesirel* növekszik, nem mély, 4—5° széles, ágya Elibekonig meredek lejtékek közé szorított, honnét jobb oldalán kitágul. — A' második a' kis Balkan, Idow-Balkan és Balkan vagy Haemus közt ered; folyása eleinte keleti, Dobroltól északkeleti; ágya eleinte meredek bérczek közé szorított, Gorodeztől balpartja Dobrolig kitágul, hol is több csekély folyókkal öregbül; jobbját folyton a' Balkán kíséri, Dobroltól ismét a' kis Balkán' és Balkán' lejtékei közé szorított, 10—15° széles, száraz időben több jó gázlóval bír.

A' Kamcsik' folyása keleti, Köprikői mellett széles tavat képez; völgye mély, magas erdős bércektől körített, a' Mauro-foktól délre a' tengerbe omol.

4. *Kosako-dere*, a' Csenje vagy Emiuel-Dagh' végágai közt ered; folyása keleti, ágya magas meredek 's erdős bércek közé szorított, és Kosakokői alatt az Aspro-foktól délre a' tengerbe dől.

TIRÁCZIA' FOLYÓI.

5. *Nadir dere*, a' Balkán' déloldalán ered két ágból, melyek Nadir-derbent alatt egyesülnek; folyása Uromáig keleti, innét kezdve nagy kiterjedésű tavat képez, melyből Koperan alatt két ágban mint *Tudsi* és

Csumus-dere Misivriától északra és délre a' tengerbe ömlik. — Uramaig magas bércektől körzött, mellyek jobb partjától távolabb vonódnak, tavát meredek övezettel körítik. — A' Tadszi és Csumus közti tér egészen róna, és Misivria' síkságát képzí.

7. *Aidos*, ered Tastape' táján a' Balkán' déli lejtékein; folyása Aidosig keleti, innét déli, Velköinél terjedt tavat képez, keletre fordul, és Burgasnál a' burgasi öbölbe foly, ágya magas bércek közé szorított, melly Lotochor' táján a' burgasi síkságba tágul ki.

7. *Bokludze-dere*, Trikoku mellett ered a' Balkán déloldalán; folyása Bej-Magalesiig déli, innét keleti, Kainardsi' táján széles tavat képez, és Burgas alatt a' burgasi öbölbe foly, ágya magas bércek közé szorított; tavában a' Faki-derével egyesül, melly Umu-refakin' táján a' Strandsa-hegyvonalon ered.

8. *Wordevicsa-dere*; — 9. *Wasiliko-dere*; — 10. *Galidsino-dere*, — 11. *Rexzi-dere*; — 12. *Bulaneksuju*; — 13. *Zelgi-dere*; — 14. *Panai-dere*; — 15. *Fuskinas-dere*; — 16. *Tolopax-dere* stb., mellyek mindnyájan a' Strandsa-bérczen erednek, és keleti irányban a' Fekete-tengerbe ömölnek: sekélyek; ágyaik magas meredek bércek közé szorított 's általában nem nagy hadi gátak.

Marmora tengerbe:

1. *Baktsekői Suji* vagy édes víz, ered a' Strandsa-bérczen; folyása déli, Konstantinápolynál a' galatai révbe ömlik; csekély.

2. *Alí Bey-kői Suji* (Cidarik), ered a' Strandsa' lejtékein; folyása délkeleti, Konstantinápolynál a' galatai révbe ömlik.

3. *Aramteresi* } mellyek Konstantinápolytól nyugotra a' ten-

4. *Csaus Basa dere* } gerbe ömlenek, sekélyek.

5. *Tasli-dere*, ered a' Strandsa-bérczen; folyása déli, és a' kucsuk-csekmedsei öbölbe foly, sekély.

6. *Haram-dere*, melly Ambarlinál foly a' tengerbe, csekély.

7. *Karasu-dere*, Kalfakői' táján ered a' Strandsán; folyása déli, a' bujuk-csekmedsei öbölbe omol, sekély.

8. *Kojun-dere*. 9. *Turalk-dere*. 10. *Csoda-dere*, sekélyek.

11. *Araptij-dere*, a' Strandsa-bérczen ered; folyása déli, Zultán-Csiflik alatt a' tengerbe ömöl.

12. *Csortu Suji*, ered a' Strandsán; folyása Karevliig délnyugoti, innét déli, Rosalo alatt a' tengerbe foly.

A' dardanelli úthban a' tengerbe ömlő *Cava*, *Ova-su*, *Balli dere* stb. mellyek a' chersonesi bércekről folynak le, rövidek és csekélyek.

A' görög szigettengerbe:

1. *Tursem* (Seocus), ered Tarfuretől nyugotra a' chersonesi bércezen; folyása Karibicig délnyugoti, innét nyugoti, Iskelesi alatt a' tur-

seni révbe ömlik; völgye termékeny 's magas bércektől körített, melyek baloldalától távolabbra esnek, csak tursenkőitől kezdve balpartja' úrkodó torkolataig, egyébkint sekély, véletlen áradásoknak kitétetett.

2. *Kavakcsai*, ered a' Tekir-bérczen; folyása déli, Kavak alatt a' sarosi öbölbe ömlik; völgye magas hegylejtékektől körzött.

3. *Arsinthus*, szinte a' Tekir-bérczen ered; folyása déli, Cheronal a' tengerbe foly, ágya meredek hegylejtékektől körzött.

4. *Maricza* (Hebrus), Thraczia' fővize, a' nagy Balkánnak Rilo-bérczczeli egyesülténél ered, Tatár-Basardsikig keleti irányban keskeny sziklahasítékban foly, a' honnét kezdve völgye kitágul, és az általában rizst termő fülöppápolyi síkságba lép; Harmanliig folyása délkeleti, innét pedig egészen déli irányt vesz Drinápolyig, bár egyes hegylejtékektől többször összeszoríttatik, nyílt vidékét megtartja; innét jobb oldalán a' Despotó-dagh' magas bércelejtékei kísérik, balján Dimotikáig nyílt vidéke folyvást tart, Dimotika és Ipsala közt a' Tekir-daghot tőri keresztül, Ferredsik alatt ismét síkságban foly; és két ágban az enosi öbölbe és a' görög sziget-tengerbe ömlik. Futvonala 52 mfd.

A' maricza télen át nagy kiterjedésben előzőnli partjait, ellenben nyáron vize jobbára sekély, 's több gázlókkal bír, melyekre azonban rögtöni áradása miatt nem igen számolhatni. — Fülöppápolytól kezdve hajókázható, Drinápolynál már 50 tonnás hajókat hordoz.

Jelesb oldalfolyói, balján :

a) *Janik Harmandere*, a' Veliki Balkanon ered; folyása déli, Tatár-Basardsiknál egyesül; — folyása eleinte magas meredek sziklaktól körzött.

b) *Trucsa*, szinte a' Veliki Balkanon keletkezik, a' tatár-basardsiki mocsárt képezve, a' Mariczába foly.

c) *Alvandere*, patak : ered a' Veliki-Balkan' déli lejtékein; folyása déli, a' tatár-basardsiki mocsárt az előbbi folyóval képezve, szinte ott egyesül.

d) *Jopsuji*, a' Raska és Kumsu' összefolyásaiból támad, Csobanbunarnál és Sadibekonál a' folyamba foly.

e) *Tundsza* (Tonsus), Maricza' legnagyobb oldalfolyója, ered Kalefere' táján a' Veliki-Balkanon; folyása Achatliig keleti, innét déli, Drinápolynál egyesül, hol 10° széles. — Achatliig magas meredek bércektől körzött, innét síkságba lép. — Jelesb folyói, balján : *Papas-kői*, *Bujuk Derbend*; jobbján : *Stujudere*.

f) *Waxlidere*, ered Wakasal' táján; folyása déli, Sakindsa' átellemnében foly a' Mariczába; sekély.

g) *Erkene* (Ergina, Agrianus), ered a' Strandsa-bérczen, Wisa' táján; folyása nyugati, a' Konstantinápolyba vezető országútát átmetszi,

és Djesr Erkenenél a' Mariczába szakad; az Erkene jobbára síkságon foly, Hierepolitól kezdve baloldalát a' Tekir-dagh' lejtékei kísérik. — 6° széles, gyakori áradásnak kitétetett, de száraz időben, mint oldalfolyói is, átgázolható. Jelesb folyói, jobbján: a' *Rema*, ered a' Strandsa bércezen; folyása nyugoti, Eski-Baba alatt egyesül, ez jobbján a' *Papaskői Ewrensek*, *Naderlidere*, *Sinyrdere*, *Karagacs*, *Jalpaly-Suji*, *Kavakdere*, és a' *Bujukdere*vel öregbedő *Teke*vel növekszik.

Alkadikdere, a' *Kulelö-Suji* és *Murdarsadere*vel öregbül, és az *Asdere*, melly a' *Nedeterdere*-t veszi fel; balján: *Marukadere*, melly az *Ariande* és *Serai* patakkal növekszik, és az *Ainadsik*.

h) *Kisinehr*, ered a' Tekir-daghon; folyása nyugoti, Dimotikanál a' Mariczába ömlik; sekély.

i) *Ipsala-su*, Koskői' táján a' Tekir-daghon ered; folyása nyugot-déli, Ipsalanál (Cypsel) a' Mariczába szakad, magas meredek bérceztől összeszorított.

Jobbján:

a) *Karlóva*, a' Despoto-daghon ered; folyása északkeleti, Pamuk-tepe felett egyesül; sekély.

b) *Basakai*, ered Pestera' táján a' Despoto-daghon (Rhodope); folyása északi, Fülöppapolynál szakad a' Mariczába. Jeniköig magas bérceztől körzött, hol síkságba lép, rögtöni áradásoknak kitétetett.

c) *Stanimak*, ered Abela' táján a' Rhodopen; folyása északi, Stanimakig magas meredek bérceztől kísért, hol síkságba foly át, és Csemer-Köpri felett a' Mariczába dől.

d) *Usundsza*, ered Arnaut' táján a' Rhodope' egyik ágán; folyása északkeleti, Harmanlinél egyesül, ágya meredek partoktól körzött.

e) *Arda* (Sourmisa, Artissus), ered Ardes' táján a' Despoto-daghon; folyása keleti, Drinapolynál egyesül a' Mariczával, a' Despoto-dagh' magas ágaitól összeszorított, meredek szikla-partokkal.

f) *Zernicza*, ered Tink' táján a' Despoto-dagh' ágai között; folyása kelet-déli, Zerneez (Zirmae) alatt a' Tekir-dagh' áttörésinél, a' Mariczába foly, ágya meredek magas sziklaktól körzött.

5. *Soenos*, ered a' Despoto-dagh' egyik ágán; folyása déli, völgye magas hegység közé szorított, Köpeldi alatt a' síkságba lép, a' honnét balpartja úrkodó, Maronia alatt a' tengerbe foly.

6. *Carats*, ered az Soenos forrásától északra a' Despoto-dagh' egyik csekély ágától választva; folyása nyugot-déli kanyarulatú, és Comuldsinatól nyugotra a' lagosi öbölbe ömlik; a' Caracs Jascköiig magas hegység közt foly, hol síkságba lép.

7. *Sopari*, Neochorio' táján ered a' Despoto-dagh' egyik ágán, Jenidsei Karasu alatt a' Lafri-tavon keresztül a' tengerbe foly; csekély.

MACZEDONIA' FOLYÓI :

8. *Naestus* (Karasu) a' Rilo bércezen ered, a' Despolo-daghot a' Maleka hegységtől különíti, felső folyása tágas bérce-völgyet képez, Baghgi alatt keskeny szirt-völgybe foly, és Csailak alatt síkságba lép, 'Taso sziget' átellenében az Andropos fok körül két ágban a' tengerbe omol, számos oldalfolyói sekélyek.

9. *Nevrekub* (Anghista), ered Nevrekubtól északra, a' Maleka és Manikion bérce közt, folyása déli, Zernováig völgye eléggé nyílt, itt bércezeitől összeszorított. Dirama (Drama, Drabiseus) és Anghista (Graecus) közt, a' Filipi mocsáros síkságot folyja keresztül, Kadaka alatt a' Takinos tóba merül.

10. *Zigna*, ered Zigna felett a' Manikion bércezen, a' Seresbe vezető országotat keresztül metszi, és rövid futása után déli irányban a' Takinos tóba foly.

11. *Seres*, ered a' Manikion bércezen, bal oldalán a' sz. János hegy vonul, Serest vizenyíti, és a' Takinos tó' mocsáros ronáján a' Takinos tóba foly.

12. *Strymon* (Karasu) Maczedonia' fővize, ered Radonyetől észak-keletre az Egrisu-daghs és Dupindsa bércek közt, folyása dél-keleti irányú, 'Takinos' táján a' 'Takinos' tavába foly, mely végre Orphanótól nyugotra a' contessai öbölbe foly le. A' Strymon' felső folyásán Petrichig keskeny, tekervényes szikla-völgyben foly, hol völgye kitérül, Libonovo' táján szikla-bércek közé szorított, alantabb a' Csengel-daghot áltöri, és a' Derbend-khani szoroson keresztül foly, Timur-hissarnál, Seres' posványos síkságába lép, melyet esőzések pusztítva eláraszt, de nyárban mély, széles ágyában lassúdan foly. — Serestől hajókázható.

Jelesebb folyói, balján :

a) *Djerma*, ered Dupindsától északra Dupindsa bércezen, folyása torkáig nyugot déli; csekély.

b) *Visticza*, ered a' Manikion h. ész. oldalán, folyása ész. ny. déli irányú, csekély.

Jobbján :

a) *Bistricza*, ered az Egrisu-daghton, folyása észak-keleti kanyarulatú, Ternofluk alatt egyesül; csekély.

b) *Strumnicza* (Radovich, Pontus), ered az Egrisu-daghton Lieboni táján, folyása keleti, Petrichtől keletre foly a' Strimonba. — Jobbján a' *Vilisse* és *Petrichel* öregbül.

CHALCIS félsziget' folyói csekélyek.

13. *Gallico* (Echedorus), ered a' Velicz és Csengel-daghs közt; Tchiflich' táján, folyása déli, Akbunártól nyugotra két ágra válva, Lepli alatt a' saloniki öbölbe foly.

14. *Wardar* (*Axius*), két forrásból ered a' Perserin-daghon Wekhal' táján, Uskubig völgye a' Perserin' ágaitól körzött, innét kezdve a' musztaphai síkságon foly keresztül, jobb oldalán hegy-lejtékek emelkedvék, Tikves (*Tranupara*) és Avret Hissar közthegységek közé szorított. Colakia körül a' Pallai híres fátlan tengerparti rónán folyva, saloniki tengeröbölbe ömlik. — Folyása dél-keleti, futvonala 36 mfd., télen át gyakran átárasztja partjait, midőn torkolati síkságán számos posványokat és álló tócsákat szül.

Jelesbb folyói, balján:

a) *Pepentz*, ered a' Sar-daghon, folyása dél-keleti, Senitsdnél egyesül; rögtöni áradásoknak kitétetett.

b) *Uskub-sou*, ered a' Sar-daghon, folyása déli, Uskubnál a' Wardarba foly, csekély.

c) *Sarpiaki* Tabanamossa táján, ered a' Kara-daghon, folyása dél-nyugoti, Komanovanál a' *Bujuk Psignaval* öregbül, és Kaplanli-Hannál a' Wardarba szakad.

d) *Braonista* az Egrisu-daghon ered, folyása Karatovaig, hol az *Egriderewel* növekszik, nyugoti, innét dél-nyugoti, Papalistanál ömlik a' Wardarba, Istibnél a' *Kariczával* öregbedő, *Istibbel* nagyobbúl. — A' Braonista Istibig magas hegység közt foly, innét kezdve bal oldalán a' Wardar és Sárpiaki közt a' musztaphai feltérség terül el.

Jobbján:

a) *Tellovo*, ered a' Borax hegyben, folyása sziklák között keleti, Uskubnál egyesül.

b) A' *Potoval* növekedő *Babussa*, ered a' Babussa hegyen Izbarnál Köprili alatt foly a' Wardarba, igen sekély.

c) *Wardar Saragul* (Karasu, Erigon), ered a' Maniana Petrin hegység' egyik ágán, folyása Florináig déli, völgye nyílt magas bérczektől kerítve, Florinától a' Babussa és Tekes hegység között észak-keletre kanyarodva, Polosko alatt omol a' Wardarba; — balján a' *Kandrisy*, jobbján a' *Chenicza* és *Brutóval* növekszik.

d) *Velicsa*, ered a' Tekes hegyen, folyása észak-keleti, völgye magas hegység közé szorított, futása rövid, Tikves felett foly a' Wardarba.

e) *Bagna*, ered a' Tekes hegyen, a' Velicsa' forrásától keletre Demir-Kapi felett, kelet-északi folyása után meredek sziklalejtékek között futva, egyesül.

f) *Karasmak*, ered két ágban a' Bunenos és Xero Livado, és a' Sinazegos hegységen, eleinte mint *Potava* folyó az Ostrova és Tellovo tavakat folyja keresztül, a' *Caradjova'* felvételétől kezdve, mint *Vistricza* a' jenídsei tóba ömlik, mellyből *Karasmak* nevezet alatt Colakia közeliben a' Wardarral egyesül. — A' *Potava'* völgye eleinte nyílt, magas sziklabérczek-

től kerítve, Vodinánál szikla-kapun foly keresztül; a' Vistricza' völgye tágas 's nyílt, a' Karasmak síkságon foly. Jelesb folyója balján a' *Caradjora*. A' Jenidsei tóba a' *Niausta* foly.

15. *Indse Karasu* (Haliacmon) a' *Nasilicza* és *Venetico* összefolyásaiból keletkezik. Elseje a' Kastoria tóból foly ki, Turinál a' Pindus és Sinazigos bércek közé szorított, Anaseliczasnál völgye tágulni kezd, folyása dél-keleti. Jobbján: a' *Bilista*, *Granusi* és *Primoriczával* növekszik. A' *Venetico* ered a' Pindus' *Nasilicza*' hegyén, folyása észak-keleti; Greveno' termékeny völgyin foly keresztül, a' *Serini*, *Milias* és *Ajassal* öregbül, Vaniceses alatt a' *Nasiliczával* egyesül. — A' Haliacmon folyása Vanicesestől kezdve az Olymp és Bermus bércek közé szorított, észak-keleti kanyarulatú, Egri Budsak (Puelata, Palatia) felett a' Pellaci mocsáros tengerparti síkság' déli részin, Millova felett a' saloniki tenger-öbölbe szakad. — Jelesb folyói balján: *Vendija* és *Melessa*.

TÖRÖK-THESSALIA' FOLYÓI:

16. *Salambria* (Peneus), Thessalia' fő folyama, ered a' mezzovoi bérce csomón, folyása közép táján Trikaláig *Chachia* név alatt déli, innét kezdve Larissáig kelet-északi, a' honnét észak-keleti kanyarulatban Karitinál Platamina alatt a' saloniki tengeröbölbe foly. — A' *Salambria*' völgye eleinte nyílt meredek szikla bércekkel beszegve, a' Larissai síkságon és a' tempei szoroson, melyet az Olymp' függőleges meredekű, és az Ossa bérce' lejtékei képeznek, keresztül foly. A' Peneus Larissától sajkázható. Jelesb folyói, balján: *Cachia*, *Tricala*, *Liberisso* és *Saranna Poros* (*Atrax*), mely utóbbi az Olympról jön, folyása déli, és Derly felett egyesül. — Jobbján *Godavasda*, *Veternico*, *Meisdani*, ez utóbbi ered a' Hellovo hegyen; folyása Sotiraig *Fanari* (Phenix) nevezet alatt északi, innét észak-keleti, Zabud felett egyesül. — *Sataldsa Potamos* (Gura, Apidanus) ered a' Gura hegységen, folyása ész. nyugot-északi, Alifagánál omlik a' *Salambriába*, balján: a' *Vlacho-Jani* (Enipeus) és az *Enicassossal* növekszik. — *Rejani* (Oreus) ered az Ossa hegy' déli oldalán, folyása nyugot észak-nyugoti, torka előtt a' Nezero tavat képi, Derly' átellenében egyesül.

17. *Amphrisus* ered az Othrix hegységen, folyása észak-keleti, és a' voloi öböl' Armyros öbönnyibe foly; sekély.

Joniai tengerbe.

EPIRUS' FOLYÓI:

1. *Aspropotamos* (Achelous) ered a' mezovoi bérce csomón, folyása déli, Selitzánál a' görög földre fut (l. Görögországnál), a' Pindus' fővonalát Epirus' bérceitől különíti, völgye keskeny 's magas szikla bércek-től körzött. Jelesbb folyói balján: a' *Baba* és *Veternico*. Jobbján: *Seliveno*.

2. *Grikelí*, ered a' Macronoros hegységen, rövid közön a' görög

határt képzí, és az Epirusba vezető főútvonalat keresztülmetszi, Arabonál az artai öbölbe omol; folyása dél-nyugoti, sekély, rögtöni áradásoknak kitétetve.

3. *Arta*, ered két ágból a' mezzovói bércz-csomón, folyása déli, völgye artái magas bércz-lejtékek közé szorított, honnét kitágul, Skiakis hegység alatt az Artai öbölbe omlik.

4. *Loru* (Arethon, Arachts), ered a' sz. Ilyés kolostor' közeliben, Janinatól délre, folyása déli, völgye mély, Lorutól délre mocsáros síkságon az artai öbölbe foly.

5. *Zalongos* patak, ered a' Zalongos hegységen, és a' Zapeli hálszóban, mocsáros síkságon nyugotra a' Loru' torkától az artai öbölbe szakad.

6. *Akolas*, ered a' Zalongos hegység' nyugoti oldalán, folyása dél-nyugoti, Canali alatt a' Joniai tengerbe foly.

7. *Macropotamos* (Glykis, Acheron) Thesprotiában, ered Panagio hegység' lábán, folyása dél-nyugoti, Fanari alatt a' Joniai tenger' Glykis révibe foly. — Felső folyása magas meredek partoktól körzött, Suli és Fanari közt, a' paramithiai térség terjed jobb oldalán. Jobbján a' *Zagurával* és *Ramanadessel*, balról a' *Systranival* növekszik.

8. *Kalamas* (Thiamis), ered a' Papingos bérczről, folyása Gribovoig déli, innét kezdve dél-nyugoti, Skupitza alatt a' Kalamas foknál Corfu' átellenében a' tengerbe foly, völgye' kezdetétől Janinaig mély magas hegységtől körzött. Balján a' *Velchissel* öregbedő *Terino*, jobbján a' *Keramicza* és *Kurendassal* növekszik.

9. *Butrinto* a' Vivari tó' lefolyása, jobbján magas meredek hegység tanýázik, balján a' butrintói síkság terül; felveszi balról a' *Saroniát*.

A' *Pistricza* ered a' Kondovuno hegyen, a' *Pacla*, melly balról a' *Beliczevel* növekszik, ered az Argenik bérczen, mindkettő a' Vivari tóba foly.

Az Adriai tengerbe :

1. *Alartus*, ered a' Csika és Serueles hegyek közt, (Mons Acroce-raunii) futása észak-nyugoti, az avlonai öböl Ragusin' révibe foly.

2. *Vojuzá* (Vedis, Aous) ered a' mezzovói bércz-csomó' Zigos hegyén, folyása nyugot-északi, futvonala 22 mfd., Fieritől nyugotra az Adriai tengerbe ömlik. A' *Vojuzá*' völgye mély magas hegységtől körzött, Premiti és Depedelen közt, hol a' Skrapari és Melchivo hegységen foly keresztül, az aostenai szorost képezve, ágya meredek sziklaktól övezett. — Luneczitől tágulni kezd, míg Karbonare alatt síkságba lép. — A' *Vojuzá* rögtön árad, szárazságban majd mindenütt átgázolható. Jelesb folyói, jobbján: *Topolissa*, *Saranta Poros*, *Csarkof*, *Stojani* patak, *Lerkaricza*, *Lioknicza* és *Desnicza*; balján: *Zagoricza* a' *Derepulórat* növekedő *Argiro Potamo* (Chelidmus) és a' *Suchicza*.

3. *Ergent* (Beratino, Lom, Semno, Apsus), Codras hegység' táján ered a' Tomoros és Sboke hegység közt, Macedoniában, folyása nyugoti, csakhamar Albaniába fut át, és Chervesta helység felett két ágra válva, a' tengerbe és Trebucsa tóba ömlik. Völgye Pirisniakig magas hegylanczoktól körzött, innét tágulni kezd, és Beratnál síkságba lép, melly torka előtt posványos. Jelesbb folyói, balján: *Skrapari*, *Roskovicza* és *Glenicza*; jobbján: *Petrodival* növekedő *Grabora* és *Karbonates*.

ALBANIA' FOLYÓI:

4. *Uskomobin* (Scombi, Tobi, Genussus) Macedoniában a' Drenovói tóból foly ki, itten dél-nyugoti kanyarulatban megkeríti a' Spiridion' (Candavi montes) hegységet, a' Maliki tavon keresztül foly és Albaniába lép, észak-nyugoti irányban Pekini alatt a' tengerbe ömlik. Völgye Macedoniában magas bércek közé szorított, Albaniában a' Djurad és Graba Balkan bércek' tágas völgyét körzik, Ilbessantól nyugotra a' síkságba lép, és torka előtt a' tengerpart mocsáros. Jelesb folyói, jobbján: *S. Spiridion*, *Ilbassan*, balján a' *Devol*.

5. *Spirnacza*, ered a' Graba Balkan bércezen, folyása magas hegység közt nyugoti, Kavaja alatt a' durazzói öbölbe ömlik.

6. *Lisana*, ered a' Graba Balkanon, Petrella' táján, folyása nyugot-északi, Sciak alatt mocsáros tengerparton a' tengerbe foly.

7. *Arapos* patak, ered Presa' táján, folyása nyugoti, Kules felett mocsáros tájékon a' tengerbe ömlik.

8. *Hismo*, ered a' Spileon bércezen Novaja' táján, folyása Terranaig nyugoti, völgye magas bércektől körzött, innét kezdve észak-nyugoti, völgye jobb oldalán mindinkább tágulni kezd, és mocsáros. Isim' táján a' mocsáros sík tengerparton keresztül a' drinói öbölbe szakad, bal oldalát torkáig magas hegység kíséri.

9. *Maffi* (Matis, Artatus), ered Khelossi' táján a' Spileon bércezen, folyása Pedanaig észak-nyugoti, innét kezdve nyugoti, Gures felett mocsáros tengerparti síkságon, torkánál két szigetet képezve a' drinói öbölbe foly. A' Maffi Orosig hegység közt foly, innét ágya kitágul, de Malossetól Isimig ismét hegység közé szoríttatik. Jelesb folyói, jobbján: *Orasa* vagy *Oros*, a' *Malu Fandeval* növekedő *Velika Fande*; balján a' *Vardasa*.

10. *Drin* (Drinus) a' *Fehér* és *Fekete Drin*' összefolyásából keletkezik Stena alatt.

A' *Fehér Drin* ered az Argentaro bérce' Bori hegyén, folyása Perserinnig déli, innét dél-nyugoti, völgye Perserinnig keskeny, a' meddig az Argentaro és Postrich bércezet választja el egymástól, Perserinnél völgye kitágul, és a' Fehér Drin megkeríti a' Postrich' hegységet. Jelesb folyói, jobbján: *Bistricz*, *Decsiani*, *Renicz*; balján: *Toptuka* és *Sumi*.

A' *Fekete Drin* (Drinnegro, Drinius) az Ochrida tóból foly ki, fo-

lyása' egyesültéig északi, a' Maniana Petrin bérczet a' Spileon bérceztől különíti, völgye keskeny, bal oldalán kíséző bérceze közelebb lejt ágyához.

A' Drin' folyása Topplainig észak-nyugoti, innét kezdve Skalaig nyugoti, a' honnét dél-nyugoti kanyarulatban Alessio mocsáros tengerparti téréen, 4 ágban a' Drinói öbölbe dől. Völgye tágas és igen termékeny, de partjai Alessioig meredek; Alessioig 50 tonnás hajókkal járható. — Futvonala 22 mfd. Jobbján a' *Grastenicsáral* növekszik.

11. *Bojana* (Zem) a' Plava tóból foly ki, a' Baba és Raska hegy' alján, folyása dél-nyugoti, Csiabaknál a' Scutari tóba ömlik, mellyből Scutarinál jön ki, és sz. Nikolónál a' drinói öbölbe ömlik. A' Bojana' völgye tágas, Scutariig magas bérceztől körözve, innét csekély partoktól van beszegve; Golobovacztól a' Scutari tóig Montenegro' határát képzí, nem hajókázható. Jelesb folyói, balján: *Doli*, melly a' Plava tóba foly; *Ganglari*, a' *Hotti* tó' lefolyása; *Drinassi* (Kiri), melly a' Beriseldi hegyen ered, észak-nyugoti folyása után keskeny völgyiben Scutarinál a' Bojana'ba foly; jobbján: *Rikavec* tó' lefolyása, *Tara*, a' *Succubina*, melly Antivari táján ered, és Lisenanál egyesül; a' *Sfocchia* és *Sogagni* tavak' lefolyása.

MONTENEGRO' FOLYÓI:

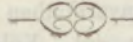
Moracca (Clausala), ered Drobnase' táján a' Bebi bércezen, folyása déli, Sussizától Albania' és Montenegro' határát képzí, és Golobovacznál déli folyása után a' Bojana'ba ömlik. Völgye nyílt tágas, magas meredek bérceztől beszegve; jobbján: a' *Sussicza*, *Zetta* és *Sinizzával* növekszik.

Czernojevich, Montenegro' fővize, ered a' Ruma hegységen, folyása Genognussiig északi, innét kezdve Cettignieig keleti, a' honnét déli kanyarulatban a' Scutari tóba foly, bal oldala Genognussiig magas hegységtől körzött, innét völgye kitágul, és általában jobb oldala urkodó, a' *Czettignie* és *Seglianteral* növekszik.

HERZEGOVINA' FOLYÓI:

12. *Narenta* (Naro) ered Verba' táján a' Careni bércezen, folyása Gogniczáig északi, innét kezdve Zovichig nyugoti, most dél-kelet, majd dél-nyugoti kanyarulatban Mostaron keresztül folyva, Metkovičnál Dalmátországba fut (l. Dalmátországot). Völgye Gogniczáig tágas nyílt, a' Bielosok és Iván Planina bérceztől beszegve, innét a' Bitovnja és Vrabacs hegység közé szorított, a' Csaba hegységet keresztül töri Poscitel alatt, és Dalmát határig a' síkságban foly; az ulovói mocsár terjed bal partján. Metkovicnál 40—60° széles, 15—20' mély, és innét fogva 100—150 tonnás tengeri hajókkal járható, esése sekély, partja mocsáros és jobbára csátés. — Jelesb folyói, jobbján: *Rama*, *Jossinicza* a' Blató tó' lefolyása, mellybe a' *Tzernacz*, *Lichicza* és *Brusoracza* foly, *Begara* és *Trebisat*; balján: *Drinornik* a' Moraviával a' Gasko síkságot övezi; *Neresign*,

Jexero, *Buchna* és a *Krippaval* öregbedő *Brigava*, melynek tor-
kolata előtti téren az ulovói mocsárság terjed.

FÖLDIRATI HARCZMŰI AL-RENDŰ TÁRGYAK.

Sivatagai, síkságai és pusztái.

1. Az *alsó Moldrai* síkság Jassitól délfelé, hullámzatos alakú foly-
tonos rét, minden fa és bokor nélkül.

2. A *roppant Oláh alföld* 65' közép emelkedéssel a' tenger' színe
felett, fokonként emelkedik a' majd 11,000' Paringon hegyig a' Karpátok-
ban, jobbra cserjes.

SZERBORSZÁGBAN :

3. *Macsva* síkság (Kitog) a' Száva és Duna közt Lesniczától Szabá-
csig, a' Jader hegységtől körítve, erdővel borított, itt ott mocsáros kö-
zöktől váltogatva, gyakran, főleg tavasszal, a' Macsva, Drina és Szávától
árasztatik.

4. A' *morarai* síkság a' Morava' hosszában Parakintól kezdve a'
Dunáig $\frac{3}{4}$ —2 órai kiterjedésben.

5. A' *Krajna* síkság a' Duna és Timok közt.

6. *Rigó* mező (Kossovopolje) a' Sar-dagh' közeliben, magas hegy-
lánczoktól körített, híres síkság, oly nagy kiterjedésű 's termékeny volt,
hogy rajta hajdan 100 helység feküdt, most csak itt ott gyümölcsösök és
legelőkkal ellátott, általában cserjes és harasztos, mély vízmosásokkal. —
A' Rigó mező e' tájak' történetiben mint nagy és eldöntő ütközetek' harc-
színhelye, nyomos szerepet játszott.

Gazimestan mellett, hol I. Murad és Obilics Milos eltemetettek, még
maiglan is látszik azon két gúla, mely azon véres ütközet' emlékre
állítatott fel, melyben I. Murad török szultán 1398-ban a' szövetséges
szerb-bolgár sereget szerb Lázár alatt Kossovonal tönkre verte, de Obi-
lics Milostól legyilkoltatott, ki maga szinte az ütközetben elesett.

HERZEGOVINÁBAN :

7. *Krahovói* síkság nem nagy kiterjedésű, igen termékeny.

8. *Gaskói* síkság az előbbihez hasonló, csakogy valamivel kisebb,
a' Narenta és Morava között.

ALBANIÁBAN :

Albánia' völgyei az erdős főhegyvonal' közelében kopárok és terméketlenek; távolabb a' tengerpart felé a' hegylejtékek olaj és eperféval, szőlő és rizsszel, völgyeiben pedig kövér legelőkkel váltogattnak.

9. A' tengerparti térség a' Scombi torkától Avlonaig, délfelé mindinkább kitágul; laktalan és műveletlen, a' tengerparton mocsársággal beszegve.

10. *Khazi* (Artar) síkság, az Arta és Loru alsó folyásai között.

11. *Vrinai* síkság Butrintó' táján, a' Saronna folyó, Vivari-tó, és Megalongi hegy között.

THESSALIÁBAN :

1. A' *larissai* síkság igen termékeny magas bércekkel beszegve, és hullámzatos domb-vonalaktól átmetszve.

2. A' híres *tempei* völgy, 4 órányira északnyugatra Larissától, az Olymp és Ossa bércz közt, mintegy 2 óra hosszú 100—2500' széles, sok kis patakokkal, mellyek a' Peneusba ömlenek, vizenyítve, egyike a' legszebb 's legkiesebb görög völgyeknek, igen termékeny.

3. *Trikalai* és a' *sataldsai* (pharzaliai).

MACZEDONIÁBAN :

1. *Pellaei* híres tengerparti síkság, Jenidse' baloldalán, a' hajdani Pellae alatt; termékeny.

2. A' *Katrini* tengerparti síkság, mocsáros közöktől váltogatva, és számos tócsáktól behintve, az Axius és Haliacmon' torkai előtt.

3. *Mustaphai* síkság, a' Wardar (Axius) Sarpiaki, Braonista és az Egrisu' egyik ágától körözve, igen termékeny.

4. *Seresi* síkság, posványos és igen mocsáros, termékeny közökkel felváltva, a' Strymon és Anghista közt a' Manikion bérctől körítve.

5. *Filippi*, az előbbihez hasonló, az Anghista folyam, Kuchnicza és Maleka hegység közt.

THRACZIÁBAN.

1. *Comulsinai* tengerparti síkság, Kopeklitől egész Kavalaiig, melly egész Jenidsei Karasuig (Cosintum) kiterjed.

2. *Feredsiki* (Dymaei) síkság, a' Maricza' torka és az enosi öböl körül.

3. *Drinápoly'* termékeny népes síksága, a' Maricza, Erkene és a' Strandsa hegység közt, az Erkene' oldalfolyóitól bőven vizenyítve;—Thraczia' harcshelyét tekintve, harczműi- és kereskedőileg igen fontos.

4. A' *konstantinápolyi* sivatag, az Erkenetől egész a' fővárosig fállan, gyéren lakott, halom-vonalaktól sokfelé átmetszett.

5. *Fülöppápolyi* síkság, a' drinápolyival hullámzatos alakú tér által függ össze, a' Maricza, Jopsuji, Harmandere, és a' Balkan közt 80 frank-mfd hosszú, fállan, jó legelővel.

BOLGÁRORSZÁGBAN :

A' roppant *bolgár* sivatag , a' Balkán' lejtékeitől és a' Dunától körítve , erdős , mocsáros , gyéren lakott , folyó vizektől és halomlánczoktól különfélekep átmetezett.

Erdel :

A' Török állodalom , északi és nyugoti tájain rengeteg erdővel bővelkedik , míg délin legfeljebb gyümölcsfákat találhatni.

A' Balkán' felső és nyugoti része majd-nem folytonos erdőség , melly csak a' közlekedés' 's roppant nyájak' kivántával itt-ott kiirtott. Moldvában és Oláhországban az erdélyi havasok' lejtékei rendkívül erdősök. Montenegro , Albania , Török-Thessalia és Maczedonia' hegyei roppant őserdőkkel borítvák. Szerb- és Bolgárország a' Dunától csaknem egész a' Balkanig egy rengeteg erdőség.

Az erdészet az egész Török állodalomban év-ezredek óta szörnyen elhanyagolt , a' fának sehol semmi becse , melly tehát mindegyre fogy , és fogyását számos tájékain már nagyon is érzik , de kormányja ezzel mitsem gondol.

Mocsárai és posványai :

OLÁHORSZÁGBAN :

A' *dunai* mocsárság , melly vaskapuni kifolyásától egész a' tengerig kíséri balpartját ; számos szigeteit rendszeren átözönlvén , azokon általában posványságokat szül.

A' *Jalomicza'* , *Kalmuczui* és *Sereth'* torkolati posványok.

MOLDVÁBAN :

A' *Sereth* posványság , a' Barlat és Sereth közt egyesültökig , melly a' Putna és Rupturára kiterjed.

SZERBORSZÁGBAN :

A' *Kitag* vagy *sirmai* mocsárság a' Száva' jobb partján , a' Macsva síkságon , melly Sabács alatt egész Perovóig terjed ki.

BOSNYÁKORSZÁGBAN :

A' *szávai* mocsárság Berbir alatt a' Harsaba' felvételeig ; és a' Libosnicza' és Drina' torkolatai közt.

HERZEGOVINÁBAN :

A' *livnói* mocsárság a' Busablat patak' mindkét oldalán.

A' *narentai* , balpartján a' Buhna folyó' torka alatt.

Az *utovoi* , a' Brigava' mindkét partján a' Kruppavali egyesültétől , melly a' Narentára is kiterjed.

MONTENEGROBAN :

Cettignei , a' Czernojevich' balpartján.

ALBANIÁBAN :

Az *alessisi* tengerparti mocsárság, a' Drin' torkától egész a' Hismo' tengerbe ömléseig.

Hismoï, melly Teranától bal partja' hosszában torkáig kiterjed.

Durazzoï tengerparti mocsárság, az Arapos patak' torkától Durazzo'ig.

Az *arlonai* mocsárság, melly Avlonától a' tengerpart' és Trebusa tó' hosszában, a' Vojuza Ergent és Scombi' torkain keresztül, a' Mesina tó'ig terül.

Artai posványság, Loru és Arta között, az artai öböl'ig.

TÖRÖK THESSALIÁBAN.

Katrini (Halera) mocsárság, Syaratól a' tengerpart' hosszában északfelé, a' hajdani Pydna Methone' térein és a' Haliacmon és Axius' torkain keresztül, Maczedoniában Colakiaig; *Pellaei* a' Jenidsc-tó körül.

MACZEDONIÁBAN :

Seresi posványság, a' Strymon és Takinos-tó' bal partján Timurhisartól a' Zigna-Takinos tóba folyásáig.

Filippi posványság, melly csaknem az egész filippi térségen kiterjed, számos tócsákkal behintve, az Anghista' bal partján rajta keresztül a' Filippi patak foly.

THRACZIÁBAN :

Tatárbasardsiki, a' Maricza' bal partján Tatár-Basardsiktól egész Jenidsc'ig, rajta keresztül a' *Trucsa* és *Atvandere* foly.

Filőppápolyi, a' Maritza' jobb partján Papparli'ig.

BOLGÁRORSZÁGBAN :

A' *Dunatorkotali* mocsárság, melly az Orosz állodalomból keresztül a' Duna' valamennyi torkolati ágain, megkeríti a' Ramsin' tavat, és egész Kara Hermanig terjed.

A' *silistriai* posványság, a' Duna' jobb partján Almanditól egész Altonaig.

Totorkáni posványság, a' Duna' jobb partján Totorkantól felfelé Marotinig.

Nikápolyi posványság, a' Jantra' felvételeitől felfelé, Sistova körül egész Nikápolyig.

TAVAI :

MOLDVÁBAN :

1. *Dorogoei* tó, a' Siga folyótól képezve jókora kiterjedésű.

2. *Fulcsi* tó, keletre a' várostól, a' Pruth' jobb oldala' közelében, szinte úgy.

3. *Burlizai* tó, melly a' Pruthba foly le.
4. *Demouny*, melly a' Pruth' közelében fekszik.
5. *Brates*-tó, a' Pruth' torka előtt, egyik ágától képezve.

OLÁHORSZÁGBAN:

1. *Iac-spatarului*, Odaja' táján, a' Buszeoba foly le.
2. *Balta-alba*, Gradiste' táján szinte a' Buszeoba foly le.
3. *Balta-serala*, Bogdazin körül, a' Buszco' bal oldala' közelében.
4. *Zirto* tó, Zirto mellett a' Buszeoba foly le.
5. *Kruncz* tó, Kruncz körül a' Jalomiczába foly le.
6. *Ziljavai* tó, Ziljavanál 1½ mfd hosszú, keskeny, Parenától Zil-javáig, a' Jalomiczába foly le.
7. *Lipai* tó egy szigettel, mellyen Lipa fekszik, a' Jaloniczába foly le.
8. *Paskani* tó, Paskani és Paloda között, szinte a' Jalomiczába foly le.
9. *N. Obilliestiei*. — 10. *Forsinesti*. — 11. *Kuretstiei* és 12. *Csokaniesti* tavak, mellyek a' Mostise tavak által képződnek, és a' Dunába folynak le egymásból.
13. A' *flemandai* sortavak, a' Burkura és Dengio tavakkal egymásból folynak le a' Dunába.

TÖRÖK HORVÁTORSZÁGBAN.

1. *Gölhissari*, melly szigetén épült, és
2. *Jajczai*, mindkettő a' Plivatól képezve.

HERZEGOVINÁBAN.

1. *Ruskai* tó, a' Tovernizza hegy' alján, a' Busablatba foly le.
2. *Sittigori* tó, a' Brussovatsától képezve, melly
3. A' *Blató* tóba ömlik, Nukoni-Duori táján a' Jossinicza által a' Narentában foly le.
4. *Trebigniei* tó, mellybe a' Tribinsicza ömlik, nyugoton egy kis tóból foly ki, folyása kelet délkeleti, Podi alatt a' trebigniei tóba ömlik. Keleti ága ered Klobuk felvár' táján, folyása délnyugoti, és a' trebigniei tóba ömöl.
5. *Niskiki* tó, Niskiki táján mély szikla-öbörben (Felsen-kessel) fekszik nagy kiterjedésű szigettel.

ALBANIÁBAN:

1. *Skutari* (L. Lebeatis), Skutari mellett nyolcz lakott szigettel, a' Bojanától képezve, nagy kiterjedésű.
2. *Rikavecz*, a' Cussi és Salentina hegy' alján Crai mellett a' Moracába foly le.
3. *Plava* tó, a' Baba és Raska hegy' alján, mellyből a' Bojana foly ki.
4. *Ochrida* (Lychnidus), a' Candavi és Maniana béczecek közt,

Ochridanál, Starovatól Usturgaig terjed, belőle a' Drin-negro foly ki.

5. *Sfaccia* tó, Briaitól Scuriig terjed, a' Bojanába foly le.

6. *Sogagni* tó, a' Bojana' torka' közelében Sogagni táján a' Bojanaba foly le.

7. A' *Polnai* 3 tó, szinte a' Bojana' közelében torka előtt balpartján.

8. *Murtepsa* tó, az előbbtől keletre.

9. *Pellegrino* tó, keletre az előbbtől, közelében a' Bajanaba foly le.

10. *Mesina* tó, a' Scombi torka' jobb oldalán a' tengerparton.

11. *Trebucsa* tó, a' Scombi és Ergent' torka között, a' tengerpart' hosszában jokora hosszú — a' tengerbe foly le.

12. A' *pyrgói* sortavak, a' tengerparton az Ergent és Vojuza' torka közt.

13. *Avlonai* köztó, nagy kiterjedésű a' tengerpart' közelében ész. a' várostól, melly a' tengerbe foly le, 3 kis szigettel.

14. *Janinai* tó (Labsistas, Ocherusia), a' janinai feltéren Janinanál északdél felé nyúlik, egy szigettel és egy félszigettel, minden látszó lefolyás nélkül, 5—6 óranyi hosszú 2—3 óranyi széles.

15. A' *muchari* tó, csekély.

16. *Butrintói* tó (Pelodes, Anchises), 2 óra hosszú, 1 óra széles, Butrintónál a' tengerpart' közelében kigőzölgése által a' tájat egészségtelenné teszi; a' Butrintó által a' tengerbe foly le Corfu' áttellenében. — A' *Risa* tó (Anchises), vele tószoros által kapcsolatban áll. A' butrintói tóba ömlik a' *Saronia*, *Pavla* és *Pistricza* folyó — haldús; ha előkészítetnék, a' joniai tenger' egyik legbiztosabb 's legszebb révét képezhetné.

TÖRÖK-THESALIÁBAN.

17. *Xisu* vagy *Daukli*, minden látható lefolyás nélkül a' Varibovo Xinie hegység alatt, Dauklinál.

18. *Kartlas* tó (Baebis) mintegy 3 óra hosszú, 1 $\frac{1}{2}$ széles, Velestinától Desamiig terjed, bele ömlenek a' *Sarliki*, *Patrassi* és *Milolareo*'s több csekély folyók, minden látszó lefolyás nélkül.

MACZEDONIÁBAN :

1. *Jenidsei* tó, a' Pellaei síkságon jokora kiterjedésű, a' Karasmak által Wardarba foly le; bele ömlenek a' *Wistricza* és *Niausta*.

2. *Kitrini*, mellyből a' Potrava foly le Sarigöltől délre, és az 3. *Osztrovai* tóba foly, mellyből a' 4. *Telovo* tón keresztül mint *Visztricza* a' Jenidsei tóba ömlik.

5. *Lodovo*, Kastranicza felett Vodinanál a' Potravába foly le.

6. *Kastoria*, Kastorianál 1 $\frac{1}{2}$ óra hosszú, ugyanannyi széles, gömbölyű formájú, egy félszigettel, mellyen Kastoria épült, belőle folyik le a' *Nasilicza*.

7. *Langasa*, Saloniktól keletre az Orphanóba vezető uton Klisali mellett.

8. *Besik* (Bolbe) Besiknél mintegy 3½ óra hosszú, 1 óra széles, az előbbi uton, e két említett tavak zárják el Chalcis' félszigetét; három szigettel.

9. *Takinos* (Cereina), a' Strymontól képezve a' seresi síkságon, igen nagy.

10. *Lafri*, Jenidse Karasu (Cosintum' táján) a' tengerbe foly le.

11. *Persepei*, jókora kiterjedésű, 5 szigettel, igen haldús, esőzcskor a' drenovói tóval egyesül, mellyel föld alatt közösülésben áll.

12. *Drenovoi*, kisebb az előbbinél, mellytől délre esik, belőle a' drenovói folyam foly ki.

13. *Maliki*, a' Drenovo folyamtól képezve, melly rajta keresztül foly, és Scombi nevet vesz fel.

THRACZIÁBAN:

1. *Derkos* (a' konstantinápolyi félszigetben), a' Feketetenger' partján a' Kara Burnu fok, Derkos és Sarbeili között, a' Feketetengerbe foly le.

2. *Samokovoi*, a' Bulanek-suju tengerparti folyó által képezve, a' Feketetengerbe foly le.

3. *Kainardsi*, a' Bokludzedere és Fakidere által képezve, a' burgasi öbölbe foly le.

4. *Valköi*, az Aidos által képezve a' burgasi öbölbe foly le.

5. *Burgasi*, Burgastól északra, a' tengerpart' közelében, minden látszatos lefolyás nélkül.

6. *Tatárköi*, a' Nadirdere által képeződik, a' Tadsi-dere és Csumus-dere által a' Feketetengerbe foly le, leghosszabb az imént említettek közt.

BOLGÁRORSZÁGBAN:

1. *Derna* tó, mellybe a' Paravadi folyam foly, Varna alatt a' varnai öbölbe foly le, tószoros által két részre vált.

2. *Mangaliai*, a' Mangalia folyótól képezve a' tengerpart' közelében, Mangalia alatt a' Feketetengerbe foly le.

3. *Libliczai*, Silistriától keletre a' Dunapart' közelében. — Libliczánál mocsáros parton a' Dunába foly le.

4. *Altonai*, Kuruaran és Satonon közt, közel a' Dunához mocsáros parton, az előbbitől keletre, a' Dunába foly le.

5. *Murlani*, Murlannál a' Dunába foly le.

6. *Kodse-Iceni* és

7. *Molcsadai*, mellyek' lefolyásai egyesülnek, és Rassova alatt a' Dunába foly.

8. *Kokirczeni*, Kokirczeninél a' Dunába foly le.

9. A' *Karasu*-tavak, Karasu táján a' Dunába folynak le.

10. *Ramsin* (Halmyris); 85 orosz verst körzetű, 6—8' mély, a' Duna' Dunavecze ágától képezve, a' Jalova Kucsuk-Portesca és Kurte-Bogasi torkolatokban a' Feketetengerrel egyesül. Az egész Török állodalomnak legnagyobb tava.

Szigetei:

A' Török állodalom' számos szigetei közül nevezetesbek Európában:

Feketetengerben:

1. *Sz. János*, Sizeboltól (Apollonia) északra.

Görög szigettengerben keleti Sporadok:

a) *Tengerinyúl* szigetek (Jakohan Adassi) négy kis sziget, melly a' dardanelai útból kijövetnél legelőbb látszatik. Elseje igen jó ivóvízzel bír.

b) *Imbro* (Imbros, Imrus, Imbrus), 4 □ mfd, 4000 l. 3 mfd hosszú, 2 széles, néhány szép helységgel, hegyei erdők, völgyei termékenyek.

c) *Samothraki* (Samos, Semadrek, Samothracia) 1½ mfd hosszú, 1 mfd széles, sziklás, 1½ □ mfd, 1500 l.

d) *Stalimene* (Lemije, Lemnos) 3 mfd hosszú, annyi széles 7½ □ mfd, 8000 lélek; két keskeny földszoros által összekapcsolt félszigetből áll, igen egyenetlen formájú, hegyes-völgyes, Therma nevű hegye legmagasabb. *Paradiso* és *Sz. Antal* nevű réveitől majd két részre osztatik, ezen felül *Kudia Platty* révekkel igen termékeny, gabnát bőven termeszt. Szép sziget a' dardanellai út' átellenében, melytől 8 mfdre fekszik. Északi oldalán fekszik *Kasena* kis sziget.

e) *Tasus* (Thaso, Ateria, Aethria) 4 □ mfd, 6000 l. magas erdős hegyekkel borítva, híres márvánnyal, földje termékeny, és gabnát, olajt, bort termeszt. Egy révvel, melly azonban nem biztos. Északi oldalán partjai magasak és meredek, ennek közelében fekszik *Thaso pulo*; délihez pedig: *Fenos* kis sziget.

3. *Muliani*, a' monte santói öbölben egyenetlen formájú, közepén magas hegy emelkedik. Közelében északi oldalán 2 kis sziget; — délin 3 kis sziget.

4. *Diaporo*, a' monte santói öbölben a' sz. Nikola rév előtt, közelében nyugoti oldalán 2 kis sziget.

5. A' *Kufri* szigetek 5 szigetcseke a' kufói rév előtt, a' kassandrai öbölben.

6. *Kassandra*, kis sziget a' kassandrai öbölben, keleti oldalán egy csekély szigettel.

7. *Klara Nisia* szigetek, két kis sziget az istillari öbölben, Athos félsziget' északi oldalán.

8. *Lipherite* kis sziget az istallari öböl' észak-keleti részén.
 9. *Efcana* kis sziget az orphanói öbölben.
 10. *Saros* kis sziget a' sarosi öbölben, nyugoti oldalához közel egy, keletihez két csekély sziget.

KANDIA, KRÉTA KÖRÖTTI TENGERBEN :

1. Kandia (Kréta) fekszik a' $41^{\circ} 8'$ — 44° északi sz., és a' $34^{\circ} 50'$ — 35° — $40'$ keleti hossz. között; 36 mfd. hosszú, legnagyobb szélessége 10 mfd., 197 \square mfd. 1829. 265,000 — 1842. 240,000 l.

Kréta' hajdani története Görögországéval egybeszótt, és a' krétai Minos király' története a' hellen ősrégékhez tartozik. — Lykurg Kréta' törvényét tanulá, és azokból többeket Spartára is alkalmazott, midőn bölcs kormányáról lelépelt, Kandiába költözött, a' hol meg is halt. — Ez idő korban a' krétaiak olly híres ijászok voltak, hogy a' legtöbb görög 's később római seregben külön ijász csapatot képeztek.

Még Philopámen' idejében is olly híres harczosok voltak a' krétaiak, hogy az említett vezér a' selaziai ütközet után oda költözött a' harczmü' megtanulása végett, és midőn a' gortiniaktól fővezérül hivatott meg, másodszer Kréta'ba ment magát a' hadmesterségben kiképezni. — A' krétaiak magokat főleg hadicselekkben és ravaszságban (Verschlagenheit) tünneték ki, mint könnyű seregek. Belvillongása döntheték csak végveszélybe, a' mitridatesi háborúban Atina' bevétele után Lucullus Roma' pártjára hozá. Később a' krétai tengerparti városok a' tengeri-rablók' fő hadhelyeivé lettek, míg Pompejus alatt Roma egészen kezeire kerité.

A' görög lázzadás' kiütése előtt, a' Török állodalom' egyik része sem volt olly rosszul kormányozva, mint Kréta, 's a' nép olly annyira nyomatott, üldöztetett feljebbvalóitól, hogy végre nem tűrhétvén e' nyomort, a' görög forradalmi háború' kiütése után egy évvel nyilvános lázzadásban a' török ellen kelt. — A' sfakioták, kik a' hegyekben mindedig megörzötték szabadságukat, a' lázzadás' fő hadaivá lettek.

A' törököket csakhamar a' megerősített városokba szoríták, az egyptusi vice király, bár 7000 főnyi Albán hadsereget küldött a' törököknek segélyül (1822), de legtöbbek közölök járványos nyavalya' és a' lázzadás' áldozativá lettek; 1824. erősebb ellenség szállott a' krétaiak ellen síkra, és őket tönkre verve meghódítá. Most ezerekenként vándorlottak ki hazájukból, míg a' török a' honmaradatokon tölté ki boszúját. — A' navarini ütközet után Kréta újra fellázzadt, a' törökök ismét csakhamar a' városokra szorítottak, és bizonynal ezúttal egészen ki is üzettek volna a' szigetről, ha a' 3 szövetséges hatalom Krétát Mehemed Ali' birtokába adni el nem végezte volna. — Eleinte az új kormány alatt Kréta'ban béke és rend uralkodott, míg a' kormány résziröli türhetlen nyomások, a' lakosságot 1841-ben ismétli lázzadásra nem kényszeríték, 4 hó-

napig tartott a görög részről bátor vitéz ellentállás, míg végre több próbát után az öldöklést lecsillapítani, azok kik még fegyverben állottak egy brit hadi hajón a szigetről el nem vitettek.

Kandia' hegyei tűzokádó erő által okozhatott négy csoportozatot képeznek, melyet három hegynyílás a' retimói, kandiai és mirabelli választ el egymástól. Az első Retimonál kezdődik, és az anapolisi síksággal egyesülve, az Amari váradtól délre sz. Pál foknál ismét a' tengert érinti. Másodika Kandianál kezdődve, az Ikaro hegyet megkerítve, sz. Bonifacio várad körül a' messarai síksággal kapcsolódik. A' harmadik végre mirabelli tengeröböltől Girapetra' (Hierapytna) tájékára térül.

Kréta' legmagasabb hegycsoportja a' Psiloriti (Ida) hegységben 7200' emelkedik a' tengerszine felett, esúcsai 8 hónapig hóval fedvék, nyugotra a' retimói hegynyílásig lejt, holott a' Kedroso hegyben végződik, északra megkeríti a' Mylopotamo' forrását, és mint Strombolo hegység a' Josir és Mylopotamo közt a' tengerre ágazik; — keletre egyik ága Bonifacio váradig, a' candiai hegynyílásig vonúl; — délre, végre a' Messara folyam és a' retimói hegynyílás közé terjed.

A' nyugoti hegycsoport a' Levka, Asprovuna (Fehér hegység) hegységben 7014' emelkedéssel, keletre a' Cignestosoro hegytől egyes hegytömegekben a' retimói hegynyílásig vonúl, és mind két oldalán a' számos tengerparti folyó közé a' tengerre ágazik. Egy másik ága szinte keleti irányban, Omala bérez nevezet alatt, a' sudai öböl és Armyro folyó közt a' Mélesa és Scordiani hegyben a' tengeren végződik. Északi ágai egyes halomvonalokban a' Buso, Spada és Meleka félszigetekbe 's úgynevezett fokokhoz lejtnek. A' második és harmadik hegynyílás közt tanyázó Lassiti bérez 6696' emelkedéssel nyugotra a' Tukta hegy által a' kandiai hegynyílásig lejt; dél-nyugotra egyik ága a' Lethe és Sudsura forrásai közt elválva, mint Messara (Asterusia) a' Theodia fokig nyúlik; keletre, végre a' tengerparti folyók közé elágazva, a' mirabelli nyílásig terül.

A' sziget' keleti részén a' Sitia (Dycte) hegység fekszik, ágait a' számos tengerparti folyók közt a' tengerre kibocsátván.

A' hegységek' ormai kopárok, felső lejtékeik cziprus és tölgyfa erdőkkel borítvák; alacsony előhegyekkel köröztetnek, melyeknek oldalai szőlő, olajbogyó és narancs ligetekkel díszelnek.

Kandiát vagy Krétát a' Kandia vagy Kréta körötti tenger körzi, partja meredek, északi részén változékony és öblös; délin egyforma, részint meredek 's falkénti és hozzá férhetlen.

Öblei :

- a) *Armiro*, a' Retimo és Drapano fok között.
- b) *Kandiai* rév, Punta della Fraschia és Kandia régi felvár közt.

- c) *Mirabelli* öböl, a' S. Zuane és P. Siroxlilo közt.
- d) *Spinalongai* rév, Colokyta félsziget és Zuane fok közt a' mirabelli öbölben.
- e) *Sitini* öböl, a' Sitia és Sidero fok közt.
- f) *Paleocastro* öböl, Sidero és Salamon fok közt.
- g) *Sidero* rév, a' Sidero foktól délre a' Paleocastro öbölben.
- h) *Tenda* rév, az előbbtől délre.
- i) *Karube* vagy *Karumes*, Salomon és Yala fok közt, Kréta' keleti oldalán.
- k) *Macriolati* öböl, Girapetra és Langala fok közt.
- l) *Sudsurói* öböl, Punta Vermatho és Sudsuro fok közt.
- m) *Kalolimionas* rév, Lionda fok és Kafelot sziget közt.
- n) *Fataya* rév, Kalolimionas sziget és Theodia fok közt.
- o) *Messarai* öböl, S. Pál és Theodia fok közt; — benne a' Mylopotamo
- p) *Matala* rév,
- q) *Skinari* } rév Kandia' déli részén.
- r) *Suda* }
- s) *Sfakiai* rév, Macri punta és Punta Lutrakii közt, Kandia' déli oldalán.
- t) *Stomiói* rév, S. Márk és S. Nikolas fok közt Kandia' nyugoti oldalán.
- u) *Kisamosi* öböl, Spada és Buso fok, és félsziget közt.
- v) *Kaneai* öböl, Meleca és Spada fok és félsziget közt.
- w) *Sudai* öböl, Suda és Drapano fok közt.

Tengerparti csekély folyói közül jelesbek:

1. *Messara* (Maloniti, Jero Potamos, Lethe), ered a' Tukta hegy' dél oldalán, folyása nyugoti, a' messarai síkságon keresztül foly, és a' Priotissa (Assoé) felvárnál a' messarai öbölbe ömlik.
2. *Vitea*, ered a' fehér hegységen; folyása nyugotdéli és Colami alatt a' tengerbe foly.
3. *Nopeja*, ered Yrises táján; folyása északi és Demorato alatt a' kisamosi tengeröbölbe omol.
4. *Platamia*, ered az Omala' bércezen, Therisso körül, folyása északi. Jerami felett a' cancai tengeröbölbe szakad.
5. *Armiro*, ered a' Cignestosoro hegyen, a' S. János zárda körül; folyása északkeleti, Armiro váradnál az armirói tengeröbölbe foly; ágya meredek lejtékek közé szorított.
7. *Petrea*, ered a' Myria Kephala zárda körül a' Fehér hegységen; folyása meredek partjai között északi, az armirói öbölbe omol.
8. *Milopotamo*, ered az Ida hegységen; folyása északnyugoti kanyarulatú, a' Mylopotamo felvár alatt az armirói öbölbe ömöl.

9. *Josir*, ered a' Psiloriti hegységen; folyása keletészaki, Chielo felett a' kandiai révbe foly.

10. *Giofiro*, ered a' Tukta hegyen; folyása az Ikaro hegyig északi, innét nyugotészaki, Kandiatól nyugotra a' kandiai révbe ömlik.

11. *Apozelemi*, ered a' Tukta hegyen; folyása északi és a' hajdani Amnisus' romjainál a' tengerbe dől.

12. *Cartero*, ered a' Tukta hegyen; folyása északi, Kandiatól keletre a' tengerbe foly.

13. *Sitia*, ered a' hajdani Arkades' romjai táján, a' Dicte hegységen; folyása keletészaki, és Piskokephalinál a' sitiai öbölbe omol.

14. *Sudsuro*, ered a' Tukta hegy' déli oldalán; folyása keletdéli, a' Sudsuro foktól északra a' sudsurói öbölbe ömlik.

A' *messarai*, *kisamosi*, *omalosi* (a' Spado fok' közelében) *apokorauai*, *kapri*, *askyfoi*, *anapolisi* stb. síkságok igen termékenyek.

Az olajfa teszi a' sziget' fűgazdagságát, és rajta nagyon ki van terjesztve; valamennyi halomhegy és síkság vele borított. Borral, gyapottal, lennel, édes fával, dohánnyal, narancscsal és sz. jános kenyérrel bővelkedik.

1. Grabusa Agria (Cimarus), kis sziget a' Buro foktól északra; közelében a' Buso foktól nyugotra: két csekély szigetke.

2. *Sordi* (Petalida) szigetek, két kis sziget a' Buso félszigettől nyugotra.

3. *Elaphonisia* (Serui), kis sziget a' Crio foktól északra.

4. *Paximades* (Kabra), két kis sziget a' Malala révtől nyugotra.

5. *Kalolimionus* (Platagna), két kis sziget a' Fataya rév előtt.

6. *Kafelat*, kis sziget a' Kalolimionas rév előtt.

7. *Calderonis* (Gaiduronisia) szigetek, a' Langada foktól dél nyugotra (Létoa, Chryisia stb.).

8. *Cristiana* (Cufonisa, Aradus) szigetek a' hajdani Blenna' romjai előtt (Lafognisi stb.).

9. *Kavallis*, a' Sacro' (Ampelus) romjaitól délre.

10. *Grades*, a' Paleocastroi tengeröbölben.

11. *Lassa* (Moreno) kis sziget a' Paleocastroi öbölben.

12. *Yanis* szigetek: Giagnisares vagy Mesos, Dionysiades, Paximadakia stb.

13. *Psyra*

14. *Sz. Antal* } kis szigetek a' mirabelli révben.

15. *Kolokyta* }

16. *Standia* (Dia), 1 mfd hosszú, $\frac{1}{4}$ mfd széles Candia előtt, S. Madonna 4 bejárású révvel, közepén hegy emelkedik; északi oldalán függőleges, hozzáférhetlen szikláktól körzött, délre lassúdan hanyatlik, csak

juh-nyájaknak szolgál legelőül, mellyeket ide Kandiáról hajón szállítanak át. — Közeliben nyugotra Petalida kis sziget.

18. *S. Tivadar*, kis sziget a' canei révben.

19. *Coxo* (Casso, Casos), sziget északkeletre a' Sidero foktól, egy helységgel, mellynek lakosai jó bort és mézet természetnek, és szivacs-csal kereskednek. Közelében nyugot oldala déli részén 6 csekély sziget, nyugoti oldala északi részén 3 kis sziget fekszik.

20. *Caso Pulo*, kis sziget Coxo északi oldala' közelében.

21. *Koje* (Scarpantho, Carpathus), 4 □ mfdnyi nagy hosszúkás formájú sziget, hegyes és sziklás, kevés görögtől lakott, egy mezővárossal 's több biztos révvel, mellyek között Tristomato nevű rév északi oldalán legjelesb. Közelében északi részéhez Tristomato réve előtt fekszik Scarpanton sziklás kis sziget.

22. *Stazida* szigetek, 3 kis sziget Scarpantontól nyugotra.

23. *Fratelli* szigetek, két csekély sziget Stazidától nyugotra, mellyek közül a' déli legnagyobb.

24. *Placa* szigetek, 7 csekély vadon sziget, a' Fratellitől északra.

25. *Piana* szigetek, két kis vadon sziget Fratellitől nyugotra, a' nyugoti nagyobb.

26. *Oro*, csekély vadon sziget Kandiától északra.

Joniai tengerben :

St. Nicolo szigetek, 4 kis sziget Korfu és az albaniai Murto öböny közt.

Adriai tengerben :

Saseno (Sason), az avlonai tengeröböl' torka előtt, sziklás.

A' duna' és szávai szigetek a' folyamoknál említvék.

Félszigetel :

1. Az egész europai török-állodalmi száraz föld félsziget alakban tűnik előnkbe, 's ezért mi *Török félszigetnek* nevezzük; északi oldalán e' roppant félsziget a' Quadnero öblitől egyencsen a' Szávaig, a' Száván és Dunán a' Duna' torkáig, 150 mfdnyi szélességben az europai száraz földdel függ össze, a' Feketetenger' konstantinápolyi tengerszoros, Görög sziget-, joniai és adriai tengertől övezve, 6600 □ mfdet foglal magában, ide számítván a' görög félszigetet is, mint a' török félsziget' déli folytatását, tengerpartjai 600 mfdnyi hosszúságú területet foglalván, úgy hogy 10—11 □ mfdnyi térségére egy mfd tengerparti hosszúságot lehet számítani. Azon kitünő félszigeti részén pedig, melly a' Linguetta foktól a' saloniki tengeröbölíig (35 mfdnyi hosszú) a' lepantói és aeginai tengeröbölíig képződik, és 1000 □ mfd borit, minden 6 □ mfdnyi területire egy mfd tengerparti hosszúság számítandó.

2. A' *konstantinápolyi*, a' Feketetenger, a' konstantinápolyi tengerszoros és a' Marmara tengertől körözve, hajdan az athanazi fal által (Makron-tichos) volt elrekesztve a' száraz földtől, melynek jelenben csak romjai állnak.

3. A' *thracziai*, *Chersonesus* a' Marmara tenger, dardanellai út, Görög szigettenger, és a' sárosi tengeröblől köröztetik, 12 mfd hosszú.

4. *Chalcis*, Macedonia' déli folytatása a' contessai öböl, G. sz. tenger és a' saloniki tengeröblök közt, északi része Salonikitól a' Besik' lefolyása torkáig, a' contessai öbölben 16 óra járásnyi szélesen függ össze a' száraz földdel, mellyen azon felül a' Langasa és Besik tavak, és ez utóbbi lefolyása terjed, úgy hogy mintegy 4 órányi földhözrag marad Salonik és a' Langasa tó közt a' száraz földre; déli 3 része csúcsra fut ki a' tengerbe, melly ugyanannyi félszigetet képez:

a) *Athos* (Aete), az Istillar öböl Görög szigettenger és monte santoi tengeröblök közt; hajdan az említett két tengeröblöt Xerxes csatorna által költeté össze, mellynek jelenben még némely jelei vannak.

b) *Drepano*, a' monte santói és kassandrai öböl közt.

c) *Pallene*, a' kassandrai és saloniki tengeröblök közt; mind a' három hosszú és keskeny.

5. *Magnesia*, a' Görög szigettenger, trikeri csatorna és volói öböl közt, Török-Thessalia' keleti oldala' déli részén, melly a' trikeri félszigettel egybe függ a' volói öböl és trikeri csatorna közt.

6. *Prevezai*, az artai öböl, actiumi rév, joniai tenger és comarosi öböltől körítve, északi oldalán még a' mazomai és zukalioi halászók által is keskenyítetik, az artai öböl felől. — Az egész inkább két félszigetet formál, a' keleti a' mazomai halászó és vathy rév által választatik el a' nyugotitól; — a' nyugotin fekszik Prevesa.

7. *Butrintói*, a' vivari tó, Butrintó folyó, a' korfui csatorna és joniai tenger közt északi részén, Dema' romjai körül mintegy 600° széles, délre mindinkább kitágul, és két részre oszlik, melly közt az Arnyro (Posideon) halászó fekszik.

8. *Artonai*, az avlonai öböl és joniai tengertől nyaldostatik, közepén a' Longara bércz a' Linguetta fokig lejt.

Tengerszorosal:

1. *Konstantinápolyi* (Bosphorus), Európa és Kis-Azsia közt, melly a' Feketetengert a' Marmara tengerrel összeköti, tekeredései által 7 tavat képez, melly 7 fok által jelettetik, úgy hogy az európai 7 öbönynek, 7 ázsiai fok, az európai 7 foknak pedig 7 ázsiai öböny felel meg; 7 öbönlése a' víznek kíséri a' tengerpart' tekeredéseit különféle irányban, mind egyikének ellenkező tekeredése lévén, mi által a' víz erőszakosan az öbönnyökbe tolatik, és azokból ellenkező irányban felfelé a' csatorna' má-

sik oldalára foly. A' 7 európai oldalon fokok következők: *Topchane* (Metopon), *Orta-Koi*, *Arnaud-Koi* (Desterders Buruni), *Rumili Hissar*, *Jeni-Koi*, *Rumili Kavak*, végre a' *Fénytorony*' foka a' Feketelenger' torkánál; a' 7 európai öböny a' *dalnabagsei*, *kuru tsesmei*, *bebeki battalimanı*, *bujukderei* stb. — A' tengerszoros' hosszúsága $15720 \frac{1}{4}^{\circ}$, szélessége 316 — 1952 bécsi öl, egész területin 11 felvár és 19 álgýútelep' (633 álgýu, és 51 mozsár) kereszt-tüze által védetik. Az álgýútelepek' (Batterie) torokaiban (fleurdeau) szabadon 's vízirányt építvék, melyek bár a' szélbe tüzelést (rasirendes Feuer) elősegítik, de ez által az ellenséges hajók tüzének, vagy a' szárazföldről vető tűznek (überhöndes Feuer) kitétvék. — Felvárai, magas tengerpartjai' lejtékein fekszenek 's csak hitvány várüregekkel ellátvák, Európa' oldalán legerősebb felvárai Kila, Fanaraki és Karibdse.

2. *Dardanelli út* (Hellespont) Európa és Kisázsia, a' Marmara és Görög szigettenger közt, 9 német mfd hosszú, 666 — 4000 bécsi öl széles. — Özönlése a' Marmara tengerből a' Fehér- vagy Görög szigettengerbe 3 tengeri mfdnyi erejű; hatalmas déli szélvész' alkalmakor az ellenözönlés létezik befelé.

A' tengerszoros' külvédelme, Sedd-Bahr és Paleocastro európai, és Kum Kalessi ázsiai új dardanellai felvárokból áll. E' három felvár egészen zárt várüregekkel ellátott 's török modorra épített, melyek előtt földgátok fekvék. — Paleocastro' magas fekvése miatt nem sokat árthat, mindkettő 168 álgýúval és 28 mozsárral ellátott. Közepe' védelme, európai részén, Kirid-Bahr (Kehdil-Bahar) felvárból és 3 álgýútelepből; ázsiai oldalán Bogas-Hissar (Zultán Kalessi) és szinte 3 álgýútelepből áll.

E' most említett felvárak' az úgynevezett ó dardanellai felvárak' egymástóli távolságok 792° , idomtalanul építvék, álgýútelepei jobbra vízirányban épült földművek, 's a' felvárakkal együtt 299 álgýu és 16 mozsárral ellátvák. Középvédelmére valamennyi tüztelemek kereszt-tüzbe vehetik $1\frac{3}{4}$ mfdnyire a' földszorost, melynek azon felőli tekeredései és özönlései hatalmas gátokat vetnek az ellenségnek elibe. — E' most leirtoz kapcsolódik a' harmadik vagy belső védelme, Európában Bohalie 122 álgýús, és az ázsiai 33 álgýús 4 mozsaras Nagara művekből képződik, mindkettő vízirányban 1146 ölnyi térséget védvén leghatályosabban egymás közt. Nagara keskeny földesűcs-hegyen fekszik, mely messzire nyúlik a' tengerszorosba; — átellenében, és kilia rév körül, jobbra balra szirt és örvénynyel teljes, mely annál veszélyesebb, minthogy itt van a' tengerszorosnak legnagyobb tekeredése, 's bár sokkal tágasabb, a' fentebb utóbb említett két felvárnál, a' helybeli gátak miatt csak egyes hajók evezhetnek rajta keresztül felső részébe.

Nagara Burnu átellenében, mint említők, kiálló sziklák léteznek, ezen a' helyen építetett a' hajdankorban Xerxes hidat a' tengerkaron keresztül;

— nagy Sándor hadserege is Parmenio alatt e' helyen ment keresztül Ázsiába. — Orchan' fia Suleiman e' ponton üté fel először a' török félholdat; Leander is itt uszkála át Herot' látogatására Ázsiába. — 670 ülgýű védi tehát a' tengeri útat, de felvárait kivéve, valamennyi más gá-tai hátrafelé féligmeddig nyitvák, mely partjain hatalmas hadsereg' felállítását nélkülözhetlenné teszi, minthogy máskép néhány ezer gyalog katonának a' csatornán kívüli kiszállítása által könnyen megkeríthetnék.

3. *Trikeri tengerszoros*, a' Trikeri és Stavros fok között a' volói öbölbe járásnál.

4. Az *actiumi*, mely az actiumi réven keresztül egész az artai öbölbe járásig, a' Scaphidi és Mitavi fokok közé terjed, a' török részen Pantocrator, szentgyörgyi és a' prevezai váradoktól védve.

Földszorosai :

1. Az *athanasi*, a' konstantinápolyi félsziget' torka, a' Fekete- és Marmara tenger közt, mellyen a' hajdani athanasi falgátnak romjai állnak, 's holott az európai száraz földdel egybe függ.

2. *Gallipoli*, Chersonesus félsziget' torka, holott Thracziával kapcsolódik, a' sarosi öböl és Marmara tenger közt.

3. *Saloniki*, 16 órányi széles, Chalcis félsziget' torka, és Maczedoniával közösülő pontja, az orphanói és saloniki öböl közt.

4. *Istillari*, Athos félsziget' torka az istillari és monte santói öböl közt, igen keskeny, és hajdan csatorna volt rajta keresztül vágva, mellynek jelenben is még némelly jelei látszanak.

5. *Ormiliai*, Drepano félsziget' torka a' monte santói és kassandrai öböl közt.

6. *Kassandrai*, Pallene félsziget' torka, a' kassandrai és saloniki öböl közt, itt fekszenek Cassandra' romjai, és hajdan rajta keresztül csatorna volt vonva, mely a' két tengeröblöt összekötő, jelenben csak némelly jelei látszanak.

7. *Magnesiai*, Trikeri félsziget' torka, a' trikeri és volói öböl közt, mellyen Magnesia' (Akropolis) romjai fekszenek.

8. *Prevezai*, az artai öböl' Mazoma nevű halászója, és comarosi öböl közt, mellyek hajdan csatorna által voltak összekötve, itt fekszenek Nikápoly' romjai, mellyet Augustus az actiumi eldöntő ütközet' emlékére építtetett.

9. *Demai*, Butrintó félsziget' torka, Butrintó tava és a' joniai tenger közt, hajdan csatorna által látszatik összekötlette lemmi, mellynek jelenleg csak némelly jelei vannak; itt fekszenek Dema' romjai. — Igen keskeny, alantabb Calcara erős torony által védetik.

10. *Atlonai*, Ragusin rév és Valle d'orso közt, az avlonai félsziget' torka.

11. *Kalpakí*, Stalimene sziget' Antonio és Paradiso révei közt.
12. *Kaneai* (Kandia' szigetén), cancai és sudai öblök közt, Meleka' félsziget' torka.
13. *Scuteionai* (l. Kandia), Kanea és Kesamos öblök közt a' Spada félsziget' torka.
14. *Phalasaenai* (l. Kandia), kisamosi öböl és a' szabad tenger közt, Buso' félsziget' torka, mellyen Phalasaena' romjai fekszenek.
15. *Mirabelli* (l. Kandia), a' mirabelli öböl és a' szabad tenger közt, Kalderonis sziget' átellenében, itt fekszenek Minoa' romjai; e' földszoroson Kandia' rögtön megkeskenyedik és keleti részével egybefügg.
16. *Tendai* (l. Kandia), Tenda rév és Sitia öböl közt, Sunio félsziget' torka.
17. *Colokytai* (l. Kandia) spinalongai rév és a' mirabelli öböl közt, Colokyta' félsziget' torka; igen keskeny.

Fokai:

A' Feketetengerben,

BOLGÁRORSZÁGBAN:

1. *Midia* (Tatár-Dobrudsában), Gambartartól délre.
2. *Tusda burun*, Tusdatól keletre.
3. *Komara burun*, Talidsaktól keletre.
4. *Sabla*, Fanartól keletre.
5. *Gulgrad* (Tiristis), Gulgrad váradtól védve.
6. *Godrof*, a' várnai öbölbejárás' északi pontja.
7. *Galata*, a' várnai öbölbejárás' déli csúcsa.
8. *Emineh*, Bolgárország' keleti oldalának déli csúcsa, és az Emineh-dagh' végpontja.

TRACZIÁBAN:

9. *Baglar burnu* (Halászok' foka), a' burgasi öbölbejárás' déli pontja.
10. *Saitan Kopri*-Altytól keletre.
11. *Aktepol*, Aktepoltól keletre.
12. *Bujuk-Redre*, a' Rezvi-dere tengerparti folyó' torkánál.
13. *Kutsuk*, S. Stephanótól keletre.
14. *Inada*, az inadai révbejárás' északi csúcsa.
15. *Sandal Linan*, a' Bulanek suju tengerparti folyó' torkától délre.
16. *Serre* (Midia), a' midiai révbejárás' északi pontja.
17. *Malatra*, Malatratól keletre.
18. *Kaljudik*, Podinatól délkeletre.
19. *Flemur tepe*, Ormanlitól keletre.
20. *Karu burnu*, Jeniköitől északkeletre.

A' Bosphorus' európai fokai már említvék.

A' Marmaratengerben :

1. *Punta Stupanej*, a' bujuk-csekmedsei öbölbei járás' nyugoti csücsa Stupanejtől délkeletre.
2. *Perinthus*, Ereklitől keletre.

A' dardanellai csatornában (Európában).

1. *Eski fenner*, a' Marmara tengerbei járásnál.
2. *Galata*, Saritachitól délkeletre.
3. *Sestos*, Zemeniktől délkeletre.

A' Görög sziget (aegai Fehér) tengerben.

Cherzonezus félszigeten :

1. *Helles burun* (Greco), a' hellespontbóli kijárásnak északi csücsa, Cherzonezus' végpontja.
2. *S'elia*, Alexiaköitől délnyugotra.
3. *Kemiklik*, Alexiaköitől északnyugotra, a' sarosi öbölbei járás' déli pontja.
4. *Tursen burun*, a' Tursen révbei járás' északi pontja.

RUMELIÁBAN :

5. *Paxi* (Gremia), Paxeitől délre a' sarosi öbölbei járás' északi pontja.
6. *Makri*, Megritől (Makri, Serrum) délre.
7. *Maronia*, Maronialól délkeletre.
8. *Veres fok*, a' comudsinaí öbölbei járás' keleti pontja.
9. *Fanari*, a' comudsinaí öbölben.
10. *Aspirosa*, Polystiló' (Abdera) romjaitól délkeletre, Tasus sziget átellenében.
11. *Andropos*, a' Naestus folyam' torkai közt, Maczedonia' déli része' keleti pontja, Tasus sziget' átellenében.
12. *Ó Kavala* (Capsalus), ó Kavalától keletre Tasus sziget átellenében.
13. *Orphano*, a' contessai öbölbei járás' keleti pontja.
14. *Kiliantari* (Athos' félszigetén) Kiliantaritól keletre.
15. *Valopede*, Athos félsziget' keleti oldalán.
16. *Monte santo* (Acrathos), Athos' félsziget' déli oldala' keleti csücsa.
17. *Sz. György* (Nymphéo), Athos' félsziget' déloldala' nyugoti csücsa, a' monte santói öbölbei járás' keleti pontja.
18. *Falso Drepano* félsziget' déloldala' keleti csücsa, a' monte santói öbölbei járás' nyugoti pontja.
19. *Drepano* (Ampelos), Drepano félsziget' déloldala' nyugoti csücsa, a' kassandrai öbölbei járás' keleti pontja.
20. *Pailuri* (Canastracum), Pallene félsziget' végpontja.

21. *Kassandra*, Pallene félsziget' nyugoti oldala' végpontja, a' saloniki öbölbei járás' keleti pontja.

22. *St. György*, Pallene félsziget' nyugoti oldalán Fennertől nyugotra, a' saloniki öbölben.

23. *Panomi*, Panomitól nyugotra Chalcis félsziget' nyugoti oldalán.

24. *Nagy burnu*, Chalcis félsziget' nyugoti oldalán Kóitól nyugotra.

25. *Kis burnu*, Chalcis félsziget' nyugoti oldalán Saloniktól délre.

THESSALIÁBAN :

26. *Pesi*, Thessalia' keleti oldalán Rhizus' romjaitól északra.

27. *Zagora*, Magnesia' keleti oldalán Zagoritól északkeletre.

28. *St. Dimitri*, Magnesia' keleti oldalán, Evrimenca' romjaitól északkeletre.

29. *Sz. György*, Magnesia' keleti oldala' déli csúcsa, a' trikeri esatornábai járás' északi pontja.

30. *Trikeri* (Volo), trikeri félsziget' végesúcsa a' trikeri tengerszorosban.

31. *Ankistri* (Pirra), Dascalio' és Pyrasus' romjaitól keletre, a' volói öbölben.

32. *Armyros*, az armyrosi öbönbei járás' déli pontja, a' volói öbölben.

A' szigetekben :

1. *Doro*, Imbro sziget' északkeleti csúcsa.

2. *Blavo*, Stalimene sziget' északkeleti csúcsa, a' paradisiói révbei járás' keleti pontja.

3. *Paleocastro*, Stalimene sziget' nyugoti oldala' északkeleti csúcsa.

4. *Kudia*, Stalimene sziget' nyugoti oldala' déli csúcsa.

5. *Stala*, Stalimene sziget' keleti oldala' déli csúcsa.

A' joniai tengerben :

EPIRUSBAN :

1. *Scaphidi*, a' prevesai félsziget' déloldala' keleti csúcsa, az actiumi tengerszoros' északkeleti pontja, az artai öbölbei járásnál, a' görög mirtavi fok' átellenében.

2. *Mitika*, comarosi öbölbei járás' déli csúcsa, a' prevesai félsziget' nyugoti oldalán, Mitikától északnyugotra.

3. *Punta Papalaca*, a' comarosi öbölbei járás' északi pontja.

4. *Agrapidia*, melyben Regniassa épült.

5. *Kalama*, a' Kalamas tengerparti folyó' torkától délre, a' korfui esatornában.

6. *Pagagna*, Konispolitól nyugotra a' korfui esatornában.

7. *Stilo*, a' Ftelia' rév' északi pontja a' korfui esatornában.

8. *Scala*, a' butrintói félsziget' délfoldala' nyugoti pontja, a' korfui csatornában.

9. *Merto*, a' butrintói félsziget' nyugoti oldalán, a' joniai tengerben.

10. *Linguetta*, az otrantói tengerszorosban a' joniai tenger' mint az avlonai félsziget' végpontja, az adriai tenger' kezdete.

Az adriai tengerben :

ALBANIÁBAN :

1. *Laghi*, Sureh felvártól védve a' durrazzói öbölbei járás' déli pontja.

2. *Pali*, Durazzótól északra a' tengerbe kiálló földcsücs.

3. *Rodoni*, a' drinói öbölbei járás' déli, messzire a' tengerbe nyuló csücsa.

A' Kandia, Kréta körötti tengerbe :

KANDIÁBAN :

1. *Buso*, Buso félsziget' végsücsa a' kisamosi öbölbei járás' nyugoti pontja, Grabusa váradtól védve.

2. *Spada* (Psacum), Spada félsziget' végsücsa, a' kisamosi öbölbei járás' keleti pontja.

3. *Magny* (Dictynnaeum), a' canacai öbölbei járás' nyugoti pontja, a' Spada félsziget' északi részén, a' Spada foktól keletre.

4. *Meleca*, Meleca félsziget' végsücsa, a' canacai öbölbei járás' keleti pontja.

5. *Punta Kripho*, Meleca félsziget' északi oldala' keleti csücsa, a' Meleca foktól keletre.

6. *Suda*, Meleca félsziget' keleti oldalán a' sudai öbölbei járás' északi pontja.

7. *Drapano* (Mussa), a' sudai öbölbei járás' déli, és az Armyro öbölbei járás' északi pontja, Calapodatól északra.

8. *Retimo* (Atoli), az arniroi öbölbei járás' keleti pontja, Alalától északra.

9. *Sassoso* (Dium), Kandia' északi oldalán Födeletől északra.

10. *Punta S. Sebastiano*, az előbbtől keletre közeliben.

11. *Punta S. Pelagia*, az előbbtől keletre közeliben.

12. *Punta della Fraschia*, Palaco-castrotól északra, kandiái révbei járás' nyugoti pontja.

13. *Punta Tigani* (Akrotiri), Trapsanotól északra.

14. *Punta Trapani*, Trapsanotól északkeletre.

15. *Punta Trasean*, Magliától északkeletre, a' saritai öbönny' nyugoti pontja.

16. *Punta Morefa*, a' s. saritai öbönny' keleti pontja.

17. *Punta Mailla*, Sissitől északra.

18. *Punta Listra*, Sikyatól északra.

19. *Zuane* fok , a' mirabelli öbölbei járás' nyugoti pontja , Kandia' északi részén.
20. *Punta Siroxyto* , a' mirabelli öbölbei járás' keleti pontja.
21. *Punta Varucha* , Prossorától északra.
22. *Sitia* fok , a' silitai öböl' nyugoti pontja.
23. *Sidero* fok (Sunio) , Kandia' északi részének és a' Sidero felszín-
getnek végesúcsa , a' silitai öbölnek keleti pontja.

KANDIA' KELETI RÉSZÉN :

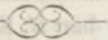
24. *Punta Placo* , a' palcocastroi öböl' déli pontja.
25. *Salamon* foka (Samonium) , a' karubei öböl' északi pontja.
26. *Yaia* (Itanum) , a' karubei öbölben.
27. *Sacro* (Ampelos) , Sacro' romjaitól keletre a' karubei öböl' déli
pontja.
28. *Tronquillot* , Kavallis szigettől délre.
29. *Guderu* , az előbbtől délre.
30. A' **40 Szent' pontja** , Blenna' romjaitól keletre Kandia' keleti ol-
dala' végesúcsa.

KRETA' DÉLI RÉSZÉN :

31. *Langata* (Erythracum) , Kandia' déli oldala' keleti csúcsa.
32. *Punta Augusta* , a' macrialoti öböl' keleti pontja.
33. *Girapetra* , Girapetrától délre.
34. *Mirtre* , Armyrától délre.
35. *Punta Vermatho* , sudsurói öböl' keleti pontja.
36. *Sudsuro* , sudsurói öböl' nyugoti pontja.
37. *Atica*- *Punta Inatus'* romaitól nyugot délre.
38. *Martello* (Leo) , Lebena' romjaitól délre , a' Kalolimionas rév'
keleti pontja.
39. *Theodia* (Letima, Matala, Metallum) , a' Fataya rév' nyugoti
pontja , Kandia' legdélibb csúcsa.
40. *Löwe* , Vrysaestől délre a' Messara öböl' nyugoti pontja.
41. *S. Pál* , Oaxus' romjaitól keletdélre.
42. *Punta Macri* (Lutraki) , Lutraki váradtól védve Sfakiától dél-
keletre.
43. *Punta Lutraki* , a' Sfakiai rév' nyugoti pontja.
44. *S. Antal' pontja* , az előbbtől nyugotra.
45. *Punta Placo* , Sz. Pál' zárdától délkeletre.
46. *Punta Trividi* , Sz. Antal nevű zárdától délre.
47. *Flomea* fok , Tarba' romjaitól délnyugotra.
48. *Crio* (Sz. János , Criu , Metopon) , Kandia' déloldala' nyugoti
csúcsa.

KANDIA' NYUGOTI RÉSZEIN :

49. *S. Nicolas* (S. Mama), a' stomioi rév' déli pontja.
 50. *S. Mark*, Sfinakitól nyugoltra, a' stomioi rév' északi pontja.
 51. *S. György*, Standia sziget' déli oldala' nyugoti pontja.
 52. *S. Nicolas*, Standia sziget' déli oldala' keleti pontja.
 53. *Banandrea*, Koje sziget' északi részének nyugoti csúcsa, a' Tristomato rév' nyugoti pontja.
 54. *Scarpanton* (Epiactium), Koje sziget' északi része' keleti csúcsa, a' Tristomato rév' keleti pontja.

HARCZ' SZINHELYE.

TÁJIRÁS.

HARCZ' SZINHELYE.

Az európai török föld jobbára hegyes, magas hegyvonaloktól képezve, melly több különvált hegytömegekből áll.

Fő vízrekesze eleinte délkeleti irányban a' Sardaghig lejt, a' honnét mint láttuk, egyrészt déli irányban Görögországba vonúl, másrészt pedig a' Duna' és aegei tenger' folyó vizeit elkülönítve, keleti irányban a' Fekete-tengerre ágazik el. Fő vonala bár a' Karpátok' magasságával vetélkedik, de ormai' egyike sincs örök hóval fedve, 's inkább meredekség, mint magasság, és ben összelüggés által jelettetik.

Terjedelmes völgyei, tágas mély bemetszésű aljaktól körített feltérekkel (Plateau) váltogatlatnak.

Földje, bár itt a' földművelés borzasztóan 's csaknem egészen elhanyagolt, mégis igen termékeny, rengelegül erdős, és főleg nyájdús, melly fővagyont teszi kényelemhez szokott lakosainak.

Keletről, délről, nyugotról eléggé védhető határ-gátai, bensejében terjedő felette erős és roppant védvonalai, egyes tartományainak helyzeti sajátságai, 's végre Izlam vallást követő népe' vakbuzgósága sem lenne képes északról komolyan fenyegető végveszélyét elhárítani, ha az európai súlyegyen' ótalma alá nem rejtődznék. — Az újan alakult görög királyság; — Szerbország, Moldva és Oláhország végre jövendőét homályba rejtik.

Hegységei Scuttaritól kezdve egész a' Dunáig, lakosait védhetve csudálatosan elrendezvék. Mindenfelé kigázolhatlan meredek hegyvonalú őserdős tömkeleget (Labyrinth) képeznek, mellyek előnyomuló ellenség és tűzértségtől annál nehezebben megrohanhatók, minthogy határáni völgyei magas hegyfalak által zárva, majd mindnyájan befelé nyulnak. — Bosnyákország és Albania közt léteznek a' legmagasabb hegylánczok, mellyeket keleti Schweitz' Montblancjának lehetne elnevezni.

E' gránit-sziklai hegytekervények, mellyek hajdan Albiu nevet viseltek, és az Alpeseznek nevet adtak, Macedonia- és Görögországon keresztül különféle irányban, a' Görög szigettengerre, Bolgárországon keresztül a' Fekete-tengerre, és Thraczián a' Bosphorus és Hellespontra lejtnek.

Szerbországban Kragujevacztól kezdve, (mellynek közelében a' Rudnik hegy szédelgős mélységek, és megmérhetlen erdőseégektől körözve, a' legretentőbb hadállásoknak (position) egyikét képzi). Skuttariig, és Kladovától a' Dunán egész Szerbiczaig, Thessalia' kapujánál, nagyobb vagy csekélyebb meredekségű hegylánczok közt, mindegyre hegyszorosok léteznek, mellyek szüntelen érintkezésben állván egymás között, a' török állodalmat, nagy haremzűi fontosságra emelik.

Konstantinápoly a' török állodalom' fővárosa, és a' török haderőforrás' központja, a' fő haremzűi tárgy, mellynek elfoglalásával a' török hatalomnak Európából kiirtása kapcsolatban áll. — Ausztriának Rumelia ellen előnyomulásánál Nándorfejérvár elfoglalása lenne a' legnyomósabb tény; elfoglalása után azonnal Szabacsón és Zwornikon keresztül, Bosnyákország ellen, Palek alatt, Dubovo velkó' két hegynyílásán, és a' Kitog rengeteg' erdein czélszerű védelem ellenében, a' legnagyobb veszélynek kitétetve kellene előnyomulnia, mellynek elfoglalása helyzeti gátai és földje' saját-sága, úgy számos erősségei miatt nem csekély feladat.

Szerbországból Bolgárország felé a' Morava' völgye visz, melly mind két részre nyílik, de Nissa urkodik rajta, melly megerősített város tehát minden előnyomuló hadseregektől igen fontos haremzűi pontnak tekintetett. Erre nyomultak a' törökök is, (l. történetét) 1813-ban elő Szerbország ellen, és véres boszújok' emlékére, mellyet ezen szentnek nevezett háborújokban a' szerbekén végbe vittek, Nissa közelében az úgynevezett stallazi völgyben Tatarin falu' vidékén, egy halom lejtéken, a' borzasztó hírű emberkoponya-piramist építették.

Bosnyákországból Piriszlina és Macedonia ellen előnyomulásnál, Bányaluka volna a' főharemzűi pont. Valamennyi az Unnatól visszavonulni kényszerített török hadseregek, Bányalukat levék gajezával egyetemben a' Verbasz mögött fő védállomásaivá. A' hegységeken keresztülmenés a' Verba és Unna közt, melly számos palak- és fával fődött hegynyílás által szét szaggatott, főleg esős időben a' hadseregnek nagyon terhes. Szinte olly sok gátakra ötlenék ezen hadsereg, innét keleti előnyomulásánál a' Verbanian, Verbaniczán, nagy- és kis-Okrinán és az Ussorán keresztül, mellyek mindnyájan hegyi vizek, magas meredek partokkal, száraz időben könnyedén átgázolhatók, de esözéskor gyakran néhány óra alatt átgázolhatlanná áradnak meg.

A' Verba és Bosna körötti tér, zordon és gyéren lakott.

Egész Bosnyákország elvesztése után, a' török hadsereg igen jó hadállást találhatna gyűlhelyeül a' híres Rigó-mezőn, holott az előnyomuló ellenség elől a' Sardagh' terhes szorosai megvédhetnék.

Skulari lenne olly hadkarnak legnyomósabb haremzűi tárgya, melly az ausztriaiaknak Szerb- és Bosnyákországon előnyomulását, Dalmacziából

Albániabani előnyomulásával akarná elősegélleni. További előnyomulása azonban Albánia földje' sajátsága miatt, rettentő akadályokba nehezülne.

Macedonia- és Tracziában sokkal kevesebb erősségekre találhatni, mint a' nyugoti tartományokban, és a' továbbmenés a' főváros' közeleig, nem sok helyzeti gátot vehetne elibe.

A' keleti vagy orosz harcszínhelyhez Moldva-, Oláh-, Bolgárország és Rumelia tartozik. Jelenben a' Duna fő védvonalának az oroszok urai, a' törököknek mint Moldva- úgy Oláhországban is tilos ősereget tartani, Szerbországból is kénytelenültek orosz befolyás által kiköltözni.

Sumlát a' Balkán láncz-kapujának tekintik, eleste után a' Balkán szabad, és Drinápolyig minden vár, vagy akadály nélküli, innét kezdve a' fővárosig földje sivataggá változik, mellyen gyakran bokrot sem találhatni, 's melly sajátsága miatt az előnyomulást szinte olly terhessé teszi, mint a' hegységen keresztüli menés, itt juliusban alig találhatván már gabonagyűjtéléket, minthogy a' pór szükségénfeleli maradékát azonnal a' tengerre viszi.

Konstantinápoly előtt 4 mfdnyire fekszik Bujuk-Csekmedse (Ponte Grande), mellynél 500' hosszú pompás híd vezet keresztül a' Karasuderen, olly tájékon, melly mindenkinek, ki még látta, meggyőzhetlennek látszott, ezt azonfelül jobbján azon nehezen megmászható hegyvonal, melly a' Karaburun fokig terjed, megkerülhetlenségéről biztosítja, ennek hasznát már a' hajdankorban ismerték. Ezen földszélet, (metszet) megett fekszik Konstantinápoly, a' Marmara és Feketetenger között terjedő halom-vonal lejtékein.

A' Bosphorusra terjedő lejtékek ott, hol a' vízözönlés északról tódulva nyaldosódik, sokkal meredekebbek, északfelé e' tájék kopár, egész az erdővel borított fővonalig.

Szerbország, északfelé két nagy hājókázható folyóvíz, a' Duna és Száva által elkülönített; délfelé magas laktalan hegyvonaltól fedetik, — keleten zordon, jobbára egészen járhatlan Krajna és Cserna-Reka hegy-ségektől; nyugotfelé végre Bosnyákország felől a' Drina' meredek völgyfalától, és e' folyó' mind két oldalán terjedő meredek és sziklás bércek-től biztosított.

Szerbország' belső része egyik oldalán, a' maczvai termékeny síkság Szabacstól Waljevon keresztül egész Busniczáig; — másik oldalán pedig a' terjedékeny sűrűn lakott és áldott Morava völgye', Semendtia és Posarevacztól, Jagodinán és Czuprián keresztül, egész Karanovac és Alexinceig, folyam ellenében terjed. Ez említett két nagyobb hadseregnek mozgalmaira igen alkalmas ország-rész, Czaczak' tájékán egyesül. — Ezek' vitatlan birtokába juthatására kell tehát a' megrohanásnál a' harez-munkálatokat irányozni.

E két országrész között Karanovacztól Kragujevaczon keresztül a Dunáig, Semendria és Palestől lefelé terjed azon sűrűn-erdős föld, mely Sumadiának neveztetik (Sumla erdő) mint legészakibb csücske a Duna és Száva közé kinyúló három szögnek, melyben Nándorfejérvár északi szögletét foglalja el.

Ezen erdős térség (Sumadia), középszerű, többnyire lassudan lejtő hegylánczon fekszik, szélessége 6—9 mfd., 18 mfdnél hosszabb és Nándorfejérvártól Karanovaczig terjed.

A két határ-folyóvizeken kívül, még a Morava torkától egész bolgár és szerb Morava oszlásáig, tovább majd Karanovaczig tetemes, mely csak nagyon száraz időben gázlókon áljárható. — Többi folyói csekélyek és még a Timok és Drina hadi fontossága sem igen nagy.

Városai nyitvák, lakhelyei könnyen építvék. — Falvai többnyire az utaktól oldalt esnek, erdő- és cserjek közzé rejtve, gyakran 300-nál is több házat számlálván.

Czupriában 1843 óta a Moraván keresztül egy szép, 125° hosszú, fa járom-híd létezik, parti kőoszlopokkal. A Morava valamennyi többi közlekedései, hidasok által (skellek) történnek. — Az apróbb vizeken való közlekedésekre, tölgyfa-hidak készitettek.

Magyarország felől Szerbországba, hadseregek számára két bejárás van. — Az első drávántuli kerületiből a Maczvába; másika pedig a Bánátból az alsó Moravára. — Délfelől szinte két bejárása van, Nissa felől Alexinczen keresztül a Morava hosszában Czupriába; másika: Novibazarból az Ibar hosszában Karanovaczbá.

Mint hogy pedig, mint fentebb említők, Szerbország megrohanása céljának a Morava völgye és maczvai síkság (melly mindkettő összesen az egész lakosság $\frac{3}{4}$ foglalja magában) biztos és vitatlan birtokának kell lennie; ehez pedig a Sumadia erdős föld elfoglalása, mely mindkettő közt fekszik, a szükséges föltétel: tehát a Sumadia az országnak valószínű harczműi kulcsa (Strategischer Schlüssel). Hogyha a két északi bejárás egyikén mélyebben akarna a hadsereg előnyomulni, tehát nemcsak oldalát a Sumadiában álló ellenségnek, de még azonfelül közlekedéseit is ugyanczen ellenségnek, mint a nándorfejérvári őrseregnek is, tehát kétszer, igen veszélyes közelben tenné ki, melyet a nagyobb hatalmú hadsereg büntetlenül alig merhetne. — Délfelől pedig egészen lehetlen az első harczmunkalati tárgyakon Czupria és Karanovaczon túl, a Sumadia elfoglalása előtt előnyomulni, minthogy mindkét irány felé tetemes irányváltoztatokat (Directions-Veränderung) kellene a megrohanásban tenni, a Sumadia pedig ezen forgó pontokat közel érinti.

Jenő herczeg és Laudon nagy vezér (Fedmarschall) sikerdús merényeikben, mint a sikeretlen török megrohanásánál Szerbországnak, az

utolsó szabadalmi háborúban, Czerny György és Obrenovics Milos alatt, a' valóságos harcsműi kulcs' gyakorlati bebizonyítása, világosan mutatkozik.

Szerbország' első harcsműi állodása, melyet egy védelmével megbízott seregnek északfelé kell elfoglalni, mindig a' Sumadia' kijárásánál a' háromszög' alapján, a' Duna és Száva közt, azaz, hol az Avala-hegy' lejtékei Wracsar név alatt Nándorfejérvár felé terülnek, kell lennie.

Ezen állodásból a' védő sereg, az ellenségnek a' határfolyókon Nándorfejérvár és Avala közti keresztüljövését lehetlenítheti, a' hátrábbfekvő Sumadiát védheti, és a' távolabb eső átvjeteleknek is egyrészt Misztroviczig, másfelől uj-Palánkáig ellentállhat; minthogy az elsőhöz Avalából Szabácson keresztül két marsnyi időben, és szinte annyi idő alatt Possarevaczon keresztül uj-Palánkáig juthatni; két három nap pedig igen csekély idő, a' Száva- és Dunához hasonló folyóvizeken járják' készítése' előkészületeire, egy hatalmas hadsereg' számára.

Ha pedig az avalai állodás szerencsétlen ütközet, vagy bármely indok miatt elveszett volna, olykor még is a' védő seregnek a' Sumadián keresztüli hátravonulás délfelé, biztosítva marad, midőn Kragujevacznál ismétli állodást kénytelenülne venni.

A' második harcsműi állodás tehát Kragujevacznál van, mely kétféle fontossága, minthogy:

a) Onnét a' körülményekhez képest lehetséges leend, vagy Nándorfejérvár' felmentésére előnyomulni, vagy valamely hibáját, terhes marását, vagy vészes munkáját az előnyomuló seregnek, hasznára fordítani.

b) Minthogy Kragujevacz csak két kis marsnapnyira esik Czupriától 's épp' annyira Karanovacztól is, e' két pont tehát, — mely által délfelől előnyomuló ellenségnek szükségképp' előnyomulni kellene, szinte a' többi harcsmunkálati tárgyak is, a' kragujevaczi állodásból hatályosan védethetnek és urkodtathatnak.

Szerbország' déldoldalán vonuló fő hegyvonal mint előbb említetett, legfeljebb 2—3000' magas zordon pusztá feltérség — rengeteg erdei, földje' műveletlensége, laktalansága és járhatlansága, hegynyílásain és ormain a' veszélyes és terhes átázolhatás, mély köhullása, melyen keresztül belföldi útismerő ló sem gázolhat, és nyároni forgó szélvészai, mellyek egész karavánokat a' mélységbe sodornak, az átjárást rajta gyakorta lehetlenítik.

A' fő hegyvonal előtt, közel egymáshoz fekvő hegytömegek, még sokkal hatalmasabb korlátok a' harcsmunkálatok ellen, mint maga a' fő-hegyvonal. Több egyenközüen futó hegyvonaloktól keresztülmetszett, fokonkint emelkedő térséget képeznek, mellyek' egyes fokozatai ismét egymás között különféle kereszt-emelkedések által elosztatnak, mellyek' ágai végre a' Duna- és Szávára terülnek. E' már leirt hegységei oldal-

ágaikkal együtt, igen magasak, meredek lejtékük és erdők. Járdáik mind gyalogosok, mint teherhordó lovaknak is igen terhesek, csak utóhanyaglásai lassúbbak, és nagyobb részt szőlő és gyümölcsfákkal beültetvék. Ezen hegységek majd mindenütt a Száva' és Duna' partjait érintik, 's csak itt-ott hagynak a' folyóvizek' partjain terjedtebb rónát.

Szerbország erdő és főleg nyájdús, igen vizenyős és buja tenyészetű.

Bosnyákország, Török- Horvátországgal és Herzegovinával a' keleti havasok' mindkét oldalán terjed. A' Prologh hegyvonala által Dalmátországtól, az Unna és több csekély folyóvizek által Magyar-, Horvátországtól, a' Száva által végre Magyarországnak drávantuli kerületitől választatik; kelet és dél felé Szerbország, Albánia és Montenegróval határos, dél-nyugoti oldalán pedig Cattaro és Ragusa vidékei, úgy Imoticza és Smerdan, dalmát helységek közt, kétszer érinti az adriai tengert.

Az egész táj igen hegyes, völgyes, egyik oldala magas hegyvonaltól átmetszett, többi része különvált hegyek-, halmok- és emelkedésekkel borított, mellyek számos kis völgyeket képeznek, fő völgyei azonban némely helyein eléggé tágak, csak déli részében Herzegovinának található terjedtebb síkságokra. — Herzegovina általában kopár kiaszott és hő. —

Bosnyákország, sűrűn erdős és igen vizenyős, csak Török-Horvátország' egyik része hasonlít Herzegovinához.

A' Likai vagy Velebich fő hegyvonala' ormai folytonos szikla-csúcsokkal telvék, mellyek' legmagosbika 6000' emelkedik a' tenger színe felett; felső sziklás része jobbára kopár, csak helyenkint alacsony törpe bokrokkal borított; — közép tája lomb és tőlevelű erdőkkel és kövér legelőkkel váltogatattik; alsó része pedig ismét darabonként felső kopárságához hasonlít, és völgyeit nagy távolságra szikla-fallal övedzi.

A' fő hegyvonala szintúgy mint mellék- és oldalágai is, gyakori hegynyílások-, mélységek- és üregektől szétszakadozva. A' likai vonala északi lejtékei szép erdőkkel és kövér legelőkkel borítva jól vizenyítettek. Minthogy az alvölgyek' földje sűrű, termékeny földterülettel (Schichte) borított, tehát művelt helyein tenyészete virágzó és erőteljes.

A' Prologh' orma, kopár szikla-csúcsokkal fedett. Tele, szélveszei, és nyara' hőégei majd minden tenyészetét megakasztják. E' szikla tömegek' mészkövei az eső-vizet magokba szívják, melly a' hegység' barlangjaiban összegyűlvén, Herzegovinában hatalmas folyóvizek' eredetűl szolgál, mint a' Bukoslak, Migliaska és Duwnonak. E' már eredésöknél hatalmas vizek, a' föld' színén rövid közöni folyásuk után, rögtön azon földüregekbe szivárognak, mellyek az ottani hegységek közt olly gyako-

riak, ezekből ismét földalatti barlangokba szakadván, nem messzire, más név alatt, ismét a' föld' színére folynak ki.

Mint hogy a' folyóvizeknek ott csak földalatti kifolyásaik léteznek, fergetegek' alkalmakor, vagy tartós esőzések után, borzasztó áradások történnek. Más illyféle eredésű folyóvizek, lefolyásuk' hiányában állandó tavakat képeznek, mint a' Kusko-tó.

Bosnyákországot Herzegovina és Török-Horvátországgal a' természet olly harcsműi kedvezésekkel látta el, hogy e' tájak' elfoglalása csak a' belföldi lakosság' segítségével lenne elérendő. — Valamint folyóvizei, úgy hegységei is, mint az ellenséget belsejétől visszatiltandó, befelé forduló félköröket formálnak.

Török-Horvátország az egyetlen pont, melly által Bosnyákország és Herzegovinának elfoglalása kedvező sikerű lehetne. — Török-Horvátország Magyar-Horvátországgal egybefügg, népe a' catholika valláshoz buzgón ragaszkodik; — hegyei a' Száva felé lejtnek, és olly tágas völgyeket képeznek, hogy azokon a' tűzérség hatályosan keresztül mehet. — E' felett pedig a' török-horvátok, mint a' magyar állodalom', és Ausztria' egykori alattvalói, alig várják az alkalmat, hogy rokon feleikkel egyesülhessenek.

Bosnyákország' elfoglalásánál, Bosna-Seraj (Serajewo) a' főharcsműi tárgy; míg Serajewo el nem foglaltatott, Bosnyákország nincs elfoglalva. Ennekokáért Jenő herczeg, midőn Serajewoig előnyomulásánál főkvárát, minden erőködéseit' daczára is be nem vehet: a' Száva megé visszahúzódott.

Moldva- és Oláhország, mint főlebb említetett, a' Milkow és Sereth által választatik el egymástól.

Az erdélyi havasok' déli lejtékei, az Oltól átfolyva, különbözik el mindkettőt Erdélytől, mellyek szinte kigázolhatlan hegynyílás- és szorosokkal teljes tömkeleget képeznek, holott csakély hadkaroktól, a' leghatalmasabb ellenséges hadseregek, mint azt az Erdélyhez tartozó veres-toronyi hegyszoros; — mellynél számos ütközet történt, — feltarthatók. E' fentemlített hegylejtékek körítik a' moldvai sivatagot, mint az oláh-síkságot is. Ágai eleinte erdővel fődvek, alantabb pedig rengeteg, gyümölesfa- és szőlőtőkékkel beültetvék.

A' Moldva' és Beszterezé' közé terülő hegy-ágak, azonban erdő jellemöket megtartva, zordonan az előbbi folyók' mély völgyeibe lejtnek.

A' Bukovinából Moldvába futó folyóvizek' iránya miatt, mellyek több nagyobb 's kisebb vizeket vesznek fel magokba, Moldva' felső része északról délfele, számos kereszt völgyektől átmetszett.

Moldvában a' török-állodalom' tartományai között legtöbb jól épített

lakhelyeket, közelében pedig gazdag gabna- és tengeri földeket találhatni, mellyek zöldséges kertek-, vagy kis nyírfa erdőkkel váltogattatnak.

Moldva- és Oláhország, főleg nyájdús, gabna terméke' belkellékét fedi, határhegyei rengeteg erdőkkel borítvák, és kövér legelőkkel bővelkedik.

Jassy és Bukarest, a' két harczműi tárgy, mellynek elfoglalása után, e' két ország létezetének, kérdése, csakhamar eldöntetnék.

Albania, melly a' hajdani Görög-Illyria' egyik részét, Albaniát és Epyrust foglalja magában, egészen hegyes, völgyes, völgyei a' fővonal felé terméketlenek, belsejében azonban igen termékenyek, de felette elhanyagolvák; nagyobb síkságai a' tenger' közelében és Epyrus' déli részein léteznek. Albania jelen állapotában lakosait alig képes eltartani.

Albania' fő hegyvonala, melly, mint említők, keleti hatarán lejt, a' fejeér Drin és Ibar között a' Sardaghig, magasságában szemlátomást növekszik, a' honnét a' 6000' emelkedésű Hellen vagy Pindus-láncz veszi kezdetét.

A' Vojucza, Arta, Aspropotamos és Salambria között a' mezzovói hegy-csomó tanyúzik, mintegy 3000' magasságon fekszik itt Mezzovo városa, hegy' csúcsai felette 6000' magasságot érnek. — E' hegy-csomótól mindenféle irányban hatalmas ágak futnak ki, mellyek vagy keskeny völgyek, vagy pedig tágas feltérek által elkülönítvék.

Az Agrapha vagy Pindus hegyláncz, Epyrus lakosainak természetes védezközüll és menhelyüll szolgál, melly bár 8400' magas, még is egészen ős erdővel borított. — Mindenféle irányban terjedő barlangjai alatt a' festői vízesések körül független szabad emberek, (törököktől rablóknak nevezett) számos falvai léteznek, mellyek mű- és kereskedés által olyanira virágzókká lettek, hogy némeltyek közülök városokká növekedtek, mellyek közül Mezzovo 20,000 lakossal. Epyrus' békéje az agraphai néptörzsök szeszélyitől függ, mellyek azonfelül Livadia' egyik részén, 's a' 8500' magas Parnaszon, úgy az oetai szorosokon, mint a' dicső thermopilei szoroson is úrkodnak.

Albania' hegyei, mellyek közt Argenik hegységben a' hajdaniak híres ezüst-bányáik léteztek, a' Nissava-Gora és Glubotine bércektől mind-egyre lelapulva a' tengerre lejtnek, hol meredek fokokat és szikla-övezetet képeznek. — Az Ergent és Arta között, a' Linguetta foktól egész az artai öbölíig, az epiróti bércek tanyáznak, mellyek Mezzovótól északra valnak el a' Pindustól, és Albánia' déli határát falgátkint védve ölelik.

E' most említett országrésznek legmagasabb tájéka a' janinai feltér-

ség 1200—1500' emelkedéssel a' tenger' színe felett. — A' janinai feltér-
ség, mellynek északi részén a' janinai-tó fekszik, minden oldalról hegyek-
től körzött, mellyek innét különféle irányban számos keskeny völgyektől
elkülönített vonulatban a' jóniai tengerre terjednek, a' mellybe meredek
szélszaggatott bérczfalakban lesülyednek. A' Khimera (Akrokerauni h.)
4—5000' magas. — A' Chamusi bércz 7000' magasságra emelkedik.

Albania belseje, felső részeiben szinte olly hozzáférhetlen és zordon,
mint határ-bérczei. — Völgyei erdős fővonalai közeliben kopárok és ter-
méketlenek; távolabb tengerpartjai felé alsó lejtéke, olaj- eperfával, sző-
lő és tengeri ültetvényekkel borítvák, — legelői mély völgyeiben kövé-
rek. — Leggazdagabb része az Okridai Sandsák, — legkopárabb a' szír-
tes Bojana és Moraccától átfolyott skutari hegyköz; e' táj még a' földnek
utolsó test-formálódása' ősképét viseli, melly a' tűzokádás' rengeteg mű-
helyeiként tűnik fel, mellyen keresztül a' lecsés még mindig zuhatagok
által, vagy földalatti úton, a' Bojana és Moracca völgyeihez magának
rést nyit. — Ez egész térségen a' föld' gyomrából feltúrt, 's csaknem
a' bérczvonalak magasságával vetekedő átláthatlan szirt emelékek vonúl-
nak keresztül, magasan fekvő szirt területet képezve.

Albania' főfolyama a' Drin, a' Drin után csak a' Bojana és Vojuza
fontosabbak. — Könnyű gőzösökkel a' Bojanán a' Skutari-tóba, a' Drinen
pedig az Ochrida-tóba lehetne csekély áldozatokkal evezni, 's ekkép'
Albania' belsejét a' világ kereskedésnek felnyitni. — Többi számos fo-
lyóvizei (l. a' folyóvizeknél), általában csak parti vizek (torrente), völ-
gyei általában igen keskenyek, meredeken és mélyen bemetszve; csak
néhány helyeken tágulnak ki rövid közökre, gyakran torkai előtt mo-
csárok és tavak képzésére — Tikkasztó hőség' alkalmakor a' források és
patakok kiszáradnak, 's a' folyóvizek majd mindenütt átgázolhatók; de
tavasszal, (majd mindenütt) vagy hóolvadáskor, mint igen hatalmas
vadfolyamok, völgyeiket átárasztva törnek ki a' magas bérczek közül,
's minthogy itt a' hidak egészen hiányzanak, tehát ekkor minden közle-
kedést megszüntetnek.

Az epiroti bércz-föld, mind a' száraz földön, mind pedig a' tenger'
oldaláról is, természetes határkorlátoktól biztosított. — Meredek szirtes
partjai már a' hajdankor óta, a' hajósok' rettegései valának, de még is
több könnyen védhető réveket képeznek.

Epyrus' belseje Albánia' több részeit mint térnagysága, úgy külön-
félesége, vadsága, földje' műveletlensége és hozzáférhetlensége által fe-
lülmlja. — Eltűnő folyóvizei' ismét földszinre jövése, és lefolyás nélküli
tavai eléggé biztos jelei annak, hogy Epyrus' bércz gyomrai szintazon üreges
mészkövekből állnak, mellyek az egész nyugoti oldalon kitűnők. E' szétrepede-
zett vad hegyiségek, ezenfelül földindulás, és a'már évezredek óta nyugvó
vulkánok' munkásságai által, rendkívülieu szétrongáltak és szétarabol-

vák. — Illy felülő tünemények és a' zordon vad és borzasztó természeti formák vették a' hajdani görögöket reá, a' pokol' vagy alvilág' kapuját az Orkust, a' gözölgő kényköves Tartarust ide helyeztetni, és a' rajta keresztülfolyó víznek Acheron (Coeytus) nevet adni [a' magyar történetben is e' tájékrai emlékeztetés Zápolya' azon mondatában, szomorú benyomást szül: *Flectere si nequeam superos Aetheronta movebo*].

Albania' mocsáros tengerpartjai és felső fokozatai közt találtatik egyedül nagyobb hadseregek' mozgalmaira alkalmas térség, melly a' föld' változékonysága miatt nincs különféle nehézségek nélkül. — Felsőbb fokozatain azonban a' lovasság és gyalogság csak igen nehezen mozoghat, 's majd minden lépten gátaakra ötlük, mint szorosokra, hegyüreg vagy hegynyílásokra, mocsáros völgyekre stb. — Hitvány útjai megmászhatlan hegyeken, mély hegynyílásokon és sűrű átgázolhatlan erdőségeken tekerődznek. — E' tájak' nyújtható tápla- és szállítmányi szereit, szinte olly elégtelenek. — Földművelése egyedül kukoricza-termesztésre szorított, egyébkint majdnem egészen elhagyott, 's csak vizenyösebb völgyeiben természetik még csekély rizs és árpa; búzát, rozsot, vagy zabot csak ritkán láthatni. Szarvasmarha- és juh-nyájakat bőviben találhatni, de mindez belkellékét nem fõdi. — Ezenkívül a' lakhelyek' fekvései, mellyek többnyire a' hegytetőkön építvék, 's a' netalántáni gyűjtelőkkel eldugását elősegíti, mellyek a' nélkül is többnyire veremben, 's csak gyéren csürökben is tartalnak.

A' földtér' sajátsága miatt itt minden szállítmányokat ökrökön vagy bivalokon kell vonatni, minthogy itt csak kevés, alacsony, de kitünõ fajú, főleg bérczjárásra alkalmas lovakat találhatni.

Epyrusbani harcviselésben főleg rendkívüli nehezségekre találhatni, melly nemcsak zavart földje' sajátságán, de egyszersmind politikai- és földje műveletlenségén is alapított. — A' Suliotok, mint tudva van, 10 évig verték vissza sokkal hatalmasabb ellenségeik' minden erőködéseit, 's vidékek nem a' leghozzáérhetlenebb volt. — A' föld' természetes védhetőségi foka itt mindenütt számos igen erős, részint cyklopsilag épített erősségek által kettőztetett, 's ezeken kívül majd minden különálló ház, mellyekből a' legtöbb bérczi helységek állnak, fekvése éselrendezése által felvára változtatott.

Skutari és Janina a' két harczmunkálati tárgy, mellynek elfoglalására kell az itteni harczmunkálatokat irányozni. — Skutari elfoglalása után Epirus' fékezése, és Janina' elfoglalása a' nagyobb feladat. Albania' védvonalai igen jók, az Epyrust védő első vonal több várakkal is biztosított, felső résziben az apró harc vizsi a' fő szerepet, melly itt legpompásabb diadalát arathatja. Körötti szomszéd országokba nyíló hegyszorosait csekély sereg, a' legnagyobb hadtömeg ellen, melly itt csak láb alatt lenne, képes lehetvén mególtalmazni. Janina' elfoglalása után a'

további mars a' görög hegytetőig, még szörnyű akadályokkal szövedött, majdnem okosabb lenne tehát a' janinai szorosokat megkerülni, és az északi hegyközi átmeneteleken Ibessan' és Baral' tájain, a' bérceken keresztül Macedoniába átnyomúlni.

Az Artából Janinába vezető uton, az 5 kuthami feltérség, harcsműi kulcsa mind azon állodásoknak, mellyek ezen várost minden délfelöli rohamok ellen fődik.

Montenegro, a' belföldiektől Cserna-gora, a' törököktől Kara-dag-nak (Fekete hegy) nevezett, Herzegovina, Albania és Dalmátország közt fekszik, északdél felé mintegy 15 mfd hosszú, legnagyobb szélessége 9 mfd, egészen magas hegyektől körzött, a' természettől rettentő nagyságú vár, számtalan bástyákkal. A' belföldiek tréfásan azt szokták felőle mondani: „Midőn az Isten hajdan a' hegységeket hinté a' földre, Montenegro felett zsákja megszakadt.“

Montenegro igen zordon és bérczes, tele hegyzug és hegynyilásokkal, 's ép azért a' harcra igen alkalmas. A' felső Moracca és jobb oldal-folyói, völgyeit foglalja magában, és két kereszt- és több rövid egyenközü hegylánczokból áll. A' Herzegovina' határán vonuló hegyvonall' nyugoti végén, hol a' Prologhgal egybefügg, az öböralakú (Fiordartig), cattarói öbönyben csudálatosan szétszakadozva lejt. A' második keresztbe lejtő hegyláncz pedig Albania felőli és skutari bérceköz' természetes határát képi, a' Moraccától és jobb oldalfolyóitól többszörösen keskeny bércekapuk által a' nélkül áttöretik, hogy e' természetes vár' hozzáférhetősége az által növekednék. — Belsejében terület egyenközüen lejtő hegy' ágai által nagyon bonyolódott rendezést nyer, mellyek közül a' tenger felől lejtő hegység legmeredekebb 's legmagasabb; folyóvizei közül a' Csernojevich legnagyobb. (l. folyóvizeit).

Legtöbb helységei a' völgyekben és a' folyóvizek' partjain, 's a' lehetőség szerint erősített zárdák' közelében fekszenek. — A' magány házak többnyire kőből, vakolás nélkül építvek, és szalmával fődvek, 's két osztályból állanak, mellyek egyike a' család, másika a' barom' számára való. Kétemeletes magányházaik is léteznek, mellyek szinte olly erősek, mint a' zárdák. — Az egész országban két zárdá van, 'melly lő-rés (Schiesz-scharle) és ágyúkkal ellátott.

Minthogy Montenegroban minden lépten hegy-zug és hegyszorosokra ötölhetni, mellyek maroknyi néptől egész hadseregek ellen mególtalmazhatók, tehát lakosai semmi rajtok-ütéstől nem félnek. Határszéle mindig őriztetik, és seregei a' fenyegelett pontra 24 óra alatt összegyűjthetők. — Ha az ellenség igen hatalmas, akkor falvaikat leégetik, és veté-

seiket szédulják; ha azután hegyeikre csalogatták, akkor körülkerítik, és büszült hevességgel megtámadják.

Hadtudalmuk igen egyszerű; ha hatalmasabb hadsereget képeznek, akkor öbaljakba vetik magukat, 's néhány csatárokat küldnek ki az ellenség' lesvetésekei csalogatására. Illy esetekben magukat leginkább testi erejökre szokták hagyni, 's inkább kardra szállnak, mint löfegyvereiket veszik elő. — Ha számuk azonban csekély, akkor a' sziklaesúcsokon vesznek kedvező állodást, és ezen menhelyeikről, átkozódások közt hiják ki az ellenséget csatára. — Az ágyúszótól rettegtek eleinte, de csakhamar hozzászoktak 's a' legerősebb ágyútelepeket is, a' legnagyobb elszántsággal rohanták meg. — Minthogy többnyire a' földhöz fekve 's hozzá lelapulva tüzelnek, tehát az ellenséget csakhamar zavarba ejtik, ők ritkán hibázzák el a' czélt, míg őket vajmi nehéz eltalálni. A' montenegrói, míg futásban vagy futás-színlelés alatt is tüzel, igen ügyes és vigyázó, az ellenséget olly könnyeden fölfedezi, hogy az ember azt hihetné fölöle hogy érzi.

Thessalia' földje igen termékeny és regényes, a' hol is az alacsony hegyvonalak szép 's gazdag völgyekkel, számos folyóvizektől átfolyva váltogattnak, ezek között a' Pencus, mellynek partjain a' paradicsomi Tempe-völgy fekszik, a' leghíresebb. Thessalia mindenfelől, mint említők, magas hegységtől körzött, mellyek csak tengeri oldalán természetes kapuk által áttörvék, belseje szabad, és a' Peneus' oldalvölgyeiben igen változékony, hol buja veteményei, kövér legelőkkel, melly számtalan nyájakat tart, és szőlőültetvényekkel vállatnak fel. — A' török állodalomnak nemcsak földje' termékenysége és nyájai' dússága, de előre haladott ipara, és igen fontos kereskedése miatt is, leggazdagabb tartomány, hajdan lótenyésztéséről híres volt. — A' thessaliak legjobb lovasok voltak, sőt a' lovaglás' feltalálását is tőlök származtatják.

Az Olymp Thessaliának véd- és menhelyeül szolgál, szédelgő mélységektől köröztetik, és lelkes védelem mellett bevehellen, Macedonia felé a' platamonai borzasztó hegynyílás felett 3000' magas sziklafalal körzött, ellenkező oldalán a' költői híres Tempe völgyet fűdi, és Thessaliát akkép védi, hogy a' törököktől egészen sohasem hódíthatott meg.

A' Pindus, melly Thessalia' nyugoti oldalán Epyrus felé lejt, a' legmagasabb és legzordonabb hegyei közt, legmagasabb sziklaesúcsai még május hóban is hóval borítvák, 7—8000' magasak. Legvadabb, legzordonabb 's leginkább szédült a' Pindus' Mezovo táján, és a' felső Salambría' völgyei körül, tetején a' fenyvesek között a' gránit és mészkő kopáron mutatkozik, míglen keleti lejtékei Thessalia felé sokkal aljassabbak, mint másik oldalán.

Az Othrix hegysor 6000' emelkedéssel a' trikeri csatornán a' Stavros fokban végződik, északi oldalán hanyatlásai sokkal alacsonyabbak, ágai is hosszabbak mint délin.

Az Ossa 5000' magas, 's csak a' mély sziklás tempei völgy által választatik az Olymptól. — Valamivel kisebb a' Pelion (Zagora) Volotól keletre; mindkettő sziklás magasságok által függnek egymással össze, és falkint álló szikla-ereszekint (Fels-böschungen) hullanak le a' tengerbe.

Thessalia' földirati fekvése, természetes hareműi sajátosságai, mint politikai viszonyoknál fogva is, a' hanyatló félhold- és új Göröghon' minden jövőendő háborúi csataterére leend. Thessalia, mint láttuk, mindenfelől magas bércektől körzött, de belsejében szabad és sík, ekkép tehát kicsi ugyan, de egészen elrekesztett harc' színhelyet képez, mellynek kevés és terhes bejárásait mindenfelé könnyeden védhetni. Thessalia' hajdani történetiben e' természetes elszigetelés' befolyása világosan kitetsző.

A' Török állodalomnak kiütendő Ausztria vagy oroszali háborújában, midőn Görögország, politikai viszonyánál fogva, ellene szövetségesen minden esetre harczra kelne, Thessaliának elfoglalása görög rokon népessége' harczias közbenvetése által, bizonynyal sikerülhet, és igen kedvezően esnék, minthogy az nagyobb részt görögöktől lakott, és Maczedonia' kilátását nyitná meg.

Maczedonia. Északra a' felső mősiai hegyláncztól, keletről a' hajdani Pangäustól, nyugotról a' Skardus-Boradaghtól mindenfelőlről különféle irányban vonólnak hegylánczok Maczedonia' belsejébe, mellyek sokfélekép' fonódnak' és lánczolódnak; közöttük tágas magas fekvésű völgyrónak, vagy keskeny sziklás folyó nyílások, mint bércek közöli kapuk, egyik bérce-öbörből a' másikba vezetnek. Fő vizei torkainál, tengerpartjai' közelében terjedelmes mocsáros vagy pusztá mély síkságai, előbb leirt bérceitől övezve, színcsarnokkint fekszenek.

Maczedonia' két fő irányban terjedő hegyvonalak által körített, számos bérce-öbörre oszlik, mellyek fokozatokkint egymás felett fekszenek, 's csak keskeny folyam-kapuk által egymással összeköttetvők. Földszíne ekkép igen bonyolódott, különféle 's összefoltozott. Hadi fontossága illy féle sajátosságához mért. Területe' terhes gátait igen elhanyagolt földművelése sem teszi kedvezőbbé. Hegy-ormai sűrűen erdők, ritka népességgel, földje parlagon hever; csak völgyeiben vagy bérceöbri' hátain helységei' közelében műveltetik hálados földje. Leggazdagabbak a' hő filippi, serei, pellaei és katterini síkságok, a' hol is még gátló politikai viszonyai, és készakarattal terjesztő mocsárságai ártalmas kigözölgéseikkel együtt sem irhatták ki földje' nagy termékenységét.

Az Egridere és Vardvrtól nyugotra eső bérczvonalak, szinte olly bonyolódottak, mint a' nyugoti hegységek, csakhogy ezek a' Pindus- és Boro-daghal, mellyekkel keresztvonalak által többszörösen összekötvék, egyenközüen vonulnak. Többféle nevezetek alatt keletfelé fokozatonkint lejtnek, és a' terjedelmes musztafai sivatag formájú síkságot, a' kricsóví, toli monastiri, kastoriai és grevnoi bércz-öbröket, a' pellaei síksággal együtt körítik, holott talán hajdan tavak voltak, minekelőtte a' Haliacmon és Erigon erőszakkal magoknak rést nyitottak. Chalcis' félszigetén a' 3300' magas Kortiach hegytől, csak alacsony halomvonalak terjednek a' kassandrai és drepanói félszigetekbe, mellyek a' keleti félsziget' hegylánczával semmi kapcsolatban nem állanak.

Athos' félszigetén a' Monte Santo bércz, kúpformájú csúcsával 6360' emelkedik fel a' tenger' színe felett, és felső Macedonia' hegyei által, mind pedig a' tenger alatt a' thessaliali Olymppallal kapcsolatban áll, a' hol is a' félsziget' hadi központja fekszik, melly igen fontosan úrkodó hadállodást képez. — Ezen ponttól Fülöp' és nagy Sándor' bölesőjéből válik el a' nép' szent hegye, a' Monte Santo szikla meszes hegytömeg, melly Macedoniaiát a' tenger felé akkép körzi, mint azt az Olymp' szárazföldi oldaláról zárja. Athosnak 22 zárdája 6000 szerzetesivel, némileg köztársaságot képez, mellynek tulajdon tanácsa és ministere van, és a' portának fizető adója mellett régi szabadalmait, és tulajdon kormányzási jogát mai napig fentartá. Konstantinápolynak törököklöli elfoglalása óta az Athos, Olymphoz hasonlólag, az elnyomatott honfiak' utolsó reménye és menhelye.

Thráczia. A' határbércz' minden oldaláról hatalmasan lejt Thráczia' belsejébe a' Maricza' völgyire, ennélfogva Drinápoly' tája az Erkene' torkáig és a' Maricza' kapujáig Dimotikánál, a' thrácziai bérczöbör' legmélyebb része. — Ezen völgyelet, az országgözepéni és valamennyi jelesebb völgyegyesületnél való fekvése, Drinápoly' minden fontossága nélkül is, Thráczia' megrohanására, védelmére és kereskedésére nézve a' legnagyobb fontosságú, minthogy hajókázható folyama a' tengerekkel köti össze.

A' Balkán' déli része Thráczia felé általában meredek rohamú, csak itt-ott hegynyílásokkal ellátva; hanyatlásain több egyenközü mély völgyekkel beszegett. A' Rhodope vagy Despotó-daghal az Arda' forrásaig, 6—7000' meghaladó ormokkal ellátott ős sziklatömeg, az Arda' forrásain túl e' hegység mindinkább lelapul, és az aegai tenger' partjait körzi, a' Maricza' áttörésénél a' feltér-alak kitünő, 's magassága olly csekély, hogy rajta gabnát és bort termesztenek. Hullámozatos sivatag feltérkint tanyázik, egyrészt a' Maricza és Erkene, — másfelől pedig az Enos és sarosi öblök közt. — Cherezonz' félszigetén sziklaemelkedéssel terjed, és a'

tengert meredek tengerparttal övezi. A' most említett feltérnek legmagasabb része a' Tekir-dagh. Ez alacsony keleti tájakon kívül, holott a' járhatóság egyedül csak meredek lejtékek és mély bemetszésű völgyek, mint nedves időben a' nyirkos föld által gátoltatik, a' Despoto-dagh majd mindenütt parlagon hever, öserdőkkel borítva, mi által zordonsága és hozzáférhetlensége, a' már a' nélkül is meredek, sziklás, járatlan hegy-ségnek csak emelkedik.

A' Pangäus (Maleka) bérez, mint a' Despoto-dagh, magas szálla erdőkkel borított, 's mint az előbbi, csak baromtenyésztés és rablásokból élő népesordáktól lakott. A' Strandsa hegyornak keleti lejtékei sivatagként majd 'egészen parlagon hevernek, itt-ott erdőséggel behintvék, keskeny meredek nyílású magános sziklabérczekről szétszakadozva. Fővonalá' magassága 700—1000' közt változik; ekkép tehát a' Strandsa járhatósága csak sűrű csere, völgye' formai, és földje' műveletlensége által terhesül. De ezen tájakban történhető harczmunkálatoknak még a' fa-, élelemszállítmányi szerek, zöld takarmány és a' közönséges vízhiánnyal is kelle küszködni.

BOLGÁRORSZÁG :

A' Balkan vagy Haemus' északi hanyatlása, egyetlen feltér alakzatú bérezes térségből áll, melly lassankint lelapulva félbenszakasztás és elágazás nélkül a' Dunára lejt. — Dunába ömlő folyóvizei keskeny mély kereszt-nyílásokban folynak, mellyeknek meredek oldalain sziklás gyomra látszatik. Ezen völgyek ennél fogva korán sem közlekedési eszközök, de közlekedési gátaknak tekinthetők, mellyeken az átjárás különös nehézségekkel jár, a' fővölgygyel nem kapcsolódnak, a' hol pedig az történik, ott alja mocsáros, és a' Duna' jobb völgy oldala is közelebb vagy távolabb, bár alacsony és beültetett, de jobbra meredek és sziklás partoktól képeztetik. A' nagy Balkánnak e' feltéri alakzata, főleg Sumla és Paravadi völgyein, és a' Feketetenger és Dunától képezett Doprudja félszigetben tűnik fel leginkább. Itt csak a' Duna' hosszában a' tengerparton, és a' folyóvizek' nyílásai' oldalain találatnak jelesebb földszín formák, egyébként az egész föld alacsony feltért képez, nagyobb részt csere és sivatagi tenyészet, részint pedig terjedelmes gabna földekkel borítva; e' leirt tájakon az erdőség, folytonos rengeteg hízagot sehol nem foglal, 's a' hol a' földművelés és vizenyítés nem hiányzik, földje' termékenynek mutatkozik. — Nyárban azonban legtöbb völgyei kiszáradnak, 's terjedelmes nyílt feltérei sivataggá változnak. — A' sziklás balkáni előföld' nyugoti része, inkább különféle; sivatagos térségei gyérek, egyes tájai, főleg a' Jantra és Osma folyók körül, jól műveltek, földje' többi része rengeteg erdőség. De itt szinte mint a' Dobrudja síkabb tájain, és Taban vidékén, a' számos vízmosások, mély völgy-bemetszései, igen bo-

nyolódott földszint képeznek, mint azt tenger' színe feletti emelkedése gyanítalná.

Az említettekhez járul még a' nyugoti részeknek rengeteg erdősége, melly csak a' helységek körüli földművelésnek, és az ország' számtalan nyájai szükségeinek irtatott ki helyenkint. Keleten ezen erdőség, holott a' föld' sajátsága a' nedvteljesebb tenyészetet gátolja, sűrű bokor és alacsony cserjével váltatik fel. Ezen felül a' földművelési és közlekedési hiány és égalji sajátság, Bolgárország' harczzsinhelyét hadi szempontból nézve igen terhessé teszi.

Ez elősorolt gátak' legyőzésére, a' megrohanó hadseregnek célszerű ruházaton kívül, egészséges, erőteljes élelmi szerekre, 's a' lehetőség szerint a' hideg 's nedves éjek ellen ótalomra van szükségök. De Bolgárország a' kívántak' sem egyikét, sem másikat nem adhatja, mert létező silány helységei csak csekély szállásokat nyújthatnak; mi pedig élelmi szereit illeti, erre azt az észrevételt kell tenni, hogy nyájai megmászhatlan erdős hegyeiben elég bújhelyet találhatnak, 's hogy a' pör, szüksége feletti gabonáját az aratás után azonnal a' tengerre hordja, megtartott gyütelekeit pedig vermekben tartja.

Bolgárországba Ausztriából előnyomulásnál nagyon kedvező azon körülmény, hogy a' tápszereket a' Dunán könnyedén le lehetne szállítani.

Moldva és Bessarabiából előnyomulásnál pedig, hogy a' szárazföldi harczmunkálatokat tenger' oldaláról a' hajóhad is segítheti, melly néhány réveket elfoglalván, a' hadkellékek' szállítását eszközölheti.

Országutai:

A' Török állodalomnak csinált úti közlekedései általában nincsenek; postajárásai sincsenek okszerűen elrendezve, de fő utvonalaín mindenfelé található 60—80 lóval ellátott postaházakat. Az utasok itt mindnyájan lovagolni szoktak. — Az állomásoknak kiszabott mértékek ninc, 4—12 német mfd változik, és óránként fizettetnek. Szekeres postái csak Moldva és Oláhországban vannak, ennél fogva a' basák és diván közötti levelezés, hűséges lovagló tatárok által történik, kik egyszersmind az utazókat is kísérik, és a' karavánokat rabló csoportok ellen ótalmazzák. A' kelmék terehhordó lovakon szállítatnak; nyugoti részén gypekocsi-utainak közepén gyakori félbenszakasztlással 3—12' széles négyoszögkövekből épített, keskeny köz vonul, melly évszázadok óta nem tataroztatván ki, csak a' lovasoktól használható. Az említettekén kívül, könnyen áradó folyóvizein létező félig bedőlt hídai, erdőségein és mocsárain nagy távolságra terjedő galyutai, meredek hegyjárdái, mellyek' kitaposott fokozataín a' lovak is csak nagy veszélylyel haladhatnak keresztül, ezen kocsi-utait egészen használatlanokká teszi. — De illyféle szekér-utai is általában csak helységei

Jenedsei-Karasu (Consintum) 9	Papaskői	6½
A' Naestus folyamon keresztül	Janboli	6
Macedoniába :	3) Kirkkilisia.	
Kavala (Neapolis) 8	4) Mustafa Basa (Burdista)	3
2) Akbunar 3	Harmanli	6
Bujuk-Derbend 3½		

Harmanliből :

1) Kurucsesme 10	Kasanlik	7
Papazli 4	Sibka felett a' veliki	
Fülöpápoly 4	Balkánon keresztül	
Tatár Basardsik 6	Bolgárországba :	
2) Eski Sagra 12	Gabrova	6½

Janboliból :

1) Jeni Sagra.	A' Demir kapui szoroson	
Eski Sagra.	a' Balkánon keresztül	
2) Selimno [Islemje] 10	Bolgárországba :	
	Stareka	9

Umurfakihból :

1) Karnabat 10	Benli	4½
2) Karabunar 4	Aidos (Carsaleum)	3

Burgasból :

1) Karabunar 5	2) Aidos	4½
----------------	----------	----

Aidosból :

1) A' Balkánon keresztül Bol- gárországba : Chenga 9	2) Karnabat	7
---	-------------	---

Karnabatból (Cabyla) :

1) A' Balkánon keresztül Bolgárországba :	2) A' Balkánon keresztül Bolgárországba :	
Dobról 4	Czatak	9
	3) Chafan	5½
	Papaskői	7½

Tatár-Basardsikból .

1) Banja 10	A' Traján-kapun , keresztül	
A' Rilo bérczen keresztül	a' Balkánon, Bolgárországba :	
Bolgárországba :	Ichtiman	5
Samakov 4	3) Lia	12
2) Hissardsik 6	Sibka	9

*B) MACZEDONIÁBAN.**Salonikból :*

1) Klisali 7	Trana Besck	2
--------------	-------------	---

Miera Besck	1 1/2	Ostromda	3
Han renderi Bauz	1 1/2	Radovich	6
Orphano	5	Istib	6 1/2
Pirasta	6 1/2	5) Langasa	4
Kavala [Neapolis]	3	Lakana	7
Charpantu Tchefflik	2	Seres	7
A' Naestus folyón hidason keresztül Thracziába :	2	6) Kortiach	6 1/2
2) Kolakia	3	Atheta	7
Thessaliába keresztül :		Kolyndros	3
Lesterochori [Methone]	6 1/2	Agia mama	1
3) Jenidse Vardar [Tauriana]	8	Poly-icro	4
Vodina	4 3/4	Agio Nicolo	6 1/2
Ostrova	4	Ravlik [Assa]	5
Bagna	4	Gallicza [Uranopolis].	
Florina	4	Karocs zárdába Athos' felszigetén	
4) Kelkecz	8	7) Sedes.	
Toiran	6	Galaczista.	
Kusturlu	5	Isvoro.	
		Karocs zárda Athos' felszigetén.	

Karaferjából :

1) Tekale	6	3) Sarigöl [Kailari]	8
Salonik	2	4) Dedeleri	5
2) Agostos	5	Kojani	3
Vodina	3		

Florinából :

1) Kastoria	6 1/2	Koridse	3
Bilista	6 1/2	2) Toli Monastir	6
Plia	2 1/2		

Toli Monastirből :

1) Resna	6 1/2	2) Prelepe [Perlipa, Gurbita]	8
A' Kandavi bérceken keresztül Albaniába :		Köprili	12
Ochrida	6	Komanova	8

Istiből :

1) Köprili	7	2) Uskub	11
------------	---	----------	----

Uskubból :

1) A' Maniana Petrim bércezen keresztül Albaniába :		2) Kacsanik	
Perserin	10	A' Sardaghon keresztül Szerbországra :	
		Piristina.	

Komanórából

1) A' Karadaghon keresztül Szerbországba :		Kostendil [Glogosticza]	8
Ujvarina	12	Dupindsa	10
2) Strazin	6	A' Dupindsa hegységen keresztül Bolgárországba :	
Egri Palánka	6	Samakov	10

Seresből

1) Giglicza	4 $\frac{1}{2}$	3) Timurhissar	4
Socho	4 $\frac{1}{2}$	Petrich [Petrovich]	9
Klissali	3	Jeniköi	6
2) Rahova	6	Ostromdsa	6
Pirausta [Uruilus]	8		

Kojaniból:

1) Servia	5	2) Sarigöl	3
A' saranta porosi hegy- szoroson az Olymp alatt Thessaliába :		Greveno	4
Alassona	8	3) Naslidsds [Gortynia , Sialista , Chatista]	5 $\frac{1}{2}$

Sarigölből (Kailari):

1) Naslidsds	5	3) Ostrova	6
Greveno	6 $\frac{1}{2}$	4) Kastranicza	4
2) Kastoria.		Vodina	4

Koridséből:

1) A' Sboke és Tomoros bérczeken keresztül :		2) A' Djurad hegységen ke- resztül Epyrusba :	
Staria	6	Voscopolis	4
Keresztül Epirusba :		3) A' makronai hegyszoroson a' Spiridiön bércezen ke- resztül az ochridaitó hosz- szában :	
Ostanicza	10	Ochrida	9

Grevenoból:

1) Servia.		3) Tista	4 $\frac{1}{2}$
2) Krania	7	A' Pinduson keresztül Epirusba :	
A' Pinduson keresztül Epirusba :		Bobussa	8
Mezzovo	8	4) Anaseliczas [Lepsine]	5
		Kastoria	8 $\frac{1}{2}$

C) THESSALIÁBAN.

Larissából:

1) Toler	5	Alassona [Oloosum]	6
Velestina [Pherae]	4	A' saránta porosi hegyszor- roson keresztül Macedo- niába:	
Volo	3 $\frac{1}{2}$		
Armyros.			
Gradiczánál az Othryx bérczen keresztül Görögországba:		Servia	8
Lamia.		5) Baba	4 $\frac{1}{2}$
		Platamina	5
2) Sataldsza	6	Katrin [Halera]	6
3) Zarco	5 $\frac{1}{2}$	Lesterochori	4 $\frac{1}{2}$
Plocovo	3 $\frac{1}{3}$	Macedoniába keresztül:	
Tricala	3	Colakia	6 $\frac{1}{2}$
4) Turnovo	3		

Sataldsaból:

1) Itonus romjai mellett: Armiros.		Derventnél az Otryx bér- czen keresztül Görög- országba:	
2) Thaumaco	4 $\frac{1}{2}$	Lamia	7 $\frac{1}{2}$

Tricalaból:

1) A' Tymphrestus bérceken keresztül Epirusba: Theoduria	11	2) Stagus Kalabak A' Pinduson keresztül Epi- rusba: Euthydrium romjai körül: Mezzovo	3 10
--	----	--	---------

D) EPIRUSBAN.

Janinából:

1) Kiriaki	6	4) Sarachovicza.	
Pozzi	5	Philates.	
Calchico Bazaró	3 $\frac{1}{2}$	Konispolis	5
Arla	3 $\frac{1}{2}$	5) Dzidza	4 $\frac{1}{2}$
2) St. Theodor.		Muchari	3
Paramathia.		Delvinaki	13
Margariti [Marasak].		Delvino	9 $\frac{1}{2}$
Parga [Ephiru].		6) Muchari	4 $\frac{1}{2}$
3) Paramithia	12	Delvinaki	7 $\frac{1}{2}$
Suli	2 $\frac{1}{4}$	Argyro Castro	9
Loru	4 $\frac{1}{4}$	Depedelen	4 $\frac{3}{4}$
Prevesa	5 $\frac{1}{4}$	Lunetzi	

Karbonara	5	8) Mezzovo	13 1/4
Avlona	3	A' Pinduson keresztül:	
7) Cato Ravenia	6	Stagus Kalabak	11
Ostanicza	3	9) Konizza [Konidsa, Stymbara]	

Artaból:

1) Salagora	4 1/2	3) Theoduria	6 1/2
Arta	5 1/4	A' Smokovo bérceken	
2) Compoti.		keresztül Thessaliába:	
A' Grigeli csekély határ-fo-		Trikala	11
lyócskán keresztül Görög-			
országba:			
Vliha.			

Ostaniczaból:

1) Premiti	8 1/4	2) A' Daghli bércezen keresz-	
Han Vinio Castron	7	tül Maczedoniába:	
Berat	10	Staria	10
		3) Konizza.	

Depedelenből:

1) Argyro-Castro.		2) Progonati.	
Kardiki.		Palermo.	
Palermo.		3) Klissura.	

Delvinóból:

1) Butrinto	7	Avlona.	
2) Lukovo.		Roskovo [Tanasivrat, Ros-	
Borki.		kovicza]	7 1/2
Drimades.		keresztül Albaniába:	
Ducalis.		Kerno	11

Beratból:

1) Keresztül Albaniába:		Dubrin	3
Kerno	11	Dussali	3
2) A' Djurad bérce' egyik lej-		Voscopolis	1 1/2
tékén keresztül Albaniába:		A' Sboke bércevonalon	
Grabavit	7	keresztül Maczedoniába	
3) Kusovicza	2	Koridse	4
Pirisniak	2 1/2		

E) ALBANIÁBAN.

Skulariból:

1) Saderima	6	2) Skala	2
Alessio	3	Han Araps	6

Han Köpri	14	A' Moracca folyón keresztül	
Perserin	8	Montenegroba :	
3) Drivasto.		Beri	3 1/2
Bogu.		5) Antivari [Bar]	10 1/2
Moritchi.		Keresztül a' határon	
Cruschieva.		Dalmátországba :	
4) Podgoricza [Posgoridsa]		Lastua	5
		<i>Alessióból :</i>	
1) Durazzo	14 1/2	2) Terana [Tyrana Hirny-	
Kavaja [Porthium]	3	thium]	12
Kerno	3	Ilbessan	8
Keresztül a' határon			
Epirusba :			
Berat	11		
		<i>Ilbessanból :</i>	
1) Grabavit	5	2) Kucusa	6
A' határon keresztül		Usturga	6
Epirusba :		Ochrida	2
Berat	7		
		<i>Perserinből :</i>	
1) Peteiana	3	3) Jakova [Vijakova]	
A' Perserin daghon kereszt-		Ipek [Pekia].	
tül Szerbországba :		Rosalia.	
Piristina	6	Trebigne.	
2) A' Maniana Petrin bérczen			
keresztül Macedoniába :			
Kalkandere	10		
		<i>Ochridából :</i>	
1) A' Makrona hegyszoroson		2) A' Spiridión bérczen keresztül	
keresztül Macedoniába :		Macedoniába :	
Koridse	9	Resna	6
		<i>Crusievából :</i>	
1) Trebigne.		2) A' Baba hegyen keresztül	
Az Argentaro bérczen		Bosnyákországba :	
keresztül Szerbországba :		Bilepol.	
Novibasar.			
		F) MONTENEGROBAN.	
		<i>Chiedichből :</i>	
1) Genognussi	2	keresztül Dalmátországba :	
A' Maratovich hegységen		Callaro	4

2) Burugne	3 1/2	4) Bielizze	2
Beri	4	Piescuzzi	6
A' Moracca folyón keresztül Albaniába :		A' Pessiori bérczen át Herzegovinába :	
Podgoricza	3 1/2	Niskiki	4
3) Czettignie	4	Ismét a' Pessiori hegységen keresztül, Montenegroba :	
Cesini	3 1/2	Drobnase	10
A' Moraccan keresztül, Al- baniába :		A' Careni bérczen keresztül Bosnyákországba :	
Golobovac	8	Taslicza	12
Tovább a' Skutári tó' hosszá- ban Skutariba.			

G) HERZEGOVINÁBAN :

Mostarból :

1) Stolacz	6	A' Narenta folyamon keresztül Dalmátországba :	
Glubigne (Lopin)	5	Metkovich.	
Slano	9	3) Nukini Duori.	
A' Vlastizza hegyen keresztül Dalmátországba :		Rakitno.	
Ragusa	6	Supagnacz.	
2) Krusevic	6	4) Han Podborim	5
Poscitel	2	Gognicza	8
Gabella			

Supagnaczból :

1) Possoychje.		Schvicza.	
A' Prologh bérczen keresztül Dalmátországba :		4) Zovich.	
Imoschi.		Possovics.	
2) Livno	4	A' Bitovnja hegységen ke- resztül, Bosnyákország- ba :	
3) A' határon keresztül, Török- Horvátországba :		Bosna-Seraj.	

Gogniczából :

1) A' Bitovnja bérczen keresztül Bosnyákországba :		2) Nevesign (Novasin)	8
Bosna-Seraj	12	Tartarova (Salem Palánka).	
		Gasko (Gacsika).	

Gaskoból :

1) Verba	3	2) Bilechia	4
A' kareni bérczeken keresztül Bosnyákországba :		Torionochi	5
Sentista	6	A' Zerkicza hegyen keresz- tül, Dalmátországba :	
		Ledenicza	8

Niskikiből.

1) Omulich	4	2) A' Pessiori hegységen keresztül, Montenegróba:	
Krahovo	2 $\frac{1}{2}$	Piesciuzzi	4
A' Zerkicza hegyen keresztül Dalmátországba:		3) A' Pessiori hegységen keresztül, Montenegróba:	
Ledenicza	4	Drobnase	10

Livnóból:

1) Prologh toronymál, a' Prologh bérczen keresztül, Dalmátországba:		2) Gulamuds (Glamos). Kulla felvárnál a' Karvagin-ka bércz vonalon keresztül, tör.-Horvátországba:	
Sign	9 $\frac{1}{4}$	Szokol.	

H) TÖRÖK-HORVÁTORSZÁGBAN:

Bányalukából:

1) Bruzeny-Maidan. Sanskimost (Skusani). Kamengrad. Krupa.		2) Machovaeski Lug. Kis Vakup. Berbír. A' Száván keresztül, Magyarország' Drávántúli kerületibe:	
2) Ivainska	4	Ó Gradiskába.	
Kosaracz (Kosarsa)	5		

Bihachból:

1) Izachach. A' határon keresztül, Horvátországba vagy Xetiana, v. Vaganacz.		2) Krupa. Ottoka. Novi, keresztül az Unnan Horvátországba.	
		3) Billay.	

Billeyből:

1) Az Unnacz folyón keresztül magyar Horvátországba:		Dobroszello.	
		2) Kuluds (Kliucs).	

Kosaraczból:

1) Novi	8	Costainicza	9
2) Az Unnan keresztül, magyar Horvátországba:		3) Dubicza	9

Berbirből:

1) Dubicza	8	2) A' Száván keresztül Magyarország' Drávántúli kerületibe:	
Az Unnan keresztül, magyar Horvátországba:		Ó Gradiska.	
Cosztainicza	4		

Kuprisból:

1) Svicza	3	2) A' Stoker hegyen keresztül Bosnyákországba:	
		Scopia	5

Sviczából:

1) A' határon keresztül Herzegovinába:		2) A' határon keresztül Herzegovinába:	
Livno	4	Súpagnacz	2 ¹ / ₂

D) BOSNYÁKORSZÁGBAN:

Bosna-Serajból:

1) Rakovicza.		Han	4
A' Bitovnia bérez vonalon keresztül Herzegovinába:		Isvornik	3 ¹ / ₂
Possovicz.		5) Han Krivajevo	8 ¹ / ₂
2) A' Bitovnia hegysoron, Herzegovinába, keresztül:		Bukovdol	5
Gognicza	12	Gledicsi Stanevo	2 ³ / ₄
3) Praeza.		Suvó	4
Gorasida.		Ljubach	4 ³ / ₄
4) Mokro.		Alsó Tusla	2
Turbete	6	6) Csaicsi	8
Makovicza	2	Kakain	4 ³ / ₄
Kiclavna	2 ³ / ₄	Zenicza	2
Novakasaba	3	Vranduk	4
		Sebse	5

Travnikből:

1) Skopia (Alsó Vakup)	10	2) Bussovacz	4
A' Stoker hegységen keresztül török-Horvátországba:		Jarmazov	5
Kupris	5	Bosnaseraj	7
		3) Zenicza	6

Bányalukából:

1) Skender-Vakup (Acmate)	9	2) Felső Snegatina.	
Travnik	10	Tesain.	
		3) Pernjavor	10
		Tesain	9

Gorasidából:

1) Fotsa (Foccia)	2	Verba	6
Sentista	3	2) Tsianicza	4
Az Ivan Planina bérez vonalon keresztül Herzegovinába:		Taslicza	8

Tasliczából :

1) Jezero	7	Drobnase	5
A' karení bércz vonalon keresztül Montenegróba :		2) Priepol	7

Priepolból :

1) Bilepol.		2) Zenicza (Sjenica)	8
A' Baba hegységén keresztül Albániába :		A' Macsam hegysoron át Szerbországba :	
Crusieva.		Novi-Basar	10

Višegradből :

1) Gorasida.		Csarklina.	
2) Preboy.		3) Az Okruglacz hegysoron át Szerbországba :	
Rades.		Uxicza	10 1/2
Az Okruglacz hegyvonalon keresztül Szerbországba :			

Tesainból :

1) Maglay		2) Noviseer	4
Sebse.		Sebse	2
		3) Doboy	4

Doboytól :

1) Gracsanicza (Gradsanidsa)	7 3/4	3) Kotorsko	3
2) Gradasacz	7 1/4		

Kotorskoból :

1) Derbent.		Török Brod.	
Török Brod.		3) Dobor.	
A' Száván k. Tótországba :		A' Bosna torkánál keresztül Tótországba :	
Brod.		Sainacz.	
2) Feratovac.			

Gradasaczból :

1) Tremesnicza	2 1/2	2) Ergeva	4
----------------	-------	-----------	---

Gracsaniczából :

1) Srebernik	5	3) Cserwono	3
2) Lisovich.		Alsó Tusla	4

Alsó Tuslaból :

1) Brusnicza	5 1/2	Kuseto	6
Ruicza	3	A' Száván át magyar Drávántúli kerületbe :	
Sebse	4	Samacz.	
2) Lisovich	4	3) Vissare	4
Srebernik.	2 3/4		
Porebricza	4 1/2		

Vissareból :

1) Lisovicz	2	A' Száván keresztül Tótor-
2) Tslich	3	szágba :
Presopolie	3 ³ / ₄	Racsineveze.

Zwornikból :

1) Felső Tusla	9	3) A' Drinán keresztül Szerb-	
Alsó Tusla	2	országba :	
2) Kostur	4	Krupain	6
Mateskovacz	4 ³ / ₄	vagy Losniczába.	
Vissare	3		

K) SZERBORSZÁG' UTHÁLÓZATA.

1. Párhuzamos utai északról dél felé :

a) A' Nándorfehérvári főút Nissan keresztül Konstantinápolyba, jelenleg Gratzkán, Kolár Palánkán, Jagodinán, Czuprián és Rozanon keresztül vezet Alexinácza. Ezen út Kolártól Bogardánig vezető része, a' Sumadián viz keresztül, és igen roz ; a' Groczka és Nandorfejérvár közötti része, időnkint szinte terhes. Jelenben a' Groczkából Jagodinába vezető részinek egészen új irányt akarnak adni, és Semendriából a' Morava' balpartja' hosszában Oroson és Berzán keresztül Jagodinába vezetni, és műültá átváltoztatni, melly utóbbi már a' Jagodina és Czupria közötti részével megtörtént. A' Paraczinból Alexinaczba vezető része még mind-
eddig csak gyeput.

b) A' Nandorfejérvárból Paleson, Ub, Waljevo, Czaczak, Karanovac és Raskán keresztül Novibazárba vezető gyeput, kocsival járható.

c) A' Kosarevaczból, Swilianeczon keresztül Czupriába és megerőtetéssel Krusevacza vezető út, egészen használható, és az első két hely közötti része igen jól készített mű-út.

d) Nandorfejérvárból a' Sumadián, Sopot és Savaron átvivő út Krajuvacza.

e) Nandorfejérvárból a' Sumadián és Baczievacz Sartornia és Rudnikon keresztül Brusniczába és Czaczakba vezető.

f) A' nyugoti határon Sabáczból Losnicán át Valjevóig kocsival könnyen járható, tovább Uxiczáig terhes, innét pedig Sjenicza és Novibazárig csak ösvény.

g) A' keleti határon Milanovaczból terhes, részint ösvény út viz, Czokonjar, Saiczur és Gorgosovaczon Alexinaczba, Czokonjárban ezen út a' Kladvából Negotin Brza Palánkán keresztül vezető úttal egyesül.

2. Kereszt utai nyugotról kelet felé.

a) Lesniczából [Maczvában fekvő], a' Száva és Duna' hosszában viz egy út Sabacz, Pales, Nandorfejérvár, Groczka, Semendria és Poxarevaczon keresztül Gradistebe ; vagy Poxarevaczból Milanovaczon kereszt-

tül Brza Palánkába. Ez utóbbi féligmeddig ösvény; a' Semendriából Poxarevaczigi része műuttá készített. A' többi rész bár helyenként terhes, mind a' mellett is kocsival járható.

b) Zvornikból Valjevo, Teplicza, Felovik, Sabar, Batoczina, Lapovo, Svilianacson keresztül a' Ressava völgyibe vezető út igen jól kocsikázható, ámbár még nincs megcsinálva, de a' Sumadiába terhes.

c) Visegrádból [Bosnyákországban] Uxiczáig egy ösvény vezet, melly innét kezdve gyeputtá változik, és Czaczag Karanovac Krusevaczon keresztül Alexinacz és Nissába kocsival járható.

d) A' Sumadia' kezdetén Brusniczából visz egy út Kragujevaczba.

e) A' Kragujevaczból a' Lepenicza hosszában Batoczina és Lapován keresztül Svilainácza vezető jó és igen nyomos út.

f) Kragujevaczból vezet egy kettős út, a' Czerny Wrchen és északra emettől Jagodinába.

g) Kragujevaczból Kavadaron keresztül Krusevaczba vezető út. E' két utóbbi csak gyeput és nedves időben igen terhes.

Nadorfejérvárból :

1) A' Száva' hosszában : Pales	8	Kollar	3
2) Stablina	9	6) A' Dunán keresztül, Ma-	
3) Batievacz.	6 $\frac{1}{4}$	gyarországba :	
4) Rusalovac	8 $\frac{3}{4}$	Pancsova.	
Verbicza	6	7) A' Dunán keresztül, Ma-	
Kragojevacz	9	gyarországba :	
Karanovac	12	Zimony.	
5) A' Duna' hosszában : Groczko	6		

Palesből :

1) A' Száva' hosszában :		Vlaikowcze	5
Perovo	6	Drusecz	5
Sabác	5	Csacsak	7 $\frac{1}{4}$
2) Baniani	4 $\frac{1}{2}$	4) Zselesnikken át :	
Kulisza	4	Nadorfejérvár	8 $\frac{1}{4}$
Valiova	3 $\frac{3}{4}$	5) Zabrezenél a' Száván ko-	
3) Stablinanát :		resztül, Magyarországra :	
Hub	5 $\frac{1}{4}$	Zimony.	

Sabáczból :

1) Badana	8 $\frac{1}{2}$	2) Lesnicza	9 $\frac{1}{4}$
		Losniza	4

Losnixából :

1) A' Drina' hosszában :		2) Badana	5
Isvornik.		Kuselievo	4
		Baniany	4

Krupainból :

1) Isvornik	6	A' Drinán keresztül , Bos-	
2) Petracz	2 ¹ / ₄	nyákországba	
Szokol	1 ¹ / ₄	3) Belotich	3
Lonia	3	Valiova	3 ³ / ₄

Valiorából :

1) Bascევაც.		3) Toplizza	4 ¹ / ₄
Tomelinopolic.		Tresniavez	14
Uxicza.		Satornia	2
2) Vlaikovcze.		Kragojevacz	9

Batievaxból :

1) Toplizza	14	Ivanca.
2) Beljina.		Csumich.

Uxiczából :

1) Korhana.		3) Az Okruglacz hegységen	
Valiova.		át Bosnyákországba :	
2) Az Okruglacz bérzsoron ke-		Rades.	
resztül Bosnyákországba :		4) Csatsak	8
Visegrad	10		

Csatsakból :

1) Viniacz.		Terstenich	3 ¹ / ₄
Gledicza.		Krusevacz	5
Novi-Basar.		Junis	3
2) Karanovac	8	Orkup	8
Glavistie	2		

Novi-Basarból :

1) A' Vasilinovoda hegységen		3) Bagniska	8
keresz. Bosnyákországba :		Vusitrin (Veldsterin , Usi-	
Zenicza	10	terna)	5
2) Az Argentaro bérzen ke-		A' rigómező' hosszában :	
resztül Albaniába :		Piristina	4
Crusieva.			

Piristinából :

1) Az Argentaro bérz vonalon		Ujvarina (Vrana)	11
keresztül Albaniába :		4) Podrujevo.	
Peteiana	6	Kratlovo.	
2) A' Sardaghon keresztül Ma-		Kursunli (Kirsumlja).	
cedoniába :		Orkup (Urkup , Precopia)	6
Kacsanik.		Nissa	5 ¹ / ₂
3) Gyolhan (Morava)	8		

Nissaból:

1) Istrina	8	A' Timokkon át Bolgár-	
Klissura-Golubacz	11	országba :	
Ujvarina	8	4) Alexincze	4 $\frac{1}{2}$
A' Kara-daghon keresztül		Bulován [Raxnja, Pracsi-	
Maczedoniába :		dium Pompeji]	6 $\frac{1}{4}$
Komanova	12	Parakin	3 $\frac{1}{4}$
2) A' Nissava' hosszában, Bol-		Köpri [Csöpri]	2
gárországba :		Jagodina	2
Mustafa Basa-Palánka	6 $\frac{1}{4}$	Deveagrda	3
3) A' Mosna bércz, és Zesni-		Hassan-Basa-Palánka	4
verch között keresztül:		Semendria	6
Gurgusovacz	7		

Semendriából:

1) Posorofdsa	5	Kostolacz felvár [Vincatium].
2) A' Száva' hosszában :		Haram.
Kulich felvár.		Gradziste.

Posorofdsaból:

1) Libo.		3) Kocsania [Kacsania].	
Hassan-Basa-Palánka.		Maidanpek [Madeni Ipek]	8 $\frac{1}{2}$
2) Velikosello.		4) Vukovich	6 $\frac{1}{2}$
Izvor.		5) Kostolacz felvár.	

Vukovichból:

1) Gradziste	6 $\frac{1}{4}$	2) Volnya	6 $\frac{1}{2}$
--------------	-----------------	-----------	-----------------

Negotinból:

1) Timokkon keresztül Bolgár-		Új-Orsova	5 $\frac{1}{2}$
országba :		A' Dunán keresztül vagy	
Viddin.		Magyarországba, vagy	
2) A' Dunán át kis Oláhországba:		Kis-Oláhországba :	
Mostiste.		4) Jakucsicza.	
3) A' Duna' hosszában, Brza-		Klokoszevacz.	
Palánka	5	5) Kallak	1 $\frac{1}{2}$

Kallakból:

1) Budaglaba	8	2) A' Timokkon keresztül Bol-	
Klokoszevacz	4	gárországba :	
Bibnicza	3 $\frac{1}{2}$	Vratarniczai szoros.	

L) BOLGÁRORSZÁGBAN :

Zsofiából:

1) Czaribrod	13 $\frac{3}{4}$	Mustafa-Basa-Palánka	6
Sarköi [Pirrot, Turres]	5	keresztül Szerbországba :	

Nissa	6 $\frac{1}{4}$	Ichtiman	5 $\frac{3}{4}$
2) Grigorevo.		Traján kapuján keresztül	
Etropoli.		Thracziába :	
3) Grubljan	2 $\frac{1}{4}$	Hissardsik	5
Jenichan	3 $\frac{1}{2}$		

Etropoliból :

1) Vracza.	Izvor Tureczki.
2) Gradesti.	Lovcsa.

Vraczából :

1) Berkofdsa.	Viddin.
Drenofdse.	2) Kamenopol.
Almadan.	Glava.

Viddinből :

1) Arzar Palánka	4	Szerbországba :
Lom Palánka	5	Gurgusovac.
Dsibra Palánka	5	3) A' vratarniczai szoroshoz :
Rahova [Oreva]	8	4) A' Timokkon keresztül
Glava	7	Szerbországba :
Plevna	5	Negotin.
2) Belgraika.	5) A' Dunán keresztül Kis-	
Jenihan.	Oláhországba :	
A' Timokkon keresztül	Kalefat.	

Plernából :

1) Lovcsa	6	Sistow.
2) Pallas.		A' Dunán át nagy-Oláhor-
Bulgareni.		szágba :
Stirscheno.		Zimnicza.

Lovcsából :

1) Pallas	7	3) Selvi	6
Nikápoly	6	Gabrova	5
2) Kramulin.		A' Balkánon keresztül	
Novosel.		Thracziába :	
Tirnavá.		Sibka	6 $\frac{1}{2}$

Nikápolyból :

1) A' Dunán keresztül nagy-	2) Stirscheno	6
Oláhországba :	3) Sistov	6
Turnul.		

Sistorból :

1) Sáhra [Sarja]	1 $\frac{1}{2}$	Senoveze	8
------------------	-----------------	----------	---

Nikopi	2	2) Tersenik	8
Tirnava	3	Ruscuk	4

Tirnavaból :

1) Gabrova	8	Thracziába :	
2) Leskovaz	3	Selimno	9
Slatarizza	2	3) Nikopi	3
Bobrova	4	Senovcze	2
Stareka	5	Tersenik	11
A' Balkánon , a' Demirkapu hegyszoroson keresztül		Ruscuk	4

Ruscukból :

1) Kadiköi.		Hesargrad	7
Sultanköi.		Sumla	11
Osmanbasar.		3) Marotin.	
2) Csernavoda	3 1/2	Totorkan.	
Siniucha	4		

Osmanbasarból :

1) Czatak.		2) Eski Dsuma	7
Kasan.		Csalikavak	8

Kasanból :

1) Csikelewo.		2) A' Balkánon keresztül	
Stareka.		Thracziában :	
		Karnabat.	

Sumlaból :

1) Smiadova	5 3/4	Karnabat	5 1/2
Csalikavak	4 3/4	2) Paravadi	6
Dobrol	4 1/2	3) Koslidsa	7
A' Balkánon keresztül		4) Sarvu	12
Thracziába :		Silistria	8

Totorkanból :

1) Sarlar	6	Silistria.	
Hesargrad	9	Rassova.	
2) A' Duna' hosszában :		Hirsova.	

Paravadiból :

1) Chenga	6	2) Varna	6
Az Eminch Daghon keresztül Thracziába :		A' Feketetengerpart' hosz- szában :	
Aidos	9	Dsaukujusu.	
		Mangalia.	

Kustendse.		Musabeg	5
3) Koslidsa	4	Karasu	10
Hadsi Ogli Basar [Basar-		Beydaut	12
dsik]	6	Baba-dagh	4

Kustendseből :

1) Satisköi.	2) Kara Herman.
Gaidar.	3) Baba-dagh.
Matsin.	

Hirsovából :

1) Beydaut.	2) Dojan.
	Macsin.

Macsinból :

1) A' Dunán át Oláhországba :	Galads.
Ibrahim.	3) Isaktsa.
2) A' Dunán keresztül Moldvába :	

Babadaghból :

1) Isaktsa.	A' Dunán keresztül Besa-	
2) Tuldsa.	rabiába :	
	Ismail	4

M) OLÁHORSZÁGBAN :**a) Nagy-Oláhország.***Bukarestből :*

1) Kanocseni	5	Slatina	3
Falastok	2	Az Ólt folyón keresztül	
Petrezky	2	Kis-Oláhországba :	
Daja	2	3) Bolentin	4
Giurgevo	3	Florest	4
A' Dunán keresztül Bolgár-		Goesti	6
országba :		Pilest	6
Ruscuk.		4) Tergovist	13
2) Prezicseni	4	Kimpolung	8
Klesani	3	5) Hodoresti	6
Niamiza	4 $\frac{1}{2}$	6) Senderlita	4
Butsuk Tepek	1 $\frac{1}{2}$	Mogilicza	3
Czolanest	2	Kovalecz	3
Tekucz	3	Marsineni	3
Serbanest	2	Kalmaczni	2
Greesi	2	Buszeo	4

7) Tingani	2	Borogan	5
Drumseri	2	Szloboszie	5
Obiliestie	5		

Slatinából :

1) Grecsi	2	3) Korbu.	
Serbanest	2	Diagul.	
Rusvede	7	Visina	
2) Marsiny	4	Florest.	
Pitest	7		

Pitestből :

1) Maus.		A' verestoronyi hegyszoroson keresztül Erdélybe:	
Kasaniest.		Nagy Szeben	3
Az Ólton keresztül Kis-Oláhországba :		3) Rakovicza	3
Rimnik.		Kimpolung	6
Csernadie.		Rukur	2
Porcseni.		A' törcsfalvai [Törczбург] hegyszoroson keresztül Erdélybe :	
2) Radukan	3	Brassó	7
Curte Argis	4		
Salatrug	4		
Kinest	6		

Hodorestiből :

1) Kimpina.		Erdélybe :	
M. Szynay.		Brassó.	
A' tömösi hegyszoroson ker.		2) Ploesti	4

Ploestiből :

1) Valeni	5	Brassó.	
A' bozai hegyszoroson keresztül, Erdélybe :		2) Mezil	5
		Buszeo	6

Buszeoból :

1) Mogura.		3) Tsillibe.	
Czislov.		Ibrahim.	
Valeni.		4) Uln.	
2) Rumnik	5	Mytiarsa.	

Ibrahíből (Oláhországhoz tartozik).

1) A' Serethen keresztül Moldvába :		3) Buszeo.	
Galads.		4) A' Duna' hosszában :	
2) Viserskői	4	Odaja Vesirului.	

Rumnikból:

1) Tirgokukole	3	Foksán	3
A' nagy Milkovon át Mold- vába:		2) Martinesie.	
		3) Gradiste.	

Szlobosziéből:

1) Kalarasz	8	Martinesie	5
A' Dunán keresztül Bolgár- országba:		Keresztül a' Srethen Moldvába:	
Silistria.		Serbonieste	5
2) Mytiarsa	5	4) Gradiste.	
Odaja Vesirului	4	Ibrahim.	
Ibrahim	8	5) Martinesie.	
3) Mytiarsa	5	Viserskői.	
Gradiste	7	Ibrahim.	

b) Kis-Oláhorországban.

Krajovából:

1) Pridula	3	4) Zinzeren.	
Badovan	2	Tirgusill.	
Csoroy	3	Pombest.	
Skripetz	4	A' Vulkan hegyszoroson keresztül Erdélybe:	
Kalefat	5	Hátszeg.	
A' Dunán keresztül Bolgár- országba:		5) Pisku Cserdak	3
Viddin.		Gogos	3
2) Karakol	9	Baya	2
Islasz	8	Mostiste.	
Turnul	1	A' Dunán keresztül Szerb- országba:	
A' Dunán keresztül Bolgár- országba:		Negotin.	
Nikápoly.		6) Pisku Cserdak	3
3) Balos	4	Galgocz	9
Az Ólt folyón keresztül Nagy-Oláhorországba:		Csernetz	4
Slatina	4	A' Cserna folyón keresztül Magyarországba:	
		Ó Orsova.	5

N) MOLDVÁBAN:

Jasziból:

1) Pottiloi	4	2) Pottiloi	4
Tirgut Formos	4	Besines	4

Girlau	5	5) Keresztül a' Pruthon,	
Zyzeveni	4	Besarabiába :	
3) Zyzeveni	11	Sculeni	5
Botosany	7	6) Turdina.	
4) Tábor.		Poganessti.	
Stephanesti.		Falesi.	
Valovecz.		7) Tomesti.	
Gereni.		Pribesti.	
A' Pruthon keresztül az Orosz		Waslui.	
állodalomba :		8) Borde	2
Lipcsani.		Skintei	3
		Onesesti	4
		Waslui	3

Tirgut Formosból :

1) Sursechli	3	2) Pasani.	
Roman	4	3) Besines	2

Botosanyból :

1) Seldesti.		A' Pruthon keresztül az	
Pasani.		Orosz állodalomba :	
2) Dorogoe	5	Lipcsani.	
3) Fundaleska.			

Dorogoeból :

1) Dobronaucz.		3) Hercza.	
Seldesti.		A' határon keresztül	
2) Grelestie.		Ausztriába :	
A' határon keresztül Bukovi-		Csernovicz.	
nába :		4) Paltenis	4
Sereth.		5) Bigot.	

Bigotból :

1) Joranusen.		A' határon keresztül Ausz-	
Chodlest.		triába :	
Mamornicza.		Csernovicz.	
		2) Stephanesti.	

Vastuiból :

1) A' Barlat folyó' jobb partján :		2) A' Barlat' bal partján :	
Birlat	10	Dokoleni	5
		Birlat	5

Falcsiból :

1) Dokoleni.	5	2) Sureni.	
--------------	---	------------	--

- Birlat.
 3) Branesti.
 Sigicza.
 Galads.

A' Dunán keresztül Bol-
 gárországba :

Macsin vagy Isakesa.

- 4) A' Pruthon keresztül Be-
 sarabiába :

Leowo.

Birlatból :

1) Puczeni	5	Tekucs	3
Peki	3	3) A' Barlat' jobb partján :	
Galads	4	Salcseni	3
A' Dunán át Bolgárországba :		Pereskif	3
2) A' Barlat' balpartján :		Tekucs	4
Jeleandi	4	4) Adsud.	
Telpist	3		

Tekucsból :

1) Foksan	4	2) Serbanieste.	
A' nagy Milkovon keresztül		A' Serethen és Putnán ke-	
nagy Oláhországba :		resztül n. Oláhországba :	
Tyrgokukole.		Martenestie.	

Serbaniesteből :

1) Peki.		Galads.	
2) Brivana.		A' Dunán át Bolgárországba.	

Adsudból :

1) Marochesti	3	3) Okna.	
Foksan	6	Kumanes.	
A' nagy Milkowon keresztül		A' gyimesi hegyszeroson	
nagy Oláhországban :		át Erdélybe :	
Rumnik vagy Martinesie.		Csikszereda.	
2) Az ojtosi hegyszeroson ke-		4) Lunka-Modrestie	4
resztül Erdélybe :		Tungamar	3
Bereczk.		Bakeu	5

Bakeuból :

1) Piatra.		Gyergyó sz. Miklós.	
Hanga.		2) Batla	3
A' kis Besztercze folyó' hos-		Postrani	5
szában a' tölgyesi hegyszor-		Nyamez	3
oson keresztül Erdélybe :		Baja	6

Romanból :

1) Kerlidsy	4	Bakeu	3

2) Pasani.	Fonlindi.
Banestic.	Gregoriesle.
3) Pasani.	Grelestie.

Bajaból :

1) A' Moldava' hosszában a'
Gura Humora hegyszor-
roshoz Bukovinába : | 2) Banestic.
A' határon keresztül Bu-
kovinába :
Sucsava. |
|---|--|

O) KANDIÁBAN :

Kandiából :

1) Damasta.	Kisamos.	Retimo.
Perama.	2) Galec.	3) Galec.
Retimo.	Ambelusa.	Armanovia.
Armiro várad.	Disbachi.	Trapetti.
Neochorio.	Spili.	Skinia.
Kanea.	Somala.	Girapetra.

Vasutai :

Csernavoda vagy Rassovából Kostendsébe; mely által a' végső dunai hajókázás 80 mértföldnyire rövidítenék (építése szóba hozott).

Gőzhajózása :

Konstantinápoly és Smyrna a' tengeri gőzhajókázásnak központja, a' honnét ausztriai, orosz, francia és angol gőzösökön következőleg evez-
helni :

*A' Feketetengeren :**Konstantinápolyból :*

1) A' Bosphoruson keresztül a'
Feketetengerre :
Varna; tovább
A' Duna Sulina nevű ágán a'
Dunába, ennek hosszában
felfelé Magyarországba : | 2) A' Bosphoruson keresztül
a' Feketetengerre :
Odeszába az Orosz álloda-
lomba.
3) A' Bosphoruson keresztül
Kisázsia.
Trebizond. |
|---|---|

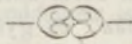
A' Marmaratengeren :

4) Silivri.
Rodosto.
Keresztül Ázsiába :
Panderma. | 5) A' Hellesponton keresztül a'
Görög szigettengerbe :
Saloniki.
6) A' Hellesponton keresztül a' |
|---|---|

Görög szigettengerbe, Kis-
Ázsiába:
Smyrna. | 7) Kisázsziába:
Nikomedia.
Kemlik.
Panderna. |
|---|---|

A' Görög szigettengeren:**Smyrnából (Kisázsia).**

1) Görögországba:
Syra.	3) Rhodosból
vagy Afrikaba:
Alexandria [Egyiptusban].
2) A' kisázsiai tengerpart' hosz-
szában:
Scalanova.
Rhodos.	4) vagy
Kisázsziába:
Larnaca [Cziprus szigetén].
Beyruth [Sziában].

FÖLDIRATI HARCZMŰI TÁRGYAK.

1. *Konstantinápoly (Bizancz-Stambul)* 88,900 h. 500,000 l. mások után 4—600,000 l. A' Marmara tengerből konstantinápolyi tengerszorosbai bejárásnál 7 halmon fekszik, Ejub, Tophana, Pera, Galata, Kasim Basa, S. Demeter és Fanar külvárosoktól körítve. Stambul, Ejub 's a' többi külvárosok közt az úgynevezett Arany-kürt, perami, vagy galatai rév terül. A' török állodalom fő városa, és szultanjai' lakhelye. A' tengeri és szárazföldi kereskedés, ipar-gőzhajózás, útegyesülési és a' török haderő segédforrása központja.

Konstantinápoly falgáttal körzött, melly szárazföldi oldalán háromszoros, részint olly dűlő félben van, hogy létra nélkül is keresztülmászható, említett oldali utófala 30—40' magas és 50 léptenkint összesen 250 négyszögű, félig összeroskadt tornyokkal oldalozott, mellyekre azonban jelenleg egyetlen álgút sem lehetne helyezni. Középső fala 20' a' legvégső végre 10'—12' magas. — Elötte fekvő száraz csekély árka helyenkint betöltött, és határos vidékeivel temetőhelyül használtatik; számtalan sírkövei és cziprusfái miatt, e' térség igen szövevényes, és a' várost elrejtő erdőséghez hasonlít, mellyet csak a' Multate halomról láthatni be, a' honnét a' révet és tengernagysági épületet belőhetni. —

Azon falon, melly a' Marmara tengertől a' galatai révig 2 órányira terjed, 6 kapu visz keresztül. — Végpontjai déli csúcsai az úgynevezett 7 tornyot jelkik, mellyek közül néhányak kitatarozták, és gyüttereiken

(Platforme) szükség esetében néhány ágyukat felvehetnének. — Északi csúcsa felett a' perami rév hosszában Ejub külváros terül. — Árkán túl a' föld lassankint tágas feltérre emelkedik, mely csak a' rév' közeliben, mely árkoktól áthasgatott, nyugoti oldalán néhány szántóföldekkel bír, északfelé pedig egészen műveletlen hever. E' most leírt vidéken fekszik az ujonnan épített 4 hadház, melyek mindegyike 4—5000 embert szállásolhat.

Déli része vagy a' tulajdon Stambul — három szöveget képezve, tengeri-, és réve oldalán 20—40' magas igen düledékes fallal kerített, mely számos kapuktól átmetszett, és csak a' Serailt (szultáni lak) kerítő része kitatarozott, az egész falövezeten egyedül csak a' seraili részen lehetne ágyú telepeket játszani, minthogy a' Serail kertekből magassága a' falnak csekély.

Stambul' közepén átvonuló halomvonal tetején áll az Ó-Seraj (Eski Seraj) mely mint a' szultáni lak Serai-burnu magas fallal körített. — Jelenleg a' Seraskir' lakása, hadház, és gyakorlati helyül használtatik, a' galatai rév' bejárásánál földcsúcson fekszik. A' rév 3000° hosszú 300—500° széles és 1200 mindenféle hajót foglalhat. A' 7 tornyok vára, mely némileg fékvárat képez, a' város' falán belől fekszik. — Valamennyi többi császári palota szárazföldi oldaláról 30' magas faltól berekesztett. A' Leander' tornya az Eski Seraj és Skutari közt szírtésúcson áll, mely a' tenger' színe felett alig látszó; a' Serail' csúcsai, és a' tophanai ágyútelepekből, holott a' pattantyús hadház is létezik, a' révbe bejárást védi.

Konstantinápolynak, mint várnak legnagyobb gyengesége, a' kívülről egyedül csak csatornákon bevezethető szükséges ivóvíz' fedezésében rejlik, minthogy csak kevés nyárban kiszáradó kutai léteznek, nagyszerű vízfői (cisterne) pedig, melyeknek kezelése hajdan tulajdon vízkezelő karrá (Ssujoldsiler) volt bízva, jelenben fonóházak és raktárakul használtatnak.

Külvárosai közül:

Galata legnagyobb, — a' kereskedés' főpontja — és a' Marmaraten-gerfelőli közönséges kikötő. Nyugotra: Kassim-Basával, keletre pedig Tophanával határos. —

Pera Galatától fal által választatik, nagyobb részt keresztényektől lakott, főtanácsja a' diplomatiának és a' dragoman' lakhelye.

Tophana, legkisebbje a' külvárosoknak, Galatának folytatását képi; szép kikötője, közönséges gyűlpontja, a' Skutari és Bosphorusba evezni akaró hajóknak. — Nagy tűzéri házzal és ágyúöntő műhelylyel.

Kassim Basa nagy kiterjedésű külváros Perától nyugotra, melytől nagy temetők által választatik, egyik része *Szent Demeternek* nevezetlik.

Eyoub a' perami rév' nyugoti oldalán fekszik.

Konstantinápolynak tekintete tengeri oldaláról igen meglepő; belsejében azonban komor és szomorú; utcái szögletesek, keskenyek és ocsmányok, mindenfelé tele van kiaszott beteg gazdátlan kutyákkal, melyek közül sokan az utcákon megdögölvén otthagynak. — Harangzúgást vagy kalapácsolást, szekér- vagy hintözörgést benne sehol sem hallhatni; — népe papucsban, 's köpenybe burkolva, komoran és csöndesen jár fel 's alá, ábrázatokon öröm helyett elfogulás, félelem, rettegés látszik, sőt még a vásártéreken is hiányzik a nálunk úgy megszokott zsibongás.

A' döglelítő vagy undorodást gerjesztő bűdös utcák, vásártérek és temetőhelyekkel váltogattnak. Csak a' császári lak, Serail-burun felé uralkodik némileg tisztaság.

Házai nagyobb részt lából és roszul építvék, mi azonban nagy szerencseje, minthogy ha az utcáin szerte hemzsegő kóborok' egyikének eszébe jut néhány házat lepörzsölni, tehát őt e' szeszélyében senki sem háborgatja, ekkép többször 6000 háznál is több leég, melly előbbikép azonban felépitve sokba nem kerülvén, csakhamar ismét felépitelik.

2. *Drinápoly* (Uskadama, Hadrianopolis, Edreneh) 30,000 h. 100,000 l. részint halmon, részint pedig a' Tundsá' partjain, melly itt a' sajkázható Mariczába ömlik. A' Török állodalom Konstantinápoly elfoglalása előtti fővárosa, és szultani lakhelye; útegyesületi, ipar- és kereskedési fő pont.

Drinápoly, mint Konstantinápoly, távolról igen szép és meglepő, de bensejében utcái szinte keskenyek, szögletesek, rútak és bűdösök; nyilvános terci piszkosak, egyenetlenek és undorodást gerjesztők.

Hajdan külvárosait 12 toronnyal oldalozott falgát keríté, fékvára egyik halmán állott, mellyeknek jelenleg azonban csak romjait láthatni.

Drinápoly' síksága, mint említők, az egész Thracziai medencének legalacsonyabb része, az ország' közepén, és valamennyi nagyobb völgyek' egyesülténél lekvése e' térség, Drinápoly minden helyzeti fontosságán kívül is Thrácia' harez' színhelyére nézve, harczmuileg legnagyobb fontosságú.

Drinápolyt azonfelül a' sajkázható Maricza, az enosi öböllel, 's tehát az aegi tengerrel köti össze, melly harczmuí fontosságára szinte behatású.

3. *Jaszj* (Jas), 30,000 l. Moldva fővárosa, és hospodari lakhelye, kies halom' lassudan hanyatló lejtékén, termékeny, szép vidéken fekszik.

A' Bachlui, melly inkább folyó mocsárnak, mint folyó víznek tekinthető, a' várost felső és alsó részire osztva, abban a' közelében fekvő mocsárokkal egyetemben dögleletes bűdösséget szül, és az égaljt egészségtelenné változtatja, minekokaért itt a' döghalál nagyon gyakori, és heves.

Főutcája széles és apró házaktól beszegett, többi utcái keskenyek,

görbék és szögletesek, és mint főutczája is, számtalan esaternáktól át-metszvek, mellyek sohasem tisztíthatnak, mi okból kigőzölgésök undorító, 6000-re menő házai többnyire rozszak, fából emeletesen összcállítvak, mellyek közül legfeljebb 200—300 van kőből építve. Ennélfogva Jaszzy inkább csak egy nagy piszkos, rozszúl épített faluhoz hasonlít.

Jaszzyból az ország' minden pontjaira utak visznek, és kereskedői-leg igen fontos hely.

4. *Bukarest*, 10,000 h. 47,000 l. a' Dimboviczán. Oláhország fő-városa, és hospodari lakhelye, inkább nagy faluhoz, mint városhoz hasonlít, utczái kövezellenek, részint pedig keresztül-kasul galyakkal kirakvak.

Bukarest főrahelye az oláh kereskedésnek, melly a' Duna közel-léte miatt igen fontos; innét az ország' minden pontjaira élénk utak vezetnek.

5. *Sofia* (Sardica, Triadicza), 50,000. l. az Isker' két csekély mellékfolyói közt, nagy kiterjedésű síkságon. Bolgárország' fővárosa.

Sofia egyike a' Török állodalom' legnagyobb 's legszebb városai közül, utczái kikövezvek, házai szépek, kies kertekkel körítve; útegyesülési pont, ipar és kereskedői-leg igen fontos hely. A' város bátyázott és tornyokkal oldalozott falgáttal van körözve, melly azonban jelenben dűledékes.

Sofia' környéke a' híres Rilo bércztől úrkodva, mindenfelé függőleges meredekségű hegyvonaloktól átmetzve, Bolgárország' természetes várának tekinthető, már hajdan a' romaiak is átlátván nagy hadi fontosságát, terjedelmes gátakkal övezték.

6. *Kragujeracz* (Karagiofda), 200 h. a' Lepenicza forrása' közeli-ben. Szerbország' közép táján a' Sumadia' egyik völgyében fekszik. Fejdelmi lakhely. Kragujevacznál a' szerb föld' valamennyi utai egyesülnek, és az országnak legfontosabb harczműi állása (l. harc' színhely) létezik.

7. *Bányaluka*. Bosnyákországban (Banaluka, Servitium), 15,000 l. 2700 h. a' Verbasz folyó' mindkét partján, fel- és fékvárral, melly többi a' folyón úrkodik. A' város a' Verbasz által két részre osztatik, mellyek két köhíd által össze vannak kötve, nagy löpor-malommal.

Bányaluka azon főutvonalon fekszik, melly Török-Horvátországon keresztül Piristinába vezet, földirati fekvése miatt nevezetes harczműi tárgy. A' Bosna, Drina, Száva és Verbasz' völgyeiből vezető utaknak gyűlpontja.

8. *Bosna-Seraj* (Serajevo), 15,000 h., 65,000 l. a' Kesova és Migliaska egyesülte közt feltéren fekszik. — A' hajdani magyar Bosnyák királyság' fővárosa. A' bosnyák kereskedés' központja, és a' déli Török tartományok' Magyarországgali kereskedésének fő átmeneti rahelye. Ipara híres, kard és löfegyver, bádog, vas és rézedények, gyapju és pamut-készítéssel foglalkozik. Innét az ország' minden pontjaira utak nyílnak.

A' város maga jelenleg nyíll, hajdan a' magyar főuraság alatt erős

falgáttal volt körítve, melly azonban már rég összeroskadt, keleti oldalán fékvár által védett, melly a' városon, errefelé vezető élénk útján és a' Migliaskán úrkodik. — Fékvára terjedelmes négyszöget képez, számos őrsereget és elegendő tápszert foglalhat.

Serajevóban, a' bosnyák basának, ki Travnikban lakik, minthogy egyike' hatalmát népe' elnyomására használta, éviben ezelőtt csak 3 napot szabad volt mulatni.

9. *Skutari* (Iskenderje, Skodra), 4,000 ház, 20,000 l., az ügynevezett tó' déli részén, a' Bojana és Drinassi közt több halmon fekszik, felső Albania' fővárosa, és hajdan Gentius illir fejedelem' lakhelye volt.

A' város jól megerősített, délnyugoti oldalán 350' magas sziklatetőn Rosapha nevű váradtól védett, melly bevehetlenné alakítható. — A' Bojana, melly e' várost a' tengerrel köti össze, 150 tonnás hajókat hordoz, ha ágya kitisztíthatnék, úgy elsőrangú kikötővé válhatnék.

Skutari felső Albania' kereskedési központja, és mindenfelől vezető élénk útegyesületi pont.

10. *Janina* (Joannina), 20,000 l., Epirus' fővárosa, jeles kereskedői és útegyesületi pont.

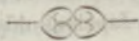
A' város lölyukakkal ellátott falgáttal van körítve, és az ügynevezett halmon terül, mellynek tetején, nyugoti részén 4 vár-üreges, tornyokkal oldalozott és vízárokkal körített várad áll, e' halom a' tóba félszigetként nyúlik, mellynek csücsán és egyik szigetén még 2 várad van építve.

Janina' közeliben az Artába vezető úton, az ügynevezett öt kut Ham, minden déli megrohanások elleni állásoknak harczműi kulesa.

11. *Larissa* (Jenidser), 31,000 l., a' sajkázható Salambrian, melylyen itt keresztül szép köhíd vezet; török Thessalia' főhelye, az ország' út egyesülési pontja, és a' Török állodalom' egyik leghíresebb ipar- és kereskedői helye.

12. *Saloniki* (Salonik, Therma, Thessalonika), 70,000 l. A' saloniki tengeröböl' végrészén a' Kortiach hegység' lejtékén, szinesarnok-kint félkör formában épült, tornyokkal oldalozott, alapján ciklopilag épült falgáttal körített, keleti részén Yedi Koule (Heptapyrgium) nevű erős fékvára áll, melly a' város felett úrkodik.

Saloniki Maczedonia' fővárosa, jeles útegyesületi és tengerparti pont, kereskedői és ipar tekintetben egyike az állodalom' legfontosabb helyei közül, réve Stambul után leginkább látogatott. Égalja egészségtelen, hol is a' Malaria láz járványos.

FÖLDIRATI HARCZMŰI PONTOK.

a) Várai:

A' Török állodalomban a' várak többnyire a' leghítványabb állapotban vannak, egyedüli ép részök száraz árokkal körözött földbástya, félig bedölt oldalakkal, helyenkint bástyafokkal oldalazva, mellyek alacsony belfalakból (Futtermauer), és telején pösökből összeállított lőrésékből (Merlon) állanak. Sőt ezek is szinte egészen elhanyagolják, régi nedves falai itt-ott lölyukakkal ellátott új faltoldásokkal; számos ágyútörései pedig csak czölöpzzettel kitoldták. — Ezekhez járul még, hogy a' városi házak jobbára fából építvék, és rombaerős házai egészen hiányzanak.

Hogy efféle hitvány várai mindeddig némileg ellentállhattak, csak a' tüztelepek terhes szállítmányának, utai' hiányában, és a' török-nép erősségek' védelmében saját vitézségének tulajdoníthatni.

Hogy a' világhírű dardanellai várak is, milly kevéssé felelnek meg céljoknak, azt több ellenséges hajóhad erőszakos átevezése eléggé bizonyítja, 1770 az orosz tengeri had zenezsóval evezett rajta keresztül. — 1807ben pedig Duckworth angol tengervezér, 8 sor és számos apróbb hajóval evezvén át rajta, rögtöni megjelenésével Konstantinápolyt a' legnagyobb rettegésbe ejtve, 22 lábnyi hosszú ágyútalapnélküli földön fekvő, 's tehát a' czél felé nem kormányozható ágyúi, vasajtókkal zárható lőrések (Schieszscharte) mögötte fekszenek, ágyúsaik tehát csak akkor tüzelhetnek, ha az ellenséges hajók' torkaik' irányába érnek, ezen tüzelés azonban saját ágyúsaik között sokkal nagyobb kárt szokott okozni, mint az ellenségben, ismételt megtöltése pedig mindig félórába kerül. A' dardanellai várak egyébiránt löeszközökkel bőven ellátvák.

TÖRÖK-HORVÁTORSZÁGBAN:

1) A' Száván:

Berbir (Török-Gradiska) a' Száva' jobb partján, Magyar-Gradiska' átellenében, 1774-ben franczia mérnököktől épített erős vár, — fékvárral, átmeneti kereskedéssel: a' Dubicza- és Bányalukába vezető útnaknak gyűlpontja.

2) A' Unnán.

Dubicza (Dubaza). Az Unna' jobb partján, magyar-Dubicza' átellenében, 3 mföldnyire nyugotra Berbirtől, megerősített város, erős felvárral, mellyek gátai köfal és fapalánkokból állanak. Tájéka mocsáros, közeliben fekvő halmái a' harcra igen alkalmasok, és szőlővel beül-

telvék. Török- és magyar Horvátország közti átmenetes kereskedői hely, és útegyesülési pont, lakosai mindnyájan katolikusok.

Novi 2500 l. A' Sanna' Unnávali egyesülténél, csekély vár, majdnem megközelíthetlen kopár szikla' tetején. Az északnyugoti oldalán fekvő Lebernicza gyenge váradtól védve.

Bihács 3000 l., az Unna' egyik szigetén; az Unna' jobb partján, Prekovnie nevű külvárossal, Bihács egyike az ország' legerősebb várainak, egy felvárral.

Osztrovicza, erősített mezőváros, az Unna' balpartján, északkeleti oldalán egy felvárral, az Unna' egyik szigetén.

3) A' Verbaszon :

Jajcza, 3000 l., a' Pliva Verbaszba ömlésinél, mellyen keresztül itt köhíd van építve, erős falgátakkal körített, erős szikla-felvárral, Bányalukával a' Verbasz' védvonalát őrzi, Jajcza hajdan a' bosnyák királyok' lakhelye volt.

4) A' Pliván :

Gölhissar, 60 h., a' Pliva' egyik szigetén, várműekkel körzött, tetején tornyokkal oldalozott fékvára áll, és a' városon és tájékán úrkodik.

5) Gomoniczán :

Kosaracz, a' Gomonicza' jobb partján, a' Kosaracz hegység' déli lejtékén fekszik, a' bányalukai uton úrkodó felvárral; útegyesületi pont.

6) A' déli határon :

Kupris, 4000 l., 500 h., a' Bisztricza patak' balpartján a' fő hegyvonal' Stoker hegy' déli lejtékén, feltéren fekszik, félig bedőlt tornyokkal oldalozott, fal- és fagáttal kerített, azon felől két egymástól távol eső gyenge váradtól védett.

BOSNYÁKORSZÁGBAN :

1) Száván :

Török Brod (Busud), magyar Brod' átellenében, a' Száva' jobb partján erős felvárral.

2) Az Okrinán :

Derbent, 100 h., az Okrina' jobb partján, erős fekvárral.

3) A' Bosnán és mellékfolyóin :

Vranduk, a' Bosna balpartján, magas meredek sziklán álló felvára a' Bosnán úrkodik.

Maglay 700 l., a' Bosna jobb partján erős felvárral, melly a' felső bosnai völgybe vezető utat zárja, és a' városon úrkodik, jelenleg állodalni tömlöczül használtatik; fakereskedése híres.

Doboy, a' Bosna' balpartján, gyenge felvárral; útegyesülési pont.

Kotorskó, a' Bosna' balpartján erős felvárral; útegyesülési pont.

Dobor, a' Bosna' balpartján felvárral.

Travnik, 8000 l., 500 h. a' Lasva és Városluka összefolyásánál, jeles útegyesülési pont.

A' város maga nyitva áll, négszögű felvára' szögletein tornyok építvék, és a' két folyót választó hegyrészen fekszik, belső része igen szűk, könnyen megközelíthető, de a' közeli hegylejtékektől úrkodtatik.

Bussovac, 800 l., a' Kosiczán, a' Vranja hegység' lejtékén, a' jekovaczi hegyszoros' torkánál, megerősített.

4) *Török Horvátország felé.*

Prusacz, 300 h., a' Semeskiczán, a' Stoker hegy' északi lejtékén megerősített mezőváros, felvárral, melly a' Kuprisba vezető hegyszoroson úrkodik.

Skender Vakup, 40 h., a' Sannán, a' vakupi hegyszorososi bejárásnál, melly két felvártól védetik.

Kottor, a' Verbanian erős felvárral.

5) *A' Drinán.*

Visegrad, a' Drina' jobb partján, mellyen itt köhíd vizz keresztül, felvárral.

Zwornik (Isvornik, Ad Drinum), 14,000 l., 4,500 h., a' Drina' balpartján, jól megerősített felvára sziklatetön áll. Jeles útegyesülési és kereskedői pont. Zwornik a' Török állodalom' egyik legnevezetesb fegyvertere.

HERZEGOVINÁBAN:

Mostár, 10,000 l., a' Narenta mindkét partján, mellyen itt még a' romaiaktól épített egy bolthajtású köhíd vizz keresztül, mindkét oldalán erős toronytól védetve; lölyukakkal ellátott köfallal körített.

Mostarban híres dömöczki (damascen) kardokat készitnek, kereskedőileg igenfontos hely, és az ország' élénk utai' gyűlpontja.

Poscitel (Ciclut), a' Narenta balpartján, az ulovoi mocsárság' közeliben, kies, erős, keresztényektől lakott város, Dubrava hegyén fekvő felvárral, melly az egész Dalmátországig terülő földön úrkodik.

Liubuska (Gliubuska), a' Trebisaton, a' dalmát határ' közeliben, jól megerősített mezőváros.

Stolacz, 500 h., 1200 l., a' Brigaván melly felett sziklatetön felvár úrkodik. Földterülete az adriai tengerparttal csaknem egyenfutó vonalban, olly igen vizenyős, hogy történhető földrengés' esetében, e' tájon a' sülyedéstől igen tarthatni.

Lirno (Heluna), 3,000 l., a' Busablaton és egy hegylejtékén, ol-

dalozott falgáttal körített, mellynek egyik része síksággal határos, és mindkét oldalán hegynek felfelé, egész feltéreiig épített, a' hol is két, az egész váron úrkodó, erős toronnyal kapcsolatban áll.

Glubigne (Lopin), bérc-öbörben a' Bukostakon, erős felvárral.

Trebignie (Cserbenidse), 10,000 l., 2500 h., a' Tribinsiczán, melly itt tavat képez, jól megerősített, erős felvárral; Trebignie Herzegovina' főhelye.

Gulamuds (Glamos), a' török- horvát határ' közeliben, több hal-
mokon fekszik, jól megerősített város; lókereskedése híres.

Nevesign (Novasin), 3000 l., a' Nevesignen a' Bielostok hegység keleti lejtékén, megerősített, híres épületfa-kereskedéssel. Háború' ki-
ütése alkalmakor Nevesign a' török had' gyűlpontja, a' midőn itt tele táp-
tárakra talál.

MONTENEGROBAN :

Czettignie, 80 h., a' Czernojevichen az ország' közepén, Monte-
negro fő és Vladika' lakhelye. Közepén igen erős zárda áll.

Stagievich zárda, a' dalmát határon Buduától északra, jól meg-
erősítve.

St. Vazul zárda, Beritől északnyugotra, a' Sinizza völgyiben jól
megerősítve.

ALBANIÁBAN :

Antivari (Bar), 3000 l., mellyek híres tengeri rablók, az adriai
tenger' közeliben, falgáttal kerített fékvára magas meredek sziklán áll,
melly igen nyomos hegyszoroson úrkodik, jó révvel.

Dulcigno (Olgun, Ólcinium, Olchinium, Colchinium), 6000 l., kik
híres tengeri rablók. A' város az adriai tengernek egyik foka' lejtékin
fekszik, falgáttal van körítve és igen erős fékvártól védetik. Dulcigno
Skutari révének tekinthető; minthogy a' Skutariba szánt kelmék itt kira-
katnak. Jeles tengerparti pont, keleti oldalán tájéka, a' Bojana' mindkét
oldalán számos apró tócsáktól behintett, mellyek többnyire a' Bojanába
folynak le.

A' Drinon, és mellékfolyóin :

Alessio (Les, Lissus, Eskenderra), 3000 l. A' Drin' torkánál halom
lejtéken, mellynek tetején négyszögü várad áll; jeles tengerparti pont.

Perserin (Prisrendi, Priscopera), 6000 l., a' Bistriczán és a' Sar-
dagh lejtékei közt, erős felvára, a' hegységeken vezető számos hegy-
szorosokon úrkodik; útegyesülési pont.

Ochrida (Ochri, Achri), 5000 l. a' hasonnevű tó' északi oldalán,
halmon fekszik, mellynek tetején Pieria nevű fékvára áll, melly földirati
fekvése miatt könnyen védhető. Ochrida' halkereskedése híres. Útegye-
sülési pont.

Az ország helsejében:

Kroja (Akseraj), 6000 l., hegylejtéken, melynek tetején régi vár-
rad áll, mely a város felett úrkodik: Kroja hajdan Skanderbeg' lak-
helye volt.

Elbassan (Ilbassan, Albanopolis), 4000 l., a Graba-Balkán déli
lejtékin, a Scombi' közeliben, lölyukakkal ellátott falgáttal körzött, mely-
nek közepén tornyokkal oldalozott vár rad áll; útegyesülési pont.

A' tengerparton:

Durazzó (Durads, Dyrrachium), 5000 tengeri rablást üzö l. kis
félszigetbe vezető földszoroson, régi tornyokkal és falgáttal körzött. —
Réve az északi szelek ellen védett; jeles tengeri kereskedő hely.

EPIRUSBAN:**Az Ergenten:**

Berat (Arnaud-Beligrad, Pulcheriopolis), 8000 l., az Ergent a'
várost More Cserlebe és Goricza részre hasítja. — Jobb partjáni része,
melly a' másikkal köhíd által összekötött halmon fekszik, egyenszegü
szögletein tornyos falgáttal körített, a' halom' tetején fékvára áll, mely
a' városon és az Ergenten úrkodik. Berat, Skutari és Janina közt fek-
szik, fekvése nagy fontosságú, minthogy a' közlekedést innét könnyedén
gátolhatni, kereskedése élénk; útegyesülési pont, környéke a' szántás-
vetésre nem használtatik; nyájdús.

A' Vojuzán és oldalfolyóin.

Depedelen (Tepelen, Peleum), 3000 l., a' Vujuza balpartjáni hal-
mon fekszik, melynek tetején vár rad áll; útegyesülési pont.

Klissura (Kleissura, Clissurae), Vár ad 1500 l., a' Vojuza' jobb
partján, a' Desniza' felvételénél a' grukai szoroson úrkodik; útegyesü-
lési pont.

Premiti (Piremedi, Pramiti), 4000 lakos, a' Vojuza' balpartján,
bástyázott és várüregekkel ellátott váradal, mely a' Vojuzán úr-
kodik.

Argyro-Castro (Ergir-Kastri, Phanote, Hadrianopolis, Argessus),
10,000 l., az Argiro Potamo' balpartján, az Akrokerauni hegység' lej-
tékén, Epirus' egyik legnyomósabb helye. Itt minden ház csaknem kü-
lön várat képez, tornyokkal és lölyukakkal ellátott, és mély vízmosások
által egymástól elválasztvák, a' város felett ezen felül fékvár úrkodik.

Az Artán.

Arta (Narda, Ambrakia), 6000 l., az Arta' balpartján, mellyen itt
keresztül köhíd vezet, vízfelöli oldalán egyes falgáttal kerített, keleti ré-

szén pedig magas fékvár által fődött. Fegyver és gyapjuszöveti ipara híres; jeles kereskedői hely, és útegyesülési pont.

A' tengerparton.

Avlona (Vallona, Aulon), 5000 l., keletre mintegy 1500 lépésnyire a' hasonnevű tengeröböltől, és ugyan annyira az avlonai tótól, falgáttal körített, közepén csekély várossal. — Jeles tengerparti, és útegyesülési pont, híres kereskedői hely, ipara egyedül fegyverkészítésre szorított.

Avlona' tájéka igen mocsáros, mellyek kigőzölgéseikkel az égaljt döglesztik, minélfogva lakosai nyáron át a' közel fekvő Koninába költözökönek.

Konina (Byllis, Oeneus), 3000 lakossal, délre Avlonától a' tengerpart' közeliben, jól megerősített.

Butrinto (Buthrotum), 1500 l., a' Vivari tó' déloldalán, melly a Butrinto folyó által a' tengerrel egyesülve közepszerű hajók' számára biztos révet képez, 3 szögű szögleteiben tornyos fékvárral.

Parga (Hypargon, Ephira), 1000 l., a' sz. János rév' északi oldalán Paxo' átellenében, sziklás földcsúcson fekszik, falgáttal körzött, erős fékvárral, melly a' városon és révén úrkodik.

Prevesa, 4000 l., az acliumi rév' bejárásánál, falgáttal körített, északi és déli oldalán egy-egy váradtól védve. Nyugotra közeliben a' prevesai félszigel' végpontján fekszik Pantokrator nevű erős váradja, mint külműve.

THESSALIÁBAN :

Trikala (Tirhala, Tricca), 10,000 l., 1500 h., a' Peneus' balpartja' közeliben alacsony halmokon fekszik, erős fékvárral.

Trikala jeles útegyesülési pont. — Égalja az utcáiban létező tisztátalanság kigőzölgése miatt igen egészségtelen. — E' tájon fekszenek az Epirusba vezető agraphai hegyszorosok; északfelé pedig az Olymp' lejtékein azon különálló roppant nagyságú meredek sziklatünemények, mellyeknek tetején sasfészekként zárdák építvek, mikhez csak esigákon, kötelekre kötött kosarakban juthatni; legmagasabban fekvő zárdáját Meteorának nevezik.

Platamina (Stena), 2000 l., a' saloniki öböl' egyik sziklás földcsúcán, erős fékvára a' városon és révén úrkodik.

MACZEDONIÁBAN :

Dupindsa (Dupniza), 6000 l., megközelíthetlen vára felette úrkodik. Dupniza a' törököknek menhelyök, ha ellenök lázadások történnek.

THRACZIÁBAN:

A' Feketetengeren.

Sizepol, 8000 l., csekély vár a' burgasi tengeréből egyik földcsúcán.

Midia, 6000 l., csekély révvvel és régi várművel; útegyesülési pont.

BOLGÁRORSZÁGBAN:

A' Dunán.

Widdin (Vidin, Bodon), 25,000 l., a' Duna' jobb partján, első rangú vár, a' Török állodalom legerősebb vára, erős fékvárral, részint terjedelmes mocsársággal körzött. A' Duna' egyik szigetén, a' honnét a' várat belátható külön várműk léteznek.

Widdin jeles útegyesülési gyűlpont, dunai kikötő és kereskedési hely.

Nikápoly (Nikopolis, Nikopoli, Nigheboli), 10000 l., a' Duna' jobb partján az Osma torka' közeliben erős vár, halmon álló fékvára, a' városon és dunai átjáráson úrkodik. — Jeles útegyesülési pont, és dunai kikötő.

Nikápolynál történt 1396. azon szerencsétlen ütközet, midőn első Bajazet, Zsigmond királyunk alatt a' szövetséges magyar sereget, a' francziák' vétke miatt tönkre verte.

Ruscuk (Orocsuk, Sexanta-Prista), 30,000 l., a' Duna' jobb partján, melly itt a' Lomnal öregbül, Giurgevo' átellenében, a' városon és folyamon úrkodó várműkkel ellátott. A' város' terjedelmes külvárosaitól falgátokkal van elkülönözve. — Igen erős nagy fékvárral. Ruscuk útegyesülési pont, dunai kikötő, 's a' Törökállodalom' egyik legnyomossabb kereskedői helye.

Silistria (Dorostrum, Dristra), 20,000 l., a' Duná' jobb partján, a' Distrával egyesüllénél hegylejtéken fekszik, erős vár, fékvárral és terjedelmes várműkkel, nagy hadházak és táptárakkal. Tájéka tele van nagy vízmocsárokkal, mellyek erdőséggel borítvák; útegyesülési pont.

Hirsova (Carsium), 4000 l., a' Duna' jobb partján (Tatár Dobrudsában) erős fékvárral, és ujonnan bővített várműkkel, a' közeli dunai szigetek szinte ágyutelepekkel és földgátokkal ellátvák.

Macsin (Bireum), a' Duna' jobb partján két erős felvással.

A' Nissaván.

Mustafa Basa-Palánka, 2000 l., a' Nissava' balpartján, falgátokkal, tornyokkal és palánkos földgátakkal körzött, de a' közel fekvő hegyről belátható.

Sárközi (Pirof, Turres), 8000 l., híres váraddal.

A' Balkánon.

Sumla, Bolgárországban, 5000 h., 30,000 l., hegyvonalon két kiálló

bércz öbörben (Berg-Kessel) fekszik, mellyek ormaira északi és déli oldaláról, csak átmászhatlan hegynyílásokon keresztül juthatni.

Sumlát a' Balkán bércz' kapujának tekintik, 's mint a' hajdani, úgy az újabb háborúkban is gyűlpontja, és fő csatatóra volt a' török seregeknek.

A' város, tornyoktól oldalozott bástyák és árkokkal körítve, a' nagy kiterjedésű földgátok és árkokkal körzött árkolt tábor' közepén fekszik. — Arczvonala és jobb szárnya előtt a' magas partú Tekie patak foly; nyugoti oldaláról Eski Dsuma felőli utak visznek a' városba. Jenibazar felé fordult része pedig szabad 's csak itt-ott cserrel borított, innét kezdődik a' bérczvonala, melly a' Paravadi és Kamszik között a' Feketetenger galatai fokáig terül.

Sumla földirati fekvése által valamennyi Dunára vezető útakon úrkodik, ipar és kereskedőileg is fontos hely.

A' Feketetengeren.

Varna, 4000 h., 16,000 l., a' varnai öböl és Devna tó között, erős vár' terjedelmes várművel, déli és délnyugoti szelek ellen biztos réve, régi magas tornyos felvártól védett; környéke mocsáros, és csekélyen halmos.

Várnanál 1844. Hunyady János és I. Ulászló magyar király' vezérlete alatt, az idáig győzelmesen előnyomuló magyar sereg, László király' hevessege miatt, a' törököktől tönkre veretett, és a' király maga is megöletett.

Gulgrad (Gulgrad, Burnu, Kalakria, Tiristis), a' hasonnevű fokon erős várad, melly a' torgofi tengeröblön úrkodik.

Kara-Herman (Istropolis), erős vár fékvárral, közeliben a' tenger igen örvényes, környéke igen mocsáros.

MOLDVÁBAN :

Nyamcz, 3500 l., a' Nems folyócskán, melly rövid folyása után a' Moldvába ömlik, magas sziklás meredek hegytetőn, ledölt fal által körzött, melly felett erős felvár úrkodik. Inkább faluhoz mint városhoz hasonlít, híres bucsújáró hely.

SZERBORSZÁGBAN :

A' Dunán.

Nándorfejérvár (Belgrad, Alba Graeca, Griechisch-Weisenburg), 30000 l., a' Szávának Dunába ömlésinél, ámbár a' Jemekluk és Kumodras halmokról belátható, a' törökök minden elhanyagolása mellett is fekvése miatt, Európának egyik legnevezetesebb vára.

Nándorfejérvár a' felső és alsó várra osztatik, mindkettőnek közepén felvár (Schlosz) áll, melly a' városon és Dunán úrkodik. — A' felső vár 100' sziklatetőn áll, magas tornyokkal és várüreges fokvárakkal (Bohlwerk) oldalozott falgáttal körzött, melly háromszoros árkokkal van

kerítve; belőle három tömör vaskapun, a' bástyával és árokkal kerített alsó várba juthatni, melly nyugoti oldalán a' Száva' hosszában vonuló falgát által a' Dunáig terjed.

E' hajdan olly rettentő várat, Szerbországban egyedüli birtokát a' török, olly annyira elhanyagolja, hogy várműi közül, csak a' főbástya és árka van némileg jó karban, melly földgátak mögött elrothadt, ágyútalpakon fekvő, vaságyúkból ótalmaztatik.

Az igen rozszúl szerkezett török várőrség 6—7000 embert számlálhat.

A' várat vársíkam különzi a' várostól, melly keletre a' vízi, nyugotra a' rácsvárosra oszlik, a' viziváros palánkokkal, a' rácsváros pedig falgátokkal és czölöpzettel kerített.

Nándorfejérvár Szerbország' fővárosa, Magyar és Török állodalom közt útegyesülési pont, igen jeles kereskedői hely, és dunai kikötő. A' körülte fekvő tér hegyes-völgyes, és a' harcra igen alkalmas, a' Vra-csar hegységnek Nándorfejérvár felé lejtéke, Szerbországnak legfőbb harezműi hadállását képi.

Nándorfejérvár a' magyar történetben az 1456, 1521, 1522, 1658, 1690, 1717 és 1789-dik években igen nevezetes szerepet játszott, hajdan Magyarország' végvára és harc' színhelye volt a' görög, később török hatalom ellen.

Semendria (Smederewo, Smedereno, St. Andriya, Sz. András), 10,000 l., a' Jessavának Dunába ömlésénél, aljas mocsárságban fekszik.

Vára háromszöget képez; minden oldalán két toronnyal védve, mellyek alacsony falgáttal egymáshoz kapcsolvák. — Szárazföldi oldalát 4° széles vizenyős árok körzi, melly a' Jessavából a' Dunába ömleszt. —

Smederewonak mint várnak legnagyobb hibája, hogy nem a' jelenkorhoz alkalmazott, és a' körülte fekvő hegyekről könnyen lövethető.

Semendria jeles kereskedői hely, dunai kikötő, és útegyesülési pont.

Új-Orsova, igen elhanyagolt vár a' Duna' egyik szigetén, jobb oldalán sz. Erzsébet váradtól védve.

Kladova, 3000 l., a' Dunán Csernez' átellenében, palánkokkal körzött; tornyokkal oldalozott és széles árokkal kerített felvára, a' város felett úrkodik.

Perzsa Palánka (Aquae), 1000 l., a' Duna' jobb partján, tornyokkal oldalozott falgáttal és földgátakkal körzött.

Sabacz (Bogurdlen), a' Száva' jobb partján, áradásoknak kitételtt tájékon, erős felvára a' Szávan úrkodik, szárazföldi oldalán földgátakkal kerített; útegyesülési pont, és szávai kikötő.

Uvicza 6000, l., a' Petynia' balpartján, négyszögű mély zordon sziklaktól övezett meredek bérzöbörben, mellynek közepén magányos kupdad sziklabércz áll, tetején tornyokkal oldalozott felvára van, több

várműekkel erősítve, mely a' nissai és bosna-seraji utakon úrkozik. — Nyugoti Szerbország' kereskedésének közhelye, és útegyesülési pont.

Novi Bazar (Jeni Bazar), 8000 l. A' Raska mindkét oldalán, mely itt a' Josaniczával 's több apró folyókkal növekszik, közepén erős fékvárral; útegyesülési pont.

Mitrovicza (Metrodse), az Ibar' balpartján fekvő várossal.

Nissa (Nis, Naissus), 4000 l., a' Nissava' mindkét partján, mellyen itt keresztül 120° köoszlopokon álló fahíd vezet.

Vára' jobb oldalán fokváras egyenetlen oldalú hatszöget képez; külvárosa balpartján földgátakkal körített.

Vára közelfekvő szőlőhegyeiből belátható; jeles útegyesülési pont.

b) Élénk útegyesülési pontjai.

TÖRÖK-HORVÁTORSZÁGBAN:

Billay (Belai), a' Lopata hegység' északi lejtékén. — Közeli ben fekszik Strovács várad, mely a' körülte fekvő tájon örködik.

Krupa, az Unna' jobb partján, mely itt a' Krupa patakkal növekszik.

BOSNYÁKORSZÁGBAN:

Gradasacz, a' Rietani hegy' északi lejtékin, kissé megerősítve, külön álló felvárral; fa- és marha-kereskedési hely.

Gracsanicza (Gradsanicza), a' Kalla' jobb partján.

Srebernik (Serbernidse), 1500 l., a' dubravai patakon, gyengén erősített; jeles fa-kereskedő hely.

Alsó-Tusla, 3000 l., a' Sprezza völgyiben; jeles sóbányákkal; egész alja egészségtelen.

Vissare, a' Medvedniak hegység' ész. lejtékin; alsó Tuslától 4 órányira.

Focsa (Foccia), 100 h., az Osokina' Drinába ömlésinél, fegyvergyár és löpormalommal.

Taslicza (Plevlie), 3000 l., a' Plevlie patakon, mely itt az Osokinába omlik.

Priepol (Priepolie), 2000 l., a' Limmen és Millokevon.

Zenicza (Sjenica), 2000 l., a' Jablaniczán, gyenge felvárral, mely a' Szerbországba és Albániába vezető hegyszorosokon úrkozik.

HERZEGOVINÁBAN:

Supagnacz (Guipagnacz), a' Liubuska hegység' nyugoti oldalán.

Gognicza (Konicz), 100 h., 400 l., a' Narenta' balpartján, melyen itt köhíd van építve.

Gasko (Gacsika), 800 h., a' Moravia' balpartján alacsony halmon fekszik, előtte a' gaskoi síkság terjed.

Niskiki, a' Pessiori hegység' északi lejtéke, és a' Niskiki tó között.

MONTENEGROBAN :

Chiedich, a' Kosman hegység' déli lejtékin.

Genognussi, a' Czernojevich balpartján.

ALBANIÁBAN :

Grusieva, a' Bojana' jobb partján a' Salentina hegy' déli lejtékin.

Podgoricza (Posgoridsa, Birziminium), a' Moracca' balpartján, a' montenegroi határon.

EPIRUSBAN :

Delvino (Eleus), 8000 l., a' Pavla' egyik oldal folyóján, halmon fekszik, mellynek tetején gyenge vár áll.

Karbonara (Kamenicze), a' Vojuza' balpartján, 4 órányira Avlonától.

Philates, 4000 l., a' Keramicza' jobb partján.

Theoduria, a' Macronoro hegység' északi lejtékin.

Konizza (Kunidsa, Stymbara, Hekatompodon, Antigonía), 700 h., 3000 l., a' Vojuza' jobb partján.

Mezzero, 3000 l., az Arethon' mindkét oldalán, és a' mezzövői hegycsomón. Thessalia, Maczedonia és Epirus közti fekvése miatt, igen fontos hely.

THESSALIÁBAN :

Armyros, az Amphryssus balpartján. Közeli fekszenek Thebae, Itonus, Allos és Pteleum' romjai.

Sataldsa (Pharsalia), 5000 l., az Enipeus' balpartján.

MACZEDONIÁBAN :

Servia (Serfidse), 2000 l., a' Lacha hegység' egyik ormán.

Grevena (Kerbene, Elymea), 150 h., 2000 l., a' Serini patakon.

Kojani (Karajani), 2500 l., Kojani patak' balpartján, melly a' Ha-liacmonba foly, közeliben fekszenek Kogliana' romjai.

Nastlids (Gortynia, Siatista, Chatista), 700 h., a' Bermius hegy' alján, itt őszszel Terdsol nevű, híres vásári sokadalom tartatik.

Karaserja (Verria, Beroea, Irenopolis), 8000 l., a' Veriasu patakon, ipar-tekintetben jeles hely, számos gyapottgyárairól híres.

Sarigöl (Kailari), 700 h., a' Potava' balpartján.

Kastoria (Keszje, Orestis, Celetrum), 10,000 l., a' Kastoria tó' félszigetén.

Florina, 700 h., a' Florina patakon, melly a' Brutoba foly.

Toti Monastir (Betoglia), 15,000 l., a' Vardar Saragul' egyik oldal folyóján, a' Pindus' keleti lejtékin, felvárral. — Iparilag fontos hely.

Ostrova (Ostrobus), 2500 l. az ostrovoi tó' északi oldalán.

Vodina (Vodena, Edessa), 12,000 l., a' Visticza' balpartján, fekvése kies. — Hajdan Maczedonia' fővárosa, és királyi lakhelye volt.

Köprili (Csuperli, Bylazora), 4000 l., a' Vardar' mindkét oldalán, melyen itt keresztül köhid vezet.

Istib (Astibus, Stobi), az Istib patakon, mely itt a' Braonistába foly; iparilag fontos hely; aczél 's vashámorokkal; felvállal.

Uskub (Scopia Uskub, Scupi), 10,000 l., a' Vardaron, mely több apró folyókkal növekszik. Bőrkészítéséről híres. Erős felvállal.

Komanora, 10,000 l., a' Sarpiaki mindkét partján, mely itt a' Bu-juk Psignával öregbül. Jeles kereskedői hely, híres vásárokkal.

Kostendil (Ulpiana, Justiniana-Secunda), 8000 l., az Egrisu patakon, mely a' Strymonba foly, az Egrisu-Dagh' alján, várművei igen dűledzettek. Az Egrisu-Dagh' hegyszorosai védelmire nézve igen fontos hely. Asványos vizéről híres. Ipar és kereskedőileg fontos hely. Közeli-ben arany és ezüst bányák léteznek.

Seres (Syrus, Serra), 5500 h., 30,000 l., a' Seres' mindkét partján, a' Manikion hegység' déli lejtékin; felvállal.

Seres az európai Török állodalom' egyik legfőbb ipar és kereskedői helye. Pamut-gyártmányait Ausztria és Franciaországba küldözi. Körülte fekvő tája igen termékeny, de nyároni kigözölgéseivel az égaljt dögletíti, midőn a' lakosság' csaknem fele része a' hegységekre költözik.

Langasa, a' Langasa tótól észak nyugotra, 4 órányira Salonikitól.

Klisali, a' Langasa és Besik tó közt, 4 órányira Langasától.

Ostromdsa (Strumnicza), a' Strumnicza' jobb partján. Régi összeroskadt felvállal, és terjedelmes várműkkel.

Pirausta (Truilus), a' filippi síkság' déli részén a' Ruchnicza és Drama hegység' északi lejtékei között. Közeli-ben fekszenek Philippi romjai.

THRÁCZIÁBAN :

Ainadsik, az Ainadsikon forrása' közeli-ben, a' Tekir-dagh és Sa-cur-hegy' lejtékei között.

Kesan (Syrasella), 10,000 l., az Absinthus' balpartján, gyengén erősített. Kereskedőileg fontos hely.

Feredsik (Dymae), a' Maricza' jobb partja' közeli-ben, a' törökök' jeles bucsújáró helye.

Csortu (Czurullum, Turullus), 4000 l., a' Csorlusuji balpartján, falgáttal körzött.

Serai (Senophurium), a' Serai és Ariande patak közt, a' Strandsa bércz' nyugoti lejtékén.

Wisa (Byzia), 6000 l., az Erkene' balpartján, forrása közeli-ben, a' Strandsa' nyugoti lejtékén.

Csatul (Lule Burgaz, Bergulac), 5000 l., a' Karagaes' mindkét partján.

Dimotika (Didymotichos), 8000 l., a' Maricza' balpartján, mely itt a' Kisilnehrrel növekszik, kúpadad hegyén, mellynek alján a' város fekszik, régi fékvára áll, mely hajdan Konstantinápoly' elfoglalása előtt a' török szultánok' lakhelye volt. Iparilag fontos hely, jeles gyapju és selyem gyártmányokkal.

Kirkkilisia (Tarpodius), 16000 l., a' Ketenlidere' balpartján, a' Strandsa' nyugoti lejtékin. Idáig nyomultak elő az oroszok utolsó török háborújokban.

Bujuk Derbend, a' Bujuk Derbend' mindkét oldalán.

Umur fakih (Fakí), a' Fakidere' baloldalán.

Karabunar, a' Bokludedere' jobb partján, 4 órányira Fakihoz.

Aidos (Carsaleum), 5000 l., az Aidos' balpartján, a' Balkan' torkánál, magas meredek bércektől körözve.

Karnabat, 4000 l., a' balkáni hegyszorosok' gyűlpontja.

Jenedseli, a' Tundsá' balpartján.

Janboli (Görmunis, Jambos), a' Tundsá' balpartján, mely itt egyik csekély oldalfolyójával öregbül.

Eski Sagra, 10,000 l., a' Balkán alján. Ipartekintetben jeles hely.

Kasantik (Gsanlik), 10,000 l., a' Tundsá' balpartján, Balkán hegyszorosai gyűlpontja.

Harmani (Subzupara), a' Maricza' balpartján, mely itt az Usundásával növekszik; ipar és kereskedőileg fontos hely.

Fülöppápoly (Filibé, Philippopolis, Trimontium), 30,000 l., a' Maricza' jobb partján, mellyen itt keresztül balpartján fekvő külvárosába híd van építve. Ipara selyem, posztó, pamut, bőr- és dohánygyártmányokkal foglalkozik. — A' déli és északi tartományok' kereskedésének központja. Fülöppápolyt nagy Sándor' atyja Fülöp építteté.

Tatár Basardsik (Bessapara), 10,000 l., a' Maricza' balpartján, mellyen itt keresztül híd vezet, és a' Janik Harmandere Trucsá és Alvanderével egyesül. Falgáttal kerített.

BOLGÁRORSZÁGBAN:

Etropoli, az Isker' mindkét partján.

Tracza, a' Seidul' jobb partján.

Lovcsa (Lovacz), 4000 l., az Osma' balpartján, mellyen itt híd viz keresztül, megerősített.

Plevna (Pilavna, Melta), 2000 l., a' Stipul-Vid' jobb partján.

Sistow (Adnovas), 21,000 l., a' Duna' jobb partján, egészen nyitott város, erős fékvárral. Ipara pamulgyártmányokra és hőrkészítésre szorított, kereskedőileg fontos hely, és dunai kikötő.

Gabrova, 3000 l., a' Jantra' mindkét partján, és a' Balkán' északi lejtékin.

Tirnava (Ternobum), 12,000 l., a' Jantra mindkét oldalán, egykori várműinek jelenben csak romjai állnak, a' Bolgár kereskedésnek központja. Tirnava Bolgárországnak hajdan fővárosa volt.

Kasan, a' kis Balkán' egyik keleti lejtékin, és a' Kucsuk-Kamcsik egyik mellékfolyóján.

Csalikavak, a' kis Balkán' déli lejtékin, a' Sumlaból egyenest Karabátba vezető úton.

Paravadi (Marcianopolis), 5000 l., a' Paravadi' mindkét oldalán, és a' Balkán' torkánál, hegyszoros közt.

Hesargrad (Rasgrad, Hazargrad), 18,000 l., az Ak-Lom' mindkét oldalán, megerősített gazdag város. Hesargrad igen jeles kereskedői hely, és a' Silistria, Ruscuk, Tirnava és Sumlába vezető útaknak gyűlpontja.

Hadsi-Ogli-Bazar (Basardsik), 6000 l., a' Tabandere' balpartján. Erős vára az utolsó orosz-török háborúban magát igen kitünteté. Ipara durvapasztó-készítésre szorítkozik. — Jeles kereskedői hely, híres vásárokkal.

Osmanbasar, a' kis Balkán' északi lejtékin, magas bérezen, Sumlától nyugotra.

Totorkán (Transmariska), 6000 l., a' Duna' jobb partján halmon fekszik, a' Duna felé néhány ágyútelepektől védetik.

Rassova (Axiopolis), a' Duna jobb partján halmon fekszik, erdőségtől körözve, Silistriától 6½ német mföldnyire, gyengén megerősített. Közeliiben fekszenek Traján görög császártól a' barbár népek előtűdulásai ellen épített falgát' romjai, melly egész Kustendseig a' Feketetengerig terjed.

Babadagh (Salvovia, Vallis-Domitiana), a' Ramsintó' nyugoti oldalához mintegy egy órányira, a' Babadagh' északi lejtékin, gyengén erősített. — Égalja egészségtelen, 's könnyen lázt okozó. Környéke igen termékeny.

Isakcsa (Isakisa, Noviodunum), a' Duna' jobb partján, az orosz határon. Jeles kereskedői hely. — Várművei az utolsó orosz török háborúban ledűláltak, kitatarozása az oroszoktól eltiltatt.

Tuldsa, a' Duna' jobb partján, Ismail' átellenében, 4 mföldnyire keletre Isakisától. Várművei az utolsó orosz háborúban ledűláltak, kitatarozása az oroszoktól eltiltatt.

MOLDVÁBAN:

Bigot helység (zinut Dorogoeban), a' Pruth' egyik esekély oldal-folyóján. A' Csernovicz (Galicziában)-, Dorogoe-, Botosány-, Stephanestiés Lipesaniból (Oroszországban) vezető utak' gyűlpontja.

Dorogoe, 8000 l., a' dorogoei tó' déli oldalán, felső Moldva' íshelye. Kereskedői pont.

Botosany, 4000 l., a' Sikna jobb partján, magasságon fekszik, kereskedőileg fontos hely, hol Moldva' legnagyobb vásárai tartatnak.

Stephanesti, a' Raseu' jobb partján csekély kereskedéssel.

Baja, falu, a' Moldava bal partján az erdélyi határ' közeliben.

Roman 1500 l., közel a' Serethnek Moldavávali egyesülésénél. Közeliben fekszenek Semendrova Szerbország' hajdani fővárosa' romjai.

Tirgut Formos, kies síkságon, Jaszitól északnyugotra.

Waslui, a' Waslui Barladsel' és a' Bakova' összefolyásánál, mellyből a' Barlat keletkezik, hegylejtéken.

Piatra, a' Besztercze' balpartján az erdélyi havasok' szorosai tornánál. Jeles kereskedői hely.

Bakeu, a' Beszterczének Serethbe ömlése közeliben. Igen csekély kereskedéssel.

Birlat (Barlat), a' Barlat' jobb partján. Csekély kereskedéssel.

Falcsi, a' Pruth' jobb partján. Kereskedő hely, az orosz határon. Közeliben fekszik a' híres Vale-Strimbe síkság, mellyen nagy Péter orosz czár a' törököktől bekerített; és Szobjeszki János, lengyel király, kétszer a' törököktől megveretett, a' nélkül hogy legyőzetett volna.

Adsud, a' Sereth és Totrus egyesülése közelében.

Foksán, 2000 l., a' Milkow' balpartján, híres kereskedő hely.

Tekucs, a' Barlat' jobb partján, kies síkságon, csekély kereskedéssel.

Serbanieste, helység, a' Sereth és Barlat összefolyása közt.

Peki, helység, a' Sereth' egyik csekély mellékfolyóján, síkságon, Galadstól északra fekszik.

Galacz (Galads), 7000 l., a' Duna balpartján, a' Sereth és Pruth torka között, a' Brales tótól nyugotra.

Galacz, Moldva és Oláhország közti kereskedési központ, dunai szabad kikötő, réviben orosz, ausztriai és török 300 tonnás hajók igen számosan fordulnak meg, és napról napra növekszik. Bir hajógyárral.

NAGY-OLÁHORSZÁGBAN.

Martinstie helység, a' Rimnik balpartján, a' Rumnik-, Foksán-, Serbanieste-, Brajla- és Gradistébe vezető utak' gyűlpontja.

Rumnik, a' Rimnik' balpartján.

Gradiste helység, a' Balta-Alba tó' déli részén, és a' Buszeo' balpartján.

Buszeo, 4000 l., a' Buszeo' jobb partján.

Mytlarsa helység, a' Jalomicza egyik oldalfolyóján, a' tatarului tavaktól nyugotra, rengeteg sivatagon.

Sloboszie, a' Jalomicza' balpartján, mellyen itt keresztül repülő híd vezet.

Ploesti (Ploksu, Ploska), 800 h., 3000 l., a' Jalomicza' egyik csekély mellékfolyóján; híres heti vásárokkal.

Waleni, a' Telesin' jobb partján, a' 'Tatár-havas' déli lejtékin, közeliben fekszik Slanikal nevű híres sóbánya.

Tergovist (Tarvisium), 1800 h., 5000 l., a' Jalomiczán, mellyen keresztül itt híd van verve. Csekély kereskedéssel. Tergovist hajdan hospodári lakhely volt.

Rukur, a' Rukur patak' jobb partján, a' törcsfalvai hegyszoroson keresztül Erdélyből vezető úton. Kimpolungtól északra.

Kimpolung, 4000 l., a' Vallemare jobb partján, az erdélyi havasok déli lejtékin. Az Erdélybe szállítandó kelméknek rakhelye. Csekély kereskedéssel. Közeliiben fekszenek a' hajdan itt létezett fekete nevű várnak (Csetatia niagra) romjai.

Pitest, 3000 l., az Argis' jobb partján, csekély kereskedéssel.

Salatrug, a' Topologu' balpartján, az erdélyi Karpátok' déli lejtékei között.

Curte Argis, az Argis' balpartján. Pitesttől északra, az erdélyi Karpátok déli lejtékei között, a' vöröstoronyi hegyszoroson át Bukarestbe vezető úton.

Slatina, az Ólt' balpartján, Kis-Oláhország határán.

Giurgevo, 7000 l., a' Duna' balpartján igen jeles kereskedői hely és dunai kikötő, erős várművei az utolsó orosz háborúban ledúlattak, kitarozása az oroszoktól letiltatott.

Turnul, a' Duna' balpartján az Óltali egyesülténél, várüreges várac Nikápoly átellenében, mellynek mintegy kiegészítő részit képi.

Braila (Ibrahil, Brahilow), 28,000 l., a' Duna' palpartján Macsín átellenében, várművei az utolsó orosz háborúban ledúlattak, kitarozása az oroszoktól letiltatott. Jeles kereskedői hely és dunai kikötő.

KIS-OLÁHORSZÁGBAN :

Krajova, 8000 l., a' Sill' balpartja közeliben, jeles kereskedői hely.

Pombest helység, a' Sill' jobb partja közeliben, a' vulkáni hegyszoroson keresztül Krajovába vezető úton.

Tirgusill, a' Sill' balpartján.

Rimnik, az Ólt' jobb partján. Közeliiben fekszenek az okna-marci nagy sóbányák.

Csernecz (Zunes), a' Topolnicza' Dunába ömlésinél.

Kalefat, a' Duna' balpartján Widdin' átellenében.

SZERBORSZÁGBAN :

Pales, 40 h., a' Kolubara' Szávába ömlése közeliben, palánkokkal kerített.

- Baniany*, 45 h., halom-lejtéken.
- Badana*, a' Flacsér hegység' északi lejtékin.
- Losnicza*, 150 h., a' Drina' jobb partján, négyszögű nagy földváracs által védett.
- Krupain*, 80 h., a' Jader jobb partján, 6 órányira Zworniktól.
- Petracsz*, a' Szokoi hegység' déli lejtékin, a' Jader forrása közeliben.
- Valieva* (Vallieva), 400 h., 1800 l., a' Kolubara mindkét oldalán. Kereskedőileg fontos, palánkokkal kerített.
- Stablina*, a' Kolubara' balpartján.
- Batievaz*, a' Turia egyik csekély oldalfolyóján.
- Toplizza*, a' Kolubara' egyik csekély oldalfolyóján.
- Vlaikorcze*, a' Kolubara egyik csekély oldalfolyóján, Toplizsától délre.
- Paxarevacz* (Posorofdsza), 2000 l., 170 h., a' Malva balpartja közelében nem messzire a' Dunához. Palánkokkal kerített, fejedelmi lak-hellyel. Bor- és rizskereskedéssel.
- Vukovich*, az Ipek' jobb partján.
- Kollar*, a' Jessava egyik csekély mellékfolyóján.
- Hassan Basa Palánka*, a' Jesenicza balpartján, palánkokkal kerített.
- Klokozeracsz*, a' Poreczka balpartján.
- Negotin* (Donticum), 200 h., a' Timok balpartja közelében.
- Gurgusovacsz* (Timacum-Majus), 100 h., a' Timok balpartján, a' Bolgár határon 7 órányira északra Nissától.
- Krusevacz* (Aladsahissar), 270 h., a' Male-Jastrebicza hegység északi lejtékin, a' bolgár- és szerb Morava' egyesülése közelében, palánkokkal kerített. Krusevacz hajdan Lázár szerb fejedelem' lakhelye volt.
- Csacsak*, a' szerb Morava jobb partján, mellyen itt keresztül híd vezet.
- Karanovacsz*, a' szerb Moravának Ibarrali egyesülténél, palánkkal kerített, igen erős szorost képez.
- Piristina* (Pristina), 2000 h., 10,000 l., a' város hegyen fekszik, a' rigómező' déli részén, a' Sindnicza jobb partja' közelében. Kereskedőileg és történetileg is fontos hely.
- Ujvarina* (Ujvár, Vrana), 700 h., 3000 l., a' keleti vagy bolgár Morava bal partján, melly közelében a' Vranával növekszik.

c) Tengerparti pontjai:

A' joniai tengerben.

Palermo (Panormus) Epirusban, a' joniai tenger' egyik csekély fél-szigetén a' palermói révben.

A' Görög sziget (aegéi, fejér) tengerben.

Volo (Golo, Volos, Pagasa), török Thessaliában, 2000 l. a' voloi öböl északi részén. Csekély gabna és termékselyem kereskedéssel.

Trikeri, 5000 l., török Thessaliában, a' trikeri sziget' végsőcsúcán a' trikeri csatornából a' voloi öbölbe járásnál. Csekély kereskedéssel.

Orphano (Doberus), Macedoniában, a' Ruchnicza h. déli lejtékin, és az orphanoi tengeröblön fekszik, az Egrisu és Strymon torkai között. Szegény faluhoz hasonlít, melly felett a' hegytetőn gyenge erősség áll. — Közeliben fekszenek Kontessa, Amphipolis és Eione romjai.

Kavala (Neapolis), 3000 l., a' kavalai vagy pieri tengeröblön fekszik, gyenge felvárral. — Réve igen látogatott. Jeles kereskedői hely.

Megri (Makri, Serrum), Thracziában, a' Makri fokon, és tengeröblön. Jeles olaj-kereskedéssel.

Enos (Ainos), 7000 l., az enosi öböl' (Stentoris Portus et Lacus) egyik félszigetén. Réve az újabb időben mindinkább látogatatik. Igen jeles kereskedői pont.

Galipoli (Gahboli, Keliboli, Gallipolis), 17,000 l., a' chersonesi félszigeten, a' dardanellai tengerszoroshai járásnál, tengerescúcon fekszik, mellynek végpontján fénytorny áll. Két réve igen látogatott, régi fékvára jó karban van 's erős. Gallipoli Europa 's kis Ázsia közti igen jeles ipar és kereskedői hely. Nagyszerű táptárai, a' hajóhadat minden szükségességgel elláthatják.

A' Marmara tengerben.

Rodosto (Rotestus, Rodosdsig), 4000 h., 16,000 l., bástyával 's falgáttal kerített, a' Marmara tenger' egyik kereskedői rakhelye, melly tekintetben igen nyomos. 1717—1735-ig, Rodosto Rakóczy Ferencz erdélyi fejedelem' menhelye volt.

Silivria (*Selymbria*), 8000 l., a' Turlakdere tengerbe ömlésénél, a' Marmara tenger' egyik csekély öbönén, réve látogatott.

Silivria Konstantinápolynak gabna-raktára. A' most romban álló athanási falgát itt kezdődik.

Bujuk Csekmedse, a' Marmara tenger egyik öbörén (liman), mellyen keresztül itt szép híd vezet, réve jól látogatott.

Kuczuk Csekmedse (Regium), szinte a' Marmara tengernek egyik öbörén, mellyen itt keresztül több híd vezet. A' két Csekmedse tájéka igen mocsáros és egészségtelen, a' malaria nevű káznak van kitétetve.

A' Feketetengeren.

Inada (Iniada, Encada, Ainada), 5000 l., a' Feketetengernek hason nevű öblén és fokán, mellyben itt a' Pinassa (Panissa) csekély folyó ömlik. — Réve biztos.

Aktepol (Agathopolis), csekély hasonnevű öbönén sziklatetőn fekszik.

Burgas (Develtus), 5000 l., a' Feketetenger' hasonnevű öblén. Réve az újabb időben igen látogatott; Burgas harczműi tekintetben igen fontos.

Ahjolí [Anchialus], hasonnevű fokon fekvő város, a' burgási öbölben. *Misirria* [Misembria], 3000 l., a' Balkán déli részén és hasonnevű fokon fekvő város. Csekély réve várad által védetik.

Mangalia [Galatis], Bulgárországban, mezőváros jó révvel, melly-be itt a' Mangalia ömlik.

Kustendse [Constantiana], hasonnevű fokon álló helység, jó révvel. Az újabb időben Csernavodából ide vasutat akarnak építeni.

d) Földterületi pontjai.

A' Sulioták földje a' Kassiopei hegységen Epirusban, hadi és történetileg igen nevezetes hely; e' 10 órányi hosszú, 3 órányi széles bérczes földszín, csak egy oldaláról megközelíthető természetes várat képez. Az újabb időben itt volt a' Sulioták 20 nagyobb és 40 kisebb falvakból álló csekély köztársasága, mellyből a' janinai Ali Basa' minden megrohanásait győzelmesen visszaverték, 's csak hosszadalmas megtáborlás után, víz- és lápszer-hiány miatt adák meg magokat, mire mindnyájan kegyetlenül kiirtattak.

A' Suli borzasztó hegynyílások azon úgynevezett infames Scopuli acrocerauniae, holott a' görög Mythologiában olly híres Acheron [Styx, Phlegeton, Cocytus], komoran folyva földalatti barlangokba szakad, mellyekből ismét napfényre jön, végre az acherusi mocsárságban tűnik el. Vulkanilag feltűrt, olly völgyeken folyván keresztül, mellyekben minden növényzet elakadva látszatik lenni. — Itt volt a' hajdani görögök Orcusa és Chaosa, úgy szinte Pluto királysága is [Aidonia, ma Paramythia], a' hol egy hegynyílásból folyóhoz hasonló vastagságú forrás ered, és néhány mfölddel alantabb az Acheronba ömlik.

A' forrás - torok a' hajdaniak Avernusának látszatik lenni, kik e' vizesés' borzasztó zuhogását az Eymenidák' [Furiák] rettentő zajának, mellyet rettegés nélkül soha sem hallhattak, képzelték lenni.

Az acherusi mocsárságoknál fekszik Glykis [Lime], melly a' velenzeiektől fénytornya miatt Porto Fanarinak nevezetik, ez hajdan Pluto szent városa volt, midőn Epirus vagy Cichirusnak nevezetett. — Azok, kik a' görög regéket a' történetre visszavezetik, azt állítják: hogy Pluto mint a' Molosusok' fejedelme, Thezeus és Pirithoustól a' hegynyílásokban megtámadtatott, őket legyőzván a' cichyusi tömlöczökbe zárátá, és a' Cerberus által őrizteté; innét származtathatni a' görögök' alvilági regéit.

A' hajdani íróktól leirt Phlegeton alvilági folyóvíz, égő hullámaint onnét következtethetni, hogy ha az Aidonaeus vagy Pluto egyházból Cichyrusból kimenne a' fent említett folyóvíz az acherusi mocsárságon keresztül felfelé kísértetik, villós [phosphor] kigőzölgései, mellyek ott nagy mennyiségben kibontakoznak, és éjen át is a víz felett lengnek, könnyedén lángoknak nézethettek.

Görögország' határán a' Pindus hegység alatt igen termékeny feltér létezik, mely még ma is az elisaeumi földnek neveztetik, holott is minden, mi kényelmes és szerencsés mezsei élethez kívántatik, bőségesen található, e' tájék hajdan mint csendes és szerencsés nép' lakhelye igen híres volt, 's ekkép a' mythologiában mennyországnak, hova a' dicsőültek valának költözendők, mondatott.

Az Olymp török Thessaliában (l. Thessalia' harczi színhelyét).

Rilo bércz, Bolgárország' határán (l. Bolgárország' harczi színhelyét).

Sumadia Szerbországban (l. Szerbország' harczi-színhelyét).

e) A' török fegyveres nép' gyűlhelyei.

Északfelé. Nándorfejérvár, Török-Brod, Gradiska, Kladova, Nikápoly, Uj-Orsova, Perzsa-Palánka, Ruscuk, Sabác, Semendria, Silistria, Widdin.

Nyugotra. Arta, Bihács, Butrinto, Depedelen, Dubicza, Durazo, Parga, Preveza.

Keletre. Rodosto, Saloniki.

A' Fekete-tenger felé. Babatag, Burgas, Varna.

Belsejében. Kolombacz, Kasanicza, Sutu-Derbend, 'Tatár Basardsik; ezen kívül számos több apró felvárai, szorosai és erősségei, a' bosphorusi és dardanellai felvárok.

f) Történetileg híresebb helyei.

Konstantinápoly, 668—675., az araboktól hasztalan táboroltatott. — 774 Copronimus Konstantin által elfoglaltatott. — 1204. a' keresztiesektől. — 1261. Paleologus Mihálytól. — 1453. május hó 29-én II-dik Mahomedtől. 1700. az orosz és törökök közt itt béke kötöttetett stb.

Drinápoly. 1360. I-ső Murádtól meghódítatott és lakhelyévé tététt. — 378. Kr. sz. e. ütközet. Azon háznak romjai, melyben XII-dik Károly svéd király egy évnél tovább lakott.

Bukarest. 1812. május hó, békekötés a' porta és oroszok közt.

Batusina. 1689. badeni Lajos a' törököket tönkre veré.

Nándorfejérvár. 1456, 1521, 1522, 1658, 1690 a' magyar történetben nevezetes szerepet játszott. — 1717. Jenő (Eugen) herceg a' törököket megveré és a' várat bevette. — 1788. Laudon foglalá el. — 1806. Cserny György. Közélemben Groeska falu emlékezetes az 1739-ki ütközetről, miután Nándorfejérvárban a' béke megkötöttetett a' porta, Ausztria és Oroszország között.

Kandia. 1668. a' törökök bevették 24 évi megtáborlás után.

Cheronea. 338. Kr. sz. előtt, maczedoniai Fülöp a' görögöket megveré.

Cerverna. 1810. Kamenskai megveré a' törököket.

Foksán. 1798. Suvarov és herceg Koburg a' törököket megverék.

Gallipoli. 1357. első europai törököktől meghódított város.

Kosovo (Rigómező). 1389. I-ső Amurát diadala és halála. — 1449. II-dik Amurát Hunyady János seregét tönkre veré.

Kuczuk Kainardsi. 1774. béke a' török és oroszok közt.

Kynoskephale. 198. Kr. sz. e. a' romaiak a' macedoniakat legyőzék.

Kusk (Kus), 1711-ben I-ső Péter a' Pruthon a' törököktől körül-véteték, a' mire békeszerződés következett.

Jaszy. 1792. január hó 9. békekötés a' török és orosz között.

Nikápoly. 1396. I-ső Bajazet a' Zsigmond király alatti szövetséges magyar, francia és német sereget tönkre veré.

Nissa. 1689. ülközet.

Passarovicz. 1718. béke Ausztria és a' török közt.

Ruscsuk. 1811. a' törökök az oroszokat Kutusow vezérlete alatt legyőzék.

Silistria. 971. Zimisky alatt a' görögök az oroszokat Swialoslaw ve-zérlete alatt legyőzék.

Sistow. 1791. béke a' török és Leopold császár közt.

Varna. 1444. a' törökök a' magyarokat I-ső Ulászló és Hunyady János alatt tönkre verék. — 1828. az oroszok befoglalák.

g) Szorosai.

TÖRÖK-HORVÁTORSZÁGBAN.

Kuprisi hegyszoros, a' dinari fővonal Stoker hegységén keresztül, Scopiából Kuprisba vezető uton.

Ledeniczei hegyszoros, a' Lopata hegyvonalon keresztül, a' Byllay-ból Ledeniczen és az Unnán át magyar-Horvátországba Doljanche vezető uton.

Ergari hegyszoros, a' Lopata bércevonalon, Billayból Bihacsba ve-zető uton.

Vraïnskói hegyszoros, a' Rissovacz hegységben, Bihacsból Krupa-bai uton.

Jaszeniczei hegyszoros, a' Krupából Sanskimostbai uton csekély felvártól védett.

Lipniki hegyszoros a' Kara-dagban, az előbbi uton Lipniktől Ka-mengradig tart, mindkét helységnél gyenge felvártól védetik.

Piskaviczei hegyszoros, a' Kukavicz hegységben, Bruzeny-Maidan-ból, Bányalukába vivő uton.

Jelloraczi hegyszoros, a' Kosaracz bércezen keresztül Kosaraczból Kostainicza vagy Dubiczába vezető uton.

Kosársai hegyszoros, a' Kossaracz bércezen át, Kosaraczból török Gradiskába vezető uton.

Felső Slivnai hegyszoros, a' Kukavicz hegységben, Kuludsból Bányalukába vezető uton.

Babindoli hegyszoros, a' Gerbovicza bérczen át, Jajezából Osrinába vivő uton.

Vaczarew-Vacupi hegyszoros, a' Lisma és Kragulievicza bérczek közt, Göllhissarból Kuludsba vezető uton felvártól védetik.

Petrovaczi hegyszoros a' Prisika bérczen át, Kuludsból Billayba vivő úton felvártól védetve.

Sekovaczi hegyszoros, a' Czerlivicza bérczen át, Billayból Dirinisen keresztül, alsó Unnaczbba vivő uton.

Bukovácsi hegyszoros, a' Czerlivicza hegyvonalon át, Billayból alsó Unnaczbba vezető uton.

Pasicha Poliei hegyszoros, a' dinari fővonal' Kator bérczin át, Grahovóból Herzegovinába.

Kullai hegyszoros, a' dinari fővonal Staretina bérczin át, alsó Unnaczból az Unnác folyónak Czerlivicza és Sadovnik bérczek közé szorított alsó folyását kisérve, mint igen könnyen védhető szoros Herzegovinába visz, a' kameniczai földgát és kullai felvártól védetik.

Pribelchiki hegyszoros, a' fővonal Karvaginka bérczin át, Pribelchiből Kuprisba visz, felvártól védetve.

Folyóvizeinek völgyei' hegységeiktől összeszorítva, számos kisebb 's nagyobb szorosokat képeznek, mellyek közül az Unna kapu Novinál, és Verbasz kapu Bányaluka körül legjelesbek.

BOSNYAKORSZÁGBAN.

Joshavai hegyszoros, a' Liubacs és Czareva hegység közt, a' Bányalukából Pernjavorba vezető uton.

Lepeniczai hegyszoros, a' Czareva és Motavicza bérczen keresztül, Liesniából a' Szávára vezető uton, 4 órányi hosszú.

Feratovaczi hegyszoros, a' Vuicsiak bérczen át, Kotorskóból török-Bródba vivő uton.

Derbenti hegyszoros, a' Svisda hegységben Kotorskóból Derbentbe vezető uton.

Storminichi hegyszoros, a' Kernina bérczen, a' Tesainból Pernjavorba vezető uton.

Kotari hegyszoros, a' Kernina hegységben, a' Tesainból Bányalukába vezető uton.

Planei hegyszoros, Brestovac hegységben, az előbbtől nyugotra.

Josavkai hegyszoros, Josavka és felső Snegotina közt, a' Liubacs bérczen keresztül, szinte az előbbi uton.

Skender Vacupi hegyszoros, a' Tissovac hegységben, Bányalukából Travnikba vezető uton.

Bukoviczai, Vlasich bérczen át, a' Blatnicza és Orassicza hegység közt, mintegy 10 órányira terül. Tessainból Travnikba vivő uton, igen terhes 's csak terehordó lovaktól használható.

Imlianii hegyszoros, az Orassicza bérczben, Kottoiból Bukoviczabai úton, hol az előbbivel egyesül, a' Verbanicza alsó völgye előtt, a' Maczilje bércz és Nadsiak-verch közé van szorítva, és igen terhes szorost képez, mellynek járhatósága az előbbihez hasonló.

Novisheeri hegyszoros, a' Czerni Verchben, Tesainból Sebsebe vivő úton.

Gradasaczi, a' Rietani bérczben, Gradasaczból Doboyba vezető úton.

Szlanai hegyszoros, a' Medvedniak bérczben, Gracsaniczából Srebernikbei úton.

Lisovichi, a' Medvedniak hegységben, Srebernikből Vissarebei úton.

Obodniczai hegyszoros, a' Medvedniak bérczben, Lisovichből alsó Tuslaba vivő úton.

Alsó Tuslai hegyszoros, a' Medvedniak bérczben, alsó Tusla és Mateskovacz közt.

Petrovczai hegyszoros, a' Presuczta Velovnik bérczben, alsó Tuslából felső Gracsaniczába vezető úton.

Kusonai hegyszoros, a' Barugovo hegységben, Snagova és Kusona közt, Zwornik előtt nyugotra.

Kameniczai hegyszoros, a' Barugovo bérczben, felső Tuslából Lesainbai úton.

Gledicsi Staneroi hegyszoros, a' Javornik bérczben, alsó Tuslából Bosna Serajbai úton.

Han Krivajeroi hegyszoros, a' Romania hegyvonalban, az előbbi úton.

Scopiai hegyszoros, a' Radovan bérczben, Travnik és Scopia közt.

Orasjei hegyszoros, a' Radovan hegyvonal és Stith hegység közt, Travnikból felső Vacupbai úton.

Ramskai hegyszoros, a' Vranja bérczvonalon, Travnikból Vessela-Strajaba vezető úton.

Bussovaczi hegyszoros, Visoki hegységben, Bussovactól Jarmazovig tart, a' Travnikból Serajevobai úton.

Kolledicsi hegyszoros, Karen bérczben, Bosna Serajból Folcsába vivő úton.

Barrai hegyszoros, a' Ranih bérczben, az előbbi úton.

Tasliczai hegyszoros, a' Kosacz bérczvonalon, a' Tasliczából Priepolba vivő úton.

Pivai szoros, eleinte a' Kareni bércz vonal és Piva közé szorítva, végre a' Kareni bércezen keresztül visz, a' Sentictaból Niskikibe vivő úton.

Zeniczai hegyszoros, Macsam bérczben, a' Zeniczából Novi Bazari úton.

Hesniczai hegyszoros, az Okruglacz bérczvonalon, Radesből Uxiczába Szerbországba vezető úton.

Folyóvizei völgyoszorosai közül jelesbbek. Az alsó drinai, később Vi-

segrádtól Poesiig és Zwornig körül; a' Bosna-Kapu Vranduknál; és a' Verbasz nagy nyomosságú szorosai : folyása' kezdetén Scopiaig és Jajczától Bányalukáig.

HERZEGOVINÁBAN.

Triloi hegyszoros, a' Prologhban (l. Dalmátország).

Prologhi hegyszoros, a' Prologh bércezen keresztül Dalmátországba, Prologh tornyától védve, a' Livnóból Spalatóba vezető úton (l. Dalmátország Bilibrik hegyszorosát).

Erzanoi hegyszoros, a' Prologhon keresztül Dalmátországba, Bucichből Dobragnebe vivő úton (l. Dalmátország).

Biceriai hegyszoros, a' Prologh bércezen, Possoyehből Dalmátországba Imosiba vezet (l. Dalmátországnál).

Gorizai hegyszoros, az előbbitől délre, a' Prologhon át, Nukini-Duoriból Dalmátországba, Imosiba vivő úton.

Seucrii hegyszoros, a' Prologhon át Liubuskából Vergorázba vivő úton.

A' Narenta kapu, Metkovichnál, holott a' Narenta a' Prologhon keresztül utat tör.

Dobragnei hegyszoros a' Prologhon át, Trebignieből Metkovichba vezető úton.

Moserichi hegyköz, a' Prologhban a' Dalmát Raguzai úton.

Imotizai hegyköz, a' Prologhban az előbbi úton.

Ternoviczai hegyszoros, a' Prologh' Treskovacz nevű hegyiben, Stoclaból Ulovo felvár mellett Dalmátországba Slanóba vezető úton.

Marnigai hegyszoros, a' Prologh' Osternizza nevű hegyiben, Stoclaból Kotesin át, dalmát Slanobai úton.

Postragnei hegyszoros, a' Prologh' Vlastizza hegyiben, Glubigneből Dalmátországba Raguzába vivő úton.

Gradinai hegyszoros, a' Prologh' Malastizza hegyiben, Trebigneből Dalmátországba, Ragusa-Vecchjaba vezető úton.

Ledeniczai kettős hegyszoros, a' Zerkicza hegyben, a' Torionochiból Dalmátországba Kattarobai, és Krahovóból Kattarobai úton.

Koritai hegyszoros, a' Bielosok bércevonalba, Gaskoból Bilechiaba vivő úton.

Brolacii hegyszoros, a' Gliubomir hegyben, és Bielosok bércevonalba, Bilechiából Nevesignbei úton.

Glubigniei hegyszoros, a' Gradina hegyvonalba, Trebigneből Stoclaból Mostarba vezető úton.

Stolaczi kettős hegyszoros, a' Dubrava és Velcs hegységben Stoclaból Mostarba vezető úton.

Blagay kettős hegyszoros, a' Veles és Bielosok bércvonalban, Mostarból Nevesigni úton.

Liubuskai hegyszoros, Luibuskától keletre, a' Mostárba vezető úton.

A' *Nukini-Duori* szoros, a' Blato tó, Jossinicza folyó' és Tertla hegy' lejtékei közé szorítva, a' Mostarból Supagnaczba vivő uton. Nukini Duori felvártól védve.

Rakitnoi hármas hegyszoros 1) Nukini-Duoriba. 2) Possoychjebe. 3) Supagnaczba vezető úton. — Rakitno felvártól védve.

Supagnaczi hegysz. a' Sviczába vezető úton.

Ramai hármas igen nyomos hegyszoros: 1) A' lövonal' Radussa hegyiben, Bosnyákországba Vessela-Srajabai úton. — 2) Szinte a' Radusa bérczen át, Bosnyákországba Scopiaba kalauzol. — A' 3-dik Kuprisba vezet.

Narentai hegyszoros, a' fővonal Bitovnia bérczin át Bosnyákországba, Supagnaczból Bosna Serajbai úton.

Gogniczai hármas szoros: 1) a' fővonal Bitovnia bércziben, a' Bosnaserajba Bosnyákországbai úton. — 2) A' Vrabacz bérczben, a' Mostarba vivő úton. — 3) A' Bitovniya bércz' déli lejtéke és a' Narenta' jobb partja közé szorítva, a' Supagnaczba vezető úton.

Verbai kettős hegysz. a' Kareni bérczen át, a' Focsába vezető úton.

A' *Niskiki* kettős hegysz. 1) a' Pessiori bérczben a' Drobnaseba Montenegroba vezető úton. 2) A' Niskikiből Omulichbe vivő úton.

Folyóvizeinek völgyeszorosai közül: a' Narenta völgye a' gaskoi síkságtól Nevesignig, és Gogniczától Zovichig folytonos szorost képez.

MOTENEGROBAN:

Drobnasei hegyszoros, a' fővonal' Ivan Planina bércziben, a' tasliczai úton, Bosnyákország határán.

Piesciuzzi ötszörös szoros: 1) a' Pessiori hegységben, a' Niskiki-bei úton. — 2) A' Sussicanak bérczektől összeszorított völgye, a' Moracca folyóra vivő úton. — 3) A' Sinizza' szinte összeszorított völgye, mellyen keresztül Podgoriczába juthatni. — 4) A' Czettignie patak' keskeny völgye, mellyen át az út Czettigniebe visz. — 5) A' Piesciuzzi és Bielizze közli hegyszoros.

Chiedichi hegyszoros, Chiedich és Geognussi közt.

Verhai hegysz. a' Maratovich bérczben, a' Kattaroba Dalmátországba vivő úton.

Glutadoi hegysz. a' Ruma bérczben, a' Genognussiból Albania' északi részén Dalmátországba St. Stephano felvárba vezető úton.

Burugnei kettős h. sz. egyrészt Chiedich, másfelől Beri közt.

A' *Moracca* felső folyása Golobovaczig folytonos szorost képez.

A' *Czernojerich* völgye Czettignietől Skutari tavába ömléseig, szinte szakadatlan szorost képez.

A' *Buna* bércz keleti oldalán a' Skutari tóra lejt, 's annak nyugoti partján könnyen védhető terhes szorost képez, mellyen az út Czettignieből Skutariba vezet.

ALBANIÁBAN :

Antivari hegysz. a' Skutariból Dalmátországba Lastuaba vivő úton, Antivaritól védetik.

Skutari hármasszoros : 1) A' Skutari és Hotti tó' keleti partján a' Podgoriczába vezető úton. — 2) A' Drinassi jobb partja hosszában a' Beriseldi bérczen keresztül, mellyen Krusievába juthatni. — 3) A' Drino' balpartján, melly a' Kerubi bérctől van beszegve, az Alessioba vezető úton.

Krusierai hármasszoros. — 1) A' fővonal' Baba hegységén keresztül, a' Pripolba Bosnyákországba nyíló úton. — 2) Cuzzi bérczen nyíló hegyszoros, a' Rikavecz tó' déli oldalán Krusievából Podgoriczába vivő úton. — 3) A' podmilai hegyszoros, mellyen keresztül Krusievából a' Beriseldi hegyszoroshoz visz út, és Cittanova váradtól védetik.

Trebignei hegyszoros, a' fővonal' Raska hegyiben, a' Krusievából Szerbországba Novi-Bazari úton.

Rosaliai hegyszoros, a' Postrich bérczvonalon, a' Trebigneből Ipekebe vivő úton.

Terranai hegysz. a' Postrich bérczvonalon, a' Jakovából Skutariba vivő úton.

Peteianai hegysz., a' Perserin-dagiban, a' Szerb határon, a' Perserinből Piristinába vezető úton.

Perserini hegyszoros, a' Perserin-dagiban Maczedonia' határán, mellyen keresztül az út Perserinből Uskubba visz.

Cittanuorai hegysz., a' Spilcon bérczen, az Alessio és Orosból alsó Dibrába vivő úton.

Dardai hegysz. a' Spilcon bérczen, a' Terranából Debribe (felső Dibra) vezető úton.

Terranai hegysz., a' Graba-Balkán bérczvonalon, a' Terranából Ilbessanba vezető úton. Petrella felvártól védetik.

Usturgai hegysz., a' Kandavi bérczvonalon, az Usturgából Ilbessanba vivő úton.

Straczai igen terhes hegyszoros, a' Maniana Petrin bércz' Borax hegyiben, Altun-Ilből Uskubba vivő úton.

Lanonai igen terhes hegyszoros, a' Maniana Petrin bércz fővonalban, az Altun Ilből Maczedoniába Chritchovoba vezető úton.

Alsó Dibrai terhes hegysz., a' Maniana Petrin bérczvonalba az előbbtől délre, az alsó Dibrából szinte Chritchovoba vivő úton.

Ochridai szoros, az Ochrida tó' keleti partja 's a' Spiridion bérczvonala közt, melynek hosszában az út Ochridából Koridsebe Maczedoniába vezet.

Makronai szoros, a' Spiridion és Kandavi bérczek közt, az Ochrida tó' déli oldalán az előbbi úton.

Grabaviti hegysz., a' Djurad bérczben az Ilbessanból Berátba, Epirusba vivő úton.

A' fekete és fejez drinni, bojanai, és maffi szorosok.

EPIRUSBAN:

Voskopolisi három felé nyiló szoros. — 1) A' Gromos bércz Sboko hegyiben, Koridsebe Maczedoniába vezető úton. — 2) Az Ora bérczben, Klukaba vivő úton. — 3) Az Ergent jobb partján a' Djurad bérczvonala által képezve, a' Berátba vivő úton.

Plenzai hegysz., a' Skrapari bérczben, Berátból Depedelenbe vezető úton.

Klissurai hegysz., a' Tomoros és Skrapari hegység közt, Berátból Klisurába nyiló úton.

Depedelen, Klissura, premithi, ostaniczai szakadatlan völgy szoros az Ergent' hosszában, a' Skrapari, Tomoros, Dagbli — Mertchika, Palesia és Argenik' lejtékei közé szorítva, hadilag igen fontos, és Epirus' legjelesebb védvonalát képezi.

Argyro-Kastroi hegyszoros, az Argenik bérczben, melyen keresztül Kardikiba út visz.

Liahduki hegysz., az Argenik bérczben Depedelenből Palermobai úton.

Kosmami hegysz., a' Scruelles és Thoraides hegység közt, az előbbi úton.

Kagliassai hegysz., a' Thoraides és Argenik hegység közt, Kardikiből Kosmambai úton.

Palermoi tengerparti sz., a' Longara, Csika, Scruelles és Thoraides hegylejtékeitől képezve, az Avlonából, Kardiki vagy Delvinobai úton.

Ostaniczai hegyszoros, a' Mertchika és Penesti bérczek közt, a' Janinába vivő úton.

Zeliczai igen terhes 's keskeny hegysz., a' Pindusban, Chaomadesből Grevenoba Maczedoniába vivő úton.

Grisbani igen keskeny hegysz., a' Pindusban, Chaomadesből Maczedoniába Anaseliczasba vezető úton.

Han-Jam-Katarai hsz. a' Pindusban, Mezzovoból, Maczedoniába Grevenoba vivő úton.

A' Mezzovoi vsz., az Arta' felső folyása' hosszában, és a' Mitchekeli bércezen át, mellyen keresztül a' Maczedoniából Janinába vezető út visz.

Mursinai hsz., a' Kondovuno és Argenik bérce közt, Janinából Delvinobai úton.

Kurmedii hsz., a' Kondovuno és Chamusi bérce közt, az Argyro Kastroból Philatesbe vivő úton.

Paramathiai hsz., a' Vlachoritiko bérceben, Philatesbei úton.

Suli, igen terhes hsz., a' Zalongos bérceben, Loruba vezető úton.

Theoduriái hsz., a' Djumerka és Macronoros bércek közt, Artából török Thessaliába Trikalába vezető úton.

Pertoli hsz., a' Pindusban, az előbbi úton.

Palaeo-Catunai igen keskeny és terhes hsz. a' Pindusban, Leontiosból Thessaliába Gardikibe vezető úton.

Folyóvizeinek völgyoszorosai közül, a' már említettekén kívül jelesbek : az egész Aspropotamos, felső Arta, felső Loru, egész Mavropotamos (Acheron), Kalamas, Pavla, — Vojuza' folyása kezdetétől Lunecziig, Argiro Potamo Stipecczitől torkáig, egész Levkavicza, Desnicza, Csarkof, és az Ergent' völgyoszorossa folyása kezdetétől Beratig.

THESSALIÁBAN :

Saranta-Porosi hsz., az Olymp és Volucza (Cambuni) bércek közt, harczműileg igen fontos (l. Thessalia' harczszínhelyét) a' Kojaniból Maczedoniából Larissába vivő úton.

Velenitchi hsz., a' Volucza bércevonalon, Grevenóból Maczedoniából Tricalába vivő úton, felette terhes és keskeny, csak tereh hordó lovaktól és egyes gyalogoktól használható.

Zigosi hsz., a' Pindus' Zigos bérceiben, Trikalából Epirusba Mezzovoba vivő úton.

Tempei vsz., az Olymp' lejtéke és az Ossa bérce között, mellyen keresztül a' Peneus foly, és a' Larissából Maczedoniába Salonikiba út vezet.

Klinoroi hsz., a' Pindusban, felette keskeny és terhes, csak tereh hordó lovaktól és egyes gyalogoktól használható, a' Trikalából Kalaritesbei úton.

M. Hagius-Anastasiosi hsz., az Othryx bércevonalon, igen terhes és keskeny, csak egyes emberektől és tereh hordó lovaktól használható, e' hegyszoros' bejárásánál a' Xisu tó fekszik, mellynek nyugoti oldalán a' Sataldsából Patradsikba Görögországba vezető út vonúl.

Derventi hsz., az Othryx bérceben, bejárásánál a' Xisu tó fekszik, mellynek keleti oldalán visz rajta keresztül a' Sataldsából Zeitunba vezető élénk út.

Gurai hsz., az Othrix hegységben, az előbbihez hasonló, a' Sataldsából és Armyrosból Lamiába vezető úton.

Machalái hsz., az Othryx bérczen, mellyen keresztül a' voloi és zeituni tengeröblök' partjain Armyrosból Zeitunba élénk úton juthatni.

Propanthosí terhes keskeny hegyszoros, a' Pelionban, a' Zagorából Voloba vivő úton.

Desanií keskeny terhes hegyszoros, a' Pelionban, mellyen át Zagorába juthatni.

Itonusí hsz., az Armyrosból Itomus' romjai mellett, Sataldsába vezető úton.

Magnesiái tengerparti szoros, Kariczából Trikeriig, a' Mavrovuno meredek lejtékeitől képezve, a' hadforgalomra egyáltalában nem használható. — Sokkal fontosabb e' részben a' *platinai tengerparti szoros*, a' Pierius és Olymp lejtékeitől képezve, melly 'Thessalia' kapujának lenni látszik, rajta keresztül Salonikba a' kereskedő 's harczműileg igen nagy fontosságú út vezet.

Czukefliakái hsz., az Ardam és Milonas bércz között, Alassonából Trikalabai úton.

M. St. Dionysi igen keskeny és terhes hsz., a' Pierus bérczen, a' Serviából Maczedoniából Katrinbe vivő úton.

A' felső peneusi völgyeszoros, Lozestitől Zigosig, mellyen keresztül a' Mezzovobai út visz.

Az egész Phaenix, Emicassos Kallaiig, Enipeus, és Gura Gratonig, völgyeszorosai, a' hadforgalmakra csekély befolyásuak, annyival nagyobb fontosságú a' felső saranta-porosi völgyeszoros, mellyen keresztül a' hasonnevű hegyszorosból lenyúló út Larissaba vezet.

MACZEDONIÁBAN:

Thessalia' határán:

Delvendosi hsz., a' Pierius hegyvonalban, Serviából Thessaliába Kirtrosba vivő úton.

A' nyugoti határon:

Perivoli hsz., a' Pindusban, Grevenoból Epirusba: Bobussaba vivő úton.

San Marinai igen keskeny 's terhes hegyszoros, a' Pindusban, Anaseliczásból Epirusba: Chaonadesbei úton, csak tereh hordó lovaktól, és egyes emberektől használható.

Krupistassi hsz., a' Pindusban, igen keskeny, zordon és meredek, a' Kastoriából Stariabai úton.

Bilistiai hsz., a' Pindusban, mellyen keresztül Kastoriából Koridsche élénk út visz.

Toli-Monastiri hsz., a' Pindusban, igen zordon, meredek 's keskeny, csak tereh hordó lovaktól és egyes emberektől használható, a' Koridschei úton.

Han Kajanei hsz., a' Pindusban, a' Toli Monastirból Resnába vezető élénk úton.

Resnai hsz., a' Spiridion bércezen, igen terhes, az Ochridába Albaniába vezető élénk úton.

Északi határán Szerbország felé:

Biliasi hsz., az Egrisu és Kara-Dagh közt, felette zordon, keskeny és terhes, csak tereh hordó lovaktól és egyes gyalogoktól használható, a' Strazinból Ujvarinába vivő úton.

Bolgárország felé:

Radonjei (Dragomir) hegyszoros, az Egrisu-Dagh és Dupindsa bércezonalak közt, az előbbihez hasonló, a' Kostendilből Zsofiabai úton.

Dupindsai hsz., a' Dupindsa bércezonban, szinte az előbbihez hasonló, a' Zsofiába vivő úton.

Keleti határán Thrácia felé:

Jalovzai hsz., a' Maleka bércezonban Beride hegyiben, igen keskeny és terhes. Nevrekubból a' Strymonnon keresztül, Despot-Jajlakbani úton.

Zernovai hsz., a' Pangaeus bércezen, Zernovából a' Strymonnon át Bataghibani úton, az előbbihez hasonló.

Diramai hsz., a' Pangaeusban a' Stymonon át Ardes felé vivő úton, az előbbivel hasonl.

A' tenger felé:

Karalai tengerparti szoros, a' Pangaeus meredek végletjeitől képezve, Piraustából Jenidsei Karasubani úton.

Orphanoi tengerparti hsz., a' Pangaeus végletje és Ruchnicza bérce között, Piraustani úton.

A' *Besiki* sz. a' Csengel-Dagh, Besik tó és a' tengerpart közé szorítva, keskeny, terhes, a' Salonikból Orphanoba vivő úton.

Chalcis félszigetén:

Klissali földszoros, a' Besik és Langasa tavak közt, Ravanakbani úton.

Karanaki hsz., a' Kortiach és Salomon bérce között, monte santói úton.

Maczedonia belsejében:

Naslidsi hsz., a' Bermus bércezen, Sarigölbe vezető úton.

Diri (Visano) hsz., Florinából Kastoriába vivő úton.

Vlacho Klissurai bércekapu, a' Sinazigos és Sarakina bérce között; Sarigölből Kastoriábani úton.

Karferjai hsz., a' Bermus és Xero Livado bérce közt, Sarigölbe vezető úton.

Bagnai vagy Kirli Derbenti hegyszoros, Sarigölből Florinabai úton. *Vodinai* hsz., a' Tekes bércz két ágán keresztül Demirkapiba (Cyrrhus) vivő úton.

Derventti (Fauces Pelagonia) hsz., a' Babussa bérczben, Prelepeből Koprilibai úton.

Dojai hsz., a' Babussa bérczben, az előbbtől nyugotra, Toli-Monastirból Uskubbai úton, igen keskeny meredek terhes, 's csak tereh hordó lovaktól, és egyes emberektől használható.

Bagni hsz., az előbbtől északra, szinte azon az úton.

Chritkoroi hsz., a' Pindus két hatalmas ágán át Kalkandere felé, az előbbihez hasonló.

Topriczai hsz., az Egrisu-Daghban, Istiből Radovichba vivő úton

Egri Palánkai hsz. az Egrisu-Daghban, Kománovából Kostendilbei úton.

Lieobogi hsz., az Egrisu-Daghban, Istiből Oluveczbei úton.

Doliani hsz., az Egrisu-Dagh és Velicz-Dagh közt, igen keskeny 's terhes, Ostromdsából Gradiskabai (Alindoja) úton.

Toirani kettős hsz.: 1) a' Velicz-Daghban Ostromdsából Toiranbai úton. — 2) Velicz-Dagh és Csengel-Dagh közt az előbbi útból Toiran felett elválva, Petrich felé.

Lakanai hsz., Salonikiból Seres felé.

Gumendsei hsz., a' Lakanába vivő úton.

Jakui hsz., Klisaliból Seresbei úton, csak 12' széles, igen meredek 's terhes.

Rasluki hsz., a' Maleka bérczben, a' Nevrekubból Bolgárországba Samakovba vezető úton, igen terhes 's keskeny, csak máhás lovaktól használható.

Nevrekubbi hsz. a' Manikion bérczben, a' Dsumakba vivő úton, az előbbihez hason.

Frondui hsz., a' Manikion bérczben, Nevrekubból Seresbei úton, Telette terhes, meredek 's keskeny.

Jajtai hsz., a' Manikion bércz' délnyugoti ágán, az előbbi úton.

A' *Zernovai* két hsz., a' Manikion bérczben : 1) a' Seresbe vezető úton, felette meredek, keskeny és terhes. 2) Diramabai úton, valamivel jobb.

Menlikki hsz., a' Manikion bércz' egyik nyugoti ágában, a' Menlikből Dsumakba vivő úton.

Az *Axius* felső völgyoszorosa Uskubbig, és a' Gradiskai-Papelistától egész Arapliig.

A' *Haliacmon* felső völgyoszorosa Naseliczasig, Vanicsestől pedig egész Egri-Budsakkig.

A' *Vistricza* kapuja, Vodina és Agostos között, mellyen keresztül Vodinából a' jenidse vardari út visz, bérezeztől körzött, igen keskeny 's terhes.

Az *Erigon* völgyoszorosa Florinától torkáig, rajta át Toli Monastirból a' tikvesi út vezet.

Sarpiaki völgyoszorosa, forrásától Komanovaig, Ujvarinából Komano-vai úton.

Pepencz völgyoszorosa torkáig, a' Piristinából Uskubbai úton.

Egridere és *Braonista* völgyoszorosa Istibbig, Strazinból Istibbei úton.

A' *felső Strymoni* völgyoszoros, forrásától Ternoflukig, mellyen át a' Zsofiából Kostendilbei út vezet. — A' *dsummaki* kapu, a' Rilo bércz és Egrisu-Dagh közt, mellyen át a' Dupindsából és Kostendilből vezetű út visz. — *Libonovoi* kapu, az Egrisu-Dagh' egyik keleti, és a' Manikion bércz' egyik nyugoti ágától képezve. — A' *timurhissari* völgyoszoros, a' Csengel-Dagh és Manikion bérctől körözve, a' Petrichből Seresbei úton.

Az *Anghista* kapuja, a' Pangaeus és Manikion bérctől képezve, felette keskeny. Zernova alatt.

Naestusi völgyoszoros, a' Maleka és Despoto-Dagh között, forrásától Csailak alattig.

THRACZIÁBAN :

Nyugoti határán Maczedonia felé :

Prestova vagy pesterai kétfelé nyiló hegyszoros, a' Despoto-Dagiban : 1) a' Fülöppápolyból Despot-Jajlaknál a' Naestuson keresztül Nevrekubbai úton. — 2) Bataghi alatt a' Naestuson és a' zernovai hegyszoroson át, Zernovába vezetű úton. — Mindkettű felette terhes, keskeny és meredek, csak nyáron át tereh hordó lovaktól, és egyes emberektől használható.

Basikovoi, a' Despoto-Dagiban, kétfelé nyiló hegyszoros : 1) A' Fülöppápolyból Ardesnél a' Despoto-Dagyon át, a' Naestuson keresztül Diramaba vivű úton. — 2) Neochorio felett a' Despoto-Dagyon át, Jenidsei Karasubai úton, mindkettű az előbbiekhöz hason.

Déli oldalán :

Hantari hsz., a' Tekir-dagiban, Kesanból feredsiki úton.

Ainadsiki hsz., a' Tekir-dagiban, Rodosdsigból Migalgarabai úton.

Ganosí tengerparti szoros, a' Kagridaghtól képezve, Rodosdsigból Gallipoliba vezetű úton.

Kherzonezus félszigetén :

Bulairi hsz., Migalgarából Gallipoliba vezetű úton.

Burgasköi hsz., Gallipoliból Tursenköibe vivű úton.

Bujuk Kalafallii hsz., Tursenköiből Sed-Bahr váradba vezetű úton.

Gallipolisi tengerparti szoros, a' Bulair hegyszorosához vivű út hosszában.

Keleti oldalán :

Derkosi sz., a' Derkos-tó és tenger közt Konstantinápolyból Derkoson át Midlabai úton.

Burgasi sz., a' burgasi Atanaskői tó, és a' tenger közt Karabunárból Burkáson át Aidosbai úton.

Az *Eminei* tengerparti szoros, az Emineh-Dagh és a' tenger közt, felette meredek, keskeny és terhes, csak málhás lovaktól használható. Misivriából Varnába vivő úton.

Északi határán a' Balkánban :

Erkecsi hsz., az Emineh-Dagiban Burgasból Bolgárországba: Varnába vivő úton igen terhes.

Ajdosi hsz., 1 mföldnél hosszabb, az Emineh-Dagh és a' Haemus közt, Paravadiba Bolgárországba vivő úton.

Taslikői hsz., Karnabatból Bolgárországba Kasanbai úton.

Sibkai hsz., a' veliki Balkánban Gabrovába Bolgárországba vivő úton.

Traján kapui hsz. (Kapudsik) a' Rilo hércz és veliki Balkán közt, Ichtimanból Tatár Basardsikbai úton, Kapudsik és Hissardsik elhanyagolt félig bedőlt felváraktól védve.

Thrácia' belsejében :

Kopacslai hsz., a' Despoto-Dagiban Usundsavából (Assus) Gomuldsinába vezető úton, rendkívül terhes, zordon, meredek, csak tereh hordó lovaktól, 's egyes emberektől használható.

A' *Maricza* kapu Dimotika és Ipsala közt, a' Tekir-Dagh és Rhodope magas meredek hérczei közé szoritva, mellyen keresztül az út' balján Dimotikából Ipsalán át Hanlárba; jobbán pedig Dimotikából Orichován át Feredsikbe visz.

Mitolitoi hsz., a' Despoto-Dagiban, Zemezből Komuldsinábai úton, a' többi despoto-daghi hegyszorosokhoz hasonló.

Koskői hsz., a' Tekir-dagiban, Zemezből és Ipsalából Hierepoliba vivő úton.

Karadsihői kétfelé nyíló hegyszoros: 1) a' Tekir-Dagiban, Zemezből és Ipsalából Ajnadsikba. — 2) Migalgarából Hierepoliba igen járatlan terhes ösvényen kalauzol.

A' *Strandsa* hérczvonalban számos hegyszoros nyílik, mellyek azonban, minthogy majd mindenütt kikerülhetők, harcsműileg nem nagy fontosságúak. — Jelesbek közülök: A' visai, derekői, devlet-agacsi, kisel-dsi-klesii, alatlii, umankői, chafani, stralzeai és a' trikopai hegyszorosok.

A' Zernicza, Arda, Usumsa és Garaes völgyeszorosai igen kevés harcsműi fontossággal bírnak.

BOLGÁRORSZÁGBAN :

Déli határán :

Arnautlari hsz., az Emineh-Dagh' egyik ágában, a' Varnából az erkecsi hegyszoroson át Thráziába Burgasba vezető úton.

Dobrotli kétfelé nyíló hegyszoros a' Balkánban; mellyen át igen járattan ösvényen 1) Aidosba, 2) Karnabatba élénk úton juthatni.

Demirkapui hsz., a' kis és nagy Balkánban, Tirnavából Selimnoba úton.

Kalojericzai hsz., a' veliki Balkánban, Lovcsából Tatár Basardsikba vezető igen járattan terhes ösvényen.

Samakovi kétfelé nyíló hegyszoros. 1) a' Rilo Bérczben Banjába vivő úton. 2) A' Dupindsa és Rilo bércz közt, Dupindsabai úton.

Nyugoti határán :

Gölpottini hsz., a' Sucha bérczvonalba, Zsofiából Szerbországba Karvingradba vivő úton, igen terhes.

Vratarniczai szoros (Passus-Augusti) a' Timok jobb partja és a' Vratarnicza hegység közt, igen keskeny, nagy hadi fontosságú, a' Bodonból Gurgusovácza vivő úton.

Bolgárország belsejében :

Toldchai hsz., a' Vratarnicza bérczben, Bodonból Belgraikán keresztül, Gurgusovaczbai úton.

Disibrai hsz., a' Zesniverch, és Stara-Planina bérczvonala közt, Disibrából (Csiprovacz) musztafa-basa-palánkai úton.

Beliczai hsz., a' Stara-Planina bérczben, Vraczából vagy Disibrából Dragomanon át, Zsofiába vivő úton.

Kasani hsz., a' kis Balkán és Snse-bair bérczvonalba, Tirnavaba vivő úton, a' had forgalmakra nézve : mint valamennyi balkáni hegyszoros, igen nagy behatású.

Osmanbasari hsz., a' Binar-Daghban Kasanba vezető úton.

Köprüköi hsz., a' Ljusom Pokritja bérczben, Paravadiha vivő úton.

Aitai tengerparti szoros, a' Ljusom Pokritja bércz' véglejtékeitől képezve, Varnából Misivriába vezető úton.

Kara Hermann szoros, a' Ramsin-tó és a' tenger közt, Kargolikból Kara Hermanbai úton.

Macsinni szoros, a' Duna' jobb partján, bérczlejtékektől képezve, Isakcsabai úton.

Babadaghi sz., a' Babadagh bércz és Ramsin tó között, Beydautba vezető úton.

A' *Nissara* völgyoszorsa, forrása kezdetétől Nissaig, a' Sucha, Sinah bérczvonala és Zesniverch, Stara-Planina hegységek közé szorítva, a'

Zsofiából Szerbországba : Nissába vivő igen nyomos élénk úton, Musztafa-Basa-Palánkától védve.

Az *Isker* kapu, Mramor és Etropoli közt, a' Stara-Planina és Visocsko bércek közt, igen keskeny; harczműileg felette fontos. Zsofiából Etropoliba vivő úton.

A' *Lom'* alsó völgy-szorosai Hesargrad felé, mellyen a' sumlai út visz át; — Araplar felé, mellyen az Osmanbasari út visz.

A' *Paravadi, Raspunar, Erekti*; — *Kamcsik, bujuk- és kucsuk-Kamcsik* völgy-szorosai is, igen fontosak.

MOLDVÁBAN :

Az erdélyi havasokban :

A' *tölgyesi, gyimesi és ojtossi* hegyszorosok (a' Magyar állodalomnál adatnak elő).

Moldva belsejében :

Az *erdélyi* havasok keleti lejtékei közt számos könnyen védhető völgy-szorosok léteznek, mellyek közül a' Valle-Ojlusza, Valle-Szlaka, milkowsi, totrusi, besztercei kitűnők.

Babojeszty hsz. a' Pipirigul havasban, Nyamczból Gácsországba: moldvai Kimpolungba vivő úton.

A' *Moldava* völgy-szorosa, mellyben a' Bakeuból gácsországbai út visz Sucsavába.

A' *Sucsava* völgy-szorosa, mellyben a' gácsországi út visz Sucsavába. A' Sereth halomvonalban számos halomszoros visz keresztül, melyek minthogy könnyen kikerülhelők, nem igen fontosak.

NAGY-OLÁHORSZÁGBAN :

A' *bozai, tömösi, törcsfatrai* és verestoronyi hegyszorosok az erdélyi havasokban (Magyar állodalomnál adatnak elő).

Nagy-Oláhország' belsejében :

Számos könnyen védhető völgy-szorosok léteznek az erdélyi havasok déli lejtékei között, mellyek közül a' felső Buska, Mika, Boza, Buzou, Telesin, Braova, Dimbovicza, Argis és az Ólt' völgy-szorosai említést érdemlenek.

KIS-OLÁHORSZÁGBAN :

A' Vulkán hegyszoros az erdélyi havasokban, és a' Vaskapu (Temir-Kapi) a' Duna és erdélyi havasok közt, új Orsova és Erzsébet váradtól védve, a' Magyar állodalomnál adatnak elő.

Kis-Oláhország' belsejében :

A' *Lotru* völgy-szorosa, az erdélyi havasok' déli lejtékei közt, a' verestoronyi hegyszorosra nézve, felette fontos.

SZERBORSZÁGBAN :

Ripaini hegyszoros az Avala hegységben, Nándorfejérvárból Verbizába vivő úton.

Derluppi hsz., a' kosmai hegységben, Beljinából Verbizabai úton.

Rogaczi hsz., a' Kosmai bérczvonalban, Beljinából Sabariba vivő úton.

Smerglükovai hsz., a' Klesnevicza bérczben, Tucsinnál Ivanovaczbai úton.

Badanai kettős hegynyílás, a' Jader és Flacser bércz közt, 1) Sabaczba, 2) Baniányba vivő úton.

Krupaini hsz., a' Szokoi hegységben, Zwornikbani úton.

Belotichí kettős hegyszoros, a' Flacser bérczben 1) Kuliszába, 2) Valiovaba vivő úton.

Petraczi hegyszoros, a' Szokoi hegységben, a' Loniába vivő úton.

Vlaikovezei hsz., a' Stubicza bérczvonalban, Csacsakba vivő úton.

Bacsetaczi hsz., a' Stubicza hegységben, Valiovából Uxiczabai úton.

Orchoviczai hsz., az Okruglacz hegységben Szokolból Uxiczabai úton.

Biocskai hsz., az Okruglacz bérczvonalban, Uxiczából Bosnyákszágba: Visegradba vivő úton.

Daskoviczai hsz., a' Soeczicza bérczben, Valiovából Uxiczába vivő úton.

Gainagorai hsz., a' Kablu bérczben Satorniaból Uxiczába vivő ösvényen.

Korhanai hsz., a' Stubicza bérczben, Vlaikovezeiből Uxiczába vivő úton.

Grabbi hsz., a' Selicza hegységben, Csacsakból novi-bazari úton.

Glediczei hsz., az Uragniaska bérczben az előbbi úton.

Ponorei hsz., a' Brusnik és Tolicz bércz közt, Karanovaczból Viniaczba vivő ösvényen.

Sovikki hsz., a' Csemeznó bérczben, Karanovaczból Novi-Bazarba vivő ösvényen.

Visoke Karaulli hsz., a' Raczabérczben Novi-Bazarból Mitroviczába vivő úton.

Babuchi hsz., a' Perserin-Dagh és Sardagh között, Piristinából Maczedoniába: Kaesanikba vivő úton.

Gyolhani hsz., a' Sardagiban, Kovanovába Maczedoniába vivő igen terhes ösvényen.

Delibuchkói hsz., a' Karadagiban Komanovába Maczedoniába Ujvarinából úton.

Labianni hsz., a' Sardagiban, Piristinából Gyolhanba vivő élénk úton.

Csernagorai hsz., a' Glubotin bérczvonalban, Piristinából Nova-Berdaba vivő ösvényen.

Klissura Golubaczi hsz., Ujvarinából Nissába vezető úton.

Istrimai hsz., az előbbi úton.

Solisnikki hsz., a' Sucha bérczben, igen terhes, Nissából a' Tempesca völgyin Zsofiába vivő ösvényen.

Krusevaczi hsz., a' Male Jastrebiecza hegyben, nagy harczműi fontosságú, mellyen át a' deligradi hadállás' hátteribe juthatni.

Podrujeroi hsz., a' Glubotin bérczben, Piristinából Kursunliba vivő úton.

Botunai hsz., a' Plocsa hegységben, Krusevaczból Novi-Bazari ösvényen.

Ostraczi hsz., a' Jastribovacz bérczvonalan az előbbi és Kursunliból novi-bazari úton.

Provalinai hsz., a' Kopaunegh hegységben, Kusnikből Kursunliba vezető igen terhes ösvényen.

Sarskovoï hsz., a' Kotlenik bérczben Rudnikből karanovaczi úton.

Kragojevaczi hsz., a' Rudnik hegységben Karanovaczbai úton.

Vukassevaczi hsz., a' Subor bérczben, Jalovnikből kragojevaczi úton.

Dobrai hsz., a' Golich bérczben, Volnyából Golubaczbai úton.

Volnyai hsz., a' Maydan hegységben, Poljetinbe a' Dunára vivő úton.

Maidanpekki hsz., a' Maydan bérczben, Bibniczabai úton.

Gogerdsinlikki hsz., a' Trebucz hegységben, Brza-Palánkába vivő úton.

Plarnai hsz., a' Trebucz bérczben Klokosevaczból Negotinba vivő úton.

Budaglabai kétfelé nyiló hsz.: a' Zeragum bérczben 1) Kallakba, 2) Hergotinába vivő úton.

Isvoriai hsz., a' Vilkokaván, és Omolie bércz közt, Kocsaniából Köpribei úton.

Strna Stenai hsz., a' Slatora bérczben, az előbbi úton.

Izrori hsz., a' Golubiniana hegységben, Timokból Parakinba vivő ösvényen.

Kinesevoï hsz., a' Zesniverch és Mosna bércz között, Nissából Gurgusovaczbai úton.

A' *Gladovai* szoros, a' Duna jobb partján Gogerdsinliktől Brza-Palánkáig a' Trebucz bérczlejtékeitől képezve, mellyen át a' dunai út vizs Negotinba.

A' *Golubaczi* sz., a' dunaparton, a' Golich és Maydan bércztől képezve, Golubacztól Biniczaig tart, rajta keresztül a' dunai nyomos út vizs Negotin és új Orsova felé.

A' *Poreczka* völgyoszorsa, a' Peczka és Trebucz bércztől képezve, rajta keresztül a' Bibniczéből Negotinbai út vizs.

Az *alsó ipeki és mlavai* vsz. (l. a' folyóvizeknél).

Az *Alexinczei* sz., a' bolgár és nagy Morava jobb partján, Alexinczetől Parakinnig, a' Mosna és Golubiniana lejtékeitől képezve.

A' *bolgár moravai* völgyoszoros, forrása kezdetétől Karvingraddig, rajta keresztül a' krusevaczi út, Nova-Berdaig, és a' Nissai Klissura-Golubacztól egész Tavisza és Gyolhannig visz.

A' *Nissava-kapu*, a' Sinach és Zesniverch véglejtekeitől képezve, Nissa előtt, Szerbország' kapujának vagy bejáró helyének lenni látszik.

A' *krusevaczi sz.*, a' bolgár Morava' balpartján és Male Jastrebicza bércztől képezve, harcsműileg a' deligradi hadállás miatt felette fontos.

A' *Tempesca*, *Toptizza*, *Taren és Vrana* völgyoszorossai, a' harcra csak alárendelt befolyást gyakorolhatnak.

A' *karanovaczi* fontos szoros, a' szerb Morava' jobb partján a' Seliana lejtekeitől képezve, a' Krusevácza vivő úton.

Az *Ibar'* völgyoszorosa Kusnik táján, a' Kopaunegh és Csemerno bércektől képezve, a' Kamenicza és Kirucha völgyoszorossai, szinte említést érdemlenek.

A' *dunai* szoros, Nándorfejérvártól Semendriáig, nagy harcziás fontosságú.

Az *alsó Kolubara*, Turia, Ljig és Tamnava völgyoszorossai, a' mennyire rajtok keresztül utak vezetnek, a' harcra befolyást gyakorolhatnak.

A' *Drina* kapu Zworniknál már Bosnyákországnál említettett, a' Lesnicza völgyoszorosa végül, csak helyenkint válhat fontossá.

h) Szigeti pontjai:

Kastro (Tasus szigetén), 600 l., a' sziget' északi oldalán hitvány révvel.

Kastro (Semadrek szigetén), a' sziget' keleti oldalán fekszik, révvel és bőrkészítéssel.

Kastro (Imbro szigetén), a' sziget' délkeleti oldalán, közeliben Imbros' romjai.

Lemnos (Stalimene szigetén), 2000 l., a' sziget' nyugoti oldalán, a' tengerbe lejtő szikla bércezen fekszik, mellynek tetején Palajo Kastro nevű (Mirina) fékvára áll. Jó révvel és hajógyárral.

Kandia (Kirid), 10,000 l., a' Geofiro és Kartero folyók' torkai közt, Kandia sziget' főhelye, mellynek északi oldalán fekszik, réve elzatonyosodott. Hajdan falgátakkal volt kerítve, mellyek azonban jelenleg dűlő félben vannak. Keleti oldalán régi erős felvártól védetik. Csekély kereskedéssel. Ütegyesülési pont, közeliben fekszenek Gnessus' és Amnisus' romjai.

Retimo (Retymnia), 6,000 l., Kandia' északi oldalán félig összedült révvel. Régi erős felvárral.

Kanea, 12,000 l., Kandia' északi oldalán a' Kanea és Suda öblök közt földszoroson fekszik, igen elhanyagolt összeroskadt várgátakkal. Réve terjedelmes és igen szép. Kanea igen jeles kereskedő hely.

Suda, a' sudai tengeröböl közepén, csekély szigeten igen erős vár, mely a' sudai Kandia' legjobb révin örökdik. — Só-bányákkal.

Grabusa csekély váraddal erősített szigetke, a' Buso fok' nyugoti oldalán szép 's jó révvel.

Selino várad (Lissus), csekély félszigeten Kandia' déli oldalán, a' Vlítea folyó torkától nyugotra, igen dülő félben van.

Priotissa (Assoe) várad a' Messara torka' balpartján, a' messarai öblön.

Spinalonga várad a' Kolokytai révben, egy szikla szigecs' tetején, mely a' szép és jó réven örökdik.

Védvonalai :

A' Török állodalom *első védvonalát* északfelé : a' Száva a' Dunával képezi. A' *másodikat* a' Balkán láncz, mely az 1829-ki háborúig az állodalom főbástyájának tartatott, mely már hajdan a' thráczok, gótok és bolgárok előnyomulásaik ellen védgátul használtatott, és az említett ideig az oroszok minden erőködéseit is feltartá, mi okból a' törököktől Emineh-Daghnak (védhegy) nevezetik. Az állodalom' belsejébe szerte terjedő dinari havasok és a' Hellen láncz lejtékeikkel együtt, számos jó, alantabb kivilágító, védvonalakat nyújtanak.

Keleti oldalán a' Feketetenger. Délfelé a' konstantinápolyi tengerszoros, Marmaratenger, Hellespont, Fejértenger, Othrix bércz, és az artai tengeröböl.

Nyugoti határán végre a' joniai és adriai tenger, természetes irigyelhető védgátai.

TÖRÖK-HORVÁTORSZÁGBAN :

Északfelé, magyar Horvát- és Tótország' ellenében :

Első védvonalát az Unna képezi a' Szávával, Bihacs, Novi, Dubicza és Berbirtól védve.

Másodikat a' Kernio-Berdo és Kosaracz bércz, a' Cermech és Kara-Dagh hegység, a' Sanna, Japra és Gomniczával, mely utóbbi Kosaractól van biztosítva.

Keletfelé, magyar Horvátország' ellenében :

Első védvonalát az Unna képezi az Unnacczsal és a' Sadovnik bércz; elseje Ostrovicza és Bihács váraktól az utóbbi Grahovo felyártól védve.

Másodika a' Rissovacz, Lopata, Czerlivicza és Vitorgo bérceken terjed.

Harmadikat a' Sanna képezi forrása' kezdetétől torkáig.

Déli határán:

A' *Dinari* fővonal természetes erőssége mellett, eléggé biztos örje Herzegovina felé. Kupris és Kullától biztosítva.

Keletfelé. Bosnyákország ellenében :

Első védvonalát a' Verbasz képi a' Plivával, Gölhissar és Jajczától védve, mellyben a' Verbasz, Bányalukától Jajczáig, mint azt a' harcztörténet eléggé tanusítja, harczműi állásnak tekinthető.

Másodika : A' Vitorgo, Lissina, Kragulievacza, Kukavicz és a' Kernio-Berdo bérczvonalon terjed.

Harmadika végre a' Gommonicza és Sannán nyúlik el.

BOSNYÁKORSZÁGBAN :

Első védvonalát északnak Magyarország' ellenében a' Száva képi, török Brodtól védve.

A' *Verbasz*, *Okrina*, Bosna, Libosnicza és Drina közt, mellyek függölegesen folynak a' Szávába, a' Motavicza, Vucsiak, Kernina, Blattnicza, Rictani, Medvedniak és Dubrova bércz, a' Kalla folyó és Javornik hegység Bosna-Seraj elleni előnyomulásnál, könnyen védhető, jó védvonalokul használhatók.

Keleti határán, Szerbország felé :

A' Zvorniktól védett Drina vonal Bakoviczaig, innét kezdve a' Stolacz, Okruglacz és Vasilinovoda bércz, az első védvonal.

Második védvonalát a' Libosnicza folyó, Dubrova, Javornik, Grabovac-bércz, Jadar folyó Bakoviczatól, a' Visegrádtól védett Drina Drinskoig, innét kezdve a' Lim folyó és Kamenicza hegység.

Dél felé :

Szerbország, Albania és Csernagora felé : a' Dinari fővonal és Vasilinovoda bércz, az első védvonal.

A' *Vucacz*, *Lim* és Drina folyóvizeket, a' Kamenicza, Kosacz és Pobienik bérczeket az előnyomás szerint, részint jó védvonalakul használhatni, részint pedig köztök, oldalait folyó- és bérczgátakra támasztva, jó hadállásokat vehetni.

Nyugoti határán, török Horvátország felé :

A' Verbasz Bányalukától biztosítva az első védvonal, melly Bányalukától Jajczáig főleg kedvező harczműi állásban részesítő (i. t. Horvátország' védvonalát).

Másodika : a' Motavicza, Czareva, Liubacs, Tissovacz, Nadsiak, Verch-Maczilje, Orassicza, Vlasich, Radovan és Vranja bérczség' hoszsában terül.

Harmadikát a' Derbentől védett Okrina folyó, a' Brestovac, Kernina és Blattnicza képi.

Negyedikét az erős Bosna vonal jeleli, Bosna-Seraj, Bussovacz, Travnik, Vranduk, Sebse, Maglay, Doboy, Kotorsko és Dobortól biztosítva

a' Bosna vonal egyszersmind az egész bosnyák harc-színhelyen könnyen védhető válaszfalat von, mely az ország' harczműi állását nagy fontosságra emeli.

Herzegovina felé, az első védvonal a' Dinari bérczvonalon képződik, mely itt Ivan-Planina (Cereni) nevet visel.

Másodikát, Piva, Drina és Illok folyó képzí.

Harmadikául a' főváros előtt a' Ranih és Kazen bérczvonalat említhetni; mellynek bevétele után, a' Krivaja vonal, biztos védvonalul szolgálhat.

HERZEGOVINÁBAN:

Északi határán

Első védvonala török Horvátország ellenében a' Dinari fővonal' Kator és Saretina bércze; a' kuprisi bérczöbört bekerítő hegységek; ismét a' Dinari fővonal Narentaig.

Másodikaül a' Livnotól védett Busablat patak, a' Dresnicza, Bruzovacza, Blató tó és Josinicza, Nukini-Duoritól biztosítva, a' Cserna és Tertla hegységgel használhatni, de mellyeken csak itt-ott vehetni jó állodást.

A' Narenta folyam Mostar és Posciteltől jól védetve, e' részről utolsó védvonala.

A' Narenta vonal, mint a' Bosna Bosnyákországban, az egész herzegovínai harc-színhelyet majdnem két egyenlő részre osztva, az egésznek nagyobb harczműi fontosságot ad.

Nyugot felé:

Dalmátország ellenében a' Prologhbércz' első védvonala.

Másodika felső résziben: a' Libuskától védett Trebisat, és a' Trebignetől védett Tribinsicza.

Harmadika a' Brusovacza, Blató tó a' Josiniczával, és Stolacztól védett Brigaván képződik, melly utóbbi' fontossága az ulovoi mocsárság által növekedik.

Keleti határán:

A' Dinari fővonal első védvonala.

Másodika a' Drinovnik és Narentán képződik.

Harmadikát a' Bielistok és Vrabacz bérczség képzí.

Déli határán:

Csernagora felé a' Pessiori bércz az első védvonal, minthogy a' Kosmán hegység megmászhatlannak tekinthető, mellynek védelmét csekély elkülönített hadkar is eszközölheti.

A' Pessiori védvonalon tehát a' Niskiki bérczöbör játjsza a' második szerepet, melly a' Niskiki tó miatt nem csekély feladat.

Harmadikát a Trebignetől védett Tribinsicza képzí.
Negyedikéül a Glubigne és Ulovotól védett Gradina és Csaba bér-
 czet említhetni.

Az ötödik a Brigaván képződik.

Hatodikát a Poscitelre támaszkodó Dubrava bér cz jeleli.

Hevedikét a Narentával hosszabbuló Buhna jeleli.

A' Feles hegység végre utolsó védbástyája Mostarnak.

MONTENEGROBAN:

A' Czenojevich és Moracca folyóvizei, a' Ruma, Maratovich, Kosman, Pessori bér czek, a' fővonal Bosnyákország' határán, belsejébe lejtő szá-
 mos bér czákkal együtt, mellyek egymással csak igen terhes hegyszö-
 rosok által összekapcsolvák, mindannyi könnyen védhető védvonalai.

ALBANIÁBAN:

Északi határán:

Dalmátország ellen első védvonala a' Maratovich bér cz' végletéke,
 melly itt számos tengerre lejtő kereszt-ágakba terjed, ormain kedvező
 hadállásokat nyújtva.

Másodika a' Skutari tóval hosszabbodó Bojana utolsó védfala Sku-
 tarinak.

Montenegro felé: a' Ruma bér cz, Skutari tó, és Moracca lenne első
 védvonala.

Mint másodikát Montenegro' keleti oldala felé, a' Cuzzi bér czet és
 a' Bojanával hosszabbodó Moraccát említhetni.

Bosnyákországi oldalán, a' Dinari fővonal' Vistori, Baba és Raska
 nevű bér cze, az *első védvonal*.

Másodikául a' Salentina bér czet és a' Postrich' északi lejtékeit
 tekinthetni.

Harmadika a' Morava folyam.

További előnyomulásánál az ellenségnek, a' Beriseldi és Biskassi lej-
 tékein igen jó hadállások vehetők.

Keleti határán:

Szerbország felé a' fővonal Argertaro bér cze, és Perserin-Dagh az
 első védvonal.

Másodika a' fejtér Drin.

Harmadika a' Postrich bér cz Skutari felé: további előnyomulásánál,
 a' Drinassi és Drin között terülő hegy-ágakon, igen jó védállásokat
 vehetni.

Macedonia felé: A' Hellen lán cz' Maniana Petrin bér cze és a' Spi-
 ridion bér cz, az *első védvonal*.

Másodika az Ochrida tóval hosszabbuló fekete Drin, Ochrida és Perserintől védve.

Harmadika a' Spileon és Kerubi bércz.

Délfelé:

A' Djurad bércz, és a' Scombi Ibessantól kezdve a' tengerig, az *első védvonal*, Ibessantól biztosítva.

A' Graba-Balkán lenne *második védvonala*. Utána a' Spileon lejtékein a' Maffi, Vardasa, Mala-Fanden, és a' Kerubi hegységen elkülönített hadkarok, igen jó hadállásokat vehetnek.

A' Drino lenne végre e' részről a' főváros' utolsó védbástyája.

Adriai tengerpartjai Durazzo, Alessio, Dulcigno és Antivari váraktól védetnek.

EPIRUSBAN:

Északi határán

Első védvonala a' Berattól védett Ergent, a' Skrapari, és 'Tomoros bércezen terül el.

Másodikat a' Vojuza, Depedelen, Klissura és Premitől védetve képzí.

További előnyomulásánál az ellenségnek Janina felé, szerte terjedő bércezonait és meredek-partú folyóvizeit, mindannyi védvonalakül tekinthetni.

Keleti határán, Maczedonia' ellenében

Első igen nyomos védvonalát a' Pindus láncz képzí.

A' Papingos és Mitchikeli bércz a' janinai tóval együtt, utolsó véd-fala a' fővárosnak e' részről.

Török-Thessalia' ellenében

A' Pindus bércz lánczolat, az *első védvonal*.

Másodika az Aspro Potamos.

Harmadikaül a' Djumerka és Macronoros bércezet nézhetni.

Az Arta kedvező hadállásokat nyújthat, csekélyebb hadseregek' számára.

Déli oldalán:

Az artai öbölbei járás Prevesa erős vártól védetik, eleste után a' további előnyomulás Janina felé, a' Loru, Arta és Acheron között, a' Suli tájék borzasztó földszini sajátsága miatt csaknem legyőzhetlen gátakba ütközik, kikerülése által oldalvásti veszélytől tarthatni, melly nem csekély körülmény olly tájékban, hol csak kisebb csapatokban szoronghatni nagy nehezen keresztül, 's még azonfelül tápszerhiány és tájismeretlenséggel is kell küzködni.

Nyugot felé:

Az adriai és joniai tengerpart Avlona, Kanina, Butrinto, Parga és Prevesától van védetve.

Erőszakos kiszállás' esetében a' számos függőlegesen folyó vizék, bérczek és halmok, úgy földszíni sajátosságai is csekélyebb hadaknak kedvező állodásokat nyujthatnak.

T. THESSALIÁBAN:

Észak felé, Maczedonia' ellenében:

A' Volucza bércz-láncz, az Olymp és Pierius hegységgel az *első védvonal*.

Másodika: a' Trikalától biztosított Peneus.

Nyugot felé:

A' Pindus hegylánczolat az *első védvonal* Epirus ellenében.

További előnyomulásnál a' Cachia és Fanari, a' Sataldsa-Potamos és a' közte lejtő Othryx' ágai, könnyen védhető állodásokat adhatnak.

Déli határán, Görögország' ellenében:

Az Othryx bércz az *első védvonal*.

Másodika a' Peneus.

Kelet felé:

A' tengerpart, Platamina vára, és a' Pelion bércz által jól biztosított.

MACZEDONIÁBAN:

Nyugoti oldalán, Epirus' ellenében:

A' Pindus láncz az *első vonal*.

Másodika a' Kastoria tóval hosszabbuló Nasilicza és Haliacmon, Tellovo tavától kezdve a' Wistricza, a' Jenidse tó, a' Karasmak folyóval *harmadikaül* vehető. Végre

A' Vardar, Salonik' utolsó védfala.

Albania felé:

Első védvonala a' Perserin-Daghtól kezdve, a' Maniana Petrin és az Ochrida tavát bekerítő Spiridion bércezen képződik.

Másodika az Erigonnal hosszabbuló Vardaron terül.

Északi határán, Szerb- és Bosnyákország' ellenében:

A' Perserin-Dagh, Sardagh, Egrisu-Dagh, a' Dupindsától védett Dupindsa-hegység, végre a' Rilo-bércz az *első védvonal*.

A' Maczedonia' belsejébe terülő Rilo, Maleka és Manikion bércz, Egrisu, Velicz és Csengel-Dagh, és az ezek közt déli irányban folyó Naes-

tus, Strymon és Vardaron mint mellékfolyóin is, igen jó harcsműi állodásokat vehetni, melyek azonban nincsenek megerősítve.

Keleti határán :

A' zordon Despoto-Dagh (Rhodope) igen nyomos első védvonala, Thrácia ellen.

Másodika a' Naestus.

Harmadika a' Maleka bérczczel hosszabbuló Rilo bérczen képződik.

Negyedikét a' Manikion bércz, és a' filippi mocsársággal erősbedő és Takinos tóval hosszabbodó Anghista képzí, mellynél a' Ruchnicza bércz, a' konstantinápolyi előgátul tekinthető.

Ötödik védvonala a' Strymonon képződik, melly főleg a' libonovoi bérczkapu és Takinos tó közt harcsműivé emelkedik.

Az Egrisu-Dagh, Velicz-Dagh és Csengel-Dagh végre az ország közepén terülve, e' részről utolsó hatályos védvonalát képzí.

Déli oldalán a' Görög szigettenger felől :

Khalcis' félszigete minden komolyabb megrohanást sakkban tarthat, benne Athos félsziget a' harcsműi kules, melly a' félsziget létezeti kérdését oldaná meg (l. harc-színhely); további elnyomulásnál Salonik felé a' Langasa és Bolbe tavak' hosszában Saloniktól a' tengerig, vehetni igen nyomos védállomást

T. Thessalia' ellenében :

A' Volucza hegység az Olymppal, és Pierius bérczczel, az első védvonal.

Másodika a' Haliacmon.

Harmadikát a' Vistricza, Jenidse tó, a' Karasmakkal képzí.

Végre a' Vardar, a' főváros' utolsó védbástyája.

THRACZIÁBAN :

Keleti oldalán :

A' Feketetengerpart, Sizepol és Midiatól gyengén védett, a' burgasi öböl ellenséges kiszállásra kedvezően fekszik; további előnyomulásnál Drinápoly és Konstantinápoly felé a' Straudsza halom-vonalon, úgy a' számos tengerparti, tundsai és mariczai folyókon igen hatályos védállodásokat vehetni. Drinápoly a' Tundsza torka előtt mindkét partján fekszik, Janbolitól függőlegesen foly a' Maricza felé, védi bár az inneni földet, de az ország' északi védvonala' ceste után, Drinápoly nyitva áll, és nem védelmezhető.

Déli oldalán :

A' konstantinápolyi és dardanelli török módszerint legerősebben védett tengerszoros, az egész europai 'Török állodatom' legfontosabb védvonala,

tőlök függ az europai szárazföldi és tengeri török uraság' sorsa; jól tudták ezt már hajdan, és tudják jelenben is a' törökök, 's azért mint látuk (tengerszoros és harez-szinhely), egész figyelmeők ezekben központosúl.

Keletfelé, Maczedonia ellenében

A' Naestus az *első védvonal*.

Másodikát a' Despoto-Dagh képzí.

Harmadikát a' Maricza jeleli, mint e' részről legerősebb védvonalát. — Konstantinápoly felé még ez oldalról a' Tekir-Dagh adhatna jó védállomást.

Északi határán

A' nagy Balkán-láncz egyetlen és az egész orosz és ausztriai harez-szinhelyen egyik fő védvonala, Thraczia felől semmi erősségtől nem védett.

BOLGÁRORSZÁGBAN:

Nyugoti határán Szerbország felé

A' Timok folyó, Sinah és Sucha bércz, a' Musztafa-Basa-Palánkától védett Nissavával, az *első védvonal*.

Másodika a' Vratarnicza, Zesniverch és Stara-Planina hegységében terül el.

Harmadikát az Isker képzí, Zsofiától Dunába ömléscig.

Délfelé, Thracia' ellenében:

A' nagy Balkán-láncz, melly az egész Török állodalom, Ausztria és Orosz állodalom elleni egyik fő védvonalának tartatik, az *első védv.*

Másodikát a' kis Balkán képzí, védetve az erős Sunlától, melly a' Balkán' kapujának tartatik.

Keleti oldalán:

A' Feketetengerpart az erős Varna, Gulgrad és Kara-Hermantól védetik.

Északi határán:

Oláhország, Moldva és főleg az Orosz állodalom ellenében: A' Duna a' fő- és első védvonal, mellynek azonban az egész orosz harez-szinhelyen jelenben az oroszok' urai, Tuldsa, Isakisa, Brajla török várak ledúlattak, Oláhország ellen Bodon, Nikápoly, Rusesuk, Silistria, Hirsova és Macsintól védetik.

Besarabiából és Moldovából egyenest előnyomulásánál az oroszoknak, a' Bech-Tepe bércz' lejtékein Tuldsától Macsinig, jó védállodást vehetni, a' Baba-Dagh' halmait is, Ramsin tavától a' Dunáig védhetőnek állítják.

A' kis Balkán tehát, az orosz harez szinhelyen, második biztos védvonala.

Oláhországbóli előnyomulásnál a' Lom, Jantra, Osmá, Seregul, Isker, Seidul és Dsibra közt, mellyek majd mindnyájan függőleges irányban folynak a' Dunába, a' rengeteg erdőség miatt a' Balkánig elkülönített hadseregek jó védállásokat találhatnak.

MOLDVÁBAN :

Keleti és északi oldalán :

A' Pruth Dunába ömléseig az első védvonal, melly azonban semmi erősségtől sem védetik.

Második előbbihez hasonló védvonala : a' Sereth ; mellyen elestével végre az erdélyi havasokat kedvezőbben védelmezhetni.

Nyugoti oldalán Galiczia felé :

A' Pruth és Sereth hegység' lejtékei képezik első védvonalát, továbbbi előnyomulásnál a' Sereth és Pruth között jó védállásokat találhatni, a' Sucsava, Moldava és Besztercze is könnyen védhető. Erdély ellenében az erdélyi havasok igen nyomos és fővonalt képeznek, áthágása után a' Sereth képezhetné második védvonalát.

Déli oldalán :

A' Serethtel hosszabbodó Jura Marara támaszkodó, nagy Milkov az első védvonal, nagy Oláhország ellen.

További előnyomulásnál Jaszy felé a' Sereth, Barlat és Pruth közt, a' köztök terület halmokon itt-ott jó védállásokat találhatni.

OLÁHORSZÁG :

Északi határán :

Első nyomos védvonalát Erdély ellenében az erdélyi havasok képzik. Áthágások után az egész ország tárva-nyitva áll, és az első csata megnyerése után a' győzelmes' martalékaul esik.

Moldva felé a' nagy Milkovot és Serethet, Buszeot és Jalomiczát, csak legalább egy-egy védállomásul vehetni.

Kelet felé :

A' minden erősségtől védetlen Duna, egyetlen hatályos védvonala.

Déli oldalán :

A' szinte minden erősségtől védetlen Duna az egyetlen védvonal, Bolgárország ellenében.

Átmenete atán az erdélyi havasokat kedvezőbb körülményig vitézileg megóalmazhatni.

Keleti határán Szerbország ellenében :

A' Duna az első védvonal.

Másodikát a' Sill képzí, és védi Krajovát.

Harmadika az Ólton terül, melly az oláh harc-zsinhelyet két egyenlő részre osztja, és védelmezhetőségét e' részről harczműi fontosságra emeli.

SZERBORSZÁGBAN :

Északi határán Magyarország ellenében :

A' Nándorfejevárv, Semendria, új Orsova és Sabacziól védett Duna a' Szávával az első és fő védvonal.

Másodika a' sumadiai erdős térség.

Harmadik a' Rudnik bércz.

Negyedikét a' szerb és nagy Morava képzí.

Nyugoti oldalán Bosnyákország felé :

A' Drina és az Uxiczától védett Okruglacz-bércz az *első védvonal*.

Másodikát a' Jader, Flacser, Szokoi, Medvednik, Rudnik, Selicza, Brusnik és Ugraniaska bércz képzí.

Albania ellenében :

A' Srebernicza és Perserin-Dagh az *első védvonal*.

Másodikát a' Mistroviczától biztosított Ibar jeleli.

Harmadika a' Glubotin hegységen képződik.

Déli határán :

A' Perserin-Dagh, Sardagh és Egrisu-Dagh az első fő- és védvonal. További előnyomulásnál Novibazar felé : az Ibar, Krusevacz és Nissa felé a' Sardagh, és Glubotin, Moravával erős védvonala.

Keleti határán, Bolgárország ellenében :

A' Sucha a' Nissától védett Sinah-, Mosna-bércz a' Timokkal, az *első védvonal*.

Oláhország ellen :

A' Kladovától védett Duna az első fő- és védvonal.

Másodikát Bolgárország felé Nissavával is hosszabbodó Bolgár-Morava, a' Mosna-Glubiniana és Haiduczí bércczel képzí.

A' Zeragum és Trebucz bércz a' *második védvonal* Oláhország felé.

A' keleti oldal felső része' *harmadik védvonalát* a' nagy Morava jeleli.

Harczmunkálati vonalai :

Északi határáról nyíló közlekedései, négy úrendszerre oszolva, csekély kivétellel Drinápolyon át Konstantinápolyba, Salonikba és Janinába vezetnek, egymás között az ausztriai és orosz harc-színhelyen elnyúlva.

Az *első*: Herzegovina délnyugoti határán kezdődve a' Drina torkáig terül, és a' Perserin-Dagh és Sardaghton keresztül Macedoniába Salonikba visz.

Másodika a' Drina torkától Orsováig terjed, és egy felől Nissánál központosulva a' Nissava nyomos völgyin; másfelől a' Timokkon át az Isker' balpartja' hosszában Zsofiánál összegyül. Traján kapuján a' Balkánon keresztül a' Mariczára Drinápolyba, tovább pedig Konstantinápolyba kalauzol.

A' *harmadik* vagy orosz, a' Pruth és alsó Duna vonalon nyúlik el. Moldvát és Oláhországot magában foglalva, a' Dobrudsán át Sumlánál a' Balkánon keresztül, szinte Drinápoly és Konstantinápoly felé tart.

A' *negyedik* végre Kattarotól délre Csernagorába, Albánián keresztül szinte Salonikba kalauzol.

Konstantinápolynak az északi ausztriai határszéltől távolesése miatt, Bosnyákország' elfoglalása után a' Nándorfejérvárból Nissa, Zsofia és a' Traján kapun keresztül az áldott Morava völgye' hosszában, felé irányzott Mariczára vezető út-rendszer, mint legrövidebb, legfontosabb, az előnyomulónak több hasznot nyújthat, mint a' Sardagh és Perserin-Daghon Salonikba vezető, mert ez az egész állodalom két legnépesebb, leggazdagabb és legbüszkébb fővárosaiba, a' törökség' fészkebe, Drinápoly és Konstantinápolyba visz, és a' birodalom' legáldottabb tájékait metszi keresztül, mellyen ha Nissától Mariczáig terjedő gátait túlvívták, Konstantinápolyig többé tetemesebb helyzeti gátakat nem vethet elébe.

A' Bosnyák-, török Horvátország és Herzegovinából a' Perserin- és Sardaghton át Salonikba kísérő harczmunkálati vonal ellenben kopárabb és néptelenebb, de rendkívül erősebb vidékeken nyúlik el, holott egy török had t. Horvát- és Bosnyákország, úgy szinte a' Rigómezőn sorsdöntő csata elvesztése után, mellynek azonnal Nándorfejérvár' elfoglalása után kell történnie (l. harc-színhely) az említett fővonalon kívül a' Babussa bérczvonalat és az Egrisu-Daghot, a' Vardart, Erigont, Braonistát, a' Demirkapi hegyszorost, Tekes hegységet, Velicz-Daghot, Wisztricza és Karasmakot, ismét a' Vardart 'sat. találhatja védhetőnek.

A' Salonikba irányzott harczmunkálati vonal, roppant gátai miatt veszélyes, de harczüléleg fontos, mert az erre irányzott harczmunkálatoknak a' keleti oldalon Drinápoly és Konstantinápoly ellen vonulókkal, az ellenség ereje' szétosztatása, és fő segédforrásaitól elzárása miatt, kapcsolatban kell lennie.

Az Albániába nyomuló elkülönített hadkarnak feladata lenne, mint már

említők, a' lőseregnek szerb- és bosnyákországi harcsmunkálatait Albania' meghódítása után a' Hellen vagy Pindus vonalon keresztül, Macedónia e' részről megrohanásával is, elősegélni. — Skutari elfoglalása után, vagy Perserinen át Uskubba, vagy pedig Janinán keresztül Salonikba fordulhatni. E' két említett terhes út a' harcsműi vonal, mellynek birtoka minden nehézségei mellett is okvetlen szükséges, az első nagy kiterjedésekre előbb ágyúk vonathatására tataroztatni kellene. — A' másodikon Epirus' földrajtságain kívül, még a' Pindus rendkívül terhes szorosaival kell küszködni.

Az orosz részről: három fő harcsmunkálati vonal visz a' dunai várak' elfoglalása után, a' Balkanon keresztül a' zsofiai útba.

Az *első* Nikápoly és Ruscukból: Tyrnava, Gabrova, Kasanlik, Harmanliba.

A' *második* Ruscuk és Silistriából: Hesargrad, Sumla, Karnabat Drinápolyba.

Harmadika végre: a' Dobrudsán keresztül Hadsi-Ogli-Bazar, Paravadi, Nadir — Derbent, Aidos, Burgasba.

Mind három a' Feketetenger' partjával együtt párhuzamosan terül egymás közt, és számos keresztútaktól átmetszett, ekkép a' szárazföldi harcsmunkálatokat tenger oldaláról a' hajósereg is elősegítheti.

E' most leirt három harcsmunkálati vonal bár némileg használható, de a' rengeteg erdők, mocsárok és számtalan apró szirtes völgyek miatt, nagyobb hadseregek' hadjáratainak nem igen kedvezők.

Görögország felől nyíló közlekedései Larissa és Janinába vezetnek, és két úrendszerre válnak.

Az *első* az Othryx bérczen át török-Thessaliába visz.

Másodika pedig az Aspropotamos völgyén, Epirusba kísér.

Az Epirusba nyíló harcsmunkálati vonal, egyedül az artai utra szorított; melly az artai öböl keleti partján Artán és a' Suli borzasztó vidéken keresztül, Janinába kalauzol.

Az Othryx bérczen át, három fő közlekedő út visz Lamiából Thessaliába. Az *első* a' Xisu tó' keleti oldalán, Taumacon és Sataldsán át Larissába visz.

Másodika Gurán át szinte Sataldsába vezet.

A' *harmadik* a' voloi tengeröböl' hosszában Armyrosan át, Sataldsába és Voloba kalauzol.

A' Taumacon és Sataldsán át Larissába vezető utat harcsműi vonalnak tekinthetni, minthogy az Armyrosan át vezető, a' tengerre tá-

ORSZÁG LEIRÁS.

HARCZIAS EREJE.

A' Török' állodalom' legnagyobb ereje : gyakori vitéz , de jelenleg rozszúl szerkezett 's felette elhanyagolt hadain kívül , főleg Európához földirati fekvésében , győzelmes ellenségnek belsejébe lehető terhes előnyomulásában , csinált útjai' hiánya miatt , földének harczműi sajátóságában , és a' török nép' bigotságában rejlik. — Ellenben a' belsejében lakozó némi nemzetiségre vergődött keresztények' átforrt vastürelme , és a' Török állodalom' komolyabb megrohanásait nehezítő indokok , lehetlenítik most már hatalmát idegen europai országok' megtámadásaira fordíthatni.

A' Török állodalmat megrohanó ellenség , szüntelen Konstantinápoly meghódítására irányozza figyelmét , melly czél' elértével a' török hold' hatalma Európában törve van. Egy pár török hadsereg' tönkrevertével a' porta többnyire hajlandó már a' békére , a' győzötől függ , olykor a' béke' pontjait maga részire kedvezőleg kiterjeszteni , de a' szerződés alatt ne hagyja nyugodni sujtó fegyvereit , mert illy békeszerződést a' török többnyire hadai' megszaportítására szokta fordítani , s mihelyt az ellentállásra magát elég erősnek képzeli , amannak véget szokott vetni.

HADI RENDE.

A' török hadseregnek belrendezése , a' mozlem nép vallásában és történeti kifejlődésiben alapszik.

Az izlam vallás' győzelmes követői , az általok meghódított népeknek szabad választást engedtek az áttérés , adó , vagy halál közt. — A' Korán után az egész föld a' szultáné , mint isten' árnyékaé volt , de a' muzulmanoknak nem magoknak kelle a' földet művelni. — Ez okból hagyattak a' meghódított rajuk (nem Mahomed' követői) nemcsak szabad vallási gyakorlatukban , de egyszersmind a' fő , föld és jövedelmi adó letétele mellett a' földbirtokban is. — Azon török hadfi , ki földbirtokot nyert

hűbérebe, egyszersmind jogot is nyert, a' hűbéri földön, a' raják' adóit is azon egyedüli kötelezettséggel felvenni, hogy a' vallásért háborúba menni köteles. — Ekkép képződött ki keleten a' tökéletes hűbéri rendszer.

Szinte azon tulajdon indokok, melyek Európában a' hűbéri lovaságot állandó seregek által kiszorították, keleten a' spahik mellett a' jancsárokat tevék szüségessé, nagyrészt Bolgárországban rablott keresztény gyermekek, kik már zsenge koruktól kezdve a' mozlem vallásban neveltettek fel, levének az izlam' legdühösebb védőivé. — Ezek foglalták el, az ötvenkétszer siker nélkül megtáborlott Konstantinápolyt, Nándorfejérvárt és Rhodust, és egész Bécsig vitték a' győzelmes felholdat. — Ezen gyalogság, mely 300 évig támasza volt az Ozman állodalomnak, hadkivüli indokokból végromlásának kuforrásává változott.

A' törökök, kik mindenkor, ha nem éppen politikai elnéleten alapuló, de személyes szabadságuk' fentartása mellett, ösztörű eszméletet nyilvánítottak, fejedelmek' kényuralkodása ellenében, polgári viszonyaik kifejlődésében kerestek menedéket. — Ezen ótalmat a' városi testületekben, mint az ulemaké; czéhekben, egyesületekben, de főleg a' jancsárok hatalmas fegyveres testületében lelék fel. Ez volt indoka, hogy ollyas egyének, kik a' fegyvert soha nem viselték, avagy annak viselése eszök' ágába sem jutott, magokat a' jancsárok' névjegyzékibe beiratták, úgymint : a' kézművesek, tisztviselők, gazdagok, koldusok, vének és kiskoru fiúk.

A' keresztény gyermekekbőlü újonczozás már ekkor rég megszűnt, és a' jancsár-test ez időben igen sokat hasonlított a' mai francia nemzeti őrséghez. Ez időkorban kezdődött a' szultánok' hosszadalmas küzdése a' jancsárság ellen, melyben öt nagyúr trónját, kettő pedig életét veszlé. Ozman 18-dik nemzedéki unokájának sikerült végre azt szétdulhatni, a' mit Ozman' fia alapított. Sok ezer fő porba hullt, és a' jancsárok végre második Mahmudtól 1826. eltörültettek; a' nagy Musti (Seik, — ül — Izlam) pedig még emléköket is megálkozá. A' jancsár nevet többé egy igazhitű sem mondhatá ki, és ezen intézvény, mely öt századig Europa mérlegében túlnyomóságot gyakorolt, egy csapás által elenyészett.

A' jancsár test' eltörültetése után, új és korszerűbb had' felállítás volt a' feladás, mely e' nagy szükség' kellékét némileg pótolhatná, ha eleinte túl nem haladná is; számos nehézség gürdült most minden oldalról a' kormány elibe, míg végre a' rendes hadseregi szerkezetben állapotok meg, mely jelenben a' régi hűbéresek, állandó rendes új sereg, és honvédi kezdők' keverékiből áll.

A' hadi rend' jelen szerkezete :

A' művelt europai hadseregekben létező hadi hivatalok, például : hadügy-kormány, hadmegyei vezérlet, táborkar, hadi ügyészség 'sat. a'

török hadseregben általában nem léteznek, minélfogva ennek mindennemű ügyeit csupán egyes személyek 's koránsem a' végett felállított hivatalok igazgatják.

Mióta a' *szullán* népei előtt láthatóvá lett, azóta ő, a' szó teljes értelmében a' hadsereg' feje, és a' nagy-vezír' hatásköre, koránsem olly nagy jelentőségű mint hajdan.

A' *seraskir-basa* utána első főnöke a' hadseregnek, a' császári őrséget kivéve, melly egy tulajdon *müsir'* (belső titkos tanácsos) független vezérlete alatt áll; a' *seraskir* a' hadsereg' ügyeit közönséges irnokok által igazgattatja.

A' *topdsi-basi* a' tüzérség fővezérlője, alája rendeltetvék: a' hadmérnök-, aknász-, árkász (laghundsí)- és utász-test (ballahi).

A' vallási ügyeket minden ezredben két *imam* (török pap) intézi.

A' török hadseregben következő rangfokozatok léteznek mostan:

Müsirbasa (hadmegye-vezér), *ferikbasa* (hadosztály-vezér), *livabasa* (dandár-vezér), *mírialai* (ezredes), *kajmakam* (alezredes), *bim-basi* (zászlóalj-vezérlő), *yüzbasi* (százados), *yüzbasi* (alszázados), *mü-laxim* (főhadnagy), *mü-laxim sani* (alhadnagy), *buluk emini* (örmester), *csausz* (altiszt), *oubasi* (lizedes), *burasan* (trombitás), *saka* (vízhordó), *nefer* (közvitéz).

Az összes gyalogság húsz ezredre van felosztva, száma azonban 21-ig terjed, de a' 9-dik ezredet nem számítják, minthogy az hitvány és vészes szelleme miatt felosztatott.

Minden gyalog vagy lovas *hadosztály*, mellynek egy-egy *ferikbasa* vezérlője, két-két dandárból van alkotva.

Egy gyalog vagy lovas *dandár*, két-két ezredből áll, mellynek vezérlőjét *livabasanak* nevezik.

Minden *gyalog ezred* négy *tuburra* (zászlóalj) osztatik, minden *tubur* nyolcz *belukra* (század), mellyek közül az első granátosokból, a' nyolczadik ugraszokból (iskenjis, voltigeur) áll, a' század két *lakhumra* (szakasz) osztatik.

Egy-egy *lovas ezred* hat századból áll, melly közül a' szárnyas századokat őrségnek (meyraklus) nevezik.

Minden *tüzér-ezred* 46 tüztelepet képez, egy-egy tüztelep 4, 6, 8 fontos ágyúból, két taraczkból és 120 főből áll; a' löporos szekerek 12—15 töllést foglalható két kerekű taligákból állnak (mint az oroszoknál).

Konstantinápolyban 5 őrségi és 6 hat darabos tüztelep létezik. A' sor-tüztelepek' mindenike nincs fogattal ellátva, 3 tüztelepet, melly azonban a' többtől semmiben sem különbözik, a' lovassághoz alkalmaztak. A' tüzerek' száma minden tüztelepnél különböző, a' rombárokkal és a' várbai hűbéres tüzérséggel egybevetve, mintegy 7000 főből állhat. A'

várakbani hűbéres tüzérségre a' városi egyének alkalmazták, kik az ágyúk' kezelésében csak kellőleg gyakoroltak.

Egy-egy *gyalog ezred* 1 ezredes, 1 alezredes, 1 őrnagy, 4 zászlóalj-vezérlő, 4 segédtsiszt, 4 segédi altiszt, összesen pedig 3791 főből áll.

Egy-egy *gyalog század* 1 százados, 2 hadnagy, 2 őrmester, 10 altiszt, 1 dobos, 1 sípos, körülbelül pedig a' főtisztséggel összevetve 97 főből áll.

Minden *lovas ezred* 1 ezredes, 1 alezredes, 3 osztály-vezérlő, 3 segéd-tiszt, 3 segédi altiszt, összesen 851 főből és 740 lóból áll.

Egy-egy *lovas század* 1 l. százados, 1 l. alszázados, 1 főhadnagy, 1 alhadnagy, 12 altiszt, összesen 148 főből és 120 lóból.

Az őrségi lovas századok a' tisztséggel egybevetve mintegy 80 ló erejűek.

Ruházata :

Minden évben kap a' török katona egy-egy ruházatot, u. m. 1 nadrágot, 1 siphát (fesz), 1 különféle színű mellényt, 2 gyapot inget, 1 fehérvászon ujjast, 3 pár gyapot harisnyát, 3 pár cipőt, a' szürke köpenynek, melly neki egyszersmind ágytakaróul szolgál, nincsen bizonyos tartás-ideje kiszabva.

A' kormányának a' hadsereg' ruházata roppant nagy összegbe kerül, miből legtöbbet a' szállítók' zsebe nyel el, minthogy az anyagszerek leg-hitványabb minőségűek, legtöbb lovassági szernek nincs kiszabott tartás' ideje, hanem ha valami eltörik, vagy elvész, újjal pótoltatik.

Mindennemű fegyverzetűek' egyenruhája, kék veres hajtókás újasból, és veres szegélyű (passepoil) kék nadrágból kellene állni : de koránsem ütköznek meg rajta, ha némellyek veres huszár-zsinoros vagy máskép cifrázott zöld, vagy violaszínű egyenruhában is járnak.

Néhány főtiszt valóbjtot visel, mások kardbojtot, legtöbbben pedig egyiket sem a' kettő közül. Csak a' magasb rangú főtisztek viselnek felruhát, a' századosok és hadnagyok pedig, a' közvitézek' durva ujaikban járnak. — Sem az egyenruhához, sem pedig a' nadrághoz nem vétetik mérték, hanem ezen darabokat a' cipőkkel együtt, négyféle minta szerint szokták elkészíttetni. — Most a' turbán helyett az ismert feszt viselik, hajdan a' turbán a' rendek' megismeréseül szolgált, most pedig épen ebben van a' legnagyobb egyformaság.

Különös ellenszenvvel viseltetik a' török katona a' nyakravaló és csizmak' iránt, 's még főtisztek között is láthatni díszelgéseknél nem egyet, papucsosá nyomott cipékben és nyakravaló nélkül elléptetni. Minthogy az izlam vallás naponkint öt imádságot, és szintannyi mosdást szab, a' török pedig midőn mecsetbe vagy előkelő úrhoz megyen, czipéjét le szokta vetni és ajtó mögött hagyni, emélfogva a' török had, czipő tekintetében soha

sem jelenhetik meg csinosan és czélszerűen ellátva, mely beállható hadjárat alkalmakor, a' seregére igen ártalmas befolyású lehet.

Felkészülete és fegyverzele:

A' gyalog-katona puskával van fegyverkezve, 's a' szuronyt fekete hüvelybe kardszíjon viseli. Az altiszteknek fehér szíjaik vannak, és puskán kívül még kardot is viselnek. Mars-lábon a' katona még borjübörtarisznyát is hordoz, melyre köpenye és hében-korban egy veres ágytakaró is fel van hajtogatva; a' tábori üveg tarisznájához van kötve. Az őrségi lovasság általában lándzsákkal van felfegyverezve, mellyek igen hosszúak, könnyűk, és veres lobogókkal ellátvák. A' lovasság azon kívül még két pisztoly, karabély, és igen különféle pengéjű karddal is van ellátva; nyerge tatár, kengyele franczia, lószerszáma török. Lószerszámuk általában rozsz, és valamennyi lovaik, lovaglás' kezdetivel orraikat ég felé szegzik.

A' tüzerőség a' gyalogsággal egyaránt puskákkal is el van látva.

Nagy bőségiben vannak az ágyúknak, mellyek' mindnyája, még a' várakban és hadi hajókon is, ágyü-éreczből készült.

Konstantinápolyban felkészült ágyú van	66	darab
Tophanában	250	„
A' Bosporusban	400	„
Dardanellai tüztelepek	427	„
A' hajóhadon körülbelül	2500	„

Összesen 3643 darab

nagyobb részben nehéz üregűek. Mindazáltal a' tüzeri létrészek' újabb szerkezete nélkülözhetlennek látszik. Csak a' dardanellákban egyedül 24 féle üregű ágyú létezik, hol is a' sugár-ágyúktól kezdve, egész az 1600 fontosig, mindennemű példány találtatik.

Lakozata vagy szállása:

A' török lakházak' belrendezése, a' nép' szokásai általában, és főleg az asszonyoknak hárembeni egészen elkülönítettésök határozottan lehetlenítik a' katonáknak polgárhoz szállásoltatását. A' hadak' magányházakba szállásoltatása legnagyobb rendtelenséget, 's minden esetre lázadást szülne, mi okból itt a' hadak' mindnyájan hadházakba telepítenek.

A' hadházak nagy terjedelmű négyszögeket képeznek, mellyek' fő arcvonala' közepén a' szultán' számára mulatóház van építve (Kioszk), szegletei tornyokkal ellátva, mellyekben a' tisztí szállások léteznek. Az udvar körül folyosók vezetnek (corridor), mellyekben számos medence és csapos hordó létezik (golyum), mellyből a' katona nagy vízkellékét nyeri. Szobái tágasak és magasak, félmagasságukban eszterhéjtől körül-

véve, úgy hogy a' legénység emeltes két rendben fekszik. Egy-egy szobában közönségesen egy század van elhelyezve. Gyékények és köpenyei képezik ágyát. Kályha, asztal, szék, szekrény vagy rakasz (Verschlag) benne nincsen.

A' konyhák igen czélszerűen és tisztán vannak elrendezve, 's minden zászlóalj tulajdon konyhával bír. — Minden nagyobb hadháznak van egy-egy mecsete, Konstantinápolyban a' legnevezetesebb hadházak következők: Ramiz-csiftlik 4000, és Daudbasa 6000 főre, mindkettő negyedórányi távolságra fekszik a' város' körfalától. — A' rombárok' hadháza, a' fegyvertári, a' tűzéréké Perán kívül, és a' tophanai összesen 10 ezer embert foglalhatnak. De valamennyi hadház közt legnagyobb a' Skutariban levő őrsége, melly a' városban majd külön várost képez, és 10 ezer embernek és 600 lónak ad szállást. Ezeken kívül még az őrségi lovassági hadház a' Serailban beyler-beyben, és a' seraskir-kapuban; végre még valamennyi őrházat is hadházaknak tekinthetni, minthogy a' legénységet őrhelyekről 14 naptól 3 hónapokint is szokták felváltani, ennélfogva olykor az őrházakban egészen meg szoktak települni.

Nagy hadházak vannak még Sumla, Drinápoly, Smyrna és a' Dardanellákban. — Nyáron át a' hadházakat egészen elhagyják, és a' hadak táborba szállnak. — A' sátorok zöldre festetvék 's a' sereg egészségi állapotát lényegesen jobbítják.

Az istállók igen roszul építvék, bennök a' lovak olly sűrűn állnak, hogy alig foghatni meg, mikép feketnek le, főleg megkötötésüket tekintve, t. i. egy kötéllel szokták a' lovak első és hátulsó lábait mindkét oldalról megnyügözni, 's a' kötél végét egy vaskarikán, melly a' földhez van szegezve, huzzák keresztül. Minélfogva a' nyűg által okozott sértések a' bütykökön igen gyakoriak. Semmi oldalfa vagy szénasaráglya bennök nem létezik, sőt még szalmát sem szoktak alá vetni, hanem a' szemetet nappal a' napon kiszáritják 's estve a' lovak alá vetik.

Kórházak:

Az őrség' kórháza Skutariban 400 egyénnek ad helyet, 's egy europai keresztény orvos kezelése alatt van, nagyon czélszerűn, sőt igen fényűzőn van ellátva. A' katona benne fehérruhát, hálóköntöst, hálósipkát, papucsot kap, 's kiléptekor egész hátramaradt zsoldját megkapja. A' többi hadi kórház minden tekintelben hitványabb állapotú.

Egy tulajdon dög- vagy mirigy-kórház van csekély sziklaszigeten, az úgynevezett Leander toronyban (kis Kulessi) a' Bosphorus torkánál. De mióta a' hadházakban füstöléseket 's más óvszereket használnak, azóta a' hadsereg közt igen gyéren fordul elő dögvész (pestises) beteg.

Elöléptetési rendszer :

Míg a' nyugoti fejedelmek erejüket a' hatalmas földbirtokos nemességben keresék, az alatt, mint tudva van, kelten a' családi befolyások ellen erélyesen dolgoztak, csak néhány kevés család vala folyvásti tekintélyben, mi kivételül tekinthető. A' próféta' unokái képezik a' legfőbb családot, minthogy ezek mind férfi mind anyai ágon Mahomed' leányától az igen termékeny Fatimától származnak, számuk tehát igen nagy és a' török nép' mintegy $\frac{1}{10}$ -dét képezhetik. Ezek rendesen teherhordók, hajószolgák vagy más legaljasb szolgálatauk szoktak lenni. A' fész' (török sipka) behozatala által elveszték az emirek utolsó megkülönböztető jelöket, t. i. a' zöld turbánt.

Épen a' legfontosabb hivatalokra alkalmaztattak mindenkor a' nép legalsóbb osztályú egyedei, azon szempontból indulva ki, hogy a' minden vagyon és személyes összeköttetés nélküli szolga veszélytelen, 's ép olly arányban leendő hű, a' milly mértékben mindenét urának köszönheti. Ezen szokás tehát mind ez időig fennmaradt.

Onnét van, hogy ha az ember a' legcsekélyebb mozlemnek (muzulman) bucsúzaskor azt kívánja, hogy basa legyen, ő azt koránsem veszi tulzó udváríságnak, sőt többnyire azt feleli reá : Ins-allah (ha isten úgy akarja), mivel tapasztalásból tudja, hogy ezen kívánata minden órában teljesülhet. Történt t. i., hogy az, ki a' konstantinápolyi révben hajószolga volt, *müsir* vagy a' szultáni örség' vezérlőjévé lett, 's a' szultán-örségi tüzérség' jelen ezredese, ki bey (herceg) czímet visel, néhány évvel ezelőtt lovász volt. A' volt szultán' két vejeinek egyike: pénzen vásárlott cserkesz, másika pedig Chozrev előbbi seraskir basa' rabszolgája, ki önmaga is borbélylegény volt. Chozrev basának hárem és testi szolgálói közül 38 basává lett, sőt legtöbb országnagynak most is könnyű kifürkészni árát.

A' hadseregben a' seraskir basa, az örségben pedig a' müsirtől függ az előléptetés egész az örnagyig; a' fensőbb fokozatokhoz már szultáni kinevezés szükséges, de itt minden csak tetszéstől függ. Szegénység, meg aljas születés, nem nagyraküzdő szellem és ajánlkozó arez : legbiztosabb eszközök itt a' szerencsére.

Ebből következtethető, miért nem lát egy százados semmi lealaesonyítót abban, ha ezredese pipáját utána hordozza, vagy eszímájáról a' port lesöpri, midőn lováról leszáll; századosnak a' hadnagy teszi meg e' szolgálatakat. Sőt mi több, a' basák is koránsem jelképileg, de a' szó valódi értelmében, a' seraskirnek lábait szokták csókolni.

A' különféle iskolából eredő főtisztek semmi egyéb mint közönséges katonák, kik mellükön aranyozott vértet viselnek. Legényeiktől sem fensőbb műveltség, finomabb szokások, vagy finomabb ruhaviselet, vagy végre jobb állás által nem különböznek. Alattvalóikkal ugyanazon helye-

ket szoktak látogatni, ők ezen kívül semmi másféle életmódot vagy szükségletet nem is ismernek. — Az ezredesig valamennyi főtiszt ruhát, élelmet és szállást a' hadházakban nyer, 's csupán az őrnagytól felfelé van tulajdon szobája. — Századosok és hadnagyok irányában a' bot, még pedig erélyesen, szokott használni.

Igen szembetűnő a' török hadseregnél azon jelenet, hogy az ezredesek fiatal jó kinezésűek, a' hadnagyok vén emberek, a' katonák pedig gyermekek szoktak lenni.

Hadi fegyelem:

Chozrev seraskitbasa alatt egy hadi törvénykönyv íratott össze. — Azon hadi törvényszékek, mellyek nagyobb bűnök felett ítélnek, az ezred' 5 kartisztéből és egy századosból mint ügyészből szokott állni. — A' szorosabb fenytékek következők: 500 talpcsapás (bastonad), több évi kényszerítő közmunka vasban, és agyonlövés. A' csekélyebb bűnök feletti fegyelem igen önkéntesnek látszik lenni. Mint már megemlítők, a' főtisztek nincsenek a' bot alól kivéve.

Zsold és tápla rendszer:

	Havi zsold, piaster.	Lódag
Müsirbasa	30,000	—
Ferik-basa	15,000	64
Liva-basa	2000	32
Miri-alai	1200	16
Kajmakam	900	9
Bimbasi	500	5
Yüzbasi	200	2
Yüzbasi (al)	150	2
Mülazim	120	1
Mülazim sani	100	1
Buluk emini	50	1
Csausz	40	1
On-basi	36	1
Burazán	30	1
Saka	30	1
Nefer (örségi)	24	1
Nefer (sorhadi)	20	1

A' köztisztek és altisztek' zsoldjából 5 piasztert (mintegy 10 ezüst garast) szoktak havonként a' legszükségesebb apróságokra levonni.

Ét-táp:

A' naponkinti tápszer fejenként következőleg van meghatározva u. m.:

200 drachma kenyér	=	1 ³ / ₄	bécsi font
40 „ hús	=	1/4	„ „
83 „ rizs	=	1/2	„ „
16 ¹ / ₂ „ vaj	=	5	„ lat
3 „ fűszer.			

Egy illy leirt tápadag' pénzértéke a' közönséges téri (piaczi) áron Perában 2 tallér és 15 pengő garasba kerül.

Ló-táp naponként:

3 oka árpa	=	8	bécsi font
5 „ szalma	=	14	„ „

Szénát a' katona-ló sohasem kap.

A' kormánynak egy katona élelmeztetése havonként 4 tallérjánál többbe kerül, 's valóban a' köztívész itt olly jól van ellátva, hogy háborúban aligha lehet olly jó dolga. Kétszer napjában kap ugyanis meleg ételt, és esténként, egy órával napleáldozta előtt, levest, 's az úgynevezelt pilafot, azaz: zöldséget báránnyússal. Ramazan napján még egy édes ételkel többet is kap, melyet különösen szeret. „Az onbasi reggelenként emberei számára egy, esténként pedig két nagy tál ételt kap. Folyosókon szokás ebédelni, miután az emberek megmosdottak, akkor tálak körül földre telepszének, csak a' levest szokták kanállal enni, melyet mindenki magánál hord, a' villát és kést nem ismerik 's kiki ujjával szokta a' többi ételt a' tálból kikapdosni.

Ujonzozási rendszer:

A' török hadsereg egyedül csak a' muzulman népből pótlékozza magát. A' raják (keresztények) tehát két 3-da a' török alattvalóknak, a' hadi szolgálatból egészen ki vannak zárva, csak kivételkép soroztatik be itt-ott egy-egy örmény, mint a' raják közt legbiztosabb egyed, a' hadseregbe.

A' hadsereg' pótlékozása összeírás szerint történik 's következőleg kezeltetik: a' tartományi basák' (tartományi helytartók) parancsot kapnak bizonyos számú ujonzok' kiállítására, ezek ismét maguk részéről a' falvak' agáinak hagyják meg, hogy azokat kavassok (rendőr, pandur) segedelme által előteremtsek. Mire a' fiatalság' egyik része futásnak ered, mások pedig ellenszegülnek, a' kormánynak tehát a' legügyetlenebb és legszegényebbekkel kell megelégedni, kiket gyakran hosszú köteleken kell hadi osztályaikhoz hurczoltatni. Miután pedig a' kényelem 's igényelésben felnöött korosabb iljoknak szerfölött nehezőkre válik a' hadi fek, pontosság, nyakravaló, csizma, gombok, szóval bármelly feszesességhez szokni, ennélfogva ujonzokul csak a' nép' legfiatalabbjait veszik. Közép számmal a' katonák 15—16 évesek, és számosan közézők alig számítanak 12—13

évet. Ennek következtében az ujonnan felállított török hadsereg, nagy részben inkább gyermekekből, mint legényekből áll.

A' török gyalogság legalább 5 lábnyi, legfeljebb pedig 5 lábnyi és 4 hüvelyknyi magas; 5' 6" magasságú egyedek szerfölött ritkák. A' lovasság és tüzéségben valamivel erősebb és korosb egyedek vannak. A' lovasság szívesen beveszi az arabokat, minthogy született 's legjobb lovasok.

Az imént leirt összeírási rendszeren kívül a' hadsereg még rendkívül is pótlékozza magát. Az utóbbi tauruszi háború alatt 5000 kurd esett foglyúl, kik minden megtörhetlen nyakasságuk' és makacsságuk' daczára is az őrség és tüzéség közé osztattak, nyakkarikákon és vaslánczokon hurczoltattak Konstantinápolyba, de a' mars alatt honvágyból majd fele halt el. — Ez egész legénység kinézése inkább befogott vad állatok, mint emberekéhez hasonlított, 's valóban ábrázatuk az emberből állati átmenetet képez, és sajátlagos, hogy kivétel nélkül mindnyájan bandzsák. A' törökök és kurdok közt létező halálos gyűlölségből indulva feltehető, hogy a' kurdok az első alkalmat használva, fegyvereiket zsarnokaik ellen fordítandják, tehát e' rendkívüli ujonezozási rendszer' hibás léte igen is szembe ötlő.

A' szolgálat-idő meghatározva nincsen, 's évek számához sem kötetelt. Kétségtelenül tehát arra számít a' kormány, hogy ezen legénységet, melyet gyermekekből katonákká nevelt, holtuk napjáig is meg fogja tarthatni. Véggépi elbocsáttatásuk ennél fogva sohasem, szabadságra eresztesük pedig csak hében-korban igen rövid időre történik. Nyugalmoztatások ha előfordulnak, csak személyes kegyelemnek tekinthetők.

Abdul Medsid szultán' kormánya óta a' gülhanci hatiserif következtében, új hadi rendszabás jött létre, melly szerint a' katonák szolgálat-ideje 5 évre ekkép lenne meghatározva, hogy évenként $\frac{1}{5}$ része sorshúzás által állítatnék ki, a' legszigorúbb rend, emberiség és részrehajlatlanság mellett. Azon katonák, kik szolgálat-idejüket végezték, hazájokba visszatérhetnének, 's többé katonasághoz állíthatók nem lennének.

De fájdalommal kell hozzátennünk, hogy ezen valóban a' népboldogítást eszközölhető törvényrendelet' valósítása a' török nép' mélyen gyökerezett balitéletében még folyvást megsemmisül.

Pól-lovak :

A' lovak' pótlékozása nincs a' kellék szerint rendszeresítve, hanem többnyire a' basák' ajándékiból történnek, ennél fogva a' lovaknak mindaddig szolgálatot kell tenni, míg más találkozik helyökbe, minek következtében a' lovasságnak csak igen vén, oláh- és bosnyák lovaik vannak. Mi annál inkább feltűnő, mivel a' török-töld jó, szép fajta lovakban dús, 's igen is alkalmas a' lovaglásra.

Betértéke :

A' jelen török hadsereg' külseje korán sem kedvező, alig foghatni meg, mikép vala lehetséges az egész török állodalomban olly számos hitvány külsejű egyedet összezsűdíteni.

A' hadi beoktatás (dressour) nagyon hiányos, a' katona' magatartása rozsz, a' gyakorlat igen hanyag; a' miénkhez hason szabatosság és egyformaságnak sem hasznát, sem lehetőségét nem látják által.

A' gyalogság' gyakorlati szabálya igen bonyolodott, az például: halféle négyszöget szab elő, tehát könnyen megeshetik, hogy a' kellő pillanatban egyet sem lesznek képesek alakítani.

A' csatározást a' poroszoktól vették, de mivel oroszok' kezén keresztül jutott ez hozzájuk, annyi sok mesterkélés és játékkal van kiczifrázva, hogy valódi haszonvehetősége egészen elveszett; így például a' csatárlánc megerősítésénél, a' megerősítők koránsem oszlanak fel csatárokúl, 's tolnak a' lézagokba, de szakaszokban maradnak 's a' csatárláncznak kell megnyitni befogadásukra; a' visszahívásnál tehát 100 lépésnyi üres közök is képződnek 'sat.

Mindamellet is a' gyalogság' legderekkab része a' hadseregnek. Jelen lovasságuk nehezen hozná a' törököket jó-lovas hírbe; nagy balfogás volt, hogy az eddig karddal fegyverzett lovasságot, mellyben egész ereje rejlett, most lándzsákkal fegyverzették föl. Az egyedet ez új fegyvernem nagy zavarba ejti, mi miatt a' közönséges gyakorlatoknál rendesen ott-hon szokták azt hagyni. Mint különöst láttatják a' lovassággal, a' valódi gyalog csatározást pisztolyokkal.

A' tüzéség' lövészete nagyon hiányos. Sokat tartanak sebes tüzésre, de a' czélozást alig gyakorolják mellette névszerint, czélba pedig alig vagy igen ritkán lödöznek.

Az előöri szolgálatot, csak hében-korban, az örhadi szolgálatot pedig legnagyobb hanyagsággal üzik, gyakran láthatni az öröket mezitláb, rongyos ujjasokban fel 's alá sétálni, vagy pedig az örhelyen leguggolni. Ha hideg van, akkor fegyverét félre teszi 's az örszobában megmelegszi. Néhány örhelyen homok-órák léteznek, ha ezen az idő lefolyt, akkor az ör bárhol álljon, örtanyájára visszaballag és említést tesz, hogy váltsák fel, ollyas örhelyekre, mellyek előtt néha nagyobb fokozatú előljárók szoktak elmenni; rendesen még egy csauszt szoktak felállítani, kinek kötelessége az ört szemmel tartani. Majd minden örtanyának meg van saját ebe, melly az öröket vigyázása által segíti.

Az említettekbl követeztetve a' hadak' mozgékonyasága igen esékely. Ámbár a' fővárosban a' mindenféle fegyverzett hadak' száma 20 ezer föl meghalad, az örhad mindazáltal még eddig egy szövvényes hadi mozgalmal sem volt képes gyakorlatilag tenni.

A' hadak fiatal koruk, gyenge testi mivoltuk, hitvány ruházatuk és elegendő orvosi gondoskodás-hiány okozhatják, hogy e' hadsereg' első marsai sok emberbe kerülendnek. De mindezen kívül a' törökhad-sereg' legnagyobb hibája, a' derék és kiképezett főtisztek' hiányában rejlik.

Ámbár ezen új török hadsereg sem szépségre, sem pedig számra nézve a' hajdani török hadseregekhez nem hasonlíthat, de mind e' mellett is van amazok feletti előnye abban, hogy ez egy létszeres egész és szófogadó eszköz a' kormány' kezében, 's e' tekintetben a' török állodalom' valamennyi hajdani hadseregeinél, belerejére nézve hatalmasabb.

Az új rendszer szerinti szabálytalan had:

Hogy milly keveset hisz a' kormány az újonnan felállított rendes hadseregnek, már abból is kitetszik, hogy mellettök 2000 szabálytalan rendes szolgálatú Seyment vél szükségesnek tartani, hogy azt a' kívánt helyen erélyesen használva, a' belendet biztosabban fentarthassa. E' seymenek nincsenek egyenruházva, fegyverzetök egy hosszú török puska, 1 yatagán, 1 handzsár, 1 kés, és övükben két pisztolyból áll; egész fegyverzetök tulajdonuk, ezüst kiverésekkel gazdagon czifrázva. Mint-hogy a' seymenek a' gyűlölt gyakorlati fészességtől felmentvék, és igen jól fizettetnek, tehát önkéntesük bőven akad.

Szabálytalan hadhoz tartoznak még a' spahik, kik most szinte ezredекbe soroztatvák 's ezeknek többé hatalmukban nem áll, béke vagy kedvellen idő beállásakor, mint hajdan, öntetszésök szerint háza takarodni. Számuk jelenleg csak 5000-re megyen, melly azonban jobb szerkezettel mellett e' számot ötszörösen is meghaladhatná.

Bár minden hűbéres köteleztetik maga magát felfegyverzeni, lóval ellátni és személyesen a' hadseregnél tenni szolgálatot, mégis sokan közölök magokért helyetteseket állítanak, és nagyobb részben meg sem jelennek, a' spahi ezredек ennél fogva szintolly roszúl vannak felkészülve, mint lóval ellátva. A' kormány e' hűbéreseket igen szeretné rendes fizetett katonasággá átalakítani, de mindedig még a' timarok (hűbéresek) igazi jövedelmét nem tudhatá meg; ez olly különböző: hogy némelly spahinak kénytelen szolgálat' ideje alatt segéd-pénzt is adni, míg nagyobb része, főleg az ázsiai hűbéreknek, igen jövedelmező. — A' spahik 8 négyszázados ezredet képeznek, mellyek ereje, 48-tól 150 lóig változik.

Az újon alakult honvédség: gyalogság- és lovasságból áll. A' honvédeket keblező tartományok, helyzeti viszonyaik szerint kerületekre osztattak, 's mindegyikében kizárólag törökvallású lakosságból honvédi zászlóaljok állítottak, mellyek szerkezetök és számukra nézve, a' rendes hadsereggel egyformák.

Honvédi vezérletre minden tartományban egy-egy *müsir* van meg-

bizva, alája rendeltetvék a' hadosztályi és dandári vezérek, és valamennyi hadi, kincstári és igazgatási ügyet ő kormányozza.

Egy-egy honvédi zászlóalj 8 belukra oszlik, mellyek közül felváltva, mindig kettő teszi a' szolgálatot a' kerületek népesb városaiban, hol hadházak léteznek.

A' honvédi nép, képessége szerint, két részre osztatik, egyike a' második jobb viseletű emberei közül válogattatik ki, 's békeidőben kerületi őrséget képez, háborúban pedig a' szultán testőrségéhez gyülekszik.

Valamennyi spahik és timarok, rendes honvédi lovas ezredket képeznek. A' honvédi tüzérség a' fővárosokból a' végett hozzájuk rendelt főtisztek által képeztetik ki.

Mindenki 19—40 évesig, ki a' rendes hadseregben nem szolgál, a' honvédséghez iratik, úgy szinte valamennyi kiszolgált katona is, ki még a' 40-dik évet meg nem haladta 's ép testü, rendkívüli esetekben a' honvédbe állni köteles.

Bosnyákországban, melly rendes katonaságot nem állit, 12 gyalog, és 2 nemzeti lovas ezred állitatott fel. Ezek minden hétben, a' többi tartomány honvédei pedig kétszer egy évben, gyakoroltatnak fegyverben 's gyakorlat után a' fegyverek azonnal raktárakba tételnek. A' honvéd csak háborúban tesz rendes szolgálatot.

Ezen intézkedés gyorsan haladt, és már 1835-ben 130 ezer ember volt besorozva; most az ázsiai honvédség 450 ezer, az europai pedig Bosnyákország és Albaniaéval együtt egy millió honvédnél többre becsülnetik; de tényleg most csak negyvenegy, 1200—1400 főnyi zászlóaljt képez.

A' török kormány mindezen elősorolt 's függetlensége mellett tett szép intézkedései daczára sem bír annyi eszközzel, hogy honvédeit Európailag fegyverezhesse fel, még sokkal kevésbé pedig, hogy őket kellőleg is beoktathassa.

De idővel majd ha e' nép fogékonyabb lesz kormánya intézkedéseit megérteni, méltányolni, 's hozzá és nemzetiségéhez buzgóbban ragaszkodandik, akkor minden esetre előbb leirt intézkedései legfontosabb eredmények lehetnek.

Szárazföldi hadserege jelenleg következő részekből áll:

a) Örhad (asakiri khassa).	fő	ló
4 gyalog ezred, négy-négy zászlóalj erővel	12,000	—
4 lovas ezred, 6-6 századdal	2800	2500
6 telep tüzérség	700	800
	<hr/>	<hr/>
Összesen	15,500	3300
b) Sorhad (mansureh).		
20 gyalogezred, 4-4 zászlóaljjal	55,000	—
2 lovasezred, 6-6 századdal	1400	1200

	fő	ló
2 ezred pattantyús	3,400	2000
2 ezred rombár	400	—
Összesen	60,200	9200
Ezekhez járul még c) régi rendszer szerinti szabálytalan lovasság	5000	5000
szabálytalan seymen	2000	2000
az újon alakított nemzeti honvéd	57,000	30,000
Összesen	64,000	37,000

A' hadsereghez számíthatni még a' csekély számú szultáni testőrsereget is (hademe), mellynek egyenruhája kék szűk nadrág, veres ruha és igen szép veres csákójukon, zöld és veres, igen eredeties magasságú forgóból áll.

Jancsárok' története.

A' jancsárokat I-ső Murad vagy Amurath 1362. alapítá, midőn 8—9000 főből állottak, és Europa' első állandó hadát képezték. — Amurath meghódított birodalmát olly hadnép által akará fenntartani, melly hadi fők és vesződséghez szokva, különös hasznok és előjogok által a' szolgálathoz költetve lenne, ennélfogva minden ötödik keresztény gyermeket, ki 15 éven túl volt, birodalmában kiemelteté, és 2—3 évig török pórok felügyelése alá rendelé, kiknek őket fáradalmakhoz szoktatniok és az izlam vallásban oktatniok kelle. — Ezután a' fiatal emberek fegyverben gyakoroltattak, és a' vérontásokhoz szoktatásuk által minden irgalmat és szánakozást belőlük kiirtani igyekeztek. — Ha mindez elsorolt megtörtént, akkor a' jancsárok közé soroztattak, és idővel az izlam' legdühösebb követőivé váltak.

A' jancsár nevezetet egy dervistől nyerék, ki őket felszentelésükkor Jen-Ytsjeri, azaz: új katonáknak nevezé, és minthogy egyikének közölök a' feje szerzeti ruhájáról elmetszett ujjal fejére téve, ez volt tehát indoka, hogy valamennyi jancsár süvegből, melly magas és feje volt, az ujjak' egy neme függött le. Homlokukon bőrhüvelyk esüggött le, mellyben fakanál volt, a' mi nélkül sohasem jelentek meg.

Eleinte kizárólag keresztény fi-gyermekékből, újabb időben született törökökből, gyakorta pedig a' jancsár gyermekekből újonczoztattak.

Későbbi időkben midőn a' jancsárok' száma megszorítottatott 162, felosztásuk előtt pedig 196 ortárra (hadháza) avagy ezredekre osztattak, mellyek' mindegyike legfeljebb 800, közönségesen 500 főt számlált. Minden ezred egy vezérlő (aga), 1 alvezérlő (ortabasi), 1 százados (siurbasi) és egy nagytekintélyű szakácsból (serbadse) állott.

Az összes jancsárság' főnökét jancsár-agának nevezék, ő volt valamennyi gyalog és lovas agának feje, kinek mint a' nagyvezírnek és Def-

tendarnak tulajdon divanja és portája volt. — Utána 6 hadnagyvezér (Generallieutenant) következett, kiknek elseje Kulkiája vagy Kul Kjecsuda nevet viselt, és magától a' szultántól sem tétethetett le a' jancsárok' egyezése nélkül. — A' jancsár effendinél volt a' zsold kifizetésinél a' névjegyzék, és törvényes ügyeikre felügyelt. — Minden ezrednek saját nagytekintélyű Aelemdara vagy zászlósa volt.

A' jancsárok' fegyverzete egy nehéz puska, egy rövid kard, egy kés és övükben egy pisztolyból állott. Béke' idején a' fegyverzet Konstantinápolyban raktárakba tétetett, a' mik helyett azután a' jancsárok egy hosszú botot viseltek.

A' jancsárok az ellenséget többnyire rendetlenül az ismert Alah (Isten) ordítással dühösen támadták meg, de minthogy minden hadtudomány nélkül hadakoztak, tehát a' gyakorlottabb ellenségtől többnyire megvertek. — Legnagyobb szerencsétlenségöket étfazekaik és főző katonáik' elvesztésiben tartották, melyeket zászlóiknál többre becsültek.

A' törökök, kik mindenkor, ha nem épen politikai elméleten alapuló, de személyes szabadságuk' fentartása mellett, ösztörű eszméletet nyilvánítottak fejedelmek' kényuralkodásuk ellenében, polgári viszonyaik' kifejlődésiben kerestek menedéket. Ezen ótalmat a' városi testületekben, mint az ulemaké; czéhekben, de főleg a' jancsárok' hatalmas testületiben lelék fel. — Ez volt indoka, hogy olyas egyének, kik a' fegyvert soha nem viselték, avagy annak viselése eszök' ágába sem jutott, magukat a' jancsárok' névjegyzékibe beiratták, mint például a' kézművesek, tisztviselők, gazdagok, koldusok, vének sőt kiskorú gyermekek is. A' főváros és az állodalom' népesebb városai lakosainak nagyobb része, így a' jancsárokhoz tartozott, melly hadnép tehát egészen a' nemzettel összeszövődött.

A' sajátlag jancsárok' száma, melly a' rendes török gyalogságot képzé, csak 40,000 főből állott, de a' jancsár nevet viselőké közel 150,000 főre rúghatott. Ámbár a' jancsárok' egyik része mindig hadházakban, örökön, örhadakon és működésben volt, de a' másik sokkal nagyobb fele, évről évre mint békeszerető polgár, házalás és kézművéből élt, 's csak a' zsold kifizetésénél, nagy ünnepiességeknél, vagy ha az egész testület veszély fenyegeté, jelent meg ezredénél. Naponkinti legnagyobb zsoldja, az evést és ruházatot kivéve, 12—15 asper (60 mén egy tallérra) volt.

Az ortában nagy rend és tisztaság uralkodott, melly legnagyobb becsérzetét helyezé abban, hogy semmi zsványt, vagy más rosz magaviseletű embert maga közt meg nem szenvedett.

A' jancsárok igen sok előjogokkal és saját alapítványokkal bírtak, és számos adótól mentek valának. — Legvénebbjeiket szabadságukban állott a' S. Suleimans Kanun után panasz avagy kérelmeikkel egyenest a' szultánhoz küldeni. Közölök neveztetett ki a' szultán' testőrsége, Solak,

Karipi és Peygk nevezet alatt. A' solakok 500 a' gyalog — a' karipik 2—300 a' lovas testőröket képezék — a' peygk mint ünnepiségi apródok a' solakok mellett a' császárt oldalról kísérek. A' jancsárok' egyik ortájában a' szultán önmaga is trónrajöttével mint közjancsár, 7 aspernyi napontinti fizetéssel magát beiratta. Ők őrizék a' főváros' 24. kapuját; és régi szokás szerint rendszeren a' szultánt minden pénteken mecsetbei díszmenetében, mint más bármiféle díszmeneteknél is, ők kísérek.

De ezen gyalogság, mely az 52-szer siker nélkül megtáborlott Konstantinápolyt elfoglalta, a' kereszténység' két főbástyáját Nandorfejevárt és Rhodust megvitta, és egész Bécsig vivé a' győzelmes félholdat, mely 300 évig támasza volt az Ozman állodalomnak, hadkivüli indokokból végromlásának kuforrásává változott.

Hatalmukat ismerve a' jancsárok olyannyira elbízták magokat, hogy korlátozatlan önkényök szerint zsarolták a' népet és kormányt, ők magok határozzák meg azon ajándékmennyiséget, melyet rendszeren a' szultántól kelle kapniok trónrajöttével, és mely a' körülmények szerint fejenkint 25—50 aspert változott. Sőt mi több, hosszasabb békeidőben a' háborúi zsákmány' elvesztéseért kárpótlást (gratificatio) követeltek, és komolyabb fenyegetődés által a' szultánt arra birták, hogy a' kincstár' kiürítésével őket lecsilapítani igyekezett. — Illyféle engedékenységek által még vakmerőbbekké tételve, még az országlásbai befolyásra is vetemedtek, a' szultántól gyűlölt előljárók' letételeért és azok' helyébe tulajdon teremtményeik előléptetési hatalmat magoknak kicsikarák, sőt még a' szultánokat is öntetszésök szerint válogaták.

Midőn illyféle makacs lázangó lényegességök által a' kormányt gyengíték, és az önhasznukat biztosító régi formákhoz bigoti ragaszkodásuk által, a' kormányt kor- és czélszerű újításaiban gátolák, a' hajdan olly hatalmas ozman birodalom' végromlását szemlátomást előkészíték.

Semmi sem lehele ennél fogva természetesebb, mint hogy az olly nyomasztó zsarnokság, miáltal a' fejedelemnek végre minden önálló hatalma kezeiből kicsikartott, visszatörést szült ezen féktelen katonaság ellen. Ekkép kezdődött a' szultánok' hosszadalmas küzdése a' jancsárság ellen, mellynél az utóbbiak' élet és enyészeti kérdése forgott fen.

II-dik Ozman volt első, ki eltörlésöket bátor szívvel feltette magában. Mihelyt a' jancsárok azt észrevették, azonnal a' hadházakban özsze gyülekeztek, és az Etmeidaura (hústér) vonultak, hol is a' fejük feletti veszedelemről tanakodtak, — ezután Ozmantól a' közigazgatás élin álló 6 ország-ferfiü' fejeit követelék, kérelmök' megtagadására a' Se-railra rohantak, a' féleszü (banga) Musztafiat emelték a' török trónra, és a' trónvesztett Ozmant erőszakkal hurezolák hadházukba, hol is e' szerencsétlen fejedelmet május 20-dikán 1622 irtózatoss kinzások közt ki-

végezték, és az ozman történetet beszennyező első fejedelmi gyilkolás megtörtént.

Ibrahim alatt a' jancsárok zabolátlan dühe ismét olly nagy fokra lángott, hogy a' legfensőbb országló férfiak' lekaszabolása után, Ibrahim maga nemcsak trónját veszté, de egyszersmind aug. 18. 1687. meg is fojtatott.

IV-dik Mahomed (Ibrahim' fia), 1687. jancsár lázadás által, szinte úgy mint 3-dik Ahmed is 1730-ben, trónját veszté.

III-dik Szelim alatt kezdődtek a' jancsár küzdelem' fő pillanatai, és a' válpontokat, mellyek az állhatatosan ismételt erőködések után a' jancsárok lassankinti legyőzésével végződtek, itt kezdőknek tekinthetni.

A' *nizami gedid* avagy az új rendszer, melly a' Török állodalom' nagy kiterjedésű javításait foglalta magában, a' hadi szerkezet, közjövedelem, és a' polgári igazgatást illetőleg, képezé most az állást, melly a' küzdelemben túlnyomóságot gyakorolt, és melly ellen a' jancsárok legdühösebb megtámadásaikat irányozák.

Mióta a' törökök megszűntek hódításokat tenni, és háborúik a' hadtudalomban előre haladt, európai hadak ellen többnyire szerencsétlenül végződtek, elkezdték hadias rendszerük' hiányait is általlátni, és hadaik' megjavítása módjáról gondolkodni.

Szelim buzgóan fogá fel az alkalmat, nagyszerű újítás' létszeresítésére hadakat kezdé európai módon gyakoroltatni, kiknek fizetésök igen jó volt, 's minthogy a' szultánnak hadmozgalmaik igen tetszettek, tehát meg is szaporítottak. — Lovasság, tüzérség és a' rombárokkal egyesítve *nizam-gedid* nevet viseltek. — Ruházatuk fél európai és fél keleties volt; a' veres bostangi vagy süveghez rövid ujjasok és nadrágokkal elláttattak, a' föltiszteket ezüst pléhekkel különbözteté, számuk lassankint 12,000 főre szökent, kik a' fővárosban a' *terend csiftlik* hadházban, Perán kívül, és Skutáriban szállásoltattak el.

A' szultán ezután a' *nizami gedidet* az egész birodalmon ki akará terjeszteni. A' birodalom' legelőbbkelő városaiban hadházakat akart építtetni, és a' fegyverfogható népet összeírás által akará az új hadnép közé soroztatni. — Anatóliában ez új rendszer igen jó sikerrel haladt, hol az új rendes sereg 30,000 főre szaporodott, de az európai tartományokban a' sokkal vadabb, indulatosabb és hajthatlanabb törökök' hadi jellemében meghiusult.

Albania, Bosnyákország és Kandiában még az új rendszert csak megkezdeni sem merték, és a' fővároshoz közelfekvő városokban is, mint: Drinápoly, Rodosto 'sat. minden cselszövény és erőszak hiábavaló volt, a' lakosok' nyíltan ellen szegültek a' kormányi intézkedésnek, és jancsárokul maradni akarásukat kijelentették. — A' szultán ennél fogva az új rendszernek Rumeliába behozatali terviről lemondott ugyan, de az

elkeseredés hátra maradt, a' jancsárok, kik eleinte csak megvetéssel tekinték az új rendes sereget, észrevették a' fergeteget, mely fejük fölé vonúlt, és a' forradalom elkezdődött.

1807 b. május' 25-kén ütött ki a' lázadás. Kezdetét a' bosporusi felvára-
k tevék, kik vezérlőiket részint elkergették, részint pedig legyilkol-
ták. Futólag elterjedt a' lázadás Konstantinápolyban is, holott a' hírlők nyilvánosan hirdeté-
k, hogy a' próféta vallása veszélyben forog, és minden igaz muzulmannak kötelessége magát a' jancsárokhoz csatlani. A' topsik vagy pattantyúsok a' jancsároktól meglepetve, és lekaszabolással fenyegetve azonnal a' jancsárok' részire hajlottak. — 28-kán mintegy 15,000 jancsár az Etmeidanra gyülekezett (hadházuk mögött fekvő zárt tér, mely hajdantól kezdve lázadásaik' gyűlhelye volt) hova zászlóikat kitűzve főző katlanokat hozák. — Ezen főző katlanokat mint valami ereklyét az egész ezrednek kelle kísérnie, mellynek szabad ég alá hozása pártütés' jeleül szolgált, az ott mintegy allah' gondviselésére bízott, a' jancsárok pedig magokat ezen időtől kezdve a' főző katlan' szolgálóinak nevezvén, a' szultántól többé sem zsoldot, sem pedig kenyeret nem vártak.

A' musti és az előbbkelő ulemák, kik az újításokat mint törvényellenieket megátkozák, most a' tanakodásra a' hadházakba hívtak, melly megjelenésök által a' nép szemeiben törvényes tekintélyt nyert, és rendeleteit a' musti fetvaja (ollyan forma, mint minálunk a' decisio curialis) megerősíté.

A' lázadók ezután a' szultántól a' gyűlött *Nizami-gedid'* eltörlését, és annak 12 fő előmozdítóját követelék.

Mint hogy az új seregek a' jancsárok' fenyegető túlhatalma által megrettenve, a' fejedelem' védelmére nem siettek, a' *levend csiflikbe* szállásoltak pedig még ruházatukat és érdemjeleiket is magukról lehányva lábbal taposák, jancsárok lenni akartak, az elhagyatott szultán tehát a' minduntalan boszúvágytól dühösebbé lett jancsároknak engedni kénytelenült, kik azután a' számüzöttekre rohantak, azokat minden zugban kikutatták, és a' legvadabb sérelmek közt az etmeidanra czipelve, ott dirib-darabra vagdalták, fejeiket pedig látványul kitűzték. — Megjegyzést érdemel, hogy a' jancsárok, kik belrend és hadi fék által az új sereget meg akarák szegyeníteni, a' közönséges szertartások között egy kivont kardon álltelve megesküdtek, hogy a' számüzötteken kívül mindenkit mást megbecsülendnek; azt lelkismeretesen is megtartották.

Ezen boszúval meg nem elégedve május 29. a' lázadók Szelim' letétetését is elhatázzák, kit 18 évi uralkodása után a' Kafessbe (vagy kalitkának azon szoba neveztetett, mellyben a' császári hercegek szoktak volt bezáratni) zárták, — és IV-dik Musztafát emelték a' trónra.

IV-dik Musztafa az akkori viszonyoknak meg nem felelt; azon férfiak, kik őt a' trónra emelék, reá gyámságot gyakoroltak, minden ha-

talmat a' jancsár párt magához ragadott, és a' visszaélések legnagyobb képtelenséggel növekedtek.

A' hatalmas ruscsuki basa a' hadsereg' fővezérlője a' Dunán Musztafa Bajraktár *) bátor szívvel elhatározá a' főváros elleni hadmenetelt, Szelimnek ismét a' török trónra emelését, a' belrend és törvényesség' helyreállítását, és a' jancsár szerkezetbe becsúszott visszaélések' kiirtását. — E' nehéz feltétel kivételére mély ravaszság, áttörhellen titok, és villámgyors kivétel volt elkerülhetlenül szükséges.

Musztafa basa Ruscsukból gyakarta nagy kíséretű vadászatot szokott volt több napi járatokra tenni, szokva voltak hozzá, őt számos hadaktól körülvéve elmenni és több napok' múltával visszajöni látni. Fel sem tűnt tehát, midőn június' közepén 1808. hada legkiszemeltebb részével Ruscsukból kiindult, és a' többi agák és alvezérlőknek a' parancsot hátrahagyta, hogy őt többi fegyvereseikkel követnék, kik csak akkor, midőn őt Drinápolyban elérik, tudták meg, hogy hadmenetük hova ezélez. Drinápolyban a' nagy vezirt arra bírta, hogy táborával és Mahomed' szent zászlójával hozzá csatlakozzék. A' hadmenet tovább folytatott, és a' nagy vezir és 2—3 tábori kormányzó egyénen kívül, senkiséem gyanítá e' hadmenet' célját, de hogy Konstantinápolyban semmi gyanút ne gerjessen, azon hírt terjeszteté, hogy ő egy orosz nagy rangú békeügy-vezelőt hoz magával. — Tettetési segélyével egész utolsó pillanatig sikerült neki valódi célja felett mindenkit megeszaltni, és a' csapást kivinni, mielőtt az ellenpárt eszméletre jöhet.

1808. jul. 28. Musztafa 7000 fővel a' porta-palotát megrakta, hamarjában a' muftit, a' legelőbbskelő ulemákat, valamennyi minisztereket, nagyobb befolyású statusfériaikat és a' kapudán basát magához rendelte, nyilván kijelenté, hogy Szelimet az ozman-trónra vissza akarja iktatni, és velök hadi kíséretében a' scrailba ment. — Ezen hír' hallatára Musz-

*) *Musztafa Bairaktár*, ruscsuki basa, Rasgradban ismeretlen szülőktől származott, eleinte az emberi társaság' legalsóbb fokán, mint földműves és lócsiszár működött, később katonává lett, 's egy igen véres ütközetben, a' halálosan megsebesült zászlós' hanyatló kezeiből a' zászlót kiragadva azt megmentette, melly tett' következtében zászlótartóvá lett, melly hosszasan viselt hivatalától nyeré Bairaktár mellék nevét. — Természetes esze és bátorsága által nyeré meg Tersanikli ogluruscsuki kormányzói elődje' bizodalját, kinek is minden szomszédjai, de főleg a' híres Pazvan-Oglu ellen viselt háborúiban kísérelője volt, és mellyek közül sokban mint alvezérje győzedelmet aratott: Tersanikli Oglu' 1804 b. történt meggyilkolása után tartományát, kincseit és hadait elfoglalta, mellyek' birtokában a' portától meg is erősítetett. A' még he nem végzett orosz háborúban, mint fővezére a' török hadseregnek, az ozman fegyver' jó hírét néhány nem esekély győzedelmével, és az ellenségtől soha tönkre nem veretésével fentartá.

tafa szultán azonnal parancsolatot adott Szelim' kivégeztetésire, 's midőn Musztafa basa' kíséretével együtt a' második udvarba ért, borzadással és rémüléssel pillanták meg a' legyilkolt szerencsétlen Szelim' testét. — Most Mahmud herczeg tüstént elhozott, és azonnal szultánnak neveztetett ki. IV. Musztafa letéttelve a' tömlöczbe vettetett. — A' hírlők pedig, mindenféle második Mahmudot kiálták ki szultánnak.

II. Mahmud. Ezen az ozman történetben örökké híres nap' estéjén, Musztafa basa mint nagyvezir tért vissza a' portába. — Csudálva mindenhatóan, számos rosz szokások' eltörlésével és azon népámitók' nagy-része kiirtásával, kik IV. Musztafa alatt a' féktelenség' okai voltak, magát igen népszerűvé tette.

Bátor lelkében a' roppant hatalmú és számos jancsár test' kiirtását és helyettök a' Seymen nevű igen nagy kiterjedésű rendes hadnak felállítását tüzé ki. — Míg a' daud basai táborban, és a' belvárosban a' tartományokból számos hadsereg, mellyekben a' nagy vezir bizhatott, tartózkodott: mindaddig a' jancsárok moczczanni sem mertek, és az újítások, toborzások akadálytalan történtek. — De alig bocsátá szét Musztafa tulajdon hadait, és a' többi a' fővárosba összehítt basákat, midőn a' jancsárok is újra eszmélni és bátorodni kezdettek.

Az imént leirt események után, a' mindeddigi belső háborúk' legborzasztóbbja keletkezett, mellyben több ezer a' sirba dőlt.

A' jancsárok 1808. nov. 14-kéről 15-kére éjjel, rögtön a' palotát körülvették, azt felgyújtották, a' nagy vezirt pedig egy löporos toronyba menekülni kényszeríték, melly a' löpor fellobbanásával a' légben repült és Musztafa basát pár száz jancsárral együtt romjai alá temette. — A' Szoliman *) vitéz vezérüktől vezérelt seymenekkeli négy napi dühösen folytatott viadal után, mellyekben a' jancsárok majdnem megvertek, véletlen eseményektől segítve diadalmaskodtak, nov. 18. végre a' seymenek és egész pártjok tönkre veretett.

Mahmud szultán azon kegyetlen politikát követve, melly Szelimnek életébe került, IV. Mahmudon elkövetve menekülhete csak meg, ő t. i. ez utóbbit megölette, 's ekkép az Ozman-ház utolsó ivadékává lett, mellynek kihaltát a' törökök mint állodalmukra vészhozót minden uton-módon megöni törekszenek. — Ezen tettén kívül a' pártütöket még személyes bátorsága és rendíthetlensége által fékezé, miáltal a' béke 's rend helyreállítását is észközlé.

Ámbátor most a' jancsárok' véres és sorsdöntő viadaluk által, csaknem lehetlenségnek látszott a' megbukott terv' kivitele, mind a' mellett

*) *Szoliman aga* a' II-dik Mahmud alatti első rendes hadsereg' vitéz alvezére, magyar renegat, 's hajdan örvezető (Gefreiter) volt a' es. k. Splényi nevet viselő magyar gyalog-czredben.

is Mahmud, mint később látszatá, meg nem szűnt annak kivitelére egész figyelmét fordítani.

Miután Mahmud, azon meggyőződésből kiindulva, hogy az állodalom' fenállása és védelme kül- és bellellenségek ellen, a' jancsár test' jelen szerkezetével meg nem fér, 18 évig szakadatlanul, ámbár titokban azon eszközöket előkészíté, hogy az, a' már keletkezésitől és I. Szolimantól bevégzett szerkezetük által olly igen kicsapongó hadnépet, vagy czélszerűen megváltoztassa, vagy pedig egészen feloszlassa, egyszersmind rendes hadsereg' behozatali tervét is megérlelé, és mindent okosan és elővigyázólag kiszámolt volna, végre 1826-ban terve' kiviteléhez fogott — tanácsi gyülekezetekben, mellyekben a' legelőkelőbb főnökök és hadtestvezérlők is részt vettek, az állodalom' hadnépeinek újabb és korszerűbb szerkezte elhatároztatott, az azt foglaló Hatiserif, vagy nagyúri rendelvénny felolvastatott, és minden jelenvalóktól teljes megelégedésük' jeléül aláíratott és bepecsételtet.

E' rendszabály' fővonásai következők valának:

„A' jancsárok' régi rendszabásai és szabadalmi megerősítetnek és fentartatnak.

„A' 196 jancsár ortából eleinte 50 választatik ki, mellyek' mindegyikéből 150 főt ad új orták' képezésére, kik a' fegyverforgásban európaiilag gyakorolva és a' működői szolgálattételre rendeltetnek, miáltal 7500 szinhad képezetnek.

„Az új had *Jaalimli Asker* (gyakorlott hadnép) vagy *Iskendsi Neferat* (rendelkezhető had) nevet viseljen.

„A' közviléz' zsoldja 90 Asper vagy 30 para naponkint, az al-, fő- és kartisztek, mint a' vezérség' fizetése pedig, mindig növekedő arányú legyen.

„A' zsoldon kívül a' katona ruházatot és fegyvert kap, melly utóbbi egy szuronyos puska, és egy kard; a' ruházat pedig egy veres szorosan fekvő ujjas posztóruha, 1 fent bő, térdhez simuló kék nadrág, és egy zöld posztójú fekete báránypőr kalpából álljon.

„A' fegyvergyakorlatok télben az eddigi jancsár hadházakban, nyárban az etmeidanon és más lágas téreken, rendes kiszabott napokon és órákban fognak tartatni. A' hadak' betanításához több angol tisztnek fognak használtatni.

„A' pattantyús és rombártest, melly már több évtől fogva hason szerkezettel bír, megszaporitatnak és a' talumbadsi testtel (pompiers, tűzoltó) egyesítetnek.

„Az új szerkezet lassankint a' fővárosból a' tartományokba, és végre a' lovasságra is kiterjedjen. E' célra a' zaimok és timariotok (vagy hadi hűbéresek) felszólítatnak, magokat az új hadnép közé beiratni.

„E' szerkezet által okozott kiadások' fedezésire, a' más eddig a' jancsár pénzalaphoz tartozó alapítványokon és jövedelmeken kívül, még a' vámok' jövedelme is hozzáadatik, és egy Jenitseri-Effendi vagy új hadi ellenőr állítatik fel.“

Az ulemák' testülete, számos, hatalmas és nagy befolyású tartományi helytartók, sőt a' jancsárok' főnökei szinte úgy, mint a' nyilvános néphangulat is, általában az új rendszer' behozatala mellett nyilatkoztak.

A' jancsárok azonban e' szerkezetük melletti rendszabásokkal, melyeknek magukrai kártékony behatását talán érezték, 1826. jun. 15-kén fellázadtak. A' nagyúr e' hír' hallottára azonnal nyári lakását, Besiktast, oda hagyá, és a' Serailba költözött. — Parancsára Hussein basa aga, az európai tengerparton figyelő tábornak vezérője, Mehemed basával az ázsiai Bosphorus' partjáni tábornak vezérőjével számos hadak' kíséretiben, szinte úgy, mint 8000 topdsi is, azonnal Konstantinápolyba rendeltettek. — Ő felsége erősen eltökélve a' zendülés' elnyomatására, a' próféta' zászlóját kitűzette, és minden házban kihirdetteté, hogy az igaz hitűek minden késelem nélkül e' zászló alá siessenek. — Az ulemák a' Serailba gyülekeztek. — A' Sandsaki-serif' (szent zászlója a' prófétának) megjelenése a' zendülők' bátorságát annyira meggyengíté, hogy nagy része azonnal a' pártütés' zászlóját oda hagyá, miglen az egész nép a' próféta zászlója alá sereglott. — Hussein basa aga' tevékenysége tevő a' többit. — Ő t. i. kartácssal tüzeltetett a' zendülökre, az etmeidani hadházukat leégetteté, és őket minden irányban üldözteté. — A' minden pillanatban összehordott foglyok azonnal kivégeztettek, melly sors mintegy 100 uszat is (jancsár főtisztet) elért. — Junius 17-kén, míg a' vérhatalom tisztét szakadatlan folytatá, egy felhívás nyilvánított, minek következtében a' jancsár-test örökre eltöröltetett. A' jancsár név megalkoztatott, ruházatuk' viselete mindenkinek elliltatott, és egy rendes gyakorlott askeri muhammedije nevet viselő hadsereg az állodalom és izlam vallás' védelmére hivatott egybe. — A' jancsárok' valamennyi hadházai szétdulattak, főző-kallanaik, mellyek nekik annyiszor zendülés' jelül szolgáltak, öszszetörtettek, — az orták nizami vagy ezredi jelek elvételve, a' muftitól lábbal tapostattak és szétörtettek, szóval e' hajdan olly hatalmas hadnép végkép eltörlett, a' mi később a' tartományokban is minden akadály nélkül megtörtént.

A' konstantinápolyi nagy kiterjedésű jancsár hadházak' helyére, szétdulásuk után, mintegy az ottan történt gonosz tettek emléke' kiirtásául, idővel házak és utcák építették.

Hajdani török hadirendi szerkezet.

A' szultán volt hajdan is mint most, legalább névszerint, a' hadsereg' feje. Utána a' nagyvezír volt a' hadsereg' fővezérlője. A' basák vagy tartományi helytartók voltak egyszersmind vezérek is.

Ha az állodalmat veszély fenyegeté, akkor minden muzulman köteles volt, mint jelenben is, a' próféta' zászlója alatt harcolni, melytől csak a' vallási és törvénytisztelet (Ulemák) felmentvék.

A' katona minden adótól szabad volt, 's a' fegyver alá nem sorozott török a' keresztény jobbágygal egyetemben fizeté az adót.

I. A' török gyalogság hajdan:

a) Álló seregre (Kapikullery):

jancsárok és növendékeik,
tüzérség,
fegyver-csiszár,
tűzaknász és
utászág.

b) Határvéd (Ser-hüd-Kullery) és

c) Toborzott népre (Seymens) osztatott.

II. A' lovasság:

fizetett és hűbéres spahik,
tartományi határvéd,
honvéd és
zselér lovasságból,
moldvai, oláh és tatár jutalék seregből állott.

III. A' Serail gyalog és lovas őrhadai, az egy testőr sereget (Mulleferikch) kivéve, csak akkor állítottak fel, ha a' szultán a' hadsereget személyesen akará az ellenség' elibe vezetni, a' mellyek:

különféle kézműves,
éjjeli őr,
íjjász,
ajtónálló,
lovász,
kiszemelt spahi és
lovas jancsár karokból voltak összealkotva.

A' spahikat, mint jelenben is, vagy a' közpénztárból fizették (kapikuly); vagy pedig ollyasokra oszták, kiknek zaimokat (sziam), és thapraklykat (Timariot), azaz: hűbéreseket kelle a' timari vagyonokból (hadi hűbér) állítani, egy-egy zaim, 4—20, egy-egy timariant 1—6 spahit állíthata ki. A' zaimok' összes számát 6689, a' timarokét 5649 főnek mondák lenni, kik az állodalom' virágzásában 132,054 spahit küldhettek a' harczba, melyből 80,000 az europai tartományokra esett. Az igyen összegyűlt spahik, 1000 főnyi

ezredekre osztattak, melyeket egy-egy ezredes vezérelt, több illyes ezredék egy-egy basa' vezérletete alá rendeltettek. A' spahik' általános vezérlőjét *Spahilár Agának* nevezték.

A' lovasság egy másik nemét *yebeginek* nevezték, melyeknek a' vasasokkal sok hasonlatosságuk volt. Ezek eleinte csak 630-an voltak, és fegyvercsiszár vagy fegyverkovácsokul használtattak; később a' spahikhoz hasonlóan jól felfegyverezve 30,000-re szaporítottak és 60, 500-as odára osztattak, de tényleg soha sem voltak 18,000 felül.

A' tüzérség' fővezérlőjét, mint jelenben is, *topdsi basának* nevezték.

A' tüzérség *topdsi* (pallantyús) és *kumbaradsi* (rombár)-ra osztatott. A' *topdsik* száma 18,000-re volt határozva, de legfeljebb 15,000-en voltak, melyek közül 6000 a' fővárosban feküdt, a' többi pedig a' tartományokban volt szétosztva. A' *kumbaradsik* béke lábón jobbra csak néhány száz egyénből álltak, de a' harcban 2000-ig szaporítottak.

A' *metherdsjyk* tisztli szolgálkhoz hason külön hadkar voltak, melynek a' tárbor' belrendezése, a' sátorok' felütése, elhordás és kiigazgatása volt kötelessége, száma mintegy 6000-re mehetett.

A' szabálytalan hadhoz tartoztak 1-ször azok, kiket minden basának, tulajdon basalikjában (tartomány) kelle toborzani. — Ezek közt voltak az úgynevezett *serradsek* is, vagy máiba felügyelők, kik egyszersmind tartalék seregül is szolgáltak, és a' jancsárokkal hason löfegyver és kardokkal valának felfegyverkezve. Számuk körülbelül 6000 mehetett. — A' lovasságnál az illyesek 4000-en voltak, és *segbánoknak* neveztettek.

2-or Ollyas önkénytes lovasok, kik a' harcban minden zsold nélkül szolgáltak, míg egy timár jószágnak megürültével azt hűbérbe nyerek.

3-or A' *határvédi* és *várkatónaság* (Ser-hüd-Kulery) részint toborzói helyükön szolgáltak, gyalogság és lovasságból állva, részint pedig az arnautok és bosnyákok. A' határvédi lovasság' szabálytalan csordákra (Kurbar) 's az állodalom határszéleire volt osztva. Ide tartoztak a' *vár-tüzérek* (Isarelys), és a' *tüzaknászok* is (Laghunadsi).

4) A' segédsereg, melyek a' zsellér és vazal nemzetektől háborúi időben állítottak ki. Egyiptom 20,000 főnyi rendes hadából ide 3000 fővel járult, szinte úgy kelle a' moldvai és oláh vajdáknak is szükség' esetében személyesen 4—6000 főnyi sereggel hozzájárulni. A' bosnyák, alban, moldva, oláh és tatár segéd-hadnépet a' harcban prédára utasíták.

A' török állodalomban hajdan összeírás nem létezett, minden töröknek szabadságában állott lak- és szolgálati helyét kénye szerint változtathatni; de minthogy a' hadirend minden adótól mentes volt, tehát mindenkor volt elég önkéntese is, 's csak a' legnagyobb szükségben nyúlt a' porta erőszakos fogdosáshoz.

Háború kiütésével minden haditestület megszorított, 's azon felül általános felszólítás jelent meg. A' török mecsetekben hadi imádság, 's

a' harcra felbátorítás — a' hitetlen kutyák ellen harcra kelni — olvas-
tatott fel; ekkép számos ingyen szolgáló önkényes tódult mindig a' had-
sereghez, de ezek annak sokkal nagyobb kárára mint hasznára váltak,
minthogy jövésük vagy visszamenetük, szabad kényüktől függött.

A' vagyonosabb török mind lovas lett, mi miatt a' gyalogság, a'
jancsárokat kivéve, a' nép' söpredékiből állott. A' tudományos karokat :
mint a' lüzéreket, utászokat 'sat. szinte tudatlan durva újonczokkal pót-
lékozák, minek következtében, főleg a' tábori lüzérség, mindig hitvány
karban állott. Az arnauták meghatározott kézpénzért, általában csak egy
nyárra álltak be.

Ha a' török had' munkalatait diadal követte, úgy száma a' küzdő
és préda-vágyok által mindinkább növekedett, 's ekkor számtalan önkény-
tes tódult az állodalom minden szögezugából a' hadsereghez, de a' mely-
lyek egyetlen ütközet vesztével, ismét haza takarodtak. A' porta ennél
fogva sohasém számolhatott hadserege' kitarlására, vagy annak meghatá-
rozott számmennyiségire a' vérmezőn.

Illyféle elsorolt intézkedések által a' szultánnak nem válhata igen
nagy terhére a' harcviselés, melly némileg a' belbéke' fentarthatására,
a' harcolni vágyók' békében henyélő, de forradalomra kész ezreit a'
népnek, háborúban foglalatoskodtathatni szükséges is volt; a' törökök
tehát mindenkor nagy számmal jelentek meg a' csatatéren.

1526. Szolimán 300 ezer fővel, és 300 öreg algyúval rohant ma-
gyar hazánkra.

1644. A' szentgothardi ütközetben 136,000 fő állott Kiuerly-Ogli
nagy vezir' vezérlete alatt.

1683. A' török hadsereg' teljes száma 142,785 fő volt.

1774-ben 197,000, melyből 150,000 lovas.

1804-ben 202,000, de a' működhető hadsereg' száma legfeljebb
186,400 fő volt.

1821-ben a' diplomatikai levéltár szerint, 's tehát 5 évvel a' jan-
csárok' eltörlése előtt, a' hadsereg' teljes száma 388,400 fő volt, u. m.:

a) gyalogság:

jancsár	113,400
topdsi (lüzér)	15,000
kumbaradsi (rombár)	2,000
bostangis (szultáni palota és kerti örök)	12,000
methersjyk (sátor felülők)	6,000
meserlis (egyiptomi lovas és gyalog)	3,000
moldvai és oláh jutalék sereg	6,000
levantis (tengeri katonák)	50,000

Összesen 207,400

b) lovasság:

spahi (rendes zsoldú)	10,000
serragis (gyalogsági málha szolgálja)	6,000
zaim és timar hűbéres	132,000
gebegis (fegyveresiszár)	13,000
miklagis (spahi szolgálja)	6,000
segbans (lovassági málha szolgálja)	4,000
önkéntes	10,000
Összesen	181,000

Ezekből azonban levonandó:

levatis (tengeri katona)	50,000
Konstantinápoly' őrhada	20,000
várőrség, határvédi és tartományi őrségek	100,000
bostangis	12,000
miklagis a' nagy vezir', beglerbegek', basák' stb. szolgálja	20,000
Összesen	202,000

A' működhető hadsereg' száma tehát legfeljebb 186,400 fő volt.

Háború kiütésivel egy gyűlhely határozatott meg, a' hová az ország' valamennyi részeiről a' hadaknak összegyülekezni kellett.*)

Há 100 ezer főnyi törökhad hajdan harcra szált, úgy korekszám-

*) A' nagy vezir kiindulása a' konstantinápolyi hadakkal különös érdekes modorral történt; ugyanis: az 1809-ki nagyveziri kiindulás' kezdetét, a' hajdani szokás és rang szerint, a' háborúra kijelölt janesár orták kezdék meg, melyek az első nap az első daud-basai táborba szálltak, Konstantinápoly' közeliben. Ezeket másodnap virradóra a' *Gebegi* vagy a' fegyveresiszár test követé, utána a' topdsi vagy a' pattantyús test, ágyúival és az ágyú-tanyával; a' befejezést a' toparabagi vagy tüzérség képező a' szekerészek és a' többi táborozási szolgálakkal. Harmadnap a' *Kyaja-bci* a' nagyvezir' lófarkaival Daud-basába ment, hogy ott a' fővezér' sátora előtt azokat ünnepélyesen kitűzze. Negyednap végre miután a' nagyvezir a' szultánnal buczúzó üdvözlét megteette volna, a' városból pompás díszmenettel a' táborba kiindult: e' díszmenetet mintegy 500 tatár katona nyitá meg, tegezekkel és nyilakkal felfegyverezve; — ezeket a' dehlik követték, vagy a' nagyvezir' számos gyalog és lovas testőrei, mindnyájun igen jól felfegyverozve és pompás lovakkal ellátva, közöttük főleg 1000 vértés lovas tünt ki; — utánuk ment lóháton az összes miniszterium — a' legelőkelőbb ulemákkal. — A' nagyvezir önmaga szultáni díszben jelent meg: felruhája, mindkét oldalán számos gyémánt és gyöngyös pünetokkal volt kirakva, — turbánját két gyémántba foglalt sorguts vagy kócsagtoll ékesíté, szintúgy mint azt csak különben az uralkodó szultán legfensőbb kitüntető jelcül viselni szoká; — a' nagy mufti vagy a' törvény és vallás fejbájlján lovagolt. Ekkép ment a' díszmenet a' rengeteg-néptömeg' tolongása közt Daudbasába, a' honnét is azután a' hadsereg 25 nap alatt a' Dunára szált.

ban 40,000 gyalog és 60,000 lovasból állott, mihez még számtalan rabszolga, cseléd, szatócs és kézműves málhacapat, lovak, tevék és bivalok élelmi szerekkel, hadszülességgel és kincsekkel megrakodva voltak számlálандók. — 20 jancsárnak sátorait, főzőkatlan, kávékanna és víztömlőit egy-egy tevé hordá. — 10 jancsárnak, mint 5 spahinak is, volt egy lomlova, azon kívül minden tatár kénye szerint vitt lovakat magával, közönségesen 3—4 lova volt egynek-egynek, olyannyira, hogy a' nem hadakozók' száma a' harcosokét túlhaladá. — A' most leirt málhacsapatok, mint könnyen belátható, a' hadseregnek szabályszerű ételmezését lehetetleníték, a' törökök ennél fogva csak olykor kezdetek hadakozni, midőn az élet- és takarmány-arálás' vagy kaszálás' ideje közelített; ha pedig már késő őszkor többé mitsem kaphattak, téli tanyára szálltak azonnal. — A' nyárban általuk keresztül száguldozott városok és falvak, már ősz' kezdetével vadon pusztaságokhoz hasonlítottak; így ten tehát, ha az ellenség' sujtó fegyvere nem is, de az inség-kényszerítő hazájukba' visszatakarodásra.

Tengeri hadá :

A' Kapudan basa 3-dik Szelim idejétől kezdve korlátozatlan fötengervezére a' török hajóhadnak, mellyben szabad tetszése szerint rendelkezhetik, a' dardanellákon túl a' hajósereg' élte' és vagyona' ura, bírósága valamennyi szigetek, tengerpartok és tengeri pontokra kiterjed. A' Fejértengereni szigetek' főkapitánya. A' hányszor a' hajóhaddal valamely révbe fut, mindig saját utolsó folyamodású dívánt tart. Rendes lakhelye Gallipoli, jövedelme rendkívül nagy. Utána rangban három tenger-vezér és a' hajós főnökök (kapitányok) következnek.

Hajóhadí ereje jelenben következő :

10 sorhajó,

10 fregát,

12 apróbb hajó, mint Korvéta, Brig és Soner,

50 mindenféle gálya, romba hajó, gyujtó, ágyúdereglye, galiot és kancsabas,

3 gőzös, melly a' Feketetengeren Konstantinápoly és Trapezunt között rendszeren jár.

A' kormány a' hajóhadat nagy figyelembe kezdi venni és minduntalan a' hajók' számát szaporíttatja, a' föltisztek és matrózok kiképzésére is különös figyelmet fordít.

A' török tengeri had magát mozgalmi vagy diadalai által sohasem tünteti ki, mellyet főleg föltisztjei' és matrózaí' tudatlanságának tulajdoníthatni. A' tengeri katonákat csak a' 6 nyári hónapra toborzottak, szükség esetében pedig a' görög szigeteken és a' főváros' környéken fogdosák

össze. Télen át a' hajóhadat lefegyverzék és a' matrózokat elbocsáták. — Háború kiütésivel hajdan a' porta nagy hajóhadit segedelmet nyert Algír, Tunis és Tripolisból, mellyek összesen 10 hadi hajót állítottak ki. Egyiptomból ezenfelül 20, 50 ágyús hadi hajó érkezett.

1750 óta a' hajóhad' ereje évről évre szemlátomást hanyatlott.

1750-ben következő volt:

40 sorhajó,
20 karaval,
40 gálya,
100 galiot

Összesen 200 hajó 50,000 tengeri katonával.

1806-ban 20 sorhajó,
15 fregát,
32 salop, romba hajó 'sat.

Összesen 67 hajó, 2156 ágyú, 40,000 matróz és tengeri katonával.

1827-ben a' navarini tengeri csata után

8 sorhajó,
24 korvéta, fregát és brigg,
12 romba hajó,
8 különféle kisebb hajó.

Összesen 52 hajó.

A' hadi hajók általában mindig igen hirtványul voltak emberekkel és egyenellen üregű ágyúkkal felkészülve.

A' tengeri katonákat levendeknek nevezék, 's többnyire fiatal görögökből állottak, kik a' hajókázást kereskedői és tengeri rabló hajókon tanulták. Számukat a' hadihajók' bizonytalan mennyisége miatt sohasem lehet meghatározni.

Tengeri háború' kiütésivel a' zayimok és timariotok is kötelesek valának a' spahik' helyibe arányos számú levendeket kiállítani. Görögország' elválása által a' Török állodalom legügyesebb tengerészeit veszíté el.

Moldva és Oláhország' hadi szerkezete:

a) A' jelen időben.

A' fejedelemségek' újabb szerkezete következtében a' moldvai oláh hadsereg az orosz had' mintája szerint rendszeresített. — A' hadnép' felállítását és betanítását orosz főtisztek és tanítók eszközlék, kik, mint az orosz vezérek is, egészen elesudálkoztak, midőn 6—7 hónapi betanítás után a' moldvai oláh hadsereget, szintűgy, sőt még több hajlékonyság-

gal mint az orosz ezredeket mozogni láták. A' vessző nagy szerepet játszik a' betanításnál.

A' két hadsereg' főnökei u. m. a' *Spathar* Oláhországban, és *Hethman* Moldvában (hadügykormányzók) szintűgy mint az ezredek is, mindig egyedül csak a' védhatalom Orosz állodalom' egyezésivel és befolyásával választatnak, 's pedig az ezredek ritkán belföldiekből, kik legfeljebb őrnagyig léphetnek elő. — Mind ez ideig még jó és képzett főtisztek' hiányában vannak, minthogy az előléptetés koránsem érdem, de pártfogás szerint történik, ennél fogva az előléptetésben többnyire csak a' nemes családok' fiai részesülnek, kik gyakran 7 évi szolgálatuk után, ezredekévé tétetnek, míg a' többieknék szintannyi szolgálat-ideő alatt mindig egy tulajdon tiszti fokozaton kell vesztegleni. — A' jó képzett tisztek ennél fogva visszahúzzák magukat, 's vagy leköszönik szolgálatukat, vagy pedig mint segéd-tisztek igyekezzenek a' fejedelem' vezérkarába, vagy pedig a' hadsereg' vezéreihöz bejuthatni.

A' katona igen sok boszantásoknak és bántalmaknak van kitéve; szolgálati ideje alatt zsoldja' fele része a' század' vezérlője számára vonatlik le. — Ha bucsúlevelét megkapta, akkor a' polgári hatóságnak adatik át, melly csak akkor engedi meg községén kívüli települését, ha egy kezest állíthatott magáért; és mindaddig, a' míg egy ollyast talált, zsványok és a' semmirekellők közé záratik be a' fegyházakba.

A' két fejedelemség jól szerkezett tüzérség' hiányában van, mint-hogy magában Oláhországban is, hol az újabb időben jobb szemügyre vették, csak igen különböző üregű ágyú van, melly sem telepekre osztva, sem pedig jól felkészítve nincsen. — Ezen kívül hiányában vannak még a' hadmértestnek, és a' váraknak is.

Az oroszok Jasziból Kalaras, Buszeo, Foksánon keresztül Silistriába vezetők, 's tehát az egész síkságot átmetsző katonai utat készítetnek. — De az óta, főleg Oláhországban, több utakat készítettek és készítenek.

Háború' kiütése alkalmával a' moldvaiak és oláhok, elődeik példája szerint, a' Dunán fekvő falvakat az ellenség' kiéhezése végett leégthetik, és a' megívhatlan karpáti szorosokban visszavonulhatnak.

A' két fejedelemség hadi kulforrása következő:

A' Duna partjain valamennyi falu hadiasan igazgattatik, és a' vesztegházi szolgálatokra harcziásan szerkezett, a' mellyekben 36,000 családot számítnak. — A' moldvai oláh hadsereg 6000 fő, tökéletesen felruházott és fegyverzett gyalogságot számlál, mellyből Moldvára $\frac{1}{3}$ körülbelül 1800 ember, Oláhországra $\frac{2}{3}$ 2500 fővel esik. — Ez utóbbiak három két-két zászlóaljás, és négy-négy százados ezredekre osztvák.

Minden század : 5 főtiszt,

16 altiszt és

180 közvitézt számlál.

A' fent említett 3 ezred elseje Krajovában, 2-ka Bukarestben, 3-ka Brajlában őrhelyezett.

Ezen kívül 3000 ember körül szabadságra haza bocsátott, mi összevetve 9000 főt tesz ki. — Szegélyzetit (cadre) önkény szerint akkép terjeszthetni, hogy 2—3 hónap alatt 22,000 ember készen állhat.

A' két fejedelemségnek jelenben egy kozákokhoz hason szabálytalan lovas testülete is van, melly *Dorobancz* vagy *Slugitornak* neveztetik. — Ezek igen jó lovasok, belföldi lovakkal 's egyenruhakkal ellátva, fegyverzetük 1 lándzsá, puska, és 1 nyereghez kötött pisztolyból állván. — E' szabálytalan lovasság' száma jelenben Moldvában 1200, Oláhországban 3600, összesen 4800 főre mehet, de mellynek jelenben alig van $\frac{1}{3}$ része működésben. Oláhországban e' lándzsás test három osztályt képez. — Egy-egy osztály két-két lándzsás századot.

Egy-egy század 7 főtiszt,

16 altiszt,

140 lovas és

10 lovatlan egyénből áll.

Minden osztály egy-egy gyalog ezeredhez van alkalmazva.

Az egész hadsereg' csákó, válbojt és ruhaszabása az oroszokéval hason, csak a' ruha posztó színe kék mint a' törököké.

A' fővárosban még egy alkalmas rendőrség is létezik, melly az egészben szelid népségnél a' rendet könnyen kezelheti.

A' hadapródokat és a' nemzeti hadseregi segélyzetet betanításul Oroszországba szokták küldeni, különben is az egész hadsereg' állása, gyakorlata és ruházata orosz hadi szellemű, mellynek elővédeül kellenek magukat, földirati fekvésük és jelen viszonyaik miatt tekinteniök.

Oláhországnak mindezenkívül még egy ausztriai minta szerinti csékély csajkász testülete is van, cs. k. csajkászoktól az utóbbi években felállítva, és szolgálhatóvá téve. Moldvában jelenleg a' hadi beoktatást mintegy 1800 erővel, porosz minta szerint kísértik.

Oláhországban nemrég épült igen szép lovas-hadház létezik. — A' gyalogság' számára egy újabb szerkezetű hádház és hadi kórház is tervezetett, melly Bukarestben leszen felépítendő, minthogy a' régi kórház; ámbár benne a' betegek igen jól ellátvák, czéljának egészen még sem feleltetett meg.

Ujonezozási rendszer:

Az ujonezozás alá csak az adózó nép vettetett, mellynek száma a' két fejedelemségben összesen mintegy 437,000 családot, 2,500,000 egyént számlálhat, mellyek közül minden száz-száz családnak két-két ujonezot kellenek kiállítani.

Ujjonczozás alól kivételvék a' fő- és alnemesség, az egyházi rend, a' kereskedők, iparüzők, művészek, kézművesek, cigányok és házi szolgák, kik mindnyájan összeséggel 1,000,000 léleknél többet számítanak. Ebből látható, hogy a' két fejedelemség' szabályozottabb ujjonczozási rendszernél hatalmas hadi erővel rendelkezhetnek, a' minél még az tekintetbe veendő lenne, hogy e' tartományok' némelly kerületei, katonái hírokról igen nevezetesek. Mint 1-ször Kis-Oláhország, mellynek népességiből a' híres pandur csapatok vétettek. 2-ször a' moldvai Romano, Bakeu, Suczava és Pudna kerületek.

A' kuforrásokhoz még a' tartaléki magtárak is sorozandók, mellyek az új rendszabás' behozatala óta állitattak fel: — Moldvában minden paraszt ember köteles egy-egy félköböl tengerit a' tartalék magtárba beadni. — Oláhországban a' magtárak' megtöltése következőleg kezeltetik: a' hegységben minden paraszt ember 5—5 banicza vagy cséve tengerit, baniczáját 40—40 oka nehézségben (egy-egy oka $2\frac{1}{2}$ bécsi font).

A' közép földön mindégyké $7\frac{1}{2}$ baniczát. — A' síkságon végre 10—10 baniczát köteles adni. — Köleskásából pedig félannyit. — A' gyűjtéleki kellékek három évre kiszámítvák.

b) A' hajdan korban:

Az új rendszer behozatala előtt mind a' két fejedelemség' hadnépe Seymenekből *) és Tarabanokból állott, mellyek eleinte külföldiekből, később pedig belföldiekből vétettek, Moldvában a' Hethman, Oláhországban pedig a' Spathár' vezérlete alatt álltak. Különféle századosoktól függtek a' fővárosban és a' siktéren. Egyik részét pedig egy független aga vezérlé.

Mind a' két fejedelemség' hadnépét tulságosan 6000 főre szokták volt tenni, mellynek egyik része gyalogságból, másika lovasságból állott. A' hadsereg semminemű adót nem fizetett 's többnyire egy hétig állott szolgálatban, a' másikban pedig élelme kereshetése végett a' szolgálattól ment volt. Évenkint egy-egy darab egyenszinű posztót kaptak felső köntösükre, a' melly formaruhájokul szolgált. Fegyverzetük egy hitvány puskából állott, a' melly tulajdonuk volt. E' leirt hadsereg felette nyomorú hadnép volt, melly a' török hadseregben rendszeren aknász és dolgász szolgálatot tett.

A' két hospodár' testőrségit, mintegy 200 szerb és albánból álló igen derék vitéz hadtest képezé. E' testőrség igen szép, jól ruházott, az országban pedig tekintélyes volt.

*) Illyféle katonák a' török hadrendszer' utánzásai voltak. A' seymenek a' jancsárok' felállitása előtt a' török gyalogságot képezék, és miután az újan felállitott jancsárok közé soroztattak, annak 33-dik ortáját képezék, folytonosan seymen — vagy scybanoknak neveztettek, még a' háborúk' folyamai alatt is Konstantinápolyban maradtak, és a' nagyúr' vadászai voltak.

Ezen kívül az oláh és moldvai hospodárok, csekély török külön hadat, egy török főtiszttel, az idegen ozmanok' fekezésére, és az őrtanyákon és vásárokon történnéhető zavarok' meggátolhatása végett tartottak.

Szerbország' hadi szerkezete:

a) Sándor fejedelem alatt a' jelen időben.

Szerbország' hadi szerkezete a' legújabb időben megváltozott. Az előtt az egész fiatalág odahaza a' falvakban fegyverben gyakoroltatott, ez uton Szerbország veszély idején könnyeden 60,000 gyakorlott embert a' sikra állíthata. — Jelenben azonban az igen tökéletlen európai szerkezetű állandó sereg' tartása határozottatott el. A' rendes hadsereg összeírás szerint alakítatik, a' mellyhez a' legénység a' kerületi főnökök által állítatik ki. E' had' összes száma 3000 főre megy, melly orosz minta szerint gyakoroltatik; rendes időszakokban összegyűlve; főtisztjeit ön-maga választja, miután kijellettei' neveit a' vezérkarnak megerősítéscül átküldi.

A' szerb rendes hadsereg jelenben:

2 zászlóalj gyalogság,

1 század lándzsás lovasság és

1 osztály tüzérségből áll. — Összesen 3000 fő.

A' tüzérség mintegy 30 hitványul kezelt ágyúból áll.

E' csekély hadnép egészen orosz minta szerint szerkezett és gyakorolt. — Az újabb időben azonban az orosz vezérszavakat szerbek által cserélék fel, és a' ruházati zöldszin helyébe a' világos kéket választák, de mind e' mellett is csak ezekben különbözik a' szerb hadnép az oroszokétól.

A' hadsereg' főnökét Voywodának (vajda) nevezik, ki azonban a' sereggel együtt a' belügy miniszterium' alá van rendelve.

Az egész szerbnép fel van fegyverezve, mellynek kezelésiben tökéletesen is jártas.

E' most említett szabálytalan had, melly közt elégséges jó lovasság is létezik, képezi itt a' hazai védrendszer' főtényezőjét.

b) Milos fejedelem alatt:

Minthogy a' szerb-föld' sajátága, nem nagy rendes hadsereg' felállítását, de inkább a' létező egyszerű elemek' célirányos használatát igényli, északi magyar határát kivéve pedig, szabálytalan tartományoktól körzött, másrészt földirati fekvését tekintve, mint nyílt belltartomány, függetlenségire nézve, főleg nyugoti Bosnyákország határa ellen, igen hatalmas hadi

állást követelt, ezen fontos okokat méltányolva, a' népgyűlés a' hazai védelmi rendszert az egész népre kiterjesztette.

A' hadi szerkezet eleinte öt 3500 fős ezred felállítására és betanításával kezdetelt meg, melyhez még 1000 főnyi tartalék sereg is járult, ezek kellő beoktatásuk, 's egy pár évi szolgálat-tételük után, mindenkor haza bocsátattak és új sereggel váltaltak fel, mi módon Szerbországban mindig növekedő nemzeti őrhad lett volna alakulandó.

Szükség esetében a' hadmegye vezérek által a' kellő hadi-számot a' fejedelem hivatathatja egybe. Ezek az egyes tartományok' hatóságaihoz írtak, mellyek' főnökei által történt a' községekre az elosztás.

A' kiállítandó ujoncz-mennyiség szerint a' sorshuzás határozott, a' besorozandók az otthon maradtaktól kárpótlás fejébe bizonyos összeget nyertek, melly fényes fegyverek és más csinos ruhakellék vételére fordítatott, mit önmaga volt köteles ki-ki kiteremteni.

Löszereit a' sereg a' kormánytól, hadjárati élelmezésit pedig az érintett községtől nyerte. — Polkownikok (ezredes) és századosok tevék a' főtisztai, a' melléjük adott pandurok pedig az őrmesteri és tizedesi szolgálatokat.

Az egész népség 18—50 évig, hadi szolgálati tevé alá vonatott, és az első felszólítás minden akadály nélkül 50,000 fegyveres népet talpra állíthata.

Később a' fejedelem' őrzésire 500 gyalog és 160 lovas (kozák féle) testőrség alapítatott.

A' testőr, zászlói esküjét egész éltire tevé le, és az ország akkori viszonyaihoz képest igen illedelmes zsoldot nyert, u. m.

a' testőr	1	piasztert,
altiszt	1	„ 25 para,
belföldi hadnagy,					100	„
havonkinti fizetése					400	„
külföldi, mint oktató	600	„
századosé	1000	tallér.
hadmegye vezéré		

A' hadsereg' ruházata egészen orosz szabású volt, és a' gyalogságnál zöld vereshajtokájú, fehér gombos öltönyből, és egy magas veres tarajkájú csákóból állott. A' kozák veres karimájú és bojtú fekete kalpagot, és világos kék ujjas ruhát viselt, és bőrvet, melly utóbbiban pár pisztolya volt.

A' lassankint képzendő zenekarból minden zenész három évi szolgálata után haza bocsátatott, és fuvoláját magával is viheté, melly intézkedés által a' fejedelem az európai zenészetet akará a' néppel megkedveltetni.

Montenegro' hadi szerkezete:

Az 1838-ki december havi zárai újság szerint Montenegro 19,500 jól begyakorlott fegyveres népet számlál, szükség esetében pedig háromszor annyi sereget is kiállít, minthogy olykor még az asszonyok, vénék és gyermekek is segéllik a' harcizmunkálatokat. Szóval: Montenegroban mindenki katona, és fegyverzetit, melly puska, pisztoly, yatagan és tölterből (Patrontasche) áll, sohasem teszi le. Üres óráiban ilt kiki gyermekségitől kezdv' egyakorolja magát a' czéllövésben.

Térnagysága.

A' Török állodalom mindezeideig fel nem méréfett, az ebbeli adatok mindnyájan csak becs utániak 's tehát igen hiányosak.

Térnagyságát legjobb kulfökből — az ausztriai tábori kar 1829-ben kiadott térképe szerint — meritve következöleg tehetni:

Rumelia (Thraczia 720 □ mf.)	2204 □ mfd.
Bolgárország	1047 „
Szerbország (955) újabb adatok szerint	1500 „
Albania	901 „
Thessalia	157 „
Bosnyák- és török Horvátország	689 „
Montenegro	84 „
Herzegovina	247 „
Kandia	197 „
Az európai szigetek	20 „
Möldva (az oroszoktól 1832-ben készített országleírás szerint 800 francia lieue)	698 „
Oláhország (az előbbi kulfö szerint a' 88 dunai szigetivel együtt 4810 francia lieue)	952 „
Összesen	8,696 □ mfd.

Népmennyisége.

Minthogy a' Török állodalom a' korábbi idökben a' folytonosan tartó külháborúk és belvillongások miatt az idegeneknek általában, de különösen a' tudományos buváratnak csaknem egészen zártan állt, tehát más-kép nem is történhetett, minthogy az eddig megjelent adatok az igazsághoz csak igen kevésé közeledhettek.

Ezen hiány, főleg a' térnagyság és népmennyiség körül mutatkozott, melly utóbbi is mind ez ideig 7—9 legfelebb 10 millióra tételt; holott Cyprian Robert francia tudós 1840—1844-ig a' helyszínén tett

mindenbe beható kutatásából, és az orosz újabb adatokból, az összes Török állodalom' népessége következőleg mutatkozik:

Rumelia (Macedonia, Thracia és Thessalia)	4,500,000	lélek
Bolgárország	4,500,000	„
Moldva és Oláhország	3,800,000	„
Albania	1,500,000	„
Szerbország	900,000	„
Bosnyákország (részeivel együtt)	1,200,000	„
Montenegro	120,000	„

Összesen mintegy 16,000,000 lélek.

Nemzetei.

Főnemzetsége a' *Török*, mintegy 1,000,000 lélek.

A' török, tatár vagy mongol származatú. Nyelve arab, perzsa, görög és olasz 'sat. szavakkal kevert, számos magánhangzója miatt igen kellemes. Írása 33 betűt számlál 's tehát néhányval többet mint az eredeti arab. Jobbról balra olvas 's különféleképen ír, ki például egy levelet el tud olvasni, az még a' fermánt el nem olvashatja.

Bolgár 4,000,000 nehányak után tatár, mások után elszlávósodott magyar faj; minden esetre e' kettőből kevert.

Görög 3,000,000, albán, olasz, szláv és török keverék.

Skipetár (alban, arnaut) 1,000,000 saját nyelvel.

Szláv 2,500,000, szerb, bosnyák, horváth és montenegrói törzsekkel.

A' szerb nyelv a' szláv nyelvnek négy főkiejtése közé tartozik, 's minthogy benne a' többi szláv nyelvnek ellentétiben a' magánhangzó szerepel, tehát hangzatában valamennyi szláv nyelvet megelőzi. Ezen előnyét főleg a' gazdag olasz nyelvnek, melly nemzettel kereskedői, — és a' görögnek, mellyel sokáig vallási viszonyban élt, köszönheti, de főnévi 's igeragozása és szókötése a' többi szláv nyelvvel egyforma. A' hajdani egyházi szláv beszéd modor és versezetekrei átmenete igen könnyű. A' szerb nyelvben három tájkiejtés uralkodik, u. m.: a' herzegovinai, Herzegovinában; — a' razavoi, a' Razaván; — és a' szerémi, a' Szerémségben (Magyarország' drávántúli kerületiben). — A' szerbek Cyril-féle betűkkel élnek.

Oláh (Rumeni és Moldoveni) 3,450,000. Az oláhok, a' géták és dákok romai katonákkal keverékből származnak, későbbi időkben pedig még a' bolgárok és szlávokkal is keveredtek.

Magyar mintegy 50,000 Moldvában, 10,000 Oláhországban.

Örmény, dzigány, héber stb. mintegy 250,000.

Nemzeti jellem.

A' török nép általában véve szép és erős fajú, komor és mord magatartással.

Jelleme merő ellentétből áll: ugyanazon pillanatban a' külhatások szerint bátor és gyáva, jószívű és vad, erős és gyenge, merénylő és rest, érzeki és edzett. Türelmetlenség nélkül, a' hitleneket kutya és sertés-kint megveti. Érzeményeiben tulságos: gyűlöletben az örülségig, barátságban a' hősiségig megy; hallgatva szinleléshez hajlandó: haragját eltitkolja, melly gyakran évek utáni előforduló alkalommal tör ki. A' nagylelkűség és becsületesség szinte tulajdona, csak hogy az ember sohasem tudja, hogy hanyadán van vele. Különbözn szörnyen bigót, mi okból a' varázslók, jóslók és csillagászok reá mindig nagy befolyást gyakorolnak. Gyakran talizmanokat visel, hogy magát a' szerencsétlenségtől megóvja, például egy szelet papirt vagy pergamentet kóráni mondatokkal beírva, vagy köbe, ércbe bevésve, az utóbbiakat karján szokta viselni vagy lova' nyakára akasztani. Egy gonosz tekintet (állítása szerint) neki sokat árthat. A' keddi napot szerencsétlen napnak tartja stb.

A' török drága 's jó fegyverzet és nemes fajú lovakba. helyzi legnagyobb büszkeségt. Egy kikerülhetlen végzésre remegés nélkül hisz, vallása' törvényeit lelkesen megtartja, az örökkévalóságba' jutásra a' vérmezőni maradásnál semmit érdemesebbnek nem tart. A' várzatok és várak' kitünő oltalmazásában a' török katona mindeztideig minden más hadak' irányában előnnyel- birt, neki minden zárthely elég erős volt, ha az vagyona' bármely csekély részit is magában foglalá, avagy iránta hajlandósággal viseltetett. A' halált többre becsüli a' fogságnál. Minthogy vallási okokból magát katonának rendeltetve hiszi, tehát minden iparüzéstől, főleg pedig a' szántás-vetéstől idegenkedik. Az idegenek iránt büszke és fenhéjázó, de az utazó, szegény vagy beteg iránt adakozó.*)

*) A' török házasság minden vallási forma nélkül, egyedül egy házassági szerződés mellett köttetik, de szinte olly könnyen felbontható. Semminemű anyakönyvek: a' házasságok, születések vagy halálozásokról nem vitetnek. A' soknejűség a' törököknek meg van engedve; feleségeik igen szerető gyengéd anyák. A' szülők és gyermekek egymás iránt minden viszonyok között, szeretettel és jó indulattal viseltetnek.

A' szultán háremjéből választja ki feleségeit (Kadie), mellyek' száma Ibrahimtól kezdve 7. — Közölök az, ki legelőször fi-gyermeket szül Khakessi szultánának nevezetik. Az uralkodó szultán' anyja vagy Valide-Szultana sok előjoggal bír, évenkénti jövedelme pedig mintegy 500,000 piaszterre megy. Az, hogy mint Európában általánosán el van híresztelve, a' szultán zsebkendője' odavetése által választaná ki kedveseit: csak mese, melly onnan származott, hogyha a' völegény a' vőfél által menyasszonyának a' moingot küldj, a' menyasszonya annak átvételit völegényinek zsebkendő küldéssel' bizonyítja, a' melly tisztelt-kendőnek nevezetik.

A' *Bolgár* béke és vendégszerető földművelő nép.

A' Török birodalomban lakó *Görög* nép' jellemét (l. Görögországnál).

A' *Skipetar* (Arnaut, Albán) szép 's erős testalkatú, kevés betegségnek alája vettelve, fúrge, a' lánczot és éneklést felette szereti, mint katona vitéz és ügyes, de koránsem hazaszeretéből, hanem pénzért. Az arnautok mindig a' török hadsereg legvitézebb és legügyesebb könnyű hadait képezék, igen jó vadászok és lovasok, felette vakmerő bárbar kegyetlen ellenségek, semmi hadi fegyelmet nem ismernek, és nagyobb zsoldért mindig készek uraikat változtatni.

A' *Bosnyák* a' vitézség' legnagyobb fokával a' hajdani szokásai melletti makacs tiszteletet egyesíti, és ez utóbbihoz ragaszkodása hében-korban tettetés és kegyetlenségre is velemedteti, melly természetében koránsem fekszik. Általábanvéve, a' pénzt, fényes és gazdag nemzeti öltözetet, de főkép az igen kiczifrázott fegyvert rendkívülien szereti. A' hősiség nélküli életet meg sem foghatja. Szellemi műveltségben a' dunai és adriai tengeren lakozó szlávok után van.

A' Bosnyák megveli az élet' kényelméit 'a legegyszerűbb eledellel is megelégszik, ebből könnyen belátható, hogy az illy egyedekből összealkotott hadseregnek kevés szállítmánya lehet, ez okból láthatni itt 20—30 ezer embert varázskint rögtön összecsoportozni, és villámsebességgel Bosnyákország' egyik részről a' másikra száguldozni.

A' *Szerb* szép növésű, inkább magas mint alacsony, ábrázatja általában komor 's ritkán szép, szorgalmatos 's igen vallásos a' nélkül, hogy az bigotsággá válne. Mint katona igen vitéz és bátor, igen jó szívű, törvényeit tiszteli, hazáját és nemzetét szereti, vendégszerelő, józan és okos. Ellenben gyanakodó, ravasz, fejes és nyerészkedő. A' szépen igen illedelmes, szelid és erkölcsös, 's bár a' külföldiek iránt igen alázatos és szolgálatra kész, de koránsem rabszolgailag lealáztott.

A' szerb nemzeti szokások között említést érdemel a' *testvérülés*, a' midőn két férfi vagy asszony oltári kötés által testvérnek vallja egymást és azt szentül is megtartja (l. görög nemzeti jellemet).

Az *Oláh* alacsony, csontos, izmos, érzékellen, rest, nyakas, bosszúálló, buja, kicsapongó és vidor. Az ivásban mértékletes, polgári vétket csak ritkán követ el, felette káromkodó és igen babonás, ellenben igen vendégszerető.

Az oláh paraszt urától felette nyomatott, ennélfogva, ha tej, kevés kukoricza, rosz ser, sertéshús és egy bundával bír, megelégedett.

Hajdan a' szultánok bizonyos napokon nyíllövésben gyakorolták magukat. Konstantinápolyban az úgynevezett nyíl-téren (okmeidan) több nagyobb és kisebb márvány szobor mutatja azon helyeket, hol a' hajdani szultánoktól lőtt nyílak a' földre hulltak; a' Kioskban még II. Mahmudtól, és a' hajdani szultánok ijjai és nyilai híres szép lövéseik emlékeül fentartatnak.

A *moldvai oláh nép* a részegeskedés és a szépnem utáni szenvedélye miatt általában eltompult, kevély, fősvény, tudatlan, rest és gondatlan, alattvalója iránt zsarnok, hűtlen, majdnem mindig önhasznát vadászsza, és szerfelett féltékeny, nejeik férjhezmeneteleik után mihamar a munkateljes, öröm és remény nélküli élet nyomait látatják, mint anyák rabszolgaként földhez sujtják.

A moldvai és oláhországi nép legszebb részét a *magyarság* teszi, mely általában magas, sugar termetű, erőteljes, eszélyes, fogékony és a kézművekben igen jártas. Elődei szeplőtelen jellemét megtartá.

A *csigány*, mint mindenütt, piszkos barna színű, bogár fekete hajú, kőkényszemű, szép fehér fogú, de a műveltség legalsóbb fokán áll. Döglött marha, kulya, macska, szárnyas állat stb. undorodást gerjesztő eledelekből él, a czifra ruhát, főleg a veres nadrágot igen szereti, 's még a legnagyobb inségben is büszke, és szerencsés, valódi nomádilag kóborog egyik helyről a másikra, a bámulatig edzett, ügyes, komor vad természetű, a haláltól szörnyen fél, jó tánczos és lovas, többnyire kovács és más háziszter készítővel, üstfoltozással, lócsiszársággal, jóslás és lopással foglalkozik. — Rendkívüli zenészeti tehetséggel van a természettől megáldatva, úgy hogy közöttök világhírű hegedűsök és czimbalmosok stb. találkoznak.

Vallás.

A mozlem vallás uralkodó, melynek szabályait a korán tartalmazza.

A szultán mint *padisa*, a vallás' feje. A nagy mufti helyettese a padisának. — *Seiknek* nevezetik a török hitszónok, vagy koráni magyarázó; *imamnak* a török pap. — Az imamok a népet az előirt órákban imádsághoz hívják össze, melynek élén a mecsetekben ők állanak, és minden pénteken a koránból olvasnak elő. Külsőképen az imamok a többi törököktől semmiben sem különböznek, különféle mesterségeket űznek és semmi nélkülözésre nem kötelezvék. *Muesimnek* nevezetik egy pénteki előimádkozó. *Kaïmenek* az egyházzsolga.

A török egyházrendhez számítják még magokat az *emírek*, *mol-tah*, *kadik*, *naibok* stb. a *muderrik* vagy tanítók és a *derrisek*, kik 30 különféle szerzeti rendre oszolnak.

Valamennyi nem mozlem vallású, legyen az keresztény, héber vagy pogány, rajának nevezetik (Raajettől: nyáj). Omar al Khattab, 2-dik kalifa sarkalatos törvénye szerint magokat úgy ruháznok mint a törököknek, nem szabad, fegyvert nem viselhetnek, nyergelt lóra nem ülhetnek, az eddigi egyházakon kívül többet nem építhetnek, a régieket pedig csak nagy taksa mellett szabad kitataroztatniok.

A raják közül az orosz czár alatti görög nemegyesült vallás rendkívül terjedelmes. Utána következik az örmény, katolika stb. reformatus

és evangélikusok csak a frankok közt találtak, végre a héberek és pogányok.

Népnevelés.

A világi népnevelés újabb hírek szerint, az újon alkotott közoktatási miniszter alatt áll.

Nem régiben tévé le a szultán az első török egyetem' talpkövét.

A volt szultán több fensőbb kollegiumot nyitlatott meg, mellyekben számos fiatal ember ingyen nyer oktatást: úgy szinte 1 számtani, 1 orvosi és 1 francia nyelvi iskolát is.

Ezeken kívül még számos fiatal embert küldött Párisba és Bécsbe kiképzésül, kiknek idővel az európai műveltséget kellett volna hazájokban terjeszteni.

Konstantinápoly, Drinápoly, Szaloniki, Brussa, Smyrna, Bagdad és Trapezundban pedig fensőbb iskolákat tervezett, mellyekben a fensőbb számtanon kívül még természet- és vegytan is, eleinte francia nyelven tanítatott volna; de mind e' szép és üdvös tervezetei közbejött halála által megsemmisültek.

Jelenben a szellemi műveltség még igen rossz lábön áll, 's mind- eddig főleg csak a korán, irás és olvasás' tanítására terjed, mellyek' iskolái nagyrészt a mecsetekkel összeköttetvék.

Szerbországban újabb időben minden papmegyében, melly egy, két vagy három faluból áll, egy-egy elemi iskola alapítatott; de a képes tanítóknak mint a papoknak is nagy a hiány, mellyek a község meghatározott adományiból, az utóbbiak pedig még a papi bérekből is élnek.

Belgrádban ezenfelül még 1 papnövelde, — 1 bölcsészetet és törvénytantató lyceum, — és 1 kereskedői iskola is létezik.

Olahországban Bukarestben 1 nyomorú lyceum és néhány más csekély iskola létezik.

A tulajdon hadiskolák' hiányában, a török kormány Ausztria, Francia- és Poroszország' barátságos indulatit használva, bizonyos számú tiszteket kiképzésül küldött az ottani hadi intézetekbe — mellyek a török tanulók' egyéniségéhez mérve, kicsiben török nevendékházzá alakítottak — vagy pedig azon országok' főtisztjei közül néhányat a török hadsereg' betanítására nyerhetni igyekezett.

Midőn legújabb időben a török kormány a belföldi hadi iskolák' tökéletesítését tűzte ki első teendőjeül, akkor külföldre küldött növendékeket visszarendelte, és azóta a hadias kiképzés otthon eszközöltetik.

Valóban látni is, hogy a' régibb hadi iskolák javítatnak, és új európai mintaszerűek állítatnak fel, de ez irányban még mindig felette sok teendőjök van.

A' régi Dolma-Bagdza hadi-iskola 300 növendékkel, ezentúl előkészítő iskolául fog használtatni.

Nem régiben nyitattott meg Pera' közelében az újon épített első hadi academia 90—100 növendék számára, mellyben 3 francia és 1 porosz főtitst ad oktatást.

Ezeken kívül még minden nagyobb hadházakban is, hadi iskolák léteznek, mellyekben a' fiatal emberek a' hadi szolgálatra előkészítetnek, de mellyek még felette rosz karban vannak.

A' nagy tengeri-szertár mögött van a' hadi hajókázati iskola.

A' sebészek' számára egy hadi sebész iskola van, mellyben külföldi hadi orvosok tanítókül használtatnak, ezen intézetből láttatik el a' hadsereg orvosokkal.

A' moldvaiak, oláhok, szerbek apródjaikat és allisztjeiket Oroszországba küldik taníttatni.

Konstantinápolyban az újabb hírek szerint csak 1 török újság jelen meg. Tudományos gyűjteményei közül figyelmet érdemel több nyilvános nagy könyvtára, mellyben főleg számos, hazánkat közelebbről érdeklő, kéziratok létezhetnek. — 1 tüzéri muzeum és a' gyakorlati téren felhalmozott figyelmet érdemlő régi ágyú-gyűjtemény.

Politikai felosztása.

Hajdani felosztása a' Török állodalomnak a' nemzet' hadi szellemére mutatott, és hadias volt, európai és ázsiai birtokuk ugyanis két nagy hadmegyére osztatott. Mindegyike a' részeknek egy-egy hadmegyevezérlő (General-Commandant — Beglerbeg, azaz : beye a' beyeknek) állott. Az elsőnek székhelye Monastir vagy Sofia volt; — az utóbbi többnyire Angorában vagy Kiutayahban lakott. — E' két nagy hadmegyén kívül még több helytartóság (ejalet vagy fejedelemség) is létezett, mellyek livákra vagy sandsakokra (zászló) osztattak. Az *ejaletek* : a' vezírek vagy hármás lófarkú basák; a' *livák* pedig mirmiranok vagy két lófarkas basák' vezérléte alatt álltak. — Az *ejaletek*' határai minden földírási tekintet nélkül vonattak. Ekkép a' dsesayri (szigetek) *ejaletéhez*, mellynek vezérlője a' *kapudán basa*, az európai és ázsiai szigeteken kívül, még Morea, a' Gallipoli kerület és a' smyrnai tengerpart is tartozott, minthogy a' kormány czélszerűnek tartotta, a' tengerhez közelfekvő valamennyi vidékeket, vagy mellyek a' hajóhadra legkisebb fontossággal

voltak, a' fő tenger-vezér vezérlete alá rendelni. — A' XVII. század' kezdetével, midőn még Magyarország' nagyobb része, a' Cserkesz-föld és Aberbeidsán a' Török állodalomhoz tartozott, 44 ejalet és 220 livat számláltak. — De már 2-dik Mahmud trónra jöttével alig volt meg fele.

a) Saját türk tartományok,

Az újabb időben az európai Török állodalom 4 *ejaletre* osztatott u. m.

1. *A' Bosnyákra*; Bosnyákország, török Horvátország, Herzegovina és a' török Dalmátország' részeivel

2. *Rumili*; Maczedonia, Thrácia, Thessalia, Albania, Epirus és Montenegroval (ez utóbbi csak papiroson).

3. *Silistria*; Bolgárországgal, mellyhez Belgrád és a' többi szerb várak is tartoznak.

4. *Dsesayr*; az európai és ázsiai szigetekkel az aegei tengerben, Kerzonez félszigettel, és Smyrna tengerpart' vidékivel.

Az említett *ejaletek*, mint hajdan több *livara* osztvák. — Az Ejalet Dsesayr még mindig a' Kapudán-basa' vezérlete alatt áll.

b) A' Török állodalomhoz tartozó fél-vazal tartományok:

1) SZERBORSZÁG újabb adatok szerint 20 *nahiara* vagy helytartóságra van osztva:

1. *Kragujevacz*; a' Tamnava, Jasenicza és Grusából.

2. *Sabacz*; a' Tamnava, Macsva, Possavina és Poczerinából.

3. *Belgrad*.

4. *Smederero*.

5. *Sokol* vagy *Soko*; a' Radsevinából.

6. *Uricze*; a' Zrna Gora és Ruznoból.

7. *Waljewo*; a' Jadar, Ljig és Podgorból.

8. *Rudnik*; a' Moravából.

9. *Posega*; a' Dragacsevo, és Podibarból.

10. } *Studenicza egyesítve Josaniczával.*
11. }

12. *Jagodina*; a' Lavacs Temnitjből.

13. *Krusevacz*; a' Suzából.

14. *Banja*.

15. *Parankja*.

16. *Gurgussoracz*; a' Zrna Re kaból.

17. *Tjupria*; a' Ressavából.

18. *Zajecsar*.

19. *Negotin*; a' Krajinából.

20. *Poxarevac*; a' Branicsewo, Mlava, Stig, Reeska és Svistből.

2) OLÁHORSZÁG: Földiratilag *nagy* és *kis Oláhországra* oszlatott, és 18 kerületet számlál:

a) *Nagy-Oláhország* könnyebb áttekintés végett *alföld* (Zara de sos) és *felföldre* (Zara de sus) oszlatik.

Az *alföld* minthogy Brajla és vidéke is Oláhországgal egyesítetett. 7 kerületre (zinul) oszlatik:

1. *Ifo* vagy *Ifo*ul, Bukarest' főhelyével.

2. *Jalonicza*; Slobosiával.

3. *Stam-Rimnik*; Foksany és Rimnikkel.

4. *Buszeo*.

5. *Sekujáni*; Walenivel.

6. *Braowa*; Plovesttel.

7. *Brajlow*.

A' *felföld* 6 zinutra van oszlatva:

1. *Dumbovicza*; Tergovist' főhelyével.

2. *Wlaska*; Komanzzal.

3. *Teleorman*; Rusvedével.

4. *Muscziel*; Kimpulunggal.

5. *Ardisis*; Pitesttel, Ardsissel.

6. *Oltul*; Slatinával.

b) *Kis- vagy nyugoti Oláhország* 5 zinutra oszlatik:

1. *Dolsi* vagy alsó *Siul* Krajovával.

2. *Romunaczi*; Karakallal és Izlassal.

3. *Wulcsa*; Rimnik és Okna — Mareval.

4. *Gorsy* vagy felső *Siul*; Tirusiuluival.

5. *Mehediuz*; Czernecz és Baja de Ramával.

3) MOLDOVA: Könnyebb áttekintés végett szinte *al-* és *felföldre*, és összesen 14 kerületre oszlatik:

Az *alföld*, 9 kerületet számlál:

1. *Jaszy*.

2. *Karligaturi*; Tirlul — Formossal.

3. *Roman*.

4. *Falcsi*.

5. *Kohurtui*; Galacssal.

6. *Tekucs*.

7. *Waslui*.

8. *Putna*; Foksany és Adsuddal.

9. *Tulow*; Byrlattal.

A' *feljöld* 5 kerületre van osztva.

1. *Dorohoe*; Dorohoe és Stephanestievel.
2. *Bocsany*.
3. *Harlev*; Harlevvel.
4. *Njamez*; Njamez és Piatraval.
5. *Baku*; Baku, Okua és Totrussal.

Ide számíthatni 4) MONTENEGRÓT (Csernagora) is, mely tenyleg majdnem függetlenebb az előbbieknél; — 4 Nahiából, u. m.: Csernicza, Licchanska, Riecska és Katunskából; és több szövetséges kerületből áll, melyek közt említést érdemel a' 7 Berda-hegység.

Alkotmánya.

Az európai Török birodalom' alapítója Ozman' ivadéka, képezi az uralkodó családot.

A' Török állodalom' fejedelmét, *császár*, *szultán*, *nagyúr* és *padisa* czímmel szokták nevezni. — Mint *kalífa* egyszersmind a' mozem vallás' feje.

Az alkotmányi forma korlátlan önuralkodói A' szultán' akaratja bár korlátlan, de valamint eddig is a' szentesített elődei' szokása, és a' közvéleménytől vezéreltetett, melyre az ulmáknak határozó befolyása volt; csak II. Mahmud merészelt a' nép' akaratának ellen szegülni és hajdani szokásait megtámadni, mely tette által minden igazhitű neheztelését magára voná.

A' saliai törvénynek az uralkodásbai következésre teljes befolyása van.

Jelenben pedig az eskü által biztosított gülhanei hatiserif szerint, a' népeknek sarkalatos törvények adtak.

Uralkodása kezdetében a' szultán hírlök által kikiáltatik, és a' koronázás helyett a' proféta Mahomed' kardjával, az Ejub mecsetben ünnepélyesen öveztetik körül. *)

*) Az ozman törzsböli fejedelmeknél a' koronázás helyett bevett kardövezési szokás, II-dik Murad vagy Amurad uralkodása' kezdetétől 1442. veszi eredetét. Egy azon időben Drinápoly táján lakozó Sejid-Behar nevű török remete, ki vallási felekezete körében szent hírben állott, mondása szerint isteni sugallomból azon ötletre jött, hogy az akkori zavart viszonyokban nála tanácsot kereső új szultánt, állítólag a' profétától nyert karddal következő szavakkal körül övezze: juru, nussret senün dür (Bredj és vigasztalódjál, mert tied a' győzelem).

Murad' örököse II. Mahomed Konstantinápoly' megbódítója ezen ünnepélyes szertartásnak, azonnal Konstantinápoly' bevétele után, épen midőn a'

A' jelenben uralkodó szultán *Abdul-Medsid* april 23. 1823. született, az ozman-házból 31-dik fejedelem. — Atyja II. Mahmud' halála után jul. 29. 1839. lépett a' trónra.

A' *nagyúr*' czíme igen hosszú, 's bonyolódott:

Mi szultán fia egy szultánnak, khakán fia egy khakánnak, szultán *Abdul-Medsid*, a' világ' teremtője — és örökös szellem' véghetlen kegyelnéből, és a' legfőbb próféta Mahomed Musztafa, a' kin az Isten' áldása feküdjék, közbenjárása és nagy csudái által: Szolgája és ura Mekka, Medinah és Kuds városainak, mellyek felé az egész világ arcot fordít, ha imádkozik, a' három nagy város' Istambol, Edrene és Bursa, mellyet minden fejedelem irigy szemmel néz, padisája, szintúgy mint Sam és Mysr városainak is, egész Aerebistan, Mágrib, Barka, Kairoan, Haleb, Irak Aereb és Aegem, Básra, Lahsa, Dilem, Raeka, Musul, Parthia, Dijaribekr, Cilicia, Vilajeti-Ärzy, Rum, Siwas, Edena, Karaman, Wan, Barbaria, Hábés, Tunis, Tyrabolos, Sam, Kybrys, Rodos, Kandia, Mora-Vilajeti, Akden-yz, Karaden-yz' szigetei és partjaival együtt, Anadoli, Rumili, Bághead, Kurdistan, görög Thessalia, Türkestan, Tatárország, Cserkeszség, Kabarda' két vidékei, Gürgistan, a' kypesaki síkságok, az egész tatár birtok, Kefe, és valamennyi körülte fekvő vidék, az egész Bosnyákország tartományaival együtt, Belgrád, Sír Vilajeti valamennyi hozzátartozó várakkal és városokkal, Arnauth Vilajeti, az egész Iflak és Boghdan minden hozzá tartozókkal és határaival, és több más vidékek és városokkal.

A' szultán aláírását tughranak nevezik, és erősen szövödött fővonásokban következően hangzik:

Abdul Medsid Khan ibe Mahmud Khan musafer daima.

(Abdul Medsid Khan, Mahmud Khannak fia mindig diadalmas).

A' nagyúr beszédben és írásban fenség czimmet él.

Az ozman *ezimer* zöld paizsból áll, mellyben növekedő ezüst holdat látni. A' paizst oroszlán bőr környezi, mellyben egy kócsagtollas

nagy prófétával egykoru török hadvezér Ebu Ejub sirja felődöztetett, magát önkéntesen alája vetette.

Ezen időkortól kezdve a' törököknél ha nem épen állodalmi törvényül is, de mégis szent kötelességnek tekintetik, hogy minden ozman uralkodó trónra jöttével az Ejub nagy meesetben, a' Serrailban ez alkalomra őrzött birodalmi karddal, azon tulajdon szavak' kimondásával, mellyeket a' szent remete hajdan II. Muradnál kimondott, felöveztessek.

Ezen szertartás' végbevitete tulajdonkép a' régi Konja (Iconium) városa seikjét Ozman az uralkodó család' első alapítója' dícsötéséből, kinek lakhelye ott volt, illeti. — A' konjai seik' távolléte alatt egy helyettesétől, ki többnyire vagy az emirek főnöke a' *nakibul-esraf*, vagy pedig a' *mufti* szokott lenni, tartatik.

turbán fekszik, mellynek háta mögött két lófarkas lobogó, Andráskeresztben van felállítva.

Montenegro' alkotmánya, úgyszólván köztársasági, népfelsőséggel, a' mit a' népgyűlés határoz, annak minden ellenvetés nélkül meg kell történnie.

A' népgyűlés, annyiszor a' mennyiszor a' nemzet' érdeke megkívánja, a' Cettigno körüli mezőn gyűl össze, és a' nemzet' legelőbbskelő főnökeiből áll.

A' népgyűlés választja szavazati többséggel a' vladikát vagy az uralkodó érseket, és a' serdarokat vagy a' hadvezérlőket.

Az érsek a' háború vagy béke' szükségét, és a' köztárgyakat a' népgyűlés elibe terjeszti, és azt kérdezi tőlük: vajjon véleményiben osztottnak-e? Most a' tárgy mindaddig nagyon élénken és zajosan megvitatatik, a' míg a' zárdaharang csendet nem parancsol; ezen jeladás még a' legélénkebben vitalkozókat is rögtön lecsendesíti. — Most az érsek viszont azt kérdi: vajjon véleményiben osztottnak-e, vagy azt elvetik? A' mire többnyire azzal válaszolnak: történnék véleményed szerint, uram.

Az érseki méltóság a' Petrovics-családban — szinte úgy volt a' helytartói méltóság a' Radovics-családban örökös; miglen ez utóbbi 1832. eltöröltetett. Minthogy akkor a' kormányzó azzal vádoltatott, hogy ő különféle erőszakos eszközök által az ország' uralkodását el akará foglalni, tehát családjával együtt száműzetett.

Jelenben tehát a' vladika vagy érsek (upravitel vagy fejedelem) a' világi és egyházi hatalom' feje, és az ország' alkotmánya szerint végrehajtó hatalommal bír.

A' jelenben uralkodó vladika Petrovics Péter, nagybátyjától ajánlatva a' népnek, annak oct. 18. 1830. történt halála után, közakarattal lépett az uralkodásra, és aug. 3. 1833. Szentpétervárott érsekké kezetelt.

Montenegrobán minden község önmaga választja főnökét, ki knäs (fejedelem) vagy glavar (főnök) nevet visel.

Montenegrobán semmi meghatározott előjog vagy törvény nem létezik. — Ha valaki egy nap alatt több gyilkosságot követett volna el, még sincs ellene senkinek, még a' vladikának sem, joga visszatorlást eszközölni; a' vladika legfeljebb is vallásos intésekkel vagy egyházi átokkal lép fel, mellynek a' nép' vakbuzgósága rendkívüli tekintélyt ad; gyakran kénytelen a' vladika a' legnagyobb befolyású egyéneket ajándékok által megvesztegetni, hogy tekintélyét fentarhassa. Általában náluk az ököl-jog uralkodik.

Verekedéseknél mind a' két fél egyenlő számú kmeli nevezetű bírákat választ, kik az egész dolgot szorgos vizsgálat alá vetik, és a' különféle vágott és lött sebeket mind a' két részről megtaksálják, ha végre

megegyeztek az ítéletet kimondják, a' mellytől semmi feljebbfolymódás nem történhetik; a' bünösnek talált párt pénzmennyiséget tartozik fizetni; p. egy sebért 10 darab aranyat, kettőért 20-at, egy agyonütésért 120-at stb.

Gyilkosság' esetében a' gyilkosnak nyilvános megkövetést kell tennie. — A' bíró és nézők kört képeznek, mellynek közepén a' gyilkos a' megbántott család' képviselője előtt letérdel. — Ez főemeli és következő szavakkal megöleli: *Isten bocsásson meg néked!* — Erre a' körülállók nagy örömríadásokra fakadnak és szerencsét kívánnak a' megbékélt elleneknek, a' kik nem csak a' történetet el szokták feledni, de gyakran a' leghívebb barátokká válnak. Ezen vékörnek nevezett szertartás mindig vendégeskedéssel szokott végződni, természetesen a' gyilkos' rovasára, mellyben minden jelenlevők részt szoktak venni.

Ha egy férfi, neje hűségtelenségéről meggyőződött, akkor azt büntetlen agyon ütheti, szintűgy mintegy tetten kapott tolvajt. De ha az áldozat ártatlannak ismertetett el, úgy a' gyilkolásra tett büntetést tartozik megfizetni, vagy pedig tette' bűnhődésitől reszkessen.

Az elcsábított leány agyon köveztetik és tulajdon atyja veti reá az első követ. — De az elcsábítónak saját rokonai' keze által kell meghalni.

A' tolvajnak a' lopott jószágot hétszeresen kell visszafizetni. A' meglopott fél nyilvánosan hirdeti azt ki, a' mit tőle elvittek, és jutalmat ígér annak, ki őt elveszett jószágához visszasegítendi. — Ha ismeri valaki a' tolvajt, úgy kéz alatt megüzenni neki, hogy tolvajságát azonnal jóvá tegye, a' közbenjáró viszi ennekutána vissza az ellopott jószágot, és a' tolvaj' neve titok marad.

MOLDVA ÉS OLÁHORZÁG.

Alkotmányos országrendi szerkezettel, a' nemesség és egyháziak osztják meg a' hatalmat a' fejedelemmel. A' nemesség (bojárok) gyülekezete, vagy országgyűlés választja köréből a' fejedelmet (hospodár) Oláhországban örökösen, Moldvában pedig 7 évenként.

A' fejedelem végrehajtó és bírói hatalommal felruházott, de az ország' törvényei (Reglement organique) fentartása, szabadalmak' tisztelete, és az ország' javára működésre magát esküvel kötelezi, mellyek' meg nem tartásában letétethetik.

Moldva és Oláhország' tulajdon nemzeti lobogója alatt üzheti a' dunai és fekete-tengeri kereskedést.

A' drinápolyi béke óta e' két fejedelemségben semmi török, fekvő vagyonnal nem bírhat.

SZERBORSZÁG.

A' drinápolyi békeszerződés által Szerbország az Orosz állodalom' kezessége mellett, belkormányzatára nézve egészen független, várai azonban 300 ölnyi távolságra a' várfal körül török birtokban vannak.

Az alkotmány-forma önuralkodói szerkezetű, a' legfőbb hatalom a' fejedelem' és országtanács' kezében van.

A' fenyítő törvényekre főleg a' code-Napoleon szolgál zsinormértékül.

Az uralkodásbani következők a' Cserni vagy Kara György' ivadékában 1842. óta örökös.

A' jelen uralkodó fejedelem Georgevics Sándor.

Kormányja.

A' 'Korán' sz. könyv, nemcsak vallási, de egyszersmind politikai törvényköny is, a' politikai eseményekre vonatkozólag nem korszerű, vagy kihagyott helyek' pótlására a' kanunnok vagy szultáni rendelkezések szolgálnak. Az 1826. megkezdett javítások a' kormányzat' minden ágában, annak megis felelhető alaptörvények' hozatalát igényelék; ekkép jelent meg tehát a' mart. 30. 1838. hozott átmeneti korszakot képező hatiserif után, végre a' most uralkodó szultán Abdul Medsid és valamennyi országnagytól a' gülhanei szultáni mulatólakban összegyűlt népgyülekezet előtt ünnepélyesen esküvel elfogadott hatiserif nov. 3. 1839. mellynek következtében: az állodalom' kormányja alapelveül, mind a' mozlem vallásuak, mind pedig a' rajákra nézve egyenlő törvényi védelem, és igazság-kiszolgáltatás vétetett; melylyel összehangzás végett, új 's korszerű intézvények állítottak fel.

Az állodalom' főbb hivatalai.

a) A' *dirán* vagy ministeri tanácsa (Saderel azan) a' szultánnak, a nagyvezír' elnöklete alatt a' birodalom' kormányát az új rendelvények szerint vezérli, valamennyi ministerek és közigazgatási főnökökből, és a' két natoliai és rumeliai kadi-askerből (országbíró) áll.

b) *Az állodalmi tanács*, a' gülhanei hatiserif felolvasása óta, az új törvények' vizsgálata végett alapított, alája alszakonként rendelvék:

- a) feltörvényszék,
- b) közjölléti felügyelőség,
- c) fő hadi gyülekezet,
- d) közjövdelmi felügyelőség,
- e) fő egészség-ügyi és orvosi felügyelőség.

A' most előszámlált hatóságok' tevékenysége által sikerült:

1) Az egyes tartományok' igazgatását akkép elrendezni, hogy a' basákhöz (tartományi helytartó vagy kormányzó) egyedül a' portától függő polgári igazgató (Müsir) adathatott, ki úgyszólván az egész polgári igazgatást akkép vezérli, hogy a' basáknak csak a' hadsereg' vezérlete, hadi fegyelem' kezelése, a' belesend és biztosság végett hagyatott meg.

2) A' közjövdelmi és minden arra vonatkozó ügyek' igazgatására új

rendszer alapítatott meg, a' zsarolások és igazságtalan nyomások végkép eltöröltettek.

3) A' hadi szolgálatra nézve, szinte új szerkezet állítatott fel, mellynek következtében a' hadi rendnél több igazságosság és emberiség fogantatott.

4) Az Ozman állodalom' összes népsége, élte, becsülete és vagyona' biztosítása végett, új 13. szakaszú és 37. cikkelyű törvénykönyv hirdettetett ki, melly azóta teljes foganatban is áll.

Mindenkinek törvényes ügye, nyilvánosan ítéltetik el, és mielőtt törvényes ítélet nem hozatott, mindaddig senki ne merészeljen valakit titkosan avagy nyilvánosan, méreg vagy bármelly másféle halál-nemmel meggyilkolni.

Mindenki az ulemák vagy az ország' nagyai közül, vagy más akármiféle személy, bárki legyen is az, ki ezen törvényeket megszegi, rangja vagy köztiszteletére minden tekintet nélkül, jól bizonyított bünc' mértéke szerint való büntetést nyerend.

A' török tisztviselők az újabb időben alkalmas, illő fizetéssel láttatnak el, és számokra 6 cikkelyben foglalt igen szigorú hivatali utasítás hozatott, mellyből minden tisztviselő egy-egy nyomtatott példányt kapott, hogy egyike se mentegesse magát ezentúl, annak nemtudásával.

Az említett hivatali utasítás valamennyi portai tisztviselők' tulajdonosságait és hivatali kötelezéseit, az állodalom' mindennemű kormányzatágaiban meghatározá. A' hivatali utasítás' megtartása felett titkosan és nyilvánosan a' leghitelesebb nyomozások történnék.

Az egészségi felügyeletre újabb időben nagy gond fordítatik. — A' már leirt orvosi akadémia' felállításán kívül, — II. Mahmud vesztég-házakat alapított, mellyek Abdul Medsid szultán alatt mindinkább javítatnak. Abdul Medsid alatt a' himlő-oltás is nagy kiterjedésben gyakoroltatik.

Ilyféle intézetek, hogy a' népesség' számát tetemesen növelhetik, kétséget nem szenved, minthogy az, főleg a' dögvész és himlőzés által, rettenően szenvedett.

Török tisztviselők:

a) Első rangúak.

1. *Nagyvezír*, a' polgári és hadi kormányzat' feje. — A' nagyvezíri hivatal 1838b. eltöröltetett, de Abdul Medsid szultántól ismét helyre állítatott.

2. *Kaimakan*, helyettese a' nagyvezírnek, ha az jelen nincsen.

A' nagyvezír mellé adatvák:

a) *Seraskir basa*, a' sorhad' és szárazföldi hadsereg' feje.

b) *Kapudan basa* vagy főtengetvezér, a' hajóhad' vezérletével megbízva.

c) *Reis-effendi* (Umuri-Kharidsiji-Naziri) külügy miniszter.

d) *Kiaja bey* (Umuri-Milkje-Naziri), belügy minister.

e) *Defterdar effendi* (pénzügy-minister).

f) *Csausz basi*, jogminister.

g) *Divani-dava-naziri*, rendőrségi minister.

h) *Tersana inini*, tenger-ügy minister.

3. *Nagy mufti* (Seik-ül Izlam), az ország' főpapja és a' törvény-magyarázat feje, mellynek határozatai (felva) törvényes erővel bírnak.

4. Az *örhad' müsirje* és skutari kormányzó.

5. *Hekimbasi*, főorvos.

6. *Basa*, tartományi helytartó vagy kormányzó.

b) Másod rangúak.

1) *Tetristasi-effendi*, ünnepiség-rendező (Zeremonien Meister).

2) *Eickaf Naziri*, a' jótékony intézetek' főigazgatója és portai tolmács.

3) *Bielikcsi effendi*, a' Reis effendi' végrehajtó szakábani segéd.

4) *Sareh-Kaneh-emineh*, a' szultáni jövedelmek' kincstárnoka.

5) *Ahmedsi effendi*, a' Reis effendi' diplomatikai szakábani segéd.

6) *Risandsi*, a' szultán magánitkára és pécsetőre.

c) Harmadrangú és közönséges török tisztviselők.

Seliktar aga vagy *sibil-dar*, az ország' kardhordozója.

Munadsin basi, főcsillagász, semminemű nyilvános dolog nem kezdetetik, míg ez a' csillagok' állását kedvezőnek nem állítja.

Enderun agalassi, a' belügy ministeriumban tisztviselő.

Kislar aga, a' szereesen heréltek' feje, és a' szultáni harem főfelügyelője.

Csannador aga, alfőnöke a' szereesen heréltöknek.

Kapu agassi, a' fejér heréltek' feje, és a' szultáni palota' házmestere.

Kapidsi basi, némi kamarások, kik rendkívüli főleg fenyítő bizományokban használtatnak.

Duöbend agassi, az ország' turbánhordozója, ezek ünnepies me-
netnél a' szultán turbánait hordozák előtte, hogy azokat tetszése szerint változtathalla.

Kikiabbar aga, a' szultánt lóra emeli és kengyelvasát tartja.

Mimar aga, a' középítészet' felügyelője.

Agnator aga, főkamrás és szultáni ruhatár-felügyelő.

Kasnadar, kincstárnok.

Bujuk embrohör, lovászmester.

Csuka dar, apródi felügyelő.

- Lahredsi basi*, pohárnok.
Mabeindsi, udvarmester, főkamrási ranggal.
Kapu kiaya, a' tartományi kormányzók' helyettesei a' szultáni udvarnál.
Müsir (Muskir), belső titkos tanácsos.
Kajmakan, kormányzó vagy basai helyettes.
Musselim, városi kormányzó.
Barber basi, főborbély.
Tiurakcsy, körömnnyíró.
Mufti, törvény tudós.
Stambul effendi, konstantinápolyi rendőr-igazgató.
Hakim, orvos.
Icsoklan, szultáni apród.
Dragoman, tolmács.
Kadi, bíró.
Mollah, főbíró.
Ulemah, törvénytudó, valamennyi kadi, mollah, stambul effendi és kadi-asker közülök választatik.
Csausi, rendőr.
Pikakir agassi, a' szultán' író-eszközeit hordozza.
Baltahgies, szultáni szakácsok, kik ünnepies meneteknél szinte az-
 zal menni kötelesek stb.

A' bosnyákok hajdan egész 1840-ig magok kormányozák magokat, különféle basáikat, kiket magok választának a' portánál, megnevezék.

Csak az egyetlen vezír volt ottoman eredetű, de kinek tekintélye igen kétségbe vonatott, és ki travniki fékvárában majdnem megszállva lakozék, minthogy az ország' alkotmánya szerint, a' fővárosban Sarajevóban csak 3 napot szabad volt évenként töltenie.

Mint szultáni helytartó, a' vezír az ország' hadi kormányzója volt, mindazonáltal két belföldi országnagy' ellenörködése mellett. Mellyek' egyike a' nagy kadi (Mollah) vagy a' bosnyák ulemák és kerületi kadik' főnöke, a' kihez minden raja (keresztény vallású török jobbjágy) az alrendű kadik' ítélete ellen folyamodhatott. — Másika a' nagy vajda, ki valamennyi kapitánytól választatek és alai-beg ezímet viselt, a' nemzeti had' fővezérlője volt, és a' bosnyák törvényhatóságoknak ítéleteit hajtató végbe.

Serajevo fővárosa némileg köztársaságot képezett, mellynek főpolgársága volt, a' mellybe keletileg valamennyi gazdag kereskedő és művész felvétethetett, ha annyi pénzzel bírt, mennyit a' szokás megkívánt. E' most említett szerkezet kisebb mértékben minden bosnyák városban fenállt. De a' városi főpolgárságok' szerenesétlenségire, felettök az or-

szág' valamennyi felvárai beg és kapitányaiból, hadi nemesség keletkezett. — Ezen kapelánok (mellyek' számát Pertusier, Napoleon' követe 48 levé) elődeiktől öröklött csekély felváraikból, mellyek korlátlan urainak nézék magukat, a' rajákat mindenféle hűbéri szolgálattételre kényteték, és a' vezír parancsai' daczára is magok közt gyakor apró harczot viseltek. De mindemellett is a' nagyobb városokban sohasem bírtak nagyobb hatalommal, mellyekben a' muzulmanok a' főpolgársággal tanácsi tisztujítás végett gyakran összegyülekeztek, melly népgyűléstől azonban, a' keresztény bosnyákok egészen kizárattak.

1840 óta Bosnyákország a' Török állodalomnak meghódított tartománya lett; holott is azóta semminemű szabadalom, hűbér és öröklött hivatal nem létezik. Minden főnök egyedül a' portától neveztetik ki, és az előbb olly hatalmas kapitányokat ajánok pótolják, kik tetszés szerint elmozdithatók.

Montenegrobán a' vladika az ország' feje, de az ország' legfontosabb ügyeit, a' főnökök általános gyűlése kormányozza.

Ujabb időben a' vladika mellé a' legelőbbkelő 6 főnökből alkotott tanács viseli a' legfőbb hatalmat, csekélyebb ügyekre alája rendelt 35 egyedből álló gyülekezetet alkotott, ez a' fontosabb tárgyakat a' főtanács elibe terjeszti, és amannak határozatait végrehajtja.

MOLDAVA ÉS OLÁHORSZÁG.

A' drinápolyi békekötés óta, Moldva és Oláhországnak önálló törvényhozói és a' független belkormányzási hatalom megengedtetett, abban főleg az orosz elfoglalás alatt behozott törvények ismertettek el, mellyhez főkép a' *Reglement organique* és az abban megerősített fenyítő törvénykönyv tartoznak. Ezen törvényrendeleteket az orosz birodalom e' fejedelemségek' hajdani alap-törvényeiből néhány önkényes változatokkal készítetté, és azoknak fentartása felett ébren örködik.

A' főnemesség és az igen vagyonos görög nemegyesült pópaság valamennyi többi osztály' hátratételével tekintet nélküli előnyökkel bír.

A' főnemesség egészen adó és vámmentes, kizárólag csak ő viselhet országos hivatalt, és az országgyűlési követeket köréből választja.

A' nemest tanúbizonyosságul, ha jó szántából meg nem akar jelenni, erőtetni nem szabad.

A' héber' tanúbizonyossága keresztény ellenében érvénytelen.

A' rabszolgaság törvényileg létezik.

Példátlan és csaknem a' hitellenségig határos szentelensége által a' hatóságoknak, a' kétfejedelemség igazság' kiszolgáltatása a' legalsóbb fokon áll, minthogy az önkény és birvágy itt korlátlan uralkodik. — Jaj annak, ki ott véraldozatul jelöltetik ki; — de jaj annak is, ki ott némi

vagyonnal bír, és azon hatalmas családokkal, melyeknek a' törvény ügye alatti zsarolás föelőjogaihoz tartozik, semmi viszonyban nem áll.

A' fejedelemnek mint legfőbb bírónak ezen bajnak korlátozása hivatala bár, és ahhoz hatalma is van, de az ahhoz megkívántató jellemi szilárdság, erényes túlnyomóság és tevékeny akarat' hiányában, ezen olly igen fontos feladat kivihetlen és a' baj mindinkább terjed.

Mindkét fejedelemség' legfőbb hatóságát az országgyűlés képezi.

Minden kerületnek egy-egy ispravnik a' főnöke, alája rendelvek 1 adószedő és 1 elnök, és két bíróból álló polgári hatóság.

Moldvában ezenfelül még minden kerületi fő helyben egy rendőrségi igazgató, és 1 városi tanács létezik.

A' mezővárosok, városfelsőségi bizomány egy neme által igazgatottnak.

SZERBORSZÁG.

Az 1839. febr. 25. nyilvánított megerősítő hatiserif szerint, mely Oroszországtól is megerősített, Szerbország' főbb hivatalai következők:

a) Négy egyedből álló bel-, kül-közjöveldmi és törvény ügyi *ministeri tanács*. — A' belügyi minister, a' hadi és rendőrségi; a' közjöveldmi, a' kereskedés; a' törvényi pedig a' vallási tárczával is meg van bízva. A' külügyminister egyszersmind a' fejedelem' prestavnika és kabinetminister is.

b) *Országtanács*, mely egy elnökből és 16 tanácsosból áll, ebben a' négy ministernek is széke és szava van. Ezen tanács az ország' legfőbb hivatala, és a' mi az országtanácsban szavazati többséggel meghatározatik, azt a' fejedelemnek meg kell erősítenie.

c) *Fellőrvényszék*, mely egy elnökből és négy tanácsosból áll, és csak másod-bíróági ügyekkel foglalkozik.

Minden község maga választja tisztviselőit és knesét, több község kerületet képez, melynek főnökét a' kormány választja és fizeti. Ez ismét a' megye főnökétől a' nazalniktól függ, melyhez 1 helyettes és egy pénztári tisztviselő adatott.

Minden megyében van megyei törvényszék, mely egy elnökből, 2 tanácsosból és 1 titkárból áll.

A' szerb rendőrség igen tevékeny és figyelmes.

Közjöveldme :

a) TÖRÖK ÁLLODALOM.

Ámbár a' történt térnagysági változat és az újon felállított igazgatási szerkezet' következtében, a' pénzügy is nagy változatok alá vettetett; a' hasonlíthatás és küsmerhetés végett mégis annál inkább szükséges először

az előbbi közjödelem' kutforrásait előadni, minthogy az a' jelen közjödelmi kutforrások' tőalapját képezi; mellynek következtében itt az előbbi időkből vett hiteles közjödelmi átnézet adatik elő.

A' török közpénz-ügy két nagy ágra oszlik, u: m: a' közkinestárra (Miri), melly a' defterdar igazgatása alatt áll; és a' szultáni kinestárra (Hasne, chasimé), melly a' serail' egyik boltozatában hever. Mindkét kinestárnak különös jödelmi forrásai és kiadásai vannak.

A' miri' évenkinti jödelmait, a' különös adó nemeket, vám és rendkívüli jödelmeket — rendes és bizonytalanra lehet osztani.

1) A' miri' rendes jödelmek:

Az első legfontosabb ága a' *kharads* fűadó vagy 15 évet meghaladó, 's mozemvallást nem követő férfiak évenkinti váltság díja. Ez különféle tartományokban haszonbérbe van adva. Az összes állodalom *kharadsa* összesen mintegy 20 millió török piasztert teszen.

A' bizonyos jödelmek' második ága, következő általános haszonbéri jödelmek foglálja magában az állodalomnak:

	<i>erszény</i>
Mukata (a' Bas-Muhassebebe feljegyzelt haszonbér)	4721
A' bolgárországi ogialik	520
A' turkoman agalik	450
A' cigány nép' (khangani) adója	2690
Gebeluyan lokof humayun render	280
Enlaki humayun render	350
A' timarok és ziametektlői gebeluyan, mellyet csak a' vén és gyengélkedő egyedek fizetnek	470
Bedeli nuzul; — rumeliai és anatóliai timarok és ziametektlől	3580
Avarikezi hanne (az ingatlan javaktól kamat)	2959
A' dohány, ezüst bányák stb. igazgatók' járulékai	2300
A' bruzai vidék selyem, olaj 'sat. mukata-nizan	790
A' juhkereskedők' vámja	780
A' haslari sótavak és bányák' jödelmek	1200
A' metelini és révei hal, erdő 'sat. jödelmek és konstantinápolyi mérték árszabás	2800
Némelly vár osok, mezővárosok és falvak' a' szultáni konyhábai adója	1300
A' mészárosok' adója	600
A' konstantinápolyi vánház' jödelmek	1872
A' dohányadó	1287
A' tengeri-szertárhoz tartozó házak' jödelmek	1280
Az Arabiából jövő dohányvám' jödelmek	700

A' Mekka és Medinához tartozó haszonberek' jövedelme	2800
Különféle kisebb, alamizsnára szánt haszonbéri jövedelmek	2995

Összesen 36,794

vagyis 18,397,000 piaszter.

E' két ága a' rendes évi jövedelemnek összesen tehát, körülbelül 38 millió piaszterre terjed.

2) A' miri' bizonytalan jövedelmei:

	<i>erszény</i>
A' muagiti és mukatatól	5772
A' dohányvámából	3065
Az alkalmilagos elkobzások és örökségekből	1327
Újabb rendelés szerint a' dohányra tett vámból	400
A' zácse vagy mellyet a' vezír és többi ministereknek kineveztetésöknél, és hivatalaiktól fizetni kell	1800

Összesen 14,014

vagy 7,007,000 piaszter.

A' miri' összes jövedelme ennél fogva 1821-ben, hivatalos és legbiztosabb kutatók szerint 45 millió piasztert tett.

Oláhország és Moldva' jövedelme ide nem soroztatott, minthogy az ottani adó az akkori hetaristai forradalom miatt be nem szedethetett.

Hasné:

A' hasné' rendes jövedelme hajdan következő volt:

	<i>piaszter</i>
Kahirából	600,000
Oláhországból	230,000
Moldvából	260,000
Raguzából	20,000

Összesen 1,110,000

A' hasné bizonytalan jövedelmei voltak:

- 1) A' bányák' jövedelmei.
- 2) Minden, hivatalokrai kinevezések, minthogy ezek csaknem a' legtöbbet ígérőknek adtak el.
- 3) Minden örökségtől 10 pr. járulék.
- 4) A' serailli és portai (állodalmi) tisztviselők utáni örökösödés, csak a' szultán maga öröklött utánok, azok' gyermekei vagy rokonai pedig attól egészen kizárattak.
- 5) Minden tisztviselői jószág' elkoboztatása, kik kegyelemvesztésbe estek, vagy pedig kivégeztettek. — Ettől most is csak az ulemák vétetnek ki.

6) Azon egyedek' vagyoni, kik örökös nélkül haltak ki, és kiknek vagyona a' magvaszakadás' törvénye szerint a' szultánt illeti.

7) A' büntetési pénzek.

8) Az állodalom' magasabb rangú tisztviselői' és a' kül udvarok' ajándékai.

Ezen elősorolt a' szultáni magány-kincstár' ágainak kiszámítása vagy pedig megbecsülése bár lehetetlen, de hogy azok a' miri' jövedelmeit felülmúlják, kétséget nem szenved.

A' Török állodalomnak ezenfelül még roppant-kincsei vannak, mely-lyek tulajdonkép a' közpénz-rendszerhez nem tartoznak. Ilyenek az ulemák' és mecsetek' kincsei.

Az ulemák' vagy azon egyetlen török tisztviselők', kik vagyonukat családaiuknak hagyhatják, vagyona igen nagy tőkét tesz ki, és az állodalomtól rendes időben nem követelhető, ámbar a' szükség' idejében igen fontos segédforrásává válhatnak.

A' mecsetek összevéve roppant kincscsel bírnak, melly részint az alapításuknál tett jövedelmekből, részint pedig a' számukra történő gyak-rani gazdagabb törökök' végintézetéből keletkezett. — Ez egész vagyon a' vallás' védelme alatt áll, 's tehát büntetlenül meg nem bolygatható rendes jövedelmei a' mecsetek' fentartására, isteni tisztelet és jótékony-czélokra fordítatnak. — De ezen összes kincs kezelhetővé válhatik, midőn' az állodalom' fenmaradása nagy veszélyben forog, minthogy ez azon esethez tartozik, melyben maga a' mozlem-vallás is érdekelt.

Az 1826-ban behozott új rendszer' következtében, a' pénzügyben is lassankint következő változások határozottak meg:

1) Azon törvények, mellyek szerint a' török vagy más vallású egye-dek' elhaltával az örökösödési jog a' portát, a' miri részére illette, vég-kép eltöröltettek, és az egész örökösödési vagyon, ezután az elhalt' árvái és örökösire marad.

2) Az állodalomban mindennemű egyedárússág eltöröltetett.

3) A' vámjegyzék eleinte valamennyi török alattvalókra, a' későbbi külhatalmakkali szerződések által pedig, azok' alattvalóira is felemeltetett.

4) A' kereskedő sátorok, házak, kánok (csárda) és tárakra helyeze-tök és nagyságukhoz mért naponkinti adó vettetett. — Ezen kívül minden kaikdsi (hajós) 4 parát, — minden szekeres egy-egy bérszekerétől 3 pa-rát tartozik fizetni.

5) A' pénzrendszer megjavíttatott.

6) Azon ajándékok, mellyeket az ország' nagyai a' szultáni udvar-ban történő minden születés alkalomkor beküldeni szoktak, végkép elen-gdettettek.

7) Selim nevű statuspapirosok készpénz' helyébe adattak ki.

8) Az országos hivataloknak, eddig divatozott eladásai vagy haszonbérbe adási-rendszere (Iltisam és Mukata) eltörültetett, a' közjövdelmi budget' fedezésére pedig szükséges adónak, a' föld termékenység, kereskedési állapot, és különös viszonyokhoz mérve, méltányos tekintetű elosztása parancsoltatott meg.

9) A' kharads vagy a' nem mozlem vallásúaktól fizetni szokott 3 rendű (60, 30, 15 piaszter) fő-adó, az eddigi modorban eltörültetett 's helyébe meghatározotatott : hogy jövendőre ezen adó méltányos mérték szerint elosztása és beszedése az egyes községekre ruházatik át, és a' rajákat olly igen nyomasztó fő adóczédula-váltási rendelet egészen megszüntették. Egyébkint

10) A' közkinctár' igazgatása és szabályosítására, és minden a' tartományok és kerületekben erre vonatkozó ügyeire is, egy tanács állitott fel.

A' különféle tartományok' adója következőleg van meghatározva:

Moldva és Oláhország	3,000,000 piaszter
Szerbország	2,300,000 „
Egyiptom (Kahira' adóját ide számítva)	3,000,000 pforint
Samos	400,000 piaszter

(Ragusa már rég megszűnt Törökországhoz tartozni).

Minthogy az új közjövdelmi rendszabások a' status gazdaszalban, még egész határozottságra és állandóságra nem vergődhettek, ennélfogva a' jelen összes törökbirodalmi jövdelmet csak közelítőleg 40 és 50 millió pengő forint közt kereshetni.

A' miri évenkinti hajdani kiadása:

	<i>erszény</i>
Konstantinápoly' őrhad-zsoldja	22,700
a' bostandsik és a' szultáni konyhához tartozó egyede- dek' zsoldja	700
a' szultáni palota' agái és tisztviselői' zsoldja	1,700
a' régi palota' haremjére	1,800
a' szultán' heréltejeire	800
a' galatai serail' agája fizetése	501
a' szultáni konyhára	1,800
a' mészárosok' főnöke' fizetése	600
a' szultáni istállókra	600
tetszési kiadások	1,250
Mekka és Medinába küldendő ajándékre	9,000
a' hajóhad' matrózai zsoldja	2,700
a' hajóhad' táplálékára	800
a' tengervezéség' kiadásai	1,800

a' krimi szultánok és kitelt kánok' nyugpénzei	1,372
a' viddini várhad' zsoldja	1,250
a' Török állodalom' valamennyi többi várhadai' zsoldja	18,000
Bosnyákország' örhadai' zsoldja	1,970
az újonczok' ellátására	472
azon csekélyebb helytartóságok' fizetései, mellyek Ku- csuk Kalemnek nevezetnek	1,200
a' dunai őrizel' zsoldja	3,521
az őrhelyek' tartására	1,700
	<hr/>
	Összesen 76,236

vagy 36,968,133 piaszter.

Miri jövedelem	38,000,000
„ kiadás	36,968,133
	<hr/>
	fennmarad 1,042,977

Jegyz. 1) A' piaszter' akkori értéke sokkal fentebb állott mint most. 2) Az új szer-
kezet' behozatala előtt a' miri' jövedelmeit 42 millió fok tevék.

Adóssága:

Ámbár a' fentebbi táblázat szerint, a' Miri' kiadásai maradékot mu-
tattak ki, mind annak daczára is, a' Török állodalomnak már akkor is
adóssága volt.

Az 1776-dik bevégzett orosz háború után:

a' miri szenvedőleges adóssága körülbelül	36,333,520 piaszter
1803-ban	106,000,000 pltra
1807-ben	107,000,000 rugott.

Melly utóbbi összeg jelenleg új hadsereg-felállítás, az utolsó
orosz háború' terhei, és más megrendítő események miatt, közel kétszer
annyira is felrúghatott.

b) MOLDAVA ÉS OLÁHORSZÁG.

E' két fejedelemségnek kétféle közjövdelmei vannak u. m. *rendes*
és *bizonytalan*.

A' *rendes* jövedelem az adózás alá tartozó nép' meghatározott adó-
jából áll.

A' *bizonytalan* adó a' sóbányák', országos javak' és vámok' haszon-
béri jövedelméből; a' rangok' és perek' taksújából szedetik. — Moldvá-
ban még ezen felül a' papi jószágok' jövedelmétől fizetendő adó is ide
tartozik.

1839-ben a' budget következőleg állt:

Moldva' rendes jövedelme	7,702,791
------------------------------------	-----------

Moldva' bizonytalan jövedelme	2,764,418
	Összesen 10,467,209
Kiadása	7,669,368
	tartalék 2,797,841
Oláhország' rendes jövedelme	10,392,533
„ bizonytalan	5,900,746
	Összesen 16,293,279
Kiadása	15,439,900
	tartalék (maradék) 853,379

E' két fejedelemségnek semmi adóssága nincsen.

Jövedelmei pedig, szabályosabb nép-összeírás — haszonbéri szerkezet — és jobb igazgatás mellett, könnyedén a' fenn kitett összegek' kétannyijára szökkenhetnének.

c) SZERBORSZÁG.

A' rendes adó, török minta szerint, nem ház és telekre, hanem a' család-atyákra vetetett. A' kapitányok rendezik évenként az adó-jegyzéket, a' községeknek kötelezéseiket általában előírják, mincképpen következtében minden család kivétel nélkül 10-10 pftot tartozik adóul fizetni. A' község rendezi el ezután a' családokra vagyonaik szerint az adót, úgy hogy egyes családok kétszeresen is megfizetik a' kivetelt adót, tehát : 20 pft, mások ellenben csak 4—8 pftig fizetnek.

Az adót két részletben szokták a' kapitányok felszedni és a' kerületi főnökök' számvivő tisztjei által a' pénzügy-kormányának beküldeni.

A' közjövedelem, mellyhez még a' vámok és néhány országos uradalmak' jövedelmei járulnak, valamivel többre rúg, mint 3,000,000 ft p., és jelenleg még elégséges a' török portának járandó adó, és hazai kiadások' fődözésére.

De a' törököknek járandó adó koránsem elégséges a' szerbországi várhadak' és a' basa' fizetésire, ehhez tehát még Konstantinápolyból pótlékpénz is jár.

A' nagyúri helytartó vagy belgrádi basa állása, kinek jövedelme havonként 50,000 piastert tesz, majdnem egyedül csak forma szerinti, és az országglásra legkisebb befolyása sincs. — A' török népesség Szerbországban kizárólag csak a' várakra, mellyek birtokában vannak, szorítvák, és Belgrádban mintegy 6000, Semendriában 1500, Sabácsban 1000, Uxi-czában 600; Sokolban 300, és Feth-Islamban, mellyet új Orsovával együtt a' widdini basa bir, 500 fő. Összesen tehát egész Szerbországban alig 10,000 főből.

Pénzei.*Arany pénz:*

<i>Fonduk</i>	3 pft 28 ⁸⁷ kr.
<i>Mahhub</i> (Mabul; — az újak csekélyebb értékűek)	13 — 11 ⁴⁰ —
<i>Mustaphur</i> = 105 para	2 — 26 ²⁰ —
<i>Sereft</i> (seril)	2 — 51 —
<i>Yermebeslek</i> = 7 Rub	5 — 55 —
<i>Új zechine</i> ; Konstantinápolyban 5 piaszter	2 — 48 ⁶⁰ —

Exüst pénz:

<i>Alnichle</i> = 60 para	1 — 21 ³⁰ —
<i>Nehéz asper</i>	1 ⁵⁰ —
<i>Ikigrus</i> (Ikilig), 2 piaszter = 80 para.	
<i>Onlik</i> (olik) 10 para = $\frac{1}{4}$ piaszter.	
<i>Para</i> = 3 asper	0 ⁹² —
<i>Piaszter</i> = 40 para = 120 asper.	
„ 1760	1 — 4 ⁵⁰ —
„ 1780	46 ⁴⁵ —
„ 1800	31 ²⁵ —
„ 1820	22 ⁴¹ —
„ 1830	11 —
„ 1843	10 ³⁰ —
„ 1846	6 —

Rub 10 para = 30 asper.

Rupia, 11⁴ —

Beslek 5 para.

Yermelik (oláh), Brajlában 13 $\frac{1}{2}$, Bukarestben 12 $\frac{1}{2}$, Konstantinápolyban 20 piaszter.

Rézpénz:

Mangar (Chedik) $\frac{1}{4}$ asper = $\frac{1}{12}$ para.

Ezen felül mindenféle külsőszági tallér forgásban van, legbecesebbnek tartják a' spanyolt és az ausztriai.

Nagyobb összeg pénzt következőleg számítanak:

1 *Khasna* 10,000 erszény = 2,000,000 pft.

1 *Jur* 2 erszény ezüst pénz 1000 piaszter = 40,000 para.

1 *Kicze* 15,000 piaszter = 4 erszény arany pénz.

1 *erszény ezüstpénz* 500 Piaszter.

A' török pénz egész forgalmi tömegét mintegy 600 millió piaszterre vagy 50 millió pftra becsülik.

Mértékei.a) *Súlymérték:*

- 1 *Batman* $7\frac{1}{3}$ kantaro = 8 oka = 17 bécsi font, 27 lat és $\frac{3}{4}$ bécsi nehezék.
- 1 *Batman* Konstantinápolyban = 6 oka = 12 rottoli = 6 bécsi font, 26 lat és $2\frac{3}{4}$ nehezék.
- 1 *Kantaro* Konstantinápolyban (kereskedői mérték) = 102 bécsi font 17 lat és két nehezék.
- 1 *Kantaro* Kandiában km. = 44 oka = 100 rottoli = 100 bécsi font, 88 lat és 1 nehezék.
- 1 *Cseky* km. = $\frac{1}{4}$ oka = 18 bécsi lat, $\frac{7}{8}$ nehezék.
- 1 *Cseky*, mint arany ezüst mérték = $\frac{1}{100}$ dramma = $\frac{1}{1600}$ kara = 18 bécsi lat $1\frac{3}{32}$ nehezék.
- 1 *Dramma* Konstantinápolyban km. = $\frac{1}{100}$ cseky = $\frac{1}{176}$ rottoli = $\frac{1}{400}$ oka = $\frac{1}{800}$ kis batman = $\frac{1}{3200}$ nagy batman = $\frac{47}{64}$ bécsi nehezék.
- 1 *Dramma* a. e. m. = $\frac{1}{100}$ cseky = 16 kara = 64 gran = $\frac{187}{256}$ bécsi nehezék.
- 1 *Kara* vagy *karat* a. e. m. = $\frac{1}{1096}$ bécsi nehezék.
- 1 *Kis oka* km. Konstantinápolyban = $\frac{1}{44}$ kantaro = 2 bécsi font, 8 lat, $3\frac{1}{2}$ nehezék.
- 1 *Nagy oka* = 2 bécsi font, 9 lat 1 nehezék.
- 1 *Rottoli* Konstantinápolyban km. = $\frac{1}{2}$ oka = $\frac{1}{4}$ batman = 1 bécsi font, 4 lat $1\frac{3}{4}$ nehezék.

b) *Gabona mérték:*

- 1 *Fortin* = 4 kiloz = 2 bécsi mérő, 2 nyolczad, 2 serleg.
- 1 *Kiloz* = $\frac{1}{4}$ fortin = 22 oka.
- 1 *Kilo* Konstantinápolyban = 4 bécsi nyolczad, $9\frac{1}{32}$ serleg.
- 1 *Oláh banicza* = 40 oka.
- 1 *Oláh oka* = $\frac{1}{16}$ dimerli = $\frac{1}{128}$ mirza = $3\frac{1}{4}$ bécsi serleg.
- 1 *Szerb Tovar* = 100 oka.
- 1 *Szerb oka* = 4 Litra.

c) *Ital mérték:*

- 1 *Alna* Konstantinápolyban = 3 bécsi pint és $2\frac{13}{16}$ messzely. — Különbösen az italokat is cantaro, tovar és oka számára szokták mérni.
- Moldva 's Oláhországban az orosz vedro divatozik.

d) *Hosszasági mérték:*

- 1 *Agas* török mérföld = 5270 bécsi lab.

- 1 *tengeri mfd* = 4099 bécsi láb $10'' 9\frac{1}{2}'''$
 1 *nagy Pik* (röl) Konstantinápolyban = 2 bécsi láb, $1'' 4\frac{3}{4}'''$
 1 *kis* „ „ „ = $2' 6\frac{3}{4}'''$
 1 *Pik kanevas* = $2' 7'' 4\frac{3}{4}'''$
 1 „ *Endrezeh* = $2' 5\frac{3}{4}'''$
 1 *Endese* (török röl) = $2' 4'''$
 Szerbországban az orosz arsinát használják.

e) *Téreg mérték:*

A' Török állodalomban még ezideig nem divatozik.
 Moldva és Oláhországban az orosz *dessactina* van divatban.
 Szerbországban a' dan oranja = 1000 □ bécsi öl.

f) *Idő mérték:*

Egy török év = 12 hónap = 354 nap, 9 óra.

Egy hónap = 29 nap = 13 óra.

Az évi számítás' megkönnyebbitése végett, minden 30 évben, 19 év 354, 11 pedig 355 napot számlál.

A' mozlem hegira vagy a' török évszámítás Mahomed futása után Julius hó 26-án 622. Kr. u. kezdődött.

Az 542 hegira év, az 1847-dik évvel arányos.

A' mi éveink közül 521 = 537 török évhez.

A' törökök a' napi számítás naplementétől számítják, a' midőn náluk 12 óra van, egy órával később veri az egy órát, a' midőn ismét előlről számítanak.

Eghajlata.

A' Balkán és Csar-Dagh-hegység' két égalji különbözést képez. Északi oldalán a' tél, ha nem is állandó, de gyakran szintollyan kemény, mint nálunk, a' völgyek és síkságok hóval borítvák. — Szerb- és Bosnyákországban nagy szélvészrek dühöngnek.

A' Balkán' déli oldalán a' hó sohasem marad néhány nappal tovább fekvve, a' légmérő csak ritkán száll 5 fokra az 0 alatt. A' tengerpartok' közelében a' tél' helyébe a' koronkinti esőzés áll be.

Északi részén a' tavasz aprilisban kezdődik, a' midőn a' hó olvadásakor, úgy szinte az őszi víznél is, nagy áradások támadnak és az utak használhatlanokká válnak. — Déli oldalán a' tavasz februárban áll be, aprilisban és májusban gyakran esőzik, és a' növényzet úgy szólván csak kevés időre akad meg.

Északon nyárban a' nappali tikkasztó hőség általában igen hűs éjtelvel változik; az északi és déli szelek által credő rogloni változása a' lég-

nek, és a' fris víz hiány a' Dunán gyakran változó hideglázt szül. Julius havában az egész árnyéktalan térség a' forróság miatt úgyszólván kiégett.

Déli részén nyárban a' rekkenő hőség egyedül a' tengeri szelek által enyhíthetik, a' növényzet akkor egészen kiégett, és a' patakok és csekélyebb folyók kiszáradvák. — Az esőzés octoberben áll be.

A' tengeri szélvészek gyakoriak, a' szelek ugyanazon időben a' Feketetenger, joniai 'stb. tengerekben különbözök.

Az egészben a' lég igen egészséges, és a' dögvézt, melly itt gyakran rettentően szokott uralkodni, egyedül a' nép' tisztátalanságának tulajdoníthatni.

Földművelése.

A' szántás vetés' emelésére a' török kormány' részéről még mindig ni sem történt. — A' felette nyomasztó nagy adó miatt csak épen a' kelékhez mérve nyomorúan gyakoroltatik. — A' zsarnokság megköti az emberek' kezeit, legszebb tájékaik ennélfogva műveletlenül hevernek, és a' csak némileg mostoha termés éhséget szül. A' török igen csekély kivétellel szánja magát szántás-vetésre, melly általában a' keresztényektől a' legcsehnyagoltabban üzetik, kik még azon felül a' bortermést is eszközlik.

Szerbországban, ámbár az újabb időben e' részben felette sok történik, általában a' földet ökröktől vonott igen hitvány ekével szokták feltúrni, és szintolly faboronával vagy tövisbokorból készült gereblyével beboronázní.

Csak a' hegyes tájékokban szokás a' földet trágyázni, a' sikságon ez legfelebb egy éjjelre készített juhkosarak által szokott történni.

Mindaddig szoktak egyféle gabonanemet ugyanazon szántóföldbe vetni, a' míg a' termény a' munkát kifizeti, azután pedig örökre ugarban hevertetik, és más szántóföldet kezdenek szinte azon módon művelni.

Araláskor az életet, szalmájával mitsom gondolva kalászánál szokták learatni, és lovak által kinyomtatlatni.

A' szüleményvetést az ország gazdag hegyi legelői miatt, nem üzik. A' szilvás kerteket, a' szerb legnagyobb gondal műveli, némelly birtokos több ezernyi fás-kertekkel is bír.

A' szőlőművelés csak itt-ott szinte nagy hanyagsággal üzetik.

Jadar tájékán híres gyümölcsösöket lehet találni.

Az 1835-ki igen hiányos összeírás szerint Szerbország' térségéből 390,768 napszám föld fordítaltott szántás vetésre.

453,716 rétre,

164,912 szőlőművelésre,

a' többi pedig műveletlenül hevert.

Ezen adatokat jelenben háromszorozni is lehet.

Moldva és Oláhországban a földművelést az újabb időben kormánya pártolni kezdi, melly mindeddig a szerbvel hasonló, kivévén a moldvai magyar telepet, melly közt rendesebb földművelésre találhatni.

Orosz adatok szerint Oláhország téregéből:

1685 francia lieuet borítanak a hegységek.

3033 „ a síkságok.

49 „ a folyók.

3230 „ a szántóföldek és rétek.

1337 „ erdők.

158 „ mocsárok.

31 „ szőlőkertek.

10 „ sziklák és homok sivatagok.

Terményei.

Minden égalji öve az ozman állodalomnak, saját természetményeit bőségben termesztli:

Növények:

Buza leghíresebb a rumeliai, legnagyobb mennyiségben.

Árpa nagy bőségben.

Zab kevés.

Tengeri és köles bár nagy mennyiségben, de nem mindenütt.

Rizs a Hámus déli oldalán.

Ázalék nagy mennyiségben.

Mindenféle kertli növény, kivévén a fejr-répát és vörös-káposztát.

Len és kender legtöbb Albaniában.

Dohány nagy bőségben, leghíresebb a maczedoniai dohány.

Festő növény: festő-veres, gubacs, sáfrány, szennafa, széksó, hügyanysó, vadsáfrány és mustár.

Bor Moldva és Oláhországban csaknem vadon mintegy 8 millió, Szerbországban 250,000 akó.

Gyümölcs főleg Szerb- és Bosnyákországban.

Olajfa, gyapotfa főterményei a déli tájaknak, ez utóbbi, főleg Maczedoniában, holott az évi termés mintegy 170,000 bátra becsültetik.

Déli gyümölcs, mint: füge, citrom, moudola, gesztenye, gránát alma, malozsaszőlő stb, nagy bőségben.

Fa, északi tájagainak rengeteg bőségben, a délin, úgyszólván, csak gyümölcsfa.

Olajnövény: napraforgó, zezam és mak.

Állatok:

Ló; részint tatárfajú, általában középtermetű, erős, bátor, elégedett és fáradhatlan, főleg a' hegyek' megmászásában felette ügyes. — A' legfáradalmasabb hajtás után is megelégszik egy órai nyugvással, és a' legközelebbi mezőni legeléssel.

A' moldvai és oláh lovak általában lengyelfajuak, e' két fejedelemség' erdeiben és terjedelmes pusztáin számos részint kitünő nemesfajú ménesekeket találhatni.

Teve Konstantinápoly körül és az alsó Dunán.

Szarvas marha legnagyobb mennyiségben Moldva és Oláhországban, utánok Bosnyák- és Szerbországban. — Moldvából egyedül 60—70 ezer ökröt hajtának ki évenként külföldre.

Bival vontató marhául használtatik.

Juh rendkívül nagy mennyiségben főleg a' Balkán inneni részén, a' Dunán, Moldva és Oláhországban; e' két utóbbi fejedelemségben magában 5 $\frac{1}{2}$ — 6 millió darab. A' juhokat télen nyáron át szabad ég alatt tartják.

Kecske mindenütt.

Sertés az előbbi tájékokon, de főleg Szerb- és Bosnyákországban, hol gesztenyével és tengerivel hízlaltatnak. — Bosnyákországból magából évenként 40,000 darabot szoktak Ausztriába és a' német birodalomba kihajtani.

Öszvér és szamár némelly tájakon.

Vadak: nyúl, róka, nyest, vadsertés, zerge, szarvas, öz, medve, farkas és hiúz.

Szárnyas állatok: sas, pelikán, tyúk, lud, fácán, fogoly, szárcsa, császármadár, fűrj 'sat.

Méh nagy mennyiségben tenyésztetik, főleg Moldvában, hol a' tized évenként mintegy 60,000 piasztert hoz be.

Selyembogár-tenyésztés igen általános és nagyfontosságú.

A' *rorarok* közül: sáska és a' kolumbáczii légy Szerbországban.

Halak: tengereiben és a' Dunában nagy bőségben.

Ásványok.

A' bányászat, melly hajdan egészen el volt hanyagolva, az újabb időben ausztriai bányászok által rendszeresen üzetik, és igen nyomos jövedelmi forrássá válhatik: ezüst, ólom, réz, vas, kénkö, kéneső, salétrom, timsó, márvány, tajl- és drágakő eszekély mennyiségben.

Aranymosás itt-ott, főleg Moldva és Oláhországban.

Só nagy mennyiségben Moldva és Oláhországban, hol is a' Slaukál,

Teleage és a' rinniki bányákból és az Oekna hegységből mintegy 2 $\frac{1}{4}$ millió mázsát vágnak ki évenként.

Köszén főleg Moldvában.

Ásványos víz, itt-ott.

Ipara.

Az ipar többnyire a' keresztények és zsidók' kezeiben van. Az ipar-üzés: poszló, selyemfestés és szövés, szattyán, szőnyeg, fegyver, penge, arany, aczél és rézmű, rózsaszesz, pipa, gyapot-szövet készítésre szorítkozik. Larissában igen híres festőket találhatni, valamint Sumlában rézműveseket és bádogosokat.

Konstantinápolyban nagyszerű török könyvnyomda létezik.

A' nagyuri pénzverő ház Konstantinápolyban gőzgépek által vezetetik, melyek 1843-ban Angolországból hozattak, és igen tökéletes.

A' hadsereg' anyagszerei igen hitványak és semmi ruházati biztonság e' részben nem létezik.

Az újabb időben az ipar' ez ágában is sok történik.

Tophanában egy ágyúöntő- és furó-gyár létezik.

A' S. Stephano melletti löpor-gyár igen nagyszerű, angol mód szerint rendezve, és több löpor-gyarak' középpontja.

A' Birágo-féle hidrendszer' behozatala szinte munkában van.

A' lö- és oldalfegyver-készítésben a' törökök már a' hajdankorból híresek; a' dömöczki penge és fegyvercső, leghíresebb.

Kereskedése.

Kereskedése sokkal nyomosabb, mint ipara.

A' belkereskedés jobbadán a' görögök', arnautok', örmények' és héberek' kezében van, tengeri kereskedése igen kedvező, földirati fekvése, terjedelmes tengerpartjai és számos révei miatt igen élénk, de nagyobb részt az európaiaktól üzetik, mellyeknél a' görögök, örmények és héberek a' fő tőzsérek.

A' legfőbb kiviteli czikkek nyers természetűekből állnak, mint: barom, bőr, gyapjú, bor, dohány, gyapot és déli gyümölcs.

A' bevitel iparkelmékre és készpénzre szorítkozik, mindenféle fénykelmék, gyarmati czikkek, és vertaranyokra, főleg olasz zechinekre.

Mind a' mellett is a' kereskedési jövedelem' mérlege, az ozmánokra kedvező, minthogy roppant gazdag természetűeik mellett, aránylag kevés szükségök van.

Az európai Török állodalom' legnagyobb kereskedő helyei: Konstantinápoly, Drinápoly és Saloniki, Gallipoli, Varna, Bosna-Seraj, és Janina. Bukarest és Galác (Moldvában).

A' belkereskedés, út — postarendezési — és a' közbátorság' hiá-

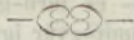
nya miatt igen csekély, és általában véve majdnem egyedül csereberére szorítkozik. Semmi közhitel nem létezik. — A' csekélyebb lökepénzek 20—30 pr. vehetők.

Szerbországban a' kereskedés felemelésére az újabb időben igen is sok történik, ugyanis : számos utak készíttetnek, és a' postajárás elrendeztetett.

A' legfőbb kivitelei cikkek : szarvasmarha, sertés, nadály, bőr, gyapju, fagygyú, viasz, méz, és gubacs.

Beviteli cikkek : Só, finom liszt, gyarmati árúk, főleg kávé, vas- és üveg-árúk, fegyver és lőszer.

Szerbország' összes kivitele 1845-ben volt 30,922,621 piaszter értékű, bevitele pedig 43,370,769 piaszter értékű.

Kereskedés.

TÖRTÉNETE.

A' görög-föld' első lakosai legrégebbszint mondák szerint pelazgusok voltak Peloponczben (Morea), hová Kisázsziából velődtek, kiket északról Deukalion' vezérlete alatt bevándorlott néptörzsök (1600. Kr. e.) egyedül Arkadiára szorított. Deukalion' fiáról Hellenről ezen nép helleneknek nevezetett. — Azon idő körül, midőn Cyrus a' perzsa trónra lépett, a' mind- eddig vadon élődő pelazg és hellen nép közé, kis gyarmattal az egyiptusi Cekrops jelent meg és várat épített, mellyből később Athene ke- letkezett. — Csakhamar utána a' phöniciái Kadmus és az egyiptusi Danaus, később pedig a' phrix Pelops is közéjük jött; általok az említett népség némi műveltségre és nemzetiségre kapott, de a' számtalan apró tar- tományra oszlását meghagyta, melly későbbi nagyságát alkotá ugyan, de egyszersmind végveszélyét készíté elő.

A' kolchisi út az arany gyapjuért, és a' trójai hadjárat voltak az egyedüli közönséges tények, de az utóbbi nemzeti ügynél távolléte a' görög fejedelmeknek, nagy zavart okozott a' görög-földön, melly közön- ségessé vált a' heraklidák' csatázásiban, melly alatt legtöbb tartomány köztársasággá alakult, mellyek közül Sparta és Athene legvirágzóbb- bak lettek. Sparta későbbi belvillongását Likurg' vas-törvénye, melly a' népet műveletlen hazai hősökké változtatá, orvoslá; Athene' nagyságát Szol- lon alapítá: ki népét emberriessé és művelté is akará képezni. A' harezias Sparta, melly Messeniát hatalma alá hódította, a' szomszéd görög-földön eleinte mindaddig főuraságot játszott, míg azt tőle a' perzsa háborúban a' dicső Athene kiragadta.

Míg Darius Histaspes perzsa fejedelem a' dunai szittyák ellen szeren- csétlenül harezolt, a' kisázsziái tengerpartoni görög gyarmatok ellene fellá- zadtak, miben Athenétől segítették, 's ez volt oka a' görög-perzsa háborúnak. — Háromszor gyújté össze Dárius' roppant seregeit Görögország ellen, első hadjáratában a' görög-földet nem is érinté, a' második a' görög lelke- sedésbe semmisült, minthogy az athenci Miltiadestől, ki 10 ezer emberrel állhatott csak ellenében, mivel a' babonás Spartától nem segítettvén, Maratonnál legyőzetett; — a' harmadikat pedig halála' következtében Xer-

xes utódja vezető Görögország ellen, de az atinai Themistoklestől Salamisnál, később pedig a' spartai Pausaniástól és az athenci Aristidestől Plateánál tönkre veretett; végre az athenci Cimon az 50 évig folyvásti perzsa háborút szerencsésen bevégezte. Athene' dicsősége ekkép Spartáét túlhaladta, mi a' két tartomány közt irigységet és gyűlöletet szült; de mielőtt ez kitört, Athene' kereskedése, tudományossága és művészete által a' dicsőség' legvirágzóbb fokát érte el, melly a' történetben Perikles' korszakának nevezetik. A' spartai és athenei gyűlölség végre a' 27 évig tartott peloponezi háborút szülte, miben végre Athene önvélke miatt az aegospotamosi csatát elveszté, és a' spartaiak Lysander alatt Athenét elfoglalák, 's bár ha ez utóbbi magát csakhamar ismét felszabadítá, előbbi politikai fényére többé nem vergődheték. Most Sparta zsarnokoskodott Görögország felett, de Thebának igazságtalan megrohanása ez utóbbit boszúra gerjeszté. — Pelopidas és Epaminondas' vezérei a' gyűölt főuraságot Leuktra és Mantinea' tájain eltörlötték — Theba csak rövid ideig játszhatá a' főszerepet, mert Epaminondas' halála állandó gyöngeségbe dönté; — a' görög tartományok most tehát ismét önállóvá lettek, de erényesen sokkal gyengébbek mint valaha, tele belviharral, mellynek elegyenlítésére Fülöpöt, a' fényre törekedő Maczedonia' királyát hitták meg, miáltal az a' fő uralkodásra alkalmat nyert, 's midőn azt a' görögök lerázni akarák, chaeroneai eldöntő diadalma által megerősíté. — Fülöp ezután a' perzsa háborút megújítandó megöletett. — Fia Nagy Sándor vezérlé tehát Maczedonia' és Görögország' egyesült hadait Perzsia' utósó elődei vétkeiért olly felette bünhődő Darius Kodomanus királya ellen, mellyen a' Granicuson Iptus és Arbeta mellett eldöntőleg diadalmaskodott, a' Perzsa világbirodalmat eltörlötte, Dárius megöletett, és nagy Sándor maczedoniai világbirodalmát alapítá meg. Nagy Sándor dicsőségét Theba, Tirus és Persepolis kegyetlen feldulásával, istenkép-imádása' követelésével, egyik leghívebb embere' megöletésével, kicsapongásai és mérséktelenségivel szennyesíté; nevének emlékezetét Alexandria Egyiptom' fővárosa' építésével eszközlé. — Halála után, roppant birodalma' egyes tartományaiért hadvezérei ezivakodtak. — Világbirtoka következő főrészekre oszlott: mint Egyiptom Ptolomäusai alatt; Syria Sándor' tartományai legnagyobb tömegével; Maczedonia csaknem hajdani esekély kiterjedésével; Görögország szabadon, de feloszolva mint máskor; — és a' kisázsiai esekély királyságokra. Ezek közt csak Maczedonia kapott némi erőre, de épen midőn ereje' diadalat aratni akará Görögország' ismétli meghódításával, akkor Romától Flaminius alatt a' kynoskephalaei csatában tönkrezútatott. — A' többi tartományokat utána lassaukint szinte azon csapás érte (Kr. e. 146.).

541 évig azután a' romai fő uraság alatt Görögország, mint Achaja' tartománya, belvillongás, vadpusztítás' és öldöklés' színhelyévé változott, népe a' műveltség 's gazdagság' fokáról vadság és inségre sulyedett. 395

Kr. u. pedig a' görög császárság' felállításával (395—1204) Bizant' kényurasága alá került; most Alarik (396), Atila és Teodorik az V-dik században, később a' szlávok, majd Totila' vadnépei, ismét Zaberkaú alatt a' hunok (558); 565-ben Bajankán alatt az avarok, a' VI-dik század' végével a' törökök, később a' horvátok, szerbek, bolgárok, besenyők, uzok, majd 1080. a' normanok' vadesordái dulták e' trónöklés, belvihar, inség és vadságtól mélyen sanyargatott birodalmat, míg végre 1204-ben a' frank keresztések' birtokába került. — Achaja ezideig: Pelopones, Hellas, Nikopolis (Ó Epirus), Dyrrhachium (új Epirus) Thessalia, az aegei tenger és Kefalonia (joniai szigetek) részekre oszolva, olyannyira tönkre jutott, hogy Athenét is, csak mint száműző helyet említhetni.

1204-ben a' frank keresztések' a' flandriai gróf Balduint emelték a' görög trónra, midőn a' hűbéri rendszer jött létezésbe, és Görögország' középkora kezdődött. — 1205-ben Champlitte Vilmos egy kalandor csapattal rohanta meg véletlen Moreát Patrásnál, és később uralkodójává lett, unokája a' II-dik Villehardouin Courtenay Péternek, bizanti császárnak leányával nőszülvén, Moreát és Achaját hercegi czímmel hűbérbe nyerte. 1245-ben a' mongolok pusztították a' császárság' dunai részét. Paläologus Mihály (1261) a' latin görög császárt elűzvé, a' napkeleti állodalmat annyira helyre állítá, hogy lakhelyét Bizantba teheté át, ezek közt a' moreai herceg az artai és epirusi herceggel Angelossal szövetségre lépett, és a' nicaei császár Paläologus Mihály ellen haborúra kelt, de Perlepe mellett Macedoniában megveretett, Morea' hercege elfogatott, a' moreai lovagok pedig a' Pinduson keresztül a' thermopilaci szorosig üzettek. Ez idő után bár a' görög császárok mindent elkövettek Morea visszafoglalásaért, a' törököket is segélyül hitták, de seregeik több ízben megveretve, végre Morea hűbérét elveszték.

Az előzőtt II-dik Balduin császár, moreai követelését a' nápolyi Anjou Károlynak engedé át, (1266) Villehardouin Vilmos pedig mint Nápoly vazala hódolt, és leánya Izabella, Károly király' fiával nőszült, Wilmos' 1268 magtalan elholla után, vejére anjoui Fülöpre szállt a' moreai trón, kinek 1277. történt halálával anjoui Károlyra, Nápoly' királyára került. Izabella másodszeri házasságra léptével pedig férje brain, és halli Florenz lovag lett, Morea és Achaja' hercege.

A' latin császárnak visszaiktatására IV-dik Márton pápa miután a' görög császárt egyházi átok alá vetette, Nápoly és Velenczével ellene szövetségre lépett, minek következtében 3000 főből álló francia sereg Durazzo mellett a' sikra szállt, de Mihálytól tönkre tetetett, ez időszakban történt a' nápolyi (sicziliai vecsernye) mi által Florenz a' tarenti uralkodó' felsőbbsege alatt végkép Morea' birtokába jutott. — A' XIV-dik század' végével Florenz meghalt, özvegye' alattvalóitól roszul segítettvén VII-dik Bonifác pápa' tanácsára szavojai Fülöp' nejevé lett, ki mint

Achaja' hercege II-dik Károlynak, Nápoly' királyának hódolt, de csakhamar jogát tarenti Fülöpnek, Károly' fiának engedte át, ki magát Romania' hercegeének (így nevezetelt az akkori görög császárság) Durazzo' és az albaniai királyság' urának nevezé, ez a' czimzett latin császárnéval házasságra léptével akará a' latin császárságot helyreállítani, de Glarenzába érkezéttel a' görögföldet legnagyobb zavarban lelé, mellynek leginkább Morea lett harc-színhelyévé, hol is nagy társaság nevezet alatt egy rabló tartomány keletkezett, ezt előbb majorkai Ferdinand, mint Villehardouin Margaretha' örököse követelé, ez alatt tarenti Fülöp hercegségét burgundi Lajosnak adta át, kinek részére hajolt legnagyobb része a' népnek, és Ferdinand ellene az espernoni csatában életét veszté. Fülöp halála után siczíliai János követelt hódolatot Glarenzában, de miután a' nagy társaságot szét nem űzheté, visszaköltözött Olaszországba. A' mindig mélyebben sülyedő Morea végre csere által Valois Katalin birtokába jutott, ki nem gátolható a' török rablóknak Morbassan alatt Moreába befészkelésöket, ki magát ezután Morea' urának nevezé.

Most a' moreai bárók a' bizanti és majorkai udvarnál kerestek segédelmet, de kevés sikerrel. — Tarenti Robertnek, Katalin' fiának, halálával pedig (1364) a' görögföld majdnem annyi önálló tartományokra oszlott, a' hány bárója létezett, ezek közt a' patراسi érsek legtöbbet bírt, Jonville, Mauro, Bandinelli, Centurione stb. Modon és Koron Velenczének, ó Lakedämon, Csakonia, Kastanicza stb. Bizantnak hódolt.

Kantakuzenos János végre némi rendet hozott moreai részében, a' glarenzai és több frank uralkodókkal szövetségre lépett a' törökök ellen, és a' nagy társaságot kiüzte Morea és Athenéből. — Ez időkorban István volt Szerbország nagy királya, ki mint hatalmas hódító lépett fel, Romania' császári czimét felvevé, udvarát Skopiban felső Maczedoniában üté fel, és Phokist, Aetoliát és Akarnaniát elfoglalá, midőn fiai Urkántól, ki Drinápolyt bevévé, a' Mariczán megverettek, léptek fel először az albanok.

Tivadar, Palaeologus János' fia alatt, ki Morea bizanti részének kényura és helytartója volt, újabb zavarok ütöttek ki, Mammonas, Monembasia archontja, a' császári kormány ellenszegült és Mistrában új Meszenia nevű önálló tartományt alkotott. — Balza Jakab utolsó czimzett latin görög császár halála után (1383) Morea frank részében is új uralkodó családok keletkeztek, mint a' Centurione Chalandriczában, és San Superano Glarenzában. — A' német rend is megkísértette a' genuaiak' segítségével magát Morea' birtokába helyezni; a' budniczai határszéli és a' salonai grófok, és Negropont' urai már egy század óta nem hódoltak. — Az athenei hercegség a' Walter-Brienni családvá lett, sőt a' püspökök is, mint a' főlebb érintett érsek, magokat függetlenkévé tevék, melyek közül az olenosi (Andravida) említésre méltó.

E' belviharok' egyenlítésére Morea' több trónkövetelője kelt egymásután hasztalan harcra, mint a' szavojai Amadeus, a' chalandriczai fejedelem, enghiai Maria Argos és Nauplia hercegnője, ki a' XIV-dik század végével trónkövetelési jogát a' velenceieknek eladá; a' Centurionék, kiket Bajazet (1394) nyíltan pártolt. — A' XIV-dik század' végével pedig Morea keleti kétharmadrésze Argoson kívül ismét Bizant kezére került. Később a' florenzei Accaioliak Athenét befoglalák, és Theba, Argos, Korint, mint Thessalia' egyik része, birtokába jutottak. Majd a' velenceiek Korfut és Napoli di Romaniát vetették hatalmuk alá; de Bajazet' dulásának ellent nem állhattak (1396), ki egymásután Albania' nagy részét, Salonát, Argost, Zeitunt, Delphi szigetet, és egész Moreát hatalma alá hódította, melyet végveszélytől ezuttal csak Timur, mongol khán, Bajazet' ázsiai tartományainak véletlen megrohanása által szabadíta fel. — E' veszély' közepett a' misztrai helytartó Rhodos' szigetére futott, és moreai részét e' rendnek adá el, de Mistra' lakosai e' szerződést soha el nem ismerék.

Ez időszakban a' velenceiek' hatalma Görögországban növekedett, Lorenado vezérlete alatt Gallipolis mellett Mahomed tengeri hadát tönkre tévők (1414), és kedvező békét nyertek. — A' frankok, kik Lepantót többé a' török ellen nem védelmezheték, és a' kis dardanellákat átadák a' velenceieknek (1407), kik Patrast (1408) és később Korinthot (1422) elfoglalák; Kattaro 1418. hódolt hatalmuk alá, de ez utóbbit már 1430-ban Murad foglalá el, és a' már csak egyedül Konstantinápolyra szorított császárt bekeríté.

Paläologus János császár (1438) Ferrarába, később Florenzbe utazott, hol zsinat' alkalmával népe' egyezése nélkül, segedelem' reményében a' pápának hódolt. Ez alatt nagy Hunyady János, László királylyal, a' pápa', Velence' és a' császár' nógatására a' törökre ment, 's a' várnai ütközetest veszté el (1444).

A' görögök' sorsa ez alatt mitsem változott, esakhogy több részekre osztottak 's mindegyre gyengülének. — A' genuaiak Chios és Lesbos szigeten uralkodtak, melly utóbbi 1445-ben bizonyos Gatelasio lovagra került, több szigeteket birtak a' Doriák. — Epirust és Akarnaniát végre bizonyos Karlo Tocco birta. Illy osztlások' közepett nem csudálhatni, hogy Manuel görög császár, mint Morea' kényura fellépett, és Mistrát hatalma alá kerítheté. Halála után birodalmát 7 fiai között osztá fel, kik közül Tivadar Mistrát, Andronikus Thessaliát, Demeter és Tamás pedig Peloponnes' más részeit nyerék.

Konstantin, az említett császár' fia, a' spartai helytartó' örököse leve, és majdnem az egész Peloponezusnak, Theba és Locris' birtokába jutott, midőn a' lovagok csak Elis, nyugot Achaja és észak Arkadiát birták, ez utóbbiban Centurionék uralkodtak. Patrast egyik püspöke a' pápa' kezére játszá, a' többi fennmaradt része Kefaloniahhoz tartozott, hol is

Tocco Károly uralkodott; de csakhamar ezután Patrast Konstantin foglalta el, lakát Glarenzába tevé át, és Chalandriczát meghódolni kényszeríté.

Konstantin ezután Morea' rendszeres védelme' előkészítéséről gondoskodott, és az Isthmus' majdnem egy mérföldre terjedő gátfalait kijavíttatá, de ez sem volt képes a' törököket feltartóztatni. Turbán basa már 1424. Moreára rohant és védő seregeit tönkre veré, midőn csak az épen kiűtött török-magyar háború mentheté fel végveszélyétől. 1445. dec. 10. Murád török császár, az athenei herczeggel szövélkezve, gátfalait megostromlotta, Korinthot és Patrast elégeté, de még a' török rabigának bizonyossága sem egyesíté a' belviharokkal teljes frank lovagokat.

Hat évvel a' várnai csata után Amurat lépett az ozman trónra, és 1453. Bizánt' megtáborlását kezdé meg, melly miután egy részről sem kaphatott segedelmet, végre ostrommal véteget be. — A' főváros' ellenséges bevétele után sem tettek a' frankok semmit, a' peloponezi görögök pedig Paläolog és Kantakuzen pártokra szakadtak. — Albaniai segéd seregek hivattak egymás ellen, 's midőn ezek hűtlenekké lettek, az egyik párt a' törököket ömaga hívá segélyül. — 'S így 1460. Navarin, 1458. Korint, 1460. Athene, 1461. pedig a' londari vesztett csatában egész Morea 1462. végre Lesbos sziget is, Mahomed' hatalmába került.

1463. Velenceze lépett fel a' törökök ellen, a' görögök csekély részétől segítettve, Argost elfoglalák, és a' Lorenado dózsa az istmusi falgátot megerősíteté, de a' korinthis csatában éltét vesztvén ez (1464) Napoli di Romaniaig üzettek, de Monembasiát megerősíték. — 1464. Skanderbeg Kastriota János, albaniai fejedelem' fia, győzelmesen lépett fel a' törökök ellen, 's őket 24 évig minden csatában megveré, de csak csekélyen segítettve végre legyőzetett. — 1466. a' törökök Velenczétől Negropontot ostrommal foglalták el. — 1478. Cypria sziget Velencez' hatalmába jutott, 1481. Mahomed a' maltai rendtől Otrantót foglalta el. 1483-ban Zante Velencez' hatalmának hódolt; — de 1499. Lepantot, Modont, Koront és Navarint Bajazet hódítá meg, és csak Kefalonia (1499) és St. Maura juthatott Velencez' kezibe, de ez utóbbit még az azon évi békekötésben kényszerült a' törököknek átengedni.

1522. Szoliman Rhodost foglalta el, később Belgrádot, és Mohácsnál győzött a' magyarokon. — 1532. Doria, Koront, Patrast és kisdardanellai felvárakat ismét visszafoglalá, de 1533. Koront már ismét elveszté; 1537. Korfu esett el, de ismét visszakerült, ugyan ez évben Syra, Pathmos, Naxos hódítatott meg a' törököktől, és a' későbbi békekötés' alkalmával Nauplia és Monembasia is átengedetett a' törököknek.

1570. Cypriát foglalták el a' törökök. 1681. Marozini velencezi vezér St. Maurát és Prevezát. 1685. Koront, 1686. Navarint, Modont, Argost és Napoli di Romaniait, 1689. Patrast, Lepantot, Mistrat, Korinthot, Athenét és Monembasiát hajtotta Velencez' hatalmába, 1699-ki békekötés-

ben pedig egész Morea és a 7 joniai sziget' birtokába jutott, de 1690. Kandiát elveszté.

1715-ben Korinth, Aegina sziget, Napoli di Romania és a Maina, később pedig egész Morea ismét török igába került, és bár az ausztriaiak Eugen herczeg alatt Péterváradnál (1716) győzve, 1717. Nándorfejérvárt egész Szerbországgal meghódították, de a' paszaroviczi békekötés a' görögöket török járom alatt hagyá, csak Butrintó, Parga, Prevoza és Vonicza Albaniában, a' 7 joniai szigettel maradt Velenceze' birtokában.

1769-ben midőn Orlow orosz vezér először megjelent a' földközi tengerben, kezdődik Görögország' újabb története, ez a' mainaiaknak segítségét ígervén, csekély sereggel Navarinnál szállott ki, Panajotti-Benaki volt a' lázadás' főnöke, mely csakhamar elnyomatott, és a' kuesuk-kainardsi békeszerződésben a' görögök ismét magokra hagyattak. — 1800. a' joniai török szigetek török felsőbbtség alatt görög közlársasággá tétettek, míg 1807. Napoleon birtokába jutottak, 1815. végre Nagybritannia' védelme alá kerültek.

1814. Bécsben a' Hetairia szövetség gróf Kapodistrias főnöksége alatt keletkezett, mely eleinte a' görögök közt a' keresztény műveltséget terjesztendő szin alatt alakult, de valódi célja Görögország' megszabadítása volt. A' lázadás legelőbb Oláhországban Wladimiskos Tivadar (1821), később Moldvában herczeg Ypsilantis Sándor alatt (1821) ütött ki, de csakhamar véresen elnyomatott. — Tartósabbá vált ez a' görög nép között Morea és a' közeli szigetekben, Ypsilantis Demeter' vezérlete alatt, hol is már 1821. végével magokat a' portától függetlenekké nyilváníták, és 1822. az Epidaurosi gyülekezetben az új Hellen birodalmat kikiáltották.

Vitéz ellentállás és számtalan véres csaták' folyama után, midőn a' görögök régi szokásaik szerint, olly rettentő tanulságuk' daczára ismét számtalan pártokra szakadtak, és belvihar dúlta az irgalmatlan boszút szomjazó ellenségtől a' nélkül is környezett, alig ébredő új Göröghont, az egyiptomi Ibrahim basa 15,000 főnyi európai módon gyakorlott sereggel szállott ki Modonnál a' görögöföldre (1825) Konduriottis, Kolokotronis váltották fel most egymás után magokat a' fővezérségben, de Modon, Navarin és Tripolicza' véres bevételét nem gátolhaták. — 1826-ban az egész görög szárazföld az athenei-Akropolis és Nauplián kívül Ibrahimnak hódolt, de a' partokra szakadás és belvihar szüntelen tartott.

1827. július 6-kai londoni szerződésben végre Görögország' létezete Angol, Orosz és a' Franciaia állodalmak résziről török felsőbbtség alatt kimondatott; de miután a' török udvar idegen beavatkozásról tudni mit sem akart, a' dolog tényre került, és a' navarini tengeri csatában a' török egyiptomi hajóhad' tonkverevetett oct. 20-án 1827. — 1828-ban 14,000

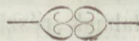
francia segédsereg szállott ki Koronnál Görögországba, melyre Ibrahim seregei készeknek nyilatkoztak Moreától visszavonulásra, és csakhamar el is költöztek, a' portától pedig Livadia, Morea és a' Cyklád szigetek' függetlensége követeltetett. Gróf Kapodistriás a' görög nemzeti gyűlésben elnöknek választatván, Görögország' kormányát átvevé, melly az 1829. szerződés' következtében török felsőbbség alatt trón-örökösödési szerkezetet nyert, — ez alatt az északi részekben a' felszabadítási háború folyvást tartott, Vonicza és Missolungi, minthogy a' törökök az alatt orosz háborúba keveredtek, melly őket majdnem végveszéllyel fenyegeté, — bevétellett — melly a' drinápolyi békeszerződéssel végződött (1829), ebben Görögországnak keresztény fejedelem alatti létezete török felsőbbség alatt kisikartatott, melly ellen azonban az argosi görög népgyűlés ellent mondott; most végre Angol- és Franciaország' követelésére (1830) a' görög függetlenség kimondva és a' török portától elismerve lön.

Az említett 1830-ki szerződés' következtében szász Koburgi Lipót herceg nevezetett ki Görögország' királyának, mellyet ez el is fogadott, de miután a' folyvást tartó belvihar követelésire meg nem szűnt, a' koronáról önkényt lemondott.

Számtalan pártokra szakadás, irigység, hütlenség bélyegző az 1831 és 1832-ki éveket, mellyből véres belháború keletkezett, a' nép az elnöki párttal háborúra kelt, mellynek tulajdon hadihajók' elégetése a' porosi révben és Kapodistriás' meggyilkoltatása lett következménye.

Az 1832. majus 7. londoni szerződés Ottót, Bajorország királya' fiát hívá meg a' görög trónra, és 40 millió piasterért üdvösebb határszél eszközöltetvén ki a' törököktől.

1833. jan. 25. Ottó mint Görögország' első királya szállt ki a' naupliai révben, csekély bajor sereg' kíséretében a' görögföldre, kiskorúsága alatt Bajorország' részéről ideiglenes kormány nevezetvén ki, ez a' belvillongást csakhamar kiegyenlítvén, az igen elhatalmasodott rablókat okos móddal részére hajtván, az ország' javára fordítá, szárazföldi és hajóhadi rendes sereget, törvényt és alkotmányt alkotott. 1835-ben jun. 1-jén a' király' nagykorúsága' elérésével a' görögök' örömeire Görögország' kormányát személyesen átalvette. 1843. sept. 15. végre forradalom' következtiben kénytelenítetett népének követelésire országrendi szerkezetű alkotmányt adni, és ministeriumát megváltoztatni, mit is kész örömmel teljesített.

TISZTA FÖLDIRÁS.

Fekvése.

Szárzsföldi fekvése $18^{\circ} 23'$ — $23^{\circ} 42'$ keleti-hosz. — $36^{\circ} 23'$ — $39^{\circ} 10'$ ész. sz. közt; szigeteinek pedig a' $39^{\circ} 14'$ ész. sz., $23^{\circ} 15'$ keleti hossz.

Határai.

Keletről a' görög szigettenger, délről a' görög tenger, nyugatról a' jóniai tenger, északi részén török Thessalia és Epirus, melly keleten a' Stavros (Posidium) fokon kezdődve, eleinte a' volói és zeituni tengeröblöket választva, a' Gura és Varibovo-xinie hegyláncz' ormain nyugotra lejt, tovább Selicza felé, mint határjegy délnek fordul, hol is az Aspropotamos folyamat áthatítva, a' Makronoros hegységhez simul (ez egész jegyzeten 95 határdomb emeltetett) 's végre az említett bércezen Arabo' közeliben az artai öblön vonúl el, mellyet két egyenlő részre választva a' jóniai tengeren végződik.

Hegyei.

Görögország' hegyei, habár Morea' hegyei önálló egészet képeznek, általában a' török hegyrendszerhez tartoznak, ide értvén a' Cyklád Sporad sziget-csoport és a' jóniai szigetek' hegyeit és halmait is.

A' Pindus-láncz' déli része, keletre az Aspropotamostól Agrafánál érinti a' görög határt és a' Sperchios forrásánál a' magas Veluchi és Kapernisibe fölemelkedve, az Axiros hegyesoportig vonúl.

Fő ágai :

a) Agrafától keletre a' Phricias hegyben elváló Othrix-hegység 6 ezer lábnyi emelkedéssel Hellovo, Varibovo és Gura-bércz nevezet alatt, keletre meredeken a' trikeri csatornára vonúl, hol is a' Stavros fokon végződik, egész vonulatán a' Török állodalom Thessalia felőli határát képezve. — Irányilag Negroponte' zordon bércei e' vonulathoz tartoznak.

b) Az *Oeta-hegyláncz* az Othrix-bércezzel párhuzamosan a' Sperchius (Hellada) folyamnak déli oldalán, Aninos-bércz nevezet alatt vonúlva az Oeta-hegyben meredeken a' tengerre lejt, és a' híres thermopilaci szorosét képi; déli folytatása egyes különvált hegytömegeből áll, mint:

a' *Gnemis-bércz*, *Talanti* vagy *Klomo-vuno* (Kyrtanon), *Ploos-vuna* és *Ktypa-vuna* hegységek, mellyek a' talanti esatornára, a' Topolias, és Likaris tavak közé ágaznak el.

c) A' *Vardisios* és *Guionus-hegysor* Actolia, Lokris, Phokis és Doris között lejtve, felső Bocotiába és a' talanti esatornára ágazik el. E' leirt hegysorhoz az Oxas hegyben a' *Pindoros*, a' Parnaszon a' *Zagora* (Elicon), *Diesphina* (Cirphis), *Elatea* (Citheron), keleti folytatásán a' *Nozea* (Parnesz), *Maugliavuni* (Grammatico), ez utóbbtól délre a' *Penteli*, Athene táján a' *Tipovuno* (Hymettus), délnyugotra a' Citheron-tól a' *Karedi* (Tripodis), a' korinthis földszoroson pedig a' *Makriplai* (Gerania) hegységek csatlakoznak.

d) A' *Zigos* (Aracynthus) bércz, az Aspropotamostól keletre, és az aetoliai tavaktól délre emelkedik fel, lejtékei a' Panetolion alatti térségen törpülnek le, a' mocsáros és fővényes tengerpartot sehol nem érintik, Anatoliko és Missolunghi öblein a' Fidaris folyam keskeny völgyei terülnek, ezentúl a' *Koracca halomsor* (Corax) a' Zonas hegy által a' Pindussal lánczolódik; — déli vonulatán, mint *Rigani hegy* az antiriumi fokban a' moreai Rium-foknak átellenében lejt, és a' lepantói tengerszorosost képi.

e) A' *Plokopari* sűrűn-erdős bércz, a' Karpenicze folyó' völgy kezdetén az Axiros hegycsomótól válik el, és az Aspropotamos völgy' túloldalán az Ambracci Pindussal lánczolódik.

Az artai öböltől délre, délnyugotra az akarnaniai tavaktól, és nyugotra az Aspropotamos mocsáros torkolata' tájain terül az akarnaniai Olymp, mellynek tömegei üserdöktől fódve, fokonkint a' berganti csücsig emelkednek, és meredeken a' szétszaggatott tengerpartra lejtnek. — Északnyugotra e' hegység az actiumi fokon végződik, és csak az 1500' széles prevezai csatorna által választatik el az epiroti partoktól.

Morea' hegyei a' Kyllene bércz' Zyria hegyeiben érintkeznek közel Trikalához.

a) *Kyllene-bércz*, Korinthnál emelkedve a' félsziget' északi részén nyugot felé *Kampo Erimanthos* nevezet alatt, egy részt a' számos tengerparti folyók közé, és Patrassnál a' Voida hegyben meredeken a' tengerre lejt; más részt pedig Elisben ágazik el. E' bércz legmeredekebb Peloponezusban, szirtes részint erdős északi lejtékei majd mindenütt érintik a' lepantói tengeröböl' partjait, 's csak Korinth' tájékán létezik terjedtebb tengerparti síkság.

b) Dervend' tájékán a' Kyllenektől elváló *Sophiko-hegyláncz* Argolis és Korinth' határat jelelve Sophiko' táján meredeken az aeginai tenger-

öbölre ágazik, végre pedig délkeletre az argolisi félszigelbe mint *Ipta-bércz* lejt, és déli laktalan szétzúzott partjait, meredek szikla-övezettel köríti.

c) Morea keleti részén a Kyllenekről elváló *Maleo* vagy *Menelaion* bércz Lakonia' földcsücsében a' Maleo fokig terjed. — E' hegylánc keskenyebb, kopárabb, tömöltebb és zordonabb a' Kylleneknél.

d) A' félsziget' nyugoti részén Triphilia és Messenia között terjedő hegységek inkább szétszórt, 's egyes széles hegytömegekből állnak. — Alacson feltér-alakzatú, 3000' felül sehol nem emelkedő déli folytatása pedig a' messeniai földcsücsöt borítja, és a' Gallo fokig terjed.

e) Moreán déli irányban vonuló hegysor, eleinte csak egyes 1500 — 2000' nem haladó magasságokból áll, melly az Eurotas, Alpheus és Panissus' forrásainál felemelkedve, mint megmászhatlan folytonos *Taygetos-bércz* Lakoniát Messeniától elkülönözve, végre Maina' tartományon keresztül vonul, és a' barlangdús matapani fokon végződik. A' Taygetos bércz legmagasabb egész Peloponezben és hajdan *Pentadakivlon* nevet viselt, 5 kiálló ormai miatt.

Görögország' hegyei általában kopár sziklákból állnak, északi részében pedig, az úgynevezett Livadiában és Negroponte szigetén a' legszébb erdőkkel borítvák. — Csücsai' egyike sines mindig hóval födve.

Tengerei.

1) A' *joniai tenger* Görögország' nyugoti partjai' hosszában, melylyek jobbra szirtesek és szakadozottak, mély metszésekkel a' száraz földre, telve, és csak a' lepantoi öböl' déli oldalán róna, holott Korinth és Patras között, a' tenger dagadásival partjait gyakran átözönlí, és az églj dögletlő mocsárokat szül.

Öblei:

a) *Artai* (sinus Ambracia) Epirus és Akarnania között, mellyben a' Karavanseraíl öböny (Bay).

b) *Dematai* rév, Akarnania, nyugoti partja felső részében.

c) A' *zaverdai*, délre az előbbilől.

d) A' *plateai* rév, Akarnania nyugoti partjai' déli részében.

e) A' *patrasi*, mellyből a' lepantói tengerszoroson a' *lepantói* (korinthi, krissai vagy alcyoni tenger) öbölbe érhetni, Morea és Livadia közt. A' *lepantói* öbölben kitünök: a' Salona vagy katri, aspra-spitiai, livadostroi és korinthi öblök; a' livadostroi, germanoi, san luci, dobrnai, kokosi, hagjos-sialeri, és monastivaki révek. Ezen öböl apály és dagálylyal bír, és napjában szele kétszer változik.

f) *Gastvui*, Elis' nyugoti partjai között.

g) *Arkádiai* (Kýrparissi) délre az előbbtől, a' *kalakoloi* öbönnyel.
 h) *Navarini*, Görögország' egyik legszebb réve 1 mfd hosszú, $\frac{1}{2}$ sz., északra a' Gallo foktól, Messenia' nyugoti partjai között, a' Sphagia sziget' nyugoti oldalán nyúlik el, és az egésznek tojás-gömbölyűségű formát ad. Navarin, Ó Navarin, és déli részén a' Sphagia szigetek' egy váradától védve. Északra tőle *Boidokoilia* kis öböny fekszik.

2) A' *Görög* tenger. Morea' déli részét körzi, partjai szirtesek és szakadozottak, mélyen a' szárazföldbe melszve.

a) A' *lambroi rév*, Messenia' déli partjai és az Oenusae szigetek közt.

b) A' *koroni* vagy *messiniai*, Messinia és Maina közt.

c) *Kolokythiai* vagy *lakoniai*, Maina és Lakonia között.

d) *Vatikai*, Lakonia' déli partjain.

3) A' *myrthoi* tenger Kréta, Milo, Attika között, partjai az előbbihez hasonlók.

öblei:

a) *Naupliai* (argosi vagy napolí di romaníai) Arkadia és Argopolis között.

b) Az *athenei* vagy *eginai* (Saroni-tenger), mellyben a' *porosi-methanai* és *koluri* öbönnyök léteznek.

A' *miloi* rév.

4) A' *Görög-sziget*-, *Fejér*- vagy *Aegeitenger*, Görögországot keletről nyaldossa.

Az *Euripus*, Negroponte és Livadia közt, mellynek részei:

1) A' *talanti* csatorna (Eubaei-tenger), Negroponte, Boetia, Lokriopunlii és Hellas között.

2) *Trikeri* csatorna, Megnesia, Hellas és Negroponte között.

3) Az *Egribos* csatorna, Negroponte és Attika között.

öblei:

a) A' *zeituni* (Fetio vagy Malca) a' trikeri csatornában.

b) *Kuni* öböny, Negroponte' nyugoti partján.

Raphi rév (Prusia) Attika' keleti partján.

Folyamai,

Mellék- és tengerparti folyói:

Görögország' folyamai többnyire sekélyek és nem hajókázhatók, némelly nagyobb vizei' torkolatiban kisebb bárkáktól járhatók, 's ha ágyaik kitisztítatnának, hajókázhatókká változtathatók, mint az Aspropotamos, Sperchius és Alpheus. — Hadi fontosságuk azonban, minthogy ezen vizek rögtöni áradásoknak kitétetvek, el van ismerve. Következő tengerekbe ömlenek:

1) *Aspropotamos*, Görögország' fővize eredete és felső folyása'

leírása a' Török állodalomnál említett, Selicza nevű helység' közeliben a' 39° 3' ész. sz. alatt déli irányban a' görögföldre fut, Akarnaniát Aetoliától elkülöníti, Lepeny (Stratos) közeliben vizesést képezvén, honnét több csekély ágakra oszolva Trigardon helység' alatt Ithaka sziget' átellenében a' tengerbe ömlik. Jelesb mellékfolyói' jobb oldalán: a' *Voinikoro* és *Aetos*; balján: *Karpenicze*, mely rövid közön Görögország határát képi; és a' *Nessio*, mely az Angelo Kastron tó' vizeit ömleszti bele.

2) *Widaris* (Evenus), ered a' Vardusia bércezen, Aetoliát középtáján délnyugoti kanyarulatban átfolyva, Hypochori alatt a' patrasi tengeröbölbe szakad; több mellékfolyói közül a' Sarovicza tavát leömlesztő jelesebb.

3) *Morno* (Pindus), ered a' Mavro Potamos folyamtól délre a' Vardisios-bércz Oxas nevű hegye' déloldalán, 's Lepanto' közeliben a' lepantói tengeröbölbe ömlik. — Számos mellékfolyói sekélyek.

4) *Sizaliska* (Plistus), Panias mellett egy kis tóból foly ki, mely a' Parnasz' déli oldalán fekszik, és Cirrha mellett a' salonai öbölbe ömlik.

5) *Longo*, ered St Vazul (St Basilus) hegység' közeliben (Korinthban), folyása északi, Bulati felett a' korinthei öbölbe szakad.

6) *Nemea*, a' Poliphengos hegyen Zachariastól északra keletkezik a' Kylleneken. Korinthban, Pulicza alatt a' korinthei öbölbe foly.

7) *Azopus*, szinte a' Poliphengos hegyen ered Galata' közeliben, és északi folyása után Vasilika felett, a' korinthei öbölbe ömlik.

8) *Xylo-Kastron*, Trikala alatt a' Zyria hegyen ered a' Kylleneken, északi folyása után Xylo-Kastron felett a' lepantói öbölbe ömlik.

9)–10) *Sys* és *Krius*, mellyek szinte a' Kylleneken keletkeznek és a' lepantói öbölbe ömlenek; igen sekélyek.

11) *Lorodytiko*, ered Achajában, és Pheloe felett, északi futása után a' lepantói öbölbe ömlik.

12) *Grathis*, ered a' sz. Borbála hegyen a' Kylleneken (Achajában) folyása északi, Perata felett a' lepantói öbölbe foly.

13) *Xeropotamos*, Mezzeruli' közelében a' Kylleneken keletkezik (Achajában) futása északi, a' kakiskalai szorost átmetszve, Bodonikatól nyugotra a' lepantói öbölbe foly.

14) *Katarrita*, Kandala' közeliben a' Zemi-hegyen ered a' Kylleneken, folyása északi, sz. Irene felett a' lepantói öbölbe szakad. — Mellékfolyói sekélyek.

15) *Vosticza*, szinte a' Zemi-hegyen keletkezik, folyása északi, Vosticzától keletre a' lepantói öbölbe ömlik.

16) *Gaidurari*, az Omblos-hegyen ered a' Kylleneken, folyása keletészaki kanyarulatú, Kroka felett a' lepantói öbölbe foly.

17) *Kamenicza*, a' Zemi-hegy' nyugoti oldalán ered (Achajában) futása északnyugoti, Han-Palais-Achaja mellett a' patrasi tengeröbölbe foly, számos mellékfolyói sekélyek.

18) *Risso* (Manna, Larissus), sekély.
 19) *Peneus* (Iglia), az Olenos-hegy' déloldalán ered (Elisben), folyása nyugoti, Gastuni alatt a' Tornese és Katakolo fokok közt, a' gastuni öbölbe ömöl. — Jelesb mellékfolyói' jobbjan : a' *Glypha* és *Piri*.

20) *Karbonaro* (Alpheus, Sinano), ered a' Ruino-hegy' északi oldalán Tripoliczához délre (Arkadiában), folyása eleinte déli, Sinanótól kezdve északnyugoti, Paleo-Thananótól végre nyugoti, Angolinicza alatt a' katalokoi öbölbe ömöl (Elisben). — Számos mellékfolyói közül jelesbek jobbjan :

a) *Ladon*, a' Phonia-tó' lefolyása, folyása délnyugoti, Peri felett a' Karbonaroba ömöl.

b) *Dogana*, ered a' zemi hegyen, déloldalán és Belesi' közelében egyesül.

21) *Paulicza* (Buzi, Neda), a' tetragi és diaforti erdős hegyeken keletkezik (nyugoti Arkadiában), Messenia és 'Triphilia' határát jelevé, folyása nyugoti, és Chilia-Modia közeliben az arkadiai öbölbe dől. — Számos mellékfolyói közül a' Ladon és Erymanthos jelesbek.

22) 23) 24) Messenia' nyugoti partjain a' jonaii tengerbe ömlő, *Kriaki*, *Longobardo* és *Brisomerouero*, szinte úgy a' navarini öbölbe ömlő:

25) *Csalova* és 26) *Kurbí*, rövidék és sekélyek, 's csak a' tengerparti út végett, mellyet átmetszenek, fontosak némileg.

A' Görögtengerbe :

1) *Pirnacza* (Pamysus), a' Taigetos-bérczen igen erős, mocsáros forrásból ered (Messeniában), Krano (Karnusium) körül, futása déli, Nisi alatt a' koroni öbölbe ömöl. Jelesb mellékfolyói' jobbjan : *Mavrozumena* — balján : *Xerias*.

2) *Vasiliko-Potamos* (Eurotas), a' Pirnacza forrásától keletre ered a' Taigetos bérczen (déli Arkadiában), futása déli, Kolokyna alatt a' kolokythiai tengeröbölbe foly; számos mellékfolyói sekélyek.

3) *Mario-rerina*, a' Malevo bérczen ered Lakoniában, folyása délnyugoti, Prigniko alatt a' Xili révbe ömlik.

A' myrthoi tengerbe :

1) *Sororo-potamo*, az Ipla-hegyen ered Argolisban; — Thermesi alatt az aeginai tengeröbölbe foly.

2) *Isus*, az Elatea- (Citheron) bérczen keletkevze Lepsina alatt, az aeginai öbölbe dül (Megaraban).

3) *Cephissus*, ered a' Penteli hegyen (Attikában), folyása délnyugoti, Athenénél az aeginai tengeröbölbe szakad.

4) *Inachus* (Panicza), a' Tipovuno-hegy' északi oldalán ered, Athenét érinti és az athenei tengeröbölbe ömlik.

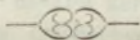
A' Görög szigettengerbe:

1) *Asopo* (Asopus), ered a' Helikon' déli mocsáros lejtékén, az Isus' forrásától északra, folyása keleti, Attika' és Boeotia határát jelelve, Oropo felett az Egripos' csatornába ömlik; — mellékfolyói sekélyek.

2) *Hellada* (Sperchius), a' Hellovohegyen az Othryx-bérczen ered, folyása eleinte délkeleti, Rachitól kezdve keleti, a' thermophylaci szorost átmetszi, és Leonidás' sirjánál a' talanti csatornába omol; torkolata előtt balpartján terjedelmes mocsárt képezve, számos mellékfolyói közül a' Leuka legjelesb.

Csatornái:

Hajdan a' korinthei földszorost csatorna által akarák keresztülmetszeni, és a' munkát, mely a' korinthei tengeröblöt az aeginaival kötö vala össze, meg is kezdték, mi azonban szirttalapzatában megbomlott, a' jelenkorban e' 18,000 lépésnyi hosszúságot, és 60' szélességet kívánó csatorna kivihetőnek találtott, 's a' terv indítványozott.

FÖLDIRATI HARCZMŰI ALRENDÜ TÁRGYAK.

Síkságai.

LIVADIÁBAN:

1) *Marathoni*, híres csatalér a' Krotoni-hegy, Pentelikon' egyik része és Attika' távoli bérézeitől körözve, mocsáros.

2) *Plataeai*, az Asopus-folyó' hosszában (Boeotiában), itt fekszenek a' hajdani: Plataea, Leuktra, Tespiae' és Tanagra' romjai. — Leuktra' táján 371. Kr. e. a' thebaiak Epaminondas alatt sokkal hatalmasabb spartai hadseregen győzedelmeskedtek.

3) *Thebai* (Boeotiai, Aoni), mely északfelé a' Likaris-tóig terjed, igen termékeny, jelenleg gyéren lakott és műveletlen hever, órányi távolságra egy falu sines rajta, sőt maga Theba is igen szegény város, keleti oldalán az Izmenos, nyugotin a' Dirce foly rajta keresztül.

4) *Eleusisi*, a' mostani Lepsina' táján, a' hajdani Eleusis' romaival, rajta az eleusi Kephisos foly keresztül. — Itt volt a' hajdani Rharium, hol Ceres az első gabonát aratá, mások azt a' megarai síkságra teszik.

5) *Athenei*, Athene' táján igen termékeny az Ilissus és Cephissustól vizenyítve.

6) *Cheroneai*, a' Mavropotamos' hosszában, a' Kopais-tóig, hajdan igen termékeny volt, most alig földi kellékét, híres az atheneieknek a' hooctiaiak feletti győzelmekről az V-dik században Kr. e. Macedonia Fülöpnek Theba és' Athene' hadai tönkretételéről, és Sullanak Mitridates feletti győzelmeiről.

7) *Ramnosi*, északra 2 órányi távolságra Marathontól Sulí' közelében, az Euripus' tengerszoroson. — Most ezen hely Avrea Kastronak neveztetik.

8) *Krissai* (Strabo, szerencsés síkságnak nevezé) a' Parnasz' déli lejtéke alatt igen termékeny, Plistos csekély tengerparti folyótól öntözöttve (Phokisban).

9) *Lamiai*, a' Sperchius' torkalatánál, a' zeituni öböl, és a' termpilai szorosig terjedve.

10) *Vrachori*, Vrachori táján, mely a' Panetolikon' lejtékeitől északon a' Trichonium, Angelo Kastron-tavak, és az Aspropotamosig terjed, az Ermicza és Theramisse-folyóktól nedvesített (Aetoliában).

11) *Missotunghi*, az Achelous és Evenostól öntöztetik, mely az Aracynthus' déli lejtékétől egész a' tengerig terjed. — Olajfákkal sűrűen borított.

12) *Eniadosi* (Trigardoni), az Aspropotamos' torkolata' hosszában mindkét oldalon.

13) *Stratosi*, az akarnaniai tavak' hosszában az Aspropotamosig, itt fekszenek a' hajdani Stratos' romjai.

14) *Megarai*, mellynek közepén Megara fekszik, sokan ezt Campus Rhariusnak nevezik (lásd Eleusis síkságot), igen termékeny.

MOREÁBAN :

15) *Gastun*, a' Peneus' torkolata előtt mindkét oldalán Myrtuntium és Cyllone' romjaival.

16) *Mantineai*, Tripoliczaval és Mantinea' romjával (Arkadiában) sziklás bércektől körítve, igen kopár síkság, rajta egy fűt sem találhatni, úgy hogy rajta a' hajdankornak erdő- és ligetdús síkságára senkisé ismer.

17) A' *tegeai*, Tegea' romjaival, Mantineától délre gazdag, termékeny szántófölddel, két oldalvölgyei, mellyen Mistrába és Mantinába juthatni, bércektől körített.

18) *Spartai*, Sparta' romjaival 2½ órányi hosszú igen jól művelt, Spartát körülfutja 's Malevo és Tajgetosig terül.

19) *Helosi* (kolokynai), az Eurotas' mindkét oldalán, torkolata előtt a' kolokythiai öbölre terjed.

20) *Kalamatai*, Kalamata' táján, eleinte a' Pamysus baloldalán terjed, míg végre torkolata előtt mindkét oldalát kíséri egész a' koroni öböl-ig, igen termékeny és gazdag olaj-, füge- és eperfa-ligetekkel, a' Tajgetos, Ithome és Liceus hegységektől körítve.

21) *Argosi*, Argos körül a' Malevo- és Sophico bérclejtékek között, a' hajdani Likone és Chaon nevű hegyek közt, mintegy 3 $\frac{1}{2}$ órányi hosszú, nem igen széles a' ceraei mocsárig, a' tripoliczai út' baloldalán terül.

Erdel.

Ungewitter Görögország' erdeit 1 $\frac{3}{4}$ millió holdra teszi; Ruttdorfer pedig 200,000 alsó-ausztriai holdra.

Görögország' legnagyobb erdői Livadiában az akarnaniai Olympon Plokopari, Oeta, Negroponte' bércein, és a' Kyllenek' északi lejtékein terjednek el.

Morea' közép és déli része, főleg Tripolicza' és Mantinea' térci, úgy elerdőtlenültek, hogy bennök a' hajdankor' erdőtelves részeire alig lehet ismerni.

A' kormány nagy figyelembe kezdi az erdőket venni, és azokat az újabb időben kitanúlt német erdészek által igazgattatja, kik között 2 erdőigazgató, 20 erdőmester és 100 kerülő van.

A' jul. 22. 1836. törvény értelmében az erdőszeti szabály hozott folyamatba, szinte azon év' sept. 16. a' marha legelés is szabályoztatott.

Mocsárai és posványai.

LIVADIÁBAN:

- 1) Az Aspropotamos' torkolata melletti mocsár.
- 2) Északra az előbbitől St Maura sziget' átellenében levő lagunák.
- 3) A' Fidaris torkolata melletti mocsár.
- 4) A' missolongi haldús lagunák, Basilides nevű váradtól védve.
- 5) A' marathoni térségen levő posványság.
- 6) A' talantai mocsárság.
- 7) A' Hellada torkolati mocsárság, a' termopilaei szorosnál, mely az égaljt Zeiton' táján egészségtelenné teszi.
- 8) A' dobrenai mocsár a' Helikon déli alján.
- 9) A' Kopáis tó körötti mocsár.

MOREÁBAN:

- 10) A' kapsai posvány, a' hajdani Mantinea' közelében.
- 11) A' tripoliczai terjedelmes posványság, mely a' Karbonaro- és Vasiliko-Potamosba foly le.
- 12) A' mustosi posványság az argosi öblön, jelenben kiszárittatik.

- 13) A' helosi mocsárság a' Vasiliko-Potamos' torkolatánál.
 14) A' Nauplia és Lerna közötti tengerparti posványosság.
 15) A' Morea' nyugoti partján levő tavak' mocsárai.
 16) A' Patras és Korinth közt a' tengerbe ömlő folyók' torkolatainál fekvő mocsárok.

Tavai.

LIVADIÁBAN :

1) *Livadia* (Topolias-Meri, Kopáis) Boeotiában, kerülete 9 mfd 120,000 görög stremma, Görögországban legnagyobb, hajdan 7 nagy 's 13 kisebb földalatti csatorna által (Katavothron) eresztetett le a' talanti csatornába, de évezred óta nem tisztítván lefolyása megakadt. A' mostani I-ső Otto király Luft nevű századosa által tisztítatja a' Katavothronokat, és nem sokára a' tömérek haszon mellett, régi fényét visszanyerendi. Több apró művelt szigettel bír. Nyáron át náddal és csátlóval olyannyira benőtt, hogy olykor inkább egy terjedelmes mocsársághoz hasonlít; télen át azonban téreit, egész körítő sziklabéreceig átözönlí. Legnagyobb víztömegét a' *Marropotamosból* (Cephissus) nyeri, mely a' Parnasz' északi lejtékén ered, folyása eleinte Kaladjaig, északkeleti, innét kezdve délkeleti, Kleripu' közeliben a' Kopais tóba ömlik, számos mellékfolyói sekélyek.

2) *Likaris* (Hylica), az előbbitől délre a' Prosvuna hegylánc által van elkülönítve.

3) *Morikios*, délkeletre a' Likaris tavától.

4) *Sarovicza* (Aetoliában), a' Fidaris folyam' egyik mellékfolyójába foly le.

5) *Vrachori* (Trichonium), Aetoliában, belcömlik a' Theremisse folyó, és több ágú lefolyása által az :

6) *Angelo-Kastron*, tóval közösül, mely a' Neshio folyócska által, az Aspropotamos folyamba ömlik.

7) *Lexini*, Akarnania' déli részében, Katochi és a' tenger közeliben, inkább mocsár mint tó, csekély kis folyócska által az Aspropotamosba foly.

8) 9) 10) *Ambrachia*, nagy Ozeros, kis Ozeros (Akarnaniában) mind három egy völgyben fekszik. — Az artai tengeröblöt ezek által annál könnyebben lehetne az Aspropotamossal egyesíteni, minthogy a' két utóbbi tó, már a' nélkül is bele foly.

11) *Vulgari*, Akarnania' északi részében, St Maura' átellenében, gyenge ága által a' dematai révbe foly le.

12) *Xero Limni*, Medeniko' közelében.

MOREÁBAN :

13) *Kajafa*, két egymástól, szoros által, mellyen keresztül a' fontos tengerparti út vezet, elkülönzött tó.

14) *János-tarai*, 5 egymástól elkülönzött tó, Pyrgos' közeliben.

15) *Kotiki*, beleömlik a' Verga, Psari 's több sekély folyó.

16) *Lami*, nyugoti tószoros által elkülönzött részét Nerovicza tónak nevezik, Konopoli közelében.

17) *Kologria*, zátonyok által különített a' tengertől, Papas (Araros) fok' közelében.

18) *Zaraka* (Stymphalis), felső Arkadiában a' *Kephalari* által elcinte a' föld alatt az argosi öbölbe foly le.

19) *Phonia* (Pheneus), magas hegyektől körítve. — Télen át rendkívül vízdús, nyáron inkább mocsárság, a' Ladon által a' Karbonaróba foly le.

20) *Kalpaki* (Orchomenus).

Szigetei.

A' Görög-sziget- és myrthoi tengerben :

1. *Negroponte* (Euböa, Makris, Oche) $69\frac{1}{2}$ mfd, 24 mások után 32 mfd h. 1—5 mfd sz. 230 helységgel és 60,000 l. közép táján magas hércz vonul keresztül Delphi (Dirphis), Telethios (Plako-vuno), és Oche vagy sz. Illyés nevezet alatt, az év' nagyobb részeiben hóval fedve. — Erdő, gabona, gyümölcs, bor, gyapot, méz, nyáj, tengeri nyúl, fogoly és fűrjzel bővelkedik, a' karistoi, eretiai, chalkisi stb völgyek igen termékenyek és Görögország' magtárai. Tengerpartjai szirtövezetűek. — Bocoliával híd által összekötött.

A' talanti csatornában fekszik a' *Talanti* nevű kis sziget.

2. *Eszaki Sporad szigetek* :

a) *Skhiatos*, Horaeo Kastron révvél, $1\frac{1}{8}$ mfd h., 1 mfd sz. csak néhány családtól lakott. Közepét körben lejtő hegy képz; erdődús.

b) *Skopelo*, 1 mfdre keletre az előbbitől, $2\frac{3}{8}$ mfd h., déli oldalán szélesebb $1\frac{5}{8}$ mfd, mint az északon $\frac{1}{2}$ mfd sz. 6000 l. Panormo nevű révvél, közepén Delphi nevű hegy emelkedett, bórdús. Keletre Skopelotól fekszik a' két csekély sziget *Hagios-Georgios* és *Hagios-Helias*.

c) *Selidromi* (Chelidromi, Halonesus), $2\frac{5}{8}$ mfd h., $\frac{3}{4}$ sz.; lakott.

d) *Sarakino* (Peristeri, Eudemia), keletre fekszik az előbbitől $1\frac{1}{2}$ mfd h. $\frac{1}{2}$ széles; laktalan.

e) *Adelphi* (Fratelli-nisia) szigetek, $\frac{1}{2}$ mfdre az előbbitől, a' délibb nagyobb; mindkettő kiesiny és laktalan.

f) *Pelerissa* (Pelagnisi, Solimnia) $\frac{3}{4}$ mfd sz. ugyanannyi hosszú; laktalan.

g) *Prasonisi*, csekély vadon, közeliben fekszik két névtelen szigetke.

h) *Jura-nisi* (ördög, Gerontia) $\frac{3}{4}$ mfdre északkeletre Pelerissetől, 1 mfd h., $\frac{1}{2}$ mfd sz., jó vízzel és elvadult kecskékkel. — $\frac{1}{2}$ mfdre északra fekszik tőle a' csekély sziget *Jura-Pulo*.

i) *Arsura* (Plane) $1\frac{3}{8}$ mfdre északra Juranisitől, egészen róna, leg-északibb pontja a' mostani Görögországnak. — Nyugotra közelében fekszik egy kis szigetke.

k) *Piperi* (Peparethos) $\frac{3}{4}$ mfd h., $\frac{1}{4}$ mfd sz.; laktalan.

l) *Skangero* (Skanczura, Skandila), $\frac{1}{2}$ mfd h. és sz., egészen róna, jó révvel.

m) *Skiro* (Skiri, Skyros) $1\frac{3}{4}$ mfd h., $\frac{3}{4}$ mfd sz., 2000 l., ipara egyedül selymekészítésre szorított. Réve 3 bejárással bír.

n) *Skiro-Pulo* (Ikos) $1\frac{3}{8}$ mfdre nyugotra Skirotól. — $\frac{3}{8}$ mfd h. és széles.

o) *Skiffi*, a' Kili-foktól keletre.

3. Nyugoti Sporadok :

a) *Spezzia* (Tiparenos) 3 \square mfd, 8000 l.

b) *Spezzia Pulo* csekély vadon szigetke.

c) *Trikerá*, keletre az előbbtől.

d) *Strato*.

e) *Hydra* (Hydrea) 3 mfd h. $\frac{3}{4}$ mfd sz., 13,000 l.; földje kopár, égalja hő, a' szárazság benne néha felette nagy.

f) *Hydron*, nyugotra az előbbtől, csekély, vadon.

g) *A' Korzár szigetcsoport*.

h) *Modi*.

i) *Poros* (Kalauria), 500 l. biztos két bejárású révvel.

k) *Kophinidia*.

l) *Angistri*, kis sziget az Egina sziget és Methana fok között.

m) *Kerates*.

n) *Phatia*.

o) *Moni*.

p) *Enghia* (Aina, Oenone, Aegina) $1\frac{1}{2}$ \square mfd, 3500 l.; szirtekkal körített területe, halmokkal és völgyekkel változtatott. — Sz. Illyés nevű hegye 1600' a' hajózóknak iránypontul szolgál. Égalja igen egészséges.

q) *Pedro*.

r) *Diaporía*.

s) *Pentenisia*.

t) *Havroeonisi*.

u) *Platonisi*.

v) *Kenobrea*.

w) *Lavusa*.

x) *Falkudi*.

y) *Elisa*.

z) *Gaiduronisi* (Patroklos, szamársziget).

aa) *Koluri* (Salamis), 2 □ mfd, földje sziklás kopár, 2400 l. Salamis sziget és Ambelaki helység közt a' szárazföldön, igen jeles rév létezik, hol a' hajóhadak 's főleg elsőrangú sorhajók, ha a' piracusi révbe nem futhatnak, szállásolnak. — bb) *Tolon*. — cc) *Kavuro*. — dd) *Hypsili* (Ephire).

4) Északi Cykládok:

a) *Andro* (Kauros, Lasia, Nonagria, Hydrusias, Antandros, Eparis, Andros) 5½ h., 1½ sz., 4½ □ mfd, 15,000 l.; gabona-, citrom-, selyem-, pamut- és nyájdús. — Magas hegységtől két részre osztatik, melyek' lejtékei Kastron, Korthi és Terni nevű igen termékeny, jól nedvesített völgyeket körítik. Égalja igen egészséges; ipara és kereskedése élénk. Az ezen sziget és Negroponte közötti átjárást: Bokka-Silotanak nevezik, nyugoti partjai közt fekszik sz. Gábor nevű biztos réve; — keletin Andro réve.

b) *Spili*.

c) *Gaidara*.

d) *Longa* (Makronisi, Helena), a' Maudri rév és Zea sziget közt fekszik.

e) *Zea* (Keos, Koos, Kos, Zia, Istancho, Stanchio) 5½ □ mfd 4000 l.; keletre fekszik a' Kolonna foktól, gabona, bor, pamut — déli gyümölcs, selyem és nyájdús. — Égalja általában egészséges, csak lapályain lázt okozó. — Kabia és Zea nevű révvel.

f) *Sz. Giorgio d'Arbora* (Belbina), nyugotra Zeától, egészen lakatlan.

g) *Thermia* (Kythnos) 2 □ mfd, 3000 l., keletre Syratól, gabona, bor, olaj, méz, viasz, pamut, selyem és nyájdús. — Földe igen termékeny, de bora és olaja rosz. St. Erini és sz. István nevű révvel.

h) *Serpho* (Serphanto, Scriphos) 1 □ mfd 3000 l. Thermia és Siphanto közt fekszik, földje sziklás és terméketlen, gabona termése a' belkellékre nem elegendő, érez-, főleg vas- és nyájdús; 1 város, 2 faluval. Égalja egészséges, legszegényebbje a' Cyklad szigeteknek, Serpho nevű révvel. Közeli fekszenek a' *Strongilo* és *Boni* (Poloni) kis szigetek.

i) *Syra* (Syria, Syros), 2¼ mfd h., 1 mfd sz. 12,000 l., gabona-, bor-, pamutdús; réve biztos és lálogatott.

k) *Tino* (Hydrussa, Ophiussa, Tenos) 4 □ mfd, 3¾ mfd h., 1¾ — ¾ mfd sz., 18,000 l., földje hegyes-völgyes 's nem igen termékeny, de jól nedvesített és lépcsőzetekkel ellátott, legjobban művelve. Égalja egészséges; bor-, selyem-, füge-, márványdús; gabnatermése belkellékét nem fűdi; itt gyakorta lúnak az északi szelek, melyek rendes járásuk miatt meltemiának neveztetnek; 1 város és 27 faluval Kolymbithra, — Palermo és sz. János nevű révekkell.

A' *Tinos* és *Mykone* nevű sziget közti tengerszoros 2 mfd sz., ennél fogva *Tinos*' sziklái és *Mykone*' szirtei közt a' szélvész igen veszedelmes.

Az *Andro* és *Tino* szigetek közti átjárást *Bokka-Pikolanak* nevezik, mellyben a' *Kalogori* szigetek fekszenek.

l) *Rhena* (nagy *Delos*, *Rheneia*) laktalan, *Skinos* nevű révvel.

m) *Delos* (kis *Delos*, *Asteria*, *Pelasia*, *Chlamydia*, *Kynathos*, *Pyripile*, *Skythias*, *Anaphe*, *Agathusa*) $\frac{3}{4}$ mfd h., $\frac{1}{4}$ mfd sz., víznélküli terméketlen sziklatalapzatú, csak itt-ott található egy-egy bokrot; szinte laktalan.

n) *Mykoni* (*Mykonos*) 2 □ mfd 5000 l.; égalja igen egészséges, nyáj és pamuttal bővelkedik; *Sz. Anna* nevű révvel. — Közelében *Drago* és *Stapodia* kis sziget fekszik.

5. Közép *Cykladok*:

a) *Belo-pulo* (*Kaymeni*) kis sziget a' *naupliai* tengeröböl előtt.

b) *Karavi*, kis sziget a' *myrthoi* tengerben.

c) *Falkonera*, északnyugotra *Milotól*, szikla vadon, laktalan; viharokor ez említett három sziget el nem érhető.

d) *Anti Milo* (*Erimo-Milo*) északnyugotra *Milotól*; ezen szigetet egészen pusztá 's azért pusztá-Milonak is nevezik, fa és bornélküli, és csak egyedül vadzergéktől lakott.

e) *Milo* (*Melos*) 3 □ mfd 3000 l., hegyes-völgyes, legnagyobb hegye sz. *Illyésnek* neveztetik. — *Gabnával* bővelkedik, ivóvize rosz, és az idegeneknek ártalmas. Természetes izzadó fürdővel. Ezen sziget patkó formájú, 's ekkép *Görögország'* legnagyobb és legjobb révét képezi, mellyben a' legnagyobb hajóhad elérhet, de a' melly erős északi szél' alkalmával ki nem futhat. Az említett révben kitünök sz. *Miklós* és *Panagia* nevű öbönök. 1 város és 5 faluval. Közeliben fekszenek *Paximadi* (*Prasonisi*), sz. *György*, *Annanes* és *Akraries* kis szigetek.

f) *Argentiere* (*Kimoli*, *Kimolos*) $1\frac{1}{4}$ □ mfd, 1200 l.; kopár halmai termékeny völgyektől körítvék. *Gabnát*, bort és pamutot természet, *Kimolit* nevű híres földje mosáshoz szappan helyett használható. Égalja nem igen egészséges.

g) *Polino* (*Polyaegos*), *Melostól* délre, mellytől csak keskeny csatorna által választatik, víznélküli; vad zerge és kigyóktól lakott. — Közelében *Istad* és *Semena* kis szigetek.

h) *Siphanto* (*Siphnos*, *Merope*, *Meropias*) $1\frac{2}{5}$ □ mfd, 6000 l.; ezen sziget rendkívül termékeny, gabna, bor, pamut, méz, juh és kecskével bővelkedik. Égalja egészséges. — *Cheronese Vathy* és *Pharo* révekkel.

i) *Strongilo*.

k) *Spotiko*, kis pusztá szigetke, délre *Anti-Parostól*; meredeken a' tengerből fölemelkedik.

l) *Antiparos* (Oleáros), $\frac{1}{2}$ □ mfd, 500 l., Paros és Siphanto között, északi részén egészen sík, dél felé fokokonként emelkedik. A' híres Stalaktit barlanggal; erdődús.

m) *Zephira*.

n) *Boudera-nisi* szigetek.

o) *Bara* (Paros), $4\frac{1}{5}$ □ mfd, 3 mfd h., $1\frac{1}{2}$ sz., 6000 l.; formája egyenetlen, vízhiánya miatt művelhető földjének csak $\frac{1}{5}$ használtatik, gabna, bor, juh és kecskével bővelkedik; — 1 mezőváros 6 faluval, Angusa és Trios nevű révvel. Égalja általában igen egészséges, csak Parkhia' tájékán közelében fekvő posványja miatt, mely könnyen kiszáritható lenne, lázt okozó. — Közelében fekszenek a' *Kanin* szigetek, *Gallamb* és *Trios* kis szigetek.

p) *Naksa* (Naxia, Naxos), $6\frac{1}{4}$ □ mfd, $4\frac{3}{8}$ mfd h., 3 mfd sz.; legnagyobbika a' Cykladoknak, 18,000 l. Területe hegyes-völgyes, földe, melyet trágyázni sem kell, olly igen termékeny, hogy némely évben kétszer is aratnak, még hegyei is művelhetők; gabna, olaj, gyapot, méz, viasz; déli-gyümölcs, bor és erdődús; — 1 város 24 faluval. — Legnagyobb hegye Zeusnak neveztetik, 3000 láb magas, benne 1 mfdnyi hosszú barlang van. — Naksa márványáról híres. — Égalja meleg, télben itt ritkán havazik 's csak a' legmagasb hegyek' ormain marad rövid ideig fekvő, minthogy az itteni déli szelek csakhamar felolvasztják. — Kontandos nevű révvel. Közelében fekszenek a' *Kuphonisi* és *Akariez* kis szigetsoportok.

q) *Stenosa* (Lelandros).

r) *Levita* (Lebinthos), kelet északkeletre Amorgotól.

s) *Zinari* (Kinara).

t) *Amorgos* 5 □ mfd, 2800 l., egyenetlen formája közepén bérzvonaltól átmetszve, földe közepszerű, a' szigetnek csak $\frac{1}{3}$ része alkalmas szántás-vetésre. — Gabna, olaj, szarvasmarha, juh és kecske, erdő és ivóvízzel bővelkedik; 1 mezőváros 4 faluval. Hekatondapilo elég nagy, biztos, mély és Nikuria nevű vészes révekkal. Égalja a' tengeri szelek által mérsékelt és igen egészséges, minélfogva benne sem orvos, sem gyógyszer-tár nem található. Közeliben fekszenek *Krambusa*, *Karos* (Cheros), *Anticheros*, *Heraklia*, *Kuphonisia*, *Amorgo-Pulo*, *Skinosa*, *Kinaros*, és *Heliadia* kis szigetek.

u) *Nio* (Jos) $1\frac{1}{2}$ □ mfd, 2500 l., kecskével bővelkedik, különben belkellékét földi. Hagios-Nikolo és Maganari nevű révvel.

v) *Sikino* (Sikinos), 1 □ mfd, 900 l., bordús, földe eléggé termékeny. — Közelében fekszik *Kardiotissa* (Kardiana) kis sziget.

w) *Polykandro* (Folegandros, Pholegandros) 300 l., — egy híres barlanggal.

6. *Déli Cykladok*: 1 □ mfd, 800 l., (sz. András révvel).

a) *Christina* (Askania), délnyugotra Santorinótól.

b) *Degirmentik* (Santorino, Thira, Thera), 3½ □ mfd, 14,000 l., félhold-alakú, földre tüzokádó részekből alkotott; bordús, Puzzolan nevű földre is tetemes kiviteli cikk. Marha, gabna, és tűzifára szorúl szomszédjaitól. Nyugot felé e' sziget meredeken emelkedik fel a' tengerből, hol is sz. Illyés nevű hegye 1800 láb magas, míg másik oldalára lassankint leereszkedik. Réve a' szigettengerben legnagyobb és mindenféle szél ellen biztos, de horgonytalapzat nélküli, csak a' St Nikolo révben lehet némelly szelekben horgonyt kivetni. Lakosainak egy harmada földbe vágott házakban lakik. Közeliében fekszenek: *Theresia*, *Neokaimeni*, *Paleokaimeni*, *Aspronisi* földrengés által elszakadott részei, kis szigetek.

c) *Nauphio* (Anafi, Anaphe) 1 □ mfd, 800 l., jobbra kopár, itt ott termékeny völgyekkel; gabna, méz és méz kiviteli cikkei. — Közeliében: *Phtina*, *Pachia* és *Makria* laktalan kis szigetek fekszenek.

d) *Nauphio-Pulo* (Anaphe-Pulo) legdélibb Cyklad sziget, pusztá és laktalan.

e) *Istanpolia* (Stampalia, Astypalaea) 1500 l., sz. András révvel. Közeliében fekszik: a' *Kanupi szigetcsoport*, *Kuchomilo*, *Fidulci*, *Pontikusa* (Tragonisi) kis sziget.

f) *Skrophí* (sz. János) közeliében fekszenek: *Saphrani* és *Sereti* kis szigetek.

g) *Plaka*.

A' Görög-tengerben:

7. *Sapienza* csoport.

a) *Sapienza* legnagyobbika valamennyinek, Porto Longo nevű meglehetős révvel, lábas kigyóiról híres.

b) *Kabrera* (Siza) vadkecskéekkel.

c) *Verde* (Amariani, Santa Maria) sokkal kisebb az előbbinél.

d) *Venetiko* (Theganusa) egy órányi területű, meredeken a' tengerből felemelkedő szikla. Déli részén fekszenek a' hajókázásnak olly veszélyes *Formigues* nevű szirtei.

8. *A' Formiche* csoport.

9. *Renesta*.

10. *Servi* (Cervi), Saraceni nevű révvel.

A' joniai tengerben:

11. *Kastus*.

12. *Provali*.

13. *Prasona*.

14. *Dragonera* csoport:

a) *Dragonera*.

b) *Prasa*.c) *Sofia*.d) *Pistro*.e) *Provali*.f) *Modi* stb.15. *Petala*.16. *Strivali* (Stamphane) csoport.17. *Prodano*.18. *Sphagia* (Sphakteria), egy órányi kerületű pusztja; sziklatalapzatú, a' navarini öblöt csukja.19. *Kulonesi*, a' navarini öbölben.**A' lepantoi öbölben:**20. *Kala-Nisia*.21. *Trissonia*.**Az artai öbölben:**22. *St Antonio*.23. *Krebano*.24. *Kephalais*.25. *Vivalo* (Pethamemos).26. *Kefalo*.27. *Armyros*.28. *Gaidaronisi*.**Félszigetei:**1. *Morea* (Inachia, Argio, Aegalia, Apia, Peloponnes, Mukos) 360 □ mfd a' myrthoi, görög- és joniai tengertől körözve, a' 18 ezer láb széles korinthetai földszoros által függ össze a' szárazfölddel.2. *Argolis*, a' naupliai és athenei tengeröblök közt.3. *Methana*, az előbbinek folytatása, mellyel keskeny földszoros által összekapcsolt.4. *Pylos*, Morea' délnyugoti csücsa a' joniai tenger, Xyli és Koroni tengeröblök közt.5. *Maina*, Morea' déli közép csücsa, a' koroni és kolokythiai tengeröblök közt.6. *Lakonia*, Morea' délkeleti csücsa a' kolokythiai öböl, és myrthoi tenger közt.7. *Tigani*, ezen félsziget a' Grosso-fok' északi részét képi, melly a' Messa révet zárja.8. *Attika*, az athenei tengeröblök és Görög szigettenger közt.9. *Tornese*, Klarenza és Gastuni öböl közt.10. *A' roniczai*, az artai öböl, joniai tenger és zaverdai öbön közt.

Tengerszorosai:

1. *Euripus*, Negroponte és Livadia közt, mélysége sekély, közepén szikla emelkedik, mellynek tetején várad van építve, melly a' Negroponte városba vont hídát védi. E' tengerszorosban a' dagály és apály 5—9—12-szer is változik napjában.

2. *Lepantoi* (kis Dardanellák), 6000' széles, Rhion és Antirrhion váradoktól védve, a' patrasi és korinthetai tengeröblök között.

3. *Bokka Siloka* (l. Andro szigetnél).

4. *Bokka pikkola* (l. Tino szigetnél).

A' számos szigetek közti tengerszorosok, itt említést nem érdemelnek.

Földsoroszai:

1. *Korinthetai* (Istmus) 2—1 $\frac{3}{4}$ —1 mfd széles 's mintegy 2 mfd hosszú, az egész mély hegynyilást képez Livadia és Morea' hegyei közt, mellyen hegylánczolat nem vonúl keresztül. — Talapzata kemény szikla, hajdan terjedelmes falgát által volt elrekesztve (l. a' történetet), mellynek jelenben csak romjai állnak.

2. A' *methanai*, melly a' félszigetet Argolistól különözi el, felvartól védett.

Fokai:**A' joniai tengerhen:**

1. Az *Albaniak* foka.
2. *Mirlavi*, az elsővel az actiumi révet képzik.
3. *Kokino*, a' Vonicza félsziget' nyugoti csúcsa.
4. *Kesuli*
5. *Kamilaska* } Akarnania' nyugoti partjain.
6. *Kandili* }
7. *Sorophes* (Skrophae, Skrophes), az Aspropotamos' torkolatánál, Actoliának délkeleti csúcsa, keletre a' Kurzolári szigetektől, ezen és a' *Papa*-fok képzik a' patrasi öbölbei járást.
- 8) *Papa* (Papas, Araxos) Achajában, a' patrasi öbölbei járást képzik (a' patrasi öbölben).

A' lepantoi öbölben:

- a) 9. *Psoro-Mita*. — b) 10. *Diesphina*. — c) 11. *Malangara*. (Manajera Olmiae) — d) 12. *S. Dimitri*. — e) 13. *Veternicza*.

Morea' nyugati partjain:

- a) 14. *Kologrya*, Achaja' északi csúcsa, és
- b) 15. *Klarenza* (Hyrmina), képzik a' klarenzai öblöt.
- c) 16. *Tornese* (Chelonites), Elisben, Zante' átellenében.
- d) 17. *Punta Glossa*, délre az előbbtől.
- e) 18. *Skaphidia*, a' gastuni tengeröbölben.
- f) 19. *Katakolo* (Ichtys), a' kalakoloi öbölbei járásnál.

g) 20. *Konello* (Apidaglia), Messiniában, a' katakoloi fokkal együtt az arkadiai öblöt képi.

A Görög tengerben, Morea' déli partjain :

21. *Gallo* (Acritas), Messenia' déli csúcsa, a' messeniai hegyláncz' folytatása.

22. *Bianko*, északra az előbbtől a' koroni tengeröbölben.

23. *Kephalí*, Maina' nyugoti partján a' koroni tengeröbölben.

24. *Stupar*, az előbbtől délre.

25. *Grosso*, a' Stupar-foktól délre.

26. *Matapan* (Tánarum), Maina' déli csúcsa és Taygetos bércez' végső pontja.

27. *Vathy*, Maina' keleti partján a' Vathy és Pagagna (Skutari) révek közt, a' kolokythiai tengeröbölben.

28. *Skutari*, északra az előbbtől.

29. *Mavro-vuni*, északra a' Skutari révtől.

30. *Rupina*, Lakonia' nyugoti partján, az előbbi öbölben.

31. *S. Eliás*, Lakonia' déli partján, nyugotra a' Malio foktól.

32. *Malio* (St. Angelo), Lakonia' déli csúcsa, viharkor a' hajózóknak igen veszélyes, — úgy hogy már hajdan róla ezen monda létezett: „Felejtsd el hazádat, mielőtt e' fokot körül evezed.“

Servi szigetén :

33. *S. Maria*, és

34. *Xyli*, Servi sziget' déli csúcsai, képezik Sareceniko nevű öblét.

A' myrthoi tengerben, Morea' keleti partjain :

35. *Hieraki*, Lakonia' keleti partján Monembasiától északra.

36. *Lenidi* (Sebatichi), Lenidi rév' északi csúcsa, a' naupliai öböl' kezdete.

37. *Mauro*, Rheontas és Phokiano révek közt, a' naupliai öbölben.

38. *Sz. János*, sz. János félszigettől délre, Arkadia keleti partján, az említett öbölben.

39. *Astros*, az astrosi öböný' északi partja, Astros várostól északra.

40. *Kilada*, Argolis félsziget nyugoti partján, Hypsili szigettől északra.

41. *Koraka* (Struthus), Argolis' nyugoti partján, Ververonda rév' északi pontja.

42. *Akra* (tengeri tövisdisznó), Argolis déli csúcsa, Trikerá szigettől északnyugotra, a' naupliai öböl' végzete.

43. *Doko* (Bupothnos), Halike és Hermione öbönýök közt, Argolis' délkeleti partjain.

44) *Skylli* [Scyllaeum], Argolis délkeleti csúcsa, a' Korzar szigektől délre.

45) *Estemo*, Dara vagy Methana félsziget' északi pontja, mely a' Kolonne fokkal az athenei vagy aeginai tengeröblöt képi.

Livadia keleti partjain :

46) *Halikes*, Falkudi és Kambo kis szigetek közt Attika nyugoti partján.

47) *Karakka*, Elisa és Gaidaro-nisi kis szigetek közt, Attika' délnyugoti partján.

48) *Kolonne* [Sunium], viharkor a' hajózóknak veszélyes, Attika' déli csúcsa, és végpontja az athenci vagy aeginai öbölnek.

A' szigetekben :

49) *Vani*, Milo sziget' nyugoti partján, a' miloi öbölbe járásnál.

50) *Lakida*, északra az előbbtől, mely a' *Vani* fokkal a' miloi öblöt képi.

51) *St Dimitro*, Thermia sziget' déli csúcsa.

52) *Punta Stetrosli*, Zea sziget' déli csúcsa.

A' Görög-szigettengerben, Livadia' keleti partjain :

53) *Marathon*, Attika' északkeleti csúcsa, és az Egribos tengericsatorna' kulcsa.

54) *Stavros* [Posidium], Hellas vagy Livadia' északkeleti csúcsa, a' voloi öbölbe járásnál.

A' szigetekben :

55) *Daru*, Gaidara sziget és a' spili szigetek közt, Negroponte' nyugoti partján.

56) *Karysto*, Negroponte' délnyugoti partján a' karystoi révnek nyugoti pontja.

57) *Mantelo* [Gereste], Negroponte' déli csúcsa Inglese sziget' átellenében.

58) *Doro* [Kaphareos, vagy a' szelek' foka], a' hajózóknak igen veszélyes, Negroponte' délkeleti csúcsa.

59) *Huno*, Negroponte keleti partján.

60) *Astura*, északra az előbbtől.

61) *Cherronesi*, Negroponte' keleti csúcsa, a' Kumi öbön' déli pontja.

62) *Tilida*, a' kumi öbönben.

63) *Kili*, Negroponte' keleti csúcsa, kumi öbön' északi pontja.

64) *Kanditi* [Phalasia], Negroponte keleti pontján.

65. *Lithada* (Cenacum), Negroponte' nyugati csúcsa a' zeituni öbölben.

66. *Plokovuno*, Negroponte' északkeleti csúcsa, a' Lovconisi és Pondiconisi kis szigetek közt.

67. *Hena*, Skiro sziget' délkeleti csúcsa.

68. *Juri*, Jura sziget' déli csúcsa.

69. *Andro*, Andro sziget' keleti csúcsa.

70. *Prasa*, Argentiere sziget' északi csúcsa.

71. *St Basilio*, Milo sziget' keleti csúcsa.

72. *Akrotiri*, Syra sziget' déli csúcsa.

73. *Trullo*, Myconi sziget' nyugatészaki csúcsa.

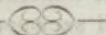
74. *Panormo*, az említett sziget' északi csúcsa.

75. *Psilos*, Naxia sziget' északi csúcsa.

76. *Katomeri*, az említett sziget' déli csúcsa.

77. *St Stephano*, Degirmentik sziget' déli csúcsa.

78. *Livorno*, Istapolia sziget' északi csúcsa.

T Á J I R Á S.

HARCZ' SZINHELYE.

Görögország általában hegyes-völgyes, hegyvonalai szakadozottak, terjedtebb síkság vagy völgytől átelleni tengerpartjai össze nem kötvek, mellyeket azonban bérczei' egyike sem különöz el egészen egymástól. Livadia' nyugati és keleti részében több nagy tavak léteznek. — Mocsárai és posványai a' századokig tartó török járom miatt nagy terjedelmű térségeket borítanak. — Földe jelenleg többé nem oly igen termékeny, mint volt hajdanában, legtöbb tájéakai vízhiányban szenvednek.

Keletről, délről, nyugatról a' Görögszigettenger, — Myrthoi-, Görög- és Joniai tenger; északról : a' Török állodalom' hanyatló politikai állása, és görög rokon népektől körsz, Görögország' fekvését főleg a' Török állodalom' ellenében igen fontossá és kedvezővé teszik.

Görögország' fekvése' hadi szempontból bírálva : kulcsa a' Török állodalom' déli oldaláról megtámadásának; a' török megtámadást, akár ázsiai, akár európai részéről, annál inkább feltartóztathatja, minthogy keleti részén az ellenséges tengeri seregek okvetetlen a' szigetek közt kellené elönyomúlnia, mellyek ha a' harcra előkészítenének, Görögország' hadi fontosságát keleti oldalán csaknem megtámadhatatlanná növelnék. — Északi határát, mellyen az Othrix, Pindus és Plokopari bércz a' Karpenicze, Aspropotamos és Voinicovo folyók, az akarnaniai tavak és Makronoros' lejtékei nevezetes védvonalak, úgy szinte nyugoti oldalát a' joniai szigeteket, mint délit, Kandiát is oly rokon ajkú népek körszik és lakják, kik alig várják az alkalmat, hogy nemzetiségüket visszanyervén, rokon feleikkel egyesülhessenek. — Nyugoti oldalát azonfelül az európai súlyegyén is óalmazza.

A' görögöld egyedül apró háborúkra alkalmas, hatalmasabb hadi erőt sehol sem lehetővén egy-egy helyre összegyűjteni, a' lovasság és tüzéség' használata azonfelül nagyon korlátozott.

Földe' változékonyága számtalan jó hadállásokkal bővelkedik, mellyek védelmi rendszerét könnyítik, csekélyebb hadak többször találhatván alkalmat mind kikerülhetésére az ellenségnek, mind pedig annak összegyűlt erővel megtámadására.

Morea' félszigeti sajátsága, Görögországra nézve legnagyobb fontosságú, túlnyomó ellenség ellen végső könnyen védhető biztos bástya, melly nemzeties elszántság 's lelkesedés mellett csak belviharok közbenjöttével, mint azt története eléggé bizonyítja, julhat ellenség' kezére. Ha pedig idővel az Istmusnak csatornávali átmetszése sikerülend, úgy elszigetelése által a' szigetek kedvezőbb hadi helyzetében is részesülend.

Országutal:

Görögország' hajdani pompás országutainak jelenben többé nyomai sincsenek, kormánya azonban mindent elkövet azoknak helyreállítására, akkép:

Athenéből Thebába,
Argosból Tripoliczába és Naupliába,
Korinthból Patrasba,

Kalamaki és Lutraki közt az Istmuson és a' thermopilaci szoroson keresztül a' Hellada folyamig, részint elkészültek, részint pedig készülöben vannak.

Görögország' utai az imént említettek kivéve általában rozsak, 's legfeljebb teherhordó lovaktól és ökrös szekerektől használhatók.

Görögországban mindeddig az állomások még óraszámra számítanak, mellyek közül 20 esik egy földirati fokra.

Élénk 's a' háborúi irányát előirt fő közlekedő utvonalai következők:

Athenéből:

állomás	óra	állomás	óra
1) Vari	5	3) Kephisia	3
Elimbo	3	Oropo	6
2) Kakuvies	2	Sekamino [Delphinium]	1 1/2
Stamata	3	Martini.	
Marathon	3	Lebanitis.	
4) Kastia	4	Kato Molo.	
Theba	8	5) Lepsina [Eleusis]	4
		Megara	2 1/2

Marathonból:

1) Kephisia	3	2) Oropo	6
-------------	---	----------	---

Thebaból:

1) Kondura	6	2) Livadia	8
a' diaskelai hegyszoroson keresztül: Megara	4	3) Negroponte	6

Megaraból :

1) Sussaköin át:	2) Mignezen át :
Korinth 10	Korinth $8\frac{1}{2}$

Liradiából :

1) Erimokastro.
Kondura.	3) Kaprena [Kheronea]	$1\frac{1}{2}$
2) Kastri [Delphis]	Turkokhorio	3
Saloni	Kato Molo	10

Saloniból :

1) Han Krabia	6	2) Galaxidin át:	
az Oeta-bérczen át: Han		Lepanto	11
Hellada	10	Missolunghi.	
Isdin [Zeitun]	2		

Vrakhoriból :

1) Khierasovo	$3\frac{1}{2}$	Vonicza	$7\frac{1}{2}$
Missolunghi	$4\frac{3}{4}$	vagy Ambrakiából egye-	
2) Lepenu	3	nest a' Trikeri csekély	
Abrakia	7	tengerparti folyón ke-	
		resztül Epirusba : Army-	
		ros, tovább Arta.	

Korinthból :

1) Han Kurtessa	$2\frac{1}{2}$	Andravidia	$3\frac{1}{2}$
Karvalhi [Mycene]	$3\frac{1}{2}$	Gastuni	$5\frac{1}{4}$
Argos	2	Pyrgos	$6\frac{1}{4}$
2) Vasilika	3	Han Hagios Isidoros	5
Kamari	$4\frac{1}{2}$	Arkadia	$5\frac{3}{4}$
Han Akrata	$5\frac{1}{2}$	Gurgagliano	3
Vosticza [Egium]	5	Navarin	$5\frac{1}{4}$
Patras [Aroe]	$8\frac{1}{4}$	Modon	2
Kato Akhaja	4	Koron	4

Argosból :

1) Napoli di Romania	2	2) Tripolicza	$9\frac{1}{4}$
Ligario.			
Demala.			

Tripoliczából :

1) Karitene [Kartina]	$8\frac{3}{4}$	2) Londari	$6\frac{1}{3}$
Sarakinio	4	3) Sz. György Klisura	$3\frac{3}{4}$
Anaxiri	$4\frac{1}{2}$	Mangeri	4
Palaeo Thanaro	$2\frac{1}{2}$	Mistra	$3\frac{3}{4}$
Pyrgos	$5\frac{3}{4}$		

Kalavritából:

1) Lala.	2) Kastro Kaczanos	4
Pyrgos.	Han Darah	3
	Kapsa	4½
	Tripolicza	2½

Mistrából:

1) Kucsuk Mani.	2) Lefka.
Kalamata.	Hieraki.
Andrussa.	Monembasia.

Londariból:

1) Sakona	3½	Kalamata	4¼
Andrussa.		3) Peripolia	5
2) Sakona	3½	Mistra	3¾
Skala	1¾		

Andrussából:

1) Arkadia.	3) Koron.
2) Navarin.	

Gőzhajózása:

Görögország a' külfölddel tengeri utain ausztriai, francia és angol gőzösökkel áll érintkezésben, melly legbiztosabb, leggyorsabb 's legjobb közlekedése. Athene' Piraeus nevű réve, Syra és Patras a' gőzhajózási közlekedés' gyűlpontja, melly által Triest, a' joniai szigetek, Malta, Marseille, Alexandria, Civita vecchia, Konstantinápoly, Livorno, Smyrna 's Nápolylyal összekötött.

Vasutal:

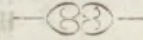
Az újabb időben Athenéből a' Pyraeus-révet vaspálya által akarják összekötni, mellynek építése indítványozott.

FÖLDIRATI HARCZMŰI TÁRGYAK.

Athene (Athenai, Atiniah, Setines), 25,000 l., az Anchesmus és Hymetus hegy' alján, kies síkságon, a' Cephissus és Ilyssus csekély tengerparti folyókon, 1 mfdnyire az aeginai öböl' Piraeus nevű révitől. — Görögország' fővárosa és királya lakhelye, út- és gőzhajózási közlekedési, mint szárazföldi és tengeri kereskedési legfőbb pont, hol a' kormány'nak és igazgatás'nak minden ágai egyesülnek. — Közelében levő fékvára a' régi Akropolis, három oldaláról megmáczhatlan sziklán fekszik.

Athene' hajdani három révei közül: Pyraeus, Munychia és Phalereus, csak elseje (Porto Leone) használható nagyobb hajóktól.

Tripolicza (1200 h., 7000 l.), Morea' fővárosa, mellynek közep-táján 's legnagyobb síkságán a' Ruino-hegy' alján fekszik. Magas hegyektől, mint Parthenios, Ktenia, Khaon, Artemision és Manalos, kör-zött. Tripoliczából Morea' minden pontjaira sugarakkint utak nyilnak.

FÖLDIRATI HARCZMŰI PONTOK.

a) Váral.

Theba (Thiva, Istifa), 5000 l., különálló hegyen fekszik, bástyák-kal és árokkal körzött, jeles útegyesülési pont.

Vonicza (Anaktorion, Vunicsa, Linnea), 3000 l., az artai öblön, közepén vízdús patak foly, melly felett a' hegytetőn vára áll. — Vonicza három részből áll: az említett hegy' délnyugoti oldalán fekszik Re-cinto; nyugotra Borgo és Boccale; északi részén pedig Myrtari nevű kis külvárosa; — félholdalakú mély réve, egy félsziget' keleti oldalán és a' Geladha fok közt terül. Vonicza északnyugoli pontja Görögországnak; égalja, moesáros tájéka miatt, egészségtelen.

Antirrhium (Kukio-Kastro, Rumeli-Kavak) Rhium áteleneben le-vő várad, melly az említett a' kis Dardanellák felett uralkodik.

Nauplia (Napoli di Romania, Anaboli), görög Gibraltar, 9000 l., terjedelmes földesúcon, a' naupliai öbölben, az argosi síkság' déli ré-szén fekszik. Kereskedőileg fontos hely, útegyesülési pont. — Külvárosa Pronianak nevezetik. Régi várművel körzött. A' Palamides nevű he-gyen épült fékvára felett úrkodik, mellyhez csak a' korinthe oldalról juthatni. — Nauplia Görögország' legerősebb vára, miért görög gibraltár-nak nevezetik.

Palamede nevű fékvára 720' magosságra fekszik a' tenger' színe felett, csak keleti oldaláról megközelíthető, hol kopár hegylánczczal függ össze, ivóvízzel jól ellátott, várműi jól megtartvák, 7 különvált várműi, várüreg árkok- és földölt úttakkal ellátvák, 5 várad fődí a' támadó arcz-vonalat, mellyek közt falgátak vonvák — Közeliben azonban néhány sziklaorom ellene használható.

Második erőssége *Icskali*-nak (Albanitika) nevezetik, félszigetű sziklaoromon épült, és a' tengeröblön őrködik, a' Palamede' alján emelke-dik a' város felett, falgáttal körzött, mellyben három ágyútelep (Batterie) van építve egymás felett, és szinte csak egyik oldaláról megközelíthető,

hol lépesökön juthatni hozzá. — Ezen váradot a' velenceziek szigetté akarák formálni, de a' munka félbeszakadt.

Könnyen védhető révé 600 hajót foglalhat.

Argos, 10,000 l., Planicza nevű patakon, melly itt az Inachosba (Xera) ömlik $\frac{7}{4}$ mfdre a' tengeröböltől, terjedelmes egészségtelen síkságon, magas hegyek' alján terjedten épült új város, északkeletre fölötté hegy urkodik, mellyen a' velenceziektől épült felvár áll, hajdan ezen felvár Larissanak nevezetett; — útegyesülési pont.

Korinth (Kortos, Korintos), 500 h., 2000 l., $\frac{1}{4}$ mfdre az úgynevezett $1\frac{3}{4}$ órányi széles földszoroson a' korinthi vagy lepantoi és aeginai öblök között; kereskedőileg fontos hely; útegyesülési pont. Az Istmus' nyugoli oldalán, délkeletre a' várostól 1400' magas hegyen fekszik Akrokorint fők vára, melly Morea' kulcsának tekinthető, természetes meredeksége a' hegynek csak nehezen megközelíthető, különben háromszoros várművel és alacsony gáttornyokkal a' közép korszakból körzött; vize bőven van, és várműi közt pár száz marha legelhet. Ezen vár ostrommal be nem vehető, és tíz ember elégséges azt a' rajtaütéstől megoltalmazni.

Patras (Patrae, Patrasso, Patrai, Aroe, Baliabadra), 7000 l., 1400 h., a' patراسi öblön, igen termékeny vidéken fekszik. — Morea' kereskedőileg legfontosabb helye, égalja egészségtelen, hol a' Malariáz járványos. Erős felvára, melly hegytetőn van építve, a' város felett urkodik.

Rhium (Marah-Kavak, Morea' felvára) a' rhiumi fokon Antirrhion' átellenében, a' kis 6000' széles dardanellakon a' lepantoi öbölbejárásnál urkodik.

Navarin (Pylos, Neokastro), 2000 l., az úgynevezett öblön fekszik, melly a' középtenger' egyik legjobb révé, 2000 hajót vehetvén fel, a' Sphagia- vagy Spakteria-szigettől kiegészítve, mellynek déli részén a' révbejárás olly keskeny, hogy egyszerre csak két hajó futhat be rajta keresztül; északi bejárása — Passe de Sikia — csak kisebb hajóktól használható. A' város maga bástyázott falgáttal erősített, déli bejárása Sphagia, az északi pedig Zuchio- (ó Navarin, Corypliasium) váradtól védetik.

Modon (Mothone), 1000 l., a' Gallo-fok és Navarin közt. Modon a' várból és külvárosból áll, erős vára magas fokon áll, a' várost és révét védi, mellyet a' Sapienza-sziget képez, de a' szomszéd-hegyektől urkodatik. Közelében Silozo (Balyra) nevű patak ömlik a' tengerbe.

Koron (Korones, Kolone vagy Kolonides), 5000 l., kis félszigetén fekszik az úgynevezett öbölnek, falgáttal és árokkal körzött. A' város és révé két erős felvártól védett.

Mistra (Misitra), 2000 l., a' Pandeleimona nevű patakon a' Vasiliko-Potamos' közelében, falgáttal és árokkal körzött, három részből:

Tristella-, Parori- és Mistraból áll, 500' magasságú hegyen épült fékvára három részről meredek, a' negyedikén pedig függőleges.

Monembasia (Napoli di Malvasia), 2000 l., szikla-szigeten, mely a' szárazfölddel 536' hosszú híd által függ össze, a' szigetet elválasztó tengerkar' mélysége 3 láb, a' sziget mintegy 1000' hosszú, 300' széles; a' város két részből áll, u. m. a' várból és városból. — Vára igen erős és bevehetlen lenne, ha a' szárazföldről rombázás által be nem lövethetnék.

b) Útegyesülési pontjai:

Lamia (Zeitun, Isdin), 4000 l., 600 h., a' zeituni tengeröböl' közelében; jeles kereskedői hely, fékvárral. Török 'Thessalia' ellenében fontos harcsműi pont.

Livadia (Lebadea), 6000 l., a' Herzina-folyón; jeles kereskedői hely, hol augusztusban híres szarvasmarha- és lóvásár tartatik, 2 mfdre nyugotra a' Livadia-tótól.

Salona (Amphissa), 4000 l., 2 mfdre a' tengertől, a' krissai térségen; égalja egészségtelen.

Vrachori (Agrinion); égalja, közeli mocsárai miatt egészségtelen. — A' Therimisse-folyó' nyugoti partján, Vrachori- és Angelo Kastron-tavak' közelében fekszik.

Lepsina (Eleusis), 300 l., az Izus tengerparti folyócskán, az aeginai öböl Koluri révé' átellenében fekszik.

Megara, 4000 l., 400 h., két alacsony domb közt terjedelmes síkság' közepette fekszik.

Kalavryta, 300 h., 2500 l., az úgynevezett folyó' mély völgyében. — Égalja zordon, és a' Buraikos' mocsárai miatt egészségtelen.

Karitena (Kartina), 1000 l., a' Karbonaro-folyam' jobb partján, magas hegyek közt.

Andrussa, 300 l., a' Mavro-Zumena' jobb partja' közelében, termékeny vidéken.

c) Tengerparti pontjai.

Galaxidi, 2000 l., csekély félszigetén a' lepantoi öbölnek, két jó révé, a' kikötésre igen alkalmas. Brazzene nevű egyárboeczfas, itt készítő, több száz mázsa terhet hordozó, hajóiról híres; — jeles kereskedői hely.

Lepanto (Naupaktos, Ainabachtí), 3000 l., az úgynevezett öblön a' Morno-folyó' torkolata' jobb partján, dombblejtéken, mellynek tetején felvár áll, fekszik; révé sekély, de láncz által zárható. A' város maga falgáttal körzött, két külvárossal bír; jeles kereskedői hely.

Missolonghi (Missolonghi, Messalunghi), 4000 l., terjedelmes síkságon a' patراسi öblön fekszik, mellyet mocsáros lagunák, Velencéhez

hasonlón, köröznek. — Missolunghi Livadia' kulesának tekintetik. Kivülről 12, belülről 8' magas bástyákkal és 4' mély, 10' széles árokkal körzött. A' lagunák közti bejárás, melyek Missolunghit három oldalról körítik, Vasilides nevű váradtól, mely kis kiálló száraz helyére épített, védett; Anatoliko nevű réve sekély 's belé a' hajók csak a' dagály' alkalmával futhatnak.

Vosticza (Egium), 4000 l., a' Iepantoi öblön fekszik, kereskedői hely; — égalja nyárban és ősszel igen egészségtelen.

Gastuni, 3000 l., a' Peneus folyó' balpartján, torkolata' közelében fekszik; kereskedői hely; égalja egészségtelen.

Pyrgos (Letrines, Letrinoi), 3000 l., a' Karbonaro-folyam' torkolata' közelében, jobb oldalán, és az Olenos-hegy közt feltéren fekszik; — környéke igen kies és termékeny, iparilag és kereskedőileg fontos hely.

Arkadia (Kyparissia, Kiparissias, Kiparisseis), 3000 l., meredek szikla-lejtéken, az arkadiai öblön, a' Lagaro nevű folyócska' torkolatánál fekszik.

Kalamata, 2000 l., mintegy félórányi távolságra a' koroni öböltől; jeles kereskedői hely.

Marathon, kis város a' Keymirios-Potamos csekély folyó' jobb partján, a' görög szigellenger közelében, az Egribos-csatorna' bejárásánál. — Útegyesülési pont. Előtte fekszik a' híres marathoni síkság, a' Krotoni hegy, a' Pentalikon' egyik része, és Attika' távoli bérceitől körözve.

d) Szigeti pontjai.

Negroponte (Egribos, Khalkis), 5000 l., az úgynevezett sziget' főhelye, mely a' száraz földdel az Euripus nevű tengerszoroson keresztül köhíd által összekötött, közepén erős felvár áll, mely az átellenében fekvő Kara-baba váráddal az Euripust védi; a' sziget' útegyesülési és kereskedői pontja, bástyázott falgáttal, négyszögű tornyokkal és mély árokkal körzött, mely előtt külvárosa fekszik. A' *hid' északi részén* fekvő réve sz. Minásnak neveztetik, és igen jó; *déli részén* iszapos, sekély vízeről Vulko vagy Vurkonak neveztetik, mely csak csónakoktól használható; ezen rév a' 1½ órányi hosszúságú tengerszorossal kapcsolatban áll, melynek egy részét Vasiliko nevű vártorony védi.

Andro, 6000 l., Andro sziget' főhelye, felvárral; kereskedői hely.

St Nikola, 4000 l., Tinos-sziget főhelye; kereskedői hely.

Naxia, 4000 l., felvárral; jeles kereskedői hely.

Milo, 5000 l.; kereskedő hely.

Syra (Hermopolis), 14,000 l., Görögország' legvirágzóbb kereskedői helye, — gőzhajózási gyűlpont.

Hydra (Sydra), 13,000 l., Syra után egyik legvirágzóbb kereskedői hely.

Poros, a' görög tengeri had' főállomási helye, hajógyár- és hajózárral.

e) Szorosai.

Derventi hegyszoros (Gebirgs-Pass), az Otrix-bérczen keresztül a' Lamiából Sataldsába, török Thessaliába vezető úton. Harczműileg ennél fogva igen fontos.

Thermopilae-szoros (Defilé), a' thessaliali főúton, inkább csak Leonidas' haláláról, mint természetes erősségéről híres hely. — A' szorost alacsony hegylejték jeleli, mellynek alján mocsárság terjed a' Sperchius' torkolata- és a' tengerig, ezen keresztül van a' műút vezetve. E' szoros ellenséges előnyomulás' esetében kikerülhető, mint azt Leonidas' esete is bizonyítja.

Andera hsz., az előbbi úton Proskhino és a' hajdani Halae közt, az atalantai öbönyön (Bay), igen keskeny.

Elateai hsz., a' Livadiából Thessaliába vezető úton, a' hajdani Elatea' közelében az Oeta-hegységen keresztül.

Vaskapu hsz., a' Salonából Lamiába vezető úton, a' Gnemis' és Oeta' hegylejtékei közt; általa a' thermopilaei szorost kikerülhetni.

Zemenioi hsz., a' Livadiából Kastriba (Delphis) vezető úton, a' Diesphina- (Cirphis) és Parnasz-bérczek közt, mellyen keresztül a' Sizaliska (Plistus) foly.

Ktya-vunai szoros, a' Thebából Negroponteba vezető úton, a' Ktya-vuna és Hagios-Nikolaos hegyek közt.

Pleoronai, a' Missolonghiból Vrachoriba vezető úton, a' Zigos (Ara-cynthus)-hegyen keresztül.

Zagorai, a' Livadiából Lepsinába vezető úton, Erimokastro és Zagora között, a' Zagora (Elikon) hegyen át.

Gypto Kastroni, a' Lepsinából Thebába és Livadiába vezető úton, az Elatea (Cytheron)-bérczen keresztül.

A' három fői hsz., az Athenéből Thebába vezető úton, a' Nozea' (Parnes) és Elatea' (Citheron) lejtékei közt, Argiro Kastron' (Phila) romjai körül.

Mammurai szoros, a' Thebából Livadiába vezető úton, a' Zagora' lejtékei és a' Livadia tó' hosszában.

Daphnei szoros, az Athenéből Lepsinába vezető úton a' Daphne- (Ikari) hegyen keresztül.

Kondurai tengerparti szoros, Lepsinából Megarába vezető úton, a' Kerata-hegy' lejtéke és a' tenger közt.

Diaskela hsz., a' Kerata' és Karedi' (Tripodis) lejtékei közt, melly a' megarai térségre vezet.

Kaki-Skalai tengerparti szoros, a' Makriplai hegy' lejtékén és a' tenger közt, Korinthból a' földszoros' hosszában, és keleti részén a' Megarába vezető útnak.

Mycenei hsz., Korinthból Argosba vezető úton, a' Sophiko' bércz és Polyphengos' hegy-lejtékeitől képezve.

Myli (Lerna) tengerparti szoros, Argosból Tripoliczába vezető úton, a' Malevo' bércz-lejtékei és a' tengertől képezve.

Ruinoi sz., Tripoliczából Karitenába vezető úton, a' Ruino' hegy-lejtékei közt, mellyen a' Sinano foly keresztül.

Mangeri hsz., Tripoliczából Mistrába vezető úton, a' Khelmos-hegyen keresztül.

Védvonalai,

Északi határán:

Török Thessalia ellen *első védvonalát* az Othrix-bércz képezi, ezen bércznek megközelítési nehézsége, hegyszorosai- és hegyzugainak védhetőségi könnyűsége, ellenállhatási fokát növeli.

A' Hellada-folyam egész a' Phricias-hegycsomóig, *második védvonalát* jeleli; — az Oeta' hegyszorosai' *harmadik védvonalául* szolgálhatnak, ha az előbbi folyamtól vissza kellenék húzódniok.

Negyediké, a' Vardisios-bérczen, a' Movra-Potamos-folyamon, a' Livadia-tóval, és a' Ptoos-vuna hegysoron képződik.

Ha az ellenség Epirusból akarna Akarnania és Aetolia ellen előnyömlni, úgy az Aspropotamos' jobb oldalán Akarnania' tavai, az artai öböllel, utána az Aetos folyó, — baloldalán a' Karpenicze, később a' Plokopari bércz; majd az aetoliai tavak olly biztos védvonalak, mellyek az északi határt a' török megrohanástól eléggé védik.

Livadia' keleti oldalán az északi Sporad szigetesoport a' tengeri hajóhad' munkálatait sakban tarthatja, Negroponte-sziget, kulcsa e' részről megátámasztásának, mellynek közepén vonuló bércze, hadi fontosságát annál inkább növeli.

Második védvonala: az Euripus, melly nemzeties lelkesedéssel védve, megküzdhellen védezközeül szolgálhat.

Livadia, nyugati határán az akarnaniai Olymp az *első védvonal*.

Másodika: az Aspropotamos' görögföldre folyása kezdetétől egész a' tengerig.

Harmadika: a' Fidaris-folyam.

Negyediké: a' Plokopari-bérczen kezdődve, az Axiros-hegyen, Vardisios-hegysoron, és Pindoros-hegységen terjed.

Livadia, déli részén a' patراسi és Iepantoi tengeröböl Missolunghi- és Antirrhiumtól védve, úgy a' Zigos (Aracanthus), Korakka (Korax) halmok, Pindoros', Diesphina' (Cirphis), Parnasz' és Zagora' (Elicon) lejtékeitől övezve, eléggé biztosított.

Attika, északi határán Livadia' keleti, mint északi határai felől az Elatea (Cytheron), Nozzea (Parnes) és a' Mauglia-vuni (Grammatico) hegységgel, a' főváros' utolsó védvonala.

Morea a' korinthei földszoros által függ össze Livadiával, mely mint már említett, könnyen védhető. Északi határán a' patراسي és lepanto öböl' partjai, Patras és Rhiumtól védetnek. *Védvonala*, a' Kyllene- és Sophiko-bérczen képződik, mellyek' lejtékein 's a' számos lepantoi öbölbe ömlő tengerparti folyókon sok olly jó hadállási támaszpontokat találhatni, mellyek az előnyomulónak hatalmas gátakat vehetnek elébe.

Keleti határán:

Attika és Morea' ellenében *első védvonala* a' Cyklad szigetcsoporton képződik, mely ha idővel a' háborúra előkészítetik, Görögország' keleti részét megtámadhatatlanná növelendi.

Morea' keleti partja' alsó része szétszakadozott, réveinek egyike sem alkalmas hatalmasb hajósereg' felvételére; — felső része: mint Attika' déli partjai is, a' nyugoti Sporad-szigetcsoporttól, mint Nauplia-, Poros- és Athenétől jól védett.

A' Malevo-Taigetos' és Messinia-bérczei, a' Vasiliko-Potamos, Pirnacza és Karbonaro, keletről, délről és nyugatról erős *védvonalai*.

Harczmunkálati vonalai:

Livadia északi határáról nyíló közlekedései, általában Athenébe vezetnek, és két útrendszerre oszlanak.

Az *első*: mintegy 10 mfdnyi terjedelemben török Thessaliából jövőn le, az Othrix- és Oeta-bérczeket, a' Hellada- és Mavro-Potamos-folyamokat átmetszve, a' boeotiai tavak közt kitekergődzve Attika' hegyein keresztül Athenébe vezet.

Másodika: 6—7 mfdnyi terjedésben Epirusból és Akarnania' nyugati partjairól Akarnanián, Aetolián, Lokri-Ozolin, Phokison és Boeotian áthatolva, az attikai bérczekeken keresztül szinte Athenébe visz.

Athene mintegy 26 mfdnyire fekszik török Thessalia' határától, miért az ide tartó harczmunkálati vonal, Törökországra nézve, legfontosabb.

Az Epirus és Akarnania felőli útrendszer jóval hosszabb, és helyzeti gátai szintolly rendkívül erősek, mint az előbbié. E' két útrendszeren szétválva előnyomuló hadsereg az attikai bérczekig semmikép sem egyesülhetne, és földirási fekvése miatt mindkettőnek szárnya, legalább rövid közönkint, a' tengerre támaszkodnék.

Morea' észak, nyugat, dél és keleti útrendezerei Tripoliczába vezetnek, mellyek közül az északihoz tartozó Korintheból Megarán keresztül Athenebe vezető útja legfontosabb, Kalamaki és Lustraki közt az Istmust átmetsző útvonal pedig, a' szárazföldi seregnek tengeri oldaláról hatalma-

ORSZÁG-LEÍRÁS.

HARCZIAS EREJE.

Görögország' harcziás ereje a' Török-állodalom ellen földirati fekvésében, győzelmes ellenségnek belsejébe lehető terhes előnyomulásában, jó útjai' hiánya miatt, csekély szárazföldi és tengeri hadain kívül, végre nemzeti egysége, hadias alkotmánya, de főleg a' görög nép' hazaszeretetében rejlik.

Görögországot megrohanó ellenség az egész ország' meghódítása előtt kedvező békére nem számolhat, mert a' görög, míg egy csekély görögföld szabad, fegyverét le nem teszi; földje sajátsága e' mellett egyedül az apró háborúra alkalmas, 's ekkép az utolsó pillanatig lehet remény az elveszteket ismét visszanyerhetni. — De ellenben északi határán terjedő erős védvonalai, mellyek a' törököknek is egyforma kedvezést engednek, a' görög félszigetnek Törökállodalom' ellenébeni megkeskenyedése (18—19 mfdre), és népe' csekély száma, a' Törökállodalmat is, a' görögöktől minden komolyabb megtámadástól védi.

HADI RENDE.

A' király, feje a' hadseregnek.

A' *ministerség*, főhatósága a' hadseregnek; alája rendelvék:

- a) a' tábori kar (General Quartiermeister-Staab).
- b) hadi-iskola.
- c) hadi helyhatóságok (Platz-Commandos).
- d) ruházati biztosság (Montour-Comission).
- e) könyvvizsgáló-hivatal.
- f) hadi építészeti osztály, és a'
- g) fegyvertári igazgatóság.

A' *vezérkar* 3 őrnagy-vezérből áll, mellynek egyike a' hadi ministerség, a' két utóbbi pedig a' két hadmegye' (Generalat) vezérlője.

A' *hadi ministerség* 1 őrnagy-vezér, 10 kar- és főtiszt-, és 21 hadi tisztviselőből áll.

A' *tábori-kar*, 3 kar- és főtisztből.

A' *hadí helyhatóság*, 41 kar- és főtisztből, és 29 hadi tisztviselőből.

A' *hadí ruházati biztosság*, 1 kartisztból és 3 hadi tisztviselőből.

A' *könyvvizsgáló-hivatal*, 1 könyvvizsgáló és 4 segédül.

A' királynál 3 kartiszt van segédül.

A' *hadmér-kar*, 1 őrnagy-, 3 százados-, 2 alszázados-, 8 főhadnagy-, 8 alhadnagy-, 6 ügyelő- (Conducteur), 1 sebész-, 1 alszállásoló- (Unterquartiermeister), 8 iktató-, 2 művezető- (Werkführer) és 10 felügyelőből áll.

A' *hadí építészeti kar*, melly hadi épületekkel, térképck' készítésével, városok' és utak' tervezetével, és a' sóbányáknál foglalatoskodik, 1 mérnöki őrnagy- és 3 főtisztből áll.

A' *fegyvertári felügyelőség*, 1 őrnagy-, 1 százados-, 2 alszázados-, 1 főhadnagy-, 6 alhadnagy- és 35 felügyelő szolgál- és tüzérből áll.

Szárazföldi hadserege következő részekből áll:

Sorhad:

a) gyalogság:	fő
3 sor zászlóalj	2559
2 vadász-zászlóalj	1706
1 utász-század	324
1 dolgász-század a' fegyvertári szolg. 4 főtiszt	304
1 tüzér-zászlóalj	713
b) lovasság:	
2 lándzsás század	604
1 század szekercs	136

Szabálytalan had:

Határvéd:

3 phtiotis zászlóalj	741
2 evrytaniai „	741
2 akarnaniai „	496
működő phalanx (testőrség) 271 főtiszt	271

Ezekhez járúl még:

rendőrkar	1445
phalanx	770
sérvitéz-csapat	59
dolgász-osztály az utak' csinálására	200
ide tartoznak még a' hadsereg' különféle tisztviselői	240

Összesen 11,310

Minden gyalog zászlóalj karához 2 kartiszt, 1 segéd, 1 szállásoló, 1 orvos, 1 sebész, 1 hadi lelkész, 1 zászlótartó, 1 iktató, 1 porkoláb, 1 porkolábi segéd, 1 zászlóalj dobos, vagy kartrombitás, és 1 fegyvercsiszár tartozik.

Minden zászlóalj 6 századból áll; egy-egy század 1 százados-, 1 fő-, 2 alhadnagy-, 1 őrmester-, 1 irnok- (Fourier), 2 alőrmester- (sergente), 8 tizedes- (Korporal), 3 dobos- vagy trombitás-, és 121 közvitéz- és örvezetőből áll. Egy zászlóalj ekkép 31 főtisztből és 822 altiszt- és közvitézből áll.

A' lovasság két külön osztályt képez.

Minden osztály 2 századból van összealkatva; egy-egy osztályi kar 1 kartiszt-, 1 segéd-, 1 alszállásoló- (Unterquartiermeister), 1 orvos-, 1 sebész-, 1 baromorvos-, 1 zászlós, 1 tollnok- (Actuar), 1 porkoláb- és 1 fegyvercsiszárból áll.

Egy-egy lovas század 1 százados, 1 fő-, 2 alhadnagy-, 1 őrmester-, 1 alőrmester-, 1 irnok-, 8 tizedes-, 3 trombitás-, 1 kovács-, 1 nyerges-, 125 közvitéz-, és 188 lóból áll. — Egy lovas osztály tehát egybevetve, 14 tiszt-, 288 közvitéz- és 240 lóból áll; lovaik szépek és tartósak.

Az utász-kar a' mérnöki kar alá van rendelve, mellytől tisztekkel is ellátott, és 2 művezető őrmester-, 8 alőrmester-, 12 tizedes, 2 trombitás-, 150 közvitéz- és 50 tanulóból áll.

A' fegyvertárhoz tartozó dolgász-század (Ouvriers) 1 százados-, 1 fő-, 2 alhadnagy-, 1 iktató-, 5 művezető őrmester-, 1 szolgálati őrmester-, 8 alőrmester-, 12 tizedes-, 2 trombitás-, 100 közvitéz- és 30 tanulóból áll.

A' tüzéri zászlóalji kar 15 főből áll. A' zászlóalj 4 századra van osztva, minden századhoz 4 főtiszt : 1 főtüzér (Oberfeuerwerker), 19 alliszt és kézműves, 12 rombár és 64 pattantyús tartozik.

A' tüzéri zászlóaljhoz tartozó szekeresz-század, 4 főtisztet, 22 allisztet és kézművest, 110 szekereszt, 19 paripát, és 200 hámos lovat számlál.

Görögország' fő ereje a' gyalogságban áll, a' lovasság, hegyes tájokain csak helyenkint használható.

A' határvédnek (Entnophilakes) kötelessége az északi határt török rabló-csordák ellen védni.

Végre még a' nemzeti általános felfegyverzést meg kell említeni, midőn a' legnagyobb veszély' alkalmával minden fegyverfogható görög, hadi szolgálatot tenni köteles.

A' királyi hadi zászló világoskék mezőbe szőtt fehér egyenkarú kereszt, mellynek közepén a' bajor fehér és kéken hímzett koronás czimer áll.

A' török főhatalom alatt a' görög hegyi lakosok majd mindenütt fegyverben maradtak, 's a' törököktől a' lakosság' fékezésére használtat-
tak; főnökeiket a' törökök armatoloknak, a' görögök kapitanosoknak,
kiséreteiket pedig polikároknak nevezték. A' kapitanosok csak tetsző-
sók szerint engedelmeskedtek a' törököknek, szóval: tőlük mindig füg-
getlenek voltak.

Ez említett fegyveresek képezék a' görög forradalom' töhadát; jutal-
mokat az 1822-ki epidaurosi népgyűlés, a' háború' bevégezte után, fekvő
vagyonban ígéré. — Ugyanczen népgyűlés rendes hadsereg' alkotását is
elhatározá; 1825-ben meg is jelent az általános összeírás' első törvénye,
de következménye az lett, hogy Otto király Görögországba-jöttével a' leg-
rosszabb helyzetben 1000 vezérnél többet, több ezer főtisztet 's csak 150
közvitézt talált, midőn több ezer polikár az országban csavargott és ké-
nyére élt.

Az új kormány első lépése tehát 1833-ban, az imént említett újon
felállított rendes hadkarnak szétesztatása, és a' szabálytalan hadból 10
zászlóalj' alkotása volt, mely görög nemzeti öltözetét megtartotta
volna, de miután a' polikárok a' hadi fegyelemhez szokni nem akartak,
tehát eleinte a' had' kellő száma szabad toborzás' útján pótoltatott, mely-
lyek a' királylyal jött bajor fegyveresekkel akkép egyvelítettek, hogy idő-
vel a' görög nemzeti rendes hadsereg' felállíthatása reménylhető lehete. .

A' polikárok' egyik része, ez új rend' behozatala után, eleinte régi
életmódját követve, a' török határ mindkét oldalán rabolni és pusztítani
kezdett, de a' pórnépség' részletes felfegyverzése által csakhamar le-
nyomatott. — Másik része a' rendőrségbe lépven, a' hazai rendet jelen-
ben is teljes megelégedéssel eszközli.

A' polikárok' tisztjei' érdemük, és a' lehetőség szerint iktalattak
hadí szolgálatba, közülök többek ezredesekké is tétettek. 1834-ben pedig
egyik törvény által azon határozat is hozatott, hogy a' háladatos nemzet'
fekvő vagyonából, megszabadítói közül minden liztinek 3—4000 drachma,
azaz: 800—1300 tallérnyi, minden közvitéznek pedi 1200—1500 drach-
ma 300—400 tallérnyi értékű fekvő jószág' jelettessék ki.

Az 1835. sept. 12-ki királyi rendelet' következtében, az eddig di-
vatozott — a' hadseregnek kézpénzért külföldiekből állítási módja eltöröl-
tetett, 's egy általános szolgáláni tartozó nemzeti had' képzése előké-
szítetett.

A' szolgálat nélküli tiszték' tömege, mely a' forradalom alatt külön-
féle módon neveztetett ki, 1835-ben úgynevezett phalanxba (királyi test-
őrség) gyűjtetett, mely tetrarchiakra osztaték, mindegyike 1 százados-

(ezredesi), 1 főhadnagy- (alezredesi), 2 alhadnagy- (őrnagy), 1 zászló-
tartó-, 4 őrmester- (százados) és 54 phalangitából állván.

1836-ban a' rendes hadsereg 4 sor-zászlóalj-, 4 könnyű gyalog zászló-
lój-, 1 hatszázados lándzsás ezred-, 4 tüzér század-, 1 szekercsész század-,
2 kézműves század-, és 2 utász századra emeltetett.

Újonczozási rendszer :

1838-ban végre az új újonczozási rendszer jött létezelbe , melly tör-
vényileg következőképen hangzik :

1) Minden görögnek kötelessége a' nemzeti hadseregben hazájának
szolgálni.

2) A' nemzeti hadsereg önkénytesekből és összeirtakból képeztetik.
— A' szolgálati idő , a' szolgálatbaállás' napjától 4 évre határozatik.

3) A' szárazföldi és tengeri had' pótlása a' szárazföld és szigeti la-
kosság' számából közönségesen vétetik.

A' szigeti lakosság' csak akkor fog szárazföldi hadseregbe újon-
czokat adni , ha adandó újonczaik' meghatározott száma , a' tengeri had'
kellékét meghaladja , mellyek főleg a' tengerpart' védelmére 's a' meny-
nyire lehető a' tüzérségbe használandók , hogy a' szükség' kivántával a'
tengeri tüzérségbe vétethessenek. — Ha pedig a' szárazföldi lakosság-
ból adatnék pótlék a' tengeri hadhoz , úgy ahhoz , a' lehetőség szerint , a'
tengerparti lakosok közül fognak soroztatni.

4) A' hadsereg' kelleke a' helyhatóságok' népességéhez arányosan
fog osztatni. Épen úgy fog az a' helységekre az eparchiai tanácsoktól
rovatni. A' helységek' előjáróinak kötelessége végre : a' rájuk rovott újon-
czokat kiállítani.

5) Az újonczkellék' kirovatása után , és még mielőtt az újonczozás
megkezdődött , a' dimarchok által nyilvánosan szólíttassanak fel azok , kik
önkéntesen akarnak katonákká lenni , ha arra alkalmasok.

Az önkénytesek' száma a' helységekre rovott összegből levonatik , a'
többiről pedig a' sorshúzás határoz.

6) Az önkénytes beálláshoz 18—30 év szükséges , de ki már az
előlt hadi szolgálatot tett , az 35-ik éveig léphet be , mihez legalább 1₅₆
francia metres magasság , testbeli hibátlanság , és jóviseletéről di-
marchajától bizonyítvány szükséges.

7) Az összeírás alá minden 18—24 éves görög alája vettetett.

8) A' hadi szolgálattól kizáratnak azok , kik *rossz magokrisetele által
becsületüket vesztek* (mint azt az 1836-ki büntető törvény 22—23 cik-
kelye , bővebben magyarázza).

9) A' *helység közönsége felelős marad kiállított újonczainak eré-
nyes és testi hibátlansága felől , midőn mindenkiért , kit hadi osztályzata
törvényes okokból risszatök , vagy kiállítása' idejétől számotra egy év a-
latt etszőkik , mást tartozik állítani.*

10) törvényesen ki vannak a' hadi szolgálattól vétetve :

a) Minden családos, házasság és özvegy, kik a' törvény' alkotása előtt már nősülvék.

b) Mindenki, ki a' király' görög földre jötte előtt, már 4 évi szolgálatot tett.

c) Azon fiatal emberek, kik a' gymnasiumban, egyetemen vagy tanítói intézetben valóságos hallgatók, úgy azok is, kik magokat határozottan az egyházi szolgálatra képezik, szóval mindnyájan, kik valamely nyilvános intézetben az ország' szolgálatára neveltetnek, *ha erényességükről, szorgalmukról és eszmei tehetségükről jeles bizonyítványt nyertek.*

d) Ki az egyházi, tanítói vagy orvosi rendbe lépett.

e) Az egyetlen fiak és azok, kik több testvérek' elhaltával magok maradtak; tovább legöregebbike két vagy több sors által katonákká lett fiaknak, ha azok a' katonáskodásra alkalmatosak, 's ha a' többiek még a' 18 évet meg nem haladták. De ha a' legöregebb fi vak, vagy nyomorék: úgy ezen szabály a' legközelebbi öregebbet illeti, melly azon felül az egyetlen árvára, vagy a' legöregebbikére az árváknak, családonkint kiterjed, ha azok fekvő vagyonnal bírnak. Végre minden testvér szabad, ki gyámja vagy felügyelője testvéreinek.

f) Mindenki, ki testi hibái miatt a' hadi szolgálatra alkalmatlan.

g) A' szárazföldi seregbe nézve, ki az 1,56 metres mértéket meg nem üli, de kinél az orvosok növéséhez reményt adnak, annál e' felszabadítási szabály elmarad.

11) Mindenki, ki a' szolgálatra kötelezett helyettes' állításával magát e' kötelezettségtől felmentheti.

A' helyettesnek mind azon tulajdonságokkal bírnia kell, melyeket e' jelen törvény a' katonától követel, hadi szolgálati kötelezettség nélkül. — Ha az összeirt már a' hadseregbe sorozott: akkor helyettesinek már 4 évet kelle a' hadseregben szolgálni, mellynél már megengedtetik, hogy kitünő viseletű altiszt, vagy közvitéz már harmadik szolgálati éve' eltöltével helyettesül beállhat, tulajdon negyedik éve' beszámításával.

12) Mindenkinek, ki a' törvény' rendelete' ellenére soroztatott volna be, vagy, kik azon panaszszal állnak elő, hogy egyik vagy másik az összeirtak' lajstromából kimaradt, jogában áll panaszával az illető kormányzóhoz folyamodni, ha a' helység' eljárósága elutasította volna. A' kormányzó' ítélete ellen a' belügy-ministerség' eleibe folyamodhatni a' nélkül, hogy az által az újonczozás félbeszakaszatnék.

Haditáprendszer (Militär Verpflegungs System).

Az örmestertől lefelé minden ember naponkint kenyér-adagot és szálást kap, az előbbi török mecesek többnyire hadházakul használtatván. —

A' hadi tiszték' fizetése kétféle : rangjok szerinti, melyet nyugalmaztatásukkal is vonnak, és működésük szerinti :

A' gyalogságnál :

Zászlóalj vezérlő' a) rangszerinti fizetése 75 drachma; b) működői : 225 drachma havonkint, tehát összesen 300 drachma és 2 lóadag.

Zászlóalji segéd (főhadnagy) a) 30, b) 100; összesen 130 drachma havonkint, és 1 lóadag.

százados	a) 50 — b) 150	öszv. 200 dr. havonkint	
szállásoló [tishti ranggal]	a) 40 — b) 100	„ 140	„
sebész	a) 40 — b) 100	„ 140	„
főhadnagy	a) 30 — b) 70	„ 100	„
hadnagy	a) 25 — b) 55	„ 80	„
alzászlótartó (Junker) és irtok	a) 20 — b) 28	„ 48	„
örmester' naponkinti zsoldja	1 drach. 20	lepta	} 8 lepta naponkinti segédpénz, kézpénz helyett.
dobos, tizedes	68	„	
alörmester (sergeant)	72	„	
tizedes	60	„	
trombitás elsőrangú	60	„	
„ 2-odrangú	52	„	
dobos 1-ső „	56	„	
dobos 2-od „	32	„	
közvitéz	32	„	

A' lovasságnál :

osztályvezérlő havonkint	a) 120 dr. b) 320	öszv. 440 és 4 lóadag	
százados „	a) 75 „ b) 225	„ 300 „ 3 „	
szállásoló „	a) 40 „ b) 100	„ 140	
orvos „	a) 40 „ b) 100	„ 140 „ 2 „	
segéd (főhadnagy) „	a) 30 „ b) 110	„ 140 „ 2 „	
főhadnagy „	a) 30 „ b) 90	„ 120 „ 2 „	
hadnagy „	a) 25 „ b) 75	„ 100 „ 2 „	
alzászl. (Junker) és irtok	a) 20 „ b) 28	„ 48 „	
baromorvos „	a) 30 „ b) 70	„ 100 „	
első örmester naponkint	1 dr. 28	lepta	} 8 lepta segédpénz kézpénz helyett.
kartrombitás „	1 „ 16	„	
alörmester „	80	„	
dandárnok „	68	„	
kovács „	80	„	
nyerges „	90	„	
trombitás elsőrangú „	80	„	
„ másodrangú „	60	„	
közvitéz „	40	„	

A' tüzérségnél:

százados	a) 50 — b) 170	öszv. 220	drachma
alszázados	a) 50 — b) 110	„	160 „
főhadnagy	a) 30 — b) 90	„	120 „
alhadnagy	a) 25 — b) 75	„	100 „
örmester és főtüzér naponkint	1 dr.	40	lepta
kovács és ács		80	„
alörmester és tüzér		92	„
tizedes		68	„
rombár		54	„
első trombitás		80	„
másod „		60	„
pattantyús elsőrangú		44	„
„ másodrangú		40	„

8 lepta segéd-
pénz kézpénz
helyett.

A' szekérszeknél:

százados	a) 50 — b) 160	öszv. 210 és 1	lóadag
főhadnagy	a) 30 — b) 80	„	110 1 „
hadnagy	a) 30 — b) 60	„	90 1 „
első örmester naponkint		1 dr.	28 lepta
alörmester		80	„
kovács		80	„
nyerges		90	„
tizedes		68	„
első trombitás		80	„
másod „		60	„
közvitéz		40	„

A' dolgászoknál (ouvriers).

százados	a) 50 — b) 170	öszv. 220	drachma
alszázados	a) 50 — b) 110	„	160 „
főhadnagy	a) 30 — b) 90	„	120 „
hadnagy	a) 25 — b) 75	„	100 „
első művezető		100	„
másod művezető		80	„
épületiró és rajzoló	a) 25 — b) 75	„	100 „
számadási iktató	a) 20 — b) 40	„	60 „
örmester naponkint		1 dr.	40 lepta
alörmester		92	„
fizetes		68	„
első trombitás		80	„
másod „		60	„
elsőrangú dolgász		56	„
másodrangú „		48	„

Az altisztek' napi zsoldja és a' dolgászoknak napi munkán kívüli keresete különösen van meghatározva.

Utászságnál :

százados	a) 50 — b) 170 öszv.	220 drachma
alszázados	a) 50 — b) 110 „	160 „
főhadnagy	a) 30 — b) 90 „	120 „
hadnagy	a) 25 — b) 75 „	100 „
örmester naponkint		1 dr. 40 lepta
alörmester		92 „
tizedes		68 „
első utász		56 „
másod „		48 „
első trombilás		80 „
másod „		60 „

Az utászok' időnkivüli szolgálatja különösen fizettetik.

Minden phalanxba sorozott tiszt, fizetéseért fekvő vagyont nyerhet következő feltételek mellett : kinek havonkinti fizetése havonkint 140 dr., 8400 dr. értékű jószágot kap. Kinek 90—5400— ; kinek 60—3600, kinek 48—2800. — Mindenki, ki az említett legtöbb fizetésnél kevesebb fizetést hűz, szóval : ötszörös, évi fizetése értékű jószágot nyer. Kinek fizetése a' fentemlítetteknel több : az szinte csak a' fentnevezett legnagyobb értékű jószágot nyer, de egyszersemind felül levő fizetését pénzben szedi. Minden phalangita, ki jószágot nyert fizetéseért, még egy évi fizetést is nyer a' jószágot átvétele után, mely utóbbi kielégítő fizetését szinte jószágba kiveheti. — Ezen jószágot 3 évig a' király' engedelmével senki nem adhatja el.

Gyakorlott nemzeti had' képzésére, és a' szántásvetés' elősegítése végett már 1837-ben Erakiban a' hajdani Heraklejaban, Athene' közelében, hadi gyarmat alakítatott. Törvényesen csak jóviseletű kiszolgált bajor katonák vétetnek fel gyarmatosokul, kiknek 40 stremma szántóföldet, és 2 stremma kertet adnak. — Három évig e' gyarmatosok minden adótul szabadok, de ezen idő' eltölte után telek-adót és tizedet tartoznak fizetni; vagyonuk családokra száll. Eleinte e' gyarmat csak 60 családra határozatott, mely jelenleg mindinkább gyarapúl. — A' gyarmat-felügyelőnek 100 stremma szántóföld jelettetett ki. A' megkívántató lakházakat a' kormány négyszögüleg építeti és fallal keríteti be, a' gyarmatosokat véletlen meglámadás ellen védendő. — A' gyarmatosok fegyverzetüket megtartják, és vasárnaponkint, vagy más kijelölt napokban, czéllövésben, hadi mozgalmakban stb. gyakoroltatnak.

Minden gyarmatos kikapja házi kellékre és veteményre a' hadi kincs-

tárból kiszolgálta utáni három hónapi zsoldját, azonfelül mindenike két tehenet és egy ekét kap a' kormánytól, melyet apródonkint visszafizetend.

Az első gyarmatosok mindenféle fegyverzetükből vétettek, a' tüzer-séget kivéve, melly karra nézve különös hadi gyarmatot akarnak Tirintheál keletkeztetni, minthogy főhelyök Naupliában léteznek.

Tengeri hada.

A' király a' hajóhad' főtengervezére.

Ügyeit a' 8 személyből álló tengeri ministerség, mellynek a' tenger-szi minister főnöke, ki ellentengervezér (Contre admiral); és a' 19 egyénből álló, porosi révben létező, tengeri felügyelőség által igazgattatja.

A' tengeri hadnál következő rangfokozatok léteznek:

- ellentengervezér (tengerészi minister);
- első tengeri főnök (kapitän), sorhajó-vezérlő 4 (ezredes).
- másod tengeri főnök (fregat-vezérlő) 12 (alezredes).
- harmad tengeri főnök (brig-vezérlő) 10.
- hajós hadnagy és zászlótartó.

A' működő tiszték' száma összesen 118; a' rendelkezhetőké 278; ezimzet 8; bizományokban eljáróké 13; — összesen 413.

első tengeri orvos }
 másod tengeriorvos } 6

tengeri sebész 13,
 első tengeri biztos
 másod tengeri biztos } 79
 tengeri táplabiztos
 számolók és ügyvédek }

hajómester első 's másodrangú

kormányos „ „

főpattantyús „ „

örmester „ „

fegyvercsiszár „ „

főács „ „

fővitorlamester „ „

gyántás „ „

hajóslegény (matróz) 1-, 2-, 's 3-adrangú

hajós apród első 's másodrangú

sipos

dobos

kádár

szakács és

szolga

1573

Rendesen egy hajómester' vezérlete alatt álló hajóhoz

1 elsőrangú hajóslegény —

egy zászlótartó vagy hadnagy vezér-

lete alatt állóhoz 2 „ „

harmadrangú tengeri főnökéhez 4 „ „

másodrangú „ „ 6 „ „

első „ „ 10 „ „ van adva.

Ottó király' kormányja óta a' hajóhad' felemelésében összevetett vá-
lál dolgoznak, mi jelenben már virágzásba kezd jöni.

Hajóhadí ereje következő:

2 korvéta :	Lajos	26	ágyús	—	most lefegyverzett.
	Amalia	22	„	130	főre.
2 póstagözös :	Ottó	6	„	56	„
	Miksa	1	„	26	„
3 goelette :	Matild	10	„	44	„
	Nauplia	1	„	11	„
	névnélküli	1	„	13	„
2 kutter :	Glaukos	8	„	44	„
	Nautilus	4	„	44	„
14 ágyúdereglye :	Krizis	2	„	25	„
	Andruczos	2	„	25	„
	Kanaris	2	„	25	„
	Apostolis	2	„	25	„
	Sachturis	1	„	25	„
	Kokhrane	1	„	25	„
	Miaulis	2	„	8	„
	Tombasis	2	„	25	„
	Csamados	2	„	25	„
	Onzieme	2	„	25	„
	Douzieme	2	„	25	„
	Samos	2	„	16	„
	Hastringe a' buvár haranggal				
	névnélküli				

Kapodistriás kormányától maradt régi hajók :

3 brig :	Minerva	12	ágyús	71	főre
	Kambriana	10	„	56	„
	Herkules	2	„	52	„
5 goelette :	Lady Kodrington	10	„	54	„
	Smirna	6	„	34	„
	Leda	8	„	33	„

	Argos	2 ágyús	23 főre
	Karaiskakis	2 „	20 „
1 kutter :	Oroszlán	— „	6 „
2 gabarre :	Phönix	2 „	54 „
	Aris	2 „	56 „

Összesen 34 hajó, 159 ágyú 1101 hajóslegénnyel.

A' hajóhadnál működő mindenféle egyén' összesége 2075.

Ágyúi : 18—24—36 fontnyi golyó-üregű (caliber).

A' tengeri miniszternek és felügyelőség' főnökének törvényesen tengervezérnek kellett lennie.

Sorhajó vagy elsőrangú fregát (44 ágyúson felül) vezérője elsőrangú tengeri főnök (kapitán).

Másodrangú fregát, 68 ágyús nagy gőzös, vagy korvétai vezérő másodrangú tengeri főnök.

Ha valamely első- vagy másodrangú tengeri főnök hajócsapatot vezérel, akkor Kommodore (vezérő) nevet visel. A' békei állomási helyen, a' rangban legöregebb tiszt viseli a' Kommodore nevet.

Gálya', 12 ágyús nagy brig- és goelette, vagy kis gőzös' vezérője, harmadrangú tengeri főnök.

Kis brig- és goeletteket hadnagyok, a' kutter- és ágyúdereglyéket zászlótartók, a' mistiksek- és belluénokat hajómesterek vezérik.

Tengeri táplálékszervezés (Marine Verpflegung System).

A' hajóhad' fizetése következőleg van meghatározva :

Ellentengervezér' rangja szerinti fizetése 250, működői 250, összesen 500 drachma. — Asztalpenze, mint hajóhad' kormányzónak 500 dr. havonként.

Első tengeri főnök 190—190 öszv. 380, mint hajóhad' vezérő 250, vagy tengerkari tag 150 dr.

Másodrangú főnöké 150—150 öszv. 300 dr.; asztalpenz a) 150 — b) 100 dr.

Ha valamely első- vagy másodrangú tengeri főnök, mint Kommodore, hajócsapatot vezérel, úgy 150 dr. asztalpenz jár segélyül.

harmadrangú 100—100=200 — 100—50

hadnagy 50— 50=100 — 80—25

zászlótartó 40— 40= 80 — 50—25

első orvos 100—100=200 asztalpenz mint tengerkari tag

másod orvos 50— 50=100 — 30 [50 dr.

sebész 40— 40= 80 — 20

elsőrangú biztos 100—100=200 — 50

másodrangú biztos	50	—	50	=	100	—	30
táplamester	30	—	30	=	60		
első hajómester	40	—	40	=	80	mint vezérlő	30 dr.
másod „	30	—	30	=	60		
1-ső kormányos	30	—	30	=	60		
2-od „	22 ¹ / ₂	—	22 ¹ / ₂	=	45		
1-ső főtüzér	35	—	35	=	70		
2-od „	22 ¹ / ₂	—	22 ¹ / ₂	=	45		
1-ső őrmester	25	—	25	=	50		
alőrmester	20	—	20	=	40		
1-ső főácsmester	30	—	30	=	60		
2-od „	25	—	25	=	50		
1-ső fővitorlás	30	—	30	=	60		
2-od „	25	—	25	=	50		
1-ső gyántás	25	—	25	=	50		
2-od „	20	—	20	=	40		
1-ső hajóslegény	18	—	18	=	36		
2-od „	15	—	15	=	30		
3-ad „	12	—	12	=	24		

Ha valamely hajóslegény tármesteri, vagy betegek körüli szolgálatot tesz, úgy 5 dr. segédpénzt kap.

első hajós apród	6	—	6	=	12
2-od „ „	3	—	3	=	6
sípos és dobos	9	—	9	=	18
kádár	20	—	20	=	40
szakács	20	—	20	=	40
szolga	15	—	15	=	30

Minden asztalpénz és étel-adag a' hajón, hol természetményi fizetés létezik, megszűnik.

A' hajóslegénység' természetményi fizetése naponként: kenyér vagy peszmeg (zwieback), só, bor és hagyma, rizs háromszor egy hétben, a' többi négy nap alatt zöldség, sajt négy napjában, olajbogyó háromszor hetiben, szerda és péntek böjti napokban több kenyér, hagyma és ecet. — A' többi napokon sózott hús adatik. A' tápla-biztos köteleztetik azonban, hányszor a' szolgálat engedi, kétszer hetiben fris hús' vásárlására. — Természetes tápszerekkel a' gazdasági biztosságok, a' tengeri ministerség' indítványa szerint, mindig jó előre ellátatnak.

Minden hajóslegény' heti természetményi járuléka 4 drachmába kerül, — naponkinti adaga tehát $57^{28}/_{100}$ lepta.

Görögország' tengerihadi lobogója 5 világos kék és 4 fehér aránylagos keskeny darabba csikos, mely közül a' legfelsőbb és legalsóbb

világos kék, a' többi felváltva fehér vagy világos kék. E' csikos osztályzat' felső belső szögletében az ország' czimere akkép alkalmazott, hogy felülről lefelé 3 kék- és 2 fehér csikzatot foglal. — A' lobogó' nyele világos kék, tetején kis fehér kereszttel.

Vitézrendek:

1) Görögországnak török járom alóli, épen olly csudálatos, mint szerencsés felszabadítása' emlékezetére:

a) megváltó vitézrend alakítatott, melly 5 osztályra válik, u. m.:

I. osztály : ezüst keresztetek, mellyek' száma határozatlan.

II. „ arany „ „ „ 120-ra határozatott.

III. „ komthurok „ „ „ 30-ra „

IV. „ nagy komthurok „ „ „ 20-ra „

V. „ nagy keresztetek „ „ „ 12-re „.

A' meghatározott számba azonban a' királyi herczegek és idegenek nincsenek beszámítva.

A' vitézjel 8 szögű kiezirkázott (emaile) koronás keresztből áll, a' tölgy- és babérlevéllel koszorúzott közepe' egyik oldalán a' görög kereszt, közepén a' királyi család' törzs czimerével és „Uram, jobbod erővel dícsőített“ körirattal; — másik oldalán : az alapító' mellképe „Ottó, Görögország' királya“ körirattal — van ellátva.

2) Görögország' felszabadítására alkotott közönséges emlékjel, melly minden tiszt-, altiszt- és közvitéznek — ki Görögország' felszabadítási háborújában harczott — adatott, kék szalagon függő ezüst, bronz és vas emlékpénzből áll, mellynek egyik oldalán a' görög kereszt, közepén a' királyi ház' czimerével; másik oldalán pedig: „I. Ottó, Görögország' királya a' haza' vitéz védőinek“ felirat látszik.

Mindenki, ki ez érdemjelet viseli, következő elöjoggal bír:

1) Rendőrségi engedelem nélkül fegyvert viselhet.

2) Minden közönséges ünnepélynél, a' község' előljároi után azonnal, az érdemhelyet elfoglalhatja.

3) Minden természetényi adózástól felmentett.

4) A' község' előljároi' választásánál a' legnagyobb adózók előtt, a' községi gyülekezetekbe beléphet.

Térnagyság.

— Rudorfer Militar Geographie von Europa. — Prága, 1839-ben.

Az egész Görögországot 784 □ mfdre

Livadiát 300 „ „

Moreát 360 „ „

A' görög szigeteket 124 „ „ teszi.

Volrath Hoffman, Europa und seine Bewohner. — Lipse és Stuttgart 1836-ban.

Egész Görögországot 892 □ mfdre.

Moreát 394 „ „

a' szigeteket 134 „ „ teszi.

Müller, Kurzer Abrisz der Militär Geographie. — Grätz 1839-ben.

Egész Görögországot mintegy 800 □ mfdre

Canabich, Lehrbuch der Geographie. — Weimar, 1842.

Egész Görögországot mintegy 880 □ mfdre

Livadiát 360 „

Moreát 390 „

A' szigeteket 130 „

Neugebauer és Aldenhoven, Handbuch für Reisende in Griechenland czimű munkájában. — Lipse, 1842.

Az egész Görögországot $898\frac{3}{4}$ □ mfdre

Moreát 360 „

a' Cyklad szigetesoport $48\frac{6}{8}$ „

Negroponte-szigetet $69\frac{1}{2}$ „ teszi.

Népmennyisége :

1837-ben, hivatalos összcírás szerint 804,863 lélek

1838-ban, „ „ „ 812,206 „

1839-ben, Rudttorfer szerint 926000 „

Volrath Hoffman már 1837-ben mintegy 1,000,000 lakost tesz fel — 's ekkép mi

1845-ben minden túlzás nélkül szinte 1,000,000-ra tesszük. Ebből

	lélek	férfi	ss.-földi katona	tengerész
1838-ban Argolisra jött	29,013	15,250	504	62
Hermione (Trözena)	8,914	4,606	9	1026
Korinth	28,717	15,464	43	—
Akhaja	19,685	10,722	44	55
Acgium	8,763	4,904	38	4
Hydra	15,241	8,172	10	3158
Spezzia	6,887	3,935	2	1110
Kyllene	35,804	19,862	75	—
Elis	33,569	18,251	50	13
Triphylia	18,101	9,333	14	17
Olympia	17,910	9,752	38	—
Pilos	13,246	6,921	46	136
Messenia	31,031	15,982	65	—
Lakedaemon	28,195	14,952	130	—
Epidauros	10,213	5,728	24	108

	<i>télek</i>	<i>férft</i>	<i>ss. f. k.</i>	<i>tengeréss</i>
Lakonia	35,044	18,549	502	91
Gythion	14,503	7,939	118	65
Mantineia	29,359	14,900	175	1
Gorthynia	36,512	19,378	96	—
Megalopolis	10,769	5,619	10	—
Kynuria	22,160	11,422	23	26
Attika	25,732	13,825	320	72
Aegina	3,756	1,993	—	164
Megaris	8,046	4,299	35	130
Bocotia	16,600	8,959	135	—
Theba	13,799	7,094	65	10
Euboea	21,748	11,444	85	197
Skepilos	7,009	4,057	13	865
Karyste	18,376	9,726	41	620
Phokis	17,137	8,867	162	685
Doris	12,849	6,553	266	2
Phtiotis	21,939	11,633	264	221
Lokris	8,955	5,023	96	4
Aetolia	10,352	5,490	114	168
Naupaktos	13,751	7,055	244	1
Trikhonia	8,174	4,352	144	—
Eurytanes	21,611	10,873	126	—
Akarnania	4,746	2,477	32	52
Xeromeros	9,333	4,866	33	12
Valtos	8,749	4,819	66	—
Syros	16,845	8,346	42	1229
Kythnos	8,258	4,540	33	61
Melos	11,905	6,118	15	374
Thera	18,613	10,204	41	1506
Tenos	14,186	7,374	44	258
Andros	17,557	9,300	17	1037
Naxos	18,544	9,383	37	139

Összesen 812,206 430,529 4556 13679

Görögországban mfőkint mintegy 1000 embert számítanak, melly 116 város és 2146 faluban lakik.

Népnevelése.

A' világi népnevelés a' közoktatási ministerium alatt áll.

Tudományos kiképzésre jelenleg 669 iskola szolgál, mintegy 45,000 tanulóval.

1 egyetem — Athenében, 1845-ben 195 tanulóval.

4 gymnasium — Athene, Nauplia, Syra és Patrasban 600 tanulóval.

34 hellen iskola (felsőbb polgári és városi iskolák) 4400 „

280 új szerkezetű tanoda 18,000 „

350 régi szerkezetű falusi tanoda 20,000 „

1 tanítói intézet } Athenében

1 ösművészeti intézet }

2 hajókázási iskola, Nauplia- és Syraban.

Úgynevezett Risari-pópai növendékház 20 „

Tudományos társaságok közül az 1837. Athenében keletkezett természeti, történelmi és orvosit említhetni.

A' hadi képző intézet 140 tanulóval, a' hadi ministerség' gondnoksága alatt áll, mellyben érdemes hadi és polgári tisztviselők' gyermekei gyalogság-, lovasság-, tüzérség- és mérnökséghez neveltetnek, 's mellyel jelenleg a' hajókázási osztályzat is összekötött.

Nemzeti jelleme.

A' görög általában, mint hajdan (Alcibiades' leírása szerint) könnyelmű, változékony, dicsekedő 's hiú, kevély, gyanakodó, az idegeneket nem kedveli, és nagy mértékben hazug. (Grecia mendax). Ellenben szép külsejű és természetű, sok természetes eszességgel ellátva, ügyes, lángoló kedélyvel mély érzésű, nyílt eszű, dicsőségre vágyó 's istenfélő.

Míg a' görög valamit elnyerni akar, addig alázatos, kedveltető 's szolgálatra kész, de ha célját elérte, akkor háladatlan és szemtelen. A' pénzt főlebb becsüli az erénynél; 's minthogy mindenét kész eladni, tehát mindenki kereskedni akar, mi a' szántás-velést háttérbe szorítja. — A' gyanakodás' egyik legnagyobb hibája, melly a' szülők-, gyermekek- és testvérekre is kiterjed, senki sem hisz a' másiknak, 's csak a' *testvérülés*' köteléke szülhet közöttök bizodalmat, melly szerint két férfi-jóbarát testvérnek vallja egymást, és az oltári áldás által azzá köttetik; illy testvérpár soha sem hagyja el egyik a' másikat; 's ha egyik szerencsétlenségbe jött, úgy a' másik annak egész vagyonát is kész adni megmentéseül, 's ha a' sors úgy hozná magával, úgy egyik a' másikért, vagy mindkettő halálba megy.

A' görög nép egyébkint munkás, köznépe a' rendet és békét sze-

reti, de felette könnyenhivő és babonás, jó házastárs és szülő, tisztaság-kedvelő, takarékos és mérsékletes, szabadságaért buzgó, bátor 's gyarkora vitéz katona. A' szigeti lakosság főleg ügyes, rettenthellen 's kereselt matróz.

A' görögök, mint láttuk, bár erényesen romlottak, de örökre nincsenek veszve; bár felette hazugok, de nem agyarkodók vagy boszúállók. — Túlnyomó tudalommal belőlök annál inkább sokat lehet faragni, mint-hogy igazságos kormánytól gyermekekkint vezethetők.

Az itt elősoroltakat azonban a' művelt részről nem érthetni, mert ez a' többi művelt európaiaktól csak abban különbözik, hogy kitünő természeti tehetségei mellett, a' jóban és roszban is, könnyedén messzire gyarapodhatik.

Nemzetel.

1) Főnemzetsége a' *görög*, legnagyobb számmal, a' hajdani híres hellenek' utódjai. Az új görög nyelv görög-, lakon-, olasz-, szláv-, illir-, egyiptomi-, török- és zsidón-yelvből keletkezett, a' nemzeti történet' korszakai szerint; de a' hajdani törzs- 's a' jelen görög-nyelv közti különbség nem igen nagy, 's annyira sincs amattól eltávozva, mint például a' latin az olasztól; tanubizonyság erre elég az, hogy minden műveltebb görög érti ma is még a' hajdani klasszikusok' nyelvét.

2) *Albanok* (arnautok), Albaniából vagy Epirusból vándorlottak ide, és számosan élnek Arkadia-, Attikában és Korinth körül, mint Hydra, Spezzia, Poros és Salamis szigeteken.

3) *Frankok*, ezen nevezet alatt valamennyi idegen európaiak értetődnek, mellyek már régen, különösen pedig az újabb időkben a' bajorok, Görögországba vándorlottak.

4) *Zsidók*, mintegy 100 család, a' szárazföldi és tengeri kereskedő- városokban.

5) *Törökök*, bár a' görögföldön szabadon maradhatnak, igen csekély számmal. (Vagyonukat igyekeznek eladni és a' Törökállodalomba költözni).

Politikai felosztása.

A' görög föld földírásilag Livadia, Morea és szigettengeri (Archipelagus) részekre oszlik.

Az 1838-ki rendelet' következtében az egész ország 24 fő-, és 7 alhelyhatóságokra osztatott.

a) Fő helytartóságok.

1) Argolis, 2) Hydra, 3) Korinth, 4) Akhaja, 5) Kináthe, 6) Elis, 7) Triphilia, 8) Messenia, 9) Mantinea, 10) Gortynia, 11) Lakadamon, 12) Lakonia vagy Maina, 13) Actolia, 14) Akarnania, 15)

Eurytania, 16) Phokis, 17) Phtiotis, 18) Attika, 19) Boeotia, 20) Euboea, 21) Tinos és Andros, 22) Syra a' többi Cykladokkal, 23) Naxos és Paros, 24) Thera a' körültre fekvő szigetekkel.

b) *Alhelyhatóságok:*

1) Spezzia és Hermione, 2) Phila, 3) Trikhonia, 4) Lokris, 5) Megaris és Aegina, 6) Skiathos a' körültre fekvő szigetekkel, 7) Milos, Siphnos, Kimolos, Pholegandros és Sikinos szigetekkel.

Alkotmánya.

A' király az ország', vallás' és hadirend' feje, a' törvényhozásba azonban a' nemzet képviselőivel egyaránt foly be, mellyek sept. 15. 1843 óta képviseleti rendszerrel bírnak, de az újon alkotott törvényeknek előbb a' király' jóváhagyásával kell bírniok.

A' királyi korona a' Vittelsbachi Ottó családjában első szülötti jogon mind fi-, mind leányágon olly móddal örökös, hogy a' király' magtalan elhalta után, a' király' fiatalabb fitestvére leend Görögország' királya.

Görögországban semmiféle nemesség nem létezik, itt mindenki nevelése és érdemei által viselheti a' legfőbb hivatalokat.

Minden község tulajdon tisztviselőinek választási jogával bír, 's ekkép korlátozatlan választja községi tanácsát, melly igazgató-tisztviselői felett áll, községi adóját megszabja, és számadásait vizsgálja.

Az igazgató-tisztviselőket három évenkiint szinte a' község választja, mellyek azonban semminemű fizetést nem húznak.

A' közönséges nemzeti *tarajka'* (Kokard) közepén világoskék, keleten fehér, és minden hadi 's polgári egyenruhán viseltetik, 's a' görög nemzetet egységre inti.

Minden görög alattvaló tartozik következő *hódoló esküt* letenni: „a' szentháromságra és a' szent evangéliumokra esküszöm hűséget Ottó királynaknak és Görögország' törvényeinek.“

Az ország' *czimere*: ezüst kereszt világoskék mezőben, közepén a' bajor királyi család' feje és kék koronás czimerével.

Kormányja.

A' király az ország' tanácsa, ministerei és a' népgyűlés' egybehatásával, az országot önmaga kormányozza; a' fontosabb eseményeket és tervezeteket, előbb az ország' leghatalmasabb tisztviselőiből alkotott tanácsnak adván át vizsgálatul, mellynek elnöke maga a' király, 2 alelnökkel.

Az ország' *főbb hivatalai*:

1) Az *állodalmi tanács* a' királylyal, az ország' legfontosabb dol-

gai felett : mint a' törvényekről, közadóról 's azok' megváltoztatásáról, az ország' gazdálkodási módjáról, a' bevételi és kiadási törvényhozásnál és az ország' adósságának eltörlése felett tanácskozik. A' kormányzat' kétes eseteinél, és a' számvevő-hivatal' végzeteinél az ország-tanács az ítélő bíróság.

2) A' *ministerium*, külügyi és udvari, belügyi, egyházi és közoktatási, törvényszéki, kincstári, hadi és tengerészeti szakokkal.

3) A' *szent-szék*.

4) A' *király' titkos kancelláriája*, hol is két udvari tanácsos dolgozik.

5) A' *számvevő-hivatal*, mely az összes ministerium alatt áll.

Egy kormányzó van minden helyhatóság felett, ki mellé eparchialis tanácsosok adatvak, ezek alatt állnak: a' községi- és igazgató-tisztviselők.

A' *közbiztosságot* 36 dandárnok 288 gyalog rendőrrel, és 20 dandárnok 160 lovas rendőrrel eszközli, kik mellé 1000 segéd-rendőr van adatva.

Minden helyhatóság felelős, határaitban történő rablásokért, mellyek' értékét visszaadni köteles.

A' *belügyi ministerség' alatt áll*: az egészségi felügyelet is, melly alatt 10 kerületi orvos működik, ezek alatt állnak a' bábák és a' háttárszéli vesztég házak is.

A' külügyi ministerség alatt állnak a' követek, konzulok és agensek.

Ipara.

Görögország' ipara rendkívül csekély 's csak Ottó király' trónra jötte óta emelkedik.

Borutti' selyemgyára Spartában.

Rhallis' gyapotgyára Piraeusban; és a' részvényekre alapított cukor-gyár Kenurióban az egyedüli nagyszerű ipartények.

Kevés belföldi mesteremberei csak középszerű munkát készítenek, mellyek : szőnyeg-, vitorlaváson-, szalmakalap-, szattyán- és marokinra szoritvak. — Egyébiránt majd minden család a' gyapot- és selyemkelmét házi kellékre önmaga készíti.

Felette nagy hasznára válik Görögországnak a' bajor katona-kézművesek' gyarmatosítása.

Kereskedése.

A' görögöknek született hajlamok van a' kereskedéshez, cunélfogva itt a' kereskedés napról napra, mint azt a' kereskedő-hajók' szaporodása bizonyítja, nagyobb jelentőségű.

1831. a' kereskedő-hajócsapat' száma volt 2941 hajó, melly között némelly hajó alig volt 15 tonnás.

1838 elején : 3269 hajó, 88,502 tonna-értékkel, 14,901 tenge-részszel, — ugyanazon év' végével 3345 hajó, 89,642 tonna-értékkel, 15,281 tengerészszel.

Főtárgyai a' kivitelnek, mazsola és korinti-szőlő, olaj, bor, do-hány, selyem, gyapju, gyapot, vágó- és igás marha, bőr, vaj, méz, gu-bacs, gabona, citrom, gyümölcs, különféle ital, színbogár, földiolaj, zezamfü, különféle hagyma, füge, szivacs; összesen 7,237,896 drachma és 65 lepta értékben.

Főtárgyai a' beritelnek: gabona, bőr, vágó- és igás marha, do-hány, kávé, viasz, indigó, különféle ércz, épületfa, hajófa, zöldség, rizs, sós hús, különféle ital, fazekas-árúk, czukor, szappan, mazsola- és korinthy szőlő, sajt, üveg-árúk, mézeskalács, papiros, selyem, gyapju, gyapot, ércz, vászon, fa-árúk stb., összesen 20,335,835 dr. és 69 lepta értékben.

A' bevétel ekkép a' kivített 13,000,000 drachmával haladja meg.

A' kormány mindent elkövet a' kereskedés' felemelésére; mint lát-tuk az utakat tehetsége szerint csináltatja, posta-gözösöket készítet, az 1836-ki febr. 6-ki törvényrendelet' következtében görög nemzeti bankot, junius 3-án 1836-ban Syra-, Nauplia- és Patrasban kereskedő-kamrákat. — Junius 13. 1837-ben kármentesítő társaságot alapított, és a' kereskedés' könnyebbségére, a' francia kerereskedői törvénykönyv' megtartása mellett, számos kereskedői törvényeket alkotott.

Legfensőbb kereskedői hatósága: a' *főkereskedői hiratal* Athené-ben, melly a' belminister' elnöklete alatt, a' kereskedői tárgyak felett tanácskozik, 's azokat a' királynak előterjeszti.

Pénzel.

Arany pénz:

5 talléros = 25 drachma = 8 ft 45 kr p. p.

Ezüst pénz:

1 drachma = 100 lepta = 21 kr.

$\frac{1}{2}$ drachm = 10 kr.

$\frac{1}{4}$ „ = $5\frac{1}{4}$ kr.

új görög tallér = 5 dr. = 1 ft 45 kr.

A' drachma egyedüli országos valuta, mellyben minden adó fizette-tik, 's mellyben a' kincstár' számadásai is vitetnek.

Réz pénz:

1 lepta = $\frac{1}{100}$ dr.

5 lepta = $1\frac{1}{5}$ kr.

10' lepta = $2\frac{1}{10}$ kr.

Az arany és ezüst pénz' egyik oldalán , a' király' arczképe „Ottó Görögország' kiralya“ körirattal; másikon az ország' czimere , a' pénz értékivel és veretési éve látszatik.

A' réz pénz' egyik oldalán : az ország' czimere „görög királyság“ körirattal; másikon a' pénz' értéke és veretési éve van vésvé.

Az 1836-ki júniusi 15-ki rendelet' következtében, Athenében pénz-
verő- és bélyegző-hivatal állítatott fel.

Egész Görögországban a' török pénz tiltott.

A' külpénzek a' királyi kincstárakban közelítőleg vételnek fel :

	drachma	lepta
A' francia 1 frank darab	1	11
„ 5 „ tallér	5	58
„ 20 frankos arany	22	33
„ 40 „ „	44	66
„ új Lajos-arany	26	54
A' spanyol és mexikói piaszter (kolonnatos)	6	—
Ausztriai , bajor stb ezüst tallérok	5	78
Az ausztriai ezüst huszas	—	95
Az ausztriai souveraindör	38	88
1/2 „	19	44
Körmöczi és bajor aranyok	13	6
A' hollandi arany	13	—

Külpénzeknek görög lábani értéke :

Ezüst pénz (drachmai értéke).

	drachma	lepta
Angol: 5 sillinges koronás 1816-ki	6	48 ⁵⁰
„ silling 1816.	1	29 ⁷⁰
1/2 „	—	64 ⁸⁵
Orosz ezüst rubel 1796.	4	41 ⁷⁴
„ „ „ 1799.	4	50 ⁸²
„ „ „ 1802.	4	54 ⁴⁴
„ 1/2 „ 1778.	2	21 ³⁵
„ „ „ 1800.	2	25 ⁴²
„ 20 kopekos 1767.	—	99 ⁸⁴
Spanyol 1/2 piaszter 1780.	3	—
„ „ „ 1792.	2	97 ⁶⁴
„ sevillai új piaszter 1788—1798.	6	—
„ 1/2 ptr 1778.	3	—
„ 1/2 „ 1792.	2	97 ⁶⁴
Brabantli és bajor koronás tallér	6	36 ¹⁰
Venezzei 10 lirás tallér 1797.	5	87 ⁹⁷

Velencei lira	1800	—	27 ⁹⁹
„	1802	—	49 ⁹³
$\frac{1}{2}$ „	1802	—	24 ²⁷
Toskanai (Francesconi) tallér		6	21 ⁰²
Romai 10 paulás tallér		5	97 ¹⁸
Bolognai 10 p. „		5	99 ³⁰
Nápolyi 120 nehezékes 1805		5	72 ³⁸

Arany pénz:

Angol souveigns (Livres Sterl.) 20 sillinges	28	12 ⁰⁶
$\frac{1}{2}$	14	6 ⁰³
Spanyol quadruppel (1772—1786)	92	69 ⁰⁹
$\frac{1}{2}$	46	34 ⁵⁴
$\frac{1}{4}$ vagy piztol	23	17 ²⁷
$\frac{1}{8}$ $\frac{1}{2}$	11	46 ⁷⁶
$\frac{1}{16}$ vagy kis arany piaszter	5	96 ⁶⁵
Belgiumi egész souveraindor	38	88 ⁴³
$\frac{1}{2}$	19	44 ²²
Velencei zechini	13	24 ⁰⁹
Portugalli dobra 12,000 reisos	100	60 ⁰⁰
meia „ 6400 „ portugallezenek		
nevezett	50	29 ³⁰

Mértékei.a) *Súlymérték:*

- 1 drachma = 1 köb aránylagos súlyához = $\frac{1}{1000}$ litre tiszta víz = $\frac{1}{1000000}$ köbös piki (gramma).
 1 obolos = $\frac{1}{10}$ drachma = 1 decigramma.
 1 szömese (gran) = $\frac{1}{100}$ drachma = 1 centigramma.
 1 mina = 15,000 drachma = $468\frac{3}{4}$ régi dramma = $1\frac{1}{2}$ kilogramma.
 1 talentum = 100 mina (mázsa).
 1 tonna = 1000 mina.

b) *Gabonamérték:*

- 1 kilo = 100 litre = $\frac{1}{10}$ köbös piki = 1 hektolitre.

c) *Test- és űalmérték:*

- 1 litre = $\frac{1}{1000}$ köbös piki = 1 köbös decimetre.
 $1\frac{1}{3}$ litre = 1 okka (font).
 1 litre = $\frac{3}{4}$ okka.
 1 kotyli = $\frac{1}{10}$ litre = 1 decilitre.
 1 mystron = $\frac{1}{100}$ litre = 1 centilitre.
 1 köb = $1\frac{1}{1000}$ litre = 1 millitre.

d) *Hosszasági mérték:*

- 1 piki = 1 francia metre.
 1 palma = $\frac{1}{10}$ piki = 1 decimetre.
 1 hüvelyk = $\frac{1}{100}$ piki = 1 centimetre.
 1 vonal = $\frac{1}{1000}$ piki = 1 millimetre.
 1 stadium = 1000 piki = 1 kilometre.
 1 mérföld = 10,000 piki = 1 myriametre.

e) *Téreg-mérték:*

- 1 \square piki = 1 \square metre.
 1 stremma = 1000 \square piki = 1 dekare.

A' mérték és súlyok felöli törvény, a' francia metret rendelte alap-mértékkül (mértékeinkhez hasonlítása Franciaországnál, a' nélkül is elő jön, 's így itt kihagyatik), Athenében a' pénzverő-hivatalnál tartatnak az anyamértékek.

f) *Idő-mérték:*

Görögországban (l. hadi földírás, Orosz-állodalom 1 köt. 176 lap) a' Gyula pápa-féle régi kalendárium használtatik.

Földművelése.

A' szántás keréknélküli fejszealakú ekével történik, mely közönségesen pár ökörtől vonatik, rúdja feszesen áll, és az ekénél két két deszkadarab kifelé úgy alkalmazott, hogy a' földet a' szántásnál jobbra és balra fölfelé veti, a' földbe 6—8 hüvelyknyi mélységre hatván.

A' földet kétszer szokták közönségesen keresztbe szántani; a' boronázást nem ismerik, mi helyett a' szántó a' szántás után ökröktől vonott deszkára áll, és a' földet lenyomatja. A' vetés az eső-beállásnál történik november' elejétől dec. utójáig, mely idő után a' vetés bizonytalan. Őszi és tavaszi vetés közti különbséget nem ismernek.

A' földnemhez képest napjában ekkép $2\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ stremma földet szántani. — A' vetés a' föld' minőségéhez és fekvéséhez mért; a' hegysegen többet, a' völgyben kevesebbet szoktak vetni; árpából 15—20, búzából 12—18 okát egy stremmára; termése is a' földszajtsággal különbözik: 2—15 szemet adván kalásza.

A' trágyázást mindeddig nem ismerik, szóval: ezideig rendes gazdálkodásról fogalmok sem volt. Minthogy szülességet nem vetnek, tehát zöld árpát, mielőtt kalászt vet, használnak takarmányul, melyet közönségesen martius és aprilis hónapban szoktak a' szántóföldöken leéltetni, melyet *Krasidinek* neveznek.

Mi a' kertművelést illeti, a' görög csak a' legszükségesebb plántákat termeszt, főleg veres- és foghagymát, zellert, kelkáposztát, fejér és sárga répát, sárga- és görögdinnyét. — A' burgonya-termesztés csak kezdetében van.

A' kormány már sokat tett a' szántásvetésért, 's a' német gyarmatoknak is felette sokat köszönhetni.

Görögország' 12 millió stremmára számított térségiből: 5 millió stremma fordítatik szántásvetésre, $1\frac{3}{4}$ millió stremma erdőre, 51,000 kertekre, 180,000 szőlőművelésre, 4500 korinthe szőlőművelésre, 10,500 olajfák' termesztésére, 112 citrom- és eperfa-erdőkre, 50,000 a' városokra és falvakra, a' többi: hegy, szikla, folyóvíz vagy tó.

Terményei.

Növények: Snabel, mindennemű gabona' termését évenként 3,700,000 bécsi mérőre teszi.

Rizs, tengeri, azalék, nagy mennyiségben.

Különféle zöldség: mi közt virágos káposzta, és kitünő nagyságú dinnye.

Pamut, len, kender.

Czukorrépa kezdetben.

Dohány, némely tájain kitünő jóságú, 's növénye folytonos termésű.

Gummi (Astragalus, Tragacantha, Gomme) Arkadia' és Messenia' legmagasabb hegyein.

Festő veres (Krap), Grap, Rhamnusminor (Graine d'Avignon, Grain jaune, Pexocantha).

Szőlő: igen sok kitünő híres borokkal is ellátott, mint a' malvasiai, santorini, vino santo, és a' naxosi bachus-bor.

Korinthe szőlő, miből Morea egyedül mintegy 9,300,000 fontot visz külföldre.

Olajfa 1841-ben 723,101 darab számílatott.

Fa mindenütt, pár szigeteit 's tájait kivéve, bőven.

Gyümölcs: déli gyümölcs, babér, szentjános-kenyér.

Állatok.

Ló: alacsony, de tartós; tenyésztése kezdetben van.

Szamar és öszvér: kitünő nagyságúak.

Teve: kevés 's csak a' rónaságban.

Szarvasmarha: középszerű magasságú, tejét nem használják, csak igára tartalik.

Juh : a' nemes fajhoz tartozik, legszebb Livadiában és Arkadiában, legsilányabb Attikában.

Kecske : legtöbb Attika- és Argolisban.

Vadak : róka, sakal, farkas, vadnacska, tengeri kutya, vadsertés, szarvas, nyúl stb bőven. — Kutya.

Szárnyas állatok : kivált sas, galamb, túzok, fáczán, tyúk, mindenféle mocsári és vízi madarak stb.

Halak és vízi állatok nagy bőségben, főleg czethal. Morea' 's a' szigetek' közeliben. A' görög vizek' országos évi halászatát 124,000 drachmára tehetni.

Ásványok.

Só.

Márvány : legszebb Paros-szigeten, a' Pentelikon-Hymethus-hegyekben, és Skiathos-szigeten.

Ophiolid, tüzkö, gipsz, tajtkő, félopál, talkkő stb.

Arany, Skyro-szigeten kevés.

Ezüst és ólomjelek, a' Laurion-hegységben.

Réz : Skopolóban (l. Sporadok) és Andriczena mellett.

Vas : több helyeken.

Barna szén : Negroponte-szigetén, Andriczena, Olympia, Gamc-ron és Pyrgos' közelében.

Ásványos víz több helyein.

Közjövödelme.

Közjövödelme' forrásai : a' tized-, föld-, barom-, ipar- és háziadó, vám, bélyeg, posta és az állodalmi saját vagyonok' jövödelme : bányák, ásvány-vizek, só, halászat, kő, erdők, olajfa-erdők, szőlő, és korinthi szőlőkertek, nyilvános házak stb.

1833.	7 millió drachma.
1834.	9 ⁴ / ₁₀ „ „
1835.	10 ⁷ / ₁₀ „ „
1836.	12 ⁴ / ₁₀ „ „
1837.	14 „ „
1838.	14,853,277 „
1839.	16,900,118 „
1840.	17,175,300 „
1841.	17,800,000 „
1843.	17,879,580 „
1840. tizedadó	7,200,000 „
az adományozások' (dolatiok) 3%	
jövödelme	57,000 „
	20 *

Baromadó	2,030,133
Béradó	140,000
Vámok	3,000,000
Bélyegjövedelem	900,000
Révadó	333,000
Pénzverésből	17,380
Posta	225,000
Könyvnyomtató-hivataltól	108,000
Bányák	149,000
Asvány-vizektől	1,000
Só	470,000
Halászat	124,545
Erdők	230,000
Olajfa-kertek	450,000
Szőlő és korintheta szőlő	54,000
Kertek	97,000
Malmok és műhelyek	25,000
36 éves eltörlesztésből (amortisatio)	
és kamatolásából az adományozásoknak (dotatio)	323,000
10 éves stb „	400,000
Eltörlesztések és kamatozások az adományozások' elrendezéseiből	84,000
Az adományozások' előrefizetéseiből	10,000
Az elrendezések' előrefizetéseiből	5,000
Az 1833-ki eladásokból	40,000
Tőkepénzek- és kamataiból	75,000
Véletlen bevételekből	6,000
Előlegezések' visszafizetéseiből	50,000
Hátramaradt adósságokból	1,092
Történhető veszteségekre	325,150

Összesen 17,175,300 drachma.

Kiadásai:

1833.	13,600,000 dr.
1834.	20,000,000
1835.	16,000,000
1838.	16,467,131
1839.	16,720,000
1840.	16,677,000
1841.	16,700,000
1843.	19,178,091

1840-ben a' külügy-ministerség	374,264
Törvénytörvény	822,760
Belügyi	1,155,334
Egyházi és közoktatási	45,098
Hadi	5,287,472
Tengerészi	1,460,000
Rodschildféle státus-adósság' tör-	
lesztése	3,572,882
Bajor adósság	186,110
Hirlapi bánatpénz' kamatja	1,410
Nyugpénzek	371,586
Királyi udvar	1,000,000
Állodalmi tanács	194,724
Központi igazgatóság	101,770
Számadási kamra	120,040
Kincstári igazgatóság	135,502
Kincstári biztosság	88,000
Nyomatási díj	7,500
Ajándékok és segedelmek	10,000
'Tizedadó' beszédeseért	7,000
Baromadó „	2,000
Nyiltlevéli	49,300
Béradói	28,300
Bélyegadói beszédésért	255,000
Különféle kiadások	2,000
Pénzügyi kiadások	24,000
Könyv- és nyomdára	87,000
Postai kiadások	250,000
Erdőszeti	90,000
Bányák	68,000
Ásvány-víz	149
Só	100,000
Országos urodalmakra	16,000
Egyházakrai kiadások	375,478
Összesen	16,677,000

Státus-adóssága.

1835-ben 179,000,000 dr., mellyhez franciaia, angol és orosz hatalmak' jót-állása mellett ismét 60,000,000 jött.

Vallásai.

A' görög nemegyesült vallás uralkodó.

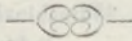
A' király 1833. aug. 4-ke óta feje a' görög hitvallásnak, 's az egyházi ügyeket, az Athenében levő szent-szék által, 12 püspök alatt kormányoztatja.

Minden más vallási felekezetnek, mellyek közül rom. katholikust, mahomedanust, angolt, zsidót stb számlálhatni, szabad vallási gyakorlat engedtetik.

Égalja.

Égalja általában meleg 's kellemes, de igen változékony, a' lég tiszta, az évszakok rendesek. — A' tél rövid 's gyenge, december 's februárban esős, magyarországi hives májushoz hasonló, felső hegyes tájékain azonban novembertől kezdve havazik, melly martius- 's aprilisig, legfelsőbb ormain pedig juliusig sem olvad; a' nyár májusban kezdődik 's octoberig tart, igen meleg 's száraz, legnagyobb melegsége 32 Reaum., julius- 's augusztusban általában 24°. — Az ősz igen szeles. — A' tenyészet igen buja 's soha sem akad meg, a' fák' elhulló lombjait azonnal más új váltja fel; a' völgyekben 's rónákban déli gyümölcs, a' hegységben pedig az északi tenyészik. Legtöbb tájéka vízhiányban szenved, nyáron a' lankasztó szirokko jár. Földrengés sokszor egész tájakat összedül.

Mocsáros aljas tájékain egészségtelen.

TÖRTÉNETE.

A 7 joniai sziget Korfu, Kephallonia, Zante, Santa Maura, Theaki, Cerrigo és Paxos azon időben, midőn a' szabad görögföld hatalmas és virágzó volt, ugyanannyi köztársaságot képeztek, melyek később nagy Sándor' birtoka alatt egyesítettek, azután Róma' és végre a' bizanti császárság' hatalma alá kerültek.

Minthogy a' bizanti császárságtól elhanyagoltattak, a' nápolyi királyok az alkalmat használván a' XIII-dik században Korfut foglalák el. — Később Bizant' romai felett Velence emelkedett fel, és a' XIV-dik században az összes joniai szigeteket' birtokába jött; 1386-ban ugyanis Korfu magát megadá, 's a' többi sziget csakhamar példáját követé. — A' nápolyiak' követelését pénzzel elégitették ki. — Velence e' szigeteket, a' török' minden erőködései' daczára is, egész 1797-ig megoltalmazta.

1797. Gentile francia vezér a' joniai szigeteket, a' hozzá tartozó részekkel együtt, a' francia köztársaság' nevében foglalá el, míglen a' Kampo-formiói békekötés által egészen Franciaország' birtokába jött. Május' elején 1799. a' szövetséges török orosz hajó-had jelent meg Korfu előtt, mely 4 hónapi megtáborlás után magát feladni kénytelenült. — Martius hó' 21-én 1800-ban, Pál orosz czár által a' 7 joniai sziget' köztársasága, török felsőbbség alatt, 500,000 piaster évenkénti adófizetés mellett nyilvánított. — 1803. nov. 24-keig, forradalom miatt, az oroszoktól volt hadsereggel megrakva, minthogy az előbb említett viszonyai közt minden szigeten a' legnagyobb zavar uralgott, tehát 1803-ban az oroszoktól megerősített új alkotmányi szerkezetet nyert.

Az 1807-ki tilsi békekötés után, a' francia császárság' birtokába került; de Zantet a' többi szigetekkel együtt, Korfun kívül, már 1811-ben az angolok foglalák el, és Korfut a' francziák csak az 1814-ki május 30-ki párisi békekötésben engedék át. Végre az 1815. jun. 9-ki bécsi, és a' nov. 5-ki párizsi szerződés' következtében, az egyesített joniai szigetek' nevezete alatt, ismét köztársasággá lön, és 1817-ben, kizárólag nagy Britannia' védelme alatt, jelen alkotmányi szerkezetét nyercé.

FÖLD- ÉS TÁJIRÁS.

A' joniai szigetek' köztársasága 7 nagyobb és több apróbb szigetből áll, mint : Fano, Merlera, Samotraki, Vido, Antepaxo, Meganisi, Kalamos, Cerigotto stb, mellyek Cerigo és Cerigotton kívül mindnyájan a' joniai tengerben, Epirus' és Görögországnak nyugoti partjai' közelében fekszenek. — A' korfui csatorna, melly Butrinto' táján alig $\frac{1}{2}$ mfd széles, választja el Korfut Epirustól. Santa Maura csak igen csekély és keskeny csatorna által választatik el a' szárazföldtől. — Cerigo és Cerigotto, pár igen csekély szigettel a' Görög-tengerben fekszenek, Morea és Kandia között.

I. KORFU (Korcyra, Schäria), legnagyobb hosszúsága mintegy 8 mfd, szélessége $3\frac{1}{4}$ mfdig változik. Kerülete 60 óra. $10\frac{3}{4}$ □ mfd., 1 város, 11 mváros, 118 falu, 70 ezer lakos.

Történetéből említést érdemel, hogy a' peloponesi háború Korcyrában vette kezdetét; itt történtek azon pártharczok, mellyek Thucydides' 3—4 könyvében leírják. 1797-ben a' francziáktól, 1799-ben az oroszoktól foglaltatott el.

Hegyei: Általában jókora nagyságú hegyláncz lejt a' szigeten észak-felől déli csúcsáig, legmagasabb pontja a' sz. Salvador-hegy, Sociachitól északnyugotra, — 1500' magas — keskeny völgyek terjednek közibe.

Hegyszorosa: a' *Pantaleone* nevű északin; a' Garuna nevű a' hegység' déli oldalán.

Tengerpartjai általában szirtesek és számos öblökkel 's vizmosásokkal ellátvák.

Tengerszorosa: A' *korfui csatorna*, keleti oldalán, Korfu és Epirus között, sehol sem szélesebb 1 mfdnél, Butrinto átellenében alig $\frac{1}{4}$ mfd, mindenütt a' legnagyobb hajókkal is járható.

Folyói: a) *Missonghi*, torkánál csekély hajókat hordoz.

b) *Potamo*, igen vízdús, folyása lassú.

Tava: *Korissia*, délnyugoti oldalán. Nyárban, úgy szólván, mocsárság.

Harcz' színhelye: Földszíne hegyes-völgyes. — Nagyobb kiterjedésű síkságai nincsenek. — Földje a' hegységen általában sovány és nyomorú, csak helyenkint láthatni pár bokrot és növényt a' földdel fődött sziklákon tengni; annál termékenyebb a' hegyek' lejtékein és a' völgyekben, hol igen jó vegyületű föld vastagon fekszik a' szikla-talapzaton. — Vize bőven van, de számos patakjai, a' két említett csekély folyóján kívül, nyárban kiszáradnak. — A' sziget' belső részén a' Pantaleone és Gurana-hegyszoros úrkodik a' hegységén.

Harczműi pontja: *Korfu*, a hajdani *Koreyra* romai mellett, 70,000 l., a sziget keleti oldalán egy-kétszer kúpalakú hegylejtéken fekszik, melly a tengeren végződik (*Virgilius aeriae arces*), 3 részből: a régi fékvár-, város- és külvárosaiból áll. Régi fékvára a földesúcs végén áll, vizenyős árokkal körített, mellyen át egy vonóhid a vártérrel és várossal köli össze.

A várműk közepén két magas szikla emelkedik, mellynek teteje meg van erősítve, és a városon valamint a többi várművek felett is úrkozik.

A város a régi fékvár és külvárosai közt fekszik, árokkal és falal körített, és több elkülönített váradoktól védett, mellyek közt nyugoti oldalán meredek sziklatetőn az igen erős Neuf, távolabb Ábrahám és Saint Sauveur-vár a legjelesbkek, általában a nyugati vagy szárazföldi oldalán várművei igen erősek, és annyira kiterjedvők, hogy 10 ezer emberre lenne hatályos védelmezésinél szüksége.

Külvárosai közül: *Mandukho* északi, és *Kastradis* déli oldalán fekszik.

Réve a csekély *Vido*-sziget, *Kondilonisi* szirt, és a *Lazareth*-féle szigetektől képeztetik. — Igen tágas és biztos hadi 's kereskedői kikötő, 80' mélységgel. — A *Vido*-sziget és fékvára felőli réve, a keleti és nyugoti szeleknek kitétetett. *Vido*-sziget az újabb időben olly jól van megerősítve, hogy az ellenséges hajóhadat benne tönkrezúzó oldaltűzzel lehet fogadni.

A természet és emberi mű által megerősített *Korfu* igen jeles harczműi pont, és 1716-ban 35,000 töröktől és 22 sorhajótól megláboroltatott, az ellenség, miután hadserege felit elveszté, visszavonulni kénytelenült.

Nagyon érezhető *Korfu*ban a forrásvíz hiánya. A vízfogóban gyűjtött víz nagy szárazság alkalmával sem a helyőrség, sem a polgárság kellékét ki nem elégíti, sőt akkor többnyire zavarossá, bűdössé és egészségtelenné válik. A vízkelléket ennél fogva teherhordók szokták a városba szállítmányozni. — A most említett vízhiány *Korfu*t hosszadalmas megláborlás kitartására képessé nem igen tehelné.

Korfu a köztársaság fővárosa; az angol lord főbiztos lakhelye; a sziget csinált utainak központja, gőzhajózási gyűlhely, és az angol hajóhad-csapat állomása.

Öblei: a) *Liapades*, a sziget nyugati oldalán, *Liapadestől* nyugatra.

b) A sz. *Nikoto de Mitika réve*, a sziget nyugati oldalán, *S. Matteótól* nyugatra.

c) *Palaeopolis-öböny* (*Alkinous rév*), $\frac{1}{2}$ órányi távolságra délre *Kastradis-külvárostól* (*Korfu sziget keleti oldalán*), gömbölyű keskeny be-

járása el van zátonyosodva. Ezen öböny' közelében gazdag sóhalászatok fekszenek. Partjain feküdt a' hajdani Khrysolopolis a' phaeakok' fővárosa.

d) *A' govinoi rév*, a' Lazaretto-sziget' északi partjai felé (a' sziget' keleti oldalán), Govino mellett.

e) *Kassiopoi rév* (a' sziget' északi oldalán), Periliától északra.

F o k a i : 1) *Drasti*. 2) *Sidari*. 3) *Punta S. Katterina*. Északi oldalán

4) *Levkino*, keleti oldala' déli részén, Milikhiától északra.

5) *Bianko* (Leucimna), a' sziget' déli csúca.

6) *Timone*, Spagustól nyugat-délre. A' sziget' nyugoti oldalán.

É g a l j a : Igen kellemes, de rendkívül változó, úgy hogy gyakran a' nagy hőséget igen érezhető hűs idő váltja fel. Ezen változás a' szelek' változásától ered: az északi és keleti szél, melly Albánia' havas csúcsairól fú, hideget —, a' déli pedig tikkasztó hőséget hoz, melly az egészségnak igen ártalmas.

Korfu' közelében következő csekély szigetek fekszenek :

Északi partjai' közelében : 1) *Fano*. 2) *Merlera*. 3) *Samathraki*.

4) *Diaplo*.

Nyugati partjai' hosszában 5) *Kravi*. 6) *Kaluvri*. 7) a' *Lagudia*-szigetké.

Kelet felé a' korfui csatornában : 8) *Lazaretto*. 9) *Vido*.

II. PAXO (Erikusa), 1 mezőváros és 7 falu, 6300 l., Korfu' déli csúcsától a' Bianco-foktól csak 2 tengeri mfd távolságra fekszik, 4 órányira nyugatra Pargától. A' töle csak egy tengeri mfdre fekvő Antipaxo szigettel együtt térnagysága $1\frac{1}{2}$ □ mfd., 6 órai kerülettel, a' joniai szigetek' legkisebbike.

Története : Korfuéval egyforma. — Lakosságát is Korfutól nyeré.

Paxonak semmi csergő vízforrásai nincsenek, az ivóvizet kutakból és vízfogókból nyerik.

H a r c z' s z i n h e l y e : Földszíne igen szirtes, — mindamellett is partjai egész csúcsáig olajfával beültetvék, olaja igen híres és 6—8000 mázsát tesz ki. Élelmi terménye csak kevés árpából és vadborsóból áll. A' gyümölcsből csak a' mandolát említhetni; a' házi állatok közül egyedül kecskéje és öszvére van.

É g a l j a : Korfuéval egyforma, a' földrengések itt felette ritkák.

H a r c z m ű i p o n t j a : *Porto Gai*, 1500 l., a' sziget' keleti oldalán, és nagyobb hajókat befogadható révén fekszik.

Paxot önálló szigetnek tekintik, és tulajdon törvényhatósága, tisztviselősége és katonája van.

R é v e i : a) A' már említett *Gai*, és b) *Laka*, északi oldalán.

Közelében következő csekély szigetek fekszenek :

1) *Anti Paxo*, egészen laktalan. 2) Az Aka-szigetké; mindketten déli oldalán. 3) Két kis vadon a' Gai-révben.

III. SANTA MAURA (Aja Maura, Leukadia), 4 mfd hosszú, 2—4 sz., kerülete mintegy 20 órányi, $8\frac{1}{2}$ □ mfd, 21,440 l., 1 város és 30 falu.

Történetiből: Santa Maura hajdan a' görögöktől gyarmatosított. — Sappho' tengerbe ugrása a' Dukato-foktól északra egyik szikla-csúcsról, és Artemisia kariai királyné' halála kiemelendő.

Ezen sziget hajdan, gyanítással, az itten alig 1 órányi széles tengerszoros által elválasztott görögfölddel egybefüggött, és amattól földrengés által szakadhatott el.

Harcz' színhelye: igen hegyes és partos; hegyei, mellyek különféle irányban lejtnek 1000—1500' magasságaik. Legmagasabb hegyei középtájon tanyáznak, mellyek közül a' sz. Elias-hegy 3000' magasságra emelkedik a' tengerszin felett. Hegyei általában a' mészkő-alakzathoz tartoznak, és kopárok, hajdani nevét is, Leukadiát, fehér szirteitől nyerheté.

Földje: általában köves, de völgyeiben igen termékeny.

A' sziget' keleti oldala pusztá és terméketlen, de nyugati és északi része igen termékeny.

Északkeleti oldalán 2 órányi széles, igen termékeny Amakaki nevű síksága van.

Folyóvize nincs, de több igen jó meleg forrásokkal bővelkedik. A' sziget' középtáján egyik völgyét az octoberi esővizből támadt patakok átárasztják, és tóvá képezik, de tavasszal ismét kiszárad, midőn a' völgy felszántatik, és igen bő aratással fizet.

Terményei közül: a' gabna belkellékire nem elegendő; gyapot, len, zöldség, mindenféle gyümölcs, narancs, citrom és mandolát termeszt. — Hegyes tájékaik sokkal terméketlenebbek, de olajfával és borral bővelkedik, fában hiányt szenved. Olaj-, bor- és sókereskedése fontos. — Vad- és szárnyas-állatok bőven.

Tengerszorosai: 1) *Santa Maurai*, 500 lépéstől legfeljebb 1 órányi távolságra Akarnania' partjaitól, legtöbb helyein igen sekély, 2—3' mélységű, és csak igen kis csónakkal járható.

2) A' *meganisi*, Meganisi-sziget és Santa Maura közt, mintegy $\frac{1}{2}$ órányi széles.

Öblei: 1) *Vasiliki* öböny, déli oldalán a' Dukato és Lypso-Pyrgo-fok közt.

2) *Vliko-rév*, keleti oldalán.

3) A' *santa-maurai rév*.

Fokai: nyugoti oldalán: a) *Mutulu*; déli oldalán: b) *Dukato* (Leukale) és c) *Iypso Pyrgo*, a' sziget' déli csúcsai.

Harczműi pontjai: a) *Amavikhi* (Amakuki), 6000 l., a' sziget' legészakibb csúcsán; az Amakuki igen termékeny síkságon, tornyoktól oldalozott falgáttal kerített. Az angol alkormányzó' lakhelye. A' város' fekvése igen egészségtelen, réve jó, vize bőven van. Keskeny, kövel kirakott töltés által, mintegy 3000 lépésnyire fekvő:

b) *Santa Maura*, várral összekötött, mely a' tengerszoros' csekély félszigetén fekszik. — A' várat igen erősnek tekinthetni, mely a' keskeny esatornán úrkodik, csak a' szárazföldi oldalon fekvő görög Thekla nevű váradtól úrkodtatik némileg. — *Santa Maura* főlánýája szokott lenni egy brit ezrednek.

Égalja: Ősszel és télben igen kellemes, de nyárban a' hőség majdnem kiállhatlan. Nyárban az északi és nyugati, télben a' déli és keleti szél úrkodó. — A' földrengés igen gyakori, és ritkán múlik el benne egy hónap a' nélkül. — Az artai öböl' mocsáraiból kigőzölgések, melyeket a' szelek áthoznak, igen ártalmasak, és a' 3 napos hideglelési veszedelmes járványos nyavalyát okozzák.

Közelében fekszenek nyugoti oldalán: 1) *Sussola*; déli oldalán: 2) *Arkudi*; 3) *Petalla*; keleti oldalán: 4) *Skorpio*; 5) *Spartí*, csekély szigetek.

IV. ITHAKA (Theaki), $1\frac{1}{2}$ órányi széles, 4 órányi hosszú. Kerülete 10 óra, 8300 l., 3 mezőváros, 7 falu, térnagysága $3\frac{1}{4}$ □ mfd.

Története: A' hajdan korban Ulisses innen vezeté hajóit Trója ellen.

Harcszínhelye: Az egész sziget egy mézszirtű felemelkedő sziklát képez a' tengerből, mely északnyugati Marmakka, és délkeleti csúcsaiban, mint magas sziklás szent János nevű hegy, végződik; — földszíne különben igen egyenetlen és szirtes, és kopár meredek partozatot képez, mely északon a' Neritos, déli részin pedig a' Stephanos-hegyben végződik. Már megpillantása is termékkellenségre 's zordonságra mutat; honnan Cicero' azon mondata: Ulisses szereté hazáját — non quia lar-ga, sed quia sua — megfejődik.

Terményei: sovány földje mind a' mellett is olajfát, korinthiszözlöt és narancsot bőven termeszt, kevés tengerit és mandolát. Az ithakai mazsola-szözlöt, bort, és mézet igen becsülik.

Tengerszorosa: a' *Viskardo-esatorna*, Ithaka' nyugoti partjai és Kephalaria közt. — 6 órányi hosszú, 1—2 széles, igen mély, nagy szélvészeknek kitétetett. Semmi jó kikötővel nem bír, és csak kis hajók merészelnék szélesend alatt, a' esatornán át vitorlázni.

Öblei: a) *Vathy*, melyben a' *Skinosa-rév* igen tágas és jeles,

számos hajót a' legnagyobb biztossággal foglalhat, és várművektől ótal-
mazott.

b) A' *Kioni*-rév, északra az előbbtől, szinte keleti oldalán.

c) *Mavrona*-rév, ismét északra az előbbtől.

d) *Afrikis*-öböny, északnyugoti csücsai közt, a' Marmakka és Oxói
fok közt.

Fokai : 1) *Marmakka*, északkeleti csücsa.

2) *Oxoi*, északnyugoti csücsa.

3) *Punta Andrea*, délnyugoti csücsa.

4) *Sz. János*, délkeleti csücsa.

5) *Punta St Elias*, keleti oldalán a' szigetnek.

Harczműi pontja : *Vathy*, 2500 l., a' Vathy-öblön. *Skinosa*
nevű feljebb leirt réve igen jó. *Homer'* *Odysseája* szerint, a' kis *Dexia*
nevű öböny' szirteiben létezik a' najádok' barlangja, hová a' trojai hábo-
rúból visszaérkező *Ulisses* a' phäakoktól hozatott és alva letétetett. — Az
Aito nevű feltéren fektetett *Ulysses'* palotája, mellynek romai cyklopi
falból állnak. — Közéleiben egy csekély hegytetőn két nagy vízfogó és
egy régi torony' romai állnak, melly pontról az öblöt és *Samos*-várost
Kephalonia' partján, honnét a' *Penelope'* 24 kéréje érkezett, átláthatni. —

A' kis *Lefke* nevezetű falut, *Laertes* (*Ulysses'* atyja) kertének lenni
mondják.

Égalja : A' joniai szigetek közt legegészségesebb *Iakosai* által-
ban görögök, igen sokáig szoktak élni, úgy hogy a' 100 évesek közöt-
tük koránsem nagy ritkaságok.

Ithakához következő szigetek tartoznak :

1) *Meganisi*, *Santa Maurától* délkeleti oldalán, a' *meganisi* csatorna
által elválasztva, 3 faluval.

2) *Kalamo*, az előbbtől keletre, csekély tengerszoros által választ-
va el *Akarnania'* partjaitól.

3) *Jótako*, *Ithaka'* északkeleti részeitől, keletre.

4) A' *Kurzolari* szigetek (*Ekhinades*), *Akarnania'* partjainak közelé-
ben: a) *Fromona*, b) *Makry* stb.

5) *Oxia*, az *Aspropotamos'* torka közelében.

6) *Prapegada*, csekély kis vadon, a' sz. *János*-foktól északnyu-
gotra. *Ithaka'* délkeleti partjának közelében.

7) *Daskalia*, csekély vadon, a' *viskardoi* tengerszorosban, mellyet
sokan *Homer'* *Astirisének* vélnék lenni.

V. KEPHALONIA. Térnagysága : 16¼ □ mfd, kerülete mint-
egy 60 órányi.

Lakossága : 3 város, 120 falu, és 63,000 l.

Története : Ezen sziget hajdan különfélekép neveztetett, mint :

Same, Melena, Epirus, Tetrapolis sat. A' hajdankorban tulajdon királyai voltak. — A' thebaiak, Amphitryo' vezérlete alatt, e' szigetet elfoglalák, mellynek királya Pterelaos a' vérmezőn maradt. — Kephalos lett Prokris után Theba' helytartója, és a' szigetet nevéül nevezték el Kephaloniának.

Kephalonia a' macedoniai Fülöp' és a' római konzul Flaminiusnak minden megtámadásait visszaverte. — De Fulvius nobilior a' szigetet elfoglalta, és lakosait eladatá. — 982-ben Leo János egy lombardsereggel Byzanttól elfoglalá, melly később velencez' birtokába került.

Harcz' színhelye: Igen hegyes és köves. — Északnyugatról délkelet felé jókora magasságú hegylánczról átmetszett, melly fekete hegységnek nevezetetik, ágait a' sziget' különféle részeire szétterjeszti, és meredeken a' tengerre lejt. Legmagasabb pontja az Enos-hegy 4500' magas, hajdan tetején a' Jupiter' Oenesius oltára állt, de a' mellynek jelenben nyoma sincs többé.

Kephalonia' tengerpartja igen kinyaldosott, és számos természetes kikötőt és révet képez.

Öblei: 1) *Argostoli*, déli oldalán, 2 órányi hosszú, igen biztos révet képez, melly mindenütt a' legnagyobb hajóktól használható.

A' sziget' keleti oldaláni öblök a' hajóknak csak kevés biztosítékot nyújtanak, minthogy a' magas kopár sziklákban, mellyek itt a' tengerpartot képezik, a' délkeleti szél fenakadva, forgó-szelet szül, melly a' hajókat szirtes tengerparthoz veti.

2) *Anastasia*-öböny, délkeleti oldalán, a' Skala és Kapro-fok közt.

3) *Val di Spagna*: a' Poro és Stiveri-fok közt, keleti oldalán.

4) *Valle d'Alessandro*, keleti oldalán, az Alessandro-foktól északra, a' Viskardo tengerszoros' déli része.

5) A' *viskardoi*-rév, a' viskardoi csatorna' északi részében, a' sziget' északkeleti oldalán.

6) *Val d'Asso*, a' sziget' északi oldalán, a' Viskardo-fok és Punta Kakata között.

7) *Atorra*-rév, a' sziget' északi oldalán, Punta Kakata és Aterra-fok közt.

Fokai: Déli oldalán: 1) *Aji*, a' sziget' délnyugati csúcsa, Illanustól délre.

2) *Punta Liaka*, St Elia csekély szigettől északkeletre.

3) *Korogra*, Katoleától délkeletre.

3) *Skala*, a' sziget' délkeleti csúcsa.

Keleti oldalán: 5) *Kapro*, az Anastasio-öböny' északi pontja.

6) *Poro*, az előbbtől északnyugotra.

7) *Stiveri*, ismét az előbbtől északnyugotra.

8) *Alessandro*, a' Viskardo tengerszoros' déli pontja.

Északi oldalán : 9) *Viskardo*, az úgynevezett csatorna' északi, és a' sziget' északkeleti pontja.

10) *Punta Kakata*, a' Val d'Asso' nyugati pontja.

11) *Aterra*, a' sziget' északnyugati pontja.

Nyugati oldalán : 12) *Punta Kukutia*.

13) *Punta Ortalita*.

14) *Punta Kabbo*.

Harczműi pontjai : a) *Argostoli*, 5200 l., az úgynevezett öböl' keleti oldalán, jeles kereskedői pont. — Számos kereskedő-hajókat tart, területe mocsáros és egészségtelen; réve, mint említők, igen nagy és biztos. — Földrengéseknek kitétetett.

Argostoli' közelében északnyugatra egy hegyen, honnan az egész vidéket beláthatni, telegraph létezik.

b) *Lixuri*, 5000 l., az Argostoli-öböl' nyugati oldalán, a' fővárosnál jobban és szebben épített. — Az újabb időben itt a' kereskedő-hajók' biztosítására egy révátat építettek.

c) *Asso*, csekély várad az úgynevezett öbönyön. Kephalaria' hajdani *Samos*, *Palae*, *Kranion* és *Pronos* 4 nagyobb városainak romai, még maiglan is jeles harcsműi pontokat képeznek.

Homertől sokszor említett *Samos*-város' romai, melly Ulysses' birtokához tartozott, az Alessandro-öblön fekszenek.

Samos, a' romai hadakat győzelmesen visszaverte, és 4 hónapi megtáborlást tartott ki. — Az Akropolis' nagyszerű romai Cyklopi építészetre mulatnak.

Palae' romai, Lixurihoz mintegy egy órányira fekszenek, még körfala és fékvára áll. Ez macedoniai Fülöptől hasztalan táboroltatott, de Fulviustól bevétetett.

Kranion' körfala főleg még majdnem egészen áll.

Kephalaria' közelében következő szigetek fekszenek :

Déli oldalán : 1) *Guardiani*, az Argostoli-öbölbe járásnál, csekély kis szigetke.

2) *S. Danista*.

3) *S. Elia*, csekély szigetkék.

Kereskedése : főleg korinthetai szőlő' kiviteléből áll.

VI. ZANTE (Zakinthos, Saklisa).

Térnagysága : 7 órányi hosszú, 4 órányi széles, 20 órányi területű, és $7\frac{1}{4}$ mfl.

Lakossága : 1 város, 45 falu, 37,000 lélek.

Harcz' színhelye : A' sziget' belseje általában sík és róna, nyugaton és keleten hegységtől körözve, nyugati déli részén a' sziget' legmagasabb hegye Skopónak nevezetik. — Szirtes tengerpartjaiban bar-

langok, és közelében számos örvények léteznek, mint: a' *St Spiridion*, a' monte Skopo alatt, melyet a' hajósoknak vigyázva ki kell kerülnök.

Földje homokos, de felette termékeny, szépségéről és termékenységről fior di levantanak nevezetik.

A' sziget' főkviteli czikke a' korinthiszőlő, mellyből mintegy 7 millió fontot természet évenként, bor, olaj és szappan. A' khieri öböl' közelében híres földszurok-bányák vannak.

Öblei: 1) A' *Katastari* öbön, a' sziget' északkeleti oldalán.

2) A' *Leussa*-rév, a' Krionero-foktól északra, a' sziget' keleti oldalán.

3) A' *xantei* öbön.

4) *Khieri* öböl, a' sziget' déli oldalán, a' Geraka és Khieri-fok közt.

5) *Vromi*-rév, és 6) a' *Nata*-rév, a' sziget' nyugati oldalán.

Fokai: 1) *Skinari*, a' sziget' északi csücsa.

2) *Punta St Nikoto*

3) *Krio Nero*

4) *Punta Davia*

5) *Vasiliko*

6) *Geraka*, a' sziget' délkeleti csücsa.

7) *Cera* vagy *Khieri*, a' sziget' délnyugati csücsa.

Égalja: Kellemes és száraz, földrengések igen gyakoriak.

Harczműi pontja: *Zante*, 20,000 l., a' sziget' keleti oldalán az úgynevezett öbönön fekszik. — Réve a' várostól nyugatra meredek, csak a' város' részéről megközelíthető fékvára által védetik.

Közelében következő kis szigetek fekszenek:

1) *Yani*, csekély sziget, nyugatészaki oldalán.

2) *Peluso*.

3) *Sossi*.

4) *Maratonisi*

5) *Strivali*- vagy *Stamphane*-szigetek, Zantától jóval délre esnek, az arkadiai öböltől nyugatra.

VII. CERIGO (Cythera), a' Görög tengerben, 1 tengeri mfdre *Moorea*' S. Angelo-fokától, délre fekszik.

Térnagysága: szigeteivel együtt $5\frac{1}{2}$ □ mfd. kerülete 20 órányi.

Lakosság: 2 mezőváros, 30 falu, 9000 lélek.

Harczszínhelye: a' sziget' $\frac{3}{4}$ része kopár szikla partlánczokból áll, de mellyek közt keskeny, termékeny völgyek, a' hegységekben pedig számtalan üregek léteznek.

Tengerpartjai kopár szirtektől körzöttek, mellyek a' hajók' kikötését megnehezítik.

Termékenysége: Ezen sziget ollyannyira termékeny, hogy ga-

bonát külföldre is visz. Bora igen jó, korinthusi szőlőből minlegy 5000 mázsát termeszt.

Állatok: Mintegy ezer darab szarvas marha, 150 ló, 1100 szamár 15,000 juh és kecske.

Öblei: *S. Nikolo* vagy *Antemona*-öböny, a' sziget' délkeleti részén, a' *S. Nicolo* és *Grasso*-fok közt.

Fokai: 1) *Spati* (Platanistus), a' sziget' északi csúcsa.

2) *Kararugia*, délnyugatra az előbbtől, a' sziget' nyugati oldalán.

3) *Traskhito*, a' sziget' déli oldalán, a' *Grasso*-foktól nyugatra Kapsalitól délre.

4) *Grasso* vagy *Kapello*, a' sziget' déli csúcsa.

5) *S. Nikolo*, az antemonai öböny' északkeleti pontja.

Harczműi pontjai: a) *Kapsati*, 1300 l., a' sziget' főhelye.

b) *St Nikolo*, 500 l., régi felvár a' sziget' keleti oldalán, az úgynevezett öböny' közelében, jelenben a' joniai szigetek' *Bolánybei*-e; az elitelt rabok ide küldetnek, — egy század katonaság képezi az őrséget.

Égalja igen kellemes, a' lég igen tiszta, de nagyon finom, a' szélvészrek gyakorta nagy pusztításokat okoznak, a' földrengés ritka.

Cerigo' közelében fekszenek:

1) *Elaphonisia*, csekély sziget, nyugati oldalán *Lindától* nyugatra.

2) *A' Strongila* kis szigetek, az előbbtől délre.

3) *Grugnia*, csekély sziget, *Kapsali*' közelében.

4) *Sedro*, kis sziget, *Cerigo*' keleti oldalán.

5) *Dragonera*-szigetek, a' *St Nikolo*-foktól északra az előbbi-től délre.

6) *Kuphenisi*, a' *Grasso*-foktól délkeletre.

7) *Oro*, a' *Grasso*-foktól délnyugatra.

8) *Pori*.

9) *Poretti* és

10) *Cerigotto* (*Aegilia*), mintegy 1½ mfdnyire *Cerigo*tól délre.

Alig egy órányi kerületű, pár száz görögtől lakott, kik szántás-vetésből és olajkészítésből élnek. Igen jó vize és révei vannak, minthogy *Cerigo*ból *Kandiába* a' tengeri út erre visz, a' hajókázásra nézve igen nyomos.

Foka: *Apolitara* a' sziget' déli csúcsa.

ORSZÁGLEIRÁS.

Térnagyság : Az összes szigetek' térnagysága 53 □ mfd.

Lakosság : 215,440 lélek, mely 6 városban, 17 mezővárosban, és 357 faluban van elosztva.

Terményei : Gabona-termése, Cerigot kivéve, nem elegendő, és a' köztársaság' fele kellékét alig fűdi.

Olajbogyó és korinthusi szőlő nagy mennyiségben, bor, gyapot, és mindenféle déli gyümölcs.

Erdője kevés van, legelője éppen nincs, mi okból csak Korfu-, Kephallonia- és Cerigóban van szarvas marha.

Kereskedése : A' brit kormányzat óta élénk, és mindinkább növekedő.

A' kereskedői eszközök' készítésében sok történt, nevezetesen : közlekedő utai a' legjobb állapotban vannak.

Hajókázása kiterjedt, mihez főleg a' révek' szabadalmi járúlnak.

Gőzhajózása : Angol, olasz és ausztriai gőzösökkel történik. Korfu, Zante, Kephallonia a' gőzhajózási gyűlpont. — Azonkívül egy köztársasági gőzhajó, valamennyi sziget közt, rendszeren jár.

Nemzetei : A' köztársaságban lakozó népek többnyire görögök, kevés olasz és angol.

Népnevelés : A' világi népnevelés.

1 egyetem; minden sziget' főhelyében 1 felsőbb iskola; 117 alsóbb nyilvános iskola gyermekek' számára.

Vallás : Mintegy 40,000 katolikust, 6000 hébert és néhány száz angolt kivéve, mindnyájan a' görög nemegyesült valláshoz tartoznak.

Politikai felosztása : Az elsorolt 7 nagyobb szigetre osztatik: 1) Korfu. 2) Paxo. 3) Santa Maura. 4) Ithaka. 5) Kephallonia. 6) Zante. 7) Cerigo.

Alkotmánya : Köztársasági főrendországlási szerkezettel. Az 1817. dec. 28. hozott alkotmány' következtében, mellynek fővonásai a' hajdani bizantinából vétetvék ki, a' szigetek a' britt korona' védelme alatt — mellynek jogai felett egy lord-főbiztos (ki egyszersemind fővezérlője a' fegyveres hadnak, szóval : a' köztársaság' legnagyobb méltósága) örökös — főrendországlási alkotmányt képeznek.

Kormány : A' lord főbiztos feje a' köztársaságnak, a' végrehajtó hatalmat a' tanácssal (senat) eszközli. Melléje adatvák a' tanács' elnöke, és az országos tükár.

a) A' *parlament*, 11 kiegészítő és 29 választott tagból áll. A' kiegészítő tagok a' parlamenti gyűlés' bevégeztével is megtartják tulajdonságokat, és a' lord-főbiztos' elnöklete alatt az országos titkárból, a' tanács' elnökéből, a' 4 nagyobb sziget' kormányzóiból és a' 3 kisebb sziget' egy kormányzójából (hyparchos) állnak.

A' löbbi 29 parlamenti tagból: 7 jön Korfura, 7 Kephaloníára, 7 Zantera, 7 Santa Maurara, 1 Ithakára, 1 Cerigora, 1 Paxosra, és 1 a' három csekélyebb szigetre.

A' választó tagokat a' földbirtokosok, a' kiegészítő tagok' indítványa szerint, választják 5 évre; az indítványos névjegyzék kétszer annyi nevet foglal magában, mint a' megkivántató tagok' száma. — Csak ezen névjegyzékből szabad a' parlamenti tagokat választani.

A' választás nyilvánosan történik, és mindenki, kinek 800 ft évenkénti jövedelme van, vagy szabad művészetet gyakorol, szavazati joggal bír.

Minden két évben kelletik törvényesen parlamenti gyűlést tartani, melly május' 1-ső napján kezdődik, és 3 hónapig tart.

Rendkívüli esetekben a' lord-főbiztos a' parlamentet akár mikor összehíhatja, és ez olykor 6 hónapig is tarthat.

A' parlament' megnyitását vagy bezárását, csak a' brit király vagy királynő eszközölheti.

b) A' *tanács*, a' végrehajtó-hatalmat a' lord-főbiztossal osztja meg, és egy elnökből, kit mindenkor a' brit király, mint pártfogó, 2 $\frac{1}{2}$ évre nevez ki, és 5 tanácsosból, kit a' lord-főbiztos a' parlament' 5 évre választott személyzetéből jelel ki, áll; egyegy t. i. a' 4 nagyobb szigetből Korfu-, Zante-, Kephalonía- és Santa Maurából, és egy a' három kisebb szigetből.

A' tanács mindent szavazati többséggel, szavazati egységnél pedig az elnök határoz.

Az elnök' távolléte alatt a' lord-főbiztos egy alelnököt nevez ki. — Egy tanácsos' távolléte alatt pedig a' tanács választ egy tagot a' parlamentből, mellynek helyeslése vagy megtagadási joga a' lord-főbiztost illeti.

Ha a' tanácsi elnök meghal, úgy utódját 3 nap alatt ki kell nevezni; ha pedig egy tanácsos halna meg, úgy a' parlamentnek, ha együtt van, 3 nap alatt mást kell választani.

A' tanács választja minden hivatalra a' tisztviselőket és új törvényeket tervez, de melly utóbbiaknak előbb a' parlament' szavazati többségével és a' lord-főbiztos' helyeslésével kelletik birniok, hogy törvénynyé váljanak.

A' tanács három szakra oszlik: 1) Az általános szakra az elnök, 1 tanácsos és egy titkárból, ki angol is lehet. 2) A' pénzügyi szakra.

Végre 3) a' belügyek' szakára mindegyike két tanácsosból és egy-egy titkárból, kinek benszülöttnek kell lennie.

c) Mind a' 7 nagyobb sziget szinte annyi egyes önálló tartományt képez, és önkormányzattal és törvényszékkel bír, mellyhez még egy 5 tagból és egy elnökből álló közigazgatási tanács járul. — A' lord-főbiztos személyenként minden szigetben maga választja.

d) A' közkinestár egy kincstárnok alá van rendelve, melly hivatalra a' lord-főbiztos egy benszülöttet vagy angolt is nevezhet ki; mindenféle kifizetés csak a' tanács' és lord-főbiztos' közös utalványára történik.

Közjövődélme mintegy 2,000,000 pft.

Kiadása: 1,300,000 ft a' lord-főbiztos' és a' többi brit- és benszülött lisztviselő' fizetése; a' többi pedig a' hadsereg' kellekeire fordítatik.

Státus-adóssága: a' joniai szigeteknek semmi adóssága nincs.

Pénzei:

Arany:

Britt souverains	10 ft 12 kr p. p.
velencei zechine	5 „ 15 „

Ézüst:

Britt koronás	2 ft 30 kr
„ 1/2	1 „ 15 „
silling	30 „
sixpence	15 „
joniai dreipence	7 1/2
spanyol pillar v. mexikoi	
dollár	2 „ 10 „
császári pillar	2 „ —
római pillar	2 „ 5 „
nápolyi pillar	2 „ —

Réz pénz:

pence	2 1/2 kr
-------	----------

1/2 pence, 1/4 pence (farthing és grain, 10 grain = 1 penny).

Korfuban egy joniai bank létezik, mellynek Kephallonia- és Zanteban szárnybankjai vannak. A' joniai bankjegyek minden szigetben érvényesek.

Mértékei:

Súlymérték.

1 font Korfuban	23 1/3 b. lat
-----------------	---------------

Hosszasági mérték:

1 passo	1 1/10 b. láb
1 moggio	2699 9/10 □ bécsi öl.

H a d i r e n d e : a' lord-főbiztos a' hadsereg' feje.

Az alkotmány' értelme szerint a' joniai szigeteken kizárólag 3000 főből álló britt seregnek kellenék lennie, melly haderőt azonban a' pártfogó, akarata szerint, megszoríthatja, vagy megkevesítheti, de a' köztársaság mindig csak a' 3000 főnyi hadsereg' terhét viseli.

Ezenkívül minden szigeten még nemzeti had is létezik, mellynek számát a' 4 nagyobb szigeten 1 zászlóaljra, és mintegy 800 főre teszik, ezeknek főtisztjeik benszülöttek.

A' britt helyőrség, minden polgári dologban, a' köztársaság' törvényei alá van rendelve.

Korfu a' britt hajóhad' főállomási helye, a' joniai vizeken.

The first part of the book is devoted to a description of the anatomy of the human body. It begins with a general introduction to the study of anatomy, and then proceeds to a detailed description of the various organs and systems of the body. The author uses a clear and concise style, and includes many illustrations to aid in the understanding of the material. The book is well organized, and the information is presented in a logical and easy-to-understand manner. It is a valuable resource for anyone interested in the study of human anatomy.

The second part of the book discusses the functions of the various organs and systems. It explains how the different parts of the body work together to maintain health and vitality. The author provides a thorough explanation of the physiological processes involved in each system, and discusses the factors that can affect their normal function. This section is particularly useful for understanding the relationship between anatomy and physiology, and for identifying the causes of various diseases and conditions.

The final part of the book covers the application of anatomy in medicine and surgery. It discusses the role of anatomy in the diagnosis and treatment of various diseases, and provides a detailed overview of the principles and techniques of surgical procedures. The author emphasizes the importance of a thorough understanding of anatomy in the practice of medicine, and provides many examples of how anatomical knowledge is used in clinical settings. This section is essential reading for medical students and practitioners alike.

F Ü G G E L É K.

A' BOLGÁROK' TÖRTÉNETE.

A' bolgárok' első hazája Ázsiában a' Kaspi-tenger körül, az Átel- és Kubán-folyamok közt a' Kaukáz' hegytövében volt; ennél fogva a' bolgár-nemzet a' magyarral egy származatú; de idővel a' folytonos háborúk, a' szlávokkali keveredés, a' szomszéd-népek' utánzásai és más viszonyok által az östörzs annyira elszlávósodott, hogy most a' szerb, bár nagy-nehezen, de mégis megértheti a' bolgárt.

Az orosz történet után a' bolgárok Wulger királyuktól 538-ban nyerék a' bulgár-nevet, miként a' bizantinok-, oroszok- és szlávoktól bulgároknak is nevezettek.

Az V-dik század' végével a' bolgárok a' hunnok' azon részeivel egyesültek, mellyek Atila' két unokái alatt a' Feketetengeren uturgurok- és kuturgurok-nevezet alatt a' czimeri Hun-birodalmat képezék; a' mint is a' bizantinoktól a' bolgárok sokáig uturgur- és kuturguroknak nevezettek.

493-dik év körül kezdődtek Byzantnak a' bolgárok általi megtámadásai (a' nyugoti vidékekben már előbb száguldoztak, így például: 487-ben *Buzas* vagy *Busas* királyuk alatt a' keleti birodalomban, hol Teodorik királytól vereséget szenvedtek), a' hol kimondhatlan kegyetlenségeket követtek el, mellyeknek meggátlásaúl, és a' fővárostóli látvartartásuk végett, Anastasius császár 502-ben a' Pontustól egész Selymbriáig (Silivri) ellenök hosszú falat építtetett. — Több ízben nagy veszteséggel visszaveretve, mindegyre újabb csordákat küldöttek a' Dunán át, és miután még a' szlávok- és antokkal erősbültek, Justinian' uralkodása alatt, évenként pusztították a' romai tartományokat. — Főleg Wulgár és Drongó királyaik' idejében, 439—540-ig, véres csatákat vívtak e' tájakon, és még a' hosszú védfalat is megmászák, 's a' Chersonesust, a' joniai tengerig, minden tartományokkal együtt kizsákmányolák; e' háborúban az említett két királyaikat is elvesztették. — De mindenkor ismét visszakeltek a' Duna' halpartjára.

A' bolgárok bel- és külháborúktól gyengítelve, tulajdon vaza fejedelmek alatt 560-ban az avarok által meghódították, kiktől saját

ját háborúikban használtattak. Ezen vazal fejedelmek közül *Organes* csak azért érdemel említést, minhogv ez 619-ben Byzantban ünnepélyesen a' keresztény vallásra tért. — Ez időszakban a' bolgárok' egyik része Pannoniában volt letelepülve, és ezek olly hatalmasaknak érzették magokat, miszerint a' 630-ban megürült avar trónt, egy bolgár' számára követelék, de az avaroktól legyőzettek. — Az említett avarokkali viszony mintegy századig tartott, míglén *Kuvrát* a' bolgárok' királyává lett, és őket az avaroktól függéstől felmenté.

Kuvrát' nemzetségéből származott királyok :

Kuvrát, a' fenemlített *Organes*' öcscse, egész 660-ig uralkodott, és a' Kubraditák' törzsét megalapítá. *Kuvrát* 5 fiút hagyott maga után, kik hathatós intése' daczára, halála után azonnal a' bolgár nemzetet magok közt feloszták és egymástól elváltak. — Ketteje a' Dónon települt le, és csakhamar más népek' martalékává lön. — Egyike az avarokhoz ment át Pannoniába és hozzájuk szegődött; főhelyét azonban a' Maros és Tisza közt üté fel, hol az ottani szlávok felett uralkodott, kiket a' Dunától elüzvén, háta' földözése végett, a' mai hegyes felső Magyarországon telepített le. Utódai *Zalán* és *Menomorout* voltak, kikkel később a' magyarság küzdött meg.

A' 4-dik testvér *Alrek* 667 körül Olaszországba vándorolván, a' longobardok' királyának *Grimoald*nak önkényt meghódolt, és fiától *Romuald*tól a' beneventi herczegségben lakhelyeket nyert.

A' legnagyobb szerepet azonban azon bolgárok játszák, kik az 5-dik testvérnél *Asparuch*nál maradtak, ezek t. i. a' Dón-folyamtól elnyomatott bolgár osztályokkal egyesülve, 's valamennyi Feketetengeren lakozó szláv törzsöket magokkal vive, 679dben a' Dunán keresztül a' byzanti birodalomba táruáltak, és 680-ban, *Konstantin Pogonat* császár' idejében, kinek magokat adózókká is tevék, a' thráciai Bolgárországot alapíták, hol is lassankint a' romano-dácokkal és a' szlávokkal egy néppé keveredtek.

Terbelis, bolgár király, 705-ben az elüzött II-dik *Justinián* császárt fegyveres erővel visszahelyezé trónjára, a' kitől is, viszonzás' fejében, első nyert jogot *Zagoriara* (a' hegyiség mögötti tartomány). — Mind a' mellett is sokat kelle még a' császárokkal küzdenie; mi alatt gyakran a' byzanti birodalmat egész Byzant' arany kapujáig feldulatta, míg végre magát, fegyveres erővel, Byzant ellen megerősítheté.

Kommersius vagy *Kormesius* volt a' bolgár trónon *Terbelis*' örököse, kinek uralkodása alatt a' bolgároknak 755—759-ig, *Konstantinus-Kopronymus* császár ellen véres és terhes háborúkat kelle vívniok, melyek rájuk nézve kedvezőleg végződtek.

Nemsokára azután — hihetőleg *Kormesius*' halála után — 762-ben,

az akkor még életben levő Kubrati-családnak valamennyi fiasarjadékai meggyilkoltattak, és egy kevély merénylő 30 éves Teleczes nevű férfi veté fel magát Bolgárország' fejedelmének.

Különféle nemzetségekből származott fejedelmek.

Teleczes, Konstantin császárral háborúba bonyolódott, melyben azon hadműi hibát követé el, hogy a' beregábi hegyoszorost*), melyben a' bolgárok annyiszor győzedelmeskedtek, a' számosabb ellenség ellen vár-foknak nem tekinté, és azt nem is használta, mi okból nagy vereséget szenvedett. — Ezt oly annyira fájlalák a' bolgárok, hogy Teleczest fővezérével együtt 762-ben megölik.

Sabinus, az előbbi Kormesius' veje; és *Toktus*, ki a' történelben legelőször jön elő bojároktól környezve, rövid idő alatt (762—766), válták fel egymást az uralkodásban. — Toktus, Konstantin Kopronymus ellen vitt egyik csatában, Bajannal és több bojárokkal együtt, a' vérmezőn maradt, és a' bolgár nemzet — mellynek kiirtása akkor Konstantin' feltett szándoka volt — végveszélyétől csak az által szabadula meg, hogy Konstantin' hajóhadát egy nagy tengeri vihar eltörlötte.

Czerigus (Telerigus vagy Elerichus), még több évig kénytelen vala magát a' hódítani vágyó Konstantin' túlhatalma ellen védelmezni, és csak nagy szemessége 's eszélyessége, de főleg Konstantinnak 775-ben történt halála menté meg Bolgárországot.

Kardamus (791—797), miután a' béke, melly mind a' két résznek felette szükséges volt, 15 évig tartott volna, az újra kiütött háborút 6-dik Konstantin ellen szerencsésen viselte.

Krumus (798—815). 798-ban a' Tiszán lakozó bolgárok, Kram v. Krumus nevű fejedelmök alatt, az avaroktól függetlenekké tévék magokat és a' thrácziai bolgárokkal szövetkeztek. Krumus lön az egyesült bolgárok' fejedelme, kinek hatalma Byzant ellen oly fenyegetővé vált, hogy Nicephorus császár gyengítésöket tévé fel magában. 807-ben kezdődött a' háború, melly 811-ben azzal végződött, hogy Nicephorus, ki már diadalmasan Krumus' lakhelyét, az úgynevezelt Cortis-Crumit, leégetteté, és a' bolgárok' sorsát kezei közt tartá, az ellen által a' szorosok közé esalogattatván, a' bolgároktól oly nagy vereséget szenvedett, hogy maga Nicephorus is a' vérmezőn maradt. Krumus ezután Nicephorus' koponyáját ezüstbe foglaltatá, melly nékie annakutána bilikomul szolgál.

Krumus, Mihály császár ellen is győztes volt, és 812-ben Thrácziaiban nagy hódításokat tett. — Később örmény Leo császárt is, midőn Byzantig előre nyomult, megrendítette, és 813-ban a' romano-dáczokat Drinápoly' ős lakosait, számtalan mennyiségben, a' Duna, Tisza, Maros

*) Varnából Anchialusba vezető úton fekszik.

és Szamos' téreire áttelepítette.*) Jóllehet 814-ben Mesembriánál Leo által tönkre veretett, de 815-ben Thracziában ismét ő vitte a' győztes szerepet, és midőn már Byzant' megtáborlásához kezdett volna, rögtön meghalt.

Mortagon (Mutragon vagy Omorlag), jutott Krumus' halála után a' trónra. Ez Leo császárral 30 évre békét kötött; 824—829-ig a' frankokkal, a' tiszai Bolgárország és frank Pannonia közti határ miatt háborúba keveredett. — Uralkodása többi éveiről csak az tudatik, hogy bár a' kereszténység ellen dühöngött, mégis az ő alatta kezdte a' bolgárság közebe szivárogni.

Baldimer (Wladimir), Krumus' unokája, gondolkodás-módja szerint titkos keresztény volt, a' 30 éves békét Byzanttal és Theophilus császárral minden uton-módon fentartani igyekezett. — Uralkodása' korszakában, 836 körül, jelentek meg először a' magyarok a' bolgár színhelyen. — Baldimer egész 843-ig uralkodott. Halála után

Bogoris' testvére emeltetett a' trónra, ki egyideig szenvedélyesen tántorgott a' világ' és harc' színhelyén. 865-ben nyíltan Mihály név alatt a' keresztény vallásra tért, és az ellenszegülő bojároknak irgalmatlan kivégeztetése után, a' bolgár nemzet' áttérítését be is végezte; mire Mihály császár által Zagoria' vagy Develtől egész a' vaskapu-hegysorosig a' Haemus hegységben terjedő földnek valóságos birtokába beiktatott, mi által a' bolgárok és szerbek szomszédokká lettek.

Bolgárország' belszerkezete, Bogoris alatt, következő volt: fejedelmét nemzeti nyelven *kánnak*, különben pedig királynak nevezék. — Az ország 10 megyére volt osztva. — A' főországtanács 6 főbojárból; a' második vagy rendes országtanács, a' székvaros' bojáraiból állott (Bohilades ab intus). Más bojárok vitték a' kormányzatot a' megyékben, és a' határokon (Bohilades ab extus); a' kán' laka vagy székhelye Persthlaban volt.

Mihály', Bogoris vagy Boris' nemzetsége.

Bogoris ezután a' romai pápával a' bolgár egyházi viszonyok iránt tanácskozásba bocsátkozott, kinek engedelmével a' szláv lett egyházi és írásnyelvvé, és épen az által emeltetett később lassankint uralkodó nemzeti nyelvvé is. Mind e' mellett is végre Bolgárország, 870-ben, a' görög egyházhoz pártolt; melly után Bogoris Mihály, királyi hatalmát legöregebb fiára, *Presiamra*, ruházta, és zárdába ment. — De midőn később látván, hogy Presiam az ország' bel- és külromlását eszközli, zárdáját odahagyva Presiamot elfogató, szeméit kiszúrta és tömlöczbe vetetvé. — Ezután a' szerbekkel békét kötött; és miután az országot biztosítva látta, kormányát ifjabb fiának átadván, a' zárdába ismét visszatért.

*) Innét magyarázhatni meg az oláhoknak Magyarországbán, Erdélyben és Oláhországban létezetüket.

Simon, uralkodása' első éveit békében tölté. 888-ban azonban V. Leo császárral viszályba bonyolult, de ez attól megveretve, boszúból a' magyarokat hívá ellene segélyül, kik a' bolgároknak nagy vereségeket okoztak. — Ezután Simon boszút forralva azon alkalommal, midőn a' magyarok' legnagyobb része a' hatalmas morvai fejedelem Swatopluk ellen háborúskodott, a' besenyőkkel szövélkezve, a' magyarok' hazájára — hol most Moldva, Oláhország és Bessarabia létezik — rontott és azt a' besenyők' segélyével nagy részben el is foglalta; Leuntin herczegöket a' csatában megölte, és megfutamlott seregét a' mai Erdély' határáig üzte.

A' magyarok' hazájának feldulása által Simon két általmat vont országára: 1) a' besenyők' szomszédságát, — 2) a' tiszai Bolgárországnak magyarok általi elfoglalását 904—907-ig, kik ott olly roppant hatalommal léptek fel, hogy Simon, hódításaik' gyorsmenetének szabad tért kénytelenül engedni.

912—923-ig Simon folyvást a' byzantinokkal háborúskodott, Leo császár' utódai: Sándor, 8-dik Konstantin, Zoë és Romanus ellen, ez utóbbival, Byzant' falai alatt, meddig harcziás szerencséje által előnyömult, békét kötött. — Most egész erejével Szerbország ellen fordult, mellyet legyözve borzasztóan elpusztitata. De csakhamar azután majus' 27-kén 927-ben meghalt, négy fiát hagyván maga után. Országa kivülről dicsőséggel tündöklött, de bensejében kizsarolva és elgyengülve volt.

Péter, Simonnak másodszülött fia, hatalmát a' byzanti udvarral házassági szerződés által megerősítette, és ellenséges indulatú testvérét legyözte. — De hogy korszakában Bolgárország már gyenge és bátoratlan volt, abból is kiviláglik, hogy: 1) 934—962-ig a' magyarok Bolgárországon keresztül Byzant' elleni kalandozásaikban szabadon átvonulhattak; — 2) hogy Péter a' bolgárok által tönkre vert Szerbországnak ismétli feléledését nem gátolhatta. — Péter' halálakor, 968-ban, Bolgárország olly nagy zavarban volt, hogy fiai és örökösei

Boris és Roman, 971-ig, Oroszország' vazaljaivá lettek, azután pedig Micziskes János császár által, ki az oroszokat győzedelmesen visszaverte, királyi hatalmuktól megfosztattak, a' ki később Bolgárországot romai tartományná változtatta, melly aztán egész Micziskes' haláláig, 976-ig, meg is maradt.

Sisman-nemzetségi királyok.

Sisman. A' rettegett Czimiskes császár' halála után, a' hatalmas bolgár vajda Sisman, 4 fiával, a' bolgár nemzet' élire állt, és fegyveres helyét Ternovában üté fel; minthogy azonban a' két császár Vazul és Konstantin, 976—980-ig, keleten kénytelenültek háborúskodni, tehát sikerült is neki Bolgárországot felszabadítani. — Két fia meghalt; az uralkodni vágyó Sámuel pedig, ki önnaga akart uralkodni, a' harmadikat

egész családjával együtt kiirtotta, végre édes alyját előbb megvakította, azután pedig megfojtatta, és az elkábult nemzet önuralkodójának ismerte el.

Sámucl, biralmát Byzant-, Szerb- és Dalmátországba kiterjesztette, lakhelyét Prespába, később pedig Achridába üté fel, és az említett tartományokban, miután még Durazzot is elfoglalta, egész 981-ig uralkodott. De most 30 éves háború keletkezvén Byzanttal, melyben mindkét részről a' legnagyobb égbé kiáltó kegyetlenségek vitettek végbe, mitől Vazul császár Bulgaricida melléknevét nyere (a' bolgárok' gyilkosa és kiirtója). — A' folyvást tartó szerencsétlenség által, mely országát érte, már a' nélkül is mélyen megilletett Sámuclt, a' Vazultól megvakíttatott és Sámuclnek visszaküldött 15,000-nyi bolgár fogoly' megpillantása anyyira meghatotta, hogy sept. 11-én 1014-ben szélhűdésben meghalt.

Gábor, Sámuclnek fia, atyja' halála után a' legzavartabb időben lépett a' trónra, mellynek ő meg nem felelt. Már a' következő évben, 1015-ben, összeesküvés támadt ellene, mellynek feje saját rokona János Wladislaw éltel és trónját elrablá. — Egyik fiát megvakította, 4 fiát és két leányát pedig bántatlan Prespában az udvarnál őrizteté.

János Wladislaw, Vazul császárnak hódolt, kitől megerősítő oklevelet nyert. — De miután Vazul meghallotta, hogy milly hűtlen árulással ölé meg János Wladislaw Prespában, a' szerb királyt Wladimirt, az agyonütött Gábor királynak sógorát, neki azonnal barátságát felmenővén, ellene háborút indított, mely alatt János Wladislaw, Durázso' megtáborlásánál, 1018-ban meghalt.

Bolgárország Byzant alatt.

János Wladislaw' halálának első hírére Vazul császár fegyveres hatalommal Bolgárországban termelt; Achrisban, bolgár fővárosban, a' királyi család' minden tagjainak hódolatát fogadá, és Bolgárország' meghódítását tökéletesen bevégezte, a' mely most valóságos bizanti tartománynyá változtatott, hanem az adó, a' Sámucl által kivetett kules szerint, változatlanul meghagyatott.

Vazul' halála után, 1025-ben, az utóbbi kedvezés is megszűnt, és Bolgárországnak a' következő császárok alatt, a' görög nyomás és a' besenyők' berontásai által nagy nyomorúságot kelle kiállnia. — Delean 's Alutian, a' királyi család' sarjadéki, zendülés által akarák az országot felszabadítani, de azt 1041-ben Mihály császár véresen nyomta el. — Ezután kezdődtek Bolgárországban a' besenyők' száguldozásai, mellyek egész 1060-ig tartottak, és az országra nézve valóságos esapássá lőnek. 1065-ben Bolgárország az úzok' megtámadásai által sokat szenvedett. — Az úzok' eltakarodása után Bodin Péter' a' szerb fejedelem Mihály fiának vezérlete alatt, a' bolgárok megkísértették magokat felszabadítani, de 1075-ben legyőzettek. — Később a' görög hadvezérek' rabló-zendülései, a'

besenyők', úzok', kúnok', normánok' és a' keresztiesek' felváltott berontásai és pusztításai által Bolgárország' egész 1127-ig — a' midőn Magyarország' hódítási kísérletei kezdődtek — rettentően szenvedett. 1127 től 1129-ig II. István magyar király Komnen János császár ellen — ki a' hozzászökött Álmos magyar herezeget kiadni nem akará — háborút indított, és Bolgárországon keresztül pusztítva száguldozott, de a' görög seregtől visszanyomatott és a' Duna' mentében megvertelet. — Később ismét kiütoött a' magyar háború, de a' hadak' istene ez uttal is a' görögnek kedvezett.

1183-ban III. Béla magyar király, Bolgárország' egy részét, Nissa' és Branizova' tájait 5 püspökséggel, Manuel császár' halála után elfoglalta, de már 1186-ban az új Izsák Angelus császárnak bizonyos pénzösszegért visszaadta.

Ugyanazon évben (1186) *Asan* és *Péter* két testvér Bolgárországban független *Olahországot* alapított. — A' thráciai oláhok' leghíresebbjei, a' Haemus-hegység' lakosai Bolgárországhoz tartoztak, és Bolgárországgal egyetemben Vazul császár által hódítattak meg, de hűségök mindig csak feltételes volt, minthogy hegységeik és a' benne létező számos felvár által biztosítva bátorságban léteztek.

Az említett két testvérnek sikerült a' népet lázadásra bírni, és a' kúnok' segélye által Bolgárország' függetlenségét kivívni.

Vegyes házakból származott királyok.

Asan és *Péter* ennekutána Bolgárországban akkép osztozott, hogy Péter Preslhlabat és Probatumot, a' körülte fekvő vidékkel, azaz Bolgárország' délkeleti táját nyeré biralmaúl, melly azután még sokáig Péter' országának nevezetett. — *Asan* pedig a' Ternova körüli tért nyeré, és ebben a' városban üté fel székhelyét, melly legerősebb volt a' Haemus-hegységben, magas bérczen feküdt és erősen volt körülfalazva.

Mindkét testvér 1196-ban erőszakos halállal múlt ki, minthogy *Asan* saját rokona Ivanko-, Péter pedig egy oláh által gyilkoltatott meg; ennélfogva az országlás a' legfiatalabb testvérré

János-ra került, ki magút ennekutána Bolgár- és Olahország' zsarnokának nevezé. Uralkodása' kezdetén igen kedvező körülmény vala reá az, hogy a' császárt két szerencsés zendülő, t. i. Ivanko és Chrysus, egyideig egészen elfoglalta, úgy hogy Jánosnak elég ideje volt magát trónján megerősíteni, a' mire Alexius császár, ki már Várnát is befoglalta, Jánossal 1200-dik évben békét kötött.

Szerbország' megtámadása által, melly korszakában magyar fenhatóság alatt állott, Imre magyar királylyal 1202-ben háborúba keveredett, mellyben az 5 püspökséget, mellyet már III. Béla bírt, a' magyarok el-

foglalák. — 1203-ban János magát és országát a' pápának felajánlotta, a' kiltől királyvá koronázlatott.

Kúnokkal szövetségbe a' császári országokban kegyellenül pusztító háborút viselt, mellyben az elfogott latin byzanti császárt flandriai Balduint, a' legemberietlenebb módon megcsónkítatva megöleté, számos várost földig ledúlalt, míg végre 1206-ban a' Thessalonichi táborban rögtön meghalt.

Boril (Phrobilas), az elhunyt Jánosnak nőtestvér-fia volt, özvegyét nőül véve, a' pápát királynak elismerésére bírta. — Boril szerencsétlenül uralkodott.

1208-ban Henrik császártól legyőzetett.

1210-ben pedig Asan Jánostól, az oláh felszabadító' fiától tönkrevetett; 7 évig tartó folytonos megtáborlás után 1217-ben Ternovában elfogalt, és kormányával együtt szemefényitől is megfosztalt.

Asan János 1217—1241, igen emberiesen és azáltal szeretetve uralkodott. Máriával II. András magyar király' leányávali házasságra lépte által, 1220-ban, magát Magyarország ellen biztosítá. — Azután nagy oláhországot (azaz a' thessaliali hegyesföldet) és Albániát hódítá meg, és mint Bolgárország' egykori tartományait az országhoz kapcsolá.

Vataces János görög császárral szövetsége által az akkori bizanti latin császár ellen, biralmát igen kiterjesztette, és a' mit előtte még egy bolgár király sem tehetett, a' Fekete-tengeren 28 gályát építhetett. — Asan János egyszersmind a' romai pápától is elpártolt, és a' görögegyházi szerkezethez csallakozott, melly rendszere mellett magát, néhány ingása után is, fentartotta. — Első házasságából két magzatot hagyott maga után, egy fiút Kálmánt, és egy leányt, ki Wladislaw szerb fejedelem' nevévé lön. — Második házasságából pedig három magzatot, úgy-mint : Mihályt, Tivadart és Máriát.

Kálmán alig volt 14 éves, mikor 1241-ben apja' halála után a' trónra emeltetett, melly egészben véve rövid és csendes volt. Korszákába esik a' mongolok' dulása Europa' több országaiban; 1243-ban a' mongolok Bolgárországon keresztülvonulva pusztítottak. — 1244-ben Kálmán a' romai pápával alkudozásba bocsátkozott, de a' mellynek végét el nem érte, mivel 1245-ben mérgezés' következtében meghalt.

Asan Mihály nyugtalanul uralkodott. Vataces és Lascaris Tivadar császárok elleni számos háborúiban tartományainak nagy részét elveszté. — 1258-ban ipa Rostislaw mahovi bán' eszközlése által Lascaris Tivadarral káros békét kötött, mellyel a' bolgárok elégedetlenség levén, rokónával Kálmánnal összeesküdve a' ternovai polgárokkal Mihályt megöleték.

II. *Kálmán* magát a' bolgár trónon meg nem erősíthette; a' hatalmas hadsereggel közeledő Rostislaw mahovi bán' elől megszökván, mint kődörgő lovag egy bolgártól agyonüttetett.

Bolgárország a' magyar fenhatóság alatt.

II. Kálmán' megszökése után Rostislaw játszá Bolgárországban a főhatalmat, a' hol is katonaságot szedetvén össze, azt Béla királynak Magyarországba, Ottokár elleni háborújába (1260) segélyül küldötte. Rostislaw ezután *Miczest*, Asan Mihály' süvét, saját — és minthogy ő maga is magyar jobbágy volt, a' magyar korona' fenhatósága alatt Bolgárország' királyának nevezé ki. —

A' hatalmas *Tochus Konstantin*, a' rest Myczes Ternovából elüzte, és magát ott megkoronáztatta. — Myczes egész 1263-ig tartotta fen magát Ternova' hegyes tájain a' magyar, főleg az ifjabb István király' segedelme által.*) — A' magyar sereg ez alkalommal Bodont elfoglalta, és Bolgárország' nagy részét a' magyar korona alá hódította, és kapcsolta. 1264-ben azonban, midőn ezen segedelem kimaradt, Myczes kénytelen vala az országból elszökni, mire azután Konstantin magát a' trónon megerősítvén egész 1270-ig békében uralkodott. Uralkodása' utolsó éveiben bizonyos Kordokubász nevű oláh kalandor lázadást indított Konstantin ellen; ki roszul gyógyított lábtörés' következtében többé nem lovagolhatván, csak kocsin kénytelenült magát hordatni, őt egy csatában megölte (1278), és az egész országot elfoglalta.

Különféle nemzetségből származott királyok, és az ország' véghanyatlása.

Kordokubász Konstantin' özvegyével nőszülvén, magát Ternovában vele együtt Bolgárország' királyának megkoronáztatta. — Csakhamar ezután görög háborúba bonyolult, mellyben győzedelmeskedett. — Egyik tatár háborújában azonban, kiket egészen fészkekbe Moldvába üldözött (1779) eltűnt.

II. *Asan János*, az egykori Myczes zsarnok' fia, és Palaeologus császár' veje, ezután a' császár' segedelmével Ternovába díszmenettel érkezett. Terteres hatalmas vitéz bojár, süve lett Asannak, és zsarnok nevet nyert. Most Kordokubász rögtön Moldvából itt termett és a' görögöket megverte, de Terterestől vereséget szenvedett. — Minthogy azonban ezalatt Asan Bizantba futamlott, tehát Terteres György koronáztatott királylyá 1280-ban; ki Kordokubásztól ennek halála által; Asantól pedig Andronicus császárral kötött szerződés által szabadult meg.

Terteres György. Midőn 1284-ben a' tatárok ismét berontással fenyegeték Magyarországot, akkor Terteres meg nem engedte, hogy azon harczos oláhok, kik a' Haemus-hegység és Bizant között nomádilag laktak, László királynak segedelmére Magyarországba szabadon mehettek

*) Ezen háborúk voltak indokai: hogy a' magyar király' ezimerébe a' bolgárországi királyi cím is felvétellett.

volna, miokból egy magyar hadsereg Ternováig nyomult, és az oláhok' szabad átmenetét Terterestől kicsikarta. Ezen oláhok azután Magyarországban Marmarosban települtek le, és az ottani pusztá erdőket megnépesíték, miután belföldi asszonyokkal nőszültek. — 1285-ben a' tatárok meghódíták Bolgárországot, a' hol azután egész 1295-ig Nogas és fia Czakas bitorlotta a' trónt. — Terteres már előbb a' görög császárnál keresé menhelyet, de ez őt, oltalom helyett, Drinápolyban becsukató.

Swatoslaw, Terteres' fia, a' tatárokat hatalmas karral kiűzte, és Bolgárország' trónját (1296) elfoglalta, és azt többszörös diadalmai által akkép erősítette meg, hogy Bolgárország 1308—1322-ig folytonos békét élvezett, melly évben Swatoslaw természetes halállal múlt ki; fia

II. Terteres György csak egy évig uralkodott, és miután az országot háborúba bonyolító, meghalt.

Bolgárország ezután a' királyság miatt polgárháború' színhelyévé változott, minthogy a' nemzet Boäsilással, Swatoslaw' testvérével, elégedetlen, a' bolgár születésű Strasimir Mihályt emelé a' trónra.

Strasimir Mihály, az Andronicus császár által segített Boäsilas ellen magát fentartá, és Swatoslaw' özvegyével házasságra lépett 1327-ben. Az öreg és ifju Andronicus közti háborúban tényleges részt vett, míg végre (1328) Szopolisban békét kötött, mellynek következtében Strasimir Andronicussal szövetségbe (1329) Szerbország ellen harezra kelt, hol jul. 20-kán 1330-ban megöletett.

Sándor, Mihály' halála után a' bolgárok kedvezésből a' szerb király' leányát *Nedat*, Mihály' első nejét, gyermekeivel együtt emelték a' trónra, de csakhamar ismét elűzték, és Strasimir' bátyját, Sándort, tevék meg királynak. — Ez Andronicustól megtámadtatott, de ellene egész országgal együtt magát megvédte 1333-ban. — 1341-ben Sándor a' trónkövetelőt Sismánt, a' Kantakuzenos császár-társtól visszakövetelé, de az tőle illő méltósággal megtagadtattott. — Midőn azonban Sándor a' szerbekkel szövetségbe Kantakuzenost nagyon szorongatta, ez utóbbi a' törököket Ázsiából segedelemre hitta meg, kik 1344-ben Amur alatt, a' bolgárok nagy megretentéseire, rögtön Demotikanál partra szállottak, 's magokat Thráziában kiterjesztették, azután pedig Ázsiába visszamentek. Sándornak még nehányszor kelle a' törökökkel, mint Kantakuzenos' segédseregeivel megütközni, míglén 1353-ben meghalt.

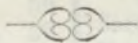
Sisman, atyja halála után jött a' trónra, de azon főhibát követé el, hogy a' törököknek megengedte 1355-ben Thráziában végképi letelepedésüket. Murad 1361-ben Drinápolyt és Dimotikát elfoglalá, és már egy rumeliai basa is létezett — 1364-ben Murad Zagoriát meghódító, melly alkalommal a' bolgárokkal is megütközött és Sismant hadseregével együtt megszalasztotta, ki aztán neki leányát nőül adá, és szövetségesévé lön.

1365-ben alig vevé e' hírt Lajos magyar király, azonnal Bolgáror-

szág ellen indult; Bodont elfoglalta, és a' görögöket kezdé a' romai katholicus vallásra téríteni. — 1366-ban Simon' bolgár-török seregét tönkreverve, a' Duna' partján fekvő bolgár tartományt meghódította, — de már 1369-ben a' László oláh fejedelem elleni háborúban, kit vallási túlbuzgósága által ellenségévé tön, az elfoglaltakat ismét elvesztette.

Mínthogy I-ső Lajos magyar király másfelé volt elfoglalva, 's ennélfogva a' töröknek szabad tért engedett; tehát Lázár szerbfejedelem a' bolgárokkal, oláhokkal, bosnyákokkal és albánokkal egyetemben szövetségbe a' török ellen harczra kelt, és jun. 15-én 1389. Kossovónál a' Rigómezőn, a' sorsdöntő csatát veszté el, mellyben Lázárral együtt Murad is a' vérmezőn maradt. Murad' örököse Bajazet ezután Bolgárország' meghódításához fogott, és azt 1393—1396-ig be is végezte. Az elfogott Sismán előbb örökös fogságra kárhoytatva, azután csakhamar hülllen megylkollatott.

Zsigmond magyar király nagy erőkódéseket tett ugyan Bolgárország' megszabadítására, és 1391—1396-ig több háborút is viselt érette; de midőn sept. 28-kán 1396. az örök hirű nikápolyi véres csatában Bajazettől tönkreveretett, a' törökök egész Bolgárország' meghódítását bevégezték, 's azt török tartománynyá változtatták. Azon időtől fogva Bolgárország a' történetből, mint önálló ország eltűnt, és a' bolgár arany-koronás oroszán (az ország' czimere), Mahomed' követőitől porba sujtva, tehetlen orditoz megszabadítása után.

T a r t a l o m.

T Ö R Ö K - Á L L O D A L O M.

<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%;">Története</td> <td style="text-align: right; width: 10%;">lap</td> <td style="width: 10%; text-align: right;">3</td> </tr> <tr> <td> Macedonia</td> <td style="text-align: right;">—</td> <td></td> </tr> <tr> <td> Thessalia</td> <td style="text-align: right;">4</td> <td></td> </tr> <tr> <td> Illyria</td> <td style="text-align: right;">—</td> <td></td> </tr> <tr> <td> Roma</td> <td style="text-align: right;">—</td> <td></td> </tr> <tr> <td> Keleti görög császárság</td> <td style="text-align: right;">5</td> <td></td> </tr> <tr> <td> Törökök</td> <td style="text-align: right;">6</td> <td></td> </tr> <tr> <td> Szerbek</td> <td style="text-align: right;">15</td> <td></td> </tr> <tr> <td> Moldva és Oláhország</td> <td style="text-align: right;">21</td> <td></td> </tr> <tr> <td> Montenegro</td> <td style="text-align: right;">—</td> <td></td> </tr> </table> <p style="text-align: center;">Tiszta Földírás.</p> <p style="text-align: center;"><i>Földirati harcsműi fő tárgyak:</i></p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%;">Fekvése</td> <td style="text-align: right; width: 10%;">23</td> </tr> <tr> <td>Határai</td> <td style="text-align: right;">—</td> </tr> <tr> <td>Hegyei</td> <td style="text-align: right;">25</td> </tr> <tr> <td>Tengerei</td> <td style="text-align: right;">36</td> </tr> <tr> <td>Folyamai</td> <td style="text-align: right;">37</td> </tr> </table> <p style="text-align: center;"><i>Földirati harcsműi alrendű tárgyak:</i></p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%;">Sivatagai, síkságai és pusztái</td> <td style="text-align: right; width: 10%;">56</td> </tr> <tr> <td>Erdei</td> <td style="text-align: right;">58</td> </tr> <tr> <td>Mocsárai és posványai</td> <td style="text-align: right;">—</td> </tr> <tr> <td>Tavai</td> <td style="text-align: right;">59</td> </tr> <tr> <td>Szigetei</td> <td style="text-align: right;">63</td> </tr> <tr> <td>Félszigetei</td> <td style="text-align: right;">68</td> </tr> <tr> <td>Tengerszorosai</td> <td style="text-align: right;">69</td> </tr> <tr> <td>Földszorosai</td> <td style="text-align: right;">71</td> </tr> <tr> <td>Fokai</td> <td style="text-align: right;">72</td> </tr> </table> <p style="text-align: center;">Tájírás.</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%;">Harc' színhelye</td> <td style="text-align: right; width: 10%;">78</td> </tr> <tr> <td>Országutai</td> <td style="text-align: right;">93</td> </tr> <tr> <td>Földirati harcsműi tárgyak</td> <td style="text-align: right;">117</td> </tr> </table> <p style="text-align: center;"><i>Földirati harcsműi pontok:</i></p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%;">Várai</td> <td style="text-align: right; width: 10%;">122</td> </tr> <tr> <td>Élénk útegyesülési pontjai</td> <td style="text-align: right;">131</td> </tr> <tr> <td>Tengerparti pontjai</td> <td style="text-align: right;">138</td> </tr> </table>	Története	lap	3	Macedonia	—		Thessalia	4		Illyria	—		Roma	—		Keleti görög császárság	5		Törökök	6		Szerbek	15		Moldva és Oláhország	21		Montenegro	—		Fekvése	23	Határai	—	Hegyei	25	Tengerei	36	Folyamai	37	Sivatagai, síkságai és pusztái	56	Erdei	58	Mocsárai és posványai	—	Tavai	59	Szigetei	63	Félszigetei	68	Tengerszorosai	69	Földszorosai	71	Fokai	72	Harc' színhelye	78	Országutai	93	Földirati harcsműi tárgyak	117	Várai	122	Élénk útegyesülési pontjai	131	Tengerparti pontjai	138	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%;">Földterületi pontjai</td> <td style="text-align: right; width: 10%;">lap</td> <td style="width: 10%; text-align: right;">140</td> </tr> <tr> <td>A' török fegyveres nép' gyűl- helyei</td> <td style="text-align: right;">141</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Történetileg híresebb helyei</td> <td style="text-align: right;">—</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Szorosai</td> <td style="text-align: right;">142</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Szigeti pontjai</td> <td style="text-align: right;">159</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Védvonalai</td> <td style="text-align: right;">160</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Harczmunkálati vonalai</td> <td style="text-align: right;">170</td> <td></td> </tr> </table> <p style="text-align: center;">Ország-leírás.</p> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%;">Harczias ereje</td> <td style="text-align: right; width: 10%;">173</td> </tr> <tr> <td>Hadi rende</td> <td style="text-align: right;">—</td> </tr> <tr> <td>A' hadi rend' jelen szerkezete</td> <td style="text-align: right;">174</td> </tr> <tr> <td>Az új rendszer szerinti szabály- talan had</td> <td style="text-align: right;">184</td> </tr> <tr> <td>Jancsárok' története</td> <td style="text-align: right;">186</td> </tr> <tr> <td>Hajdani török hadirendi szer- kezet</td> <td style="text-align: right;">195</td> </tr> <tr> <td>Tengeri hada</td> <td style="text-align: right;">199</td> </tr> <tr> <td>Moldva és Oláhország' hadi szerkezete</td> <td style="text-align: right;">201</td> </tr> <tr> <td>Szerbország' hadi szerkezete</td> <td style="text-align: right;">204</td> </tr> <tr> <td>Montenegro' hadi szerkezete</td> <td style="text-align: right;">206</td> </tr> <tr> <td>Térnagysága</td> <td style="text-align: right;">—</td> </tr> <tr> <td>Népmenyisége</td> <td style="text-align: right;">—</td> </tr> <tr> <td>Nemzetei</td> <td style="text-align: right;">207</td> </tr> <tr> <td>Nemzeti jellem</td> <td style="text-align: right;">208</td> </tr> <tr> <td>Vallás</td> <td style="text-align: right;">210</td> </tr> <tr> <td>Népnevelés</td> <td style="text-align: right;">211</td> </tr> <tr> <td>Politikai felosztása</td> <td style="text-align: right;">212</td> </tr> <tr> <td>Alkotmánya</td> <td style="text-align: right;">215</td> </tr> <tr> <td>Kormánya</td> <td style="text-align: right;">219</td> </tr> <tr> <td>Közjövödelme</td> <td style="text-align: right;">224</td> </tr> <tr> <td>Pénzei</td> <td style="text-align: right;">231</td> </tr> <tr> <td>Mértékei</td> <td style="text-align: right;">232</td> </tr> <tr> <td>Éghajlata</td> <td style="text-align: right;">233</td> </tr> <tr> <td>Földművelése</td> <td style="text-align: right;">234</td> </tr> <tr> <td>Terményei</td> <td style="text-align: right;">235</td> </tr> <tr> <td>Ipara és kereskedése</td> <td style="text-align: right;">237</td> </tr> </table>	Földterületi pontjai	lap	140	A' török fegyveres nép' gyűl- helyei	141		Történetileg híresebb helyei	—		Szorosai	142		Szigeti pontjai	159		Védvonalai	160		Harczmunkálati vonalai	170		Harczias ereje	173	Hadi rende	—	A' hadi rend' jelen szerkezete	174	Az új rendszer szerinti szabály- talan had	184	Jancsárok' története	186	Hajdani török hadirendi szer- kezet	195	Tengeri hada	199	Moldva és Oláhország' hadi szerkezete	201	Szerbország' hadi szerkezete	204	Montenegro' hadi szerkezete	206	Térnagysága	—	Népmenyisége	—	Nemzetei	207	Nemzeti jellem	208	Vallás	210	Népnevelés	211	Politikai felosztása	212	Alkotmánya	215	Kormánya	219	Közjövödelme	224	Pénzei	231	Mértékei	232	Éghajlata	233	Földművelése	234	Terményei	235	Ipara és kereskedése	237
Története	lap	3																																																																																																																																														
Macedonia	—																																																																																																																																															
Thessalia	4																																																																																																																																															
Illyria	—																																																																																																																																															
Roma	—																																																																																																																																															
Keleti görög császárság	5																																																																																																																																															
Törökök	6																																																																																																																																															
Szerbek	15																																																																																																																																															
Moldva és Oláhország	21																																																																																																																																															
Montenegro	—																																																																																																																																															
Fekvése	23																																																																																																																																															
Határai	—																																																																																																																																															
Hegyei	25																																																																																																																																															
Tengerei	36																																																																																																																																															
Folyamai	37																																																																																																																																															
Sivatagai, síkságai és pusztái	56																																																																																																																																															
Erdei	58																																																																																																																																															
Mocsárai és posványai	—																																																																																																																																															
Tavai	59																																																																																																																																															
Szigetei	63																																																																																																																																															
Félszigetei	68																																																																																																																																															
Tengerszorosai	69																																																																																																																																															
Földszorosai	71																																																																																																																																															
Fokai	72																																																																																																																																															
Harc' színhelye	78																																																																																																																																															
Országutai	93																																																																																																																																															
Földirati harcsműi tárgyak	117																																																																																																																																															
Várai	122																																																																																																																																															
Élénk útegyesülési pontjai	131																																																																																																																																															
Tengerparti pontjai	138																																																																																																																																															
Földterületi pontjai	lap	140																																																																																																																																														
A' török fegyveres nép' gyűl- helyei	141																																																																																																																																															
Történetileg híresebb helyei	—																																																																																																																																															
Szorosai	142																																																																																																																																															
Szigeti pontjai	159																																																																																																																																															
Védvonalai	160																																																																																																																																															
Harczmunkálati vonalai	170																																																																																																																																															
Harczias ereje	173																																																																																																																																															
Hadi rende	—																																																																																																																																															
A' hadi rend' jelen szerkezete	174																																																																																																																																															
Az új rendszer szerinti szabály- talan had	184																																																																																																																																															
Jancsárok' története	186																																																																																																																																															
Hajdani török hadirendi szer- kezet	195																																																																																																																																															
Tengeri hada	199																																																																																																																																															
Moldva és Oláhország' hadi szerkezete	201																																																																																																																																															
Szerbország' hadi szerkezete	204																																																																																																																																															
Montenegro' hadi szerkezete	206																																																																																																																																															
Térnagysága	—																																																																																																																																															
Népmenyisége	—																																																																																																																																															
Nemzetei	207																																																																																																																																															
Nemzeti jellem	208																																																																																																																																															
Vallás	210																																																																																																																																															
Népnevelés	211																																																																																																																																															
Politikai felosztása	212																																																																																																																																															
Alkotmánya	215																																																																																																																																															
Kormánya	219																																																																																																																																															
Közjövödelme	224																																																																																																																																															
Pénzei	231																																																																																																																																															
Mértékei	232																																																																																																																																															
Éghajlata	233																																																																																																																																															
Földművelése	234																																																																																																																																															
Terményei	235																																																																																																																																															
Ipara és kereskedése	237																																																																																																																																															

G Ö R Ö G O R S Z Á G.

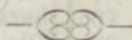
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%;">Története</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">lap 241</td> </tr> <tr> <td colspan="2" style="text-align: center;">Tiszta Földírás.</td> </tr> <tr> <td>Fekvése, határai, hegyei</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">249</td> </tr> <tr> <td>Tengerei</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">251</td> </tr> <tr> <td>Folyamai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">252</td> </tr> <tr> <td>Csatornái</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">255</td> </tr> <tr> <td colspan="2" style="text-align: center;"><i>Földirati harczműi alrendű tárgyak:</i></td> </tr> <tr> <td>Síkságai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">255</td> </tr> <tr> <td>Mocsarai és posványai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">257</td> </tr> <tr> <td>Tavai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">258</td> </tr> <tr> <td>Szigetei</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">259</td> </tr> <tr> <td>Félszigetei</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">265</td> </tr> <tr> <td>Tenger- 's földszorosai, fokai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">266</td> </tr> <tr> <td colspan="2" style="text-align: center;">Tájrás.</td> </tr> <tr> <td>Harcz' színhelye</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">270</td> </tr> <tr> <td>Országutai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">271</td> </tr> <tr> <td>Gőzhajózása és vasútai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">273</td> </tr> <tr> <td>Földirati harczműi tárgyak</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">—</td> </tr> <tr> <td>„ „ pontok: várai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">274</td> </tr> <tr> <td>Útegyesülési pontok</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">276</td> </tr> <tr> <td>Tengerparti pontjai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">—</td> </tr> <tr> <td>Szigeti pontjai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">277</td> </tr> </table>	Története	lap 241	Tiszta Földírás.		Fekvése, határai, hegyei	249	Tengerei	251	Folyamai	252	Csatornái	255	<i>Földirati harczműi alrendű tárgyak:</i>		Síkságai	255	Mocsarai és posványai	257	Tavai	258	Szigetei	259	Félszigetei	265	Tenger- 's földszorosai, fokai	266	Tájrás.		Harcz' színhelye	270	Országutai	271	Gőzhajózása és vasútai	273	Földirati harczműi tárgyak	—	„ „ pontok: várai	274	Útegyesülési pontok	276	Tengerparti pontjai	—	Szigeti pontjai	277	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%;">Szorosai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">lap 278</td> </tr> <tr> <td>Védvonalai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">279</td> </tr> <tr> <td>Harczmunkálati vonalai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">280</td> </tr> <tr> <td colspan="2" style="text-align: center;">Ország-leírás.</td> </tr> <tr> <td>Harczias ereje</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">282</td> </tr> <tr> <td>Hadi rende</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">—</td> </tr> <tr> <td>Tengeri hada</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">291</td> </tr> <tr> <td>Térnagsága</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">295</td> </tr> <tr> <td>Népnevelése</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">298</td> </tr> <tr> <td>Nemzeti jelleme</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">—</td> </tr> <tr> <td>Nemzetei</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">299</td> </tr> <tr> <td>Politikai felosztása</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">—</td> </tr> <tr> <td>Alkotmánya</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">300</td> </tr> <tr> <td>Kormánya</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">—</td> </tr> <tr> <td>Ipara és kereskedése</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">301</td> </tr> <tr> <td>Pénzei</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">302</td> </tr> <tr> <td>Mértékei</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">304</td> </tr> <tr> <td>Földművelése</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">305</td> </tr> <tr> <td>Terményei</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">306</td> </tr> <tr> <td>Állatok</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">—</td> </tr> <tr> <td>Ásványok</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">307</td> </tr> <tr> <td>Közjövödelme</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">—</td> </tr> <tr> <td>Vallásai</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">310</td> </tr> <tr> <td>Égalja</td> <td style="text-align: right; vertical-align: bottom;">—</td> </tr> </table>	Szorosai	lap 278	Védvonalai	279	Harczmunkálati vonalai	280	Ország-leírás.		Harczias ereje	282	Hadi rende	—	Tengeri hada	291	Térnagsága	295	Népnevelése	298	Nemzeti jelleme	—	Nemzetei	299	Politikai felosztása	—	Alkotmánya	300	Kormánya	—	Ipara és kereskedése	301	Pénzei	302	Mértékei	304	Földművelése	305	Terményei	306	Állatok	—	Ásványok	307	Közjövödelme	—	Vallásai	310	Égalja	—
Története	lap 241																																																																																												
Tiszta Földírás.																																																																																													
Fekvése, határai, hegyei	249																																																																																												
Tengerei	251																																																																																												
Folyamai	252																																																																																												
Csatornái	255																																																																																												
<i>Földirati harczműi alrendű tárgyak:</i>																																																																																													
Síkságai	255																																																																																												
Mocsarai és posványai	257																																																																																												
Tavai	258																																																																																												
Szigetei	259																																																																																												
Félszigetei	265																																																																																												
Tenger- 's földszorosai, fokai	266																																																																																												
Tájrás.																																																																																													
Harcz' színhelye	270																																																																																												
Országutai	271																																																																																												
Gőzhajózása és vasútai	273																																																																																												
Földirati harczműi tárgyak	—																																																																																												
„ „ pontok: várai	274																																																																																												
Útegyesülési pontok	276																																																																																												
Tengerparti pontjai	—																																																																																												
Szigeti pontjai	277																																																																																												
Szorosai	lap 278																																																																																												
Védvonalai	279																																																																																												
Harczmunkálati vonalai	280																																																																																												
Ország-leírás.																																																																																													
Harczias ereje	282																																																																																												
Hadi rende	—																																																																																												
Tengeri hada	291																																																																																												
Térnagsága	295																																																																																												
Népnevelése	298																																																																																												
Nemzeti jelleme	—																																																																																												
Nemzetei	299																																																																																												
Politikai felosztása	—																																																																																												
Alkotmánya	300																																																																																												
Kormánya	—																																																																																												
Ipara és kereskedése	301																																																																																												
Pénzei	302																																																																																												
Mértékei	304																																																																																												
Földművelése	305																																																																																												
Terményei	306																																																																																												
Állatok	—																																																																																												
Ásványok	307																																																																																												
Közjövödelme	—																																																																																												
Vallásai	310																																																																																												
Égalja	—																																																																																												

A' JONIAI SZIGETEK' KÖZTÁRSASÁGA.

Története	313
Föld- és tájrás	314
Ország-leírás	324

F Ü G G E L É K.

A' bolgárok' története	329
----------------------------------	-----

Europai
TÖRÖK ÁLLADALOM
GÖRÖG ORSZÁG
 és
Joniai szigetek

Jegy jelenték

- Harcmű tárgy
- - pont
- Tengerparti pont
- Álladalmi határjegy
- Tartományi
- Ország út
- Folyó víz
- ⊕ Vár
- ⊗ Szoros
- Gőzhajózás

Mérték vonal
 Földvári mértőld

